

बन्धुवन्धु —

मानुष्य देवी बन्धी,

एतन्निबन्ध-दि० श्री गुरुदेवतासमिपि,

दिव्यम, निम्नान् बन्धुः ।

दुःख—

श्रीलाल जैन काम्यतीर्थ,

जैनसिद्धांतप्रकाशक (पाकिस्तान) प्रेस

नं० ८ महेंद्रबास टोन्,

श्यामशाहर कलकत्ता

सूचना ।

ग्रंथका परिमाण अधिक होनेके कारण इसके दो खंड किये गये हैं । यह प्रथम खंड है इसमें सात अध्याय तक निरूपण है पांच अध्यायोंका दूसरा खंड भी शीघ्र ही प्रकाशित होगा इसके संशोधनादि कार्योंमें यथाशक्ति सावधानी रखी गई है परंतु दृष्टिदोष अस्वशुद्धता आदि कारणोंसे अशुद्धि रह जाना संभव है । विश्रुत सुधार कर पढ़ने पढ़ानेकी कृपा करें ।

—मंशी

अधिकारसूची ।

	पृष्ठसंख्या
१ मूलगुणाधिकारः	१
२ वृहत्प्रत्याख्यानसंस्तरस्त्वधिकारः	४९
३ संक्षेपप्रत्याख्यानाधिकारः	१००
४ समाचाराधिकारः	१०६
५ पंच चाराधिकारः	१७०
६ विंशति-अधिकारः	३२६
७ पदावश्याधिकारः	३६२

नमो वीतरागाय ।

श्रीवट्टकेराचार्यविरचितो

मूलाचारः ।

(श्रीवट्टनदिसिद्धांतचक्रवर्तिविरचितया आचारवृत्त्या सहितः)

मूलगुणाधिकारः ॥ १ ॥

श्रीमच्छुद्धेदबोधे सकलगुणनिधिं निष्ठितानेपकार्यं
वक्तारं सत्त्ववृत्तेर्निहतमतिमलं शक्रसंबंदितादधिम् ।
मर्तारं मुक्तिवध्वा विपलमुखगतेः कारिकायाः समन्ता-
दाचारस्यावनीतेः परमजिनकृतेर्नाम्पहं वृत्तिहेतोः ॥ १ ॥
श्रुतस्कन्धाचारभूतमष्टादशपदमहस्तरिमाणं, मूलगुणवृ-
त्त्याख्यान- संस्तर- स्तवाराधना- सपयाचार-पंचाचार-पिट-
शुद्धिपटावश्यक-शादसानुषेक्षानागारभावना-समपसार-शी-
न्गुणप्रस्तार-पर्याप्त्याचधिकारनिबद्धमहार्थगभीरं लक्षणसि-
द्धपदवाचपवर्णोपचिंतं, घातिकर्मक्षयोत्तरभकेवलज्ञानव्युदाशेष-

उर्वशब्दो निरवरोपार्पवाचकः परिगृहीतो बहुभुवहकागिस्वासेन प्रमत्तसंयताद्ययोगिपर्यन्ता भूतपूर्वगत्या सिद्धाश्च परिगृह्यन्ते, सम्यक् यताः पापक्रियाभ्यो निवृत्ताः सर्वे च ते संयताश्च सर्वसंयतास्तान् सर्वसंयतान् प्रमत्ताप्रमत्तापूर्वकरणानिवृत्तिकरणमूक्षमसांपरायोपशान्तकपायर्षीणकपायसयोगकेवल्ययोगकेवलिसंयतान् सम्राद्यष्टपर्यन्तपरावमध्यसंग्रह्या समेतान् सिद्धांश्चानन्नान् । सिरसा—शिरसा मस्तकेन मूर्ध्ना । इहपरलोकहिदत्ये—इहशब्दः प्रत्यसबचनः, परशब्द उपरतेन्द्रियजन्मवचनः, लोकशब्दः सुरेश्वरादिवचनः । इह च परश्चेहपरी तौ च नौ लोका च इहपरलोकौ ताभ्यां तयोर्वा हितं सुखैश्वर्यपूजासत्कारचित्तनिवृत्तिकलादिकं तदेवार्थः प्रयोजनं फलं येषां ते इहपरलोकहितायांस्तान् इहलोकपरलोकसुखैश्वर्यादिनिमित्तान् । इहलोके पूजां सर्वजनमान्यतां गुरुतां सर्वजनप्रीतिमावादिक् च लभते मूलगुणानाचरन्, परलोके च सुरेश्वर्यं तीर्थकरत्वं चक्रवर्तिवल्देवादिकत्वं सर्वजनकान्ततादिकं च मूलगुणानाचरन् लभत इति । मूलगुणो—मूलगुणान् सर्वोत्तरगुणाधारतां गतानाचरणविशेषान् । किञ्चइस्सामि—कीर्तयिष्यामि व्याख्यास्यामि । अत्र संयतशब्दस्य चत्वारोऽर्था नाम स्थापना द्रव्यं भाव इति । सत्र जातिद्रव्यगुणक्रियानिरपेक्षं संज्ञाकर्म नामसंयतः । संयतस्य गुणान् पुद्गलाध्यारोप्याकृतिवति अनाकृतिवति च वस्तुनि स एवायमिति स्थापिता मूर्तिः स्थापनासंयतः । संयतस्वरूपप्रकाशनप-

रिज्ञानपरिष्ठातिमामर्थाध्यासितोऽनुपयुक्त आत्मा आगमद्र-
व्यसंपतः । नोऽगमद्रव्यं ज्ञायकशरीरं संपतमाभृतज्ञस्य शरीरं
भूतं भवन् भावि वा । भविष्यन्संपतत्वपर्यायो जीवो भावि-
संपतः । तद्रूपतिरिक्तमसम्भवि कर्म नोऽकर्म, तयोः संपतत्व-
स्य कागमात्वाभावात् । संपतगुणव्यावर्णनपरमाभृतज्ञ उपयु-
क्तः सम्पगाचरणसमन्वित आगमभावसंपतस्तेनेऽप्योजनं,
इतः मूलगुणेषु विशुद्धानिति विशेषणादिति । मूलगुणादि-
स्वरूपावगमनं मयोजनम् । ननु पुरुषार्थो ऽपि मयोजनं न च
मूलगुणादिस्वरूपावगमनं, पुरुषार्थस्य धर्मार्थिकावधोक्षरूप-
त्वात्, यथेवं गुण्य मूलगुणस्वरूपावगमनं मयोजनं यतस्तेनेर
ते धर्मादयो लभ्यन्ते इति । मूलगुणैः शुद्धस्वरूपं साध्यं.
साध्यविद् मूलगुणशास्त्र, साध्यताधनरूपसम्बन्धोऽपि शाय
मयोजनस्योक्तत्वात् । साध्यताधनं, अभिधेयभूता मूलगुणाः त-
स्मात् साध्यविद् साध्यं मयोजनादिप्रयत्नसमन्वितत्वादिति ।
साध्यताधनान्तरात् साध्यताधनस्य मूलगुणान्तरात् साध्यताधन-
विशेषित्वात् । अथवा मूलगुणसंपतानामयं न-
सम्बन्धो मूलगुणान्तरात् विशुद्धान्तरात् संपतान्तरात् संपतान्तरात् मूलगु-
णान्तरात् साध्यताधनं, यथेवं साध्यताधनोऽपि साध्यताधनः । यथा पृ-
थिव्यन्तरेण साध्यताधनं साध्यताधनम् ।

मूलगुणसंपतान्तरात् साध्यताधनं साध्यताधनं संपतान्तरात् साध्यताधनं

—

पंचम मद्रव्यदाई ममिदीओ पंच जिणवरुहिटा ।

पंचेविंदियरोहा छपि य आवासया लोचो ॥२॥
 अचेलकमण्हाणं खिदिसयणमदंतघंसणं चैव ।
 ठिदिभोयणेयभत्तं मूलगुणा अट्टवीसा दु ॥३॥
 पंच महाव्रतानि सामितयः पंच जिनवरोपदिष्टाः ।
 पंचेवेन्द्रियनिरोधाःपडपि च आवश्यकानि लोचः २
 आचेलक्यं अन्नानं क्षितिशयनं अदंतघर्षणं चैव ।
 स्थितिभोजनमेकभक्तं मूलगुणा अष्टाविंशतिस्तु ॥३॥

पंच य-पंचसंग्यावचनमेतत् । चशब्द एवकारार्थः पंचेव
 न पट् । महच्चयाइं-महान्ति च तानि व्रतानि च महाव्रतानि
 महान् शब्दो महत्त्वे प्राधान्ये वर्तते, व्रतशब्दोऽपि सावधानि-
 वृत्तौ मोक्षसाधननिमित्ताचरण्ये वर्तते, महद्भिरनुष्ठितत्वात् ।
 स्वत एव वा मोक्षसाधकत्वेन महान्ति व्रतानि महाव्रतानि प्रा-
 णासंयमनिवृत्तिकारणानि । समिदीभो-समितयः सम्यग्यना-
 नि समितयः सम्यक्श्रुतिरूपितक्रमेण गमनादिषु महत्तयः
 समितयः व्रतवृत्तय इत्यर्थः । जिणवरुदिष्टा—कर्पारातीन्
 जपन्तीति जिनास्तेषां वराः श्रेष्ठास्तेषुदिष्टास्तेन स्वपत्नी-
 पिताचर्चिता इवाः सर्वमूलगुणाभिधान भवन्ति । आप्तवच-
 नानुसारितया प्रामाण्यमासां ग्याख्यातं भवति । विद्यन्त्यस्ताः
 पंचैव नाधिकाः । पंचेविंदियरोहा-इन्द्र आत्मा तस्य त्रिह्य-
 मिन्द्रियं, अथवा इन्द्रो नापकर्षं तेन सृष्टमिन्द्रियं, तद् द्विबिधं

द्रव्येन्द्रियं भावेन्द्रियं च, चतुरिन्द्रियाद्यावरणासयोपशमजन्ति-
 शक्तिर्भावेन्द्रियं तदुपकरणं द्रव्येन्द्रियं यतो 'लब्ध्युपयोगौ भावेन्द्रि-
 यं, निर्वृत्त्युपकरणे द्रव्येन्द्रियं' चेति रोधा अप्रवृत्तयः इन्द्रियाणां
 श्रोत्रादीनां रोधा इन्द्रियरोधाः सम्यक्ध्यानप्रवेशप्रवृत्तयः कियन्त-
 स्ते पंचैव । छप्पि य-पडपि च पडेव न सप्त नापि पंच । आवा-
 सया-अवश्यकर्तव्यानि आवश्यकानि निश्चयक्रियाः सर्व-
 कर्मनिर्मूलनममर्थनियमाः । लोचो-लोचः हस्ताभ्यां मस्तक-
 कूर्चगतवालोत्पाटः । आचेलकं-चैलं वस्त्रं, उपरुसणमात्रमे-
 तत्, तेन सर्वपरिग्रहः श्रमरूपायोग्यः चेलशब्देनोच्यते, न
 विद्यते चैलं यस्यासावचेलकः अचेलकस्य भावोऽचैलकत्वं व-
 स्त्राभरणादियरित्यागः । अग्रहाणं-अस्नानं जलसेकोदूर्तनाभ्यं-
 गादिवर्जनम् । खदिसयणं-क्षितौ पृथिव्यां तृणाफलकपापा-
 णादौ शयनं स्वपनं क्षितिशयनं स्थण्डिलशायित्वम् । अदंत-
 धंसणं चैव-दन्तानां घर्षणं मलापनयनं दन्तघर्षणं न दन्तघ-
 र्षणं अदन्तघर्षणं ताम्बूलदन्तकाष्ठादिवर्जनम् । चशब्दः स-
 मुचयार्थः । एवकारोऽवधारणार्थः । अदन्तघर्षणमेव च । डि-
 दिभोषणं-स्थितस्पोर्ध्वतनोः चतुरगुणपादान्तरस्य भोजनम् ।
 एयमत्तं-एकं च तद्वक्तं चैकमत्तं, एकयेलाहारग्रहणम् । मू-
 लगुणा-मूलगुणा उत्तरगुणाधारभूताः । अट्वीसा दु-अष्टा-
 विंशतिः तु शब्दोऽवधारणार्थः, अष्टभिरधिका विंशतिरष्टाविं-
 शतिरष्टाविंशतिरेव मूत्रगुणा नोनाः, नाप्यधिका इति ।

द्रव्यार्थिकशिष्यानुग्रहाय संग्रहेण संख्यापूर्वकान् मूलगु-
णान् प्रतिपाद्य पर्यायार्थिकशिष्यावबोधनार्थं विभागेन वार्ति-
कद्वारेण तानेव प्रतिपादयन्नाह—

हिंसाविरदी सञ्जं अदत्तपरिवर्जनं च वंभं च ।
संगाविमुक्ती य तथा महव्वया पंच पण्णत्ता ॥४॥
हिंसाविगतिः सत्यं अदत्तपरिवर्जनं च ब्रह्म च ।

संगाविमुक्तिश्च तथा महाव्रतानि पंच प्रज्ञप्तानि ॥४॥

त्रिविधा चास्य शास्त्रस्याचाराख्यस्य प्रवृत्तिः, उद्देशो,
लक्षणं, परीक्षा इति । तत्र नामधेयेन मूलगुणाभिधानमुद्देशः ।
चदिष्टानां तत्त्वव्यवस्थापको धर्मो लक्षणम् । लक्षितानां यथा-
लक्षणमुपपद्यते, नेति प्रमाणैरर्थाव गरणं परीक्षा । तत्रोद्देशार्थ-
मिदं सूत्रम् । उत्तरं पुनर्लक्षणम्, परीक्षा पुनरुत्तरत्र, एवं त्रि-
विधा व्याख्या । अथवा संग्रहविभागविस्तरस्वरूपेण त्रिविधा
व्याख्या । अथवा मूत्रवृत्तिवार्तिकस्वरूपेण त्रिविधा । अथवा
सूत्र-प्रतिशूत्र-विभाषासूत्रस्वरूपेण त्रिविधेति । एवं सर्वत्राभि-
सम्बन्धः कर्तव्य इति । हिंसा-प्रमत्तयोगात्माणव्यपरोपणं,
प्रमादः सकपायत्वं, तद्वानात्मपरिणामः प्रमत्तः प्रमत्तस्य योगः
प्रमत्तयोगस्तस्मात्प्रमत्तयोगाद्दशमाणानां विपोगकरणं हिंसेति,
तस्या विरतिः परिहारः हिंसाविरतिः सर्वजीवविषया दया ।
सच्चं-सत्यं असदभिधानत्यागः “असदभिधानमनृतं” सञ्जं-
प्रशंसावाची न सदसत् अमशस्त

धानमसदभिधानं, अनृतं-श्रुतं सत्यं न श्रुतं अनृतं किंपुनस्तदप-
 शस्तं प्राणिपीडाकरं यद्वचने तदप्रशस्तं विद्यमानार्थविषयवि-
 धमानार्थविषयं वा तस्यासदभिधानस्य त्यागः सत्यं । अट-
 तपरिवर्जनं-अदत्तपरिवर्जनं अदत्तस्य परिवर्जनं अदत्तपरि-
 वर्जनं, “अदत्तादानं स्तैषं” आदानं ग्रहणं अदत्तस्य पतित-
 विस्मृत-स्यापिताननुज्ञानादिकस्य ग्रहणं अदत्तादानं तस्य प-
 रित्यागोऽदत्तपरिवर्जनम् । चशब्दः समुच्चयार्थः । धं च-
 ब्रम्हचर्यं च, ब्रम्हेत्युच्यते जीवस्तस्यात्मवनः परांगसम्भोग-
 निवृत्तवृत्तेश्वर्या ब्रम्हचर्यमित्युच्यते मैथुनपरित्यागः । स्त्रीपुंसो-
 ऽच्चारित्रमोहोदये सति रागपरिणामाविष्टयोः परस्परस्पर्शनं
 प्रतीच्छा मिथुनः, मिथुनस्य कर्म मैथुनं तस्य परित्यागो ब्रह्म-
 चर्यमिति । संगविमुक्तिय-संगस्य परिग्रहस्य वाद्याभ्यन्तरलक्ष-
 णस्य विमुक्तिः परित्यागः संगविमुक्तिः श्रामण्यायोग्यसर्ववस्तु-
 परित्यागः परिग्रहासक्त्यभावः । तदा—तथा तेनैवागमोक्तेन
 प्रकारेण । महद्वयाई-महाघृतानि सर्वसावद्यपरिहारकारणा-
 नि पंच न पट् । पराण्त्वा—मङ्गलानि प्रतिपादितानि कै-
 र्मिनेन्द्रैरिति शेषः । महद्भिस्सुद्विषितत्वाद् स्वत एव वा महान्ति
 व्रतानि महाघृतानि पंचैवेति ॥

जीवस्यानस्वरूपं बन्धस्यानपरित्यागं च प्रतिपादयन्
 हिंसाविरतेलक्षणं प्रपंचयन्नाह—

कार्येदियगुणमग्गणकुलाउजोणीसु सब्वजीवाणं
 णाऊण य ठाणादिसु हिंसादिविबज्जणमहिंसा ॥

कार्येन्द्रियगुणमार्गणाकुलायुयोनिषु सर्वजीवानाम् ।
ज्ञात्वा च स्थानादिषु हिंसादिविवर्जनमहिंसा ॥५॥

काय-कायाः पृथिव्यप्तेजोवायुवनस्पतित्रसाः तात्स्थ्यात्
साहचर्याद्वा पृथिवीकायिकादयः काया इत्युच्यन्ते, आधारनि-
देशो वा, एवमन्यत्रापि योज्यम् । इन्द्रिय — इन्द्रियाणि पंच
स्पर्शनरसनघ्राणचक्षुःश्रोत्राणि । एकं स्पर्शनमिन्द्रियं येषां ते
एकेन्द्रियाः । द्वे स्पर्शनरसने इन्द्रिये येषां ते द्वौन्द्रियाः ।
त्रीणि स्पर्शनरसनघ्राणानीन्द्रियाणि येषां ते त्रीन्द्रियाः । च-
त्वारि स्पर्शनरसनघ्राणचक्षुःश्रोत्राण्येन्द्रियाणि येषां ते चतुरि-
न्द्रियाः । पंच स्पर्शनरसनघ्राणचक्षुःश्रोत्राण्येन्द्रियाणि येषां
ते पंचेन्द्रियाः । गुण—गुणस्थानानि मिथ्यादृष्टिः, सासा-
दनसम्यग्दृष्टिः, सम्यग्मिथ्यादृष्टिः, असंयतमम्यग्दृष्टिः, सं-
यतासंयतः, प्रमत्तसंयतः, अप्रमत्तसंयतः, अपूर्वकरणः
उपशमकः सपकः, अनितृप्तिकरणः उपशमकः सपकः, सू-
क्ष्मसाम्परायः उपशमकः सपकः, उपशान्तकपायः, क्षीण-
कपायः, सयोगकेवली, अयोगकेवली चेति चतुर्दशगुण-
स्थानानि । एतेषां स्वरूपं पर्याप्त्यधिकारे व्याख्यास्यामः,
इति नेह प्रपंचः कृतः । यमगण—मार्गणा यानु यकाभिर्वा
जीवा मृग्यन्ते ताद्यतुर्दश मार्गणाः, गतीन्द्रियकाययोगवेद-
कपायज्ञानसंयमदर्शनलेश्याभ्यसम्यक्त्वसंज्ञाहाराः । एता-
सामपि स्वरूपं तत्रैव व्याख्यास्यामः । जीवस्थानानि चैके-
न्द्रियवादरसस्पर्शाप्राप्याप्त-द्वीन्द्रियपर्याप्तापर्याप्त-त्रीन्द्रिय-

धानवगदविधानं, अर्ध-सुतं मन्त्रं न अर्ध-मन्त्रं द्विपूर्वापर-
 नम्नं पार्श्वीदाकृतं पटवनेनदप्रगन्ते विपदानाभेविपवर्षि
 यदानाभेविपवर्षि मन्त्रामदविधानस्य मन्त्रः मन्त्रं । अद-
 धारिवल्लगं-अदधगदिवर्नेन अदधनस्य पदिवर्नेन अदधगदि
 वर्नेन, "अदधादानं भोषं" आदानं प्रदत्त अदधस्य पदिव-
 विष्णुन-स्यापिताननुज्ञानादिकस्य प्रदत्तं अदधादाने नस्य व
 रित्यागोद्दत्तपदिवर्नेनम् । यज्ञजः समुच्चवर्णः । पंच प-
 म्मदधर्व प, अदधेत्पुस्यने श्रीवस्तस्याप्यवतः पांगमम्भोग-
 निष्टपटुंशधर्षा अदधर्वपिभ्युत्पने मैभुनपरित्यागः । गीतुंमो-
 इचारियमोहोदये मति रागपरित्यागापशिष्टयोः परस्परस्यज्ञेन
 प्रतीच्छा विपुनः, विपुनस्य कर्म मैभुनं तस्य परित्यागो अदध-
 चर्षमिति । संगविमुक्तीय-मंगस्य परिग्रहस्य बाधाभ्यन्तरज्ज-
 णस्य विमुक्तिः परित्यागः संगविमुक्तिः श्रावणवायोग्यसर्वरस्तु-
 परित्यागः परिग्रहासत्त्वधारः । तदा—तथा तेनैरागमोक्तेन
 मकारेण । महव्यवाह-महाव्रतानि सर्वसावयपरिहारकारणा-
 नि पंच न पट् । परणत्ता—मवृप्तानि प्रतिपादितानि कै-
 र्मिनेन्दैरिति शेषः । महद्भिस्तुष्टितत्वात् स्वत एव वा महान्ति
 व्रतानि महाव्रतानि पंचैवेति ॥

जीवस्थानस्वरूपं बन्धस्थानपरित्यागं च प्रतिपादयन्
 हिंसाविरतेर्लक्षणं मपंचयन्नाह—

कार्येदियगुणमगणकुलाउजोणीसु सव्वजीवाणं
 णाऊण य ठाणादिसु हिंसादिविवज्जणमहिंसा ॥

कार्येन्द्रियगुणमार्गणाकुलायुर्योनिषु सर्वजीवानाम् ।
ज्ञात्वा च स्थानादिषु हिंसादिविवर्जनमहिंसा ॥५॥

काय-कायाः पृथिव्यप्तेजोवायुवनस्पतित्रयाः तास्त्व्यात्
साहचर्याद्वा पृथिवीकायिकादयः काया इत्युच्यन्ते, आधारनि-
र्देशो वा, एवमन्यत्रापि योज्यम् । इन्द्रिय — इन्द्रियाणि पंच
स्पर्शनरसनघ्राणचक्षुःश्रोत्राणि । एकं स्पर्शनमिन्द्रियं येषां ते
एकेन्द्रियाः । द्वे स्पर्शनरसने इन्द्रिये येषां ते द्वेन्द्रियाः ।
त्रीणि स्पर्शनरसनघ्राणानीन्द्रियाणि येषां ते त्रीन्द्रियाः । च-
त्वारि स्पर्शनरसनघ्राणचक्षुःश्रोत्राणीन्द्रियाणि येषां ते चतुरि-
न्द्रियाः । पंच स्पर्शनरसनघ्राणचक्षुःश्रोत्राणीन्द्रियाणि येषां
ते पंचेन्द्रियाः । गुण—गुणस्थानानि मिथ्यादृष्टिः, सासा-
दनसम्यग्दृष्टिः, सम्यग्मिथ्यादृष्टिः, असंयतसम्यग्दृष्टिः, सं-
यतासंयतः, प्रमत्तसंयतः, अप्रमत्तसंयतः, अपूर्वकरणः
उपशमकः सपकः, अनिवृत्तिकरणः उपशमकः सपकः, सू-
क्ष्मसाम्परायः उपशमकः सपकः, उपशान्तकपायः, क्षीण-
कपायः, सयोगकेवली, अयोगकेवली चेति चतुर्दशगुण-
स्थानानि । एतेषां स्वरूपं पर्याप्त्यधिकारं व्याख्यास्यामः,
इति नेह प्रपंचः कृतः । मगगण—मार्गणा यासु यकाभिर्वा
जीवा मृग्यन्ते ताश्चतुर्दश मार्गणाः, गतीन्द्रियकाययोगवेद-
कपायज्ञानसंयमदर्शनलेश्याभष्यसम्यक्त्वसंज्ञाहाराः । एता-
सामपि स्वरूपं तत्रैव व्याख्यास्यामः । जीवस्थानानि चैके-
न्द्रियवादेरसुस्मपर्याप्तापर्याप्त-द्वीन्द्रियपर्याप्तापर्याप्त-त्रीन्द्रिय-

धानमसद्भिधानं, अनृतं-ऋतं सत्यं न ऋतं अनृतं किंपुनस्तदप्र-
शस्तं प्राणिपीडाकरं यद्वचनं तदप्रशस्तं विद्यमानार्थविषयमवि-
द्यमानार्थविषयं वा तस्यासद्भिधानस्य त्यागः सत्यं । अद-
त्तपरिवर्जनं-अदत्तपरिवर्जनं अदत्तस्य परिवर्जनं अदत्तपरि-
वर्जनं, “अदत्तादानं स्तेयं” आदानं ग्रहणं अदत्तस्य पतित-
विस्मृत-स्यापिताननुज्ञातादिकस्य ग्रहणं अदत्तादानं तस्य प-
रित्यागोऽदत्तपरिवर्जनम् । चञ्चब्दः समुच्चयार्थः । धंमं च-
ब्रम्हचर्यं च, ब्रम्हेत्युच्यते जीवस्तस्यात्मवतः परांगसम्भोग-
निवृत्तवृत्तेश्चर्षा ब्रम्हचर्यमित्युच्यते मैथुनपरित्यागः । स्त्रीपुंसो-
श्चारित्र्यमोहोदये सति रागपरिष्णामादिष्टयोः परस्परस्पर्शनं
प्रतीच्छा मिथुनः, मिथुनस्य कर्म मैथुनं तस्य परित्यागो ब्रह्म-
चर्यमिति । संगविमुक्तिय-संगस्य परिमहस्य बाधाभ्यन्तरलस-
णस्य विमुक्तिः परित्यागः संगविमुक्तिः श्रापयथायोग्यसर्ववस्तु-
परित्यागः परिमहासक्त्यभावः । तदा—तथा तेनैवागमोक्तेन
प्रकारेण । मह्ययाई-महाश्रतानि सर्वसाध्यपरिहारकारणा-
नि पंच न पट् । परणुचा—मश्रुतानि प्रतिपादितानि के-
र्त्तिनेन्द्रैस्ति शेषः । महद्भिस्तुष्टिन्वात् स्वत एव वा महान्ति
श्रतानि महाश्रतानि पंचैवेति ॥

जीवस्थानस्वरूपं बन्धस्थानपरित्यागं च प्रतिपादयन्
रिमाविग्नेर्लसशं प्रपंचयन्नाह—

कार्येदियगुणमग्गणकुलाउजोणीसु सब्वजीवाणं
णाऊण य ठाणादिमु हिंसादिविबज्जणमहिंसा ॥

कार्येन्द्रियगुणमार्गणाकुलायुर्योनिषु सर्वजीवानाम् ।
ज्ञात्वा च स्थानादिषु हिंसादिविवर्जनमहिंसा ॥५॥

काय-कायाः पृथिव्यप्तेजोवायुवनस्पतिप्रसाः तास्वभ्यात्
साहचर्याद्वा पृथिवीकायिकादयः काया इत्युच्यन्ते, आधारनि-
देशो वा, एवमन्यत्रापि योज्यम् । इन्द्रिय — इन्द्रियाणि पंच
स्पर्शनरसनघ्राणचक्षुःश्रोत्राणि । एकं स्पर्शनमिन्द्रियं येषां ते
एकेन्द्रियाः । द्वे स्पर्शनरसने इन्द्रिये येषां ते द्वेन्द्रियाः ।
त्रीणि स्पर्शनरसनघ्राणानीन्द्रियाणि येषां ते त्रीन्द्रियाः । च-
त्वारि स्पर्शनरसनघ्राणचक्षुःश्रोत्राण्येन्द्रियाणि येषां ते चतुरि-
न्द्रियाः । पंच स्पर्शनरसनघ्राणचक्षुःश्रोत्राणीन्द्रियाणि येषां
ते पंचेन्द्रियाः । गुण—गुणस्थानानि मिथ्यादृष्टिः, सासा-
दनसम्यग्दृष्टिः, सम्यग्मिथ्यादृष्टिः, असंयतमम्यग्दृष्टिः, सं-
यतासंयतः, प्रमत्तसंयतः, अमप्रमत्तसंयतः, अपूर्वकरणः
उपशमकः क्षपकः, अनिष्टितिकरणः उरशमकः क्षपकः, सू-
क्ष्मसाम्परायः उपशमकः क्षपकः, उपशान्तकपायः, क्षीण-
कपायः, सयोगकेवली, अयोगकेवली चेति चतुर्दशगुण-
स्थानानि । एतेषां स्वरूपं पर्याप्त्यधिकारे व्याख्यास्यामः,
इति नेह प्रपंचः कृतः । मगगण—मार्गणा यासु यत्राभिर्वा
जीवा मृग्यन्ते ताश्चतुर्दश मार्गणाः, गतीन्द्रियकाययोगवेद-
कपायज्ञानसंयमदर्शनलेश्याभ्यसम्बन्धसंज्ञाहाराः । एता-
सामपि स्वरूपं तत्रैव व्याख्यास्यामः । जीवस्थानानि वैके-
न्द्रियबाह्यरसस्पर्शाप्याप्याप्त-द्वीन्द्रियपर्याप्ताप्याप्त-त्रीन्द्रिय-

पर्याप्तापर्याप्त-चतुरिन्द्रियपर्याप्तापर्याप्त-पंचेन्द्रियमंश्यमंशि-
 पर्याप्तापर्याप्ताः । कुल-कुलानि जातिभेदाः, वृषकात-
 शंखशुषितमत्स्यणपिपासिकाभ्रपरपतङ्गमत्स्यमनुष्यादयः, सी-
 मन्तकादिनारकभेदाः, भवनादिदेवविशेषादन । आऊ-
 आयुः देहधारणं, नरकतिर्यग्मनुष्यदेवगतिस्थिति कारणानि ।
 जोणि-योनयः जीवोत्पत्तिस्थानानि, सचित्ताचित्तमिश्र-
 शीतोष्णमिश्रसंवृतविवृतमिश्राणि । एतेषां सख्याविशेषमुत्त-
 रत्र व्याख्यास्यामः । कायाद्येन्द्रियाणि च गुणस्थानानि च
 मार्गणाश्च कुलानि चायुश्च योनयश्च कायेन्द्रियगुणमार्गणाकु-
 लायुर्योनयस्तासु तान् वा । सर्वजीवाणं—सर्वे च ते जी-
 वाश्च सर्वजीवाः । सर्वशब्दः कात्स्न्यवचनः, जीवाः द्रव्यमाणा-
 भावमाणधारणसमर्याः, तेषां सर्वजीवानाम् । णाऊण-ज्ञात्वा
 स्वरूपमवबुध्य । टाणादिसु—स्थानं कायोत्सर्गः स आदि-
 येषां ते स्थानादयस्तेषु स्थानादिषु, स्थानासनशयनगमन-
 भोजनोद्वर्तनाकुंचनप्रसारणादिक्रियाविशेषेषु । हिंसा—माण-
 व्यपरोपणं आदियेषां ते हिंसादयस्तेषां विवर्जनं हिंसादिवि-
 वर्जनं वधपरितापमर्दनादिपरिहरणमहिंसा । एतद्हिंसाव्रतं
 कायेन्द्रियगुणमार्गणाकुलायुर्योनिविषयेषु स्थितानां जीवानां
 कायोत्सर्गादिषु प्रदेशेषु प्रयत्नवतो हिंसादिवर्जनं यत्तद्हिंसाव्रतं
 स्यात् । अथवा कायेन्द्रियादीन् ज्ञात्वा स्थानादिषु क्रियासु
 जीवानां हिंसादिविवर्जनमहिंसा । कायादिस्वरूपेण स्थितानां
 जीवानां हिंसादिपरिहरणमहिंसेति भावः ॥ . .

द्वितीयस्य व्रतस्य स्वरूपमाह—

रागादीर्हि असच्चं चत्ता परतावेसच्चवयणुक्तिं ।
 सुत्तत्याणविकहणे अयथावयणुज्झणं सच्चं ॥६॥
 रागादिभिः असत्यं त्यक्त्वा परतापमत्यवचनोक्तिं ।
 सूत्रार्थविकथने अयथावचनोज्झनं सत्यम् ॥ ६ ॥

रागादीर्हि—रागः स्नेहः स आदिर्येषां ते रागादयस्तै
 रागादिर्भा रागद्वेषमोहादिभिः वैशृन्वेष्यादिभिरच । असच्चं-
 असत्यं मृषाभिधानम् । चत्ता-त्यक्त्वा परिहृत्य । परतावस-
 चं चवयणुक्तिं—परतापसत्यवचनोक्तिं परतापसत्यवचनमिति वा ।
 परान् प्राणिनः तर्षति पीडयति परतापं परतापं च तत्सत्यव-
 चनं च परतापसत्यवचनम् । येन सत्येनापि वचनेन परेषां प-
 रितापादयो भवन्ति तन्मत्यमपि त्यक्त्वा । अयथावयणुज्झणं-
 न यथा अयथा तच्च तद्वचनं चायथावचनं अपरमार्थवचनं ।
 द्रव्यक्षेत्रकालभावाद्यनपेक्षं सर्वथास्त्येपेत्येवमादिकं तस्य सर्वस्य
 उज्झनं परिहरणमयथावचनोज्झनं सदाचाराचार्यान्यथार्थकथने
 दोषामाशो वा सत्यमिति सम्बन्धः । सुत्तत्याणविकहणं—सूत्रं
 द्वादशांगचतुर्दशपूर्वाणि, अर्थो जीवाद्यः पदार्थास्तयोर्विक-
 थनं प्रतिपादनं तस्मिन् सूत्रार्थविकथने, सूत्रस्य अर्थस्य च
 विकथनेऽयथावचनस्योत्सर्गोऽन्यथा न प्रतिपादनम् । सदा-
 चारस्याचार्यस्य रखलने दोषामाशो वा । सच्चं—सत्यमिति ।
 रागादिभिरसत्यमभिधानमभिप्रायं च त्यक्त्वा, परितापकरं

सत्यमपि त्यक्त्वा मूयार्यान्पयाकूपनं च त्यक्त्वा आचार्यादीनां
वचनस्वरहने दोषं वा त्यक्त्वा यद्वचनं तत्सत्यव्रतमिति ।

तृतीयव्रतस्वरूपनिरूपणापाठ—

ग्रामादिसु पाडेदाहं अप्पप्पहुदिं परेण संगहिदिं
णादाणं परदब्बं अदत्तपरिवज्जणं तं तु ॥ ७ ॥
ग्रामादिषु पतितादि अल्पप्रभृति परेण संगृहीतं ।
न आदानं पट्टव्यं अदत्तपरिवर्जनं तत् तु ॥ ७ ॥

ग्रामादिसु-ग्रामो वृत्तिरिति तत्र जननिवासः स आदिषेषां
ते ग्रामादयस्तेषु ग्रामादिषु ग्रामरोट्कर्त्तव्यपट्टवनगरोद्यानपं-
थिर्जलाद्यादिषु । पाडेदाहं-पतितादिषेषां नानि पतिता-
दीनि पतितनष्टविस्मृतस्थापितार्दीनि । अप्पप्पहुदिं-अल्पं
ग्नोहं प्रभृतिरादिषेषां नान्यन्प्रभृतीनि स्तोत्रबहुमूद्यमस्यु-
लादीनि । परेण-अभ्येन । संगहिदाहं-संगृहीतानि चात्मवश-
कृतानि च शेषवास्तुधनभान्यपुस्तकोपकरण्यष्टाश्रादीनि तेषां
सर्वेषां । णादाणं-नादानं न पट्टणं आर्थापकरणविवर्जनम् ।
परदब्बं-पट्टव्याणां । अदत्तपरिवज्जणं-अदत्तस्यापरित्यक्त-
स्यानभ्युपगतस्य च परिवर्जनं परिहृण्यं अदत्तपरिवर्जनं, अद-
त्तपट्टणं-विश्रान्ताभावः । तं तु-नदेवत् । पट्टव्याणां ग्रामादिषु
पतितादीनामन्यवद्दार्दीनां परेण संगृहीतानां च यदेतन्नादान-
मदत्तं नदत्तपरिवर्जनं प्रतीतिः । अथवा पट्टव्यं परेण सं-
गृहीतं च ग्रामादिषु पतितादिकं चाल्पादिकं च नादानं ना-

देयं आन्धीयं न कर्तव्यमिति योऽप्यभिप्रायस्तददत्तपरिवर्जनं
नामेति ॥

चतुर्थव्रतस्वरूपनिरूपणायाह—

मादुसुदाभगिणीवय ददृष्टूणित्यित्तियं च पडिरूवं
इत्यिकहादिणियत्ती तिलोयपुज्जं हवे वंभं ॥ ८ ॥

मातृसुताभगिनीरिव दृष्ट्वा स्त्रीत्रिकं च प्रतिरूपम् ।
स्त्रीकथादिनिवृत्तिः त्रिलोकपूज्यं भवेत् ब्रह्म ॥ ८ ॥

मादु—माता जननी । सुदा—सुता दुहिता । भगिणीवय-
भगिनी स्वमा । इवोपम्ये दृष्टव्य इवशब्द उपमार्यः । च-
शब्दः समुच्चयार्थः । ददृष्टूण-दृष्ट्वा मम्यक् ज्ञात्वा । इत्यित्तियं
स्त्रीणां त्रिकं वृद्धबालयौवनमेदात् । पडिरूवं च—प्रतिरूपं
च चित्रलेपमेदादिषु स्थितं प्रतिविंबं देवमनुष्यतिरश्वां च
रूपं । इत्यिकहादिणियत्ति—स्त्रीकथा आदिर्येषां ते स्त्री-
कथादयस्तेभ्यो निवृत्तिः परिहारः स्त्रीकथादिनिवृत्तिः,
वनिताकोमलालाप-मृदुस्पर्श-रूपालो कन-नृत्यगीतहासकटा-
क्षनिरीक्षणायनुरागत्यागः । अथवा स्त्रीभक्तराजचौरकथानां
परित्यागः रागादिभावेन तत्र मग्नन्धामावः । तिलोयपुज्जं—
त्रिभिलोकैः पूज्यं त्रिलोकपूज्यं देवभावनमनुष्यैरर्चनीयम् ।
हवे-भवेत् । वंभं-ब्रह्मचर्यम् । देवमनुष्यतिरश्वां वृद्धबालयो-
वनस्वरूपं स्त्रीत्रिकं दृष्ट्वा यथासंख्येन माता सुता भगिनीव
चिन्तनीयम् । तेषां प्रतिरूपाणि च तथैव चिन्तनीयानि । स्त्री-

कयादिकं च वर्जनीयम् । अनेन प्रकारेण सर्वपूज्यं अम्हर्ष्यं
नवमकारमेकाशीतिभेदं द्वापष्ट्यधिकं शतं चेति ॥

पंचमव्रतस्वरूपवरीक्षार्थमुन्तरमूत्रमाह—

जीवणिवद्धा वद्धा परिग्रहा जीवसंभवा चैव ।

तेसिं सकञ्चागो इयरम्हि य णिम्मओऽसंगो ॥९॥

जीवनिवद्धा वद्धाः परिग्रहा जीवसंभवाश्चैव ।

तेषां शक्त्या त्यागः इतरस्मिन् च निर्ममोऽसंगः ॥ ९ ॥

जीवणिवद्धा-जीवेषु प्राणिषु निवद्धाः प्रतिवद्धा जीवनिवद्धाः
प्राण्याश्रिता देह-मिध्यात्व-वेद-राग-हास्य-रत्यादि-शोक-
भय-जुगुप्सा-क्रोध-मान-माया-लोभादयः दासिदासगोऽश्वाद-
यो वा । अणवद्धा-अप्रतिवद्धा अनाश्रिता जीवपृथग्भूताः
क्षेत्रवास्तुधनधान्यादयः । परिग्रहा-परिग्रहाः समन्तत आदा-
नरूपा मूर्च्छा । जीवसंभवा-जीवेषुः सम्भवे तेषां ते जीव-
संभवा जीवोद्भवा मुक्ताफलशङ्खशुक्तिचर्मदन्तकमरलादयः
क्रोधादयो वाश्रमयणयोग्याः । चैव-चैव । तेसिं-तेषां सर्वेषां
पूर्वोक्तानां । सकञ्चानो-शक्त्या त्यागः सर्वस्वस्वरूपेणान-
मिलापः सर्वथापरिहारः । अथवा तेषां संगानां परिग्रहानां
त्यागः पाठान्तरम् । इयरम्हि य-इतरेषु च संयमज्ञानशौचोप-
करणेषु । णिम्मो-निर्मम मन्तरदिग्भवं निःसंगत्वम् । अ-
संगो असंगव्रतत्वम् । किमुक्तं भवति-जीवाश्रिता ये परिग्रहा
ये चानाश्रिताः क्षेत्रादयः जीवसंभवाश्च ये तेषां सर्वेषां अ-

नोवाक्यायैः सर्वथा त्यागः । इतरेषु च संप्रसाद्युपकरणेषु च
असङ्गमतिमूर्च्छारहितरमित्येतदसङ्गग्रतमिति ॥

पंचमहाग्रहानां स्वरूपं भेदं च निरूप्य पंचसमितीनां
भेदं स्वरूपं च निरूपयन्नाह—

इरिया भासा एषण णिस्त्रेवादाणमेव समिदीओ
पदिठावणिया य तहा उच्चारदीण पंचविद्वा १०
ईर्या भाषा एषणा निक्षेपादानमेव समितयः ।

प्रतिष्ठापनिका च तथा उच्चारदीनां पंचविधाः ॥१०॥

इरिया—ईर्या गमनागमनादिकं भासा—भाषा वचनं स-
त्यमृषा-सत्यमृषाऽसत्यमृषामट्टितकारणम् । एषणा एषणा
चतुर्विधाहारग्रहणवृत्तिः । णिस्त्रेवादाणं—निक्षेपो गृहीतस्य
संस्थापनं आदानं स्थितस्य ग्रहणं निक्षेपादाने एवकारोऽ-
वधारणार्थः । समिदीओ—समितयः सम्यक्प्रवृत्तयः । समिति-
शब्दः प्रत्येकमभिसम्बध्यते, ईर्यायाः समितिः ईर्यासमितिः
सम्यगवलोकनं समाहितचित्तस्य प्रयत्नेन गमनागमनादिकम् ।
भाषायाः समितिः भाषासमितिः श्रुतधर्माविरोधेन पूर्वापरविवे-
कसहितमनिष्टुरादिवचनम् । एषणायाः समितिरेषणासमितिः
लोकजुगुप्सादिपरिहीनविशुद्धपिण्डग्रहणम् । निक्षेपादानयोः
समितिर्निक्षेपादानसमितिश्चक्षुःपिच्छकप्रतिलेखनपूर्वकसयत्न-
ग्रहणनिक्षेपादिः । पदिठावणिगा य—प्रतिष्ठापनिका च, अ-
त्रापि समितिशब्दः सम्बन्धीयः, प्रतिष्ठापनासमितिर्नेन्तुविव-

र्जितपदेशे सम्यगवलोक्य मत्ताद्युत्तमर्गः । तद्वा-तयैव । उच्चा-
रादीण-उच्चारदीनां मूत्रपुरीषादीनां प्रतिष्ठापना सम्यक्परि-
त्यागो यः सा प्रतिष्ठापनासमितिः । एवं पंचविहा-पंचप्रकारा
एव समितयो भवन्तीत्यर्थः ।

सामान्येन पंचसमितीनां स्वरूपं निरूप्य विशेषार्थयुत्तरमाह-
फासुयमग्गेण दिवा जुगंतरप्पेहिणा सकज्जेण ।
जंतूण परिहरंतेणिरियासमिदी हवे गमणं ॥ ११ ॥
प्रासुकमार्गेण दिवा युगांतरप्रेक्षिणा सकार्येण ।

जंतून् परिहरता ईर्यासमितिः भवेत् गमनम् ॥ ११ ॥

फासुगमग्गेण-गमता असन्नो जीवा यस्मिन्सौमासुकः प्रासु-
कश्चासौ मार्गश्च प्रासुकमार्गो निरवधः पंपास्तेन प्रासुकमार्गेण
गजखरोष्ट्रगोपट्टिपीजनसमुदायोपमर्दितेन कर्मना । दिवा-दि-
वसे सरोद्धमे प्रवृत्तचक्षुःप्रचारे युगंतरप्पेहिणा-युगान्तरं चतु-
र्हस्तप्रमाणं भेक्षते पश्यतीति युगान्तरप्रेक्षी तेन युगान्तरप्रेक्षिणा
सम्यगवहितचित्तत पदनिक्षेपप्रदेशमवलोकमानेन । सकज्जेण-
कार्यं प्रयोजनं शास्त्रध्वण्णतीर्थयात्रागुरुमेतस्यादिकं सह का-
र्येण वर्तते इति सकार्यस्तेन सकार्येण समयोजनेन धर्मकार्यम-
न्तरेण न गन्तव्यमित्यर्थः । जंतूणि-जन्तून् जीवान् एकेन्द्रि-
यप्रभृतीन् । परिहरन्तेण-परिहरता ध्वबिराधयता । इरियास-
मिदी-ईर्यासमितिः । हवे-भवेत् । गमणं-गमनम् । सकार्येण
युगान्तरप्रेक्षिणा संयतेन दिवसे प्रासुकमार्गेण यद्गमनं क्रियते

सेर्यामितिर्भवतीत्यर्थः । अथवा संयतस्य जन्तून् परिहरतो
यद्गमनं सेर्यामितिः ॥

भाषासमितेः स्वरूपनिरूपणाद्योचरमृशपाठ—

पेसुण्णहासककमपरणिदाप्पसंसविकहादी ।
वज्जिता सपराहियं भासासमिदी हवे कहणं ॥१२॥
पेशून्यहास्यककशपरनिदात्मप्रशंसाविकथादीन् ।
वर्जयित्वा म्वपरहितं भाषासमितिः भवेत् कथनम् ॥

पेसुण्ण-पिशुनस्य भावः पेशून्यं निर्दोषस्य दोषोद्भाव-
नम् । हास-हमनं हासः हास्यकमोदयवशादधर्मार्थहर्षः । ककस-
ककशः श्रवणनिष्ठुरं कामयुद्धार्थमवर्तकं वचनम् । परणिदा-परेषां
निदा जुगुप्सा परनिदा परेषां तथ्यानामतथ्यानां वा दोषाणा-
मुद्भावनं प्रति सपीडा अन्दगुणामहनम् । अप्पसंसा-आत्मनः
प्रशंसा स्तवः आत्मप्रशंसा स्वगुणाविष्कारणाभिषायः । वि-
कहादी-विक्रया आदियेषां ते विकथादयः स्त्रीकथा, भक्तकथा,
चौरकथा, राजकथादयः । एतेषां पेशून्यादीनां दुष्टमपासः ।
वज्जिता-वर्जयित्वा परिहरत्य । सपराहियं-स्वश्च परश्च स्व-
परा ताभ्यां द्विते स्वपरहितं, आत्मनोऽप्यस्य च सुखपरं क-
र्षबंधकारणविमुक्तम् । भासासमिदी-भाषासमितिः । एषे
भयेत् । करणं-कथनम् । पेशून्यहासककशपरनिदात्मप्रशंसा-
विकथादीन् वर्जयित्वा स्वपरहितं पदेतत् कथनं भाषासमिति-
र्भवतीत्यर्थः ॥

एषणासमितिस्वरूपं प्रतिपादयन्नाह—

छादालदोससुद्धं कारणजुत्तं विसुद्धणवकोडी ।

सीदादीसमभुक्ती परिसुद्धा एषणासमिदी ॥१३॥

पट्चत्वारिंशद्दोषशुद्धं कारणयुक्तं विशुद्धनवकोटि ।

शीतादिसमभुक्तिः परिशुद्धा एषणा समितिः ॥ १३ ॥

छाद लदोससुद्ध-पट्भिरधिका चत्वारिंशत् पट्चत्वारिंशत् पट्चत्वारिंशत् तेषु दोषाश्च पट्चत्वारिंशद्दोषाः तैः शुद्धं निषेत् पट्चत्वारिंशद्दोषशुद्धं उद्भूतोत्पादनेषणादिकलंकरदिनम् । कारणजुत्तं-कारणनिर्मित्तियुक्तं सहितं कारणयुक्तं असातोदयजातबुभुक्षामतीकारार्थं वैयाघ्र्यादिनिमित्तं च । विसुद्धणवकोडी-नव च ताः कोटयश्च विकल्पाश्च नवकोटयः विशुद्धा निर्गता नवकोटयो यस्माद्विशुद्धनवकोटि मनोवचनकायकृतवारितानुमतिरहितम् । सीदादि-शीतमादिर्यस्य तच्छीतादि शीतोष्णलक्षणसरसावगमरूपादिषु । समभुक्ती-समा सदृशा शक्तिर्भोजन समभुक्तिः । शीतादौ समभुक्तिः शीतादिसमभुक्तिः शीतोष्णादिषु भक्षयेषु रागद्वेषरहितत्वम् । परिसुद्धा-समन्ततो निर्मला । एषणासमिदी-एषणासमितिः । पट्चत्वारिंशद्दोषपरहितं यदेतद् विदग्ग्रहणं सकाशं मनोवचनकायकृतवारितानुमतिरहितं च शीतादौ समभुक्तिश्च, अनेन न्यायेनाचरता निर्मलेषणासमिनिर्भवतीत्यर्थः ॥

आदाननिक्षेपसमितिस्वरूपं निरूपयन्नाह—

णाणुवहि संजमुवहिं सउचुवहिं अण्णमप्पमुवहिं वा
पयदं गहणिकखेवो समिदी आदाणणिकखेवा १४

ज्ञानोपधि संयमोपधि शौचोपधि अन्यमप्युपधि वा ।
प्रयतं ग्रहनिक्षेपो समितिः आदाननिक्षेपा ॥ १४ ॥

णाणुवहि—ज्ञानस्य श्रुतज्ञानस्योपधिरूपकरणं ज्ञानोपधिज्ञाननि-
मित्तं पुस्तकादि । संजमुवहि—संयमस्य पापक्रियानिवृत्तिल-
क्षणस्योपधिरूपकरणं संयमोपधिः प्राणिदयानिमित्त पिच्छि-
कादिः । सउचुवहि—शौचस्य पुरीषादिमलापहरणस्योपधि-
रूपकरणं शौचोपधिर्मूत्रपुरीषादिप्रक्षालननिमित्तं कुंडिका-
दिद्रव्यम् । ज्ञानोपधिश्च संयमोपधिश्च शौचोपधिश्च ज्ञानोप-
धिसंयमोपधिशौचोपधयस्तेषां ज्ञानाद्युपधीनाम् । अण्णमवि-
अन्यस्यापि संस्तरादिकस्य । उवहिं वा—उपधेर्वा उपकरणस्य
संस्तरादिनिमित्तस्य उपकरणस्य प्राकृतलक्षणवत्त्वाद् अष्टौविभ-
क्तिर्दृष्टव्या । पयद-प्रयत्नेनोपयोगं कृत्वा । गहणिकखेवो ग्रहणं
ग्रहः निक्षेपणं निक्षेपः, महश्च निक्षेपश्च ग्रहनिक्षेपो । समिदी-
समितिः । आदाणणिकखेवा-आदाननिक्षेपा । ज्ञानोपधिसं-
यमोपधिशौचोपधीनामन्यस्य धोपधेर्यत्नेन यो ग्रहणनिक्षेपो
प्रतिलेखनपूर्वको सा आदाननिक्षेपा समितिर्भवतीत्यर्थः ॥

पंचमसमितिस्वरूपनिरूपणायाह—

अगंते अच्चित्ते दूरे गृढे विसालमविरोहे ।

उच्चारदिवाजो पदिष्टानिग्या हने समिदी २५
एकान्ते अनिने दूरं गृहे विज्ञाने अनिगेने ।

उच्चारदिवाजः प्रनिष्टानिग्या भवेत् समितिः ॥२५॥

एकान्ते एकान्ते विज्ञाने एतामंगतनवचनो नास्ति । प्र-
गिने इतिहासप्रकाशरिचिते दम्भे एतामंगे इतिहासे ।
दूरं प्राणादिवाजद्विरुद्धे मदेने । गृहे गृहे जनानामवशुक्तिने ।
विनाल-विनाले विनाले विनादिवाजिने । अनिगेने अनिगेने
यत्र लोकापराधो नास्ति । उच्चारदि-उच्चारो पले अदिष्टानि
स उच्चारदिवाजस्य उच्चारदेः मृदुगुणीनादेः । नागो-स्वागः ।
पदिष्टानिग्या-प्रनिष्टानिग्या । हने-भवेत् । समिदी-
समितिः । एकान्तःचित्तदूरगृहविशालाविरोधेण मदेनेण ग-
त्नेन कायपलादेर्पस्वागः सा उच्चारप्रत्ययप्रनिष्टानिग्या
समितिर्भवतीत्यर्थः ॥

इन्द्रियनिरोधवतस्वरूपनिरुपणापोस्तरविभागसूत्रमाह—

चक्षुः सोदं घ्राणं जिह्वा फासं च इंदिया पंच ।
सगसगविसर्हितो णिरोहियव्वा सया मुणिणा ॥
चक्षुः श्रोत्रं घ्राणं जिह्वा स्पर्शश्च इन्द्रियाणि पंच ।
स्वकस्वकत्रिपयेभ्यो निरोधयितव्या सदा मुनिना १६

चक्षु-चक्षुः । सोद-श्रोत्रम् । घ्राणं-घ्राणम् । जिह्वा-
जिह्वा । फासं-स्पर्शः । चः समुच्चयार्थः । इंदिया-इन्द्रि-

याणि प्रतिज्ञानावरणक्षयोपशमशक्तयः । इन्द्रियं द्विविधं
द्रव्येन्द्रियं भावेन्द्रियं चेति । तत्र द्रव्येन्द्रियं द्विविधं निर्दृष्टि-
रूपकरणं च । कर्मणा निर्वर्त्यते इति निर्दृष्टिः, सा च द्विविधा
बाह्याभ्यन्तरा चेति उन्मेषाद्गुलासंख्येयभागप्रमितानां शु-
द्धानामान्ममदेशानां प्रतिनियतचक्षुःश्रोत्रघ्राणरसनस्पर्शने-
न्द्रियसंस्थानेनावस्थितानां वृत्तिराभ्यन्तरा निर्दृष्टिः । तेषु
आत्ममदेशेषु इन्द्रियव्यपदेशभाग यः प्रतिनियतसंस्थाननाम-
कर्मोद्भवाग्नितावस्थाविशेषः पुद्गलमचयः सा बाह्या निर्दृष्टिः ।
येन निर्दृष्टेत्स्मरः क्रियते तद्रूपकरणं । तदपि द्विविधं आ-
भ्यन्तरबाह्यभेदेन । तत्राभ्यन्तरं कृष्णशुक्लमण्डलं । बाह्य-
मक्षिपत्रपक्ष्मद्रुदादि । एवं श्रोत्रेन्द्रियघ्राणेन्द्रियरसनेन्द्रियस्पर्-
शनेन्द्रियाणां चक्षुष्यं बाह्याभ्यन्तरभेदेन द्वैविध्यम् । भा-
वेन्द्रियमपि द्विविधं लब्धपयोगभेदेन । लब्धनं लब्धिः । का
पुनरसौ ज्ञानावरणवर्षक्षयोपशमविशेषः । यत्तन्निधानादात्मा
द्रव्येन्द्रियनिर्दृष्टिं प्रति द्यामिदति सा लब्धिः । तन्निमित्त
आत्मनः परिणाम उपयोगः कारणधर्मस्य कार्ये दर्शनात् । बी-
र्यान्तरायप्रतिज्ञानावरणक्षयोपशमोपांगनामलाभाबष्टम्भशला-
दान्पना स्पृश्यतेऽनेनेति स्पर्शनम्, रस्यतेऽनेनेति रसनम्,
घ्रायतेऽनेनेति घ्राणम्, चष्टेऽर्शति पश्यतेऽनेनेति चक्षुः, धृ-
यतेऽनेनेति श्रोत्रम् । स्वाकङ्कपविबला च दृश्यते च तृकरणापो-
रभेदात् इदं मे चक्षुः सुष्ठु पश्यति । अयं मे वर्णः सुष्ठु
शृणोति । स्पृशतीति स्पर्शनम् । रसतीति, रसनम् । जिप्रती-

ति घ्राणम् । चण्डे इति चक्षुः । शृणोतीति श्रोत्रमिति । ए-
 वभिन्द्रियाणि पंच । तद्विषयाश्च पंच । वर्ण्यत इति वर्णः ।
 शब्दयते इति शब्दः । गन्ध्यत इति गन्धः । रस्यत इति
 रसः । स्पृश्यत इति स्पर्शः इति । पंच-संख्यावचनमेतन् ।
 सगसगविसर्पहितो- स्वकीयेभ्यः स्वकीयेभ्यो विषयेभ्यो
 रूपशब्दगन्धरसस्पर्शेभ्यः स्वभेदभिन्नेभ्यो मनोहरामनोहर-
 रूपेभ्यः । गिरोहियच्वा-निरोधयितव्यानि-सम्पक् दधाने
 प्रवेशयितव्यानि । सदा-सदा सर्वकालम् । मुनिणा मुनिना
 संयमप्रियेण । स्वकीयेभ्यः स्वकीयेभ्यो विषयेभ्यो रूपश-
 ब्दगन्धरसस्पर्शेभ्यश्चक्षुरादीनां निरोधनानि मुनेर्णानि तानि
 पंचइन्द्रियनिरोधनानि पंच मूलगुणा भवन्तीत्यर्थः । अथवा
 ये पंच निरोधा इन्द्रियाणां क्रियन्ते मुनिना स्वविषयेभ्यस्ते
 पंचेन्द्रिय-निरोधाः पंच मूलगुणा भवन्तीत्यर्थः ।

प्रथमस्य चक्षुर्निरोधत्रयस्य स्वरूपनिरूपणार्थमाह—

सच्चित्ताचित्ताणं किरियासंठाणवण्णभेएसु ।
 रागादिसंगहरणं चक्खुणिर्रोहो हवे मुणिणो १७-
 सच्चित्ताचित्तानां क्रियासंस्थानवर्णभेदेपु ।

रागादिसंगहरणं चक्षुर्निरोधो भवेत् मुनेः ॥ १७ ॥

सच्चित्ताचित्ताणं—सच्चित्तेन; सामान्यज्ञानदर्शनोपयोगनि-
 मित्तचैतन्येन वर्तन्ते इति सच्चित्तानि सजीवरूपाणि देवमनु-
 ष्यादियोपिडूपाणि, न चित्तानि अचित्तानि सच्चित्तद्रव्यमति-

विम्बानि, अन्नीवद्रव्याणि च । सचित्तानि, चाचित्तानि च स-
चित्ताचित्तानि, तेषां सचित्ताचित्तानाम् । किरिया-संठाणव-
रणभेषसु-क्रिया-गीतविलासनृत्यचक्रमणादिका, संस्था-
नं समचतुरस्रन्ध्रोघाघात्मकं वैशाखवन्ध्रुटाद्यान्ध्रकं च, वर्णाः
गौरश्यामादयः । क्रिया च संस्थानं च वर्णाश्च क्रियासंस्थान-
वर्णाः, तेषां भेदा विकल्पाः क्रियासंस्थानवर्णभेदास्तेषु क्रि-
यासंस्थानवर्णभेदेषु. नृत्यगीतकटाक्षनिरीक्षणसमचतुरस्राका-
रगौरश्यामादिविकल्पेषु शोभनाशोभनेषु । रागादिभंगहरणं-
रागं आदिष्वेषां ते रागादयः रागादयश्च ते संगीश्च रागादि-
संगाः संगीश्चाशक्तयस्तेषां हरणं निराकरणं रागादिसंगहरणं
रागद्वेषाद्यनमित्यापः । चक्षुषिरोदो-चक्षुषांनिगोभक्षुर्नि-
रोधः चक्षुर्निद्रियामसरः । ह्ये भवेत् । मुनिर्गो-मुनेरि-
न्द्रियमनायकस्य । स्त्रीपुरुषाणां स्वरूपलेपःर्मादिव्यवस्थि-
तानां ये क्रियासंस्थानवर्णभेदास्तद्विषये यदेतन् रागादिनिरा-
कारण तच्चक्षुर्निरोधव्रतं मुनेर्भवतीत्यर्थः ॥

श्रोत्रेन्द्रियनिरोधव्रतस्वरूपनिरूपणायाम्—

सङ्गादिजीवसद्दे वीणादिअजीवसंभवे सद्दे ।
रागादीण निमित्ते तदकरणं सोदरोधो दु ॥१८॥
पङ्गादिजीवशब्दा वीणाद्यजीवसंभवाः शब्दाः ।
रागादीनां निमित्तानि तदकरणं श्रोत्ररोधस्तु ॥१८॥

सङ्गादिभीरमदे पद्मः शरविशेषः स आदिर्षेपां ते पद्मा-
 द्यपः जीवस्य शब्दा जीवशब्दाः पद्मादृष्टव भीरशब्दाश्च प-
 द्मादिभीरशब्दाः पद्मर्षभगान्वात्मकस्यभेदतोऽप्यनिकद्मेदा
 उरःकण्ठनिःस्थानभेदभिन्नाः, आशेषसरोदिभ्याविमंका-
 रिर्षणपुच्छा मन्त्रवागदिसमन्विताः, अन्ये पद्मःशब्दाश्च रा-
 सभादिममुन्या ग्रहाः । वीणादिशर्मावसंभवा-वीणा आदिर्षेपां
 तेषांणादयो वीणाद्यश्च ते शर्मावसंभवा वीणाशर्मावसंभवाः
 संमन्तीति वीणाशर्मावसंभवा वीणाशर्मावसंभवाश्चरात्म्या-
 वनिमृदंग-मेरी-पटह-दुपुद्गवाः । मदे-शब्दाः । रागादीन्-रा-
 ग आदिर्षेपां ते रागाद्यस्तेषां रागादीनां रागट्टेषादीनम् ।
 निमित्तं-निमित्तानि हेतवो रागादिकारणभूताः । तद्करणं
 तेषां पद्मादीनामकरणमश्वरणां च तद्करणं स्वतो न प्रतीव्या
 नापि तेऽर्थैः क्रियमाणा रागाद्याविष्टनेतमा श्रोतव्या इति ।
 सोदरोधो दु-श्रोत्रस्य श्रोत्रेन्द्रियस्य रोधः श्रोत्ररोधः ।
 दु विशेषार्थः । रागादिहेतवो ये पद्मादयो जीवशब्दा वीणा-
 शर्मावसंभवाश्च, तेषां यद्श्रवणं आत्मना श्रवणं च त-
 च्छ्रोत्रव्रतं मुनेर्भवतीत्यर्थः । अथवा पद्मादिजीवशब्दविषये
 वीणाशर्मावसंभवे शब्दविषये च रागादीनां यन्निमित्तं त-
 स्याकरणमिति ॥

तृतीयस्य घ्राणेन्द्रियनिरोधव्रतस्य स्वरूपनिरूपणार्थमाह—
 पयहोवासणगंधे जीवाजीवपगो सुहे असुहे ।

रागद्वेषाकरणं घ्राणनिरोद्धी मुणिवरस्त ॥१९॥

प्रकृतिवासनागन्धे जीवाजीवात्मके मुखे अमुखे ।

रागद्वेषाकरणं घ्राणनिरोधो मुनिवरस्य ॥ १९ ॥

पयर्हीवामण्णगन्धे -प्रकृतिः स्वभावः, वासना अल्पद्रव्य-
कृतसंस्कारः, प्रकृतिश्च वासना च प्रकृतिवासने ताभ्यांगन्धः
सौरभ्यादिगुणः प्रकृतिवासनागन्धस्मिन् स्वभावान्पद्रव्य-
कृते सौरभ्यादिगुणे । जीवाजीवपगणे—जीवति जीविष्यति
जीविनपूर्वो वा चेदनालक्षणो जीवः सुखदुःखयोः कर्ता, न जी-
वोऽर्जीवस्तद्विगीतः, जीवश्चाजीवश्च जीवाजीवौ तौ प्रगच्छ-
तीति जीवाजीवप्रगः जीवाजीवस्वरूपः तस्मिन् जीवाजीवस्वै-
रूपे करतूराद्यक्षरद्वन्द्वनादिसुगन्धद्रव्ये । सुदे—सुखे स्व-
ल्पप्रदेशाल्पादनरूपे । असुहे अमुखे स्वप्रदेशपीडाहेतौ सुखदुः-
खयोर्निमित्ते । रागद्वेषाकरणं-रागश्च द्वेषश्च रागद्वेषौ तयो-
रकरणं अनभिलषः रागद्वेषाकरणात्तुरागजुगुप्सानभिलाषः ।
घ्राणनिरोद्धी—घ्राणेन्द्रियनिरोधः घ्राणेन्द्रियापसरः । मुखिव-
रस्त-मूर्त्तानां वरः श्रेष्ठो मुनिवरः यतिकुञ्जरस्तस्य मुनिवरस्य ।
जीवगते अर्जीवगते च प्रकृतिगन्धे वासनागन्धे च सुखरूपेऽ-
सुखरूपे च यदैतद्गणद्वैतयोरकरणं मुनिवरस्य तत् घ्राणेन्द्रिय-
निरोधवत् भवतीत्यर्थः ॥

चतुर्थरसनेन्द्रियनिरोधवत्स्वरूपनिरूपणार्थमाह—

असणादिचतुर्विधेषु पंचरसे फासुगम्हि गिरवज्जे।
इष्टाणिष्टाहारं दत्ते जिह्वाजयोऽगिद्धी ॥२०॥

अशनादिचतुर्विकल्पे पंचरसे प्रासुके निरवद्ये ।

इष्टानिष्टाहारे दत्ते जिह्वाजयोऽगृद्धिः ॥ २० ॥

असणादिचतुर्विधेषु-अशनमादिर्येषां तेऽशनादयो भोज-
नादयः. चत्वारश्च ते विकल्पाश्च चतुर्विधत्वाः अशनादयश्च-
तुर्विकल्पा यस्मिन्नसौ अशनादिचतुर्विकल्पस्तस्मिन्नशनपान-
खादस्वाद्यभेदे भक्तदुग्धलड्डुकैलादिस्वभेदभिन्ने । पंचरसे-पंच
रसा यस्मिन्नसौ पंचरसस्तस्मिन् पंचरसे तिक्तषडुक्पाणाम्ल-
पधुरभेदभिन्ने लवणस्य मधुररसेऽन्तर्भावः । फासुए-प्रासुके जीव-
सामृच्छेनादिरहिते । गिरवद्ये-अवशाद्योपाधिर्गतो निरवद्यस्त-
स्मिन् निरवद्ये पापागमविग्रहिते कुत्सादिदोषमुक्तं च । इष्टा-
णिष्ट—इष्टोऽभिप्रेतां मनोहादकः, अनिष्टोऽनभिप्रेतः मनो-
दुखदः, इष्टश्च अनिष्टश्च निष्टस्तस्मिन्निष्टानिष्टे ।
आहारं आहारो युष्मत्साद्युपशामकं द्रव्यं तस्मिन्नाहारं दत्ते प्राप्ते
दाहजनोपनीते । जिह्वाजयो-जिह्वाया जयो जिह्वाजयो रसने-
न्द्रियात्मवर्शाकरणम् । अगिद्धी-अगृद्धिरनायासा । आहारे
अशनादिचतुर्विधकारे पंचरससमन्विते प्रासुके निरवद्ये च
प्राप्ते सति येऽप्यगृद्धिस्तस्मिन्निष्टानप्यत्रतं भवतीत्यर्थः ॥

स्पर्शनेन्द्रियनिरोधत्रयस्य स्वरूपं प्रतिपादयन्नुत्तरस्यमाह-

जीवाजीवसमुत्थे ककडमउगादिअट्टभेदजुदे ।

फासे सुहे य असुहे फासाणिरोहो असंमोहो ॥

जीवाजीवसमुत्थे कर्कशमृदुकाद्यष्टभेदयुते ।

स्पर्शं सुखे वा असुखे स्पर्शनिरोधः असंमोहः ॥२१॥

जीवाजीवसमुत्थे—जीवश्च अजीवश्च जीवाजीवो जीवाजीवयोः समुत्तिष्ठते सम्भवतीति जीवाजीवसमुत्थस्तस्मिन्नेतान्नेतन सम्भवे । ककडमउगादि अट्टभेदजुदे कर्कशः कठिनः, मृदुः कोमलं कर्कशश्च मृदुश्च कर्कशमृदु तावादिद्वेषांते कर्कशमृदा दयः अष्टौ च ते भेदाश्चाष्टभेदाः कर्कशमृदादयश्च ते अष्टभे दाश्च कर्कशमृदाद्यष्टभेदास्तैर्पुक्तः कर्कशमृदाद्यष्टभेदयुक्तस्तस्मिन् कर्कशमृदुर्ज्ञातोष्णस्निग्धरुसगुरुत्पुगुणविवक्ष्यसम न्विते अनिनामूलिकाद्याधारभूते । फासे—स्पर्शं । सुहे—सु खे सुखहेतौ । असुहे य—असुखे च दुःखहेतौ फासाणिरोहो—स्पर्शनिरोधः स्पर्शनेन्द्रियजपः । असंमोहो—न सम्मोह असंमोहोऽनाह्लाद इत्यर्थः । जीवाजीवसमुत्थे कर्कशमृदाद्य ष्टभेदयुक्ते सुखागुरत्स्वरूपनिमित्ते स्पर्शविषये योऽयमसंमो होऽनभिन्नापः स्पर्शनेन्द्रियनिरोधजनं भवतीत्यर्थः ॥

एतेन्द्रियनिरोधजनानां स्वरूपं निरूप्य पदावश्यवचनानां स्वरूपं नावनिर्देशं च निरूपयन्नाह—

समदा यवो य वंदण पाडिषमणं तदेव णादब्बं ।

पञ्चस्वाण विसर्गो करणीया वासया छपि २२

समता स्तत्रश्च वन्दना प्रतिक्रमणं तथैव ज्ञातव्यं ।

प्रत्याख्यानं विसर्गः करणीया आवश्यकः पडपि २२

समता-समस्य भावः समता रागद्वेषादिगदितत्वं त्रि-
कालपंचनमस्कारकरणं वा । यत्रो=स्वरः नतुविंशतिर्नार्थरु-
रस्तुतिः । वन्दना-वन्दना एकनार्थरुन्मनिवद्वा दर्शनवन्द-
नादिपंचगुणमक्तिवर्धना वा । पडिवरुपणं-प्रतिक्रमणं प्र-
तिगच्छति पूर्वसंप्रमं येन तत् प्रतिक्रमणं स्वकृतादशुभयोगा-
त्यतिनिवृत्तिः देवसिकादयः सप्तकृतापराधशोधनानि । तदेव
-तथैव तेनेव प्रकारेणागनाविरोधेनैव । णायव्यं-ज्ञातव्यं स-
म्पगवबोद्धव्यम् । पञ्चस्वाणं प्रत्याख्यानमयोग्यद्रव्यपरिहारः,
तपोनिमित्तं योग्यद्रव्यस्य वा परिहारः । विसर्गो-व्युत्सर्गः
देहे ममत्वनिरामः त्रिनगुणविन्तायुक्तः कापोत्सर्गः । कर-
णीया-करणीयाअनुष्ठेयाः । आवश्यक-आवश्यक आव-
श्यकानि वा, न वशोऽवशः अवशस्य कर्पावश्यकः निश्चय-
क्रियाः । छपी-पडपि न पंच नापि सप्त । सप्तताप्तवन्द-
नाप्रतिक्रमणानि तथैव प्रत्याख्यानकायोत्सर्गं, एवं पडावश्य-
का निश्चयक्रिया यास्ता नित्यं पडपि कर्तव्याः ।

मूलगुणा इति कृत्वेति सामान्यस्वरूपं प्रतिपाद्य विशेष-
पार्थे प्रतिपादयन्नाह-

जीविदमरणे लाभालाभे संजोयविष्यभोगे च ।
 बंधुरिसुखदुःखादिसु समदा सामाह्यं णाम २३
 जीवितमरणयोः लाभालाभयोः संयोगविष्ययोगे च ।
 बंध्वरिसुखदुःखादिषु समता सामाधिकं नाम ॥२३॥

जीविदमरणे—जीवितमौदारिक वैक्रियकादिदेहधारणं, मरणं
 मृत्युः प्राणिमाणविषोगन्धक्षमं जीवितं च मरणं च जीवितम-
 रणं तयोर्जीवितमरणयोः । लाभालाभे—लाभोऽभिलवि-
 तप्राप्तिः, अलाभोऽभिलपितस्वामाप्तिः लाभश्चालाभश्च
 लाभालाभौ तयोर्लाभालाभयोराहारोपकरणादिषु प्राप्त्यप्रा-
 प्तयोः । संजोगविष्यभोगे च—संयोग इष्टादिसन्निकर्षः, विष-
 योग इष्टविशोगः संयोगश्च विषयोगश्च संयोगविषयोगौ
 तयोः संयोगविषयोगयोः, इष्टानिष्टसन्निकर्षासन्निकर्षयोः ।
 बंधुरिसुखदुःखादिसु—बन्धुश्च अरिश्च गुरुश्च दुःखं च
 बन्ध्वरिसुखदुःखानि तान्यार्दानि येषां ते बन्ध्वरिसुखदुःखा-
 दयस्तेषु स्वजनमिश्रशत्रुगुणदुःखत्रुत्पिपासाशीतोष्णादिषु ।
 समदा—समता चारित्रानुविद्धसमपरिणादः । सामाह्यं णाम—
 सामाधिकं नाम भवति । जीवितमरणलाभालाभसंयोगविष-
 योगबन्ध्वरिसुखदुःखादिषु पदेतत्समत्वं समानपरिणादः त्रि-
 कालदेववन्दनाकरणं च तत्सामाधिकं मतं भवतीत्यर्थः ॥

चतुर्विंशतिस्तरस्वरूपं निरूपयन्माह—

उमहादिजिनवराणं नामानिर्कृतिं गुणानुकीर्तिं च
 काऊण अचिदृण य तिसुद्धिगणमो गणे णं प्रो ॥

कृष्णभादिजिनवराणो नामानिर्कृतिं गुणानुकीर्तिं च ।

कृष्णा अचोकिना य तिसुद्धिगणमः गणो जेयः २४

उमहादिजिनवराणं—शुभ्रवः पणवसोर्गहृद् भादि-
 गेवाते शुभ्रवापणो य ते तिनवराणव शुभ्रभादिजिनवराणो
 पामुवय दिजिनवराणां शुभ्रवारिभेदानपवेत्तानां य शुभ्रिगि-
 मोर्भेवराणा । नामानिर्कृति—नाम्नापविमानानां निरुक्ति-
 नांनिरुक्तिन्तां नामानिर्कृति बहुनिवन्वयकाल्यकारकादिवि-
 निदयेन अनुगतार्थकपनेशुभ्रभाजिनवसुधर्मापिनन्दनगुवनि-
 पयनमगुवादर्शवन्वयवपुष्पदन्तगोत्रश्रेयोवामुपूयविमलान-
 न्तधर्मगानि । कृष्णवपदि तमनिमुश्रनमपरिष्यनेमिद इतिर्धमा-
 नाः नामकीर्तनमेभु । गुणानुकीर्ति च—गुणानाममाधारण-
 धर्माणापनुकीर्तिरनुक्यापने गुणानुकीर्तिस्ता गुणानुकीर्ति च
 निर्दोषपालक्षणास्तुतिम् लोकस्योद्योतकरा धर्मार्थकगः सु-
 रासुरमनुष्येदस्तुताः दृष्टपरमार्थवच्चक्षरुगाः तिसुक्तघातिकृति-
 न कर्माणः, इत्येवमादिगुणानुकीर्तन । काऊण—कृष्णा गुणग्र-
 हणपूर्वक नामग्रहणं मकृत्य । अचिदृण य—अचिदित्वा च
 गन्धपुष्पधूमदिभिः प्रासुकरानां तैर्दिव्यरूपैश्च दिव्यैरिराकृ-
 तमलयः तसुगन्धैश्चतुर्विंशतितीर्थकरपद्मगलानादर्चने कृत्वा-

न्यस्याश्रुत्वात्तेषामेव ग्रहणम् । तिसुद्धिपणमो-तिस्रश्च ताः
शुद्धयश्च त्रिशुद्धयस्ताभिः त्रिशुद्धिमिः प्रणामः त्रिं द्विपणा-
मः मनोवाकायशुद्धिमिः स्तुतेः करण । यवो स्तवः, चतुर्वि-
ंशतेर्नार्थकरस्तुतिः, नामैकदेशेऽपि शब्दस्य प्रवर्त्तनात् यथा
सन्वभामा भामा, भीमो भीमसेनः । एवं चतुर्विंशतिस्तवः स्तवः ।
जेयो-व्रातव्यः । ऋषभादिजिनवगाणां नामनिर्गति गुणानु-
कीर्तनं च कृत्वा योऽयं मनावचनकायशुद्ध्या प्रणामः स च-
तुर्विंशतिस्तव इत्यर्थः ।

वन्दनाम्बरूपं निरूपयन्नाह—

अरहंतसिद्धपट्टिमातवसुदगुणगुरुगुरूण रादीणां
किदियम्मेणिदरेण य तियरणसंकोचणं पणमो ॥
अर्हत्सिद्धप्रतिमात्तपःश्रुतगुणगुरुगुरूणां राधीनाम् ।
कृतकर्मणा इतरेण च त्रिकरणसंकोचनं प्रणामः ॥

अरहंतसिद्धपट्टिमा—अर्हन्श्च सिद्धाश्चार्हन्सिद्धास्ते-
षामर्हन्सिद्धानां प्रतिमा अर्हन्सिद्धपट्टिमा अर्हत्सिद्धपतिविम्बा-
नि स्वरूपेण चार्हन्तः पानिकर्षसयादर्हन्तः, अष्टविधार्हत्सया-
सिद्धाः । अथवा गतिवचनस्थानभेदात्तथाभेदः, अष्टपदा-
पानिदार्हत्समन्विता अर्हन्मतिमा, सद्रहिता सिद्धपट्टिमा । अथवा
कृत्रिमा यास्ता अर्हत्प्रतिमाः, अर्हन्मतिमाः सिद्धपट्टिमाः । तव-

1. 1945년 8월 15일 일제강점기 종말과 광복의 의미
 2. 1948년 8월 15일 대한민국 건국과 초대 대통령 이승만
 3. 1948년 9월 9일 북한 건국과 김일성의 역할
 4. 1950년 6월 25일 한국전쟁 발발의 원인과 과정
 5. 1953년 7월 27일 휴전협정 체결과 전쟁의 종결
 6. 1954년 10월 1일 제헌국회 개회와 제헌헌법 공포
 7. 1960년 4월 21일 4.19 혁명 발생과 장면 내각의 몰락
 8. 1961년 12월 16일 박정희 군사정변과 5.16 군사정변
 9. 1968년 8월 15일 박정희 대통령 재선
 10. 1971년 7월 4일 남북 정상회담 개최와 7.4 남북공동성명
 11. 1972년 7월 17일 박정희 대통령 재선
 12. 1978년 12월 31일 박정희 대통령 재선
 13. 1980년 5월 16일 5.16 군사정변 발생과 박정희 퇴진
 14. 1980년 9월 29일 유신헌법 개정과 유신체제 강화
 15. 1987년 2월 27일 6월 29일 6월 민주항쟁과 유신체제 종결
 16. 1987년 12월 12일 대통령직선제 2차 개정 통과
 17. 1988년 5월 16일 노태우 대통령 재선
 18. 1988년 8월 24일 서울 올림픽 개최와 국제적 위상 제고
 19. 1990년 12월 31일 노태우 대통령 재선
 20. 1992년 12월 17일 노태우 대통령 재선
 21. 1995년 12월 17일 노태우 대통령 재선
 22. 1997년 12월 17일 노태우 대통령 재선
 23. 1998년 2월 25일 노태우 대통령 재선
 24. 1998년 3월 11일 노태우 대통령 재선
 25. 1998년 3월 11일 노태우 대통령 재선

이 책은 대한민국의 현대사를 다룬 것으로, 1945년 8월 15일 일제강점기 종말과 광복의 의미를 시작으로, 1948년 8월 15일 대한민국 건국과 초대 대통령 이승만의 역할, 1948년 9월 9일 북한 건국과 김일성의 역할을 다룬다.

निन्दनगर्हणयुक्तो मनोवचःकायेन प्रतिक्रमणम् ॥

दृष्वे—दृष्वे आहारशरीरादिविषये । खेत्ते-क्षेत्रे वसति-
काशयनासनगमनादिमार्गविषये । काले—पूर्वाह्णापर्याहृदि-
वसरात्रिपक्षमाससंवत्सरादीनानागतवर्तमानादिकालविषये ।
भावे—परिणामे चित्तव्यापारविषये । कयावराहसोहणयं—
कृतश्चासावपराधश्च कृतापराधस्तस्य शोधनं कृतापराधशोधनं
द्रव्यादिद्वारेण व्रतविषयोत्पन्नदोषनिर्हरणं । णिदण्णगरदण-
जुत्तो—निन्दनमात्मदोषाविष्करणं, आचार्यादिषु आलोचना-
पूर्वकं दोषाविष्करणं गर्हणं, निन्दनं च गर्हणं च निन्दनगर्हणे
साभ्यां युक्तौ निन्दनगर्हणयुक्तस्तस्य निन्दनगर्हणयुक्तस्यात्म-
प्रकाशपरमकाशमहितस्य । मणवचिकाएण्-मनश्च वचइव
कायश्च मनोवचःकायं तेन मनोवचःकायेन शुभमनोवचः-
कायक्रियादिभिः । पटिक्रमणं—प्रतिक्रमणं स्वकृताद्शुभयो-
गात्मनिनिवृत्तिः, अशुभपरिणामपूर्वककृतदोषपरित्यागः । नि-
न्दनगर्हणयुक्तस्य मनोवाचकायक्रियाभिर्द्रव्यक्षेत्रकालभावविष-
ये तैर्वा कृतस्यापराधस्य व्रतविषयस्य शोधनं यत्तन् प्रतिक्र-
मणमिति ॥

मत्प्राख्यानस्वरूपनिरूपणार्थमाह—

र्णामादीणं छण्हं अजोगपरिव्रजणं तियरणेण ।
पच्चक्खाणं णेयं अणागयं चागमे काले ॥ २७ ॥

नामादीनां पण्णां अयोग्यपरिवर्जनं त्रिकरणैः ।

प्रत्याख्यानं ज्ञेयं अनागतं चागमे काले ॥ २७ ॥

नामादीणं—जातिद्रव्यगुणक्रियानिरपेक्षं संज्ञाकरणं नामा-
भिधानं तदादिर्येषां ते नामादयस्तेषां नामस्थापनाद्रव्यक्षेत्रकाल-
लभावानाम् । छयहं—पण्णाम् । अजोगपरिवर्जनं—न
योग्या अयोग्यास्तेषां नामादीनामयोग्यानां पापागमहेतूनां परि-
वर्जनं परित्यागः । त्रिकरणैः-त्रिकरणैः शुभमनोवाचकाय-
क्रियाभिः अशुभाभिधानं कस्यचिन्न करोमि, न कारयामि,
नानुमन्ये, तथा वचनेन न वद्विष, नापि कायशामि, नाप्यनु-
मन्ये, तथा मनसा न चिन्तयामि, नाप्यन्यं भावयामि, नानु-
मन्ये । एवं अशुभस्थापनामेनां कायेन न करोमि, न कार-
यामि, नानुमन्ये, तथा वाचा न भणामि, न भाषयामि,
नानुमन्ये, तथा मनसा न चिन्तयामि, नाप्यन्यं भावयामि,
नानुमन्ये । तथा सावचं द्रव्यं क्षेत्रं कालं भावं च न सेवे, न
सेवयामि, सेवन्त नानुमन्ये । तथा वचसा त्वं सेवस्वेति न
भणामि, न भाषयामि, नापि चिन्तयामीति पञ्चवस्वार्णं
मन्याख्यानं पारहरणं अयोग्यप्रहरणपरित्यागः । ज्ञेयं—ज्ञात-
व्यम् । अनागतं च—अनागतं चानुपस्थितं च अथवा अना-
गते दूरेणागते काले । आगमे—आगते उपस्थिते । अथवा
आगमिष्यति काले सन्निहृष्टे काले गृहृतदिवसादिके । नाम-
स्थापनाद्रव्यक्षेत्रकाललभावानां पण्णां अनागतानां त्रिकरणैर्यदे-

तन् परिवर्जनं आगते चोपस्थिते च यदेतदोषपरिवर्जनं तत्प्रत्याख्यानं ज्ञातव्यमिति । अथवा दूरे भविष्यति काले आगमिष्यति चासन्ने वर्तमाने तेषां पण्णामपि अयोग्यानां वर्जनं प्रत्याख्यानम् । अथवा अनागते काले अयोग्यपरिवर्जनं नामादिपट्टमकारं यदेतद्वागतं मनोवचनकार्यैः तत्प्रत्याख्यानं ज्ञातव्यमिति । अथ प्रतिक्रमणप्रत्याख्यानयोः को विशेष इति चेन्नप दोषः, अतीतकाम्बदोषनिर्हरणं प्रतिक्रमणम् । अनागते वर्तमाने च काले द्रव्यादिदोषपरिहरणं प्रत्याख्यानमनयोर्भेदः । तपोऽर्थं निरवयवस्यापि द्रव्यादेः परित्यागः प्रत्याख्यानं, प्रतिक्रमणं पुनर्दोषाणां निर्हरणायैवेति ॥

कायोत्सर्गस्वरूपनिरूपणार्थमाह—

देवस्सियणियमादिषु जहुत्तमाणेण उक्तकालिम्ह ।
जिणगुणार्चित्तणजुत्तो काउसग्गो तणुविसग्गो ॥

दैवसिकनियमादिषु यथोक्तमानेन उक्तकाले ।

जिनगुणार्चितनयुक्तः कायोत्सर्गः तनुविसर्गः ॥२८॥

देवस्सियणियमादिषु—दिवसे भवो दैवसिकः स आदियेषां ते दैवसिकादयस्तेषु दैवसिकरात्रिकपासिकचातुर्मासिकसांवत्सरिकादिषु नियमेषु निरवयवकृत्वाऽऽह । जहुत्तमाणेण उक्तमनतिक्रम्य यथोक्तं, यथोक्तं च तन्मानं च यथोक्तमानेन अर्हत्प्रतीतेन कालप्रमाणेन पंचविंशतिसप्तविंशत्य-

ष्टोत्तरशतायुच्छ्वासपरिपाणेन । उरु कान्धमिद-उक्तः मनिषादि-
 तः कालः समय उक्तकालस्त्वस्मिन्नुक्तकाले आत्मीयात्मीयने-
 लायां । यो यस्मिन् काले कायोऽसर्ग उक्तः स तस्मिन्
 कर्तव्यः । जिणगुणचित्तगजुत्तो-जिनस्य गुणा जिनगुणास्तेषां
 चिन्तनं स्मरणं तेन युक्तो जिनगुणाचित्तनयुक्तः, दयाद्वपा-
 सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्र्यशुद्ध्यानर्भ्रम्यानान्नान्नादिचतुष्ट-
 यादिगुणभावनासहितः । काश्मग्गो—कायोऽसर्गः । तगु-
 विसर्गो-तनोः शरीरस्य विसर्गस्तनुविसर्गो देहे भवत्वस्य परि-
 त्यागः । देवसिकादिषु नियमेषु यथोक्तकाले योऽयं यथोक्त-
 मानेन जिनगुणचिन्तनयुक्तस्तनुविसर्गः स कायोऽसर्ग इति ॥

लोच उक्तः सकथं क्रियते इत्यत आह—

विपतियचउक्कमासे लोचो उक्कस्समाज्झिमजहृण्णो
 सपडिक्कमणे दिवसे उववामेणेव कायव्वो ॥२९॥

द्वित्रिचतुष्कमासे लोचः उत्कृष्टमध्यमजघन्यः ।

सप्रतिक्रमणे दिवसे उपवासेनैव कर्तव्यः ॥ २९ ॥

विपतियचउक्कमासे-द्वौ च त्रयश्च चत्वारश्च द्वित्रिन-
 त्वारस्ते च ते मासाश्च द्वित्रिचतुर्मासास्तेषु द्वित्रिचतुर्मासेषु, माम-
 शब्दः प्रत्येकं अभिसम्बध्यते द्वयोर्मासयोः, त्रिषु मासेषु चतु-
 र्षु मासेषु वा सम्पूर्णेषु असंपूर्णेषु वा । द्वयोर्मासयोरतिक्रान्तयोः
 सतोर्षा । त्रिषु मासेषु अतिक्रान्तेष्वनतिक्रान्तेषु सत्सु वा ।

चतुर्षु मासेषु पूर्णेष्वपूर्णेषु वा नाधिकेषु इत्याध्याहारः कार्यः
 मर्धशुश्रूषाणां श्लोषस्कारत्वादिति । लोचो-लोचः बालोत्पाटनं
 हस्तो न मस्तककेशशमध्रूणांमपनपनं जीवमम्मूर्च्छनादिपरिहा-
 रार्थं रागादिनिराकरणार्थं स्ववीर्यप्रकटनार्थं सर्वोत्कृष्टतप-
 श्चरणार्थं लिगादिगुणज्ञापनार्थं चेति । उक्त्वा-उत्कृष्टः,
 अत्यर्यमाचरणार्थमिमांशः । मज्जिम-मध्यमः अमज्जिमोत्कृ-
 ष्टः । जहण-जघन्यः मन्दाचरणाभिप्रायः । सपतिक्रमणे-सप-
 तिक्रमणे सह मतिक्रमणेन वर्तने इति समतिक्रमणस्तस्मिन्समति-
 क्रमणे । दिवसे-अहोरात्रमध्ये । उपवासेण-उपवासेन अश-
 नादिपरित्यागयुक्तेन । एवकारोऽवधारणार्थः । कायव्यो-कर्तव्यः
 निर्बर्तनीयः । लोचस्य निरवित्तनोक्ता सर्वस्य मसिद्धो यतः ।
 समतिक्रमणे दिवसे पात्निकचातुर्मासिकादौ उपवासेनैव द्र-
 योर्भामयोर्वत् केशशमध्रूत्पाटनं स उत्कृष्टो लोचः । त्रिषु मासेषु
 मध्यमः, चतुर्षु मासेषु जघन्यः । अथवा विधानमेतत्, एतेषु
 कालविशेषेषु एवंविशिष्टो लोचः कर्तव्यः । एवकारेणोपवासे
 लोचोऽवधार्यते न दिवसः, तेन मतिक्रमणरहितेऽपि दिवसे
 लोचस्य सम्भवः । अथवा समतिक्रमणे दिवसे इत्यनेन किमुक्तं
 भवति लोचं कृत्वा मतिक्रमणं कर्तव्यमिति । छुचुघातुरपनयने
 वर्तने तथापनपनं क्षुरादिनापि सम्भवति तद्विरुद्धमर्थमुत्पाटनं
 मस्तकं केशानां शमध्रूणां चेति चेन्नैष दोषः, दृश्यवृत्तियाच-
 नपरिमहपरिभवादिदोषपरित्यागादिति ॥

अचेलकत्वस्वरूपप्रतिपादनापोचरसूत्रमाह-

वत्खाजिणवक्त्रेण य अहवा पत्ताइणा असंवरणं ।
णिब्भूसण णिग्गंथं अचेलकं जगदि पूजं ॥३०॥

वत्खाजिनवल्कैश्च अथवा पत्रादिना असंवरणं ।

निर्भूपणं निर्ग्रन्थं आचेलक्यं जगति पूज्यम् ॥ ३० ॥

वत्खाजिणवक्त्रेण-वस्त्रं पटचीवरकम्बलादिकं, अजिनं चर्म मृगव्याघ्रादिसमुद्भवं, वल्कं वृक्षादित्वक्, वस्त्रं वाजिनं च वल्कं च वस्त्राजिनवल्कानि तैर्वत्खाजिनवल्कैः पटचीवरचर्मवल्कलैरपि । अहवा-अथवा । पत्ताइणा-पत्रमादियेषां तानि पत्रादीनि तैः पत्रादिभिः पत्रवालतृणादिभिरसंवरणमनावरणमनाच्छादनं । णिब्भूमणं-भूपणानि कटककेयूरहारमुकुटाद्याभरणमंडनविलेपनधूपनादीनि तेभ्यो निर्गतं निर्भूपणं सर्वरागांगविकाराभावः । णिग्गंथं ग्रन्थेभ्यः संयमविनाशकद्रव्येभ्यो निर्गतं निर्ग्रन्थं वाद्यभ्यन्तरपरिमहाभावः । अचेलकत्वं-अचेलकत्वं चेलं वस्त्रं तस्य मनोवाक्कायैः संवरणार्थमग्रहणं जगदिपुजं-जगतिपूज्यं महापुरुषाभिप्रेतवदनीयम् । वत्खाजिनवल्कलैः पत्रादिभिर्वा पदसंवरणं निर्ग्रन्थं निर्भूपणं च तदचेलकत्वं यतं जगति पूज्यं भवतीत्यर्थः । अथ वस्त्रादिषु सत्सु को दोषः इति चेन्न हिसार्जनप्रज्ञालक्षणादिदोषसंज्ञानु, ध्यानादिविघ्नाचेति ॥

अत्रानग्रस्य स्वरूपं प्रतिपादयन्नाह—

पद्माणादिवज्जणेण य विलित्तजल्लमलसेदसञ्चंगं ।
अण्हारणं घोरगुणं संजमदुग्पालयं मुणिणो ॥

स्नानादिवर्जनेन च विलित्तजल्लमलस्वेदसर्वांगम् ।
अस्नानं घोरगुणं मयमद्विकपालकं मुनेः ॥ ३१ ॥

एहाद्यादिवज्जणेण य — स्नानं जलावगाहनं आदि-
र्येषां ते स्नानादयः स्नानोदूर्तनाञ्जनजलसेकताम्बूललोपनाद-
यस्त्रेषां वर्जनें परिन्यागः स्नानादिवर्जनें तेन स्नानादिवर्जनेन
जलप्रक्षालनसेचनादिक्रियाकृतांगोपागमुखपरिष्वागेन । विलि-
त्तजल्लमलसेदसञ्चंगं—जल्लं सर्वांगमच्छादकं मलं श्मैक-
देशमच्छादकं स्वेदः मस्वेदो रोमकृपाद्रतजलं, जल्लं च मलं च
स्वेदश्च जल्लमलस्वेदाभूतः विलिप्तं सर्वांगं विलिप्तजल्लमलस्वे-
दसर्वांगं । विलिप्तशब्दस्य पूर्वनिपातः । अथवा जल्लमला-
भ्यां स्वेदो यस्मिन् जल्लमलस्वेदं सर्वं च तद्गं च सर्वांगं
सर्वशरीरं विलिप्तं च तज्जल्लमलस्वेदं च सर्वांगं च तद्विलि-
प्तजल्लमलस्वेदसर्वांगम् । अथवा विलिप्ताः सूपचिता जल्लमल-
स्वेदा यस्मिन् सर्वांगे तद्विलिप्तजल्लमलस्वेदं तच्च तत् सर्वांगं
च । अण्हारणं-अस्नानं जलावगाहनाद्यभावः । घोरगुणो-
महागुणः मरुष्टयतं, अथवा घोराः मरुष्टा गुणा यस्मिन् तद्
घोरगुणम् । संजमदुग्पालयं—संयमः कृपापेन्द्रियविवारः

संयमस्य द्विकं द्वयं संयमद्विकं तस्य पाञ्चकं संयमद्विकपालकं
 इन्द्रियसंयममाणसंयमरक्षकम् । मुनिगो-मुनेः चारित्र्याभिमानो
 मुनेः । स्नानादिवर्जनेन विलिप्तजन्तमलस्वेदसर्वाङ्ग
 महाव्रतपूर्तं यत्तदस्नानव्रतं योग्यमुक्तं संयमद्वयपाञ्चकं भव-
 तीत्यर्थः । नाश्राशुचित्वं स्यात् स्नानादिवर्जनेन मुनेः व्रतैः
 शुचित्वं यतः । यदि पुनर्व्रतरतिता जन्नावगाहनादिना शुच-
 यः स्पुस्तदा मत्स्यभकरदुश्चरित्रासंयताः सर्वेऽपि शुचयो
 भवेयुः । न चैवं, तस्मात् व्रतनियमसंयमैर्यः शुचिः स शु-
 चिरेव । जलादिकं तु यद्द्रु फइपलं नानामूक्षमजन्तुपकीर्णं स-
 र्वसावधमूलं न तत्संयतैर्यत्र तत्र मासकालमपि सेवनीयमिति ॥

क्षितिशयन्व्रतस्य स्वरूपं प्रपञ्चयन्नाह—

फासुयभूमिपएसे अप्पमसंयारिदग्धि पच्छण्णे ।
 दंडंधणुव्व सेज्जं खिदिसयणं एयपासेण ॥ ३१ ॥
 प्रासुकभूमिप्रदेशे अल्पासंस्तरिते प्रच्छन्ने ।
 दंडो धनुरिव शय्या क्षितिशयनं एकपार्श्वेण ॥ ३२ ॥

फासुयभूमिपएसे-प्रगता असवः प्राणा यस्मिन्नसौ मासु-
 को जीववधादिहेतुरदितः भूमेः एदेशो भूमिपदेशः प्रासुकश्चा-
 सौ भूमिपदेशश्च प्रासुकभूमिपदेशस्तस्मिन् जीवहिंसामर्दन-
 कलहसंक्लेशादिभिमुक्तभूमिपदेशे । अप्पमसंयारिदग्धि-अल्प-
 मपि एतोकमपि असंस्तरितं अमक्षिप्तं यस्मिन् सोऽल्पासंस्त-

रितस्तस्मिन्त्यासंस्तरिते अथवा अल्पवति संस्तरिते येन बहुसंपमविपातो न भवति तस्मिन् व्यामये काष्ठपये शिलापये भूमिपदेशे च संस्तरे गृहस्ययोग्यमच्छादनविरहिते आत्मना वा संस्तरिते नान्येन । अथवा आत्मानं पिपीत इति आत्मस्य आत्मममाणं संस्तरितं चारित्रयोग्यं लृणादिकं यस्मिन् स आत्मसंस्तरितमदेशस्तस्मिन् । मच्छन्ने गुप्तैकप्रदेशे स्त्रीपशुपंडकविवर्जिते असंपतमनप्रचारविवर्जिते । दण्डदण्ड इव शयनं दण्ड इत्युच्यते धनु-धनुरिव शयनं धनुरित्युच्यते । शय्याशब्दः प्रत्येकमभिसम्बध्यते । दण्डेन शय्या धनुषा शय्या । अधोमुखेनोत्तानेन शय्या न कर्तव्या दोषदर्शनात् । त्रिदिसपणं—सितौ शयनं सितिशयनं । विवर्जितपल्पंकादिकं । एषाशेषा—एकपाश्वेन शरीरैकदेशेन । प्रासुकभूमिपदेशे चरित्राविरोधेनाल्पसंस्तरितेऽसंस्तरिते आत्मममाणेनारत्नैर वा संस्तरिते मच्छन्ने दण्डेन धनुषा एकपाश्वेन मुनेयां शय्या शयनं तन् द्वितिशयनव्रतमित्यर्थः । किमर्थमेतदिति चेत् इन्द्रियमुखपरिहारार्थं तपोभावनार्थं शरीरादिनिःपृहत्वाप्यर्थं चेति ॥

अदन्तमनव्रतस्य स्वरूपं निरूपयन्नाह—

अंगुलिणहावलेहणिकलीर्हि पासाणछल्लियादीर्हि
दंतमलासोहणयं संजमगुची अदंतमणं ॥३३॥

अंगुलिनखावलेखनीकालिभिः पापाणत्वचादिभिः ।

दंतमलाशोधनं संयमगुप्तिरदंतमनम् ॥ ३३ ॥

अंगुलि-अंगुलिः हस्ताग्रावयवः गृह-नखः कररूहः ।
 अबलेहणि-अबलिखयते मलं निराक्रियतेऽनया सा अब-
 लेखनी दन्तकाष्ठं कलिहि-कलिस्तृणविशेषः, अत्र बहुव-
 चनं दृष्टव्यं माकृतलक्षणवलात् । अंगुलिनखावलेखनीकल-
 यस्तैः । पासाणं-पापाणं । छल्लि त्वक् षट्कलावयवः ।
 पापाणं च त्वक् च पापाणत्वचं तदादियेषां ते पापाणत्व-
 चादयस्तैः पापाणत्वचादिभिश्च । आदिशब्देन स्वर्परखण्ड-
 तन्दुलवर्तिकादयो गृह्यन्ते । संयमगुप्ती-संयमगुप्तिः । दंत-
 मलाशोधनं-दन्तानां मलं तस्याशोधनमनिराकरणं दन्त-
 मलाशोधनं । संयमगुप्ती संयमस्य गुप्तिः संयमगुप्तिः संयम-
 सा इन्द्रियसंयमरक्षणनिमित्तम् । समुदायार्थः-अंगुलिनखा-
 वलेखनीकालिभिः पापाणत्वचादिभिश्च यदेतदन्तमलाशो-
 धनं संयमगुप्तिनिमित्तं तद्दन्तमनग्रत भवतीत्यर्थः । निप-
 र्थं बीतरागख्यापनार्थं सर्वज्ञानानुपालननिमित्तं चेति ॥

स्थितिभोजनस्य स्वरूपं निरूपयन्माह-

अंजलिपुटेण ठिजा कुट्टाहविवज्जणेण समपायं ।

पडिसुद्धे भूमितिण असणं ठिदिभोयणं णाम ३४

अंजलिपुटेन स्थित्वा कुट्ट्यादिविवर्जनेन समपायम्

परिशुद्धे भूमित्रिके अशनं स्थितिभोजनं नाम ॥३४॥

अञ्जलिपुटेण-अञ्जलिरेव पृष्ठं अञ्जलिपुटं तेन अञ्जलि-
पुटेन पाणिपात्रेण स्वहस्तपात्रेण । उच्चा-स्थित्वा ऊर्ध्वधः-
स्वरूपेण नोपविष्टेन नापि सुप्तेन न तिर्धम्बवस्थितेन भोजनं
कार्यमित्यर्थः । ऊर्ध्वनेत्रः संस्याय । कुट्टादिविचक्षणोण-कुट्टय-
मादियेषां ते कुट्ट्यादयस्तेषां विवर्जनं परिहरणं कुट्ट्यादिवि-
वर्जनं तेन कुट्ट्यादिविवर्जनेन भित्तिविभागस्तंभार्दीननाश्रित्य ।
समपादं-सर्वा पादौ यस्य क्रियाविशेषस्य तत्समपादं चतुरं-
गुल्यप्रमाणं पादयोरन्तरं कृत्वा स्यात्तद्व्यमित्यर्थः । परिशुद्धे-
परिशुद्धे जीववधादिविरहिते । भूमित्रि-भूमित्रिके भूमेस्त्रिकं
भूमित्रिकं तस्मिन् स्वपादप्रदेशोत्प्लुप्ततनपरिपेकप्रदेशे । अ-
सनं-अशनं आहारग्रहणम् । टिदिभोयणं-स्थितस्य भोजनं स्थिति-
भोजनं नामसंज्ञकं भवति । परिशुद्धे भूमित्रिके कुट्ट्यादिविवर्जनै-
नाञ्जलिपुटेन समपादं यथाभवति तथा स्थित्वा यदेतदशनं
क्रियते तदस्थितिभोजनं नाम ब्रह्मं भवतीति । समपादाञ्जलि-
पुटाभ्यां न सर्वः एकप्रक्तकालः त्रिमुहूर्तमात्रोऽपि विशिष्यते
किन्तु भोजनं मुनेर्विशिष्यते तेन त्रिमुहूर्तकालमध्ये यदा
यदा मृङ्क्ते तदा तदा समपादं कृत्वा अञ्जलिपुटेन अ-
ञ्जीत । यदि पुनर्भोजनक्रियायां मारम्भायो समपादौ न
विशिष्यते अञ्जलिपुटं च न विशिष्यते हरतप्रक्षालने कृतेऽपि
तदानीं जानूपरिव्यतिक्रमो योऽयमन्तरापः परिशुद्धे च न

स्यात् । नामैशो निर्गमने मोऽन्तरायः शोऽपि न स्यात् ।
 अतो ह'पते विवृत्तस्यै एकस्य मोतनक्रिया माह्वय केनचित्
 काण्यन्तरेण ह'पते प्रथमम मोनेनाह्वय महेद्रेत् भोजनामः
 परि पुनः मोऽन्तरायो अन्तान्तरेकस्य प्रतीति मन्वो जानुः
 परिष्पति करविज्ञेयत्वमर्थकं स्यात् । एवं विज्ञेयमनुगतीयेन
 मन्वोदयोर्वनागति मलिनमोऽन्तरायः स्यात् नामैशो निर्गमने
 दूरत एव न मन्वोतीति अन्तरायमिदामर्थकं प्रसङ्गं
 स्यात् तथा पादेन किञ्चिन्तु प्रसङ्गमित्येवमाहोऽन्तरायस्य
 पक्षानि मूपाह्वयनर्थकानि स्युः । तथाऽत्रलिपूटं यदि न भिद्यते
 करेण किञ्चिन्तु प्रसङ्गान्तरायस्य विज्ञेयत्वमर्थकं स्यात् ।
 यद्वा तु वा मा वा अत्रलिपूटमेदेन अन्तरायः स्यःदित्ये-
 वमुच्यते । तथा जान्मः परामर्शः सोऽन्तरायस्य विज्ञेयं
 न स्यात् । एवमन्येऽपि अन्तरायाः न स्युरिति । न चैतेऽन्त-
 रायाः सिद्धभक्तावहृतायां शृण्वन्ते सर्वदैव भोजनामःवः
 स्यात् । न चैव, यस्यास्मिद्धभक्ति यावन्त करोति तावदुपवि-
 श्य पुनरुत्थाप्य भुङ्क्ते । मांसार्दीन् दृष्ट्वा च रादनादिश्रव-
 णेन च उच्चारार्दीश्च कृत्वा भुङ्क्ते न च तत्र काकादिर्वि-
 दहरणं सम्भवति । अथ किमर्थं स्थितिभोजनमनुष्ठीयते चेन्नैव
 दोषः यावद्धस्तपादौ मम संवहनस्तावदाहारग्रहणं योग्यं
 नान्यथेति ज्ञापनार्थं । मियस्तस्य हस्ताभ्यां भोजनं उपविष्टः
 सन् भोजनेनान्यहस्तेन वा न भुञ्जेऽहमिति प्रतिज्ञार्थं च, अ-
 न्यद्य स्वकरतलं शुद्धं भवति अन्तरायं सक्ति यदोर्विसर्जनं

च न भवति अन्यथा पार्श्वी सर्वाहारपूर्णा स्थलेत् तत्र च दोषः
स्यात् । इन्द्रियसंप्रमाणसंप्रमतिशालनार्थं च स्थितिभोज-
नमृत्तमिति ॥

एकभक्तस्य स्वरूपं निरूपयन्नाह—

उदयस्थमणे काले णालीतियवज्जियम्हि मज्झम्हि ।
एकम्हि दुअ तिए वा मुहुत्तकालेयभक्तं तु ॥३५॥

उदयास्तमनयोः कालयोः नाडीत्रिकवर्जिते मध्ये ।
एकस्मिन् द्वयोः त्रिषु वा मुहूर्तकाले एकभक्तं तु ॥

उदयस्थमणौ—उदयश्चास्तमनं च उदयास्तमने तयोः
सवितुरुदयास्तमनयोः । काले—कालयोः, अथवा उदया-
स्तमनकालौ द्वितीयान्तो दृष्टव्यौ । णालीतियवज्जियम्हि—ना-
ट्या घटिकायास्त्रिकं नाडीत्रिकं तेन नाडीत्रिकेण वर्जितं
नाडीत्रिकवर्जितं तस्मिन् घटिकात्रिकवर्जिते । मज्झम्हि—म-
ध्ये । एकम्हि—एकस्मिन् । दुअ—द्वयोः । तिए वा—त्रिषु वा ।
मुहुत्तकाले मुहूर्तकाले । एयमत्तं तु—एकभक्तं तु । उदयका-
ले नाडीत्रिकप्रमाणं वर्जयित्वा । अस्तमनकाले च नाडीत्रि-
कप्रमाणं वर्जयित्वा शेषकालमध्ये एकस्मिन् मुहूर्ते द्वयोर्मुह-
ूर्तयोस्त्रिषु वा मुहूर्तेषु यदेतदशनं तदेकभक्तसंज्ञकं व्रतमिति
पूर्वगायाम्नादशनमनुवर्तते तेन सम्बन्ध इति । अथवा ना-
डीत्रिकप्रमाणो उदयास्तमनकाले च वर्जिते मध्यकाले त्रिषु

मुहूर्तेषु भोजनक्रियाया या निष्पत्तिस्तदेकभक्तमिति ।
 अथवा ग्रहोरात्रमध्ये द्वे भक्तयैले तत्र एकस्यां भक्तयैलार्या
 आहारग्रहणमेकभक्तमिति । एकशब्दः संख्यावचनः भक्तश-
 ब्दोऽपि कालवचन इति । एकभक्तैरुस्थानयोः को ' विशेष
 इति चेन्न पादविक्षेपाविक्षेपकृतत्वाद्द्विशेषस्य, एकस्मिन् स्थाने
 त्रिमुहूर्तमध्ये पादविक्षेपपकृत्वा भोजनमेकस्थानं, त्रिमुहूर्तका-
 लमध्ये एकक्षेत्रावधारणरहिते भोजनमेकभक्तमिति । अन्यथा
 मूलगुणोत्तरगुणयोरविशेषः स्यात् न चैवं प्रायश्चित्तेन वि-
 रोधः स्यात् । तथा चोक्तं प्रायश्चित्तग्रन्थेन, एकस्थानमुत्तर-
 गुणः एकभक्तं तु मूलगुण इति । तत्किमर्थमिति चेन्न इन्द्रि-
 यजयनिमित्तं, आकांक्षानिवृत्त्यर्थं, महापुरुषाचरणार्थं चेति ।
 किमर्थं महाव्रतानां भेद इति चेन्न, छेदोपस्थापन-शुद्धिसंय-
 माश्रयणात् । नापि महाव्रतसमितीनामभेदः सचेष्टाचेष्टाचर-
 णविशेषाश्रयणात् । नाप्यात्मदुःखार्थमेतत्, अन्यथार्थत्वात्
 भिषक्क्रियावदिति । अथ तपसां गुप्तीनां च कान्तर्भाव इति
 प्रश्ने उत्तरमाह-अनशनं नाम अशनत्यागः स च त्रिमकारः ।
 मनसा च न भुञ्जे न भोजयामि, भोजने व्याप्तस्य नानुमति
 करोमि भुञ्जे भुङ्क्ष्व वचसा न भण्णामीति चतुर्विधाहारस्या-
 भिसन्धिपूर्वकं कायेनादानं न करोमि हस्तसंज्ञया प्रवर्तनं न
 करोमि नानुमतिमूचनं कायेन करोमि इत्येवं मनोवाक्का-
 यक्रियाणां कर्षोपादानकारणानां त्यागोऽनशनं नाम ।
 तथा योगत्रयेण तृत्तिकारिण्या भुजिक्रियाया दर्पशाहिन्या

निराकृतिरवमोर्दय । तथा आहारसंज्ञाया जयः पृष्ठादिगणना-
न्यायेन दृष्टिपरिसंख्यानं । तथा मनोवाक्कायक्रियाधीरस-
गोचरगार्ह्यमनं रसपरित्यागः । काये सुखाभिलाषत्यजनं
कायहेतुः । चिच्चव्याकृत्यतापराजयो विवक्तशयनासनम् ।
स्वकृतापरापगृहनत्यजनं आलोचना । स्वकृतादशुभयोगात्म-
विनिदृष्टिः प्रतिब्रमणं । तदुभयोष्मन्तमुभयम् । येन यत्र
वा अशुभयोगोऽ भूत् तन्निराक्रिया सतोऽप्यमनं विवेकः ।
देहे ममत्वनिरासः कायोत्सर्गः । तपोऽनशनादिकम् । असंय-
मजुगुप्सार्थं मद्यश्याहापनं हेतुः । पुनश्चाग्निदादानं मूलं ।
कालममाणेन चातुर्वर्ष्यश्रमणसंयादृष्टिष्करणं परिहारः ।
विपरीतं गतस्य मनसः निवर्तनं श्रद्धानं, दर्शनज्ञानचरित्र-
तपसामतीचारा अशुभक्रियास्तामाप्पोहनं विनयः । चा-
रित्रस्य कारणानुपननं वैपाठ्यम् । श्रमपूर्वाणां सम्यक् पठनं
स्वाध्यायः । शुभविषये एवाग्रचिन्तानिरोधनं ध्यानम् ।
सावधयोगेभ्य आत्मनो गोपनं गुप्तिः । सा च मनोवाक्काय-
क्रियाभेदात्त्रिप्रकारा । एतेषां सर्वेषां तपसां गुप्तीनां च नि-
त्ययुक्तानां च मूलगुणेष्वेवान्तर्भावः । कादाचित्कानां चोचर-
गुणेष्वन्तर्भाव इति, तथा सम्यक्त्वज्ञानचरित्राणामपि मूल-
गुणेष्वन्तर्भावस्तैर्विना तेषामभावादिति ॥

मूलगुणफलप्रतिपादनार्थोपसंहाग्यामाह—

एवं विहाणजुत्ते मूलगुणे षडलिङ्गणतिविहेण ।

होऊण जगदि पुत्रो अकलयसोऽरुं लढइ मोऽरुं ॥
 एवं विधानयुक्तान् मूलगुणान् पालयित्वा विधिनेन
 भूत्वा जगति पूजाः, अभागमौम्यं लभते मोक्षम् ॥

एवं—मनेन प्रकारेण । विदण्य तुने-विधानयुक्तान् पू-
 र्वोक्तवचनेदभिन्नान् मय्यनवागनुष्ठानपूर्वकान् । मूलगुणं-
 मूलगुणान् पूर्वोक्तवचनान् । पालयित्वा—पालयित्वा म-
 य्यनुष्ठाय आचर्य । विधिनेन—विधिनेन मनसा यथा
 कालेन वा । होऊण—भूत्वा । जगदिपूजो—जगति लोके
 पूजोऽर्पनीयः । अकलयसोऽरुं अक्षयमौम्यं व्यापारदित्तं ।
 लभइ—लभते प्राप्नोति । मोक्षं—मोक्षं अष्टविधसंता-
 योत्पन्नजीवस्वभारम् ॥

इत्याचारवृत्तौ वसुनेदिविरचितायां प्रथमः परिच्छेदः ॥ १ ॥

बृहत्प्रत्याख्यानसंस्तरस्तवाधिकारः ॥ २ ॥

प्रत्याख्यानसंस्तरस्तवप्रतिपक्ष्यां सद्भाभेदं कृत्वात्मनः प्रत्य-
कर्ता प्रत्याख्यानसंस्तरस्तवनापधेयद्विर्तीयाधिकारार्थवाह । अ-
यवा पद्काला यतानां भवन्ति तत्रात्मसंस्कारसल्लेखनोत्पार्थ-
कालास्ययः आराधनायां कथ्यन्ते । शेषा दीक्षाशिक्षागणपोषण-
काला आचारे, तत्राद्येषु त्रिषु कालेषु येषु स्थितं परमं सर्वव-
भूते परिणामं विदधेदकल्पित आह—

सर्वदुःखस्वप्नहीणाणं सिद्धाणं अरहदो णमो ।
सद्दंहे जिणपण्णत्तं पच्चक्खामि य पावयं ॥ ३७ ॥
सर्वदुःखप्रहीणेभ्यः सिद्धेभ्यः अर्हद्भ्यो नमः ।
श्रद्धे जिनप्रज्ञप्तं प्रत्याख्यामि च पापकं ॥ ३७ ॥

सर्वदुःखस्वप्नहीणाणं—सर्वाणि च तानि दुःखानि च
सर्वदुःखानि समस्तदुःखानि तैः प्रहीणा रहिताः । अथवा
सर्वाणि दुःखानि प्रहीणानि देवां ते सर्वदुःखप्रहीणास्तेभ्यः ।
सिद्धाणं—सिद्धेभ्यः सम्भवत्वाद्यष्टगुणैश्वर्येभ्यः । अरहदो-
अर्हद्भ्यश्च नवनेत्रलम्बिमाप्तेभ्यश्च अरहदोऽनुवर्तोऽपि
इत्यर्थः । णमो—नमो नमोऽस्तिवत्पर्यः । सद्दंहे—भक्ष्ये, रवि
इति । जिणपण्णत्तं—उपासनीन् जयन्तीति जिनाः तैः प्रज्ञप्तं

कथितं जिनप्रपुत्रं जिनकथितं । पञ्चवखामि-प्रत्याख्यामि
परिहरे । पावयं-पापकं दुःखनिमित्तम् । सर्वद्वंद्वरहितेभ्यः
सिद्धेभ्योर्द्धेभ्यो नमोस्तु । सर्वप्रपूर्वकं आगमो यतोऽतस्त-
न्नमस्कारानन्तरमागमश्रद्धानं श्रद्धे जिनप्रपुत्रमिन्धुवतं स-
म्यवत्वपूर्वकं च यतः आचरणमतः प्रत्याख्यामि सर्वपापकमि-
त्युवतं । अथवा कत्वान्तोऽयं नमःशब्दः प्राकृते लोभवलेन
सिद्धः । सिद्धानर्हतश्च नमस्कृत्वा जिनोवतं श्रद्धे । पापं च प्र-
त्याख्यामीत्यर्थः । अथवा मिहन्तोऽयं नमःशब्दः तेनैवं स-
म्बन्धः कर्तव्यः-सर्वदुःखमहीणान् सिद्धान् अर्हतश्च नमस्या-
मि जिनागमं च श्रद्धे । पापं च प्रत्याख्यामीत्येकक्षणोऽने-
कक्रिया एकस्य कर्तुः संभवंति इत्यनेकान्तधोतनार्थमनेन
न्यायेन सूत्रकारस्य कथनमिति ॥

भक्तिप्रकर्षार्थं पुनरपि नमस्कारमाह-

णमोत्थु धुदपावाणं सिद्धाणं च महेशिणं ।
संथरं पडिवज्जामि जहा केवलिदेशियं ॥ ३८ ॥
नमोस्तु धुतपापेभ्यः सिद्धेभ्यः च महर्षिभ्यः ।
संस्तरं प्रतिपद्ये यथा केवलिदेशितम् ॥ ३८ ॥

अथवा प्रत्याख्यानसंस्तरस्तवौ द्वावधिकारौ, द्वे शास्त्रे वा
श्रुत्वा एकोऽयं अधिकारः कृतः, कृतो ध्यायते नमस्कारद्वि-
तयकरणादिति । णमोत्थु-—नमोऽस्तु । धुदपावाणं-—धुने
विरतं पापं कर्म यैस्ते धुतपापास्तेभ्यः । सिद्धाणं च सिद्धे-

भ्यश्च । महोसिणं-महर्षिभ्यश्च केवलदिमाप्तेभ्यः । संसरं—
संस्तरं सम्यग्दर्शनद्वानचारित्रतपोमयं भूमिरापाणफलकृष्णमयं
वा । पठिवज्जामि-प्रपद्ये अभ्युपगच्छामि । जहा जया ।
केवलिदेसियं—केवलिभिर्दृष्टः केवलिदृष्टस्तं केवलज्ञानिभिः
प्रतिपादितमित्यर्थः । धृतपापेभ्यः सिद्धेभ्यो महर्षिभ्यश्च
नमोऽस्तु । केवलिदृष्टं संस्तरं प्रतिरद्येऽहं इति पूर्ववत्पम्बन्धः
कर्तव्यः । सिद्धानां नमस्कारो मंगलादिनिमित्तं महर्षीणां च
तदनुष्ठितत्वाच्चेति ।

प्रतिज्ञानिर्वहणार्थमाह—

जं किञ्चि मे दुश्चरियं सत्त्वं त्रिविहेण बोसरे ।
सामाहयं च त्रिविहं करोमि सत्त्वं णिरायारं ॥ ३९
यत् किञ्चित् दुश्चरितं सर्वं त्रिविधेन व्युत्सृजामि ।
सामायिकं च त्रिविधं करोमि सर्वं निराकारम् ॥ ३९

जंकिञ्चि-यत्किञ्चित् । मे-मम । दुश्चरियं—दुश्चरितं पाप-
क्रियाः । सत्त्वं-सर्वं निरवशेषं । त्रिविहेण-त्रिविधेन मनोर-
चनकायैः । बोसरे-व्युत्सृजामि परिहरामि । सामाहयं च—
सामायिकं सप्तन्वीभावं च । त्रिविहं-त्रिविधं मनोरचनका-
यगतं कृतकारितानुमतं वा । करोमि-कुर्येऽहम् । सत्त्वं-सर्वं
सकलम् । शिरायारं—आकारान्निर्गतं निराकारं निर्दि-
कृतम् । समस्ताचरणं निर्दोषं यत्स्तोकमपि दुश्चरितं तन्सर्वं
व्युत्सृजामि त्रिविधेन, सामायिकं च सर्वं निराकारं नि-

रिक्तं च यथा भवति तथा करोषीत्यर्थः, दूश्चरित्रकारणं
यन् सत्सरे त्रिपकारैः मनोवाक्कार्यैः परिहरामीति ।

वसाम्प्रसाह—

वज्झन्मंतरमुवर्हिं सरीराइं च (स) भोयणं ।
मणेण वाचि कायेण सब्वं तिविहेण बोसरे ॥ ४ ॥

बाह्याभ्यन्तरमुपधिं शरीरादिच (स) भोजनम् ।
मनसा वचसा कायेन सर्वं त्रिविधेन व्युत्सृजामि ॥ ४ ॥

पञ्च—वाचं शेषादिकम् । अन्धन्तर—अभ्यन्तर-
मन्तरङ्गं मिथ्यात्वादि । उवर्हि—उपधि परिग्रहम् । सरीराइं च
शरीरपादिर्षणं सच्छरीरादिकम् । समोपणं—सह भोजनेन
वर्तते इति समोजनं आहारेण सह । मणेण वाचिकाएण-
मनोवाक्कार्यैः । सब्वं सर्वम् । तिविहेण—त्रिपकारैः कृतका-
रितानुपतैः । बोसरे—व्युत्सृजामि । व ह्य शरीरादिं समो-
जनं परिग्रहं, अन्तरंगं च मिथ्यात्वादिकं सर्वं त्रिपकारैर्म-
नोवाक्कार्यैः परिहरामीत्यर्थः ।

सब्वं पाणारंभं पच्चक्खामि अलीयवयणं च ।

सब्वमदत्तादानं मेहूण परिग्रहं चैव ॥ ४१ ॥

- सर्वं प्राणारंभं प्रत्याख्यामि अलीकवचनं च ।

सर्वमदत्तादानं मैथुनं परिग्रहं चैव ॥ ४१ ॥

- सर्वं प्राणारंभं—सर्वं प्राणारंभं जीववधपरिणामम् ।

पदवत्त्वामि-वत्पारुपापि दयां कुर्वेऽहम् । अलीपवपयं च—
 अलीकवचनं च । सत्त्वं सर्वम् । अदत्त्वादायं—अदत्तस्पा-
 दानं ग्रहणमदत्तादानम् । मैहण-मैयुनं स्त्रीपुरुषाभिलापम् ।
 परिग्रहं चैव परिग्रहं चैव वाद्याभ्यन्तरलक्षणं । सर्वं हिता-
 ऽसत्पस्तेषाम्प्रमृच्छास्वरूपं परित्यजामीत्यर्थः ।

साम्प्रायिक करोमीत्युक्तं तत्किं स्वरूपमित्यतः प्राह—

सम्मं मे सव्वभूदेसु वैरं मज्झं ण केणवि ।

आसा वोसरित्ताणं समार्हिं पडिवज्जए ॥ ४२ ॥

साम्यं मे सर्वभूतेषु वैरं मम न केनापि ।

आशाः व्युत्सृज्य इमं समार्धिं प्रतिपद्ये ॥ ४२ ॥

सम्मं-समतामदृशत्तम् । मे-मम । सव्वभूदेसु-सर्वा-
 णि च तानि भूतानि च सर्वभूतानि तेषु शत्रुमित्रादिषु प्राणिषु ।
 वैरं-वैरं शत्रुभावः । मज्झं-मम । ण केण वि-न केना-
 पि । आसा-आशा हृष्या । वोसरित्ता-व्युत्सृज्य परित्यज्य ।
 अणं-इमम् । समार्हिं-समार्धिं समाधानं । पडिवज्जापि (पडि-
 वज्जए) प्रतिपद्येऽहम् । वैरं मम न केनापि सह यतः समता
 मे सर्वभूतेषु अतः आशा व्युत्सृज्य समार्धिं प्रतिपद्येऽहमिति ।

कथं वैरं भवतो नास्तीत्यत आह—

स्वमामि सव्वजीवाणं सव्वे जीवा स्वमेतु मे ।

मिच्ची मे सव्वभूदेसु वैरं मज्झं ण केणवि ॥ ४३ ॥

क्षमे सर्वजीवान् सर्वे जीवा क्षमन्तां मम ।

मैत्री मे सर्वभूतेषु वैरं मम न केनापि ॥४३॥

स्वमापि-क्षमेऽहं क्रोधादिकं त्यक्त्वा मैत्रीभावं करोमि
सन्वतीनाम — सर्वे न ते जीवाश्च सर्वजीवास्तान् शुभाशुभारि-
णामहेतून् । सव्ये जीवा—सर्वे जीवाः समस्तपाणिनः । स्व-
मंतु क्षमन्तां सुष्टुगमभावं कुर्वन्तु । मे-मम । मित्री-मैत्री
मित्रत्वं । सव्यभूतेषु-सर्वभूतेषु । वैरं-वैरं । मज्ज-मम । ए
केण वि-न केनापि । सर्वजीवान् क्षमेऽहं, सर्वे जीवा मे
क्षमन्तां, एवं परिणामं यतः करोमि ततो वैरं मे न केनाऽ-
पि मैत्री सर्वभूतेष्विति ।

न केवलं वैरं त्यजामि, वैरनिमित्तं च यत् तत्सर्वं त्यजा-
मीत्यतः प्राह—

रागबंधं पदोसं च हरिसं दीणभावयं ।

उत्सुगत्तं भयं सोगं रतिमरतिं च वोसरे ॥ ४४ ॥

रागबंधं प्रद्वेषं च हर्षं दीनभावकम् ।

उत्सुकत्वं भयं शोकं रतिमरतिं च व्युत्सृजामि ॥

रागबंधं-रागस्य रागेण वा बन्धो रागबन्धः स्नेहानुबन्ध-
स्तम् । पदोसं च प्रद्वेषप्रीतिं च । हरिसं-हर्षं लाभादिना
आनन्दम् । दीणभावयं-दीनभावं धाञ्वादिना करुणाभिला-
षदैर्न्यं च । उत्सुगत्तं-उत्सुकत्वं सरागमनसान्पर्यचित्तनं ।

भयं भीतिम् । सोयं-शोकं इष्टरियोगवशादनुशोचनम् ।
 रई रतिमभिप्रेतवाप्तिम् । अगई-अग्निं अभिप्रेताऽग्निं ।
 वोसरे-व्युत्सृजापि । रागानुबन्धद्वेषदर्पदीनभावमुत्सुकत्वभ-
 यशोकरत्परि च त्यजापीत्यर्थः ।

ममत्तिं परिव्रजामि णिम्ममत्तिमुवट्ठिदो ॥
 आलंबणं च मे आदा अवसेसाहं वोसरे ॥ ४५ ॥
 ममतां परिव्रजयामि निर्ममत्वमुपस्थितः ।

आलंबनं च मे आत्मा अवशेषाणि व्युत्सृजामि ४५

ममत्ति-ममत्वं । परिव्रजामि-परिव्रजामि परिहरेऽहं ।
 णिम्ममत्ति निर्ममत्वमसंगत्वं । उवट्ठिदो-उपस्थितः । यदि
 सर्वं भवता ह्युच्यते किमालम्बनं भवत्यर्थात्पन आह-आलं-
 बणं च आलम्बनं चाश्रयः । मे मम । आदा-आत्मा । अव-
 सेसाहं-अवशेषाणि अधिकानि । वोसरे-व्युत्सृजापि । किं
 बहुर्नाकेनानन्दज्ञानदर्शनसुखवीर्यरत्नत्रयादिकं मुक्त्वान्यत्सर्वं
 त्यजापीत्यर्थः ।

आत्मा च भवता किमिति कृत्वा न परित्यज्यते इत्यत आह
 आदा हु मज्झ णाणे आदा मे दंसणे चरित्ते य
 आदा पच्चक्खाणे आदा मे संवरे जोए ॥ ४६ ॥
 आत्मा हि मम ज्ञाने आत्मा मे दर्शने चरित्रे च ।
 आत्मा प्रत्याख्याने आत्मा मे संवरे योगे ॥ ४६ ॥

आदा-आत्मा । हु-स्फुटं । मज्जं-मम । णाणे-ज्ञाने ।
 आदा-आत्मा । मे-मम । दंसणे-दर्शने तत्कार्यश्रद्धाने आ-
 लोके वा । चरित्ते य-चारित्रे च पापक्रियानिवृत्तौ । आदा
 आत्मा । पच्चवखाणे-प्रत्याख्यानं । आदा-आत्मा । मे-मम ।
 संवरे-आसन्ननिरोधे । जोए -जोगे शुभव्यापारे ॥ .

एओ य मरइ जीवो एओ य उववज्जइ ।

एयस्स जाइमरणं एओ सिज्जइ णीरओ ॥४७॥

एकश्च म्रियते जीव एकश्च उत्पद्यते ।

एकस्य जातिमरणं एकः सिद्ध्यति नीरजाः ॥ ४७ ॥

एओ य-एकश्चासहायश्च । मरइ-म्रियते शरीरत्पार्गं
 करोति । जीवो-जीवः चेतनालक्षणः । एओ य-एकश्च ।
 उववज्जइ-उत्पद्यते । एयस्स-एकस्य । जाइ-जातिः । मरणं
 -मृत्युः । एओ-एकः । सिज्जइ-सिद्ध्यति मुक्तो भवति ।
 णीरओ -नीरजाः कर्मरहितः ।

एओ मे सस्सओ अप्पा णाणदंसणलक्खणो ।

सेसा मे वाहिरा भावा सब्बे संजेगलक्खणा ॥

एओ मे शाश्वत आत्मा ज्ञानदर्शनलक्षणः ।

शेषा मे बाह्या भावाः सर्वे संयोगलक्षणाः ॥ ४८ ॥

एओ-एकः । मे-मम । सस्सओ शाश्वतो नित्यः ।
 अप्पा-आत्मा । णाणदंसणलक्खणो -ज्ञानं च दर्शनं च ॥-

नदर्शने ते एव लक्षणं यस्यासौ ज्ञानदर्शनलक्षणः । सेसा
मे-शेषाः शरीरादिको मम । बाहिरा--बाह्या अनात्मिणाः ।
भावा-पदार्थाः । सव्ये-सर्वे समस्ताः । संजोगलक्षण-
संयोगलक्षणाः । अनात्मनीनस्यात्मभावः संयोगः, संयोग एव
लक्षणं येषां ते संयोगलक्षणा विनश्वरा इत्यर्थः । ज्ञानदर्श-
नचारित्रप्रत्याख्यानसंस्तरयोगेषु ममात्मैव, यत्तां द्विपते उत्प-
द्यते च एक एव, यतः एकस्य जातिपरणो, यत एकश्च नी-
रजाः सन् सिद्धिं याति, यतः शेषाश्च सर्वे भावाः संयोग-
लक्षणा बाधा यतः, अत एक एवात्मा ज्ञानदर्शनलक्षणः
नित्यो ममेति ।

अथ किमिति कृत्वा संयोगलक्षणो भावः परिहिपते
इति चेदन आह—

संजोषभूलं जीवेण पतं दुःखपरंपरं ।
तस्मात्संजोयसंबंधं मत्वं त्रिविधेण वासरे ॥४१॥
संयोगमूलं जीवेन प्राप्ता दुःखपरंपरा ।

तस्मात्संयोगसंबंधं सर्वं त्रिविधेन व्युत्सृजामि ॥४२॥

संजोषमूल-संयोगनिमित्तं । जीवेण-जावेन । पतं-पा-
पं, लब्धं । दुःखपरंपरं—दुःखानां परम्परा दुःखपरम्परा
हेतुनिरन्तर्यम् । तस्मात्-तस्मात् । संजोयसंबंधं— (संयोग-
सम्बन्धम्) । सत्त्वं-सर्वम् । त्रिविधेण—त्रिविधेन पनावच-
नकार्यः । वासरे—व्युत्सृजामि । संयोगहेतुर्जीवेन यतो

आदा-आत्मा । इ-श्रुतं । मज्ज-मम । गाणे-ज्ञाने ।
 आदा-आत्मा । मे-मम । दंसणे-दर्शने तरार्थश्रदाने आ-
 लोके वा । चरित्ते य-चारित्र्ये च पापक्रियानिवृत्तौ । आदा
 आत्मा । पदस्वामे-प्रव्याख्याने । आदा-आत्मा । मे-मम ।
 संवरे-ब्रह्मवनिरोधे । जोए -जोगे शुभव्यापारे ॥

एओ य मरह जीवो एओ य उववज्जइ ।

एयस्स जाइमरणं एओ सिज्जइ णीरओ ॥४७॥

एकश्च म्रियते जीव एकश्च उत्पद्यते ।

एकस्य जातिमरणं एकः सिद्ध्यति नीरजाः ॥ ४७ ॥

अत्रैवैतन्नामैव एतत्तु यथा... चिन्ता
 न्यया नाराहो-नाराधितो नानुष्ठितः । पमाएण-प्रमा-
 देन केनचित्कारणान्तरेण सालसमावात् । तमहं—तच्छब्दः
 पूर्वपक्रान्तपरामर्शी, तदहं मूलगुणायनाराधनम् । सर्वं-सर्व-
 म् । णिदे-निन्दामि आत्मानं जुगुप्से । पडिकमे—प्रतिक्र-
 मामि निर्दरे न केवलपतीतवर्तमानकाले आगमिस्साणं आगमि-
 ष्यति च काले । ये गुणास्तेषां मध्ये यो नाराधितो गुणस्तमहं
 सर्वं निन्द्यापि प्रतिक्रमामि चेति ।

तथा—

अस्सेजममणाणं मिच्छत्तं सर्वमेव य ममत्तिं ।

जीवेषु अजीवेषु य तं णिदे तं च गरिहामि ॥ ५१

असंयममज्ञानं मिथ्यात्वं सर्वमेव च ममत्वं ।

नद—तपः कायमन्तापः, हव—रूपं तदनुरसमंस्थान-
गौराद्विर्बन्धान्तिर्षोवनोद्भवमर्णायता । जाइ—जातिः माह-
कमन्तान्शुद्धिः । एतेरेतेषां वा, मया ददा गवाः । मद्दम्भा
मरदेवमभिगम्यधत्ते । शिक्षानमदः, वेधवर्षमदः, आशामदः,
शुद्धमदः, दण्डमदः, जातिमदः, तपोमदः, रूपमद इति
संज्ञाभेदः सुगमन्वान्न विस्तरः ।

अथ के त्रयस्त्रिंशदशद्वारां देषां त्रयस्त्रिंशदासादना-
नीत्यत आह—

पंचेव अत्यिकाया छजीवणिकाय महव्वया पंच ।
पवयणमाउपयत्या तेतीमत्रासणा भणिया ॥ ५४
पंचेव अरितकायाः पद्जीवनिकाया महाव्रतानि पंच
प्रवचनमातृकाः पदार्थाः त्रयस्त्रिंशदासादना भणिताः

पंचेव—पंचैव । अत्यिकाया—अस्तिकायाः कायो
निचयः परापरमदेशसम्बन्धो देषां तेषु अरितकायाः अस्तिमन्तो
दृष्टव्या जीवद्गुह्यमधिर्णिकाशाः । बालस्य मदेशमचयो
नास्तीत्यतोऽस्तिकायत्वं नास्ति । छजीवणिकाय—पद् च
ते जीवणिकायाश्च पद्जीवनिकायाः पृथिवीकायिकादयः ।
महव्वया पंच—महाव्रतानि पंच । पवयणमाउ—प्रवचनमातृकाः
पंचसमितयः त्रिगुणपरच । पयत्या—शुद्धार्थाः जीवाजीवास्त्रव-
यन्धसंबन्धिर्नैरामोक्षपुरयपवापानि । तेतीमत्रासणा—त्रय-
स्त्रिंशदासादनाः । भणिया—भणित्वाः पंचास्तिकायादि-

धीरश्चागच्छुशलश्च यस्तस्य आलोचना कर्तव्या नान्यस्येति ।

आलोचनानन्तरं क्षमणं कर्तुकामः प्राह—

रागेण य दोसेण य जं मे अकदण्डुयं प्रमादेण ।

जो मे किंचिवि भणितो तमहं सब्ब खमावेमि ॥५८॥

रागेण वा द्वेषेण वा यत् मया अकृतज्ञत्वं प्रमादेन ।

यो मया किंचिदपि भणितः तमहं सर्वं क्षमयामि ॥५८॥

रागेण य—रागेण वा मायालोभाभ्यां स्नेहेन वा । दोसे-

ण य—द्वेषेण च क्रोधमानाभ्यां श्रमीत्या वा । जंमे—यन्मया श्र-

यदशहुअं—अकृतज्ञत्वं युष्माकमयोग्यमनुष्ठितं । प्रमादेण-

—प्रमादेन । जो मे—यो मया । किंचिवि—किंचिदपि । भणि-

त्तो—भणितः । तमहं—तं जनं अहं । सब्बं—सर्वं । खमावेमि

क्षमयामि संतोषयामि । रागद्वेषाभ्यां मनागपि यन्मया कृत-

मकृतज्ञत्वं योऽपि मया किंचिदपि भणितस्तमहं सर्वं मर्षया-

मीति ।

क्षमणं कृत्या क्षपकः संन्यासं कर्तुकामो मरणभेदान्

पृच्छति कति मरणानि ? आचार्यः प्राह—

त्रिविधं भणंति मरणं वालाणं वालपंडियाणं च ।

तहयं पंडियमरणं जं केवल्लिणो अणुमरंति ॥५९॥

त्रिविधं भणंति मरणं बालानां बालपंडितानां च ।

तृतीयं पंडितमरणं यत् केवल्लिनो अनुम्रियंते ॥५९॥

तिविहं- त्रिविधं त्रिप्रकारम् । भण्ति-कथयन्ति । प-
 रणं-मृत्युं । बालाणं-बालानां असंयतसम्पद्गृहीनां । बाल-
 पंडियाणं च-बालाश्च ते पंडिनाश्च बालपंडिताः । संयतासंयता
 एकेन्द्रियाविरतेर्बालाः द्वान्द्रियादिवधविरताः पंडिताः । तद्व्यं-
 तृतीय । पंडितपरणं-पंडितपरणं पंडितानां मरणं देहपरित्यागः
 देहस्थान्यथाभावो वा पंडितपरणं । जं-यत् येन वा । केव-
 लियो-केवलं शुद्धं ज्ञानं विद्यते येषां ते केवलिनः । अणुम-
 रंति-अनुम्रियन्ते अर्द्धद्वारका गणधरदेवाश्च त्रिप्रकारं
 परणं भण्ति । प्रथमं बालपरणं, बालजीवस्वामित्वात्, द्वि-
 तीयं बालपंडितपरणं बालपंडितस्वामित्वात्, तृतीयं पंडितप-
 रणं येन केवलिनोऽनुम्रियन्ते संयताश्च पंडितपंडितपरणस्या-
 त्रैव पंडितेनर्भावः सामान्यमयमस्वामित्वाभेदादिति । अ-
 न्यत्र बालबालपरणमुक्तं तद्वत्र किमिति कृत्वा नोक्तं तेन प्रयो-
 जनाभावात् । ये अकृटिला ज्ञानदर्शनयुक्तास्ते एतेर्परणं प्रियन्ते ।

अन्यथाभूताश्च कथमित्युत्तरमूत्रमाह—

जे पुण पणट्टमदिया पचालियसण्णा य वक्कभावा य
 असमाहिणा मरंते ण हु ते आराहया भणिया ॥
 ये पुनः प्रणष्टमतिकः प्रचलितसंज्ञाश्च वक्कभावाश्च ।
 असमाधिना म्रियंते न हि ते आराधका भणिताः ॥६०॥

जे पुण-ये पुनः । पणट्टमदिया-पण्ट्या विनष्टा मति-

धीरंश्चागच्छुःशलश्च यस्तस्य आलोचना कर्तव्या नान्यस्येति ।
 आलोचनानन्तरं क्षमणं वर्तुकामः प्राह—

रागेण य दोसेण य जं मे अकदण्डुयं प्रमादेण ।

जो मे किंचिवि भणितो तमहं सर्वं स्वमावेमि ॥५८॥

रागेण वा द्वेषेण वा यत् मया अकृतज्ञत्वं प्रमादेन ।

यो मया किंचिदपि भणितः तमहं सर्वं क्षमयामि ॥५८॥

रागेण य-रागेण वा पायालोभाभ्यां स्नेहेन वा । दोसे-

ण य-द्वेषेण च क्रोधमानाभ्यां शमीत्या वा । जंमे-यन्मया अ-

कदण्डुजं—अकृतज्ञत्वं युष्माकमयोग्यमनुष्ठितं । प्रमादेण-

-प्रमादेन । जो मे-यो मया । किंचिवि-किंचिदपि । भणि-

तो-भणितः । तमहं-तं जने अहं । सर्वं-सर्वं । स्वमावेमि

क्षमयामि संतोषयामि । राकट्टेयाभ्यां यन्मयापि यन्मया कृत-

मकृतज्ञत्वं योऽपि मया किंचिदपि भणितस्तमहं सर्वं मर्षया-

मीति ।

क्षमणं कृत्वा तपकः संन्यस्यं वर्तुकामो मरणभेदान्

पृच्छति कति मरणानि ? आचार्यः प्राह—

त्रिविधं भणन्ति मरणं बालाणं बालपंडियाणंच ।

तद्वयं पंडियमरणं जं केवलणो अनुमगति ॥५९॥

त्रिविधं भणन्ति मरणं बालानां बालपंडितानां च ।

तृतीयं पंडितमरणं यत् केवलिनो अनुम्रियंते ॥५९॥

त्रिविधं- त्रिविधं त्रिविकारम् । भ्रूयति-कथयन्ति । व-
 र्णं-मृत्युं । पालायं-पालानां असंयतसम्यग्दृष्टीनां । पाल-
 पंढियायं च-पालायते ते पंढितारश्च बालपंढिताः । संयत्संयत
 एकेन्द्रियाविरतेर्गन्ताः द्वीन्द्रियादिवर्षविरताः पंढिताः । इत्यं-
 तृतीयं । पंढियमरणं-पंढितमरणं पंढितानां मरणं देहपतित्त-
 देहस्थान्ययाभावो वा पंढितमरणं । जं-यत् येन वा । के-
 लियो-केवलं शुद्धं ज्ञानं विद्यते येषां ते केवलिनः । भ्रू-
 रंति-भ्रूयन्ति भ्रूयन्ति भ्रूयन्ति भ्रूयन्ति भ्रूयन्ति भ्रूयन्ति
 मरणं भ्रूयति । मयं बालमरणं, बालजीवनात्त-
 तीयं बालपंढितमरणं बालपंढितस्वामिन्वात्, इत्यं-
 रणं येन केवलिनोऽनुभ्रूयन्ते संयताश्च पंढित-
 त्रैव पंढितेन्तर्भावः सामान्यमपमन्नामिन्वात्त-
 न्यत्र बालव.लमरणमुक्तं तदत्र किमिति इत्यं-
 जनाभावात् । ये भ्रूयन्ति ज्ञानदर्शनपुत्र-

॥
 ॥
 णं ।
 २ ॥
 यः ।
 -न
 त्पारे
 उपारस्त-
 । कीदो-
 केन च परि-
 परिभ्रमति

अन्वयाभूताश्च कथमित्युत्तरमुक्त-

जे पुण पण्डुमदिया पचालि-
 असमाहिणा मरंते ण हुते-
 ये पुनः प्रणष्टमतिकाः-
 असमाधिना म्रियंते न-

जे पुण-ये पुनः । इत्यं-

येषां ते प्रणष्टमृतिकाः अज्ञानिनः । पचलियसखा य-
चलिता उद्रता संज्ञा आहारभयमैथुनपरिग्रहाभिलाषा येषां
ते प्रचलितसंज्ञकाः । वक्रभावा य-कुटिलपरिणामाश्च । अ-
समाहिणा—असमाधिना आर्तैरौद्रध्यानेन । मरंते—म्रियन्ते
भवान्तरं गच्छन्ति । ण हु--न खलु । आराधया -आराध-
काः कर्मक्षयकारिणः । भणिया—भणिताः कथिताः । ये
प्रणष्टमृतिकाः पचलितसंज्ञा वक्रभावाश्च ते असमाधिना म्रि-
यन्ते स्फुटं न ते आराधका भणिता इति ।

यदि मरणकाले विपरिणामः स्यात्ततः किंस्यादिति
पृष्ठे आचार्यः प्राह—

मरणे विराहिए देवदुर्गाई दुल्लहा य किर वोही ।
संसारो य अणंतो होइ पुणो आगमे काले ॥६१॥

मरणे विराधिते देवदुर्गतिः दुर्लभा च किल बोधिः ।
संसारश्चानंतो भवति पुनरागमिष्यति काले ॥ ६१ ॥

मरणे-मृत्युकाले । विराहिए--विराधिते विनाशिते मरणका-
ले सम्यक्त्वे विराधित इत्यर्थः मरणकाले सम्यक्त्वस्य यद्विरा-
धनं तन्मरणस्यैव सादृश्यमिति । अथवार्तैरौद्रध्यानसहितं य-
न्मरणं तत्तस्य विराधनमित्युक्तम् । देवदुर्गाई--देवदुर्गतिः
भवनवासिवा न्यन्तमज्योतिष्कादिपुत्रादिभिः । दुल्लहाय--दुर्ल-
भा दुःखेन लभ्यते इति दुर्लभा च । किर--किल । अयं कि-

सशब्दोऽनेकेष्वर्थेषु विद्यते, तत्र परोक्षे दृष्टव्यः भागमे एवमु-
 पित्यर्थः । बोही-बोधिः सम्यक्त्वं रत्नत्रयं वा । संसारो य-
 -संसारश्च चतुर्गविलक्षणः । अणंतो-अनन्तः अर्द्धपृष्ठ-
 प्रमाणः कुतोऽस्यानन्तत्वं ? केवलज्ञानविषयत्वात् । हीइ-भवति
 पुणो-पुनः । भागमे काले-भागमिष्यति समये । परणका-
 ले सम्यक्त्वविरावने सति, दुर्गतिर्भवति, बोधिरश्च दुर्निभा,
 भागमिष्यति काले संसारश्चानन्तो भवतीति ।

अत्रैवाभिसम्बन्धे अर्थपूर्वकं सूत्रमाह—

का देवदुर्गईओ का बोही केण ण बुज्झए मरणं ।
 केण च अणंतपारे संसारे हिंइए जीओ ॥६२॥

का देवदुर्गतयः का बोधिः केन न बुध्यते मरणं ।
 केन वा अनन्तपारं संसारे हिंइते जीवः ॥ ६२ ॥

का देवदुर्गईओ-का देवदुर्गतयः किंविशिष्ट देवदुर्गतयः ।
 का बोही-का बोधिः । केण च-केन च । ण बुज्झए-न
 बुध्यते । मरण-मृत्युः । केण च-केन च कारणेन । अणन्तपारं
 अनन्तोऽपरिमाणः पारः समाप्तिर्यस्यासौ अनन्तपाररत-
 स्मिन् । संसारे-संसारणे । हिंइए हिंइते गच्छति । जीवो-
 जीवः । हे महारथ ! का देवदुर्गतयः का च बोधिः, केन च परि-
 णामेन न बुध्यते मरणं, संसारे च केन कारणेन परिश्रंपति
 जीवः ।

क्षपकणा पृष्ठः आचार्यः प्राह —

कंदर्पमाभिजोगं किञ्चस सम्मोहमासुरत्तं च ।
ता देवदुर्गर्हो मरणम्पि विराहिण् ह्योति ॥ ६३ ॥
कांदर्पमाभियोग्यं कैल्विप्यं स्वमोहं आसुरत्वं च ।
ता देवदुर्गतयो मरणे विराधिते भवंति ॥ ६३ ॥

द्रव्यभावयोरभेदं कृत्वा चेदमुच्यते । कंदर्पं कंदर्पस्य भावः
कान्दर्पमुपप्लवशीलगुणः । आभिजोगं - अभियोगस्य भावः आ-
भियोग्यं तन्त्रमन्त्रादिभीरसादिगार्द्धयं । किञ्चिस- - किल्विपस्य
भावः कैल्विप्यं मतिकूलाचरणं । सम्मोह- - स्वम्य मोहः स्वमो-
हस्तस्य भावः स्वमोहत्वं, शुनो मोह इव मोहो वेदोदयो यस्य स
श्वमोहस्तस्य भावः श्वमोहत्वं सह मोहेन वा वर्तते इति तस्य
भावः सम्मोहत्वं मिथ्यात्वभावनात्पर्यं । आसुरत्तं च- - असु-
रत्वं च- - असुरस्य भावः असुरत्वं रौद्रपरिणाममहिताचरणं ।
ता एताः । देवदुर्गर्हो- - देवदुर्गतयस्त्वर्गुणैस्ताः प्राप्यन्ते इति-
कृत्वा तद्गुरुपदेशः, कारणे कार्यो रचारात् । मरणम्पि- - मरणे
मृत्युकाले सम्पद्यते, विराहिण- - विराधिने परिभूते ह्योति- भव-
न्ति । सम्पद्यते विनाशिते मरणकाले एताः कन्दर्पाभियोग्य-
किल्विपस्वमोहासुरदेवदुर्गतयो भवन्तीति ।

किं तत्कान्दर्प इत्यत आह—

असत्तमुल्लावितो पण्णावितो य बहुजणं कुणहं ।

कंदर्प रइसमावण्णो कंदप्पेसु उववज्जइ ॥ ६४ ॥

असत्यमुल्लपन् प्रज्ञापयन् च बहुजनं करोति ।

कंदर्पं रतिसमापन्नः कान्दर्पेषु उत्पद्यते ॥ ६४ ॥

असत्ते-असत्यं मिथ्या, उल्लावैतो-उल्लपन् जल्पन् उल्लापयित्वा, पण्णावैतो-प्रज्ञापयन् प्रतिपादयन्, बहुजणं बहुजनं बहून् प्राणिनः, इणइ-करोति । कंदर्पं-कान्दर्पं रइसपवण्णो-रति समापन्नः प्राप्तो रतिसमापन्नो रागो-द्रेकसहितः । कंदप्पेसु कन्दर्पकर्मयोगादेरा अपि कन्दर्पा नम्नाचार्यदेवाभतेषु उववज्जेइ-उत्पद्यते । यो रतिसमापन्नः असत्यमुल्लपन् तदेव च बहुजनं प्रतिपादयन् कन्दर्पभावनां करोति स कन्दर्पेषुत्पद्यते इत्यर्थः । अथवा असत्यं जल्पन् तदेव च भावयन् आत्मनो बहुजनं करोति योजयति असत्येन यः स कन्दर्परतिसमापन्नः कन्दर्पेषुत्पद्यत इत्यर्थः ।

अथ कियभियोगकर्मैति तेनोत्पत्तिश्च का वेदतः प्राइ-

अभियुंजइ बहुभावे साहू हस्साइयं च बहुवयणं ।

अभियोगेहिं कम्मैहिं जुत्तो वाहणेसु उववज्जइ ६५

अभियुंक्ते बहुभावान् साधुः हास्यदिकं च बहुवचनं ।

अभियोगैः कर्मभिर्युक्तो वाहनेषु उत्पद्यते ॥ ६५ ॥

अभियुंजइ-अभियुंक्ते करोति, बहुभावे-बहुभावान्

तंत्रमंत्रादिकान् । साहू-साधुः । हस्ताइयं च-हास्यादिकं
 च हास्यकौत्सुपरविस्मयनादिकं । बहुवचनं-बहुवचने
 वाग्जालं । अहिजोगेहि-अभियोगैः तादर्थात्ताच्छब्दं
 आभिचारकैः, कर्मेहि कर्मभिः क्रियाभिः । जुतो-युक्त-
 स्तन्निष्ठः । बाहणेसु-बाहनेषु गजाश्वमेपमहिपस्वरूपेषु ।
 उववञ्जइ-उत्पद्यते जायते । यः साधूरसादिषु गृह्यः
 मंत्रतंत्रभूतिकर्मादिकमुपयुक्ते हास्यादिकं बहुवचनं करोति
 स तैरभियोगैः कर्मभिर्बाहनेषु उत्पद्यत इति ।

किञ्चिदभावनास्वरूपं तथोत्पत्तिं च प्रतिपादयन्नाह—

तित्ययराणं पडिणीओ संघस्स य चेइयस्स सुत्तस्स
 अविणीदो णियडिल्लो किञ्चिसियेसूववजेइइइ
 तीर्थकराणां प्रत्यनीकः संघस्य च चैत्यस्य सूत्रस्य ।
 अविनीतो निकृतिवान् किञ्चिपेषु उत्पद्यते ॥ ६६ ॥

तित्ययराणं-तीर्थं संसारतरणोपायं कुर्वन्तीति तीर्थकराः
 अर्हद्भट्टास्कास्तेषां । पडिणीओ-प्रत्यनीकः प्रतिकूलः ।
 संघस्स य-संघस्य च ऋषियतिमुन्यनगाराणां ऋषिश्रावक-
 श्राविकार्षिक्याणां सम्बन्धदर्शनज्ञानचारित्रतपसां वा । चेइयस्स-
 चैत्यस्य सर्वज्ञप्रतिपायाः । सुत्तस्स-सूत्रस्य द्वादशाङ्गचतु-
 र्विंशत्पूर्वरूपस्य अविणीओ-अविनीतः स्तब्धः । णियडिल्लो-
 निकृतिवान् बंधनाबहुलः प्रतारण-कुशलः । किञ्चिसेसूव-

वज्जेइ—किल्बिषेषुत्पद्यते । पाटदिकादिषु जायते । तीर्थक-
राणां मत्पनीकः संघस्य चैन्यस्य सूत्रस्य वा अविनीतः मा-
यावी च यः स किल्बिषकर्षभिः किल्बिषिकेषु जायते इति ।

सम्मोहभावनास्वरूपं तदुत्पत्त्या सह निरूपयन्नाह—

उम्मगदेसओमगणासओमगविपडिवण्णो य
मोहेण य मोहंतो संमोहेसूववज्जेदि ॥ ६७ ॥

उन्मार्गदेशको मार्गनाशको मार्गविप्रतिपन्नश्च ।
मोहेन च मोहयन् संमोहेषु उत्पद्यते ॥ ६७ ॥

उम्पगदेसओ—उन्मार्गस्य मिथ्यात्वादिकस्य देशकः
उपदेशकर्ता उन्मार्गदेशकः । पगणासओ मार्गस्य सम्पन्नान-
दर्शनचारित्रात्मकस्य णासओ-नाशको विराधको मार्गना-
शकः मगविपडिवण्णो य—मार्गस्य विप्रतिपन्नो विपरीतः
स्वतीर्थमवर्तकः मार्गविप्रतिपन्नः । मोहेण य—मोहेन च मि-
थ्यात्वेन मायाप्रपंचेन वा । मोहंतो मोहयन् विपरीतान् कुर्वन्
संमोहेसूववज्जेदि—स्वमोहेषु स्वच्छन्ददेवेषुत्पद्यते । य उन्मा-
र्गदेशकः मार्गनाशकः मार्गविप्रतिकूलश्च मोहेन मोहयन् स
सम्मोहकर्षभिः स्वमोहेषु जायते इति ।

आसुर्गं भावनां तयोत्पत्तिं च मपंचयन्नाह—

खुद्दी कोही माणी मायी तह संकिलिट्ठो तवेचरितेय।

अणुवद्धवैररोई असुरेसूववज्जदे जीवो ॥ ६८ ॥

क्षुद्रः क्रोधी मानी मायावी तथा संक्लिष्टस्तपसि चरित्रे
अनुवद्धवैररोची असुरेपूपपद्यते जीवो ॥ ६८ ॥

सुखी क्षुद्रः पिशुनः । क्रोधी-क्रोधी । मानी-मानी-
गर्वयुक्तः । माई-मायावी । तद् य-तथा च । संक्लिष्टो-
संक्लिष्टः संक्लेशपरायणः । तये-नपसि । चरित्रे य-चरित्रे च ।
अणुवद्धवैररोई-अनुवद्धं वैरं रोचते अनुवद्धवैररोची कपाय-
बहुत्वेषु रुचिपरः । असुरेसूववज्जदे-असुरेपूत्यद्यते अंवाचरी-
पसंज्ञकभावनेषु । जीवो-जीवः । यः क्षुद्रः, क्रोधी, मानी,
मायावी अनुवद्धवैररोची तथा तपसि, चरित्रे च यः संक्लिष्टः
सोऽसुरभावस्यासुरेपूत्यद्यते इति ।

व्यतिरेकद्वारेण बोधिं प्रतिपादयन्नाह—

मिच्छादंसणरत्ता सणिदाणा किण्हलेसमोगाढा
इह जे मरंति जीवा तेसिं पुण दुल्लहा वोही ॥

मिध्यादर्शनरक्ताः सनिदानाः कृष्णलेश्यामागाढाः ।
इह ये म्रियंते जीवाः तेषां पुनः दुर्लभा बोधिः ॥६९॥

मिच्छादंसणरत्ता-मिध्यात्वदर्शनरक्ताः अतस्वार्थरुचयः ।
सणिदाणा-सह निदानेनाकांक्षया वर्तत इति सनिदानाः ।
किण्हलेसं-कृष्णलेश्यां अनन्तानुबन्धिरूपायानुरञ्जितयोग-

मष्टिम् । ओगाढा-आगाढा मविष्टा रौद्रपरिष्णामाः । इह-
अस्मिन् । जे-ये । मरंति म्रियन्ते माणास्त्यजन्ति । जीवा-
जीवाः प्राणिनः । तेसि-तेषां । पुण्य-पुनः । दुल्लहा-
दुर्लभाः । बोही-बोधिः सम्यक्त्वसहितशुभपरिणामः ।
इह ये जीवाः मिथ्यात्वदर्शनरक्ताः, अनिदानाः, कृष्ण-
लेइयां मविष्टाश्च म्रियन्ते तेषां पुनर्गमि, दुर्लभा बोधिः ।
उत्कृष्टतोऽर्थपूद्गलपरिवर्तनमात्रात्सम्यक्त्वाविनाभावित्वाद्बो-
धेरतस्नादात्म्य ततो बोधेरेव लक्षणं व्याख्यतमिति ।

अन्वयेनापि बोधैर्लक्षणमाह—

सम्मद्सणरत्ता अणियाणा सुकलेसमोगाढा ।
इह जे मरंति जीवा तेसिं सुलहा हवे बोही ॥
सम्यग्दर्शनरक्ता अनिदानाः शुक्लेश्यामागाढाः ।
इह ये म्रियन्ते जीवाः तेषां सुलभा भवेत् बोधिः ॥७०॥

सम्मद्सणरत्ता—सम्यग्दर्शनरक्ताः तत्परुचयः ।
अणियाणा—अनिदाना इहपरलोकानावांसाः । सुक-
लेस-शुबललेइयां ओगाढा-आगाढा मविष्टाः ।
इह-अस्मिन् । जे-ये । मरंति म्रियन्ते । जीवा-जीवाः ।
तेसि-तेषां । सुलहा-सुलभा सुखेन लभ्या । हवे-भवेत् ।
बोही बोधिः । इह ये जीवाः सम्यक्त्वदर्शनरक्ताः, अनिदानाः,
शुबललेइयां मविष्टाः सन्तो म्रियन्ते तेषां सुलभा बोधिरिति ।

यद्यपि पूर्वमूत्रेणाभ्यार्थस्य प्रतीतिस्तथापि द्रव्यार्थिकपर्यायार्थिक-
कशिष्यसंग्रहार्थः पुनरारम्भः एकान्तमतनिराकरणार्थं च ।

संसारकारणस्वरूपं प्रतिपादयन्नाह—

जेपुणगुरुपडिणीयावहुमोहाससबलाकुसीला य ।
असमाहिणा मरंते ते होंति अणंतसंसारा ॥

ये पुनः गुरुप्रत्यनीका बहुमोहाः सशबलाः कुशीलाश्च
असमाधिना म्रियन्ते ते भवन्ति अनंतसंसाराः ॥ ७६

जे पुण—ये पुनः । गुरुपडिणीया—गुरुणां प्रत्यनीकाः
प्रतिकूलाः गुरुप्रत्यनीकाः । बहुमोहा—मोहप्रचुराः रागद्वे-
षाभिहताः । ससबला सह शबलेन लेपेन वर्तते इति
सशबलाः कुम्भिताचरणाः । कुशीला य—कुशीलाः कुत्सितं
शीलं व्रतपरिरक्षणं येषां ते कुशीलाश्च । असमाहिणा
असमाधिना द्विधपात्वसमान्वितार्त्तरोद्रपरिणामेन । मरंते-
म्रियन्ते । ते—ते । होंति—भवन्ति ते एवं विशिष्टाः ।
अणंतसंसारा—अनन्तसंसारा अर्धपुद्गलप्रमाणसंसृतयः । ये
पुनः गुरुप्रतिकूलाः, बहुमोहाः कुशीलास्तेऽसमाधिना म्रियन्ते
तद्वचनान्तसंसारा भवन्तीति ।

अयं परीतसंसाराः कथं भवन्तीति चेदतः प्राह—

जिणवयणे अणुरत्ता गुरुवयणं जे करंति भावेण ।
असंबल असंकिलिद्धा ते होंति परिचसंसारा ७७

जिनवचने अनुरक्ता गुरुवचनं ये कुर्वन्ति भावेन ।

अशयत्या अग्नंश्लिष्टास्ते भवंति परीतमंसारः ॥

त्रिणवचने—जिनस्य वचनमागमः तस्मिन्नर्हन्वचने ।

अगुरवा—अनुरक्ताः सुपट्ट भक्ताः । गुरुवचनं गुरुवचनमा-

देशं जे परंति—ये कुर्वन्ति । भावेण-भावेन भवत्या मंशत्र-
शाशानाकांसया । अमबल—अशयत्या विध्यात्परहिताः ।

असंश्लिष्टा-असंश्लिष्टाः शुद्धपरिणामाः । ते ह्येति-ने

भवंति । पणिसंसार-परीतः परित्यक्तः परित्यक्तो वा संसारः

चतुर्गतिगमनं येषां देवां ने परीतमंसारः परित्यक्तसमूहयो वा ।

जिनवचने येऽनुरक्ता गुरुवचनं च भावेन कुर्वन्ति, अश-

यत्याः, अमश्लिष्टाः सन्नाते परित्यक्तसंसारो भवन्तीति ।

यदि जिनवचनेऽनुरागे! न स्यादतः किं स्यादतः

माह—

बालमरणानि बहुसो बहुयाणि अकामयाणि मरणा
णि । मरिहति ते वराया जं जिणवयणं ण जाणंति ॥

बालमरणानि बहुसो बहुकानि अकामकानि मरणानि
मरिप्यंति ते वराका ये जिनवचनं न जानंति ॥७३॥

बालमरणानि-बालानां मनश्चरुचीनां मरणानि शरीरत्या-

गा बालमरणानि । बहुसो-बहुशः बहूनि बहुमकाराणि वा ।

बहुयाणि-बहुकानि मचुराणि । अकामयाणि-अकामकृताणि

अनपिनेतानि पर्यागि-पुनून् । परिंति-परिप्यति मृतं
 प्राश्यर्त्नीत्यगः । ते शराणा-त एवेष्टा शराका अनायाः ।
 ते तिमिराणां ते तिनरचनं सर्वज्ञागर्भं । यं ज्ञानंति—न
 जानन्ति माशुपुण्ड्रे । ते तिनरचनं न जानन्ति ते शराका
 शालपर्यागि बहुवकाराणि अहापठतानि च बहूनि पर-
 यानि प्राश्यर्त्नीति ।

अथ कानि गानि शालपर्यागिनीत्यत आद—

सत्यग्गृहणं विसभवस्वणं च जलणं जलप्पवेशो य
 अणयारभंडसेवी जम्पणमरणाणुबंधीणि ॥७४॥

शालग्रहणं विषमक्षणं च ज्वलनं जलप्रवेशश्च ।

अनाचारभांडसेवी जन्ममरणानुबंधिनः ॥ ७४ ॥

सत्यग्गृहणं शस्त्रेणात्पनो महणं मारणं शस्त्रग्रहणं । शस्त्र-
 ग्रहणादुत्पन्नं मरणमपि शस्त्रग्रहणं कार्यं कारणोपचारात् ।
 विसभवस्वणं-विषस्य मारणात्मकद्रव्यस्य भक्षणमुपयुंजर्न
 विषमक्षणा तथैव सम्बन्धः कर्तव्यः । चः समुच्चयार्थः ।
 जलणं ज्वलनाद्गनेरुत्पन्नं ज्वलनं । जलप्पवेशो य—जले
 पानीयं प्रवेशो निमज्जनं निरुच्छ्वासं जलप्रवेशश्च तस्मा-
 ज्जातं स एव वा मरणं । अणयारभण्डसेवी—अनाचारभांडसेवी
 न आचारोऽनाचारः पापकिया स एव भांडं द्रव्यं तत्सेवव
 इत्यनाचारभांडसेवी मरणेन सम्बन्धः । अथवा पुरुषेण

सम्बन्धः अनाचारभांडसेवी तस्य । जन्ममरणानुबन्धीणी
 जन्मोत्पत्तिः, मरणं मृत्युस्तथोक्तनुबन्धः सन्तानः स येषां
 विद्यते तानि जन्ममरणानुबन्धीनि संसारकारणानीत्यर्थः ।
 एतानि मरणानि जन्ममरणानुबन्धीनि अनाचारभांडसे-
 वीनि यतोऽज्ञो बालमरणानीति । अपवा अनाचारसेवीनि
 एतानि मरणानि संसारकारणानीति न सदाचारस्य ।

एवं श्रुत्वा क्षत्रवः संवेगनिर्वेदपरायण एवं विन्तपति—

उद्धमधो तिरियाद्विदुकदाणिवालमरणानिवहुगाणि
 दंसणणाणसहगदो पांडियमरणं अनुमरिस्से । ७५

ऊर्ध्वमधस्तिर्यक्षु तु कृतानि बालमरणानि बहुकानि ।
 दर्शनज्ञानसहगतः पांडितमरणं अनुमरिष्यामि ७५

उद्ध-ऊर्ध्व ऊर्ध्वलोकं । अधो-अधसि अधोलोकं नरकमवन-
 द्यन्तरज्ज्योतिष्ककल्पे । तिरियेहि दु-उत्पन्नु च एकेन्द्रिया-
 दिपंचेन्द्रियपर्यन्तजातिषु । वदाणि-कृतानि माप्तानि बाल-
 मरणानि । बहुगाणि-बहूनि । दंसणणाणसहगदो-दर्शन-
 ज्ञानाभ्यां सार्धं, गदो-गतः प्राप्तः, पांडियमरणं-पण्डितपरणं
 शुद्धारिणाववारिशपूर्वकमाणत्वात् । अनुमरिस्से-अनुम-
 रिष्यामि संन्यासं करिष्यामि । ऊर्ध्वमधस्तिर्यक्षु च बहूनि
 बालमरणानि यतो मया माप्तानि, अतो दर्शनज्ञानाभ्यां
 सार्धं पण्डितपरणं गतोऽहं मरिष्यामीति ।

एतानि चाकामकृतानि मरणानि स्मरन् परिदत्तमरणम्-
नुमरिष्यामीत्यत आह—

उब्बेयमरण जादीमरणं णिरएसु वेदणाओ य ।
एदाणि संभरंतो पंडियमरणं अणुमरिस्से ॥७६॥

उद्देगमरणं जातिमरणं निरयेषु वेदनाश्च ।

एतानि संस्मरन् पंडितमरणं अनुमरिष्यामि ॥ ७६ ॥

उब्बेयमरण—उद्देगमरणं इष्टवियोगानिष्टसंशोगाभ्यां
शाप्तेन वा मरणं । जादीमरणं—जातिमरणं उत्पन्नमात्रस्य
मृत्युर्गर्भस्यस्य वा । णिरएसु नरकेषु । वेदणाओय—वेदना-
श्च पीडाश्च । एदाणि—एतानि । संभरंतो—संस्मरन् । पंडि-
दमरणं—पंडितमरणं । अणुमरिस्से—अनुमरिष्यामि प्राणत्यागं
करिष्यामि । एताणि उद्देगजातिमरणानि नरकेषु वेदनाश्च
संस्मरन् पंडितमरणं प्राप्तः सन् प्राणत्यागं करिष्यामीति ।

किमर्थं पंडितमरणं मरणेषु शुभतमं यतः—

एकं पंडिदमरणं छिंददि जादीसयाणि बहुगाणि
तं मरणं मरिदव्वं जेण मदं सुम्मदं होदि ॥७७॥

एकं पंडितमरणं छिनत्ति जातिशतानि बहूनि ।

तन्मरणं मर्तव्यं येन मृतं सुमृतं भवति ॥ ७७ ॥

एवमं—एकं । पंडिदमरणं—पंडितमरणं । छिंददि—छिनत्ति

जादीसयाणि—जातिशतानि । बहुगाणि—बहूनि । तं—तत्-
तेन वा । मरणं—शरीरेन्द्रिययोर्वियोगः । परिदृष्ट्वं—मर्तव्यं मरणं
माप्तव्यं । जेण—येन । मदं—मृतं । सुम्पदं—सुष्टुमृतं । होइ—
भवति । एकं पण्डितमरणं जातिशतानि बहूनि छिनत्ति
यतोऽवस्तेन मरणं न मर्तव्यं येन पुनरुपस्थिते भवति तद्वा-
नुप्यातव्यं येन न पुनर्भवेत् । किमुक्तं भवति—पण्डितमरणमनु-
ष्ठेयमिति ।

यदि संन्यासे पीडा-क्षुधादिकोत्पद्यते ततः किं कर्तव्य-
मित्याह—

जइ उप्पज्जइ दुःखं तो दट्ठव्वो सभावदो गिरये ।
कदमं मए ण पत्तं संसारे संसरंतेण ॥ ७७ ॥
यदि उत्पद्यते दुःखं ततो द्रष्टव्यः स्वभावतो नरके ।
कतमत् मया न प्राप्तं संसारे संसरता ॥ ७८ ॥

जइ-यदि । उप्पज्जइ— उत्पद्यते । दुःखं—दुःखमसातं ।
तो ततः । दट्ठव्वो—द्रष्टव्यो मनसालोकनीयः । सभावदो-स्व-
भावतः स्वरूपं “दृश्यतेऽयमार्था” ति शब्दः, माकृतपलादक्ष-
राधिक्यं वा । गिरए—नरकस्य नरके वा । कदमं—किपदिदं
कतमत् । मए—मया । ण पत्तं—न प्राप्तं । भयवा, अशं-क्षयं
कृतं मया यत्तन्मयैव प्राप्तं । संसारे—जातिजरामरणतक्षणे ।
संसरंतेह—संसरता परिभ्रमता । संन्यासकाले ददुत्पद्यते

सुदादि दुःखं तजो नरकस्य स्वभावो दृष्टव्यो यतः संसारात्
संसरता मया किमिदं न प्राप्तं यावता हि प्राप्तमेवेति चिन्त-
नीयमिति ।

यथा प्राप्तं तथैव प्रतिपद्यति —

संसारचक्रवाटम्भि मए सव्वेपि पुग्गला बहुसो
आहारिदा य परिणामिदा य ण य मे गदा तिचि
संसारचक्रवाले मया सर्वेपि पुद्गला बहुसः ।

आहृतादन परिणामितादन न च मे गता वृत्तिः ॥७७॥

संसारचक्रवाटम्भि—संसारचक्रवाले चतुर्गतिजन्मज-
रायत्याने । मए मया । सव्वेपि—सर्वेऽपि । पुग्गला—पुद्गला
दशमंरगुणोद्भवः सादिका । बहुसो—बहुसः बहुधातान् अन-
न्तवात् । आहारिदा य—आहृता गृहीता भक्षिताः । परि-
णामिदा य—परिष्ठापितारव भीर्णारिव मलरमररूपेण ग-
विता इत्यर्थः । ण य मे—न च मय । गदा तिचि—गता वृत्तिः
मृत्योर्नो न जातः, यन्तु न आहृताः जाता । संसारचक्रवाले
सर्वेऽपि पुद्गला बहुसः आहृतः परिष्ठापितारव यथान च
अन्तमः वृत्तिमिति चिन्तनीयम् ।

न च न गता वृत्तिरेवा—

निशकृद्वेण व अग्गी लणममुद्दो णदीमहस्सेहि ।
अ इदो जीवो इदो निपेटुं काममोगेहि ॥ ८० ॥

वृणकाष्ठैरिवाग्निः लवणसमुद्रो नदीसहस्रैः !

न अयं जीवः शक्यः वृष्टुं कामभागैः ॥ ८० ॥

विणकद्वेष व-वृणकाष्ठैरिव अग्नी-अग्निः । लवणसमुद्रो लवणसमुद्रः । नदीसहस्रैर्हि-नदीसहस्रैश्चतुर्दशभिः सहस्रैर्द्विगुणद्विगुणैर्नदीनां समन्विताभिर्गंगासिन्ध्वादिचतुर्दशनदीभिः सागरो न पूर्णः । न इषो जीवो-जायं जीवः सको-शक्यः । निःपेवं-वृष्टु मीणयितुं । कामभोगैर्हि-कामभोगैः, ईप्सितसुखाङ्गैराहारसोऽस्त्रादिभिः । यथा अग्निः वृणकाष्ठैः, लवणसमुद्रश्च नदीसहस्रैः मीणयितुं न शक्यः तथा जीवोऽपि कामभोगैरिति ॥ ८० ॥

किं परिणामप्रादुर्भो भवति ? भवतीत्याह

कांसिदकलुसिदभूदो कामभोगेषु मुञ्चिदो संतो ।
अभुञ्जंतो वि य भोगे परिणामेण णिवज्ज्ञेह ॥ ८१

कांसितकलुपितभूतः कामभोगेषु मूर्च्छितः सन् ।

अभुञ्जानोपि च भोगान् परिणामेन निबध्यते ॥ ८१ ॥

णिवेपदि इति वा पाठान्तरम् । कांसिद-कांसितः

कांसास्य संजाता तां करोतीति वा कांसितः । कलुसिद-

कलुपितः रागद्वेषाद्युदितः । भूदो-भूतः सन् । कामभो-

गेषु-कामभोगेषु । मुञ्चिदो मूर्च्छितः । संतो . सन् ।

अभुंजो विद्य-असृज्जानोऽपि च भ्रसेवपानोऽपि च । मेगे
मोगान् सांसारिकमुखहेतून् । परिणामेण परिणामेन चित्तव्या-
पारेण । ग्लिवग्भेद् निवध्यते कर्मणा परवशः क्रियते-कर्म वा
बध्नाति । कायभोगेषु मूर्च्छितः मन् कांसितः क्लृपीभूतरच
भोगान्भुंजानोऽपि जीवः परिणामेन कर्म बध्नाति बध्यते वा
कर्मणेति ॥ ८१ ॥

किञ्चिच्छापात्रेणाभुंजानस्यापि पापं भवतीत्याह—

आहारणिमित्तं किर मच्छा गच्छंति सत्तमिं पुढर्वि
सच्चित्तं आहारो ण कल्पदि मणसावि पत्येदुं ८२

आहारनिमित्तं किल मत्स्या गच्छंति सप्तमीं पृथ्वीं
सचित्त आहारो न कल्प्यते मनसापि प्रार्थयितुम् ॥ ८२ ॥

आहारणिमित्तं—आहारकारणात् । किर—किल आगमे
कथितं नारुचिवचनमेतत् निश्चयवचनमेव । मच्छा मत्स्याः
गच्छंति यान्ति पविशन्ति । सत्तमिं सप्तमीं । पुढर्वि पृथि-
वीं श्रवधिस्थानं । सच्चित्तो सह चित्तेन वर्तते इति सचित्तः
सावद्योऽयोग्यः प्राणिघातादुत्पन्नः । आहारो भोजनं । न
कल्पदि—न कल्पते न योग्यो भवति । मणसावि—मनसापि
चित्तव्यापारेणापि । पत्येदुं प्रार्थयितुं याचयितुं । आहार-
निमित्तं मत्स्यः शालिसिषयादयो निश्चयेन सप्तमीं पृथिवीं
गच्छंति यतोऽनो मनसापि प्रार्थयितुं सावद्याहारो न कल्प-
ते इति ॥ ८२ ॥

यतो मनसापि सावयाहारो न योग्योऽतो भवान् शुद-
ःपरिष्ठापं कुर्यादित्पाचार्यः माह-

पुष्वं कदपरियम्भो अनिदानो ईहिदूण मदिवुद्धी
पच्छा मलिककपाओ सज्जो मरणं पडिच्छाहि ८३
पूर्वं कृतपरिकर्मा अनिदानः ईहित्वा मतिबुद्धिभ्याम् ।
पश्चात् मलितकपायः सद्यो मरणं प्रतीच्छ ॥८३॥

पुष्वं कदपरियम्भो-पूर्वं प्रथमतः कृतमनुष्ठितं परिकर्म
तयोऽनुष्ठानं येनासौ पूर्वकृतपरिकर्मा आदावनुष्ठितमवशरणः
अणिदाणो-अनिदान इहलोकपरलोकमुखानाकांक्षः । ईहि-
दूण-ईहित्वा चेष्टित्वा उद्योगं कृत्वा । मदिवुद्धी-मतिबुद्धि-
भ्यां प्रत्यक्षानुमानाभ्यां परोक्षमध्यक्षसम्पन्नः । पच्छा-प-
श्चात् । मलिककपाओ-मलितकपायः क्षमासम्पन्नः । सज्जो
-सद्यः तत्परः कृतकृत्यो वा । मरणं-समाधिमृत्युं स्वाध्या-
यमरणं वा । पडिच्छाहि-प्रतीच्छानुतिष्ठ । विपरिगापाचार-
कं गच्छते यतोऽतः प्रत्यक्षपरोक्षमवाणाभ्यामगमे निश्च-
यं कृत्वा पूर्वकृतपरिकर्मानिदानश्च सन् मलितकपायश्च सन्
सद्यः मरणं प्रतीच्छति ॥ ८३ ॥

पुनरपि शिष्यां ददाति-

इंदि चिरभाविदावि य जे पुरुसा मरणदेसयालभिं

पुञ्जकदकम्पगरुयत्तणेण पच्छा परिवडंति ८४ ॥

जानीहि चिरभाविता अपि च ये पुरुषा मरणदेशकाले
पूर्वकृतकर्मगुरुकत्वेन पश्चात् प्रतिपतन्ति ॥ ८४ ॥

हंदि—जानीहि—सामान्यमरणं वा । चिरभावितावि य-
चिरभाविता अपि देशेन पूर्वकोटी कृताचरणा अपि । जे-य-
स्त्वं वा पुरुषः सह सम्यन्धाभावात् । पुरिसा—पुरुषा मनुष्याः ।
मरणदेशयालम्बि—मरणकाले मरणदेशे वा । अथवा मरण-
काल एवनेनाभिधीयते । पुञ्जकदकम्पगरुयत्तणेण—पूर्व-
स्मिन् कृतं कर्म पूर्वकृतकर्म तेन गुरुकं तस्य भावः पूर्वकृत-
कर्मगुरुकत्वं तेन न्यम्बिन्नचित्तापकर्मणा । पच्छा—पश्चात्
परिवडंति—प्रतिपतन्ति रत्नश्रपात् पृथग्भवन्ति यतः ॥ ८४ ॥

तद्वा चंदयवेज्जस्म कारणेण उज्जदेण पुरित्सेण ।
जीवो अविरहितगुणो कादब्बो मोक्खमग्गम्मि
तस्मात् चन्द्रकवेध्यस्य कारणेण उद्यतेन पुरुषेण ।
जीवो अविरहितगुणः कर्तव्यः मोक्षमार्गः ॥८५॥

तद्वा—तस्मात् । चंदयवेज्जस्स—चंद्रकवेध्यस्य । कार-
णेण निमित्तेन । उज्जदेण—उद्यतेन उपर्युक्तेन । पुरित्सेण—पु-
रुषेण । जीवो—जीवः आत्मा । अविरहितगुणो—अविरहितगु-
णोऽविराहितपरिणामः । कादब्बो—कर्तव्यः । मोक्खम-

गमि-मोक्षमार्गे-सम्पत्त्वज्ञानचारित्र्येषु । 'यतश्चरभावि
ता अपि पुरुषा मरणदेशकाले पूर्वकृतकर्मगुरुकृतेन पशवात्
प्रतिपतन्ति तस्मात् यथा चन्द्रकषेध्यनिमित्तं जीवोऽविरहि-
तगुणः क्रियते तयोद्यतेन पुरुषेणात्मा मोक्षमार्गे कर्तव्य इत्ये-
वं जानीहि निश्चयं कुर्विति ॥ ८५ ॥

चन्द्रकषेध्यनिमित्तं जीवोऽविरहितगुणे कृते किंकृतं तेन
चन्द्रकषेध्यस्य कर्ताहं—

कणयलदा णागलदा विज्जुलदा तहेव कुंदलदा ।
एदा त्रिय तेण हदा मिथिलाणयरिए महिंदयत्तेण
सायरगो वल्लहगो कुलदत्तो वड्डमाणगो चैव ।
दिवसेणिकेण हदा मिहिलाए महिंददत्तेण ॥८७॥

कनकलता नागलता विद्मुल्लता तथैव कुंदलता ।
एता अपि च तेन हता मिथिलानगर्यां महेंद्रदत्तेन ॥८६॥
सागरको बल्लभकः कुलदत्तः वर्धमानकः चैव ।
दिवसेनैकेन हता मिथिलायां महेंद्रदत्तेन ॥ ८७ ॥

मिथिलानगर्यां महेंद्रदत्तेन एताः कनकलतानागलता-
विद्मुल्लतास्तथा कुंदलता र्धकहेलया हताः तथा तस्यां नगर्यां-
तेनैव महेंद्रदत्तेन सागरक-बल्लभक-कुलदत्तक-वर्धमानका ह-
तास्तस्मात् पतिना समाधिपरणे यत्नः कर्तव्यः । कथानिका

चात्र व्याख्येया श्रागामोपदेशात् यत्नाभावे पुनर्यथा एत-
ल्लोकानां भवति तथा यतीनामपि ॥ ८६ ॥ ८७ ॥

किं तत् । इत्याह—

जहणिजावयरहियाणावाओवररदणसुपुण्णाओ
पट्टणमासण्णाओ खु पमादमूला णिवुडंति ८८ ॥

यथा निर्यापकरहिता नावो वररत्नसुपूर्णाः ।

पत्तनमासन्नाः खलु प्रमादमूला निवुडंति ॥ ८८ ॥

जह-यथा । जिजावयरहिया-निर्यापकरहिताः कर्ण-
धारविरहिताः । णावाओ-नावः पोतादिकाः । वररदणसु-
पुण्णाओ श्रेष्ठरत्नसुपूर्णाः । पट्टणमासण्णाओ-पत्तनमासन्ना
येलाहलसमीपं प्राप्ताः । खु-स्फुटं । पमादमूला-प्रमादः
शैथिल्यं मूलं कारणं यासां ताः प्रमादमूलाः । णिवुडंति-नि-
मज्जन्ति विनाशमुपयांति । यथा नावः पत्तनमासन्नाः कर्ण-
धाररहिताः वररत्नसम्पूर्णाः, प्रमादकारणात् सागरे निम-
ज्जन्ति तथा क्षपकनावः सम्पन्नानदर्शनधारिप्ररत्नसम्पूर्णाः
सिद्धिसमीपीभूतसन्धासपत्तनमासन्ना निर्यापकाचार्यरहिता
प्रमादनिमित्तात् संसारसागरे निमज्जन्ति तस्माद्यतनः कर्तव्य
इति ॥ ८८ ॥

कथं यतः कियते यावता हि तन्मिन् काटेऽध्यायदा-
शादिष्टं न कर्तुं चरयते इत्याह—

बाहिरजोगविरहिओअब्भंतरजोगज्ञाणमालीणो
जह तम्हि देसयाले अमूढसण्णो जहसु देहं ॥८९॥

बाह्ययोगविरहितः अभ्यंतरयोगध्यानमालीनः ।

यथा तस्मिन् देशकाले अमूढसंज्ञः जहीहि देहम् ॥ ८९ ॥

बाहिरजोगविरहितो-बाह्याश्च ते योगाश्च बाह्ययोगा
अभ्रावकाशादयस्तै विरहितो हीनो बाह्ययोगविरहितः । अ-
ब्भंतरजोगज्ञाणमालीणो-अभ्यंतरयोगं अन्तरंगपरिणामं
ध्यानं एकाग्रचिन्तानिरोधनं मालीनः प्रविष्टः । जह-यथा ।
तम्हि-तस्मिन् । देसयाले-देशकाले संन्यासकाले । अमूढ
सण्णो-अमूढसंज्ञः आहारादिसंशरहितः । जहसु-जहीहि
त्यज । देहं-शरीरं । बाह्ययोगविरहितोऽपि, अभ्यन्तरध्यान-
योगप्रविष्टः सन् तस्मिन् देशकाले अमूढसंज्ञो यथा भवति
तथा शरीरं जहीहि ॥ ८९ ॥

अमूढसंज्ञके ररीरत्यागे सति किं स्यात् ! इत्यतः पाह—

हंतूण रागदोसे छेतूण य अट्टकम्मसंकलियं ।

जम्मणमरणरहट्टं भेतूण भवाहिं मुच्चिहसि ॥९०॥

हत्वा रागद्वेषौ छित्त्वा च अष्टकर्मशृंखलां

जन्ममरणारहट्टं भित्त्वा भयेभ्यो मोक्ष्यसे ॥ ९० ॥

हंतूण-हत्वा । रागदोसे-रागद्वेषौ अनुरागार्थिणी । छे-

त्तृणय-छित्त्वा च । अष्टकर्मसंखलियं-अष्टकर्मनृत्तलाः ।
जम्भणपरणारदृष्टं-जन्मपरणारदृष्टं जातिमृग्युघटीपत्रं । भेत्तु-
ण-भित्त्वा । भवाद्भि-भवेभ्यो भवेर्वा । मुचिहिसि-मोक्षयसे
मुञ्चसि वा । रागद्वेषौ हत्वा, अष्टकर्म मृत्खलाश्च छित्त्वा जन्म-
परणारदृष्टं च भित्त्वा, भवेभ्यो मोक्षयसे इत्येतत्स्यादिति ॥९०॥

यथेवं—

सव्वमिदं उवदेसं जिणदिट्ठं सदहामि त्तिविहेण ।
तसथावरखेमकरं सारं णिव्वाणमग्गस्स ॥ ९१ ॥
सर्वमिमं उपदेशं जिनदृष्टं श्रद्धधे त्रिविधेन
असस्थावरक्षेमकरं सारं निर्वाणमार्गस्य ॥ ९१ ॥

सव्वमिदं—सर्वमिमं । उवदेसं—उपदेशनागमं । जिणदिट्ठं-
जिनदृष्टं यथितं वा । सदहामि—श्रद्धधे, तस्मिन् हर्षि क-
रोमीति । त्तिविहेण—त्रिविधेन । तसथावरखेमकरं—असन्ति
षट्पिजन्तोति असा द्वीन्द्रियादिपंचेन्द्रियपर्यन्ताः । स्थानशीलाः
स्थावराः पृथिवीकायिकादिवनस्पतिपर्यन्ताः । अथवा असना-
यकर्मोदयात् असाः स्थावरनादकर्मोदयात्स्थावराः तेषां स्ते-
मं दयां सुखं करोतीति असस्थावरक्षेमकरस्तं सर्वमीवदयाम-
तिशदकं । सारं—प्रयानभूतं सारस्य कारणात्सारः । जि-
व्वाणमग्गस्स—निर्वाणमार्गस्य मोक्षवर्त्मनः सम्यग्ज्ञानदर्शन-
चारित्र्याणां तस्मिन् सति तेषां सद्भावादिर्वाणमार्गस्य सारं अ-

सस्यावरत्नेमकरं च सर्वविष्णुपदेद्यं त्रिनदष्टं त्रिविधेन श्रद्ध-
पेञ्जमिति ॥ ९१ ॥

तस्मिन् काले यथा द्वादशांगभतुर्दशपूर्वविषया अदा
द्विपते तथा समस्तभुतविषया विता पाठश्च कर्तुं किं श-
क्यते ? इत्याह

ण हि तस्मिन् देशकाले सक्को वारसविहो सुदक्खंधो
सब्बो अणुचिन्तेदुं बलिणावि समर्थचित्तेण ९२
नहि तस्मिन् देशकाले शक्यः द्वादशविधः श्रुतस्कंधः
सर्वैः अनुचिन्तयितुं बलिना अपि समर्थचित्तेन ॥९२॥

न प्रतिषेधवचनं । हि यस्मादर्थे । तस्मिन्—तस्मिन् । दे-
याले—देशकाले दिश अतिमर्जने दिश्यते अतिमृज्यते इवि-
देशः शरीरं तस्य कालस्तस्मिन् शरीरपरिःयागकाले । स-
क्को—शक्यः । वारसविहो—द्वादशविधः द्वादशमकारः । सुद-
क्खंधो—भुतस्कंधः श्रुतवृद्ध इत्यर्थे । सब्बो सर्वे समस्तं । अणु-
चिन्तेदुं—अनुचिन्तयितुं अर्थेन भावयितुं पठितुं च । बलि-
णावि—बलिनापि शरीरगतबलेनापि । समर्थचित्तेण—समर्थ-
चित्तेन एकचित्तेन यतिना । तस्मिन् देशकाले बलयुक्तेन समर्थ-
चित्तेनापि द्वादशविधं श्रुतस्कन्धं न शक्यमनुचिन्तयितुं ॥९२॥

यतस्ततः किं कर्तव्यं !

एकस्मिन् विदियास्मि पदे संवेगो चीयरायमग्गाम्भि ।

वच्चदि णरो अभिक्खं तं मरणंते ण मोक्खव्यं ॥

एकस्मिन् द्वितीये पदे संवेगो वीतरागमार्गे

व्रजति नरो अभीक्ष्णं तत् मरणांते न मोक्खव्यं ॥ ९३ ॥

एकं हि—एकस्मिन् नमोऽर्हद्भ्यः इत्येतस्मिन् । विदियं हि द्वयोः पुराणं द्वितीयं नमः सिद्धेभ्य इत्येतस्मिन् । संवेओ—संवेगः धर्मे हर्षः । पदे—धर्मपदे ग्रन्थपदे प्रमाणपदे वा पंचनमस्कारपदे च । अथवा एकं हि बीजं हि पदे—एकस्मिन्नपि बीजपदे यस्मिन्निति पाठान्तरम् । वीतरागमग्गम्मि—वीतरागमार्गे सर्वप्रवचने । वच्चदि—व्रजति गच्छति प्रवर्तते । णरो—नरेण सर्वसंगपरित्यागिना । अभीक्खं अभीक्ष्णं नैरन्तर्येण । तं—तत् मरणंते—मरणान्ते कश्चिद्व्यस्यस्यस्ये वा । ण मोक्खव्यं—न मोक्खव्यं न परित्यजनीयं । एकपदे द्वितीयपदे वा पंचनमस्कारपदे वा वीतरागमार्गे अस्मिन् संवेगो ऽभीक्ष्णं गच्छति तत्पदं मरणान्तेऽपि न मोक्खव्यं नरेण; नरो वा संवेगं यथा भवति तथा यस्मिन्पदे गच्छति प्रवर्तते तत्पदं तेन न मोक्खव्यमिति सम्बन्धः ।

किमिति कृत्वा तन्न मोक्खव्यं यतः—

एदत्तादो एकं हि सिलोगं मरणदेसयालक्षि ।

आराहणउवजुचो चिंतंतो राघओ होदि ॥९४॥

एतस्मात् एकं हि श्लोकं मरणदेशकाले

आराधनोपयुक्तः चिंतयन् आराधको भवति ॥९४॥

एदंहादो-एतस्मात् श्रुतस्फुन्धात् पंचनस्काराद्वा । एकं
हि एकं ह्यपि एकपि सध्यं । सिलोकं-श्लोकं । मरणादेशकाले
लम्पि-मरणादेशकाले ; आराहण उच्युतो-आराधनया उप-
युक्तः सम्पद्धानदर्शनचारिश्रतपोनुष्ठानपरः । चिंततो-चित्त-
यन् । आराधयो-आराधकः रत्नत्रयस्वामी । होइ-भवति
सम्पद्यते । एतस्मात् श्रुतात् पंचनमस्काराद्वा मरणादेशकाले
एकपि श्लोकं चिंतयन् आराधनोपयुक्तः सन् आराधको
भवति यतस्ततस्त्वयेदं न मोक्षतव्यमिति सम्बन्धः ॥ ९४ ॥

यदि पीडोत्पद्यते मरणाकाले । किमौषधं ? इत्याह—

जिणवयणमोसहभिणं विसयसुहविरयणं अमिदभूदं
जरमरणवाहिवेयणस्वयकरणं सब्बदुक्खाणं ९५

जिनवचनमौषधमिदं विषयसुखविरेचनं अमृतभूतं
जरामरणव्याधिबेदनानां क्षयकरणं सर्वदुःखानाम् ९५.

जिणवयणं-जिनवचनं । मोसहं-औषधं रोगापहं
द्रव्यं । इयं-एतत् । विसयसुहविरयणं-विषयेभ्यः सुखं विष-
यसुखं तस्य विरेचनं द्रावकं द्रव्यं विषयसुखविरेचनं । अमि-
दभूदं-अमृतभूतं । जरामरणवाहिवेयणं-जरामरणव्याधिबेद-
नानां घट्टकालीना व्याधिः, आकस्मिका वेदना तपोभेदः ।
अथवा व्याधिभ्यो वेदना । स्वयकरणं-विनाशनिमित्तं । सम्ब-

दुःखस्वाणं सर्वदुःखानां विषयमुखविरेचनं, अमृतभूतं चोष-
मेवस्तिनवचनमिति सम्बन्धः ॥ ९५ ॥

किं तस्मिन्हासे शरणं चेत्पाद !

पाणं सरणं मे दंसणं च सरणं च चरियसरणं च ।
तव संजमं च सरणं भगवं सरणो महावीरो ९६

ज्ञानं शरणं मम दर्शनं च शरणं च चारित्रशरणं च
तवः संयमश्च शरणं भगवान् शरणो महावीरः ॥९६॥

शरणं-ज्ञान यथावस्थितवस्तुपरिच्छेदः । शरणं-शरणं आ-
धयः । मे-मम । दंसणं-दर्शनं प्रथमतोयाःपुनःप्राप्तितयापि-
व्यञ्जकसङ्गपरिभाषः । शरणं-शरणं संवत्सराणां । परिवर्त-च
रियं ज्ञानतः संवत्सराणांनिवृत्तिं प्रत्यागुर्णतः । सुप्रार्थ ।
मम च-मदाय च । गुणावरोप्यायं पुनः पुनः शरणप्रार्थनं ।
तव-सावि ददति मर्ति-द्वयानि तयो शरणवत्तत् । सौत-
वं-संशयः प्रत्ये-द्वयवत्तत् । [मम]-मम । भग-
वताय च-मदाय च । शरणो-शरणः । महावीरो-वर्षता-
व्यवर्तः । इत्यर्थेनप्राप्तितयाय मम शरणानि वेत्तव्यं
दृष्टः च महावीरो मम च शरणवत्तत् ॥ ९६ ॥

अथश्रवणाः किं कर्म ? इत्यत्र भाद—

आगादम इवजुवो कालं काकण मुविदिओ सम्य

उक्त्सं तिणिण भवे गंतूण य लहइ णिञ्चाणं ॥

आराधनोपयुक्तः कालं कृत्वा सुविहितः सम्यक्
उत्कृष्टं त्रीन् भवान् गत्वा च लभेत निर्वाणम् ॥९७ ॥

आराधनोपयुक्तो-आराधनोपयुक्तः सम्पदर्शनज्ञानादि
षु तात्पर्यदृष्टिः । कालं कालं-कालं कृत्वा । सुविहितो-
सुविहितः शोभनानुष्ठानः । सम्यं-सम्यक् । उक्त्सं-उ-
त्कृष्टेन । तिणिण-त्रीन् । भवे-भवान् ग-गन्तूण य-गत्वा च ।
लहइ-लभते । णिञ्चाणं-निर्वाणं । सुविहितः सम्पदगाराध-
नोपयुक्तः कालं कृत्वा उत्कर्षेण त्रीन् भवान् प्राप्य ततो निर्वाणं
लभते इति ॥ ९७ ॥

आचार्यानुशास्त्रिणे श्रुत्वा शास्त्रं ज्ञात्वा क्षपकः कारण-
पूर्वकं परिणामं कर्तुकामः माह—

समणो मेत्ति य पढमं विदियं सव्वत्थ संजदो मेत्ति
सव्वं च वोस्सरामि य एदं भणिदं समासेण ९८

श्रमणो मम इति प्रथमः द्वितीयः सर्वत्र संयतो ममेति
सर्वं च व्युत्सृजामि च एतद् भणितं समासेन ॥९८

समणो मेत्तिय-श्रमणःसमरसोभावयुक्तः, इति च पदपं-
प्रथमः । विदये-द्वितीयः । सव्वत्थसंजदो-सर्वत्रसंयतः ।
मेत्ति-मम इति । भपवा भपये मप मपमं पेट्ठये । द्वितीयं च सर्वं

संगेत् । सत्त्वं च-सर्वं च । बोधसाधित-अनुभूतसाधि च ।
 सत्-देवत् । धर्मात्-धर्मिणं । मारोद्य-मपारो न संतोषाः ।
 कान्तमार्गत् सदात्मधातोर्द्धं दिशिपश्य सर्वं रसेरपोद्यः सर्वं
 बोधेनं शुभसाधि पालयितं संतोषो एतेति सम्बन्धः सं-
 तोषात्-रोगमेव ॥ १८ ॥

दुर्गाणि इत्यादिनामं दर्शयति

मत्तं अमद्गुणे जिणायणमुभामिदं अमिदभूदं
 मीरोरो मुगमःमगो णाहं मरणम् यीहेमि ॥ १९ ॥

अमद्गुणं अमद्गुणं विना स्वनामुभाविने अमद्गुणं
 मीरोरो मुगमःमगोः नाहं मरणम् इतिनेमि ॥ १९ ॥

* अद्-अ-ने वाक्ये । अद्गुणं-अमद्गुणं । विना
 अमद्-विनाअमद् । मीरोरो-मीरोरो मयाज एवादिदि ।
 मीरोरो अमद्गुणं मीरोरो मीरोरो मीरोरो मीरोरो मीरोरो मीरोरो
 मीरोरो मीरोरो मीरोरो मीरोरो मीरोरो मीरोरो मीरोरो मीरोरो मीरोरो
 मीरोरो मीरोरो मीरोरो मीरोरो मीरोरो मीरोरो मीरोरो मीरोरो मीरोरो
 मीरोरो मीरोरो मीरोरो मीरोरो मीरोरो मीरोरो मीरोरो मीरोरो मीरोरो ॥ १९ ॥

॥ १९ ॥

द्वे मेव विमर्शिनोऽपि द्वौ गीर्वाणो गीर्वाणो गीर्वाणो गीर्वाणो
 द्वौ गीर्वाणो गीर्वाणो गीर्वाणो गीर्वाणो गीर्वाणो गीर्वाणो गीर्वाणो गीर्वाणो

धीरेणापि मर्तव्यं निर्धयेणापि अवश्यं मर्तव्यं ।

यदि द्वाभ्यामपिमर्तव्यंवरं हि धीरत्वेन मर्तव्यम् ॥ १००

धीरेणापि-धीरेणापि सत्त्वाधिकेनापि । मरियव्यं-मर्तव्यं
प्राणत्यागः कर्तव्यः । निर्द्धारेणापि-निर्धयेणापि धैर्यदृष्टेना-
पि काहरेणापि भोक्तेनापि । अवश्य-अवश्यं निश्चयेन म-
रिद्व्यं मर्तव्यं । जहदोहि वि-यदि द्वाभ्यामपि । मरिद्व्यं-
मर्तव्यं भवान्तरं गन्तव्यं विशेषाभावात् । वरं-भेष्टं । हु स्फुटं ।
धीरत्तरेण-धीरत्वेन संक्रेष्टगदितत्वेन । मरिद्व्यं-मर्तव्यं ।
यदि द्वाभ्यामपि धैर्याविषोपेनाभ्यां प्राणत्यागः कर्तव्यो नि-
श्चयेन ततो विशेषाभावात् धीरत्वेन मर्यं भेष्टमिति ॥ १००

सुभादिषां दितस्य यदि शीलविनाशे कश्चिद्विशेषो वि-
धतेऽनरापरणत्वं याचना हि—

शीलेणवि मरिद्व्यं णिस्मीलेणवि अवस्स मरिद्व्यं
जहदोहि वि मरियव्यं वरं हु सीलत्तणेण मरियव्यं
शीलेनापि मर्तव्यं निःशीलेनापि अवश्यं मर्तव्यम् ।

यदि द्वाभ्यामपि मर्तव्यंवरं हि शीलत्वेन मर्तव्यम् ॥ १०१

यदि द्वाभ्यामपि शीलनिःशीलाभ्यां मर्तव्यं अवश्यं
वरं शीलत्वेन शीलपुक्तेन मर्तव्यमिति । मरपरिरण्यं शीलं
यदि सुशीलनिःशीलाभ्यां निश्चयेन मर्तव्यं शीलैर्नैव मर्त-
व्यम् ॥ १०१ ॥

अथ किं कृतो नियमः ? इत्याह—

चिरञ्जसिदवंभयारी पण्डोडेदूण सेसयं कम्मं ।
अणुपुब्बीय विसुद्धो सुद्धो सिद्धिं गदिं जादि ॥
चिरोपितब्रह्मचारी प्रस्फोट्य शेषं कर्म ।
अनुपूर्व्यानिशुद्धः शुद्धः सिद्धिं गतिं याति ॥

चिरञ्जसिद-चिरं बहुकालं उपितः स्थितः । वंभयारी-
ब्रह्म ईशुतान्भिलाषं शरति संवत इति ब्रह्मचारी चिरोपित-
इय म ब्रह्मचारी य विरोपितब्रह्मचारी । अथवा चिरोपितं
ब्रह्म कर्त्तव्यं । पण्डोडेदूण-पण्डोदेष निराहृत्य । सेसयं
कर्म-शेषं य कर्म ज्ञानाकरणःदि । अणुपूर्व्याय-अनुपूर्व्या
य ब्रह्मचरिण टया अथवापुःशयादुगुणस्यानक्रमेण वा । विसु-
द्धो-विसुद्धः कर्मफलं ह्यहितः । सुद्धो-शुद्धः केवलज्ञानादि-
शुद्धः । सिद्धिं गदिं जादि-सिद्धिं गतिं याति मोक्षमाप्तो-
र्लक्षणम् । अथान्ब्रह्मचारी श्रेयकं कर्म पण्डोदेष, अगं
ह्यन्यगुणयोश्चिदर्थनिर्हरणं य विसुद्धः संजातमनसः
सुद्धोदेष्या सिद्धिं गतिं याति । अथवा अपूर्व्याय-परिणाम
कल्पन्त्या य विसुद्धः शुद्धः केवलज्ञानः केवलज्ञानं १.९१ वाप-
कल्पनं कल्पन्तीति ॥ १०२ ॥

निगमयो गिर हेकारो गिरुमाओ निदिदिओधीरो
अग्निदागो दिटिं मण्णो मरंतो आराह ओदोइ ॥

निर्ममः निरहंकारः निष्कपायः जितेन्द्रियः धीरः ।
अनिदानः दृष्टिसंपन्नः म्रियमाण आराधको भवति ॥

अथ आराधनापायः कथितः, आराधकश्च किंविशिष्यो भवतीत्याह—

शिम्प्यो-निर्ममः निर्मोहः । शिरहंकारो-अहंकारान्नि-
र्गतः गर्वरहितः । निष्कपायो-निष्कपायः क्रोधादिरहितः ।
जिद्विद्विभ्यो-जितेन्द्रियः नियमितपंचेन्द्रियः । धीरो-धीरः
सत्त्ववीर्यसम्पन्नः । अशिदाणो-अनिदानः अनाकांक्षः ।
दिष्टिसंपण्णो-दृष्टिसम्पन्नः सम्पदर्शनसंप्राप्तः । परंतो-
म्रियमाणः । आराह्यो-आराधकः । होइ-भवति । निर्मोहो
निर्गर्हः निक्रोधादिर्जितेन्द्रियो धीरोऽनिदानो दृष्टिसंपन्नो
म्रियमाण आराधको भवतीति ॥ १०३ ॥

कुन एतदित्याह—

णिक्कसायस्स दंतस्स सूरस्स चवसाइणो ।
संसारभयभीदस्स पच्चक्खाणं मुहं हवे ॥१०४॥
निष्कपायस्य दंतस्य शूरस्य व्यवसायिनः ।
संसारभयभीतस्य प्रत्याख्यानं सुखं भवेत् ॥ १०४ ॥

णिक्कसायस्स—निष्कपायस्य कपायरहितस्य । दन्त-
स्स-दान्तस्य दान्तेन्द्रियस्य । सूरस्स-शूरस्याकातरस्य ।
चवसाइणो व्यवसायो विद्यतेऽस्येति व्यवसायी तस्य चारि-

त्रानुष्ठानपरस्य । संसारभयभीदस्म-ससारभयभीतस्य संसा-
 राद्भयं तस्माद्भीतस्वस्तः ससारभयभीतः तस्य ज्ञातचतुर्भुति-
 दुःखस्वरूपस्य । पञ्चस्वाणं प्रत्याख्यानं आराधना । सुहं-
 सुखं सुखनिमित्तं । हवे-भवेत् । यतो निष्कषायस्य, दान्त-
 स्य, शूरस्य, व्यवसायिनः, संसारभयभीतस्य, प्रत्याख्यानं
 सुखनिमित्तं भवेत्ततः तथाभूतो ध्रियमाण आराधको भवतीति
 सम्बन्धः ॥ १०४ ॥

उपसंहारद्वारेणाराधनाफलमाह—

एदं पञ्चस्वाणं जो काहदि मरणदेशयालम्भि ।
 र्धःरो अमूढसण्णो सो गच्छइ उत्तमं ठाणं ॥ १०५ ॥
 एतत् प्रत्याख्यानं यः कुर्यात् मरणदेशकाले ।

धीरः अमूढसंज्ञः स गच्छति उत्तमं स्थानम् ॥ १०५ ॥

एदं-एतत् । पञ्चस्वाणं-प्रत्याख्यानं । जो काहदि-
 यः कुर्यात् । मरणदेशकाले-मरणदेशकाले । धीरो-धै-
 र्योपेतः । अमूढसंज्ञो-अमूढसंज्ञः आह-रादिसंज्ञास्वलुब्धः ।
 सो-मः । गच्छदि-गच्छति । उत्तमं ठाणं-उत्तमं स्थानं
 निर्वाणमित्यर्थः । मरणदेशकाले एतत्प्रत्याख्यानं यः कुर्यात्
 पाणं अमूढसंज्ञश्च स गच्छत्युत्तमं स्थानमिति ॥ १०५ ॥

अवसानमंगलार्थं सायकममर्थं चाह—

वीरो जरमरणरिऊ वीरो विण्णाणणाणसंपण्णो ।

लोगस्सुज्जोययरो जिणवरचंदो दिसदु बोधिं ॥

वीरो जरामरणरिपुः वीरो विज्ञानज्ञानसंपन्नः ।

लोकस्य उद्योतकरो जिणवरचंद्रो दिशतु बोधिम् ॥

वीरो--वर्धमानभट्टास्कः । जामरणरिउ--जरामरणरि-
पुः । विज्ञानाणागसंपयणो--विज्ञानं चारित्र्यं, ज्ञानपव-
बोधमत्ताभ्यां सम्पन्नो युक्तः । वीरो--वीरः । लोगस्स--लो-
कस्य मव्यजनस्य पदार्थानां वा । उज्जोययरो--उद्योतकरः
प्रकाशकरः । जिणवरचंदो--जिणवरचंद्रः । दिसदु--दिशतु
ददातु । बोधिं--ममाधि सम्यक्त्वपूर्वकाचरणं वा । जिणव-
रचन्द्रो जामरणशत्रुः चारित्र्यज्ञानादिसंपुक्तो लोकस्य
उद्योतकरो वीरो मयं दिशतु बोधिमिति सम्बन्धः ॥१०६॥

किंविदपि निदानं न कर्तव्यं, कर्तव्यं नेत्याह—

जा गदी अरहंताणं णिद्विददटाणं च जा गदी ।

जा गदी वीदमोहाणं सा मे भवदु सस्सदा ॥ १०७

या गतिः अर्हतां निष्ठितार्थानां च या गतिः ।

या गतिः वीतमोहानां सा मे भवतु शश्वत् ॥ १०७ ॥

जा गदी--या गतिः । अरहंताणं--अर्हतां । णिद्विददटाणं च
निष्ठितार्थानां च या गतिः सिद्धानामित्यर्थः । जा गदी--या
गतिः । वीदमोहाणं--वीतमोहानां क्षीणकषायाणां । सा मे
भवदु--सा मे भवतु । सस्सदा--शश्वत् सर्वदा । अर्हतां ता

गतिः, या च निष्ठितार्थानां वीतमोहानां च या, सा मे भवतु सर्वदा नान्यन् किञ्चिद्यानेऽहमिति । नात्र पुनरुक्तादयो दोषाः पर्यागर्थिकागण्यप्रतिपादनात् तत्कालयोग्यकथनाच्च । नापि विभक्त्यार्थानां व्यत्ययः माकृतन्यस्यणेन सिद्धत्वात् । छन्दोभंगोऽपि न चात्र गायविंशत्याश्लोकादिसंग्रहान्, तेषां चात्र प्रपञ्चो न कृतः ग्रन्थबाहुल्यभयात् संक्षेपेणार्थकथनाच्चेत् । १०७ ॥

इत्याचारवृत्तौ वसुनन्दिविरचितायां द्वितीयः परिच्छेदः ॥ २ ॥

संक्षेपप्रत्याख्यानाधिकारः ॥ ३ ॥

बृहत्प्रत्याख्यान व्याख्यातमिदानीं यदि भृशमाकस्मिकं सिद्धव्याघ्रशिव्याध्यादिनिमित्तं मरणमुपस्थितं स्यात् तत्र काम्पन् ग्रथ भावना क्रियते इति पृष्टे तदवस्थायां यथांग्य संक्षेपतरं प्रत्याख्यानं तदर्थं तृतीयमधिकारमाह—

एम करोमि प्रणाम जिणवरवसहस्रवद्धमाणस्सोः
सेमाणं च जिण णं मगणगणधराणं च सर्वेसिं ॥

एष करोमि प्रणामं जिनवरवृषभस्य वर्धमानस्य ।

शेषाणां च जिनानां सगणगणधराणां च सर्वेषाम् ॥

एव-एष अन्वयः प्रत्यक्षवचनमेतत् एषोऽहं अति-
संक्षेपरूपप्रत्याख्यानकथनाद्यतः एवं च कृत्वा नात्र संग्रहवा-
च्य कृतं मापथ्यलब्धत्वं तदस्येति । करोमि-करोमि कुर्वे वा

-पणापं-प्रणापं-स्तुति । जिणवरवमहस्स-जिनानां वरा प्रप-
 चादिक्षीणकपापपर्यन्तास्तेषां वृषभः मघानः सयोगी अयो-
 गी सिद्धो वा तस्य जिनवावृषभस्य । बद्धमाणस्स-वर्धमान-
 स्य । सेसाणं च-शेषाणां च । जिणाण-जिनानां सर्वेषां च ।
 सगणगणधराणं च--सह गणेत यतिमुन्वृष्यनगरकदम्ब-
 केन वर्तते इति सगणास्ते च ते गणधराश्च सगणगणधराः ।
 तेषां च भीगेतममभृतीनां च । सज्येसि-सर्वेषां । एपोहं
 ग्रन्थकरणाभिप्रायः, जिणवरवृषभस्य वर्धमानस्य शेषाणां च
 जिनानां च सर्वेषां च सगणगणधराणां च मण्णापं कुर्वे अथवा
 सगणगणधराणां जिनानां विशेषणं दृष्टव्यमिति ॥ १०८ ॥

नपस्कारानन्तासुररीकृतस्वार्थस्य प्रकटनार्थपाद—

सर्वं पाणारंभं पञ्चस्वामि अलीयवयणं च ।
 सर्वमदत्तादानं मेहूणपरिग्रहं चैव ॥ १०९ ॥
 सर्वं प्राणारंभं प्रत्याख्यामि अलीकवचनं च ।
 सर्वमदत्तादानं मैथुनपरिग्रहौ चैव ॥ १०९ ॥

मघपं सावन् व्रतशुद्धिं करोमीति । सर्वं पाणारंभं--
 सर्वं निरवशेषं प्राणारंभं हिमां । पञ्चस्वामि ग्रन्थारूपाणि
 स्यजाणि । अलीयवयणं च--व्यलीकवचनं च मिथ्यावादं
 च । सर्वं--सर्वं । अदत्तादानं--अदत्तादानं । मेहूणं--मैथुनं
 परिग्रहं चैव--परिग्रहं चैव । प्राणारंभं, मिथ्यावचनं, अद-
 तादानं, मैथुनपरिग्रहौ च प्रत्याख्यामीति ॥ १०९ ॥

सामाधिक्यत्रतस्वरूपनिरूपणार्थमाह—

सम्भं मे सव्वभूदेसु वेरं मज्झ ण केणइ ।
 आसाए वोसरिच्चाणं समाधिं पडिवज्जए ॥११०॥
 साम्यं मे सर्वभूतेषु वैरं मम न केनापि ।
 आशाः व्युत्सृज्य समाधिं प्रतिपद्ये ॥ १०० ॥

सम्भं--समस्य भावः साम्यं । मे -मम । सव्वभूदेसु--सर्व-
 भूतेषु निरवशेषजीवेषु । वेरं--वैरं । मज्झ- मम । ण केणइ-
 न केनापि । आसाए -आशा आकांक्षाः । वोसरिच्चाणं--व्यु-
 त्सृज्य । समाधिं--समाधि शुभपरिणामं । पडिवज्जए--प्रतिपद्ये
 यतः साम्यं मम सर्वभूतेषु वैरं मम न केनाप्यत आशा व्युत्सृज्य
 समाधिं प्रतिपद्ये इति ॥ ११० ॥

पुनरपि परिणामशुद्धयर्थमाह—

सव्वं आहारविधिं सण्णाओ आसए कसाए य ।
 सव्वं चेय ममत्तिं जहामि सव्वं खमावेमि ॥१११॥
 सर्वं आहारविधिं संज्ञा आशाः कषायांश्च ।
 सर्वं चैव ममत्वं त्यजामि सर्वं क्षामयामि ॥ १११ ॥

सर्वमाहारविधिं अन्नपानादिकं संज्ञाश्वाहारादिका
 आशा इत्योक्तायाकांक्षाः कषायांश्च सर्वं चैव ममत्वं जहामि
 त्यजामि सर्वं जनें क्षामयामि ।

द्विविधप्रत्याख्यानार्थमाह—

एदमिह देशकाले उपक्रमो जीविदस्स जदि मज्झं ।
 एदं पच्चक्खाणं णित्थिण्णे पारणा हुज्ज ॥१११॥
 एतस्मिन् देशकाले उपक्रमो जीवितस्य यदि मम ।
 एतत् प्रत्याख्यानं निस्तीर्णे पारणा भवेत् ॥११२॥

एदमिह—एतस्मिन् । देशकाले—देशकाले । उपक्रमो-
 उपक्रमः प्रवर्तनं अस्तित्वं । जीविदस्स—जीवितस्य । जद्-
 मज्झं--यदि मम । एदं--एतत् । पच्चक्खाणं--प्रत्याख्यानं ।
 णित्थिण्णे--निस्तीर्णे समाप्ति गते पारणा--आहारग्रहणं ।
 हुज्ज-भवेत् । एतस्मिन् देशकाले सोपसर्गेऽभिमेते वा षड्दे-
 यदि जीवितव्यं नास्ति चतुर्विधाहारस्यैतत्प्रत्याख्यानं मय-
 देत् तस्मिन् देशकाले निस्तीर्णे जीवितव्यस्योपक्रमे च-
 ति पारणा भवेदिति सन्देहावस्थायामेतत् ॥ ११२ ॥

निश्चयावस्थायां तु पुनरेतदित्याह—

सब्बं आहारविहिं पच्चक्खामि पाण्डुरं ॥
 उवाहिं च वोसरामि य दुविहं तिविदिं ॥
 सर्वं आहारविधिं प्रत्याख्यामि पाण्डुरं ॥
 उपधिं च व्युत्सुजामि च द्विविदिं ॥

सब्बं--सर्वं निश्चयेण । आहारविधिं--

वस्वामि-प्रत्यारुषामि । पाण्ड्यं वज्ज-पानकं वर्जयित्वा । उ-
 बहि च-उपधि च । बोधयामि य-व्युत्सृजामि च । द्विविधं
 वायाभ्यन्तरन्तस्यं त्रिविधेण त्रिविधेन मनोवचन-
 कायेन सावज्ज साव्यं पापकारणं । पानकं वर्जयित्वा सर्व-
 माहारविधिं प्रत्यारुषामि, वायाभ्यन्तरं उपधिं च व्युत्सृ-
 जामि द्विविधं त्रिविधेन साव्यं च यदिति ॥ ११३ ॥

उच्यते-
 उच्यते-
 उच्यते-
 उच्यते-

जो कोइ मज्ज उवही सब्भंतरवाहिरो य हवे ।
 आहारं च शरीरं यावज्जीवा य बोधये ॥११४॥
 यः कश्चित् मम उपधिः साभ्यन्तरवाह्यश्च भवेत् ।
 आहारं च शरीरं यावज्जीवं च व्युत्सृजामि ॥११४॥

जो कोइ-यः कश्चित् । मज्ज उवही-ममोपधिः परि-
 ग्रहः । सब्भंतरवाहिरो य-साभ्यन्तरवाह्यश्च । हवे भवेत् ।
 तं सर्वं । आहारं च चतुर्विकल्पभोजनं शरीरं च । याव-
 जीवा यं जीवं जीवितव्यमनतिक्रम्य यावज्जीवं यावच्छरीरे
 मम जीव इत्यर्थः । बोधये व्युत्सृजे । यः कश्चित् मम सवा-
 ह्याभ्यन्तरोपधिर्भवेत् तं आहारं शरीरं च यावज्जीवं व्युत्सृजे
 इत्यर्थः ॥ ११४ ॥

आगमस्य माहात्म्यं दृष्ट्वात्पन्नहर्षो नमस्कारमाह-

जम्मल्लीणा जीवा तरंति संसारसायरमणंतं ।

तं सव्वजीवसरणं णंददु जिणसासणं सुहरं ॥११५

यदालीना जीवाः तरंति संसारसागरं अनंतं ।

तत् सर्वजीवशरणं नंदतु जिनशासनं सुचिरं ॥११५॥

जं यत् । आलीणा आलीना आश्रिताः । जीवा प्रा-
णिनः तरंति प्लवते पारं गच्छंति । संसारसागरं-संसा-
रणं संसारः स एव सागरः समुद्रः संसारसागरस्त्वं । अशुंतं
न विद्यतेऽतो यस्यासी अनन्तस्त्वं अपर्यन्तं । तं तत् ।
सव्वजीवसरणं सर्वे च ते जीवाश्च सर्वजीवास्तेषां शरणं
सर्वजीवशरणं । णंददु नन्दतु वृद्धिं गच्छतु । जिणसास-
णं जिनशासनं । सुहरं सुचिरं सर्वकालं । यज्जिनशासन-
माश्रिताः जीवाः संसारसागरं तरन्ति तत्सर्वजीवशरणं न-
न्दतु सर्वकालं, यदनुष्ठानान्मुक्तिर्भवति तस्यैव नपस्कारकरण
योग्यमिति ॥ ११५ ॥

आराधनाफलार्थमाह—

जा गदी अरहंताणं णिद्धिददुठाणं च जा गदी ।

जा गदी वीदमोहाणं सा मे भवदु सस्सदा ॥११६

या गतिः अर्हतां निष्ठितार्थानां च या गतिः ।

या गतिः वीतमोहानां सा मे भवतु शश्वत् ॥११६॥

व्याख्यातार्या गाथेयं । अर्हतां च या गतिः निष्ठिता-

थानां वीतमोहानां च या गतिः सा मे भवतु सर्वदानान्यद्या-
चेऽहमिति ॥ ११६ ॥

सर्वसंगपरित्यागं कृत्वा, चतुर्विधाहारं च परित्यज्य
जिनं हृदये कृत्वा किमर्थं म्रियते चेदतः प्राह-

एगं पंडियमरणं छिंदइ जाईसयाणि बहुगाणि ॥
तं मरणं मरिदव्वं जेण मदं सुम्मदं होदि ॥११७॥
एकं पंडितमरणं छिनत्ति जातिशतानि बहूनि ।

तन्मरणेन मर्तव्यं येन मृतं सुमृतं भवति ॥ ११७ ॥

इयं च व्याख्यातार्या गाथेति । यतः एकं पंडितमरणं जाति-
शतानि बहूनि छिनत्ति येन च मरणेन न पुनर्म्रियते किन्तु
सुमृतं भवति पुनर्नोत्पद्यते तन्मरणमनुष्ठानीयमिति ॥ ११७ ॥

मरणकाले समाधानार्थंप्राह—

एगमिह य भवग्रहणे समाधिमरणं लहिज जदि जीवो
सत्तट्टभवग्रहणे णिब्वाणमणुत्तरं लहदि ॥११८॥

एकस्मिन् भवग्रहणे समाधिमरणं लभते यदि जीवः
सप्ताष्टभवग्रहणे निर्वाणमनुत्तरं लभते ॥ ११८ ॥

एकस्मिन् भवग्रहणे समाधिमरणं यदि लभते जीवस्त-
तः सप्ताष्टभवग्रहणेषु ध्यतीतेषु निश्चयेन निर्वाणमनुत्तरं
लभते यतस्ततः समाधिपरमनुष्ठायते इति । शरीरे सति जन्मा-
दीनि दुःखानि यतस्ततः सुखेन शरीरत्यागः कर्तव्यः ॥११८॥

कानि जन्मादीनि दुःखानीत्याह—

णत्थि भयं मरणसमं जन्मणसमयं ण विज्जेदे दुक्खं
जन्मणमरणदं कं छिदि ममत्तिं सरीरादो ॥ ११९ ॥

नास्ति भयं मरणसमं जन्मसमकं न विद्यते दुःखं ।
जन्ममरणातंकं छिधि ममत्वं शरीरतः ॥ ११९ ॥

मरणसमं मृत्युमदृशं भयं जीवस्य नान्यत्, जन्मनोत्प-
त्त्या समकं च दुःखं च न विद्यते । यतोऽतो जन्ममरणान्तर्कं
छिधि विदारय । शरीरतश्च ममत्वं छिधि । शरीरे सति
यतः सर्वमेतदिति ॥ ११९ ॥

श्रीणि प्रतिक्रमणानि श्माराधनायामुक्तानि तान्यत्रा-
पि संक्षिप्ते काले सम्भवन्तीत्याह—

पढमं सव्वदिचारं विदियं तिविहं भवे पडिक्कमणं
पाणस्स परिच्चयणं जावज्जीवायमुत्तमट्टं च ॥ १२० ॥

प्रथमं सर्वातिचारं द्वितीयं त्रिविधं भवेत् प्रतिक्रमणं
पानस्य परित्यजनं यावज्जीवमुत्तमार्थं च ॥

कृमप्रतिपादनार्थं चैतत् । पढमं-प्रथमं । सव्वदिचारं-
सर्वातिचारस्य तपःकालमाश्रित्य दोषविधानस्य । विदियं
द्वितीयं । तिविहं-त्रिविधाहारस्य । भवे-भवेत् । पडिक्कमणं
प्रतिक्रमणं परिहरणं । पाणस्स-पानकस्य । परिच्चयणं-

परित्यजनं । जावज्जीवाय-यावज्जीवं । उत्तपट्टं य-उत्तमा-
र्थं च तन्मोक्षनिमित्तमित्यर्थः । प्रथमं तावत्सर्वातिचारस्य
प्रतिक्रमणं, द्वितीयं प्रतिक्रमणं त्रिविध'हारस्य, तृतीयमुत्तपार्य
पानकस्य परित्यजनं य वज्जीवं चेति तस्मिन् काले त्रिविधं
प्रतिक्रमणमेव न केवलं किन्तु योगेन्द्रियशरीरकषायाणां
च । तत्र त्रिविधस्य योगस्य निग्रहो योगप्रतिक्रमणं, पंचे-
न्द्रियाणां च निग्रह इन्द्रियप्रतिक्रमणं, पंचविधस्य च शरीरस्य
च त्पागः कृशता वा शरीरप्रतिक्रमणं, षोडशविधकषाय-
स्य नवविधस्य च नोकष यस्य निग्रहः कृशता कषायप्रति-
क्रमणं, हस्तपादानां च ॥ १२० ॥

ननु कषायशरीरमस्त्रेखना आराधनायां आगमे कथि-
ता, एतेषां पुनर्योगेन्द्रियहस्तपादानां न श्रुता, नैतत्, एतेषां
चागमेऽस्तीत्याह—

पंचवि इन्द्रियमुंडा वचमुंडा हृत्पयामणमुंडा ।
तणुमुंडेण वि साहिया दम मुंडा वाणिण्या समए
पंचापि इन्द्रियमुंडा वाग्मुंडा हस्तपादमनोमुंडा ।
तनुमुंडेन अपि साहिता दशमुंडा वर्णिताः समये ॥

पंचानामपि इन्द्रियाणां मुण्डनं खडनं स्वविषयव्यापारा-
न्निवर्तनं । वचिमुण्डा वचनस्याप्रस्तुतप्रलापस्य रुण्डनं ।
... वाऽस्तुतसंकोचप्रसारणचिन्तननिवर्तनं तत्रः

शरीरस्य च मृगदनं एते दश मृगदाः समये वर्णिता यतोऽतो
न स्वप्नीपया व्याख्यानमेतदिति । अथवा एतेर्मुगदंमुगद-
धारी भवति नान्यैः भावैरिति ॥ १२१ ॥

इत्याचारवृत्तौ वदुनन्दिविगचितायां तृतीयः परिच्छेदः ॥३॥

समाचाराधिकारः ॥ ४ ॥

एवं सक्षेपस्वरूपं मन्याख्यानपासद्वतमृन्योर्वाख्याय
यस्य पुनः सत्याद्युपि निरतिचारं मूलगुणा निर्वहन्ति तस्य
कथं प्रवृत्तिरिति पृष्टे तदर्थं चतुर्थमाधिकारं समाचाराख्यं
नमस्मात्पूर्वमाह—

तेलोकपूयणीए अरहंते वंदिऊण तिविहेण ।

बोच्छं सामाचारं समासदो अणुपुव्वीयं ॥ १२२ ॥

त्रिलोकपूजनीयान् अर्हतः वंदित्वा त्रिविधेन ।

वक्ष्ये समाचारं समासत आनुपूव्वीयं ॥

तेलोकपूयणीए—प्रयाणां लाकानां भवनवासीमनु-
ष्यदेवानां पूजनीयावन्दनीयास्त्रिलोकपूजनीयाप्तान् त्रिका-
लग्रहणार्थमपूजनीयेन निर्देशः । अरहंते—अर्हतः घातिवतुष्टय-
जेतृन् । वंदिऊण—वंदित्वा । तिविहेण—त्रिविधेन मनोवच-
नशयैः । बोच्छं—वक्ष्ये । समाचारं—मूलगुणानुरूपमाचारं
समासदो—समासतः सक्षेपेण “कोयाः” तस्य । आणुपुव्वीयं

परित्यजनं । जावज्जीवाय-यावज्जीवं । उत्तपट्टं य-उत्तपा-
 र्थं च तन्मोक्षनिमित्तमित्यर्थः । मथपं तावत्सर्वाविचारस्य
 प्रतिक्रमणं, द्वितीयं प्रतिक्रमणं त्रिविध-हारस्य, तृतीयमुत्तमार्थं
 पानकस्य परित्यजनं यवज्जीवं चेति तस्मिन् काले त्रिविधं
 प्रतिक्रमणमेव न केवलं किन्तु योगेन्द्रियशरीरकषायाणां
 च । तत्र त्रिविधस्य योगस्य निग्रहो योगप्रतिक्रमणं, पंचे-
 न्द्रियाणां च निग्रह इन्द्रियप्रतिक्रमणं, पंचविधस्य च शरीरस्य
 च त्यागः कृशता वा शरीरप्रतिक्रमणं, षोडशविधकषाय-
 स्य नवविधस्य च नोकषयस्य निग्रहः कृशता कषायप्रति-
 क्रमणं, हस्तपादानां च ॥ १२० ॥

ननु कषायशरीरमल्लेखना आराधनायां आगमे कथि-
 ता, एतेषां पुनर्योगेन्द्रियहस्तपादानां न श्रुता, नैव, एतेषां
 चागमेऽस्तीत्याह—

पंचवि इन्द्रियमुंडा वचमुंडा हृत्थपायमणमुंडा ।
 तणुमुंडेण वि साहेया दम मुंडा वाणिण्या समए
 पंचापि इन्द्रियमुंडा वाग्मुंडा हस्तपादमनोमुंडा ।
 तनुमुंडेन अपि साहिता दशमुंडा वर्णिताः समये ॥

पंचानामपि इन्द्रियाणां मुखहनं खहनं स्वधिषण्व्यापारा-
 निवर्तनं । वधिषण्डा वचनस्याप्रस्तुतप्रलापस्य रुण्डनं ।
 हस्तपादमनसां वाऽसंस्तुतसंकोचप्रसारणचिन्तननिवर्तनं ततः

शरीरस्य च मृगदन्तं एते दश मृगदाः समये वर्णिता यतोऽत्रो
न स्वप्नीपया व्याख्यान्मेनदिति । अथवा एतेर्मुग्दंर्मुग्द-
घारी भवति नान्यैः मार्गैरेति ॥ १२१ ॥

इत्याचारवृत्तौ वदुनन्दिबिरचितायां सूत्रेषु परिच्छेदः ॥३॥

समाचाराधिकारः ॥ ४ ॥

एवं संक्षेपस्वरूपं मन्याख्यानमासद्गतमृत्न्योर्वाख्याय
यस्य पुनः सत्याद्युपि नानिवारं मूलगुणा निर्वहन्ति तस्य
कथं प्रवृत्तिरिति पृष्टे तदर्थं चतुर्थमधिकारं समाचाराख्यं
नमस्कारपूर्वकमाह—

तेलोकपूयणीए अरहन्ते वन्दिऊण त्रिविहेण ।

वोच्छं सामाचारं समासदो अणुपुर्वीयं ॥ १२२ ॥

त्रिलोकपूजनीयान् अर्हतः वन्दित्वा त्रिविधेन ।

वक्ष्ये समाचारं समासत आनुपूर्व्या ॥

तेलोकपूयणीए—त्रयाणां लोकानां भवनवासीभु-
व्यदेवानां पूजनीयावन्दनीयास्त्रिलोकपूजनीयास्तान् त्रिका-
लग्रहणार्थमऽनीयेन निर्देशः । अरहन्ते—अर्हतः घातिवतुष्टय-
जेतृन् । वन्दिऊण—वन्दित्वा । त्रिविहेण—त्रिविधेन मनोवच-
नशब्दैः । वोच्छं—वक्ष्ये । समाचारं—मूलगुणानुरूपमाचारं
समासदो—समासनः संक्षेपेण “कोयाः” तस । आणुपूर्वीयं

परित्यजनं । जावज्जीवाय-यावज्जर्ज्वं । उत्तमष्टं य-उत्तमा-
 र्थं च तन्मोक्षनिमित्तमित्यर्थः । प्रथमं तावत्प्रवृत्तिनिवारणस्य
 प्रतिक्रमणं, द्वितीयं प्रतिक्रमणं त्रिविधं द्वारस्य, तृतीयमुत्तमार्थ
 पानकस्य परित्यजनं यवज्जर्ज्वं चेति तस्मिन् काले त्रिविधं
 प्रतिक्रमणमेव न केवलं किन्तु योगेन्द्रियशरीरकषायाणां
 च । तत्र त्रिविधस्य योगस्य निग्रहो योगप्रतिक्रमणं, पंचे-
 न्द्रियाणां च निग्रह इन्द्रियप्रतिक्रमणं, पंचविधस्य च शरीरस्य
 च त्यागः कृशता वा शरीरप्रतिक्रमणं, षोडशविधकषाय-
 स्य नवविधस्य च नोक्त्वयस्य निग्रहः कृशता कषायप्रति-
 क्रमणं, दस्तपादानां च ॥ १२० ॥

ननु कषायशरीरमद्वेखना आराधनायां आगमे कथि-
 ता, एतेषां पुनर्योगेन्द्रियहस्तपादानां न श्रुता, नैतत्, एतेषां
 चागमेऽस्तीत्याह—

पंचवि इन्द्रियमुंडा वचमुंडा हृत्थपायमणमुंडा ।
 तणुमुंडेण वि साहिया दम मुंडा वाणिण्या समण्
 पंचापि इन्द्रियमुंडा वाग्मुंडा हस्तपादमनोमुंडा ।
 तनुमुंडेन अपि साहिता दशमुंडा वर्णिताः समये ॥

पंचानामपि इन्द्रियाणां मुण्डनं खडनं स्वविषयव्यापारा-
 निवर्तनं । वचिमुण्डा वचनस्याप्रस्तुतप्रलापस्य खण्डनं ।
 हस्तपादमनसां वाऽसंस्तुतसंकोचप्रसारणचिन्तननिवर्तनं ततः

शरीरस्य च मुग्धनं एते दश मुग्धाः समये वर्णिता यतोऽतो
न स्वप्नोपया व्याख्यानमेतदिति । अथवा एतैर्मुग्धैर्मुग्ध-
धारी भवन्ति नान्यैः मात्रैरेव ॥ १२१ ॥

इत्याचारवृत्तौ वस्तुनन्दिविगचिजायां तृतीयः परिच्छेदः ॥३॥

समाचाराधिकारः ॥ ४ ॥

एवं संक्षेपस्वरूपं प्रत्याख्यानमासन्नत्तमृत्न्योर्गर्भख्याय
यस्य पुनः सत्याद्युपि निरतिचारं मूलगुणा निर्वहेति तस्य
कथं प्रवृत्तिरिति पृष्ठे तदर्थं चतुर्थमधिकारं समाचाराख्यं
नमस्कारपूर्वकमाह—

तेलोकपूयणीए अरहंते वंदिऊण त्रिविहेण ।

वोच्छं सामाचारं समासदो अणुपुब्बीयं ॥ १२२ ॥

त्रिलोकपूजनीयान् अर्हतः वंदित्वा त्रिविधेन ।

वक्ष्ये समाचारं समासत आनुपूर्व्या ॥

तेलोकपूयणीए—त्रयाणां लोकानां भवनवासीमनु-
स्पदेवानां पूजनीयावन्दनीयास्त्रिलोकपूजनीयास्तान् त्रिका-
लग्रहणार्थमस्नीयेन निर्देशः । अरहंते—अर्हतः घातिवस्तुष्य-
जेतृन् । वंदिऊण—वंदित्वा । त्रिविहेण—त्रिविधेन मनोवच-
नशयैः । वोच्छं—वक्ष्ये । सामाचारं—मूलगुणानुरूपमाचारं
समासदो—समासतः संक्षेपेण “कायाः” इति । अणुपुब्बीयं

अनुपूर्व्या अनुक्रमेण त्रिविधं व्याख्यानं भवति पूर्वानुपूर्व्या, पश्चादानुपूर्व्या, यत्र तत्रानुपूर्व्या च । तत्र पूर्वानुपूर्व्या ख्यापनार्थमानुपूर्व्याग्रहणं क्षणिकनिव्यपन्निराकरणार्थं च । क्तवान्तेन नमस्कारकरणापूर्वकं प्रतिज्ञाकरणं । अर्द्धतस्त्रिलोकपूजनीयांस्त्रिविधेन वन्दित्वा समासादानुपूर्व्या समाचारं वक्ष्ये इति ॥ १२२ ॥

समाचारशब्दस्य निरुक्त्यर्थं संग्रहगाथामूत्रपादः—

समदा सामाचारो सम्माचारो समो वा आचारो ।
 सव्वेसिं सम्माणं सामाचारो दु आचारो । १२३ ।
 समता सामाचारः सम्यगाचारः समो वा आचारः ।
 सर्वेषां समानः समाचारस्तु आचारः ॥

चतुर्भिरर्थैः समाचारशब्दो षडुच्यते, तद्यथा—समदासापाचारो—समस्य भावः समता रागद्वेषाभावः स समाचारः अथवा त्रिकालदेशवन्दना पंचनमस्कारपरिणामो वा समता, मामाधिक्यं वा । सम्माचारो—सम्भक्त शोभनं निरनिवारं, मूलगुणानुष्ठानपाचणमाचारः सम्यगाचारः अथवा सम्भगावरणमन्त्रोद्यो निर्दोषनिष्ठाग्रहणं वा समाचारः, चरेभक्ष्यगत्यर्थश्चात् । समो वा आचारो—समो वा आचारः पंचाचारः । सव्वेसिं—सर्वेषां प्रमत्तापमानादीनां सर्वेषां यतीनामाचारः । समो प्राणिवशादिविषयोऽयः समाचा-

६७ ७७ - १११

रः । अथवा सप उपसपः क्रोधाद्यभावस्तेन परिणामेना-
 चाणं समाचारः । समग्रन्देन दशलाक्षणिकषणो गृह्यते स
 समाचारः । अथवा भिक्षाग्रहणदेवन्दनादिभिः सह योगः
 समाचारः । समाणं-सह मानेन परिणामेन वर्तते इति समानं
 सहस्य सः, समानं वा मानं, समानस्य समाचः । अथवा सर्वेषां
 समानः पृज्पोऽभिप्रेतो वा आचारो यः स समाचारः । अथवा
 समदा सम्यक्त्वं, सम्मानारो-चारिग्रं, समाणं-ज्ञानं, समो-
 वा आचारो-तरः । एतेषा सर्वेषां योज्यं समाचारः ऐक्यं
 स समाचारः, आचारो वा समाचारः । यस्तु समाचारः स
 आचार एवेत्यविनाभावः । अथवा पञ्चभिरर्थनिर्देशः, समदा
 समरसीभावः समयाचारो-स्वसमयव्यवस्थयाचारः, सम्माचा-
 रो-सम्यगाचारः, समोवा सहाचरणं । सव्यं-सर्वेषु क्षेत्रेषु
 समाणं-समाचारः । संशेषार्थं समताचारः, सम्यगाचारः,
 मशो य आचारो वा सर्वेषां स समाचारो हानिदृष्टिगहितः,
 कायोत्सर्गादिभिः समानं मानं यस्याचारस्य स वा समा-
 चार इति ॥ १२३ ॥

अस्यैव समाचारस्य लक्षणमेदमतिपादनार्थमाह—

दुविहो सामाचारो ओघोविय पदविभागिओ चैव
 दसहा ओघो भणिओ अणेगहा पदविभागी य ॥
 द्विविधः समाचार औधिकः पदविभागिकश्चैव ।
 दशधा औधिको भणितः अनेकधा पदविभागी च ॥

दुविहो-द्विविधः द्विप्रकारः । सामाचारो-समाचारः
सम्प्रगान्धार एव सामाचारः प्राकृतपलाट्टा दीर्घत्वमादेः । ओ-
घोवि य -औघिकः सामान्यरूपः । पदविमार्गीओ-पदानां
अर्थप्रतिपादकानां विभागो भेदः स विद्यते यस्यासौ पदवि-
भागिव इव । एवकारोऽन्वधारणार्थः । स सामाचारः औघिक-
पदविभागिकाभ्यां द्विविध एव ।

तयोर्द्वेदप्रतिपादनार्थमाह-दसहा-दशधा दशप्रकारः ।
ओघो औघिकः । भणिओ-भणितः । अणोयथा-अनेकधाऽ-
नेकप्रकारः । पदविभागी य-पदविभागी च । य औघिकः
स दशप्रकारोऽनेकधा च पदविभागी ॥ १२४ ॥

आद्यस्य ये दशप्रकारान्ते केऽतः प्राह-

इच्छामिच्छाकारो तथाकारो य आसि आणिसिही
आपुच्छापडिपुच्छाछंदणसणिमंतणाय उवसंपा
इच्छामिध्याकारो तथाकारः च आसिका निपेधिका
आपृच्छा प्रातिपृच्छा छंदनं सनिमंत्रणा च उपसंपत् ॥

इच्छामिच्छाकारो-इच्छामभ्युपगमं करोतीति इच्छा-
कार आदरः, मिध्या व्यलीकं करोतीति मिध्याकारो विपरि-
णामस्य त्यागः, एकस्य कारशब्दस्य निवृत्तिः, समासान्त-
स्य वा कृदुत्पत्तिः । तथाकारो य-तथाकारश्च सदर्थे प्रतिपा-
दिते एवमेव वचनं । आसिया-आसिका आपृच्छय गमनं ।

णिसिद्धी-निषेधिका परिपृच्छय प्रवेशनं । आपृच्छा-आपृ-
च्छा स्वकार्यं प्रति गुर्वाद्यभिप्रायग्रहणं । पडिपृच्छा-प्रतिपृच्छा
निषिद्धस्य अनिषिद्धाय वा दस्तुनस्तद्ग्रहणं प्रतिपुनः प्रश्नः ।
छंदण-छन्दनं छन्दानुवर्तित्वं यस्य गृहीतं किंचिदुपकरणं
तदभिप्रायानुवर्तनं । सण्णिमंतणाय-सनिमंत्रणा च सत्कृत्य
याचनं च । उपसंपा-उपसम्पत्त आत्मनो निवेदनं । नायं पृ-
च्छाशब्दोऽशब्दः वत्सर्गापवादसमावेशात् । एतामापि-
च्छाकारमिथ्याकार-तथाकारासिका-निषेधिकापृच्छा-प्रति-
पृच्छा-छन्दन-संनिमंत्रणोपसम्पदां को विषय इत्यत आ-
ह-गायात्रयेण सम्बन्धः ॥ १२५ ॥

इष्टे इच्छाकारो मिच्छाकारो तथैव अवराहे ।
पुडिसुणणद्वितहचियणिग्गमणेआसियाभणिया
पविसंतेयणिसीहीआपुच्छणियासकज्जआरंभे ।
सार्धम्मणायगुरुणापुव्वणिसिद्धाह पडिपृच्छा
छंदणगाहिदेदब्बेअगिहददब्बेणिमंतणाभणिदा ।
तुहमहंतिगुरुकुलेआदणिसग्गो हु उवसंपा ॥
इष्टे इच्छाकारो मिथ्याकारः तथैव अपराधे ।
प्रतिश्रवणे तथेति च निर्गमने आसिका भाणिताः १२६
प्रवशति च निषेधिका आपृच्छनीयं स्वकार्यारंभे ।

सधर्मणा च गुरुणा पूर्वनिस्पृष्टे प्रतिपृच्छा ॥ १२७ ॥
 छंदनं गृहीते द्रव्ये अगृहीतद्रव्ये निमंत्रणा भणिता ।
 युष्माकं अहमिति गुरुकुले आत्मानिसर्गस्तु उपसंपत् ॥

उद्वे-इष्टे सम्यग्दर्शनदिके शुभपरिणामे वा । इच्छाकारो
 -इच्छाकारोऽभ्युपगमो हर्षः स्वेच्छया प्रवर्तनं । मिच्छाका-
 रो-मिच्छाकारः प्रायमनया निर्वर्तनं । तदेव-तथैव । क,
 अत्रगाहे-अपराधेऽशुभपरिणामे व्रताद्यतिचारे । पडिसुण्णं-
 हि-प्रतिश्रवणं मृगार्थग्रहणे, तद्विषय तथेति च यथैव भवद्भिः
 प्रतिपादितं तथैव नान्यथेत्येवमनुगागः । शिग्गमणं-निर्ममने
 गमनकाले । आसिधः- आसिधो देवगृहस्थादीन् परिपृच्छ्य
 यानं पापक्रियादिभ्यां मनो निर्वर्तनं वा । भणिया-भणिताः
 कथिताः । पविंसते य प्रविशन्ति च प्रवेशकाले । गिसिही-नि-
 पेधिका तत्रम्यानभ्युपगमत्वा म्यानकरणं सम्यग्दर्शनादिषु
 स्थिरभावो वा । आपुच्छाणिया य-आपृच्छनीयं च गुर्वादीनां
 वन्दनापूर्वकं प्रश्नकरणं । मक्ज्जआरम्भे-स्वस्यात्मनः
 कार्यं प्रयोजनं तन्पारम्भ आदिक्क्रिया स्वकार्यारम्भस्तस्मिन्
 पठनगमनयोगादिके । माधम्मिणा य-समानो धर्मोऽनुष्ठानं गुरु-
 र्वा यस्यासौ सधर्मा तेन सधर्मणा च । गुरुणा-दीक्षाशिक्षो-
 पदेशदत्ता तपोऽधिकज्ञानाधिकेन वा, पुव्वणिसिद्धम्हि-पूर्व-
 स्मिन्निरुष्टं प्रतिदत्तं समर्पितं यद्दस्तूपकरणादिकं तस्मिन्
 पूर्वनिस्पृष्टे वस्तुनि पुनर्ग्रहणाभिमाये । पडिपुच्छा-प्रतिपृ-

च्छा पुनः मदनः । छंदसं-छंदनं छंदो वा तदभिप्रायेण से-
वनं, गहिदे-गृहीते द्रव्ये पुस्तकादिके । अगहिदद्रव्ये-अगृ-
हीतद्रव्ये अन्यदीपपुष्पकादिबस्तुनि स्वययोजने जाते । शि-
मंतशा-निमंत्रणा-सन्कारपूर्वकं याचनं गृहीतस्य विन-
येन निषेदनं वा । भण्डा-भण्डिता । तुम्हं-पुष्पाकं । अ-
हंति-अहमिति । गुरुकुले-आम्नाये त्वद्गृहत्यादमूले । आद-
णिसगो-आत्मनो निसर्गस्त्यागः तदानुहृत्याचरणं, । तु-
अत्यर्थवाचकः, उवसम्पा-उपसम्पत् ॥ २२६-१२८ ॥

एवं दशमकारौघिकसमाचारस्य संक्षेपार्थं पदविभागिनश्च
विभागार्थमाह—

ओधियसामाचारोएसोभणितोहुदमविहोणेओ
एतोय पदविभागी समासदो वण्णइस्मामि ॥

औघिकसामाचारः एष भणितः हि दशविधो ज्ञेयः ।
इतश्च पदविभागी समासतः वर्णयिष्यामि ॥ १२९ ॥

एष औघिकः सामाचारी दशमकारोऽपि भणितः कधि-
तः समासतः संक्षेपतो ज्ञातव्यो अनुष्ठेयो वा । एतोप-इत-
श्वोर्ध्व । पदविभागिनं समाचारं । समासदो-समासतः ।
वर्णयिष्यामि । ययोदेशस्तथा निर्देश इति न्यायादिति ॥ १२९ ॥

उग्गमसूरप्पहुदी समणाहोरत्तमंडले कसिणे ।
जं अचरंति सददं एसो भणितो पदविभागी ॥

उद्गमसूरप्रभृतौ श्रमणा अहोरात्रमंडले कृत्स्ने ।

यदाचरन्ति सततं एष भणितः पदविभागी ॥ १३० ॥

उद्गमसूरप्रभृती-उद्गच्छतीत्युद्गमः सूर आदित्यो यस्मिन् काले स उद्गमसूर उदयादित्यकालः, अथवा सूरस्योद्गमः उद्गमसूरः उद्गमस्य पूर्वनिपातः स एषुद्दि-प्रभृतिरादिर्यस्यासौ उद्गमसूरप्रभृतिस्तस्मिन्नुदयमूर्यादौ । सपणा-श्राम्यन्ति तस्यम्यतीत्यश्रमणा मुनयः । अहोरत्तमडले-अदृष्ट रात्रिश्चाहोरात्रमणस्य मण्डलं सन्ततिरहोरात्रमंडलं तस्मिन् दिवसरात्रिष्वधक्षगसमुदये । कर्मिणे-कृत्स्ने निस्वशेषे । जं आचरन्ति-यदाचरन्ति यद्विषमादिकं निर्वर्तयन्ति । सततं सततं निरतरं । एसां-एष मस्यक्षत्रचनमेतत् । भणितो-भणितोऽर्द्धद्वारकैः कथितः आप्त-वृत्तपतिपादनमेतत् । पदविभागी-पदस्यानुष्ठानं । उद्गमसूरप्रभृतौ कृत्स्नेऽहोरात्रमण्डले यदाचरन्ति श्रमणाः सततं स एष पदविभागीति कथितः । वत्तरपत्रापेक्षया पुल्लिङ्गतेति न दाया लिंगव्यत्ययः ॥१३०॥

इष्टे वस्तुनाच्छाकारः कर्तव्य इत्युक्तं पुगस्तात् तस्मिन्निपाद-
मित्याह-

संज्ञमणाणुवकरणे अणुवकरणे च जायणे अणो ।

जोगगदणार्दीसु अश्च्छाकारो दुकादव्यो ॥

संज्ञमज्ञानोपकरणे अन्योपकरणे च याचने अन्ये ।

योगग्रहणादिषु च इच्छाकारस्तु कर्तव्यः ॥

संज्ञमण्डानुवकरणे—संज्ञम इन्द्रियनिरोधः प्राणिदया च, ज्ञान ज्ञानावरणस्योपशमोत्पन्नवस्तुपरिच्छेदात्मरूपत्ययः श्रुतज्ञानं वा तयोस्तुकरणं पिच्छिकापुस्तकादि तस्मिन् संज्ञमज्ञानोपकरणहेतौ विषये वा । अणुवकरणं च—अन्वस्य तपःप्रभृतेरुपकरणं कुंडिकाद्वारादिकं तस्मिन् तद्विषये च । जापणे—याचने भिक्षणे । अणु—अन्वस्मिन् परविषये औपधादिकं परनिमित्ते वा । अथवा च दृष्ट्यः । एतेषां याचने परनिमित्तमात्मनिमित्तं वा इच्छाकारः कर्तव्यः मनः प्रवर्तयितव्यं, न केवलमत्र किन्तु, योगग्रहणादिषु—योगग्रहणादिषु च आत्तापनष्टमूलाभ्रावकाशादिषु च किं बहुना शुभानुष्ठाने सर्वत्र परिणामः कर्तव्य इति ॥ १३१ ॥

अथ कस्यापराधे मिथ्याकारः स इत्याह—

जदुक्कडंतुमिच्छातंअच्छदिदुक्कडंपुणोकाहुं ।

भावेणयपडिकंतो तस्सभवेदुक्कडं मिच्छा ॥

यत्तदुष्कृतं तु मिथ्या तत् नेच्छति दुष्कृतं पुनः कर्तुं

भावेन च प्रतिक्रान्तः तस्य भवेत्तदुष्कृते मिथ्या ॥

यद्दुष्कृतं यत्पार्षं मया कृतं तद्दुष्कृतं मिथ्या मय भवतु, अहं पुनस्तस्य कर्ता न भवामीत्यर्थः । एवं यन्मिथ्यादुष्कृतं कृतं तु तद्दुष्कृतं पुनः कर्तुं नेच्छेत् न इति । भावेन च म-

तिक्रान्तो यो न केवलं वचसा किन्तु मनसा कायेन च वर्तमानार्तिमविष्यत्काले तस्यापरावक्ष्य यो न कर्ता तस्य दृष्टते मिथ्याकार इति ॥ १३२ ॥

अथ किं तत्प्रतिश्रवणं यस्मिन् न तथाकार इत्यत आह-

वायणपडिच्छणाए उपदेशे सुचअत्थकहणाए ।
अवितहमेदत्ति पुणो पडिच्छणाए तथाकारो ॥

वाचनाप्रतीच्छायायामुपदेशे सूत्रार्थकथने

अवितथमेतदिति पुनः प्रतीच्छायां तथाकारः ॥

वायणपडिच्छणाए-वाचनस्य जीवादिपदार्थव्याख्या-
नस्य प्रतीच्छा श्रवणं वाचनाप्रतीच्छा तस्यां, सिद्धान्तश्रवणो
उपदेशे-उपदेशे आचार्यपरम्परागतेऽविसंवादरूपे मंत्रतं-
त्रादिके । सुचअत्थकहणाए-सूचनात्सूक्ष्मार्थस्य सूत्रं वृत्ति-
वार्तिकभाष्यनिबन्धनं तस्यार्थो जीवादयस्तस्य तयोर्वा कथ-
नं प्रतिपादनं तस्मिन् सूत्रार्थकथने कथनायां वा । अवित-
हं-अवितथं सत्यं एवमेव । एतदेत्ति-एतदिति यद्गृह्यकारैः
कथितं तदेवमेवेति नान्यथेति कृत्वा । पुणो-पुनः । (प-
डिच्छणाए-) प्रतीच्छायां पुनरपि यच्छ्रवणं क्रियते । त-
थाकारो-तथाकारः । वाचनाप्रतिश्रवणो उपदेशे सूत्रार्थयो-
जने शुश्रूषा क्रियमाणे अवितथमेतदिति कृत्वा पुनरपि
यच्छ्रवणं तथाकार इति ॥ १३३ ॥

केषु प्रदेशेषु प्रविशता निषेधिका क्रियते इत्याह—

कंदरपुलिणगुहादिसुप्रवेशकालेणििसिद्धियंकुजा
तेर्हितो णिग्गमणे तहासिया होदि कायव्वा ॥

कंदरपुलिनगुहादिषु प्रवेशकाले निषेधिकां कुर्यात् ।
तेभ्यो निर्गमने तथा आसिका भवति कर्तव्या ॥१३४

कंदरं—कंदरः उदकदारितप्रदेशः । पुलिणं—पुलिनं ज-
लमध्ये जलरहितप्रदेशः । गुहा—पर्वतपार्श्वविवरं ता आदि-
येषां ते कन्दरपुलिनगुहादियस्तेषु अन्येषु च निर्मन्तुकप्रदेशे-
षु नदयादिषु । प्रवेशकाले— प्रवेशकाले । णिसीद्धियं-
निषेधिकां । कुजा—कुर्यात् कर्तव्या । अत आसिका कुतः ?
तेर्हिता—तेभ्य एव कन्दरादिभ्यः । णिग्गमणे—निर्गमने निर्ग-
मनकाले । तहासिया—नर्थसासिका । होदि—भवति । काय-
व्वा—कर्तव्या इति ॥ १३४ ॥

मशनश्च तेषु स्थानेषु इत्युच्यते—

आदावणादिग्रहणेसण्णाउब्भामगादिगमणे वा
विणयेणायरियादिषु आपुच्छाहोदिकायव्वा ॥

आतापनादिग्रहणे संज्ञायां उद्भामकादिगमने वा ।
विनयेनाचार्यादिषु आपृच्छा भवति कर्तव्या ॥१३५

आदावणादिग्रहणे—आतपनं प्रतपूर्वकगुणसहनं आदि-

येषां ते आतापनादयस्तेषां ग्रहणमनुष्ठानं तस्मिन्नातपनवृत्त-
 मूलाभ्रावकाशकायोत्सर्गादिग्रहणे । सण्णा उन्मामगादिगमणे
 वा संज्ञायामाहारकालशोधनादिकेच्छायां उद्भ्रम्यते गम्यते
 उद्भ्रम उद्भ्रम एवोद्भ्रमकोऽप्यग्रामः स आदियेषां ते
 उद्भ्रमकादयस्तेषां गमनं प्रापणं तस्मिन्वा, निमित्तवशादन्य-
 प्रापगमने वा । विद्ययेण-विनयेन नमस्काङ्पूर्वकप्रणामेन
 आइरियादिसु—आचार्य आदियेषां ते आचार्यादयस्तेषु
 आचार्यमर्वनकस्थविरगणधरादिषु । आपुच्छा—आपृच्छा ।
 होदि भवति । कादव्या—कर्तव्या । यत्किञ्चित्कार्यं करणी-
 यं तत्सर्वमाचार्यादीनापृच्छय क्रियते यदि आपृच्छा भवति
 तत इति ॥ १३५ ॥

प्रतिपृच्छास्वरूपनिरूपणार्थमाह--

जंकिंचिमहाकजं करणीयंपुच्छिऊणगुरुआदी ।
 पुणरविपुच्छदिमाहूतंजाणसुहोदिपडिपुच्छा ॥
 यत् किञ्चित् महाकार्यं करणीयं पृष्ट्वा गुर्वादीन् ।
 पुनरपि पृच्छति साधून् तत् जानीहि भवति प्रतिपृच्छा

जंकिंचि-यत्किञ्चित् सामान्यरचनमेतत् । महाकजं-
 परस्कार्यं वृहत्तमोन्नतं । करणीयं-कर्तव्यमनुष्ठानीयं । पुच्छि-
 ऊण-पृष्ट्वा । गुरुआदी-गुरुगादियेषां ते गुर्वादयस्तान् गुरु-
 सर्वनकस्थविरादीन् । पुणरवि-पुनरपि । पुच्छदि-पृच्छति ।

साह-साधून् परिशेषमोक्तान् । अथवा स साधुः पुनरपि
पृच्छति येन पूर्वं याचितं । तं ज्ञानमु-तज्जानीहि बुध्यस्व ।
होदि-भवति । पटिपुच्छा-प्रतिपृच्छा । यत्किञ्चित्
कार्यं महत्करणीयं गुर्वादीन् पृष्ट्वा पुनरपि साधून् पृच्छति
साधुर्वा तत्कार्यं तदेव प्रश्नविधानं प्रतिपृच्छां जानी-
हीति ॥ १३६ ॥

अष्टमं सूत्रं प्रपंचयन्नाह-

गद्दिदुत्रकरणेविणएवंदनसुत्तत्यपुच्छगादीसु ।
गणधरवसभादीणं अणुवृत्तिं छंदानिच्छाए ॥

गृहीतोपकरणे विनये वंदनासूत्रार्थप्रदर्शनादिषु ।

गणधरवृषभादीनामनुवृत्तिः छंदनामिच्छया ॥१३७॥

गद्दिदुत्रकरणे गृहीते स्वीकृते उपकरणे संयमज्ञानादिप्रतिपाल-
नकारणे आचार्यादिप्रदत्तपुस्तकादिके । विणए विनये विनय-
काले वंदन-वन्दनायां वंदनाकाले क्रियामरणेन कालस्यापि
ग्रहणं तदभेदात् । सुत्तत्यपुच्छणादीसु सूत्रस्य अर्थस्य प्रश्नः
स आदिर्षयांते सूत्रार्थप्रदर्शनादपस्तेषु । गणधरवसभादीणं-गण-
धरवृषभादीनां आचार्यादीनां । अणुवृत्ती-अनुवृत्तिरनुहृता-
चरण । छन्दानं-छन्दः उन्दीऽनुऽभिः । इच्छाए-इच्छया ।
सूत्रार्थप्रदर्शनादिषु उपकरणद्रम्ये च गृहीते विनये वंदनायां च
गणधरवृषभादीनामिच्छयानुवृत्तिरछन्दनमिति । अथशेषकर-

शुद्धव्यस्त्रामिन इच्छया गृहीतुरनुवृत्तिरुद्वेदनमाचार्यादीनां च
प्रश्नादिषु विनयकाले वन्दनाकाले चेति ॥ १३७ ॥

नवमस्य सूत्रस्य विवरणार्थमाह—

गुरुसाहाम्भियद्वयं पुच्छयमणं च गेण्हिदुं इच्छे ।
तेसिं विणयेण पुणो णिमंतणा होइ कायव्वा ॥

गुरुसाधर्मिकद्रव्यं पुस्तकमन्यच्च गृहीतुं इच्छेत् ।

तेषां विनयेन पुनर्निमंत्रणा भवति कर्तव्या ॥ १३८

गुरुसाहाम्भियद्वयं—गुरुरच साधर्मिकद्रव्यं गुरुसाधर्मिकौ त-
योर्द्रव्यं गुरुसाधर्मिकद्रव्यं । पुच्छयं—पुस्तकं ज्ञानोपकारकं ।
अरण्यं—अन्यच्च कुशिकादिकं । गेण्हिदुं—गृहीतुं आदातुं इ-
च्छे इच्छेद्वाञ्छेत् । तेसिं—तेषां गुरुसाधर्मिकद्रव्याणां गृहीतु-
मिष्टानां । विणएण—विनयेन नम्रतया । पुणो—पुनः । णिमंतणा
निमंत्रणा याचना । होइ—भवति । कायव्वा—कर्तव्या । यदि
गुरुसाधर्मिकादिद्रव्यं पुस्तकादिकं गृहीतुमिच्छेत् तदानीं
तेषां विनयेन याचना भवति कर्तव्या इति ॥ १३८ ॥

उपसंपत्सूत्रभेदप्रतिपादनार्थमाह—

उवसंपया य णेया पंचविहा जिणवरैहि णिहिट्ठा ।

विणए खत्ते मग्गे सुहदुक्खे चेंव सुत्ते य ॥

उपसंपत् च ज्ञेया पंचविधा जिनवरैः निर्दिष्टा ।

विनये क्षेत्रे मार्गे सुखदुःखे चैव सूत्रे च ॥ १३९ ॥

उवसंपयाय-उपसम्प्रचोपसेव स्वनो निवेदनमुपसम्पत् ।
 श्रेया श्रेया ज्ञानश्रेया । पंचविधा-पंचविधा पंचप्रकारा । विण-
 चरेटि-जिनचरेः । निदिष्टा-निदिष्टा कथिता । केते पंच प्रकारा
 इत्याह-विणये-विनये । स्वधे-क्षेत्रे । मार्गे-मार्गे । सुखदुःखे-
 सुखदुःखयोः । चञ्चलः समुच्चये । एवकारोऽन्वयार्थे । सुचे-
 य-सूत्रे च । विषयनिर्देशोऽयं विनयादिषु विषयेषूपसम्पत्
 पंचप्रकारा भवति विनयादिभेदवैति ॥ १३९ ॥

तत्र विनयोपसम्पत्प्रतिपादनार्थमाह—

पाहुणविणउवचारो तेसिं चावासभूमिसंपुच्छा ।
 दाणाणुवत्तणार्दा विणये उवसंपया णेया ॥
 प्रार्थुणिकविनयोपचारो तेषां चावासभूमिसंपुच्छा
 दानानुवर्तनादयःविनये उपसंपत् ज्ञेया ॥ १४० ॥

पाहुणविण उवचारो—विनयश्चोपचारश्च विनयोपचा-
 रौ प्रार्थुणिकानां पादोष्णानां विनयोपचारौ, अंगमर्दनप्रियव-
 चनादिको विनयः, आसनादिदानमुपचारः । आवासभूमिसं-
 पुच्छा—आवासः स्थानं गुरुपृष्ठं भूमिः मार्गोऽथवा तपोः
 संपुच्छा संपन्नः आवासभूमिसंपन्नः । दाणं-दानं संस्तर-
 पुस्तकशास्त्रोपकरणादिनिवेदनं । अणुवचणादी-अनुवर्तना-
 दयस्तदनुकूलाचरणादयः । विणये उवसंपया—विनयोपसम्पत्

शोया-ज्ञेया । पादोष्णानां विनयोपचारकरणं यत्तेषां चात्रा-
सभूमिसम्पृच्छया दानानुवर्तनादयश्च ये तेषां क्रियन्ते तत्सर्वं
विनयोपसम्पदुच्यते । सर्वत्रात्मनः समर्पणं तस्य वा ग्रहणमु-
पसम्पदिति ॥ १४० ॥

यतः का क्षेत्रोपसम्पदित्यत्रोच्यते—

संजमतवगुणशीला जमणियमादी य जह्मि खेत्ताह्मि
वद्वन्ति ताह्मि वासो खेत्ते उपसंपया णेया ॥१४१॥

संयमतपोगुणशीला यमनियमादयश्च यस्मिन् क्षेत्रे
वर्धते तास्मिन् वासः क्षेत्रे उपसंपत् ज्ञेया ॥ १४१ ॥

संजमतवगुणशीला-संयमतपोगुणशीलानि । यमणिय-
मादीय—यमनियमादयश्च भ्रामरणात्प्रतिशालनं यमः काला-
दिपरिमाणोनाचरणं नियमः, व्रतपरिरक्षणं शीलं, काया-
दिसौदर्यवपः, उपशमादिलक्षणो गुणः प्राणोन्द्रिसंयमनं सं-
यमः, अतो नैशपैत्र्यं । जह्मि-यस्मिन् । खेत्ताह्मि खेत्त्रे ।
वद्वन्ति—वर्द्धन्ते उत्कृष्टा भवन्ति । ताह्मि-तस्मिन् वासो-
वसनं । खेत्ते उपसंपया-क्षेत्रोपसम्पत् । शोया-ज्ञेया । य-
क्षेत्रे संयमतपोगुणशीलानि यमनियमादयश्च वर्द्धन्ते तस्मिन्
वासो यः सा क्षेत्रोपसम्पदिति ॥ १४१ ॥

वृत्तियायाः स्वरूपवतिशानार्थमाह—

पहुणवत्यञ्चानं अण्णोण्णागमणगमणसुहपुच्छा

उवसंपदा य मग्गे संजमतवणाणजोगजुत्ताणं
पादोष्णवास्तव्यानामन्योन्यागमनगमनमुखप्रश्नः ।
उपसंपत् च मार्गे संयमतपोज्ञानयोगयुक्तानाम् ॥

पादुगुवच्छब्दादां—पादोष्णवास्तव्यानां आगन्तुक-
स्वस्थान-स्थितानां । अणाराण्यं—अन्योन्य परस्परं । आ-
गमणगमण आगमनं च गमनं चागमनागमने तयोर्विषये
सुहृदुच्छा-सुखप्रश्नः-किं सुखेन तत्रभवान् गत आगतश्च ।
उपसंपदादु-उपसंपत् । मग्गे-मार्गे पथिविषये । संजमतव-
णाणजोगजुत्ताणं—संयमतपोज्ञानयोगयुक्तानां । पादोष्ण-
वास्तव्यानां अन्योऽयं योऽयं गमनागमनमुखप्रश्नः सा मार्ग-
विषयोपमम्प्रदित्यशोच्यते इति ॥ १४२ ॥

अथ का सुखदुःखोपमम्प्रदित्यशोच्यते—

सुहृदुक्खे उवयारो वसदीआहारभेसजादीहिं ।
तुहं अहंति वयणं सुहृदुक्खुवसंपया णया ॥
सुखदुःखयोःउपचरो वसतिकाहारभेषजादिनिः ।
युप्माकं अहं इति वचनं सुखदुःखापसंपत् ज्ञेया ॥

सुहृदुक्खे—सुखदुःखयोर्विषयभूतयोः, अथवा तयोगा-
त्ताच्छब्दं सुखदुःखयुक्तयोः पुरुषोरिति । उवयारो—उपचारः
वपमदः । वसदीआहारभेसजादीहिं-वसति । आहारभेषजादिभिः

शुखिनो निर्वृत्तस्य शिष्यादिलाभे कुंडिकादिदानं, दुःखिनो
 व्याध्युपपीडितस्य सुखशय्यामनोपवाहयानपर्दनादिभिरु-
 पकार उपचारः । तुम्हं अहंति वगणां-गुण्यारुमदमिति वचनं
 युष्माभिर्पदादिशब्दे तस्य मर्वस्याहं कर्ता इति । अथवा गुण्य-
 कमेतत्सर्वं पटीयमिति वचनं । सुहृदुस्तुतमंगया-गुण्यदुःखो-
 पसंपत् । शोषा-ज्ञानध्या । गुण्यदुःखनिमित्तं विज्ञासति
 कादिभिरुपचारो युष्माकमिति वचनं उपसम्पत् सुखदुःख-
 विषयेति ॥ १४३ ॥

पंचम्या उपसम्पदः स्वरूपनिरूपणार्थं दृ—

उपसंपया य सुत्ते त्रिविधा सुत्तत्यतदुभया चैव ।
 एकेका विय ताविहा लोड्य वेदं तथा समये ॥
 उपसंपत् च सूत्रे त्रिविधा सूत्रार्थतदुभया चैव ।
 एकैकापि च त्रिविधा लौकिके वेदे तथा समये ॥

सूत्रविषयोपसम्पच्च त्रिविधा त्रिप्रकारा । सुत्तत्यतदुभ-
 या चैव सूत्रार्थतदुभया चैव सूत्रार्थो यत्नः सूत्रोपसम्पद-
 श्रथनिमित्तो यत्नो ऽर्थोपसम्पत्, सूत्रार्थोपसम्पदहेतुर्फलः तदु-
 भयोपसंपत् तादर्थ्यसाच्छब्दमिति । एकैकापि च सूत्र-
 भयसम्पत् लौकिकवैदिकसाप्तायिकसु सूत्रे त्रिविधा । लौ-
 किकसूत्रार्थतदुभयानामवगमः । तथा वैदिकानां साप्तायिकानां
 च । ह्युदावसर्पिण्यपेक्षया वैदिकशास्त्रस्य ग्रहणं । अथ

सर्वकालं नयाभिप्रायस्य सम्भवद्वैदिकस्य न दोषः । अथवा
येदे मिद्दान्ते समये तर्कादौ इति । तुल्यं महद्गुरुकुलोऽआत्मनो
निसर्गः उपसम्पदुक्ता ॥ १४४ ॥

पदविभागिकस्य सामाचारनिरूपणार्थमाह —

कोई सव्वसमत्यो सगुरुसुदं सव्वमागमित्ताणं ।
विणण्णवकमित्ता पुच्छइ सगुरुं पयत्तेण ॥
कश्चित् सर्वसमर्थः स्वगुरुश्रुतं सर्वमवगम्य ।
विनयेनोपक्रम्य पृच्छति स्वगुरुं प्रयत्नेन ॥१४५॥

कोई—कश्चित् । सव्वसमत्यो—सर्वरूपि प्रकारैर्विधैर्विषयविया
बलोत्साहादिभिः समर्थः कल्पः सर्वसमर्थः । सगुरुसुदं—स्वगु-
रुश्रुतं आत्मीयगुरुरूपाध्यायागतं ज्ञानं । सव्वं—सर्वं निरवशेषं ।
आगमित्ताणं—आगम्य ज्ञात्वा । विणण्ण—विनयेन मनोवचन-
कायपणावैः । उपवकमित्ता—उपक्रम्य मारभ्योपदोष्य ।
पुच्छदि—पृच्छति अनुज्ञं याचते । सगुरुं—स्वगुरुं । पयत्तेण—
प्रयत्नेन प्रमाद त्यक्त्वा । कश्चित् सर्वशास्त्राधिगमबलोपेतः
स्वगुरुशास्त्राधिगम्य, अन्यदपि शास्त्राधिगन्तुमिच्छन् विनये-
नोपक्रम्य प्रयत्नेन स्वगुरुं पृच्छति गुरुणानुज्ञातेन गन्तव्य-
मित्युक्तं भवति ॥ १४५ ॥

कित्तपृच्छति इत्यश्रोत्पते—

तुज्झं पादपसाएण अण्णामिच्छामि गंतुमायदणं ।

तिणिण व पंच व छा वा पुच्छाओ एत्य सो कुणइ।
 युष्माकं पादप्रसादेन अन्यदिच्छामि गंतुमायतनम् ।
 तिस्रःवा पंच वा षट् पृच्छाःअत्र स करोति ॥ १४६ ॥

तुष्मं पादप्रसादेन -स्वत्पादप्रसादात् स्वत्पादानुज्ञया ।
 अरण्यं-अन्यत् । इच्छामि-अभ्युपैषि । गंतुं-यातुं । आय-
 तनं सर्वशास्त्रपरंगतं चरणकर्मणोद्यतमाचार्यं, यद्यपि षट्पात-
 नानि लोके सर्वज्ञः, सर्वज्ञालयं, ज्ञानं, ज्ञानोपयुक्तः, चारित्र्यं
 चाग्निोपयुक्त इति मेदाद्भवन्ति तथापि ज्ञानोपयुक्तस्याचा-
 र्यस्य ग्रहणमधिकारात् । किमेकं प्रश्नं करोति नेत्याह ति-
 णिणव- तिस्रः । पंच व-पंच वा । छाव षट्पा । चशब्दाच्च-
 तस्रोधिका वा । पुच्छाओ-पृच्छाः प्रश्नानां । एत्य- अत्राव-
 सरे । कुणदि--करोति । अनेनात्मोत्पादो विनयो वा
 प्रदर्शितः । भट्टारकपादप्रमर्शः अन्यदायतनं गंतुमिच्छामीत्य-
 नेन प्रकारेण तिस्रः पंच षट्पा पृच्छाः सोऽत्र करोतीति

ततः किं करोत्यसावित्याह—

एवं आपुच्छिता सगवरगुरुणा विसर्जिओ संतो ।
 अप्पचउत्थो तदिओ विदिओ वासो तदो णीदी ॥
 एवं आपुच्छन् स्वकवरगुरुणा विसर्जितः सन् ।
 आत्मचतुर्थः तृतीयो द्वितीयो वा स ततो निरंति ॥ १४७

एवं-पूर्वोक्तेन न्यायेन । आपुच्छिता-आपृच्छयाभ्यु-
पगम्य । सगवरगुणा-स्वकीयवरगुरुभिः दीक्षाश्रुतगुर्गादि-
भिः । विसञ्जदो विसृष्टः युक्तः । सतो-सन् । किमेका-
कपसौ गच्छति नेत्याह-अप्यवत्यो-चतुर्णां पूरणइवतुयः भा-
त्या चतुर्थो यस्यासावात्यचतुर्थः । श्रयाणां द्वयोर्वा पूरणस्तृ-
तीयो द्वितीयः । आत्मा तृतीयो द्वितीयो वा यस्यामावात्यतृ-
तीय आत्मद्वितीयः । त्रिभिर्दोभ्यामेकेन वा सह गंतव्य नैका-
किना । सो तदो-स साधुस्ततः तस्मात् स्वगुरुकृत्वात् ।
पीदि-निर्गच्छति । एवमापृच्छ्य स्वकीयवरगुरुभिश्च विसृ-
ष्टः सन्नात्मचतुर्थो निर्गच्छति, आत्मतृतीय आत्मद्वितीयो वा
चत्कृष्टपद्यमन्नधन्यभेदात् ॥ १४७ ॥

किमिति कृत्वान्येन न्यायेन विहारो न युक्तो यतः —

गिहिदत्ययविहारो विदिओऽगिहिदत्यमांसिदोचेव
एतो तादियविहारो णाणुण्णादो जिणवरहिं ॥

गृहीतार्थकविहारो द्वितीयो ऽगृहीतार्थसंश्रितश्चैव ।
एताभ्यां तृतीयो विहारो नानुज्ञातो जिनवरैः ॥१४८॥

गिहिदत्येव — गृहीतो ज्ञातोऽर्थो जीवादितत्त्वं येनामौ
गृहीतार्थेऽत्र एकः प्रथमः । विहारां-विहाणे देशान्तरगम-
नेन वाश्रितानुष्ठानं । अपवा विहराति विहरः एकश्च
विहाररचैकविहारः । विदिओ-द्वितीयः अगृहीतार्थेन संभितो

युक्तः । अथ को द्वितीयः, अष्टमीतार्थस्तरूपानेन सहाचरणं
 नैकस्य । एतोएताभ्यां-गृहीतार्थाष्टमीतार्थसंश्रिताभ्याम-
 न्यः । तद्विद्यविहारो-तृतीयविहारः । णाणुणणादो-नानुज्ञातः
 नाभ्युपगतो जिनवरैरर्हद्भिः । एको गृहीतार्थस्य विहारोऽपरो-
 गृहीतार्थेन संश्रितस्य तृतीयो नानुज्ञातः परमेष्ठिभिरिति १४८
 किंविशिष्ट एकविहारीत्यत आह—

तवसुत्तसत्तएगत्तभावसंघडणधिदिसमग्गो य ।
 पविआआगमवलिओ एयविहारी अणुणणादो ॥
 तपःसूत्रसत्त्वैकत्वभावसंहननधृतिसमग्रश्च ।
 भ्रज्यागमवली एकविहारी अनुज्ञातः ॥ १४९ ॥

तपो द्वादशविधं सूत्रं द्वादशांगनतुर्दशपूर्वरूपं कालक्षेत्रा-
 नुरूपो वाऽऽगमः प्रायश्चित्तादिग्रन्थो वा सत्त्वं-कायगतं अ-
 स्थिगतं च बलं देहात्मकं वा भावसत्त्वं, एकत्वं शरीरादिवि-
 विक्ते स्वात्मनि रतिः, भावः शुभपरिणामः सन्वकार्यं, संह-
 त्तनं अस्थित्वग्दृढता वज्रर्षभनाराचादित्रयं, धृतिः मनोबलं,
 क्षुदाद्यबाधनं चैतासां द्वंद्वः एताभिर्युक्तस्तपःसूत्रसत्त्वैकत्वभा-
 वसंहननधृतिसमग्रः । न केवलमेवंविशिष्टः किन्तु पविआ-
 आगमवलिओ-भ्रज्यागमवलवांश्च तपसा वृद्धः, आचार-
 सिद्धान्तक्षुण्णश्च यः स एकविहारी अनुज्ञातोऽनुपगतो जि-
 नवरैरिति सम्बन्धः ॥ १४९ ॥

न पुनरेवंभूतः—

सच्छंदगदागदीसयणाणिसयणादाणाभिक्खवोसरणे
सच्छंदजंपरोचि य मा मे सत्तुवि एगागी ॥ १५० ॥

स्वच्छंदगतागतिशयननिपीदनादानभिक्षाव्युत्सर्गेषु।
स्वच्छंदजल्परुचिश्च मा मे शत्रुरप्येकाकी ॥ १५० ॥

सच्छंदगदागदी—स्वैरं स्वेच्छया गन्यागती गमनागम-
ने यस्यासौ स्वैरगतागतिः । केषु स्थानेष्वित्याह-सपशं—श्र-
यनं । शिसयशं—निपदनं आसनं । आदाणं—आदानं ग्रहणं।
भिक्ख—भिक्षा । वोमाणं—मूत्रपुरीषापुत्रमर्गः । एतेषु प्रदेशे-
षु शयनासनादानभिक्षाद्युत्सर्गकालेषु । सच्छंदंनंपिरोचि-
य—स्वेच्छया जल्पनशीलश्च स्वेच्छया जल्पने रुचिर्यस्य वा
एवंभूतो यः सः । मे—मम शत्रुरप्येकाकी माभूत् किं पुनर्मु-
निरिति ॥ १५० ॥

यदि पुनरेवंभूतोऽपि विहरति ततः किं स्यादतः प्राह—
गुरुपरिवादो सुदबुच्छेदो तित्यस्स मइलणा जडदा
भिभलकुसीलपासत्यदा य उत्सारकप्पम्हि ॥
गुरुपरिवादः श्रुतव्युच्छेदः तीर्थस्य मालिनत्वं जडता ।
विहलकुशीलपार्श्वस्थता च उत्सारकल्पे ॥१५१ ॥

गुरुपरिवादो—गुरोः परिवादः परिभवः केनाप्ये निःश्री-
सो लुब्धितः इति लोकवचनं । सुदबुच्छेदो—श्रुतस्य व्युच्छे-

दो विनाशः स तथाभूतस्तं दृष्ट्वा अन्योऽपि भवति अन्योऽपि
 कश्चिदपि न गुरुगृहं सेवते ततः श्रुतविनाशः । तित्यस्त
 -तीर्थस्य शामनस्य । मङ्गला-पलिनत्वं नमोस्तूनां शासने
 एवंभूताः मर्वेऽपीति मिथ्यादृष्टो वदन्ति । जडता मूर्खत्वं । भि
 भल-विह्वल आकुलः । कुमील कुशीलः । पासत्य-पार्श्वव्य
 पतेपां भावः विह्वलकुशलपार्श्वस्थता । उत्सारकल्पहि
 -उत्सारकल्पे त्याज्यकल्पे गणं त्यक्त्वा एकाकिनो विह्वले
 इत्यर्थः । मुनिनैकाकिना विहरमाणेन गुरुपरिभवधुतव्युच्छेदा
 तीर्थपलिनत्वमदताः कृता भवन्ति तथा विह्वलत्व-
 कुशलत्वपार्श्वस्थत्वानि कृतानीति ॥ १५१ ॥

न केवलमेते दोषा किन्वात्मविपत्तिश्चेत्यत आह—
 कंटयस्वणुयपडिणियसाणागेणादिसप्पमेच्छेहिं
 पावह आदविचत्ती विसेण व विसूइया चैव ॥ १५२
 कंटकस्थाणुप्रत्यनीकश्वगवादिसर्पम्लेच्छैः ।
 प्राप्नेति आत्मविपत्तिं विषेण वा विसृचिकया चैव १५२

कंटय-कण्टकाः । स्वणुय-स्याणुः । पडिणिय-प्रत्य-
 नीकाः क्रुद्धाः । साणागेणादि-श्वगवादयः । सप्पमेच्छ-स-
 र्प-म्लेच्छाः । एतेषां दृन्दस्तेः कण्टकस्थाणुप्रत्यनीकश्व-
 गवादिमर्पम्लेच्छैः । पावह-प्राप्नोति । आदविचत्ती-आत्म-
 विपत्तिं स्वविनाशं । विसेण-विषेण च मारणात्मकेन द्रव्येण ।

विमूढ्यां चैव-विमूचिकया वाजीर्णेन । एवकारो निश्चयार्थः
 दिनद्वयेनैकाकी विहरन् कण्टकादिभिर्विषेण विमूचिकया
 वात्मविपत्तिं प्राप्नोति ॥ १५२ ॥

विहरंस्तावत्तिष्ठतु तिष्ठन् कश्चिद् पुनर्निर्धर्मो गुरुकुले-
 ऽपि द्वितीयं नेच्छन्नात्प्राह—

गारविओ गिद्धीओ माइहो अलसलुद्धाणिद्धम्पो
 गच्छेविसंवसंतो णेच्छइ संघाडयं मंदो ॥ १५३ ॥

गौरविको गृद्धिको मायावी अलसलुब्धनिर्धर्मः ।

गच्छेपि संवसन् नेच्छति संघाटकं मंदः ॥ १५३ ॥

गारविओ-गौरवमन्वितः श्रद्धिरससातवाप्त्या अन्या-
 नधिसिपति । गिद्धीओ-गृद्धिक आकांसितभोगः ग्रहिको
 वा । माइहो-मायावी कुटिलभावः । अलस-आलस्ययुक्तः
 रघोगरहितः । लुद्धो-लुब्धः अत्यागशीलः । णिद्धम्पो-नि-
 र्धर्मः पापबुद्धिः । गच्छेवि-गुरुकुलेपि ऋषिसमुदायमध्येऽपि
 त्रैपुरूपिको गणः, साम्प्रपुरूपिको गच्छः । संवसंतो-संवसन्
 तिष्ठन् । णेच्छइ-नेच्छति नाभ्युपगच्छति । संघाडयं-संघाटकं
 द्वितीयं । मंदो-मंदः शिथिलः । कश्चिन्निर्धर्मोऽयसो लुब्धो
 मायावी गौरविकः कांसावान् गच्छेऽपि संवसन् द्वितीयं
 नेच्छति शिथिलत्वयोगादिति ॥ १५३ ॥

किमेतान्येव पापस्यानानि एकाकिनो विहरतो भव-
 न्तीत्युनान्यान्यपीत्यत आह—

आणा अणवत्या वियमिच्छत्ताराहणादणासाय ।
संजमविराहणावियएदेदुणिकाइयाठाणा ॥१५४॥

आज्ञाकोपः अनवस्थापिचामित्थ्यात्वाराधनात्मनाशश्च
संयमविराधनापिचएतानितुणिकाचितानिस्थानानि

आणा-आज्ञा कोपः सर्वज्ञशासनोल्लंघनं । नन्वाज्ञाग्रह-
णात्कथमाज्ञाभंगस्य ग्रहणं, एकदेशग्रहणात् यथा भामाग्रह-
णात् सत्यभामाया ग्रहणं सेनग्रहणाद्वा भीमसेनस्य । अथ-
वोस्तरत्राज्ञाकोपादिग्रहणाद्वा । यद्यथाज्ञाया एव ग्रहणं स्यादुत्त-
रत्र कथमाज्ञाकोपादिकाः पंचापि दोषाः कृतास्तेनेत्याचार्यो
भणति तस्मात्प्राकृतलक्षणबलात् कोपशब्दस्य निवृत्तिं कृत्वा
निर्देशः कृतः । अणवत्या-अनवस्था अतिप्रसङ्गः, अन्येऽपि
तेनैव प्रकारेण भवतेत्येव । अवि य-अपि च । मिच्छत्ताराहणा
- मिथ्यात्वस्याराधना सेवा । आदणासो य-आत्मनो
नाशश्चात्मीयानां सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्र्याणां विपातः, आ-
त्मीयस्य कार्यस्य वा । संयमविराहणाविय-संयमस्य विरा-
धनापि च, इन्द्रियप्रसरोऽविरतिश्च । एदेदु-एतानि तु ।
णिकाइया (णिकाचिदाणि) निकानितानि पापागमनका-
रणानि निश्चितानि पुष्टानि वा । टाणा (णि) स्थानानि
अपिचशब्दादन्यान्यपि कृतानि भवन्ति इत्यध्याहारः । एका-
दिनो विहरत एतानि पंचस्थानानि भवन्त्येवान्यानि पुन-
र्भाष्यातीति ।

एवंभूतस्य तस्य सश्रुतस्य ससहायस्य विहरतः कथंभू-
ते गुरुकुले वासो न कल्पते इत्याह —

तत्थणकप्पइवासो जत्थ इमे णात्थि पंच आधारा ।
आइरियउवज्झायापवत्तथेरा गणधरा य ॥ १५५ ॥

तत्र न कल्पते वासः यत्रेमे न संति पंच आधाराः ।

आचार्योपाध्यायाः प्रवर्तकस्थविरा गणधराश्च ॥ १५५ ॥

तस्य तत्र गुरुकुले । ण कप्पइ—न कल्पते न गुज्यते । वासो वसनं
वासः स्थानं । जत्थ—यत्र यस्मिन् गुरुकुले । णात्थि—न संति
न विद्यन्ते । इमे—एते । पंच आधारा—आधारभूताः श्रु-
ग्रहकुशलाः । के तेऽन आइ—आपरिय—आचार्यः । उवज्झा-
य—उपाध्यायः, आचर्यतेऽस्मादाचार्यः, उपेत्यास्मादधीप-
ते उपाध्यायः । पवत्ति—प्रवर्तकः, संप्रं प्रवर्तयतीति प्रवर्तकः ।
यविर—स्थविरः यस्मात् स्थिराणि आचरणानि भवन्तीति
स्थविरः । गणधराय—गणधराश्च गणं धरतीति गणधरः । यत्र
इमे पंचाधारा आचार्योपाध्यायप्रवर्तकस्थविरगणधरा न सन्ति
तत्र न कल्पते वास इति ॥ १५५ ॥

अथ किलसद्यास्तेऽन आह —

सिस्साणुग्गहकुसलो धम्मवदेसो य संघवट्टवओ ।
मंज्जादुवदेसोवि य गणपरिरक्खो मुणेयव्वो ॥

शिष्यानुग्रहकुशलः धर्मोपदेशकश्च संघप्रवर्तकः ।

मर्यादाोपदेशकोपि च गणपरिरक्षः ज्ञातव्यः ॥ १५६ ॥

एतेषामाचार्यादीनामेतानि यथासंख्येन लक्षणानि । सि-
स्साणुग्रहकुसलो-शिष्यस्य शासितुं योग्यस्यानुग्रह उपादा-
नं तस्मिंस्तस्य वा कुशलो दक्षः शिष्यानुग्रहकुशलो दीक्षा-
दिभिरनुमाहकः परस्यात्मनश्च । धम्मवदेसोय-धर्मस्य द-
शमकारभ्योपदेशकः कथकः धर्मोपदेशकः । संघवट्टवओ-संघ-
प्रवर्तकश्चर्यादिभिरुपकारकः । मज्जादुवदेसोविय-मर्यादायाः
स्थितेरुपदेशको मर्यादाोपदेशकः । गणपरिरक्खो-गणस्य प-
रिरक्षकः पालको गणपरिरक्षकश्च । मुणोयव्वो-मन्तव्यो
ज्ञातव्यः । मन्तव्यशब्दः सर्वत्र संबंधनीयः । यत्र चैते पंचाधाराः
सन्ति तत्र वासः कर्तव्य इति शेषः ॥ १५६ ॥

अथ तेन गच्छता यद्यन्तराले किञ्चिल्लब्धं पुस्तकादिकं
तस्य कोऽर्ह इत्याह-

जंतेणंतरलद्धं सच्चित्ताचित्तमिस्सयं दब्बं ।

तस्स य सो आहरिओ अरिहदि एवंगुणो सोवि ॥

यत् तेनांतरलब्धं सच्चित्ताचित्तमिश्रकं द्रव्यं ।

तस्य च स आचार्यः अर्हति एवंगुणः सोपि ॥ १५७ ॥

जंतेण-यत्नेन । अंतरलद्धं-अन्तराले लब्धं प्राप्तं । स-
चित्ताचित्तमिस्सयं दब्बं-सच्चित्ताचित्तमिश्रकं द्रव्यं सचित्तं

ह्यात्रादिकं, अचितं पुस्तकादिकं, मिथं पुस्तकादिसम्बन्धितं
जीवद्रव्यं । तस्स य—तस्य च । सो आचारिणो—स आ-
चार्यः । अरिहदि—अर्हः । अथवा तद्द्रव्यं आचार्योऽर्हति ।
सचित्ताचित्तमिथकं द्रव्यं यत्तेनान्तराले लभ्यं तस्य स आ-
चार्योऽर्होऽर्हति वा तद्द्रव्यमिति वा आचार्योऽपि कथं विशिष्टः
एवंगुणः सोऽपि ।

कथंगुणोत् आह —

संगहणुग्गहकुसलो सुत्तत्यविसारओरहियकित्ती
किरिआचरणसुजुत्तां गाहुयआदेज्जयणां य ॥

संग्रहानुग्रहकुशलःसूत्रार्थविशारदःपूथितकीर्तिः ।

क्रियाचरणसुयुक्तो ग्राह्यादेयवचनश्च ॥ १५८ ॥

संगहणुग्गहकुसलो—संग्रहणं संग्रहः, अनुग्रहणं अनुग्रहः,
कोऽनयोर्भेदो दीक्षादिदानेनात्मीयकरणं संग्रहः दत्तदीप्त-
स्य शास्त्रादिभिः संस्करणमनुग्रहस्तयोः कर्तव्ये ताभ्यां वा
कुसलो निपुणः संग्रहानुग्रहकुशलः । सुत्तत्यविसारओ-
मूर्धं चार्थेषु सूत्रार्था तयोस्ताभ्यां वा विशारदोऽवबोधयो
विस्तारको वा सूत्रार्थविशारदः । पहिदकित्ती—परिप्राप्तकी-
र्तिः । किरियाचरणसुजुत्तो—क्रिया प्रयोदशवकारा पंचनवस्का-
रावश्यकासिकानिपेथिकामेदात् । आचरणमपि प्रयोदश-
विधं पंचमहाव्रतपंचसमितिश्रिगुप्तिविकल्पात् । तयोस्ताभ्यां

नां सुयुक्तः आशक्तः क्रियाचरणसुयुक्तः । गार्हृयं-ग्राह्यं ।
 आदेजं-आदेयं । ग्राह्यं आदेयं वचनं यस्यासौ ग्राहादेय-
 वचनः । उक्तपात्रस्य ग्रहणं ग्राह्यं एवमेवैतदित्यनेन भायेन
 ग्रहणं, आदेयं प्रमाणीभूतम् ॥ १५८ ॥

पुनरपि—

गंभीरो दुद्धरिसो सूरुो घम्मप्पहावणासीलो ।
 खिदिससिसायरसरसो क्रमेण तं सो दु संपत्तो ॥
 गंभीरो दुर्धर्पः शूरः धर्मप्रभावनाशीलः ।
 क्षितिशशिसागरसदृशः क्रमेण तं स तु संप्राप्तः ॥ १५९ ॥

गंभीरो-अज्ञोभ्यो गुणैरगाधः । दुद्धरिसो-दुःस्वेन घृ-
 ष्यत इति दुर्धर्पः प्रवादिभिरकृतपरिमवः । सूरुो-शूरः शौ-
 र्योपेतः समर्थः । घम्मप्पहावणासीलो-धर्मश्च प्रभावना च
 धर्मस्य वा प्रभावना तयोस्ताभ्यां वा शीलं तात्पर्येण वृत्ति-
 र्यस्यासौ धर्मप्रभावनाशीलः । खिदि-क्षितिः पृथिवी, ससि-
 -शशी चन्द्रमाः, सायर-सागरः समुद्रः । क्षमया क्षितिः सौ-
 न्येन शशी निर्मलत्वेन सागरोऽतस्तैः सरिसो-सदृशः समः
 क्षितिशशिसागरसदृशः । एवंगुणविशिष्टो य आचार्य-
 स्तथाचार्य । क्रमेण-क्रमेण न्यायेनागमोक्तेन । सो दु-स तु
 शिष्यः । संपत्तो-संप्राप्तः प्राप्तवानिति ॥ १५९ ॥

तस्यागतस्याचार्यादयः किं कुर्वन्तीत्याह—

आएसे एजंतं सहसा ददृष्टुण संजदा सव्वे ।
वच्छल्लाणासंगहपणमणहेदुं समुट्ठंति ॥ १६० ॥
आयासेन आगच्छतं सहसा दृष्ट्वा संयताः सर्वे ।
वात्सल्याज्ञासंग्रहप्रणमनहेतोः समुत्तिष्ठन्ते ॥ १६० ॥

आएसं-आगतं पादोष्णं प्राघूर्णकं आयस्यायासं कृत्वा
वा । एजंतं-आगच्छन्तं । सहसा-तत्सणादेव । ददृष्टुण-
दृष्ट्वा । संजदा-संपत्ताः । सव्वे-सर्वेऽपि । समुट्ठंति-समुत्ति-
ष्ठन्ते ऊर्ध्वश्रवो भवन्ति । किहेतोस्तिवाह-वच्छल्ल-वा-
त्सल्पनिमित्तं । आणा-सर्वेज्ञाशुपालनकारणं । संगह-सं-
ग्रह आत्मीयकरणार्थं । पणमणहेदुं-प्रणमनहेतोश्च ॥ १६० ॥

पुनरपि—

पच्चुग्गमणं किञ्चा सत्तपदं अण्णमण्णपणमं च ।
पाहुणकरणयकदे तिरयणसंपुच्छणकुञ्जा ॥ १६१ ॥
प्रत्युद्गमनं कृत्वा सत्तपदं अन्योन्यप्रणामं च ।
पादोष्णकरणीयकृते तिरलसंप्रदनं कुर्यात् ॥ १६१ ॥

पच्चुग्गमणं किञ्चा-प्रत्युद्गमनं कृत्वा । सत्तपदं-सत्तपदं
यथा भवति । अण्णमण्णपणमं च-अन्योन्यप्रणामं च पर-
स्परबन्धनाप्रतिबन्धने च । ततः पाहुणकरणीयकदे-पादो-
ष्णस्य यत्कर्तव्यं तस्मिन् कृते प्रतिपादिते सति पथाः

रयणसंपुच्छणं-त्रिरत्नसंप्रशनं सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्रसंप्रशनं ।
कुञ्जा कुर्यात्करोतु ॥ १६१ ॥

पुनरपि तस्यागतस्य किं कियत इत्याह—

आएसस्स तिरत्तं णियमा संघाडओ ढु दायव्वो ।
किरियासंथारादिसु सहवःसपरिक्खणाहेऊं ॥
आगतस्य त्रिरात्रं नियमात् संघाटकस्तु दातव्यः ।
क्रियासंस्तारादिषु सहवासपरीक्षणाहेतोः १६२

आएसस्म-आगतस्य पादोष्णस्य । तिरत्तं-त्रिरात्रं त्रयो
दिवसाः । णियमा-नियमान्निश्चयेन । संघाडओ-संघाटकः
सहायः । त्वेवकारार्थे । दायव्वो-दातव्यः । केषु प्रदेशेष्व-
त आह—किरिया-क्रियाः स्वाध्यायवन्दनाप्रतिक्रमणादि-
काः । संथार-संस्तारं शयनीयप्रदेशस्तात्रादिर्येषां ते क्रिया-
संस्तारादयस्तेषु पडावश्यकक्रियास्वाध्यायसंस्तरभिक्षामू-
त्रपुरीषोत्सर्गादिषु । किंनिमित्तमत आह-(सहवास)-सहव-
सनं सहवासतेन सार्द्धमेकस्मिन् स्थाने सम्यग्दर्शनादिषु स-
हाचरणं तस्य परिक्खणाहेऊं पराक्षणं परीक्षा वा तदेव हेतुः
कारणं सहवासपरीक्षणहेतुस्तस्मात्तेन सहाचरणं करिष्याम
इति हेतोः । आगतस्य नियमात्त्रिरात्रं संघाटको दातव्यः क्रि-
यासंस्तारादिषु सहवासपरीक्षणनिमित्तमिति ॥ १६२ ॥

आगंतुयवत्थव्वा पाडिलेहाहिं तु अण्णमण्णाहिं ।

अण्णोण्णकरणचरणंजाणणेदुपरिवसन्ति ॥ १६३ ॥

आगंतुकवास्तव्याःप्रतिलेखनाभिस्तु अन्योन्याभिः

अन्योन्यकरणचरणं ज्ञानहेतु परीक्षते ॥ १६३ ॥

आगंतुपदत्वधा— आगन्तुकाश्च वास्तव्याश्चागन्तुक-
वास्तव्याः । पडिलेहादि—प्रतिलेखनाभिः परीक्षामिः ।
अण्णमण्णादि—अन्याभिरन्याभिः क्रियाभिः प्रतिले-
खनेन भाजनेन स्वाध्यायेन प्रतिक्रियादिभिश्च । अण्णो-
ण्णं—परस्परं । करणचरणं—त्रयोदशक्रियाचारित्र ।
अपवान्योऽवस्य करणचरणे तयोर्ज्ञानं तदर्थं अन्योन्यकरण-
चरणज्ञानहेतोः । परिवसन्ति—पराक्षन्ते गवेषयन्ति । पर-
स्परं त्रयोदशविधकरणचरणं आगन्तुकवास्तव्याः परीक्षन्ते
काभि कृत्वाः ? परस्परं दर्शनप्रतिदर्शनक्रियाभिः किहेतोर-
न्वोधार्थमिति ॥ १६३ ॥

केषु पदशेषु परीक्षन्ते तत्र आह—

आवासयथाणादिसु पडिलेहणवयणगहणणिकस्वेव
सज्झाएग्गविहारे भिक्खग्गहणे परिच्छन्ति ॥ १६४ ॥

आवश्यकस्थानादिषु प्रतिलेखनवचनग्रहणानिक्षेपेषु
स्वाध्याये एकविहारे भिक्षाग्रहणे परीक्षन्ते ॥ १६४ ॥

आवासयथाणादिसु—आवश्य ५१ ६१ानादिषु. पदावश्यक-

क्रियाकायोत्सर्गादिषु आदिरान्द्राद्यद्यपि शेषस्य संप्र-
 तयापि स्पष्टार्थमुच्यते । पडिलेहण-प्रतिलेखनं चक्षु-
 र्निद्रिपपिच्छिकादिभिन्तात्पर्यं । वंणं- वचनं । गहणं-
 महणं । गिवस्वेवो-निक्षेप एतेषां द्वन्द्वः प्रतिलेखनवचन-
 महणानिक्षेपेषु । सङ्काये-स्वाध्याये । एगविहारे-एका-
 किनो गमनागमने । मिवस्वग्गहणो-भिक्षाग्रहणो चर्यामार्गे
 परिच्छंति-परीक्षन्तेऽन्वेपयन्ति ॥ १६४ ॥

परीक्ष्यागन्तुको यत्करोति तदर्थमाह-

विस्समिदो तद्विवसं मीमांसित्ता णिवेदयदि गणिं
 विणण्णागमकज्जं विदिए तदिए व दिवसम्मि
 विश्रान्तः तद्विवसं मीमांसित्त्वा निवेदयति गणिने
 विनयेनागमकार्यं द्वितीये तृतीये वा दिवसे ॥

विस्समिदो-विश्रान्तः सन् विश्रम्य पथश्रमं त्यक्त्वा
 तद्विवसं-तस्मिन्ना दिने-तद्विवसं विश्रम्य गमयित्वा ।
 मीमांसित्ता-मीमांसित्त्वा परीक्ष्य तच्छुद्धाचरणं ज्ञात्वा । णिवे-
 दयइ-निवेदयति प्रतिबोधयति । गणिणो-गणिने आचा-
 र्याय । विणण-विनयेन । आगमकज्जं-आगमनकार्यं स्व-
 र्क्यागमनप्रयोजनं । विदिए-द्वितीये । तदिए-तृतीये दिव-
 संम्मि-दिवसे । तं दिवमं विश्रम्य द्वितीये तृतीये वा दिवसे
 विनयेनोपशौववाचरणं च परीक्षाचार्यायागमनकार्यं निषेदप-

त्यागन्तुकः । श्रयवाचार्यस्य गृह्यास्तं परीक्ष्य निवेदयन्ति
गण्डिने इति ॥ १६५ ॥

एवं निवेदयते यदाचार्यः करोति तदर्थमाह—

आगंतुकणामकुलं गुरुदिवस्वामाणवरसवासं च ।
आगमणदिसासिक्खापडिकमणादी य गुरुपुच्छा
आगंतुकनामकुलं गुरुदीक्षामानवर्षावासं च ।

आगमनदिशादीक्षाप्रतिक्रमणादयश्च गुरुपृच्छा ॥

आगन्तुक (णामकुलं) —आगन्तुकस्य पादोष्णस्य,
नाम संज्ञा, कुल गुरुर्मतानः, गुरुःप्रश्रज्याया दाता । दिवस्वामा-
ण्यं-दीक्षाया मानं परिमाणं । वरिसवासं च वर्षस्य वासः
वर्षवासश्च वर्षकालकाणश्च, आगमणदिसा-आगमनस्य
दिशा कस्या दिश आगतः । सिक्खा-शिक्षा धृतपरिष्कारं ।
पडिकमणादीय-प्रतिक्रमण आदिर्येषां ते प्रतिक्रमणादयः ।
गुरुपुच्छा-गुरोः पृच्छा गुरुपृच्छा । एवं गुरुणा तस्यागतस्य
पृच्छा क्रियते किं तत्र नाम, ? कुलं च ते किं ? गुरुश्च
गुप्साकं कः ? दीक्षापरिमाणं च भवतः कियत् ? वर्षकालश्च
भवद्भिः क्व कृतः ? कस्या दिशो भवानागतः ? किं पठितः ?
किं च धृतं स्वया, कियन्त्यः प्रतिक्रमणास्तव संज्ञाताः, न च
भूताः कियन्त्यः । प्रतिक्रमणाशब्दो युजन्तोऽयं दृष्टव्यः । किंच
स्वया धवणीयं ? कियतोऽथन आगतो भवानित्येति ॥ १६६
एवं तस्य स्वरूपं ज्ञात्वा—

जदि चरणकरणसुद्धो णिच्चुज्जुत्तोविणीदमेघावी।
तस्सिद्धं कधिदब्बं मगसुदमत्तीए भणिऊण ॥

यदि चरणकरणशुद्धो नित्योद्युक्तो विनीतो मेघावी।
तस्येष्टं कथयितव्यं स्वकश्रुतशक्त्या भणित्वा ॥१६७॥

जइ- यदि चरणकरणसुद्धो— चरणकरणशुद्धः चरणकरणयोर्लक्षण व्याख्यातं ताभ्यां शुद्धः। णिच्चुज्जुत्तो— नित्योद्युक्तो विगतातीचारः। विणीद—विनीतः। मेघावी— बुद्धिमान्। तस्सिद्धं— तस्येष्टं यथावाञ्छितं। कधिदब्बं— कथयितव्यं निवेदयितव्यं। मगसुदमत्तीए—स्वकीयश्रुतशक्त्या यथास्वपरिज्ञानं। भणिऊण— भणित्वा प्रतिपाद्य। यद्यसौ चरणकरणशुद्धो विनीतो बुद्धिमान् नित्योद्युक्तश्च तदानीं तेनाचार्येण तस्येष्टं कथयितव्यं स्वकीयश्रुतशक्त्या भणित्वा भण्यतीति ॥ १६७ ॥

अथैवमसौ न भवतीति तदानीं किं कर्तव्यं? इत्युत्तरमाह-
जदि इदरो सोऽजोग्गो छेदमुवट्ठावणं च कादब्बं।
जदि णेच्छदि छंडेज्जो अह गह्हादि सोवि छेदरिहो
जदि इतरः स अयोग्यः छेद उपस्थापनं च कर्तव्यः।
जदि नेच्छति त्यजेत् अथ गृह्णाति सोपि छेदार्हः ॥१६८
जदि-यदि। इदरो-इतरो प्रतवारणैरशुद्धः। सो-सः। आण-

न्तुकः । अजोगो-अयोग्यो देववन्दनादिभिः, अथवा योग्यः
 प्रायश्चित्तशास्त्रदृष्टः । छेदो-छेदः तपोयुक्तस्य कालस्य पा-
 दत्रिभागावादिःपरिहारः । उवद्रापणं च-उपस्थापनं च । यदि
 सर्वथा ग्रताद् भ्रष्टः पुनर्वतारोपणं । कादब्धो-कर्तव्यः करणीयः
 कर्तव्यं वा । जदि णेच्छदि-यदिनेच्छेत् अथ नाभ्युगच्छति
 अथवा लढन्तोयं प्रयोगः । छंदेज्जो-त्यजेत् परिहरेत् । अथ गि-
 यद्दि अथ तादृग्भूतपि छेदादितं शृण्वाति अदत्तप्रायश्चित्तं
 तदानीं सोवि सोप्याचार्यः । छेदरिहो-छेदादितः प्रायश्चित्तयो-
 ग्यः संजातः । यदि स शिष्यः प्रायश्चित्तयोग्यो भवति तदानीं
 तस्य छेदः कर्तव्यः उपस्थापनं वा कर्तव्यं अथ नेच्छति
 छेदमुपस्थानं वा तं त्यजेत् । यदि पुनर्मोहात्तं शृण्वाति सोऽ
 प्याचार्यश्छेदादौ भवतीति ॥ १६८ ॥

तत्र ऊर्ध्वं किं कर्तव्यं ? इत्याह—

एवं विधिणुववण्णो एवं विधिणेव सोवि संगद्दिदो ।
 सुत्तत्यं सिक्खंतो एवं कुज्जा पयत्तेण ॥ १६९ ॥
 एवं विधिना उपपन्नः एवंविधिनैव सोपि संगृहीतः ।
 सूत्रार्थं शिक्षमाणः एवं कुर्यात् प्रयत्नेन ॥ १६९ ॥

एवं कथितविधानेनैवंविधिना । उववण्णो उववण्ण उप-
 स्थितः पादोष्णः तेनाप्याचार्येण एवंविधिना कथितविधा-
 नेन कृताचरणशोधनेन । सोवि-सोऽपि शिक्षकः । मंत-

हिदो-संगृहीतः आत्मीकृतः सन् । एवं कुञ्जा—एवं कुर्यात्
 एवं कर्तव्यं तेन । पयत्तेण—प्रयत्नेनादरेण । कयमेव कुर्यात् ।
 सुत्तन्यं—सूत्रार्थं । सिक्खंतो—शिक्षमाणः । सूत्रार्थं शिक्षमाणं
 कुर्यात् । सूत्रार्थं शिक्षमाणेनेतरकर्तव्यमिति वा ।

किं तत्तेन कर्तव्यमित्याह—

पडिलेहिऊण सम्मं दव्वं खेत्तं च कालभावे य ।
 विणयउवयारजुत्तेणज्जेद्वं पयत्तेण ॥ १७० ॥
 प्रत्यालेख्य सम्यक् द्रव्यं क्षेत्रं च कालभावौ च ।
 विनयोपचारयुक्तेनाध्येतव्यं प्रयत्नेन ॥ १७० ॥

पडिलेहिऊण—प्रतिलेख्य निरूप्य । सम्मं—सम्यक् ।
 दव्वं—द्रव्यं शरीरगतं पिंडकादिद्रव्यगतं भूमिगतं चर्मास्थिमूत्र-
 पुरीपादिकं । खेत्तं च क्षेत्रं च हस्तशतमात्रभूमिभागं । काल-
 भावेय—कालभावौ च मंध्यागर्जनविद्युद्दुत्पादादिसमयविवर्ज-
 नं कालशुद्धिः । क्रोधमानमायालोभादिविवर्जनं भावशुद्धिः
 परिणामशुद्धिः, क्षेत्रगताशुद्धयपनयनं क्षेत्रशुद्धिः, शरीरादि-
 शोषनं द्रव्यशुद्धिः । विणयउवयारजुत्तेण—विनयश्चोप-
 चारश्च विनय एवोपचारस्ताभ्यां तेन वा युक्तः सपन्वितो
 विनयोपचारयुक्तेन । अज्जेयव्वं—अध्येतव्यं पठितव्यं ।
 पयत्तेण—प्रयत्नेन द्रव्यक्षेत्रकालभावान् सम्यक् प्रतिलेख्य
 तेन शिष्येण विनयोपचारयुक्तेन प्रयत्नेनाध्येतव्यं नोपेक्ष-
 णीयमिति ॥ १७० ॥

यदि पुनः—

दब्बादिवदिवक्रमणं करोति मुत्तत्यासिक्खलोहेण
असमादिमसज्झायं कलहं वार्हि वियोगं च १७१

द्रव्यादिव्यतिक्रमणं करोति सूधार्याशिक्षालोभेन ।

अनमाधिरस्वाध्यायःकलहो ज्याधिःवियोगश्च ॥१७१॥

दब्बादिवदिवक्रमणं—द्रव्यमादिर्येषां ते द्रव्यादयस्तेषां
व्यतिक्रमणवतिक्रमोऽविनयो द्रव्यादिव्यतिक्रमणं द्रव्यक्षेत्र-
पालमारिः शास्त्रस्य परिभवं । करोति—करोति कुर्यात् । मु-
त्तन्वसिक्खलोहेण—मूर्धं पार्थश्च सूधार्या तयोः शिक्षास्वसं-
स्कारोऽवबोध आगमनं तस्या लोभ आशक्तिस्तेन सूधार्यशि-
क्षालोभेन । असमादि असमाधिः मनमोऽसमाधानं सम्प-
कवादिविराधनं । असज्झायं—अस्वाध्यायः शास्त्रादीनाम-
लाभः शरीरगदेर्विधातो वा । कलहं—कलह आचार्यशि-
ष्ययोः परस्परं द्वन्द्वः, अन्यैर्वा । वार्हि—ज्याधिः ष्वरश्वा-
सकासभगंदरादिः । वियोगं च—वियोगश्च । चः समुच्च-
यार्थः । आचार्यशिष्ययोरेकस्मिन्ननवस्थाने । यदि पुनर्द्रव्या-
दिव्यतिक्रमणं करोति सूधार्यशिक्षालोभेन शिष्यस्तदानो किं
स्यात् ? असमाध्यस्वाध्यायकलहज्याधिवियोगाः स्युः ॥१७१॥

न केवलं शास्त्रपठननिमित्तं शुद्धिः क्रियते तेन किंतु
जीव-द्वयानिमित्तं चेति ।

संधारवासयाणं पाणिलेहादिं दंसणुजोवे ।

जत्तेणुभये काले पडिलेहा होदि कायव्या ॥१७२॥

संस्तारावकाशानां पाणिलेखाभिः दर्शनोद्योते ।

यदेनोभयोः कालयोः प्रतिलेखा भवति कर्तव्या ॥१७२॥

संधारवासयाण-संस्तारावकाशां भूमिशिलाफलकवृण-
मेदात् आगसोऽवकाशः आकाशप्रदेशसमूहः संस्तरादिप्रदेश
इत्यर्थः । संस्तरावकाशाश्च संस्तरावकाशां तावादियेषां ते
संस्तारावकाशादयः बहुवचननिर्देशादादिशब्दोपादानं तेषां
संस्तारावकाशादीनां । पाणिलेहादि-पाणिलेखाभिर्हस्तलग-
गतलेखाभिः । दंसणुजोवे-दर्शनस्य चक्षुष उद्योतः प्रकाशो
दर्शनोद्योतस्मिन् दर्शनोद्योते पाणिलेखादर्शनहेतुभूते
चक्षुःप्रकाशे यावता चक्षुरुद्योतेन हस्तरखा दृश्यन्ते तावति
चक्षुषः प्रकाशेऽथवा पाणिलेखानामभिदर्शनं परिच्छेदस्तस्य
निमित्तभूतोद्योते पाणिलेखाभिर्दर्शनोद्योते । अथवा प्रा-
णिनो लिङ्गत्यासादयन्ति यास्मिन् स पाणिलेहाः स चासौ
अभिदर्शनोद्योतश्च तस्मिन् प्राणिभोजननिमित्तनयनप्रसरं
इत्यर्थः । जत्तेण-यत्नेन तात्पर्येण । उभये काले-उभयोः
कालयोः पूर्वाह्नेऽपराह्णे च संस्तरादानकाल इत्यर्थः ।
पडिलेहा-प्रतिलेखा शोधनं सन्मार्जनं । होइ-भवति । काद-
व्या-कृतव्या । उभयोः कालयोः हस्तलेखादर्शनोद्योते संजाते
यत्नेन संस्तरावकाशादीनां प्रतिलेखा भवति कर्तव्येति ॥१७२॥
परगणे वसतां तेन किं स्वच्छया प्रवर्तितव्यं ? नेत्याह-

उब्भामगादिगमणे उत्तरजोगे सकञ्जआरंभे ।
इच्छाकारणजुत्ते आपुच्छा होइ कायव्वा ॥ ७३ ॥
उद्भामकादिगमने उत्तरयोगे स्वकार्यारंभे ।
इच्छाकारनियुक्ता आपृच्छा भवति कर्तव्या ॥ १७३ ॥

उब्भामगादिगमणे—उद्भ्रामको ग्रामः चर्या वा स आदि-
र्येषां ते उद्भ्रामकादयस्तेषां हुद्भ्रामकादीनां गमनमनुष्ठानं
तस्मिन् ग्रामभिसाव्युत्सर्गादिके । उत्तरजोगे—उत्तरः प्रकृष्टः
योगः वृत्तमूलादिस्तस्मिन्नुत्तरयोगे । सकञ्जआरम्भे—स्व-
स्यात्मनः कार्यं प्रयोजनं तस्यारम्भ आदिक्रिया तस्मिन् स्व-
कार्यारंभे इच्छाकारणजुत्तो इच्छाकारेण कर्तुमभिप्रायेण
नियुक्त उपुक्तः स्मितस्तेन इच्छाकारनियुक्तेन, अथवा आ-
पृच्छाया विशेषणं इच्छाकारनियुक्ता प्रणामादिविनयनि-
युक्ता आपुच्छा आपृच्छा सर्वेषां प्रश्नः होदि भवति, काद-
व्वा -कर्तव्या कार्या । तेन स्वगणे वसता यथा उद्भ्रामका-
दिगमने उत्तरयोगे स्वकार्यारंभे इच्छाकारनियुक्तेनापृच्छा
भवति कर्तव्या तथा परगणे वसतापीत्यर्थः ॥ १७३ ॥

तथा वैयाहृत्यमपीत्याह—

गच्छे वेजावच्चं गिलाणगुरुवालवुद्धसेहाणं ।
जहजोगं कादव्वं सगसत्तीए पयत्तेण ॥ १७४ ॥
गच्छे वैयावृत्त्यं ग्लानगुरुवालवृद्धशैक्षाणां ।
यथायोग्यं कर्तव्यं स्वकशक्त्या प्रयत्नेन ॥ १७४ ॥

गच्छे-ऋषिसमुदाये चातुर्वैश्वर्यश्रमणसंघे वा सप्तपु-
 रूपकस्त्रिपुरुषको वा तस्मिन् । वैजावचं-वैयावृत्यं कायिक-
 व्यापाराहारादिभिरुपग्रहणं । गिलाण-ग्लानः व्याध्याद्यु-
 पपीडितः, क्षीणशक्तिकः । गुरुः-शिक्षादीक्षाद्युपदेशकः ज्ञान-
 तपोऽधिको वा । बालो-नवकः पूर्वापरवियेकरहितो वा ।
 बुद्ध-वृद्धो जीर्णो जराग्रस्तो दीक्षादिभिरधिको वा । सेह
 -शैक्षः शास्त्रपठनोद्युक्तः स्वार्थपरः निर्गुणो दुराराध्यो
 वा एतेषां द्वन्द्वस्तेषां ग्लानगुरुबालवृद्धशैक्षाणां लक्षणनियोगात्
 पूर्वापरनिपातो दृष्टव्यः । जहजोगं-यथायोग्यं क्रममनतिलं-
 द्य तदभिप्रायेण वा । क्वाद्व्यं-कर्तव्यं करणीयं । सगस-
 स्तीप-स्वशक्त्या स्वशक्तिमन्वगूय । पयत्नेण प्रपत्नेनादरेण
 गच्छे ग्लानगुरुबालवृद्धशैक्षाणां यथायोग्यं प्रपत्नेन स्वश-
 क्त्या वैयावृत्यं कर्तव्यमिति ॥ १७४ ॥

अथ तेन परगणे वन्दनादिक्रियाः क्रिमेकाकिना
 क्रियन्ते नेत्याह—

दिवसियरादियपक्खियचाउम्मासियवरिस्सकिरि-
 यासुरिसिदेववंदणादिमु सहजेगो होदि कायव्वो
 देवसिकीगत्रिकीपाक्षिकीचातुर्मासिकीयार्पिकीक्रियासु
 ऋषिदेववंदनादिपु सहयोगो भवति कर्तव्यः ॥ १७५ ॥

दिवसिय-दिवसे भवा देवसिकी अपराण्डनिर्वाया ।
 रादिय-रात्रौ भवा रात्रिकी पधिपराशात्रनुष्ठेया । पक्खिय-

पक्षान्ते चतुर्दश्याममावास्यायां पौर्णमास्यां वा पक्षशब्दः
 प्रवर्तते तस्मिन् भवा पाक्षिकी । (चाउम्मासिय—) चतुर्षु
 मासेषु भवा चातुर्मासिकी । (वारिसिय)—वर्षेषु भवा वार्षि-
 की । एताश्च ता क्रियाश्च । दैवसिक्तीरात्रिकापाक्षिकीचातु-
 र्मासिकीवार्षिकीक्रियास्तासु । रिसिदेववन्द्यादिसु—ऋषयश्च ते
 देवाश्च ऋषिदेवाभूतेषां वन्दनादिर्यासां ता ऋषिदेववन्दनाद-
 यस्तासु ऋषिदेववन्दनादिषु क्रियासु । सह—सार्धं एकत्र ।
 जोगो—योग उपपुञ्जनं । अथवाऽखण्डोऽयं शब्दः सहयोगः ।
 दैवसिक्तादिक्रियासहचरिता वेलाः परिगृह्यन्ते दैवसिक्ता-
 दिवेलासु सहयोगः । दैवसिक्तादिक्रियाः सर्वैरेव कर्तव्या
 भवन्ति । दैवसिक्तादिषु ऋषिदेववन्दनादिषु च क्रियासु सह-
 योगो भवति कर्तव्य इति ॥ १७५ ॥

अथ यद्यपराधस्तत्रोत्पद्यते किं तत्रैव शोध्यते उक्तान्यत्र
 तत्रैवेत्याह—

मणवयणकायजोगेणुप्यणवराध जस्त गच्छम्मि ।
 मिच्छाकारं किञ्चाणियत्तणं होदि कायव्वं ॥ १७६ ॥
 मनोवचनकाययोगैः उत्पन्नापराधः यस्य गच्छे ।
 मिथ्याकारं कृत्वा निवर्तनं भवति कर्तव्यम् ॥ १७६ ॥

मणवयणकायजोगेण—मनोवचनकाययोगैः । उप्यण-
 वत्पन्नः संज्ञातः । अवराध—अपराधो प्रताद्यतिचारः । जस्

यस्य । गच्छस्मि गच्छेगर्गो चतुःपकारे संधे । अथवा जस्स यस्मिन्
 गच्छे । मिच्छाकारं किञ्चा-मिध्याकारं कृत्वा पश्चात्तापंकृत्वा ।
 णिपत्तणं-निवर्तनमभवर्तनमात्मनः । होदि-भवति । काद्व्यं-
 कर्तव्यं करणीयं । यस्मिन् गच्छे यस्य मनोवचनकाययोगैरपराध
 उत्पन्नस्तेन तस्मिन् गच्छे मिध्याकारं कृत्वा निवर्तनं भवति
 कर्तव्यमिति । अथवा जस्स गच्छे-यस्य पार्श्वेऽपराध उत्प-
 न्नस्तेन सह मर्षणं कृत्वा तस्मादपराधान्निवर्तनं भवति कार्य-
 मिति ॥ १७६ ॥

तत्र गच्छे वसता तेन किं सर्वं: सहालापोऽवस्थानं च
 क्रियते नेत्याह—

अज्जागमणे काले ण अत्थिद्वं तथेव एकेण ।
 ताहिं पुण सल्लावो ण य कायव्वो अकजेण ॥ १७७ ॥
 आर्यागमने काले न स्यातव्यं तथैवैकेन ।
 ताभिः पुनः संलापो न च कर्तव्योऽकार्येण ॥ १७७ ॥

अज्जागमणे काले-आर्याणां संवतीनामुपलक्षणमात्रमेतद्
 सर्वस्त्रीणां, आगमनं यस्मिन् काले स आर्यागमनस्तस्मिन्ना-
 र्यागमने काले । ण अत्थिद्वं-नासितव्यं न स्यातव्यं ।
 तथेव-तथैव । एवकेण-एकेन एकाकिना विजनेन । ताहिं-
 ताभिर्गार्धिकाभिः । पुण-पुनः बाहुल्येन । सल्लावो-सल्लापो
 वचनप्रवृत्तिः । ण य कायव्वो-नैव कर्तव्यो न कार्यः । अक-

एतेषु-अकार्षेण मयोगनपन्तरेण धर्मकार्योत्पत्तौ कदाचिद्-
 रथं । आर्षागमनकाले एकाकिना विमनेन न स्यात्तव्यं,
 धर्मकार्यपन्तरेण ताभिः सदाभ्यासोऽपि न कर्तव्य इति ॥ १७७ ॥

एतेषु कथं तासां प्रायश्चिन्नादिकथनं प्रदर्शित इति प्रश्ने-
 ऽः साह—

तासि पुण पुच्छाओ इफिस्से णय कहिज एफो दु ।
 गणिणी पुरओ किञ्चा जदि पुच्छइ तो केहेदव्वं ॥

तासां पुनः पृच्छा एकस्या नैव कथयेत् एकस्तु ।

गणिनीं पुरतः कृत्वा यदि पृच्छति ततः कथयितव्यं ॥

तासि-तासां प्रायाणां । पुण-पुनः पुनरपि । पुच्छा-
 ओ पृच्छाः प्रश्नान् कार्याणि । इफिस्से-एकस्या एकाकिन्या
 य य कहिज-नैव कथयेत् नैव कथनीयं । एफो दु-एक-
 स्तु एकाकी सन् अपवादमपान् । एतेषु कथं कथिते-गणिणी
 -गणिनीं तासां महत्तरिकां प्रधानां । पुरओ-पुरोऽग्रतः ।
 किञ्चा- कृत्वा । यदि पृच्छति-यदि पृच्छति प्रश्नं कृत्वा ।
 ओ-सतोऽनेन विधानेन । केहेदव्वं कथयितव्यं प्रतिपादयि-
 तव्यं नान्यथा । तासां मध्ये एकस्याः कार्यं नैव कथयेदे-
 कार्षी सन्, गणिनीं पुरः कृत्वा यदि पुनः पृच्छति तदा कथ-
 नीयं मार्गप्रभावनामिच्छतेति ॥ १७८ ॥

... व्यतिरेकद्वारेण प्रतिपाद्यान्वयद्वारेण प्रतिपादयन्नाह—

तरुणो तरुणीए सह कहा व सल्लावणं च जदिकुज्जा
आणाकोवादीया पंचवि दोसा कदा तेण ॥ १७३ ॥

तरुणः तरुण्या सह कथां वा संलापं च यदि कुर्यात् ।
आज्ञाकोपादय पंचापि दोषाः कृताः तेन ॥ १७९ ॥

यदि कथितन्यायेन न प्रवर्तते चेत् । तरुणो र्यौवनपि-
शाचगृहीतः । तरुणीए-तरुण्या चन्मत्तयौवनया । सह-
सार्धं कहाव-कथां वा प्राक्प्रबन्धचरितं । सल्लावणं च-
सल्लापं च अथवा-(असम्भावणं च) प्रहासमवचनं च । जदि
कुज्जा-यदि कुर्यात् विधेय.चेत् । आणाकोधा (वा) दीया
आज्ञाकोपादयः आज्ञाकोपानवस्थामिध्यात्वाराधनात्मनारा-
संयमविराधनानि । पंचवि-पंचापि । दोसा-दोषाः पापहेतवः
कदा-कृता अनुष्ठिताः । तेण-तेनैवं कृत्वता । यदि तरुणस्त-
रुण्या सह कथामवसल्लापं च कुर्यात्ततः किं स्यात् ? आज्ञा-
कोपादिकाः पंचापि दोषाः कृतास्तेन स्युरिति ॥ १७६ ॥

यत्र ब्रह्मचरिणोः तत्र किमावासादिक्रिया युक्ताः ? नेत्याह-
णो कप्पदि विरदाणं विरदीणमुवासयाहि चिट्ठेदुं ।
तत्थ णिसेज्जउवट्टणसज्जायाहारभिक्षवोसरणं ॥
न कल्पते विरतानां विरतीनामुपाश्रये स्थातुम् ।
तत्र निपद्योद्धर्तनस्वाध्यायाहारभिक्षाव्युत्सर्जनानि ॥

यो कल्पति—न कल्पते न पुष्पते । विरदाणं—विरतानां संयत्तानां पापक्रियासदकरणोद्यत्तानां । विरदाणं—विरतानां भार्षिकाणां उवासवन्दि—आवासे वसतिशब्दो । विद्वद्—नेष्ट्वित्तु स्यात्तु वसितुं न केवलं । तस्य—तत्र दीर्घकालाः क्रिया न युक्ताः किन्तु क्षणमत्र याः क्रियास्ता अपि । निसेज्ज—निपद्योपयोगेन । उवद्वयं—उदूर्तनं शयनं लोटनं । सज्जाय—स्वाध्यायः शास्त्रव्याख्यानं परिवर्तनादयो वा । आहारभिरत्वा—आहारभिक्षामरणं । वीसरणं प्रतिक्रमणादिकं अथवा व्युत्सर्जनं मूत्रपुरीषाद्युत्सर्गः प्रदेशमाहचर्यात् पतेषां हन्तः सः । अन्वार्थैवपादयश्च क्रिया न युक्ताः । विरतानां चेष्टितुं भार्षिकाणां आवासे न कल्पते, निपद्योदूर्तनस्वाध्यायाहारभिक्षाव्युत्सर्जनानि च तत्र न कल्पन्ते । आहारभिक्षयोः को विज्ञेय इति चेत् तन्कृतान्वक्तृभेदात् ताभिर्निष्पादितं भोजनं आहारः, आवकादिभिः कृतं यत्तत्र दीयते सा भिक्षा । अथवा मध्यान्हकाले भिक्षार्थं पर्यटनं भिक्षा शोदनादिग्रहणमाहारः इति ॥ १८० ॥

किपर्यमेताभिः सह स्वविरत्वादिगुणसमन्वितस्यापि संसर्गो वार्यते यतः—

थेरं चिरपव्वहयं आयरियं बहुसुदं च तवसिं वा ।
ण गणेदि काममलिणो कुलमवि समणो विणासेह
स्वविरं चिरप्रव्राजितं आचार्यं बहुधुतं च तपस्विनं

न गणयति काममलिनःकुलमपि श्रमणो विनाशयति

थेरं—स्यविरं आत्मानं सर्वत्र सम्बंधनीयं सामर्थात्
सोपस्कारत्वात् सूत्राणां । चिरपञ्चइयं-चिरप्रजितं प्ररुढव्रतं
आपरियं—आचार्यं । बहुसुदं—बहुश्रुतं सर्वशास्त्रपारंगं । तद-
सि वा—तपस्विनं वा पष्ठाष्टमादिकयुक्तं चकारादात्मनः समुच्च-
यः, अथवा स्यविरत्वादयो गुणा गृह्यंते, अथवात्मनोऽप्ये स्य-
विरत्वादयस्तान् । ए गणोदि—न गणयति नोऽपेक्षते नो
पश्यति न गणयेद्वा । काममलिणो—कामेन मलिनः
कश्मलः काममलिनो मैथुनेच्छोपद्रुतः । कुलमवि—कुलमपि
कुलं मातृपितृकुलं सम्पत्त्वादिकं वा । श्रमणो—श्रमणः । वि-
णासेदि—विनाशयति विराधयति । स्यविरं चिरप्रजिताचा-
र्यं बहुश्रुतं तपस्विनमात्मानं केवलं न गणयति काममलिनः सन्
श्रमणः कुलमपि विनाशयति । अथवा न केवलमात्मनः
स्यविरत्वादीन् गुणान् न गणयति सम्पत्त्वादिगुणानपि
विनाशयति । अथवा न केवलं कुलं विनाशयति किंतु स्यविर-
त्वादीनपि न गणयति परिभवतीत्यर्थः ॥ १८१ ॥

एताः पुनराश्रयन् पद्यपि कुलं न विनाशयत्यात्मानं
वा तथाऽप्यत्रादं प्राप्नोतीत्याह—

कण्ठं विषयं अंतेउरियं तह सहरिणी सलिंगं वा ।
आचिरेणाल्लियमाणो प्ववाद्दं तस्य पप्पोदि ॥

कन्यां विधवां आंतःपुरिकां तथा स्वैरिणीं सलिंगिनीं ।
अचिरेणालीयमानः अपवादं तत्र प्राप्नोति ॥

कण्ठं—कन्यां विवाहयोग्यां । विह्वं—विगतो मृतो गतो
घबो भर्ता यस्याः सा विधवा तां । अंतैःपुरिकं—अन्तःपुरे
भवा अन्तःपुरिका तामान्तःपुरिकां स्वार्थे कः—राज्ञीं राशी-
समानां विलासिनीं वा । तद्—तथा । मङ्गिणीं—स्वेच्छया
परकुलानोपतीति स्वैरिणीं तां स्वेच्छाचारिणीं । सलिंगं वा
—समानं लिंगं सलिंगं व्रतादिकं कुलं वा तद्विद्यते यस्याः सा
सलिंगिनी तां । अथवा मह लिंगेन वर्तते इति सलिंगा तां स्व-
वर्शनेऽन्यदर्शने वा प्रप्रजितां । अचिरेण—क्षणमात्रेण मना-
गपि । अङ्घ्रियमाणो—आलीयमानः आश्रयमाणः सहवासाला-
पादिक्रियां कुर्वाणः । अपवादं—अपवादं अकीर्तिं । तत्र—
तत्राश्रये । एषोदि—प्राप्नोति अर्जयतीति । कन्यां विधवां
अन्तःपुरिकां स्वैरिणीं सलिंगिनीं बालीयमानोऽचिरेण तत्र
अपवादं प्राप्नोतीति ॥ १८२ ॥

नन्वार्थादिभिः सह संसर्गः सर्वथा यदि परित्यजनीयः
कथं तासां भतिक्रमणादिकं क एवमाह सर्वथा त्यागो यावत्तैर्न
विशिष्टेन कर्तव्य इत्याह—

पियधम्मो ददधम्मो संविग्गोऽवज्जभीरुपरिसुद्धो
संगदणुग्गदुकुसलो सददं सारक्खणाजुतो ॥ ३
प्रियधर्मा ददधर्मा संविमः अवज्जभीरुः पाशुद्धः ।

संग्रहानुग्रहकुशलः सततं सारक्षणायुक्तः ॥ १८३ ॥

पियधम्भो-पिय इष्टो धर्मः समादिकश्चारित्रं वा यस्या-
सौ मियधर्मा उपशमादिसमन्वितः । ददधम्भो-ददः स्थिरो
धर्मो धर्माभिप्रायो यस्यासौ ददधर्मा । संविग-संविग्नो धर्म-
तत्फलविषये हर्षसम्पन्नः । अवज्जमीरु-अवज्जमीरुवर्चं पापं
कुत्स्यं तस्माद्भयनशीलोऽवदधमीरुः । पग्मिमुद्धो-परिसम-
न्ताच्छुद्धः परिशुद्धोऽखण्डिताचरणः । संग्रह-संग्रहो दीक्षा-
शिक्षाव्याख्यानदिभिरुपग्रहः, अगुगुगह-अनुग्रहः प्रतिपाल-
नं आचार्यत्वादिदानं ताभ्यां तयोर्वा (कुसलो) कुशलो
निपुणः संग्रहानुग्रहकुशलः पात्रभृतं गृह्णाति गृहीतस्य च
शास्त्रादिभिः संयोजनं । सद्दं-सततं सर्वकालं । सारख-
णाजुचो-सहारक्षणेन वर्तत इति सारक्षणा क्रिया पापक्रिया-
निवृत्तिस्तथा युक्त रक्षायां युक्तः हितोपदेशदातेति ॥१८३॥

गंभीरो दुद्धरिसो मिदवादी अप्पकोदुहल्लो य ।

चिरपञ्चइदो गिहिदत्थो अज्जाणं गणधरो होदि ।

गंभीरो दुर्धपो मितवादी अल्पकुतूहलश्च ।

चिरप्रव्रजितः गृहीतार्थः आर्याणां गणधरो भवति १८४

गंभीरो-गुणैरगाधोऽलम्बपरिमाणः । दुद्धरिसो-दुर्धपोऽ-
कदर्थ्यः स्थिरचित्तः । मिदवादी-मितं परिमितं वदतीत्येवं
शीलो मितवादी अल्पवदनशीलः । अप्पकोदुहल्लो य-अल्पं

स्तोकं कुतूहलं कौतुकं यस्यासावल्पकुतूहलोऽविस्मयनीपो
 ऽपवा अल्पगुह्यदीर्घस्तन्धः प्रभवादिरहितः । चञ्चुः समुच-
 यार्थः । चिरपञ्चदो-चिरमग्रजितः निर्व्यूह्यनभारो गुण-
 ज्येष्ठः । गिद्धित्यो-गृहीतो ज्ञातोऽर्थः पदार्थस्वरूपं येनासौ
 गृहीतव्यः आचारमापश्चित्तादिकुशलः । अज्जाणं-आर्याणां
 संयतीनां । गणधरो पर्यादोपदेशकः प्रतिक्रमणाद्यावा-
 र्यः । होदि-भवति । मियधर्मा दृढधर्मा संविग्नोऽव्यधीरुः
 परिगुह्यः संग्रहानुग्रहकुशलः संततं सागक्षणयुक्तो गम्भीर-
 दुर्धर्षमित्वाद्यल्पकौतुकचिरमग्रजितगृहीतार्थश्च यः स आ-
 र्याणां गणधरो भवतीति ॥ १८४ ॥

अथान्यथाभूने यदि स्यात् तदानीं किं स्यादित्यत आह—
 एवंगुणवदिरित्तो जदि गणधारित्तं करेदि अज्जाणं ।
 चत्तारि कालगा से गच्छादिविराहणा होज्ज ॥१८५॥
 एवंगुणव्यातिरिक्तः यदि गणधरत्वं करोति आर्याणाम् ।
 चत्वारः कालकाः तस्य गच्छादिविराधना भवेत् ॥

एवं-अनेन प्रकारेण एतर्गुणैः । वदिरित्तो-व्यतिरिक्तो
 मुक्तः । जदि-यदि । गणधारित्तं-गणधारित्वं प्रतिक्रमणा-
 दिकं । करेदि-करोति । अज्जाणं-आर्याणां सपरिस्वनीनां ।
 चत्तारि-चत्वारः । कालगा-कालकाः गणपोषणात्मसंस्कार-
 रसल्लेखनोत्पत्त्यर्थकाला आधा वा विराधिता भवन्तीति षाड्य-
 शेषः । अथवा कलिकामहणेन मापश्चित्तानि परिस्पन्ने

चत्वारि प्रायश्चित्तानि परिगृह्यन्ते च्छेदमूलपग्निहारपारं-
कानि । अथवा चत्वारो मासाः कांजिकमक्ताहारेण । से-
तस्य आर्यागणधरस्य भवन्तीत्यर्थः । गच्छादि—गच्छ श्रुपि-
कुलं आदिर्येषां ते गच्छादयस्तेषां, विराहणा—विराधना
विनाशो विपरिणामो वा गच्छादिविराधना गच्छात्मगण-
कुलश्रावकमिष्ट्यादृष्ट्यादयो विराधिता भवन्तीत्यर्थः । अथ-
वा गच्छात्पविनाशः होञ्ज—भवेत् । पूर्वोक्तगुणव्यतिरिक्तो
यथार्याणां गणधरत्वं करोति तदानीं तस्य चत्वारः काला
विनाशमुपयान्ति, अथवा चत्वारि प्रायश्चित्तानि लभन्ते
गच्छादेर्विराधना च भवेदिति ॥ १८५ ॥

तस्मात्तेन परगणस्थेन यत्तस्याचार्यस्यानुमतं तत्कर्तव्यं
सर्वथा प्रकारेणोत्पन्नः आह—

किं बहुणा भणितेन तु जा इच्छा गणधरस्स सा सव्वा
कादव्वा तेण भवे एसेव विधी तु सेसाणं ॥ १८६ ॥

किं बहुना भणितेन तु या इच्छा गणधरस्य सा सर्वा ।
कर्तव्या तेन भवेत् एषैव विधिस्तु शेषाणाम् ॥ १८६ ॥

किं बहुणा—किं बहुना । भणितेन तु भणितेन तु किं बहु-
नोक्तेन । जा इच्छा—येच्छा योभिर्मायः । गणधरस्म—गणध-
रस्याचार्यस्य । सा सव्वा—सर्वैव सा कादव्वा कर्तव्या । तेण
पादोष्णेन । भये भयेत् । किं परगणस्थेनैव कर्तव्या नेत्याह

एतेव विधीदु सेसाणं—एष एव इत्यंभूत एव विधिरनुष्ठानं
शेषाणां स्वगणस्थानामेकाकिनां समुदायव्यवस्थितानां च ।
किं बहुनोक्तेन येच्छा गणधरस्य सा सर्वा तेन कर्तव्या भवेत्
न केवलमस्य शेषाणामप्येव एव विधिरिति ॥ १८६ ॥

यदि यतीनामयं न्याय आर्थिकाणां क इत्यत आह—

एसो अजाणंपि अ समाचारो जहाक्खिओ पुव्वं ।
सव्वहि अहोरत्ते विभासिदव्वो जघाजोग्गं ।
एष आर्याणामपि च समाचारः यथाख्यातः पूर्वम् ।
सर्वस्मिन् अहोरात्रे विभापितव्यो यथायोग्यं ॥ १८७ ॥

एसो—एषः । अजाणंविषय—आर्याणामपि च । समाचारो—
समाचारः जहाक्खिओ—यथारूपात्तो यथा प्रतिपादितः ।
पुव्वं—पूर्वस्मिन् । सव्वहि—सर्वस्मिन् । अहोरत्ते—अहोरात्रे रात्रौ
दिवसे च । विभासिदव्वो—विभापयितव्यः प्रकटयितव्यो विभा-
वयितव्यो वा । जघाजोग्गं—यथायोग्यं आत्मानुरूपो वृक्षमू-
लादिरहितः । सर्वस्मिन्नहोरात्रे एषोपि समाचारो यथायोग्य-
मार्थिकाणां आर्थिकाभिर्वा प्रकटयितव्यो विभावयितव्यो वा
यथारूपात्तः पूर्वस्मिन्निति ॥ १८७ ॥

वसतिकार्या ताः कथं गमयन्ति कालमिति पृष्टेऽन आह—

अण्णोण्णणुकूलाओ अण्णोण्णहिरक्खणाभिजुत्ता-
ओ । गयरोसवेरमायासलज्जमज्जादकिरियाओ ।

अन्योन्यानुकूलाः अन्योन्याभिरक्षणाभियुक्ताः ।
गतरोपवैरमायाः सलज्जमर्यादक्रियाः ॥ १८८ ॥

अणोणगुणानुकूलाभ्यो-अन्योन्यस्थानुकूलास्त्यक्तमात्सरा
अन्योन्यानुकूलाः परस्परत्यक्तमात्सर्याः । अणोणगहिर-
वग्याभिजुक्ताभ्यो-अन्योन्यासां परस्पराणामभिरक्षणं प्रति-
पालनं तस्मिन्नभियुक्ता उच्युक्ता अन्योन्याभिरक्षणाभियुक्ताः ।
गतरोपवैरमाया-रोपश्च वैरं च माया च रोपवैरमायाः गता
विनष्टा रोपवैरमाया यासां ता गतरोपवैरमायास्त्यक्तमोह-
नीयविशेषक्रोधमारणापरिणामकौटिल्याः । सलज्जमज्जाद-
क्रियाभ्यो लज्जा च मर्यादा च क्रिया च लज्जामर्यादक्रियाः
सह तार्भिर्वान्त इति सलज्जमर्यादक्रियाः लोकापवादादात्मनो
भगपरिणामो लज्जा, रागद्वेषाभ्यां न्यायादनन्यया वर्तनं
मर्यादा, उभयकूलानुरूपाचरणं क्रियेति ॥ १८८ ॥

पुनरपि ताः कथं विशिष्टा इत्यत आह-

अज्ज्ञयणे परियद्वे सवणे कहणे तहाणुपेहाए ।
तवविणयसंजमेसु य अविरहिदुपओगजुक्ताओ ॥
अध्ययने परिवर्ते श्रवणे कथने तथानुप्रेक्षासु ।
तपोविनयसंयमेपु च आविराहिता उपयोगयुक्ताः ॥ १८९

अज्ज्ञयणे-अध्ययनेऽनधीतशास्त्रपठने । परियद्वे-परि-
वर्तने पठितशास्त्रपरिपाठ्यां । सवणे-भवणे धृतस्याधुत-

स्य च शास्त्रस्यावधारणे । कर्तव्ये-कथने आत्मज्ञातशास्त्रा-
न्यनिवेदने । अणुपेहाए-अनुपेक्षासु श्रुतसर्ववस्तुधुरान्यत्वा-
दिचिन्तासु श्रुतस्य शास्त्रस्यानुचिन्तने वा । तद्विणयसं-
जमेषु य-तपश्च विनयश्च संयमश्च तपोविनयसंयमास्तेषु
चानशनप्रायश्चित्तादिक्रियामनोवचनकाया (य) स्तन्वत्ये-
न्द्रयनिरोधर्जावक्ष्यपरित्यागेषु । अविरहिद-अविरहिताः
वक्ष्यता नित्योद्युक्ताः । उच्योग-उपयोगः तात्पर्यं ज्ञानाभ्या-
सः । जोग-योगो मनोवचनकायाः शुभानुष्ठानमेताभ्यां,
जुताभो-युक्ताः उपयोगयोगयुक्ताः ॥ १८९ ॥

पुनरपि ताः विशेष्यन्ते—

अविकारवत्यवेसा जलमलविलित्तचत्तदेहाओ ।
धम्मकुलकित्तिदिक्खापडिरूपविसुद्धचरियाओ
अविकारवस्त्रवेशाः जलमलविलित्तत्यक्तदेहाः ।
धर्मकुलकीर्तिदीक्षाप्रतिरूपविशुद्धिचर्याः ॥ १९० ॥

अविकारवत्यवेसा-न विद्यते विकारो विकृतिः स्वमा-
वादन्यथाभावो वा येषां तेऽ विकाराः धर्माणि च येषश्च
शरीरादिसंस्थानं च वस्त्रवेपा अविकारा वस्त्रवेपा यासां ता
अविकारवस्त्रवेपा रक्षांकितादिवरणतिभंगादिभूविकारादि
येपरहिताः । जलं सर्वांगानं प्रस्पेदयुक्तं रजः । अंगैकदेह-
व्यये मलं ताभ्यां विलिप्ता-विलिप्ता युक्ता जलमलविलिप्ताः

चतुर्देहाओ-त्यक्तोऽसंस्कृतो देहः शरीरं यासां तास्त्यक्तदे-
हाः, जलमलविलिप्ताश्च तास्त्यक्तदेहाश्च तास्तयाभूताः ।
धम्म-धर्मः । कुलं-कुलं । किञ्चित्-कीर्तिः । दिवखा-दीक्षा ।
सासां, पटिरुव-प्रतिरूपा सदृशाः । विमुद्ध-विशुद्धा । चरि-
याभ्यो-चर्यानुष्ठानं यासां ता धर्मकुलकीर्तिदीक्षाप्रतिरूपवि-
शुद्धचर्याः क्षमामार्दवादिमातृपितृकुलात्मयशोव्रतसदृशाभगना-
चरणा इति ॥ १९० ॥

कथं च तास्तिष्ठन्त्यन आह—

अग्निहृत्पमिस्सणिलये असण्णिवाएविमुद्धसंचारे
दो तिण्णि व अज्जाओ बहुगीओ वा सहत्यंति ॥

अगृहस्थमिश्रनिलये असंनिपाते विशुद्धसंचारे ।

द्वे तिस्रो वा आर्या बह्व्यो वा सह तिष्ठन्ति ॥१९१॥

अग्निहृत्पमिस्सणिलए-गृहे तिष्ठन्तीति गृहस्थाः स्वदार-
परिग्रहाशक्तान्तैः, मिस्स-मिथो युक्तो न गृहस्थमिथोऽगृहस्थ-
मिथः स चासौ निलयश्च वसतिक्ता तस्मिन्नगृहस्थमिश्रनिलये
यत्रामंयतजनैः सह सम्यक् नो नास्ति तत्र । असण्णिवाए-
अगतां पारदारिकचौरविशुनदुष्टतिर्यक्प्रभृतीनां निशतो
विन.शोऽभावो यत्र तस्मिन्नसंनिधाने । अपवा सतां यती-
नां निगतः वसरः मन्निहृष्ट्याऽसंनिधानः स न विपते यत्र
सोऽसंनिधानमनास्ति । अपवा असंज्ञिनां पातोऽभ्रंज्ञिगतो

बाधारहिते मदेशे इत्यर्थः । विषुद्धसंचारे-विशुद्धः संक्षेप-
 दितो गुप्तो वा संचरणं संचारः पलोत्सर्गप्रदेशयोग्यः गमना-
 गमनार्हो वा यत्र स विशुद्धसंचारस्तस्मिन् बालवृद्धरोगि-
 शास्त्राध्ययनयोग्ये । दो-द्वे । तिस्रः-तिस्रः । अज्जामो
 -आर्षाः संपतिकाः । बहुगीभ्यो वा-बहवो वा त्रिंशच्चन्वा-
 रिंशद्वा । सह-एकत्र । अत्यन्ति-निष्ठन्ति वसन्तीति । अष्ट-
 हस्यमिथनिलयेऽसन्निपाते विशुद्धसंचारे द्वे तिस्रो बहवो
 वार्या अन्योन्यानुकूलाः परस्पराभिरक्षणाभियुक्ता गतरोप-
 वैरमायाः सलज्जमर्यादक्रिया अध्ययनपरिवर्तनेनश्रवणकथन-
 तपोविनयसंपन्नेषु अनुमेसासु च तथास्थिता उपयोगयोगयुक्ता-
 श्चाविकारवस्त्रयेषा जल्लभलविलिप्तास्तपक्तदेहा धर्मकुलकीर्ति-
 दीप्तापतिरूपविशुद्धवर्षाःसन्त्यस्त्रिंशन्तीति समुदायार्थः १६१

किं ताभिः परसृहं न कदाचिदपि गन्तव्यमित्यतः आह-
 ण ग परगेहमकज्जे गच्छे कज्जे अवस्सगमाणिज्जे ।
 गणिणीमापुच्छिता संघाडेणेव गच्छेज्ज ॥१९२॥
 न च परगेहमकार्ये गच्छेयुः कार्ये अवश्यंगमनीये ।
 गणिनीमापृच्छथ संघाटेनैव गच्छेयुः ॥ १९२ ॥

णव-नच । परगेहं-परसृहं सृहस्यनिलयं यतिनिलयं
 वा । अकज्जे-अकार्येभ्योजने कारणमन्तरेण । गच्छे
 गच्छेयुः यान्ति । कज्जे-कार्ये उत्पन्ने प्रयोजने । अरस्त-

चतुर्देहाओ-त्यक्तोऽसंस्कृतो देहः शरीरं यासां तास्त्यक्तदे-
हाः, जट्टमलविलिप्ताश्च तास्त्यक्तदेहाश्च तास्तयाभूताः ।
धम्म-धर्मः । कुलं-कुलं । किञ्चि-कीर्तिः । दिवखा-दीक्षा ।
तासां, पडिरूव-प्रतिरूपा सदृशाः । विमुद्ध-विशुद्धा । चरि-
याओ-चर्यानुष्ठानं यासां ता धर्मकुलकीर्तिदीक्षाप्रतिरूपवि-
शुद्धचर्याः समामार्दवादिमातृपितृकुलात्मयशोव्रतसदृशाम्ना-
चरणा इति ॥ १९० ॥

कथं च तास्तिष्ठन्त्यत आह—

अग्निहृत्पमिस्सणिलये असण्णिवाएविशुद्धसंचारे
दो तिण्णि व अज्जाओ बहुगीओ वा सहत्थंति ॥

अगृहस्थमिश्रनिलये असंनिपाते विशुद्धसंचारे ।

द्वे तिस्रो वा आर्या बह्व्यो वा सह तिष्ठंति ॥१९१॥

अग्निहृत्पमिस्सणिलए-गृहे तिष्ठन्तीति गृहस्थाः स्वदार-
परिग्रहाशक्ताभ्यैः, मिस्स-मिथो युक्तो न गृहस्थमिथोऽगृहस्थ-
मिथः स चासौ निलयश्च धसतिका तस्मिन्नगृहस्थमिश्रनिलये
यत्रामंपतजनैः सह सम्पर्को नास्ति तत्र । असण्णिवाए-
असतां पारदारिकचौरपिशुनदुष्टतिर्यक्प्रभृतीनां निपातो
विनाशोऽ भावो यत्र तस्मिन्नसंनिपाते । अथवा सतां यती-
नां निपातः प्रसरः सन्निकृष्टताऽसंनिपातः स न विद्यते यत्र
सोऽ संनिपातस्तस्मिन् । अथवा असंज्ञिनां पातोऽसंज्ञिपातो

बाधारहिते प्रदेशे इत्यर्थः । विशुद्धसंचारे-विशुद्धः संकेतार-
 हितो गुप्तो वा संचरणं संचारः मलोत्सर्गप्रदेशयोग्यः गमना-
 गमनाहो वा यत्र स विशुद्धसंचारस्तस्मिन् पालकदरोगि-
 शास्त्राध्ययनयोग्ये । दो-द्वे । तिरिण-तिस्रः । भ्रज्जानो
 -भ्रार्थाः संयतिकाः । बहुगीभो वा-बहुषो वा विशुद्धत्वा-
 रिच्छदा । सह-एकत्र । अत्यन्ति-निष्ठन्ति वसन्तीनि । अष्ट-
 दृश्यमित्थनिलयेऽसन्निपाते विशुद्धसंचारे द्वे तिस्रो बहुषो
 वार्या अन्योन्यानुकूलाः परस्पराभिरसंज्ञाभिपुक्ता गतरोष-
 वैरमायाः सलज्जमर्यादक्रिया अध्ययनपरिवर्तनश्रवणकपन-
 तपोविनयसंयमेषु अनुमेषामु च तथास्थिता वरयोगयोगपुक्ता-
 र्चाधिकारवस्थेषा जल्लमलविलिप्तास्त्यक्तदेहा धर्मकूलफीति-
 दीक्षावतिरूपविशुद्धचर्याःसन्त्यस्तिष्ठन्तीति समुदायार्थः १६१

किं ताभिः परगृहं न कदाचिदपि गन्तव्यमित्यतः ध्या-
 ण ग परगोहमकज्जे गच्छे कज्जे अवस्सगमाणिज्जे ।
 गणिणीमापुच्छिता संघाडेणेव गच्छेज्ज ॥१९२॥
 न च परगोहमकार्ये गच्छेयुः कार्ये अवश्यंगमनीये ।
 गणिणीमापुच्छय संघाटेनैव गच्छेयुः ॥ १९२ ॥

णय-नच । परगोहं-परगृहं गृहस्यनिष्ठत्वं यत्तिनिलयं
 वा । अकज्जे-अकार्येऽप्यपोजने कारणान्तरेण । गच्छे-
 गच्छेयुः यान्ति । कज्जे-कार्ये उत्पन्ने मपोजने ।

गमणिञ्जे-अवश्यं गमनीयेऽवश्यं गन्तव्ये मिश्राप्रतिक्रमणा-
दिकाले । गणिणी-गणिणीं महत्तरिकां । आपुच्छिता-आ-
पृच्छयानुक्ता लब्ध्या । संघाटोव-संघाटकेनैवान्याभिः
सह । गच्छेज्ज-गच्छेयुः गच्छन्तीति । परसृहं च ताभिर्न
गन्तव्यं, किं सर्वथा नेत्याह अवश्यंगमनीये कार्ये गणिनीमा-
पृच्छय संघाटकेनैव गन्तव्यमिति ॥ १६२ ॥

स्ववासे परसृहे वा एताः क्रियास्ताभिर्न कर्तव्या इत्यत आह-
रोदण्णहावणभोयणपयणं सुत्तं च छव्विहारंभे ।
विरदाण पादमक्खणधोवणगेयं च ण य कुञ्जा ॥
रोदनस्नपनभोजनपचनं सूत्रं च पड्विधारंभान् ।
विरतानां पादम्रक्षणधावनं गीतं च न च कुर्युः १९३ ॥

रोदण-रोदनश्चुविपोचनं दुःखार्तस्य । गहावण-स्न-
पनं बालार्दीना मार्जनं । भोयण-भोजनं तेषामेव बलभनपा-
नादिक्रियाः । पयणं-पचनं ओदनादीनां पाकनिर्वर्तनं ।
सुत्तं च-सूत्रं सूत्रकरणं च । छव्विहारंभे-पट् मकारा येषां
ते पड्विघोस्ते च ते आरम्भाश्चेति पड्विधारंभाः । असिपि-
कृषिवाणिज्यशिल्पलेखक्रियाप्रारम्भास्तान् जीवघातहेतून् ।
विरादण-विरतानां संवतानां । पादपक्खणधोवण-
म्रक्षणं अभ्यर्जनं धावनं प्रक्षालनं पादयोश्चरणयोर्म्रक्षण-
धावनं पादम्रक्षणधावनं । गेयं-गीतं च रागपूर्वकं गन्धर्वं ।

णय-न च । कुञ्जा-कुर्युः न कुर्वन्ति । परगृहं गता आर्यिका
रोदनस्नपनमोजनपचनसूत्राणि पद्विधारम्भाश्च न कुर्व-
न्ति, विरतानां पादघ्राणधावनं वा न कुर्युः स्वावासे परवासे
शान्पाश्च या अयोग्याः क्रियास्ता न कुर्वन्त्यपवादहेतु-
त्वादिति ॥१९३॥

अथ भिक्षाचर्यायां कथमवतरन्ति ता इत्यत आह—

तिण्णिवपंचवंसत्तवअज्जाओअण्णमण्णरक्खाओ
धेरीहिं सहंतरिदा भिक्खाय समोदरंति सदा ॥

तिस्रो वा पंच वा सप्त वा अर्या अन्योन्यरक्षाः ।

स्थविराभिः सहान्तरिता भिक्षायै समवतरन्ति सदा ॥

तिण्णिव-तिस्रो वा । पंचव-पंच वा । सत्तव-सप्त वा
अज्जाओ-आर्यिकाः । अण्णमण्णरक्खाओ-अन्योन्यरक्षा
यासां ता अन्योन्यरक्षाः परस्परकृतयत्नाः । धेरीहिं-स्थवि-
राभिः वृद्धाभिः । सह-सार्धं । अंतरिदा-अन्तरिता व्यवहिताः
कार्भिवृद्धामिरेवान्यासामश्रुतत्वात् । भिक्खाय-भिक्षायै भि-
क्षार्थं भिक्षाभ्रमणकाले बोपल्लक्षणमात्रमेतद् भिक्षामहणं यथा
काकेभ्यो दधि रसतामिति । समोदरंति-समवतरन्ति सम्पक्व-
र्यटन्ति । सदा-सर्वकालं । यत्र तासां गमनं भवति तत्रानेन विधा-
नेन नान्येनेति । तिस्रः पंच सप्त वा अन्योन्यरक्षाः स्थविरा-
भिः सहान्तरिताश्च भिक्षायै समवतरन्ति सदेति ॥१९४॥

अथ पंचाचाराधिकारः॥५॥

पंचाचाराधिकारप्रतिपादनार्थं नमस्कारमाह—

तिहुयणमन्दरमहिदे तिलोयबुद्धे तिलोगमत्यत्ये
तेलोकविदिदवीरे तिविहेण य पणिविदे सिद्धे १

त्रिभुवनमंदिरमाहितान्त्रिलोकबुद्धान्त्रिलोकमस्तकस्थान्
त्रैलोक्यविदितवीरान् त्रिविधेन च प्रणिपतामि सिद्धान्

तिहुयणमंदरमहिदे—मन्दरे मेरौ महिताः पूजिताः स्ना-
पिताः मन्दरमहिताः त्रयाणां भुवनानां लोकानां समाहार-
स्त्रिभुवनं तेन मन्दरमहितास्त्रिभुवनमन्दरमहिताः । अथवा
त्रिभुवनस्य मन्दरा प्रधानाः सौधर्मेन्द्रादयस्तैर्महितास्त्रिभुवन-
मन्दरमहितास्तांस्त्रिभुवनमन्दरमहितान् । तिलोगबुद्धे—त्रि-
लोकानां त्रिलोकैर्वा बुद्धा ज्ञातारः ज्ञाता वा त्रिलोकबुद्धास्तां-
स्त्रिलोकबुद्धान् । तिलोगमत्यत्ये—त्रिलोकस्य मस्तकं सिद्ध-
क्षेत्रं तस्मिंस्तिष्ठन्तीति त्रिलोकमस्तकस्थास्तांस्त्रिलोकमस्त-
कस्थान् सिद्धक्षेत्रस्थान् । तेलोकविदिदवीरे—त्रिषु लोकेषु
विदितः ख्यातो वीरो वीर्यं येषां, अथवा त्रिलोकानां विदि-
ताः प्रख्यातास्ते च ते वीराश्च शूराश्च त्रिलोकविदितवीरा
त्रैलोक्यस्य वा विदितं वीर्यं यैस्ते त्रैलोक्यविदितवीर्यास्तान्
त्रैलोक्यविदितवीर्यान् त्रिलोकविदितवीरान्वा । तिविहेण—

त्रिविधेन त्रिपकारेण मनोवचनकर्मभिः । पण्डिते-प्रणिपत्यं
 वत्वान्तोऽयं, अथवा प्रणिपतामि मिहन्तोऽयं क्रियाशब्दः ।
 सिद्धे-सिद्धान निराकृतनिर्मूलकर्मणः । न चात्र तेषामसि-
 द्धता पूर्वापराविरुद्धागमनत्स्वरूपप्रतिपादकपथाण्यसद्भा-
 वात्, तत्सद्भाववाचकप्रमाणभावाद्वा । न चेतरेतराश्रयस-
 द्भावः । द्रव्यार्थिकनयार्पणयानादिनिधनस्यागमस्य स्वमहिम्नैव
 प्रामाण्यात् । पर्यायार्थिकनयाश्रयणाच्च घातिकर्मविनिर्मुक्ता-
 र्हेत्प्रणीतत्वाद्वा । न च जीवानां कर्मवन्वाभावाभावो हानिवृ-
 द्धिदर्शनादिति । त्रिभुवनमन्दरमहितानर्हतस्त्रिलोकपस्तक-
 स्यांस्त्रिलोकविदितत्रोपानि सिद्धांश्च प्रणिपत्य वक्ष्ये, इति
 सम्बन्धः । अथवा सर्वाणि शास्त्राणि नमस्कारपूर्वाणि,
 कुतः सर्वज्ञपूर्वकत्वात् तेषां यतोऽतः स्वतत्रोऽयं नमस्कारः
 त्रिभुवनमन्दरमहितानर्हतः सिद्धांश्च प्रणिपतामि । शेषाणि
 विशेषणान्यनयोरेव । अथवा सिद्धानामेव नमस्कारोऽयं
 भूतपूर्वगतिन्यायेन विशेषणानां सद्भावादिति । वक्ष्ये इति
 क्रियापदमुक्तं ।

किं वक्ष्ये ? किमर्थं वा नमस्कार इति पृष्टेऽतः ब्राह्म—
 दंसणणाणचरिचेतव्वेविरियाचरहि पंचविहे ।
 वोच्छं अदिचारेऽहं कारिदे अणुमोदिदे अ क्कदे ॥
 दर्शनज्ञानचरित्रे तपसि वीर्याचारे पंचविधे । वक्ष्ये
 अतीचारान् अहं कारितान् अनुमोदितान् च कृतान्

अथ पंचाचाराधिकारः॥५॥

पंचाचाराधिकारमतिपादनार्थं नमस्कारमाह—

तिहुयणमन्दरमहिदे तिलोयबुद्धे तिलोगमत्यत्ये
तेलोकविदिदवीरे तिविहेण य पणिविदे सिद्धे १

त्रिभुवनमंदिरमहितान्त्रिलोकबुद्धान्त्रिलोकमस्तकस्थान्
त्रैलोक्यविदितवीरान् त्रिविधेन च प्रणिपतामि सिद्धान्

तिहुयणमंदरमहिदे—मन्दरे मेरो महिताः पूजिताः स्ना-
पिताः मन्दरमहिताः त्रयाणां भुवनानां लोकानां समाहार-
स्त्रिभुवनं तेन मन्दरमहितास्त्रिभुवनमन्दरमहिताः । अथवा
त्रिभुवनस्य मन्दरा मथानाः सौधमेन्द्रादयस्तेर्महितास्त्रिभुवन-
मन्दरमहितास्तांस्त्रिभुवनमन्दरमहितान् । तिलोगबुद्धे—त्रि-
लोकानां त्रिलोकैर्वा बुद्धा ज्ञातारः ज्ञाता वा त्रिलोकबुद्धास्तां-
स्त्रिलोकबुद्धान् । तिलोगमत्यत्ये—त्रिलोकस्य मस्तकं सिद्ध-
क्षेत्रं तस्मिन्निष्ठन्तीति त्रिलोकमस्तकस्थास्तांस्त्रिलोकमस्त-
कस्थान् सिद्धक्षेत्रस्थान् । तेलोकविदिदवीरे—त्रिषु लोकेषु
विदितः स्यातो वीरो वीर्यं येषां, अथवा त्रिलोकानां विदि-
ताः मख्यातास्ते च ते वीराश्च शूराश्च त्रिलोकविदितवीरा
त्रैलोक्यस्य वा विदिने वीर्यं यैस्ते त्रैलोक्यविदितवीर्यास्तान्
त्रैलोक्यविदितवीर्यान् त्रिलोकविदितवीरान्वा । त्रिविधेण—

त्रिविधेन त्रिपकारेण मनोवचनकर्मभिः । पण्डिते-प्रणिपत्यं
 वत्वान्तोऽयं, अथवा प्रणिपतामि मिच्छन्तोऽयं क्रियाशब्दः ।
 सिद्धे-सिद्धान निराकृतनिर्मूलकर्मणः । न चात्र तेषामसि-
 द्धता पूर्वापराविरुद्धागमनत्स्वरूपमतिपादकप्रमाणसद्भा-
 वात्, तत्सद्भाववाचकप्रमाणाभावाद्वा । न चेतरेतराश्रयस-
 द्भावः । द्रव्यार्थिकनयार्पणयानादिनिधनस्यागमस्य स्वमहिम्नैव
 प्रामाण्यात् । पर्यापार्थिकनयाश्रयणाच्च घातिकर्मविनिर्मुक्ता-
 र्हेत्प्रणीतत्वाद्वा । न च जीवानां कर्मबन्धाभावाभावो हानिदृ-
 द्दिदर्शनादिति । त्रिभुवनमन्दरमहितानर्हतस्त्रिलोकप्रस्तक-
 स्यांस्त्रिलोकविदितवीर्यान् सिद्धांश्च प्रणिपत्य वक्ष्ये, इति
 सम्बन्धः । अथवा सर्वाणि शास्त्राणि नमस्कारपूर्वाणि,
 कुतः सर्वशपूर्वकत्वात् तेषां यतोऽनः स्वतत्रोऽयं नमस्कारः
 त्रिभुवनमन्दरमहितानर्हतः सिद्धांश्च प्रणिपतामि । शेषाणि
 विशेषणान्यनयोरेव । अथवा सिद्धानामेव नमस्कारोऽयं
 भूतपूर्वगतिन्यायेन विशेषणानां सद्भावादिति । वक्ष्ये इति
 क्रियापदमुक्तं ।

किं वक्ष्ये ? किमर्थं वा नमस्कार इति पृष्टेऽतः आह—
 दंसणणाणचरित्तैतव्वेविरियाचरहि पंचविहे ।
 वोच्छं अदिचारेऽहं कारिदे अणुमोदिदे अ कदे ॥
 दर्शनज्ञानचरित्रे तपसि वीर्याचारे पंचविधे । वक्ष्ये
 अतीचारान् अहं कारितान् अनुमोदितान् च कृतान्

गिर्मन्दि-शंका निश्चयाभावः शुद्धरिणाभावत्वं
 शंकाया निर्गतो निःशंकास्तस्य भावो निःशंका नश्यत्वा
 शुद्धपरिणामः । गिरुत्सिद-कांक्षा इदपरलोकमोगाभि-
 लाषः, कांक्षाया निर्गतो निःकांक्षास्तस्य भावो निःकांक्षता
 सांसारिकमुत्साहविः । गिद्विदिगिछा-विगिकिरसा जुगुप्सा
 अस्नानमलधारणनग्नत्वादिप्रतापनिर्विचिकिरमाया निर्ग-
 तो निर्विचिकिरसस्तस्य भावो निर्विचिकिरसता द्रव्यमारदा-
 रेण विपरिणामाभावः । अमूढदिहीय-मूढान्यप्रगता न मूढा
 अमूढा अमूढा दृष्टिः कथियेस्यामावमूढदृष्टिस्तस्य भावोऽ-
 मूढदृष्टिता लौकिकसामयिकवैदिकमिथ्याव्यवहारापरि-
 णामः । उवगूहण-उपगूहनं चातुर्वर्ग्यभ्रमणसंपदोपापहर-
 णमपादाचरित्तस्य च संवरणं । ठिदिकरणं-अस्थिरः स्थिरः
 कियते सभ्यवत्वचारिश्रादिषु स्थिरीकरणं रत्नत्रये शिथिल-
 स्य दृढयनं हितमितोपदेशादिभिः । वच्छल्ल-वन्सल्लस्य
 भावो वात्सल्यं चातुर्वर्ग्यभ्रवणसंघे सर्वयानुपवर्तनं धर्मपरि-
 णामेनापचनापदि सधर्मजीवानामुपकाराय द्रव्योपदेशादि-
 ना हितमाचरणं । प्रभावणाय-प्रभावना च प्रभाव्यते मार्गोऽ-
 नयेति प्रभावना वादपूजादानव्याख्यानमंत्रतंत्रादिभिः
 सम्यगुपदेशैर्मिथ्यादृष्टिरोधं कृत्वा ईश्वरशीतशासनोद्योतनं
 एते निःशंकितादयो गुणाः । अद्व-अष्टौ वेदितव्याः ।
 .। वैपरीत्येन तावन्तोऽस्तीचारा व्यतिरेकद्वारेण कथिता
 .। नातिधारकयनं प्रतिज्ञाय शुद्धिकर्तृत्वं दोषायेति ।

अयं दर्शनं किं लक्षणं ? यस्य शुद्धयोऽजीवाराशोक्ता
दर्शनं मार्गः सम्यक्त्वं कुत इत्यत आह—

मग्गो मग्गफलंति य दुविहं जिणसासणे समक्खादं
मग्गो खलु सम्मत्तं मग्गफलं होइ णिव्वाणं ॥५॥

मार्गः मार्गफलं इति च द्विविधं जिनशासने समाख्यातं
मार्गः खलु सम्यक्त्वं मार्गफलं भवति निर्वाणं ॥ ५ ॥

मग्गो—मार्गो मोक्षमार्गाभ्युपायः सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्र-
तपसापन्योन्यापेक्षया वर्तनं । मग्गफलंति य—मार्गस्य फलं
सम्यक्सुखाद्यवाप्तिःमार्गफलमिति च । इतिशब्दो ध्यव-
च्छेदार्थः नान्यत्रविध्यमित्यर्थः । दुविहं—द्वौ अकारावस्यद्विवि-
धं तस्य भावो द्वैविध्यं । जिणसासणे—जिनस्य शासनमाग-
मस्तरिपद् जिनशासने । समाक्खादं—समाख्यातं सम्यगुक्तं ।
अथवा अयमान्तमेतज्जिनशासनमिति । मग्गो—मार्गः । खलु-
स्फुटं । सम्मत्तं—सम्यक्त्वं । ननु सम्यग्दर्शनज्ञानचारिष्यणि-
समुद्धानि मार्गस्ततः कथं सम्यक्त्वमेव मार्गः । नैव दोषः
अवयवे समुदायोपचारात् मार्गं प्रति सम्यक्त्वस्य प्राधान्याद्वा ।
मग्गफलं—मार्गस्य फलं मार्गफलं । होइ—भवति । णिव्वाणं
निर्वाणं अनन्तचतुष्टयावाप्तिः । किमुक्तं भवति, जिनशासने
मार्गमार्गफलाभ्यामेव द्वैविध्यमाख्यातं कार्यकारणाभ्यां विना-
न्यस्याभावात् । अतो मार्गः सम्यक्त्वं कारणं, मार्गफलं च

दुविहा य होंति जीवा संसारत्या य णिवुदा चैव
छद्धा सांसारत्या सिद्धगदा णिवुदा जीवा ॥७॥

द्विविधाः च भवंति जीवाः संसारस्थाश्च निर्वृताश्चैव ॥
पट्था संसारस्थाः सिद्धगता निर्वृता जीवाः ॥ ७ ॥

दुविहा य-द्विप्रकारा द्वौ प्रकारौ येषां द्वे द्विप्रकारा द्विभेदाः
द्विप्रकारा जीवाः प्राणिनः । संसारत्याय-संसारे तिष्ठन्तीति
संसारस्थाश्चतुर्गतिनिवासिनः । णिवुदा चैव-निर्वृताश्चे-
ति मुक्ति गता इत्यर्थः । छद्धा-पट्था पट्प्रकाराः । संसार-
त्या-संसारस्थाः । सिद्धिगदा-सिद्धिगता उपलब्धात्मस्वरूपाः
णिवुदा-निर्वृता जीवास्तेषां भेदकारणामावादभेदास्ते ।
संसारमुक्तिवासभेदेन द्विविधा जीवाः । संसारस्थाः पुनः
पट्प्रकारा एकरूपाश्च निर्वृता इति सम्बन्धः ॥ ७ ॥

के ते पट्प्रकारा इत्याह—

पुढवी आऊ तेऊ वाऊ य वणप्फदी तहा य तसा ।
छत्तीसविहा पुढवी तिस्से भेदा इमे णेया ॥ ८ ॥

पृथिव्यापस्तेजोवायुश्च वनस्पतिस्तथा च त्रसाः ।
पट्त्रिंशाद्विधा पृथिवी तस्या भेदा इमे ज्ञेयाः ॥ ८ ॥

पुढवी-पृथिवी चतुष्प्रकारा पृथिवी, पृथिवीशरीरं, पृथि-
वी-कायिका, पृथिवीमीवः । आपोऽष्कायोऽष्कायिकोऽष्की-

वः । तेजस्तेजस्कायस्तेजस्कायिकस्तेजोजीवः । वायुवायु-
कायो वायुकायिको वायुजीवः । वनस्पतिर्वनस्पतिकायो
वनस्पतिकायिको वनस्पतिजीवः । यथा पृथिवी चतुष्पकारा
तथाप्तेजोवायुवनस्पतयः, चशब्दतथाशब्दाभ्यां सूचित-
त्वात् । जीवाधिकाराद् द्वयोर्द्वयोराद्ययोस्त्यागः शेषयोः सर्वत्र
ग्रहणम् । आद्यस्य प्रकारस्य भेदमतिपादनार्थमाह—छत्तीस-
विहा पुढवी-पढेभोरधिका त्रिंशत् पद्त्रिंशद्विधाः प्रकारा यस्याः
सा पद्त्रिंशत्प्रकारा पृथिवी । तिस्ते—तस्याः । भेदा—पका-
रा । इमे—प्रत्यक्षवचनं । गोपा—ज्ञेया ज्ञातव्याः ॥ ८ ॥

क इमे इत्यत आह—

पुढवी य वालुगा सकरा य उवले सिला य लोणे य
अय तंव तउय सीसय रूप्य सुवर्णे य वइरे य ९ ॥

पृथिवी च वालुका शर्करा च उपलानि शिला च लवणं च

अयस्ताम्रं त्रपुपं सीसकं रूप्यं सुवर्णानि च वज्रं च

पुढवी—पृथिवी मृदा । वालुगा—वालुका रूपांगानु-
द्भवा । सकरा—शर्करा परुपरुपा भत्र चतुःसादिरुपा । उवले
—उपलानि वृषपापाणरुपाणि । सिला य—शिला य वृत्त्या-
पाणरुपा । लोणेय—लवणभेदाः सामुद्रादयः । अय—अयो
लोहरूपं । तंव—ताम्रं । तउय—त्रपुपं । सीसय—सीसकं
श्यामवर्णं । रूप्य—रूप्यवर्णं शुद्धरूपं । सुवर्णेय—सुवर्णानि च

रक्तपीतरूपाणि । वदरेय-वत्तं च रत्नविशेषः ॥ ९ ॥

हरिदाले हिंगुलये मणोसिला सस्संगजण पवाले च
अभ्रपडल अभ्रवालुय वादरकाया मणिविधीया
हरितालं हिंगुलकं मनःशिला सस्यकं अंजने प्रवालं च
अभ्रपटलं अभ्रवालुका वादरकाया मणिविधयः ॥ १० ॥

हरिदाले-हरितालं नटवर्णकं । हिंगुलये-हिंगुलकं रक्त-
द्रव्यं । मणोसिला-मनःशिला काशप्रतिकाराय मवृत्तं । सस्स-
ग सस्यकं हरितरूपं । अंजण-अञ्जनं अक्षयुपकारकं (चतु-
रूपकारकं) द्रव्यं । पवालेय-प्रवालं च । अभ्रपडलं अभ्रपटलं
अभ्रवालुग-अभ्रवालुका चैक्यचिर्यरूपा । वादरकाया-
स्थूलकायाः । मणिविधीय-इत ऊर्ध्वं मणिविधयो मणिप्र-
कारा वक्ष्यन्त इति सम्बन्धः ॥ १० ॥

गोमज्जगेय रुजगे अंके फलिहे लोहिदंकेय ।
चंद्रप्पभेय वेरुलिए जलकंते सूरकंतेय ॥ ११ ॥

गोमध्यकश्च रुचकः अंकः स्फटिकः लोहितांकः ।
चंद्रप्रभः वैडूर्यः जलकांतः सूर्यकांतः ॥ ११ ॥

शर्करोपलशिलावज्रप्रवालवर्जिताः शुद्धाः पृथिवीवि-
काराः पूर्वे एते च खरपृथिवीविकाराः । गोमज्जगेय-

गोमध्यको मणिः कर्केतनमणिः । रुजगे-रुचकश्च मणी राज-
वर्तकरूपः । अंके-अंको मणिः पुल्कवर्णः । फलिहे-स्फटिक-
मणिः स्वच्छरूपः । लोहिदकेय-लोहितांको मणी रक्तवर्णः
पद्मरागः । चंद्रमेष-चन्द्रमधो मणिः । वैरुलिप वैह्वयो
मणिः । जलकंते-जलकान्तो मणिरुदकवर्णः । मूरकंतेय-मू-
रकान्तो मणिः ॥ ११ ॥

गेरुय चंदण वव्वग वयमोए तह मसारगल्लो य ।
ते जाण पुढविजीवा जाणिता परिहरेदव्वा ॥१२
गैरिकं चंदनवप्पगवकमोच्चाः तथा मसारगल्लुश्च ।
तान् जानीहि पृथिवीजीवान् ज्ञात्वा परिहर्तव्याः ॥१२

गेरुय-गैरिकवर्णो मणी रुधिराक्षः । चंदण-चन्दनो मणिः
श्रीखंडचन्दनगन्धः । वव्वग-वप्पको मणिर्मरकतमनेकभेदं ।
वग-वको मणिः वकवर्णाकारः पुष्परागः । मोए-मोचो मणिः-
कदलीवर्णाकारो नीलमणिः । तह-तथा । मसारमन्डेय-म-
सृणुपापाणमणिर्विद्रुमवर्णः । ते जाण-तान् जानीहि ।
पुढविजीवा-पृथिवीजीवान् । तेर्ज्ञातेः किं प्रयोजनं ? जाणि-
ता- ज्ञात्वा । परिहरेदव्वा-परिहर्तव्या रक्षितव्याः संयम-
पालनाय । तानेतान् शुद्धपृथिवीजीवान् तथा खरपृथिवीजी-
वांश्च मणिप्रकारान् स्थूलान् जानीहि ज्ञात्वा च परिहर्तव्याः ।
मूच्चाः पुनः सर्वत्र ते विज्ञातव्याः भ्राम्यन्नेन । एत्त्रिंशे-

देषु पृथिवीविकारेषु पृथिव्यष्टक-मेरु-कुलपर्वत-द्वीप-वेदिका-
विमान-भवन-प्रतिमा-तोरण-रतूप-चैत्यवृक्ष-जम्बू-शात्मलीदुमे-
ष्वाकार-मानुषोत्तर-विजयार्थ-कांचनगिरि-दधिमुखाञ्जन-रति
कर-वृषभगिरि-सामान्यपर्वत स्वयंभु-नगवरेन्द्र-वक्षार-रुचक-कु-
ण्डलवर-दंष्ट्रा-पर्वतरत्नाकरादयोऽन्तर्भवन्तीति ॥१२॥

अपत्यायिकभेदप्रतिपादनार्थमाह—

ओसाय हिमग महिगा हरदणु सुद्धोदगेघणुदगेय
तेजाण आउजीवा जाणित्ता परिहरेदव्वा ॥ १३
अवश्यायं हिमं माहिकां हरत् अणुं शुद्धोदकं घनोदकंच
तान् जानीहि अप्जवान् ज्ञात्वा परिहर्तव्याः ॥ १३॥

ओसाय-अवश्यायजलं रात्रिपश्चिमपहरे निरभ्रावका-
शात् पतितमूक्षमोदकं । हिमग-हिमं मालेयं जलबन्ध-
कारणं । महिगा-महिका धूमाकारजलं कुहडरूपं । हरद-
हरत् स्थूलविन्दुजलं । अणु-अणुरूपं मूक्षपरिन्दुजलं । सुद्ध-
शुद्धजलं चन्द्रकान्तजलं । उदगे-उदकं सामान्यजलं निर्म-
राधुद्रवं । घणुदणु-घनोदकं समुद्रहृदपनवाताधुद्रवं घना-
कारं । अपवा हरदणु-महाहृदसमुद्राधुद्रुभवं । घणुदणु मेघादुद-
भवं घनाकारं, एवमाथपत्यायिकान् जीवान् जानीहिततः किं
जाणिष्या-ज्ञात्वा । परिहर्तिदव्याः-परिहर्तिव्याः पात्रयितव्याः
मग्निमागर-हृद-कूप निर्मर-घनोद्भवाकाशज-द्विपरूप-धूपरु-

प-मुमुद्भव-चन्द्रकान्तनवनवानाद्यप्यायिका अत्रैवान्तर्भव-
न्तीति ॥ १३ ॥

तेजःकायिकभेदप्रतिपादनायाह—

इंगाल जाल अची मुम्पुर सुद्धागणीय अगणी य
ते जाण तेउजीवा जाणिचा परिहरेदव्वा ॥१४॥

अंगारं ज्वाला अर्चिर्मुर्मुं शुद्धाग्निः अग्निश्च ।

तान् जानीहि तेजोजीवान् ज्ञात्वा परिहर्तव्याः ॥१४॥

इंगाल—अंगाराणि ज्वलितनिर्धूमकाष्ठादीनि । जाल-
ज्वाला । अचिब अर्चिः मदीपज्वालाद्यग्रं । मुम्पुर-मुर्मुं कारी-
पग्निः । सुद्धागणीय-शुद्धाग्निः वज्राग्निर्विद्युत्सुर्षकान्ताद्युद्भवः ।
अगणीय-सामान्याग्निर्धूमादिसहितः । वाडवाग्निनन्दीश्वरधु-
मकृशिडकाशुकुटानलादयोऽत्रैवान्तर्भवन्तीति । तानेनांस्तेजः-
कायिकजीवान् जानीहि ज्ञात्वा च परिहरणीया एतदेव ज्ञान-
स्य प्रयोजनमिति ॥ १४ ॥

वायुकायिकस्वरूपमाह—

वादुव्वभामो उक्कलि मंडलि गुंजा महा घण तणू य
ते जाण वाउजीवा जाणित्ता परिहरेदव्वा ॥१५॥

वातोद्भामो उत्कलिः मंडलिः गुंजा महान् घनस्तनुश्च
तान् जानीहि वायुजीवान् ज्ञात्वा परिहर्तव्याः ॥१५॥

बादुन्मामो-वातः सामान्यरूपः उद्भ्रमो भ्रमन्ूर्च गच्छति ।
 उक्कलि-उक्कलिरूपो मण्डलि-पृथिवी-रुग्णो भ्रमन् गच्छ-
 ति । गुंता-गुंजन् गच्छति । महा-महावातो वृक्षादिमंगहेतुः ।
 यणतणूय-घनोदधिः घननिलयस्ननुवातः, व्यजनादिकृ-
 तो वा तनुवातो लोकप्रच्छादकः । उदरस्यपंचवात-विमा-
 नाघार-भवनस्थानादिवाता अत्रैवान्तर्भवन्तीनि तानेतान् वायु-
 कायिकजीवान् जानीद्वि ज्ञात्वा च परिहारः कार्यः ॥ १५ ॥

वनस्पतिक्रायिकार्यभाह—

मूलगगणोरवीजा कंदा तह स्वंधवीजवीजरुहा ।
 समुच्छिमा य भणिया पत्तेयाणंतकाया य ॥ १६

मूलाग्रपर्ववीजाः कंदाः तथा स्कंधवीजवीजरुहाः ।

सम्मूर्च्छिमाश्च भणिताः प्रत्येका अनंतकायाश्च ॥ १६ ॥

मूल-मूलवीजा जीवा येषां मूलं प्रादुर्भवति ते च इन्द्रि-
 दयः । अग्र-अग्रवीजा जीवाः कौरंटकपल्लिकाकुञ्जकादयो
 येषामग्रं प्रारोहति । पोरवीया-पौरवीजजीवा इन्नुवेशादयो येषां
 पोरप्रदेशः प्रारोहति । कंदा-कन्दजीवाः कदलीपिण्डालु-
 कादयो येषां कन्ददेशः प्रादुर्भवति । तह-तथा । स्वंधवीया-
 स्कन्धवीजजीवाः शल्लकीपालिभद्रकादयो येषां स्कन्धदेशो
 रोहति । वीपवीया-बीजवीजा जीवा यवगोधूमादयो येषां
 क्षेत्रोदकादिसामग्रथाः प्ररोहः । सम्मुच्छिमाय-सम्मूर्च्छि-

माश्च मूलाद्यभावेऽपि येषां जन्म । मणिषा-भण्डिताः कथिताः
 ऋ आगमे जिनवरैः । पत्तेया-प्रत्येकजीवाः पूगफल-नालि-
 केरादयः । अणुतकाया य—अनन्तकायाश्च स्तुदीगुहृच्या-
 दयः, ये छिन्ना भिक्षाश्च शररोहन्ति, एकस्य यच्छरीरं तदे-
 वानन्तानन्तानां साधारणाहारमाणत्वात् साधारणानां, एक-
 मेकं प्रति प्रत्येकं पृथक्कायादयः शरीरं येषां ते प्रत्येक-
 कायाः । अनन्तः साधारणः कायो येषां तेऽनन्तका-
 याः । एते मूलादयः सम्मूर्च्छिमाश्च प्रत्येकानन्तकायाश्च
 भवन्ति ॥ १६ ॥

अत्रयविरूपं व्याख्यायान्यवमेदप्रतिपादनार्थमाह-अथवा
 वनस्पतिजातिर्द्विषकारा भवतीति बीजोद्भवा सम्मूर्च्छिमा च
 तत्र बीजोद्भवा मूलादिस्वरूपेण व्याख्याता । सम्मूर्च्छिमायाः
 स्वरूपप्रतिपादनार्थमाह—

कंदा मूला छल्ली खंधं पत्तं एवाल पुष्पफलं ।
 गुच्छा गुम्मा वल्ली तणाणि तह पव्व काया य
 कंदो मूलं त्वक् स्कंधः पत्रं पल्लवं पुष्पफलं ।
 गुच्छः गुल्मं वल्ली तृणानि तथा पर्व कायश्च ॥१७॥

कन्दा—कन्दकः मूलाप्य कन्दकादिः । मूला—मूल पिष्टा-
 षः प्ररोहकं हरिद्रकार्द्रकादिकं । छल्ली-त्वक् वृक्षादिवर्चि-
 वृक्षशैलपुतकादिकं च । खंधं—स्कन्धः पिष्टशाखयोरन्-

भागः पानिभेदादिकः । पणं-पणं मृद्गृहोत्पत्त्या । पत्र-
 न-पत्रानं पत्रानं पत्राणां पूरावस्था । पुष्प-पुष्पं फलकार-
 म्यं । फलं-पुष्पकार्यं पुष्पफलतात्फलकारिकं । गुच्छा-गुच्छो
 बहनां समूह एतत्कार्यान्वयितः जानिमल्लिकादिः । गुम्फ-
 गुम्फं कर्मत्रकंपात्रिकादिः । बह्नी-बह्नी श्यामा मलादिका
 मलादि-वृणानि । तद-तदा । पत्र-पत्रं प्रंगिकयोर्मध्यं
 पेशादि । काया-कायः स प्रत्येकमभिसम्बन्धने कन्द-
 कायो मूलकाय इत्यादि, एते सम्पूर्तिषाः प्रत्येकानन्तकायाश्च
 मूलपादापपत्रपादापोत्पन्न इत्यर्थः । अथवा मूलकायाव-
 यवः कन्दकायावयवः इत्यादि, पूराणां बीजमृदादानं कार्म्यं
 एतेषां पुनः पृथिवीसलिलादिकं उपादानकार्म्यं तथा च
 दृश्यते शृङ्गाच्छरः गोमपाच्छालुक बीजमन्तरेणोत्पत्तिः
 पुष्पमन्तरेण च यस्योत्पत्तिः फलानां स फल इत्युच्यते, यस्य
 पुष्पायवेव भवन्ति स पुष्प इत्युच्यते, यस्य पत्राण्येव न
 पुष्पाणि न फलानि स पत्र इत्युच्यते इत्यादि सम्बन्धः
 कर्तव्य इति ॥ १७ ॥

सेवाल पणग केणग कवगो कुहणोय वादरा काया
 सव्वेवि सुहुमकाया सव्वत्थ जलस्थलागासे ॥ १८
 शैवालं पणकं कृष्णकं कवकः कुहनश्च वादराः कायाः
 सर्वेपि सूक्ष्मकायाः सर्वत्र जलस्थलाकाशे ॥ १८ ॥

सेवाल-शैवलं सदकगतकायिका हरितवर्णा । पणग

—पणकं भूमिगतं शैवलं इष्टकादिप्रभवा कायिका । वैष्ण-
 ग-आलम्बकछत्राणि शुकुहरितनीलरूपाणि अपस्कारोद्भ-
 वानि । कवगो-शृंगालम्बकच्छत्राणि जटाकाराणि । कुण्ठो
 य-आहारकांजिकादिगतपुष्पिका । वादराकाया-स्थूलकायाः
 अन्तर्दीपकत्वात् सर्वैरर्तानपृथिव्यादिभिः सह सम्बध्यते सर्वे-
 पि पृथिवीकायिकादयो वनस्पतिपर्यन्ता व्याख्यातपकाराः
 स्थूलकाया इति । सूक्ष्मकायप्रतिपादनार्थमाह सध्वेपि —सर्वे
 पि पृथिव्यादिभेदा वनस्पतिभेदाश्च सुक्ष्मकाया-सूक्ष्मका-
 याश्चांगुलासंख्यातभागशरीराः । सव्यत्य-सर्वत्र सर्वस्मिन्लो-
 के । जलत्यलागासे-जले स्थले आकाशे च । एते पृथिव्या-
 दयो वनस्पतिपर्यन्ता वादराकायाः सूक्ष्मकायाश्च भवन्ति,
 किंतु पृथिव्यष्टकविमानादिकमाधित्य स्थूलकायाः, सूक्ष्म-
 कायाः पुनः सर्वत्र जलस्पलाकाशे ॥ १८ ॥

सर्वत्र साधारणानां स्वरूपप्रतिपादनायाह—

गृढसिरसंधिपर्वं समभंगमहीरुहं च छिण्णरुहं ।
 साधारणं शरीरं तद्विवरीयं च पत्तेयं ॥ १९ ॥

गृढसिरसंधिपर्वं समभंगमहीरुहं च छिन्नरुहं ।
 साधारणं शरीरं तद्विपरीतं च प्रत्येकं ॥ १९ ॥

गृढसिरसंधिपर्वं—गृढा ब्रह्मइष्यमानाः शिराः, सन्ध-
 योऽङ्गवन्धा पर्वाणि ग्रन्थयो यस्य तद्गृढशिरामन्धिपर्वं

समभंगं-समः सदृशो भंगः छेदो यस्य तत्समभंगं त्वग्रहितं ।
 अहीरुहं-न विद्यते हीरुकं बालरूपं यस्य तदहीरुहं पुनः
 सूत्राकारादिवर्जितं मंजिष्ठादिकं । छिन्नरुहं-छेदेन रोहती-
 रति च्छेदरुहं छिन्नो भिन्नश्च यो रोहमागच्छति । साहा-
 रणशरीरं-तत्साधारणं सामान्यं शरीरं साधारणशरीरं ।
 तच्चिवरीयं (च)-तद्विपरीतं च साधारणलक्षणविपरीतं
 पक्षेयं-प्रत्येकं प्रत्येकशरीरं ॥ १६ ॥

किंभूतमिति पृष्टेऽत उत्तरमाह—

होदि वणप्फादि वल्ली रुक्खतणादी तहेव एइंदी ।
 ते जाण हरितजीवा जाणित्ता परिहरेदव्वा ॥२०
 भवति वनस्पतिः वल्ली वृक्षतृणादीनि तथैव एकेन्द्रियाः
 तान् जानीहि हरितजीवान् ज्ञात्वा परिहर्तव्याः ॥ २०

होदि-भवति । वणप्फादि-वनस्पतिः फलवान् वनस्प-
 तिर्ज्ञेयः । वल्ली-बल्ली लता । रुक्ख-वृक्षः पुष्पफलोपगतः ।
 तणादी-तृणादीनि । तहेव-तथैव । एइंदी-एकेन्द्रियाः ।
 अथवा साधारणानामेतद्विशेषणं पूर्वं प्रत्येककायानां एते मूला-
 दिबीजाः कन्दादिकायाः साधारणशरीराः प्रत्येककायाश्च
 गूदमाः स्थूलाश्च ये व्याख्यातास्तान् हरितकायान् जानीहि तथा
 एतेऽप्ये च पृथिव्यादयश्चैकेन्द्रिया ज्ञातव्याः परिहर्तव्याश्चा-
 न्निर्दापकत्वात् । कथमेते जीवा इति चेन्नैपदोपः, आगमाद्-

नुमानात्प्रत्यक्षाद्वा, आहारभयवैधुनपरिमहसंज्ञास्तित्वाद्वा ।
सचेतना एते संज्ञादिमोरागमे निरूप्यमाणत्वात्, सर्वत्वगपहरणे
मरणात् उदकादिभिः साहचर्यभावात्, स्पृष्टव्य लज्जरि-
कादेः संकोचकारणत्वात् वनितागराहूपत्तेः काद्वर्षदर्शनात्
वनितापादताडनात्पुष्पाङ्गुलिमादुर्भावात्, निधानादिदिशि
पादादिप्रमारणादिति ॥ २० ॥

असस्वरूपप्रतिपादनार्थमाह—

दुविधा तसा य उक्ता विगला सगलेंद्रिया मुण्येव्वा
वितिचउरिंदिय विगला सेसा सगलेंद्रिया जीवा
द्विविधाः त्रसाश्च उक्ताः विकलाः सकलेंद्रिया ज्ञातव्याः
द्वित्रिचतुरिंदिया विकलाः शेषाः सकलेंद्रिया जीवाः

दुविधा—द्विविधा द्विप्रकाराः । तसा—त्रसा उद्भेदनबहु-
लाः । उक्ता—उक्ताः प्रतिपादिता । विकला विकलेन्द्रियाः ।
सकलाः सकलेन्द्रियाः । इन्द्रियशब्दः प्रत्येकमभि-
सम्बध्यते । मुण्येव्वा—ज्ञातव्याः । वितिचउरिंदिय—द्वे श्रीणि
चत्वांगिन्द्रियाणि येषां ते द्वित्रिचतुरिन्द्रिया द्वीन्द्रियास्त्रीन्द्रिया-
श्चतुरिन्द्रियाश्चेति । विगला—विकला विकलेन्द्रिया एते ।
सेसा—शेषाः सकलेन्द्रियाः सकलानि पूर्णानिन्द्रियाणि येषां
ते सकलेन्द्रिया पंचेन्द्रिया इत्यर्थः । जीवा—जीवा ज्ञानापुरयो-
गवन्तः । जीवा द्विप्रकारा विकलेन्द्रियसकलेन्द्रियभेदेन ॥ २१

पुंसि-वृषिरीहाधिकानां । वृष-अहाधिकानां । अगनि-
 अग्निहाधिकानां । वायु-वायुहाधिकानां । परिमंष्टा-परि-
 मंष्टा । वृषिरीहागानां कुलकोट्यशानि द्वाविंशतिः ।
 मंष्टागानां कुलकोटी सप्तानि सप्त । अग्निहाधिकानां कुल-
 कोटी सप्तानि त्रीणि । वायुहाधिकानां कुलकोटी सप्तानि
 सप्त पञ्चदशेण परिमंष्टा ज्ञातव्येति ॥२४॥

कोटिसदसहस्राहं सत्तट्ट व णव य अष्टवीसं च ।
 वेहंदियतेहंदियचउरिंदियहरिदकायाणं ॥२५॥
 कोटिशतसहस्राणि सप्ताष्टौ च नव चाष्टाविंशतिश्च ।
 द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुर्गिन्द्रियहरितकायानाम् ॥ २५ ॥

कोटीशतसहस्राणि सप्ताष्टौ नचाष्टाविंशतिश्च यथासंख्यं
 द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुर्गिन्द्रियहरितकायानां । द्वीन्द्रियाणां कुल-
 कोटी सप्तानि सप्त । त्रीन्द्रियाणां कुलकोटी सप्तानि सप्तौ ।
 चतुर्गिन्द्रियाणां कुलकोटी सप्तानि नव । हरितकायानां कुल-
 कोटी सप्तानि सप्तानि सप्तानि ॥ २५ ॥

अद्धत्तेरस वारस दसयं कुलकोटिसदसहस्राहं ।
 जलचरपक्षिखचउप्यउरपरिसर्पेषु णव ह्योति २६
 अर्धत्रयोदश द्वादश दशकं कुलकोटिशतसहस्राणि ।
 जलचरपक्षिचतुष्पदउरःपरिसर्पेषु नव भवंति ॥२६॥

अर्धत्रयोदश, द्वादश, दश च कुलकोटीशतसहस्राणि जल-
चरपक्षिचतुष्पदां । उरसा परिसर्पन्तीति उरःपरिसर्पाः,
गोधासर्पादयस्तेषाम्पुरःपरिसर्पाणां णव ह्येति नव भवन्ति । जल-
चराणां मत्स्यादीनां कुलकोटीलक्षाद्यर्धत्रयोदश । पक्षिणां
हंसभेरुगदादीनां कुलकोटीलक्षाणि द्वादश । चतुष्पदां सिंह-
व्याघ्रादीनां कुलकोटी लक्षाणि दश । उरःपरिसर्पाणां
कुलकोटी लक्षाणि नव भवन्तीति सम्बन्धः ॥ २६ ॥

छन्वीसं पणवीसं चउदश कुलकोडिमदसहस्ताहं
सुरणेरइयणराणं जहाकमं होइ णायवं ॥२७॥

पद्विंशतिः पंचविशं चतुर्दश कुलकोटिशतसहस्राणि
सुरनैरयिकनराणां यथाक्रमं भवति ज्ञातव्यम् । २७।

पद्विंशतिः पंचविंशतिः चतुर्दश कुलकोटीशतसहस्राणि
सुरनारकनराणां च यथाक्रमं भवन्ति ज्ञातव्यं । देवानां कुल-
कोटी लक्षाणि पद्विंशतिः । नारकाणां कुलकोटी लक्षाणि पंच-
विंशतिः । मनुष्याणां कुलकोटी लक्षाणि चतुर्दश सर्वत्र यथा-
क्रमं भवन्ति ज्ञातव्यं ययोदेशस्तथा निर्देशः क्रमान्तिल्लहुरनं
वेदितव्यम् ॥ २७ ॥

सर्वकुलसमाप्तार्थं गायोचरेति—

एया यं कोडिकोडी णवणवदीकोडिसदसहस्ताहं

पण्णासं च सहस्रा संवर्गीणं कुलाण कोटीओ॥

एका च कोटिकोटिः नवनवतिकोटिशतसहस्राणि ।

पंचाशच्च सहस्राणि संवर्गेण कुलानां कोट्यः ॥२८॥

एका कोटीकोटी, नवनवतिः कोटी शतसहस्राणि पंचा-
शत्सहस्राणि च संवर्गेण-सर्वसमासेन कुलानां कोट्यः ।
सर्वसमासेन कुलानां एका कोटीकोटी नवनवतिश्च कोटील-
क्षाणि पंचाशत्सहस्राणि च कोटीनामिति ॥ २८ ॥

योनिभेदेन जीवान्प्रतिपादयन्नाह—

णिच्चिदरधादु सत्त य तरु दस विगलिंदिएसु छचेव

सुरणरयातिरिय चउरो चउदश मणुएसु सदसहस्रा

नित्येतरधातूनांसप्तचतरूणां दश विकलोन्द्रियेषुपट्चैव

सुरनरकतिरश्वां चत्वारि चतुर्दश मनुष्ये शतसहस्राणि

णिच्च-नित्यनिकोतं यैस्त्रसन्व न प्राप्तं कदाचिदपि ते
जीवा नित्यनिकोतशब्देनोच्यन्ते । इदर-इतरन्निकोतं चतुर्गति-
निकोतं यैस्त्रसन्वे प्राप्तं यद्यप्यत्र निकोतशब्दो नास्ति तथापि
दृष्टव्यो देशामर्शकत्वात्सूत्राणा । धादु-धातवः पृथिव्यप्ते-
जोवापृकापाश्वत्वारो धातव इत्युच्यन्ते । सत्त य-सप्त च
सरु-तरूणां वृक्षाणां । दस-दश । विगलिंदिएसु-विकले-
न्द्रियाणां द्वीन्द्रियश्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियाणां । छचेव-पट्चैव ।

सुरणरयतिरिय-सुरनारकतिरश्चां । चवरो-चत्वारः । चोद-
 श-चतुर्दश । मणुएसु-मनुष्याणां । सदसदस्सा-शतसदस्सा-
 णि । नित्यनिकोतानां सप्त लक्षाणि, योनीनामिति च चतु-
 र्गतिनिकोतानां सप्तलक्षाणि, पृथिवीकायिकानां सप्तलक्षाणि,
 अकायिकानां सप्तलक्षाणि, तेजःकायिकानां सप्तलक्षाणि,
 वायुकायानां सप्तलक्षाणि योनीनामिति संबन्धः । तरुणां दश
 लक्षाणि, द्वीन्द्रियाणां द्वे लक्षे, श्रोत्रियाणां द्वे लक्षे, चतुरिन्द्रि-
 यां द्वे लक्षे, सुराणां चत्वारि लक्षाणि, नारकाणां चत्वारि
 लक्षाणि, तिरश्चां पञ्चेन्द्रियाणां संज्ञिकानामसंज्ञिकानां च
 चत्वारि लक्षाणि । मनुष्याणां चतुर्विंश लक्षाणि योनीना-
 मिति । सर्वसमासेन चतुरशीतियोनिलक्षाणि भवन्तीति ॥२१॥

मार्गणाद्वारेण च जीवभेदान् प्रतिपादयन्नाह—

तसथावरा य दुविहा जोगगहकसायहंदियविधीर्हि
 बहुविध भव्वाभव्वा एस गदी जीवाणिहेसे ॥३०॥
 त्रसस्थावराः च द्विविधा योगगतिकषायेंद्रियविधिभिः
 बहुविधा भव्याभव्या एषा गतिः जीवनिदेशे ॥ ३० ॥

कायमार्गणाद्वारेण तसथावराय-त्रसनशीलारसता द्वीन्द्रिया-
 दयः स्थानशीलाः स्थावरा पृथिव्यादिवनस्पत्यन्ताः । दुवि-
 हा-द्विपकारास्त्रसस्थावरभेदेन द्विपकारा जीराः । जोग-योग
 आत्मप्रदेशपरिस्पन्दरूपो मनोबाहकायलक्षणस्त्रिपकारस्तस्य

विधियोगविधिस्तेन जीवास्त्रिप्रकारा मनोयोगिनो वाग्योगिनः
 काययोगिनश्चेति । मनोयोगिनश्चतुष्प्रकाराः सत्पानृतसत्प्या-
 नृतासत्प्यानृतमेदेन । एवं वाग्योगिनोऽपि चतुःप्रकाराः ।
 काययोगिनःसप्तविधा औदारिकर्षकथिकाहारकतन्मिथ्रकार्ष-
 णमेदेन । गदि-गतिर्मवान्तरप्राप्तिः, गतेर्विधिर्गतिविधिस्तेन,
 गतिविधिना चतस्रो गतयस्तद्व्युत्पत्तेन जीवाश्चतुर्विधा भवन्ति भा-
 रकर्तृषट्मनुष्यदेवमेदेन तेऽपि स्वमेदेनानेकविधाः । कमाय-
 कपन्तीति कपायाः क्रोधमानमायालोभाः, अनंतानुबन्ध्यमत्पा-
 रूयानमत्पारूयानसंश्वलनमेदेन चतुःप्रकारास्तद्व्युत्पत्तेन प्राणि-
 नोऽपि भिद्यन्ते । इन्द्रिय-इन्द्र आत्मा तस्य लिंगं इन्द्रेण नामक-
 र्मणा वा निर्धर्नितमिन्द्रियं तस्य विधिरिन्द्रियविधिस्तेनेन्द्रियविधिना
 जीवाः पंचप्रकारा एकेन्द्रिय-द्वीन्द्रिय-त्रीन्द्रिय-चतुरिन्द्रिय-पंचेन्द्रि-
 यमेदेन । बहुविधा-बहुविधा बहुप्रकारा अनेन किमुक्तं भवति
 स्त्रीपुंनपुंसकमेदेन, ज्ञान-दर्शन-संयम-लेश्या-सम्यवत्त्व-संज्ञा-
 हारभेदेन च बहुविधास्ते सर्वेऽपि । (मन्त्र-) मन्त्रा निर्वा-
 णपुरस्कृताः, (अभव्या-) अभव्यास्तद्विपरीता भवन्ति ।
 जीवसंप्राप्तमेदेन गुणस्यानमेदेन च बहुविधाः । एतगर्दा एषा
 गतिः । जीवणिदेशे-जीवनिर्देशे जीवभ्रमं च । गतीन्द्रियकाय-
 योगवेदादिविधिभिः कुलपोभ्यादिभिश्च बहुविधा जीवा
 इति, जीवनिर्देशे कर्तव्ये एतावती गतिः ॥ ३० ॥

ननु जीवमेदा एते ये व्याख्यातास्ते किलसत्याः ? इत्यत
 आह-

णाणं पंचविधं पिअ अण्णाणत्तिगं च सागरुवओगो
 चटुदंसणमणगारो सव्वे तल्लक्खणा जीवा ३१
 ज्ञानं पंचविधं अपि अज्ञानात्रिकं च साकारोपयोगः ।
 चतुर्दशमनाकारः सर्वे तल्लक्षणा जीवाः ॥ ३१ ॥

णाणं-जानाति ज्ञापतेऽनेन ज्ञानमात्रं वा ज्ञानं वस्तुप-
 रिच्छेदकं । तच्च पंचविधं-पंचप्रकारं मतिश्रुतावधिमतःपर्यप-
 केवलमेदेन । पटत्रिंशत्त्रिंशतभेदं चावग्रहेद्वायधारणाभिः
 पट्त्रिंशत्त्रिंशत्तानि तानि चतुर्विंशतिप्रकाराणि
 भवन्ति तत्र चतुर्षु व्यञ्जनावग्रहेषु मक्षिप्तेष्वष्टाविंशतिर्भवन्ति
 सा चाष्टाविंशतिर्वहुवद्भुविषक्षिमानिःसृतानुक्तध्रुवेतरभेदे-
 द्वादशभिर्गुणिताः पट्त्रिंशत्त्रिंशतभेदा भवन्ति मतिज्ञान-
 मेतत् । श्रुतज्ञानसंगमवाद्यभेदेन द्विविधं, अंगभेदेन द्वादशविधं
 पर्यायाक्षर-पद-संघात-मनिपत्तिकानुयोग-प्राभृतक-प्राभृतक-
 प्राभृतक-वस्तु-पूर्वभेदेन विंशतिविधं च । अवधिज्ञानं देशा-
 वधि-परमावधि-सर्वावधिभेदतस्त्रिविकारं । मनःपर्यपज्ञानं
 श्रुतमति-विपुलमतिभेदेन द्विप्रकारं । केवलमेकमसहायं ।
 अण्णाणत्तिगं-अज्ञानमपयात्मवस्तुपरिच्छित्तिस्वरूपं तस्य प्र-
 थमज्ञानत्रयं मत्प्रज्ञानश्रुताज्ञान-विभंगज्ञानभेदेन संशयविपर्यया-
 नध्यवसायाकिञ्चित्करादिभेदेन चानैकप्रकारं । सागरुव-
 ओगो-सहाकारेण व्यक्तयार्थेन वर्तत इति साकारः सविफल्यो
 गुर्वाभूतसामान्यविशेषग्रहणप्रवण उपयोगः । ज्ञानं पंचप्रका-

रमज्ञानत्रयं च साकार उपयोगः । चतुदसणं-चत्वारि दर्श-
नानि चतुरचक्षुरवधिकेवलदर्शनमेदेन । अणगारो-भ्रना-
कारोऽविकल्पको गुणीभूतविशेषसामान्यग्रहणप्रधानः, चत्वारि
दर्शनान्यनाकार उपयोगः । सव्ये-सर्वे । तल्लक्षणा-तौ ज्ञान-
दर्शनोपयोगौ लक्षणं येषां ते तल्लक्षणाः ज्ञानदर्शनोपयोग-
लक्षणाः सर्वे जीवा ज्ञातव्या इति ॥ ३१ ॥

जीवमेदोपसंहारादजीवभेदमूचनाय गाया—

एवं जीवविभागा बहुभेदा वर्णिण्या समासेण ।
एवंविधभावरहियमजीवद्वयेत्ति विण्णेयं ॥३२॥
एवं जीवविभागा बहुभेदा वर्णिताः समासेन ।
एवंविधभावरहितमजीवद्रव्यमिति विज्ञेयं ॥ ३२ ॥

एवं-व्याख्यातप्रकारेण । जीवविभागा-जीवविभागाः ।
बहुभेदा-बहुप्रकाराः । वर्णिण्या-वर्णिताः । समासेण-सं-
क्षेपेण । एवंविधभावरहियं-व्याख्यातस्वरूपविशरीतपजीव-
द्रव्यमिति विज्ञेयम् ॥ ३२ ॥

अजीवमेदमतिशान्दनायाह—

अजीवा विय दुविहा रूवारूवा य रूविणो चदुघा
संघा य संघदेसा संघपदेसा अणू य तथा ॥३३॥
।। अपि द्विविधा रूपिणोऽरूपिणश्च रूपिणःचतुर्धा

स्कंधश्च स्कंधदेशः स्कंधप्रदेशः अणुश्च तथा ॥ ३३ ॥

अज्जीवा विष-अजीवाद्याजीवपदार्थाश्च । दुविहा-द्विष-
काराः । रुवा-रुपिणो रुवरसगन्धस्पर्शवन्तो यतो रूपावि-
नाभाविनो रसादयस्ततो रूपग्रहणेन रसादीनामपि ग्रहणं ।
अरूवा य-अरुपिणश्च रूपादिवर्जिताः । रुविणो-रुपिणः
पुद्गलाः । चतुधा-चतुःपकाराः । के ते चत्वारः पकारा इत्यत
आह-खंधाय-स्कन्धः । खंधदेशा-स्कन्धदेशः । खंधपदेशा-
स्कन्धप्रदेशः । अणूयतदा-अणुरपि तथा परमाणुः । रूप्यरुपि-
भेदेनाजीवपदार्था द्विषकाराः, रुपिणः पुनः स्कन्धादिभेदेन
चतुःपकारा इति ॥ ३३ ॥

स्कन्धादिस्वरूपप्रतिपादनार्थमाह—

खंधं सयत्नसमत्वं तस्स दुअद्धं भणंति देसोचि ।
अद्धद्धं च पदेसो परमाणू चेय अविभागी ॥ ३४ ॥

स्कंधः सकलसमर्थः तस्य तु अर्धं भणंति देश इति ।
अर्धाधं च प्रदेशः परमाणुः चैव अविभागी ॥ ३४ ॥

खंध-स्कन्धः । सयत्न-सह कलाभिर्वर्तते इति सकलं
सभेदं परमाणवन्तं । समत्वं-समस्तं सर्वं पुद्गलद्रव्यं । सभेदं
स्कन्धः सामान्यविशेषात्मकं पुद्गलद्रव्यमित्यर्थः । अतो न
सकलसमस्तपोः पौनरुक्त्यं । तस्म दु तस्य तु स्कन्धस्य । अद्धं-
अर्धं सकलं । भणंति-बदन्ति । देसोचि-देश इति तस्य सम-

स्तस्य पुद्गलद्रव्यस्यार्थं देश इति वदन्ति जिनाः । अद्दं च
 अर्थस्यार्थस्यार्थपर्यायं तत्समस्तपुद्गलद्रव्यार्थं तावदर्धेनार्धेन कर्तव्यं
 यावद् द्वयणुकसहन्यः ते सर्वे मेदाः प्रदेशवाच्या भवन्ति । पर-
 माणुचेव-परमाणुश्च । अविभागी-निरंशो यस्य विभागो
 नास्ति तत्परमाणुद्रव्यम् ॥ ३४ ॥

अरूपिद्रव्यभेदनिरूपणार्थमाह—

ते पुणु धम्माधम्मागासा य अरूविणो य तह कालो
 खंधा देस पदेसा अणुत्ति विय पोग्गला रूवी ३५
 ते पुनःधर्माधर्माकाशानि च अरूपीणि तथा कालः ।
 स्कंधः देशः प्रदेशः अणुरिति अपि च पुद्गला रूपिणः

ते पुणु-तच्छब्दः पूर्वमक्रान्तपरावर्षांते पुनररूपिणोऽ-
 जीवाः । धम्माधम्मागासा य-धर्माधर्माकाशानि । किञ्चक्षणानि
 अरूविणोय-अरूपीणि रूपरसगन्धस्पर्शरहितानि । तदकालो
 -तथा कालश्चारूपी लोकमात्रः सप्तसंज्ञानां घनीकृतानां
 यावन्तः प्रदेशास्तावत्परिमाणानि, अलोकाकाशं पुनरनन्तं ।
 स्कन्धादयः के ते आह-स्कन्धदेश प्रदेशा अणुरिति च पुद्गलाः
 पूरणगलनसमर्थाः । रूवी-रूपिणो रूपरसगन्धस्पर्शवन्तोऽन-
 न्तपरिमाणाः । ननु कालः किमिति कृत्वा पृथग्व्याख्यातश्चेत्
 नैप दोषः, धर्माधर्माकाशान्यस्तिक्वायरूपाणि कालः पुनरन-
 स्तिक्वायरूप एकैकप्रदेशरूपः; निचयाभावप्रतिपादनाय पृथ-

म्ब्याख्यात् इति । रूपिणः पुद्गला इति ज्ञानार्थं पुनः स्कं-
धादिग्रहणमनो न पौनरुक्त्यं । धर्मादीनां च स्कन्धादिभेद-
प्रतिपादनार्थं च पुनर्ग्रहणम् ॥ ३५ ॥

ननु यदेशार्थक्रियाकारि तदेव परमार्थं सत् तदेषां धर्मा-
दीनां किं कार्यं ? केषामेतानि कारणान्येव भावः—

गदिठाणोग्गाहणकारणाणि कमसो दु वत्तणगुणोय
रूवरसगंधफासदि कारणा कम्मबंधस्स ॥ ३६ ॥

गतिस्थानावगाहनकारणानि क्रमशः तु वर्तनागुणश्च
रूपरसगंधस्पर्शादि कारणं कर्मबंधस्य ॥ ३६ ॥

गदि-गतिर्गमनक्रिया । ठाणं-स्थानं स्थितिक्रिया ।
ओगाहण-अवगाहनप्रकाशदानमेवां कारणाणि-निमित्ता-
नि । कमसो-क्रमशः यथाक्रमेण । वत्तणगुणोय-वर्तनागुण-
श्च परिणामकारणं । गतेः कारणं धर्मद्रव्यं जीवपुद्गला-
नां । तथा तेषामेव स्थितेः कारणमधर्मद्रव्यं । अवकाशदान-
निमित्तमाकाशद्रव्यं पंचद्रव्याणां । तथा तेषामपि वर्तनालक्षणं
कालद्रव्यं स्वस्य च परमार्थकालग्रहणात् । धर्माधर्माकाशकाल-
द्रव्याणि स्वपरिणामनिमित्तानि परेषां गत्यादीनां निमित्ता-
न्यपि भवन्ति, अनेककायेकारित्वाद् द्रव्याणां तस्मान्न विरोधो
यथा मत्स्यः स्वगतेः कारणं, जलमपि च कारणं तद्गतेः, स्वगतेः
कारणं पुरुषः सुखः पत्न्याश्च । तथा स्वस्थितेः कारणं पुरुषः,

छायादिकं च कारणं । अथ रूपादयः कस्य कारणमिति चेत्,
रूपरसगन्धस्पर्शादयः कारणं कर्मबन्धस्य, जीवस्वरूपान्यथा-
निमित्तकर्मबन्धस्योपादनहेतवः रूपादिवन्तः पुद्गलाः । कथं
पुद्गला इति लभ्यन्ते, तेनाभेदोपचारात् तात्स्थ्याद्वा बन्धः
पुद्गलरूपो भवतीत्यर्थः ॥ ३६ ॥

कर्मबन्धो द्विधा पुण्यपापभेदादतस्तत्स्वरूपं तन्निमित्तं
च प्रतिपादयन्नाह—

सम्भत्तेण सुदेण य विरदीए कसायाणिग्गहगुणेहिं
जो परिणदो स पुण्णो तत्त्विवरीदेण पावं तु ॥ ३७

सम्यक्त्वेन श्रुतेन च विरत्या कपायनिग्रहगुणैः ।

यः परिणतस्तत्पुण्यं तद्विपरीतेन पापं तु ॥ ३७ ॥

सम्यक्त्वेन, श्रुतेन, विरत्या पंचमहाव्रतपरिणत्या, तथा
कपायनिग्रहगुणैरुत्तमसप्तमामार्दवान्धसन्तोषगुणैः चशब्दादि-
न्द्रियनिरोधैश्च जो परिणदो-यः परिणतो जीवस्तस्य यत्कर्म-
संश्लिष्टं तत्पुण्यमित्युच्यते, अथवा सम्यक्त्वादिगुणपरि-
णतो जीवोऽपि पुण्यमित्युच्यते अभेदात् । अथवा सम्यक्त्वा-
दिकारणेन यः कर्मबन्धः स पुण्यमित्युच्यते । तत्त्विवरीदेण-त-
द्विपरीतेन मिथ्यात्वाज्ञानासंयमरूपायगुणैर्यः परिणतः पुद्ग-
लनिचयस्तत्पापमेव । शुभमकृतयः पुण्यमशुभमकृतयःपाप-
मिति पुरुषपापामृत्कौ जीवौ बानेन व्याख्यातौ, ॥ ३७ ॥

इत ऊर्ध्वं पुण्यपापास्रकारणपाद—

पुण्यस्सास्रवभूदा अणुकंपा सुद्ध एव उवओगो ।
विवरीदं पावस्स दु आस्रवहेउं वियाणाहि ३८

पुण्यम्यामूवभूता अनुकंपा शुद्ध एव उपयोगः ।

विपरीतः पापस्य तु आस्रवहेतुं विजानीहि ॥ ३८ ॥

पुण्यस्य सुखनिमित्तपुद्गलस्फन्धस्यामूर्भूता आस्रव-
स्यागच्छत्यनेनेन्यास्रवः आस्रवणमात्रं वास्रवः आस्रव-
भूता द्वारभूता कारणरूपा अनुकम्पा कृपा दया शुद्धो-
पयोगश्च शुद्धमनोवाचकायक्रिया इत्यर्थः शुद्धज्ञानदर्शनोपयो-
गश्चाभ्यामनुकम्पाशुद्धोपयोगाभ्यां । विवरीदं—विपरीतोऽ-
ननुकम्पाऽ शुद्धमनोवाचकायक्रियाः पिच्छाज्ञानदर्शनोपयोगः ।
पावस्स दु—पापस्यैव । आस्रव—आस्रव आगमहेतुस्तमाश्रवहे-
तुं । वियाणाहि विजानीहि बुध्यस्व । पूर्वगाथायेंनास्य गाथा-
र्थस्य नैकार्थं बन्धाम्बोधकारेण प्रतिपादनात् पूर्वं कारणैः
पुण्यबन्धः पापबन्धश्च व्याख्यातः, आभ्यां पुनः कारणा-
भ्यां शुभास्रवः शुभकर्मागमोऽशुभास्रवोऽशुभकर्मागमो
व्याख्यातः । पुण्यस्यागमनहेतू अनुकम्पाशुद्धोपयोगौ जानी-
हि, पापागमस्य तु विपरीतावनुकंपाऽशुद्धोपयोगौ हेतू विजा-
नीहीति ॥ ३८ ॥

ननु जीवपदेशानाममूर्तानां कथं कर्मपुद्गलैर्मूर्तैः सह

सम्बन्धोऽत्र आह—

णेहोऽपिदगत्तस्स रेणुओ लग्गदे जवा अंगे ।
तह रागदोससिणेहोऽल्लिदस्स कम्मं मुणोयव्वं ३९
स्नेहार्पितगात्रस्य रेणवो लगन्ति यथा अंगे ।
तथा रागद्वेषस्नेहालितस्य कर्म ज्ञातव्यं ॥ ३९ ॥

स्नेहो घृतादिकं तेनार्द्रकृतस्य गात्रस्य शरीरस्य रेणवः
पांसवो लगन्ति सश्रयन्ति यथा तथा रागद्वेषस्नेहार्द्रस्य जीव-
स्यांगे शरीरे कर्मपुद्गला ज्ञातव्यास्तेजसकार्मणयोः शरीरयोः
सत्तोरित्यर्थः । रागः स्नेहः, कामादिपूर्विका रतिः, द्वेषोऽ-
प्रोतिः क्रोधादिपूर्विकाऽऽतिरिति ॥ ३९ ॥

तद्विषयीतेन पापस्यासन्न इत्युक्तं तन्मुख्यरूपेण किमित्यतः आह-
मिच्छत्तं अविरमणं कषायजोगा य आसवा होंति
अरिहंतघुत्तअत्येसु विमोहो होइ मिच्छत्तं ४०
मिथ्यात्वं अविरमणं कषाययोगौ च आश्रवा भवन्ति ।
अर्हदुक्तार्थेषु विमोहः भवति मिथ्यात्वं ॥ ४० ॥

मिथ्यात्वमविरमणं कषाया योगश्चैते आश्रवा भवन्ति ।
अथ मिथ्यात्वस्य किं लक्षणमित्यत आह—अर्हदुक्तार्थेषु
सर्वज्ञभाषितपदार्थेषु विमोहः संशयविपर्ययानध्यवसायरूपो-
मिथ्यात्वमिति भवति ॥ ४० ॥

अविरमणादीन्वतिपादयन्नाह—

अविरमणं हिंसादी पंचवि दोसा ह्वंति णादब्बा
कोधादी य कसाया जोगो जीवस्स चेष्टा दु ४१

अविरमणं हिंसादयः पंचापि दोषा भवंति ज्ञातव्याः
क्रोधादयः कपाया योगः जीवस्य चेष्टा तु ॥ ४१ ॥

हिंसादयः पंचापि दोषाः हिंसासत्यस्तेषामग्रम्हपरिग्रहा
अविरमणं ज्ञातव्यं भवति । क्रोधमानमायालोभाः कपायाः ।
जीवस्य चेष्टा तु योगः ॥ ४१ ॥

मंवरपदार्थेषु व्याख्यानायाह—

मिच्छत्तासवदारं रुंभइ सम्पत्तददकवाडेण ।
हिंसादिद्वाराणिवि ददवदफलिहेहिं रुंभंति ४२
मिथ्यात्वासवदारं रुंधंति सम्यक्त्वददकपाटेन ।
हिंसादिद्वाराण्यपि ददव्रतफलकैः रुंधंति ॥ ४२ ॥

मिथ्यात्वमेवासवदारं मिथ्यात्वासवदारं—रुंभन्ति
रुंधन्ति निवारयन्ति । सम्पत्तददकवाडेण—सम्यक्त्वमेव दद-
कपाटे तेन सम्यक्त्वददकपाटेन तत्त्वार्थश्रद्धानविधानेन हिंसा-
दीनि द्वाराणि ददव्रतफलकै रुंधन्ति प्रच्छादयन्तीति ॥४२॥

आसवदि जंतु कम्मं कोधादीहिं तु अयदजीवाणं
तप्पडिवक्खेहिं विदु रुंभंति तमप्पमत्ता दु ॥४३॥

आस्रवति यत्तु कर्म क्रोधादिभिस्तु अयतजीवानाम् ।
तत्प्रतिपक्षैः विद्वांसो रुंधन्ति तमप्रमत्तास्तु ॥ ४३ ॥

क्रोधादिभिर्यत्कर्मास्रवत्युपदोक्तेऽयत्नपरजीवानां तत्प्र-
तिपक्षैस्तःप्रतिकूलैः समादिभिरप्रमत्ताः प्रमादरहिता विद्वांसो
रुन्धन्ति प्रतिकूलयन्ति । भ्रमेन संवारको जीवो व्याख्यात
इति ॥ ४३ ॥

आस्रवसंवरसमुच्चयप्रतिपादनायोत्तरगाया संवरकारणाय वा—

मिच्छताविरदीहि य कसायजोगेहिं जं च आसवदि
दंसणविरमणणिग्गहणिरोधणेहिं तु णासवदि ॥
मिथ्यात्वाविरतिभिश्च कपाययोगैश्च यच्च आसूवति ।
दर्शनविरमणानिग्रहनिरोधनैस्तु नासूवति ॥ ४४ ॥

मिथ्यात्वाविरतिकपाययोगैर्यत्कर्मास्रवति, दर्शनविरति-
निग्रहनिरोधनैस्तु नास्रवति । न च पूर्वगायानां पौनरुक्त्यं
बन्धास्रवसंवरभेदेन व्याख्यातानाद् द्रव्यार्थिकपर्यायार्थिकशि-
ष्यसंग्रहाद्वा ॥ ४४ ॥

निर्नरार्थप्रतिपादनायोत्तरमन्त्रः—

संयमजोगे जुत्तो जो तवसा चेद्वदे अणेगाविधं ।
सो कम्मणिज्जराए विउलाए वद्वदे जीवो ॥ ४५ ॥
संयमयोगन युक्तः यः तपसा चेष्टते अनेकविधं ।

स कर्मनिर्जेरायां विपुलायां वर्तते जीवः ॥ ४५ ॥

निर्भरकनिर्भरानिर्भरोपापास्तत्र निर्भरकः क्विबिशिष्ट
 इत्यत आह—संपयो द्विविध इन्द्रियसंयमः प्राणसंयमश्च ।
 जोगे-योगः यत्नः शुभपनोवचनशायो ध्यानं वा । संयम-
 योगपुक्तौ यस्तपसा तपसि वा चेष्टते भवर्ततेऽनेकविधे
 द्वादशविधे वा, द्वादशविधं तपो यः करोति यत्नपरः स
 कर्मनिर्भरायां कर्मविनाशे वर्तते जीवः । अनेन निर्भरोपा-
 यश्च व्याख्यातः । पूर्वश्लेषेष्वेवं व्याख्येय, बन्धको बन्धो
 बन्धोपायः । आरस्रक आस्रव आस्रवोपायः । संवरकः
 मंशरः संवरोपायः । अनेन व्याख्यानेन पौनरुक्त्यं च न
 भवतीति ॥ ४५ ॥

दृष्टान्तद्वारेण जीवकर्मणोः शुद्धिमाह—

जह घाऊ धम्मंतो सुज्झदि सो अग्गिणा दु संतत्तो
 तवसा तथा विसुज्झदि जीवो कम्मेहिं कणयं व ॥
 यथा घातुः धम्यमानः शुद्ध्यति स अग्निना तु संतप्तः
 तपसां तथा विशुद्ध्यति जीवः कर्माभिः कनकं इव ४६

यथा घातुपापाणः कनकोपलो धम्यमानस्तप्यमानः
 शुद्ध्यते सोऽग्निना तु संतप्तो दग्धः क्विट्कालिकादिरहितः
 संजायते, तथा तपसा विशुद्ध्यते जीवः कर्माभिः कनकमिव ।

यथा घातुः कनकं अग्निसंयोगेन शुद्धं भवति, तथा तपोयोगेन जीवः शुद्धो भवति ॥ ४६ ॥

किमर्थं सकारणा निर्जरा व्याख्याता बन्धादयश्च सहेतवः

नित्यपक्षेऽनित्यपक्षे च किमर्थमिति । तत्सर्वं न घटते यतः कुतः ?

जोगा पयडिपदेसा ठिदिअणुभागं कसायदोकुणदि
अपरिणदुच्छिण्णेषु य बंधद्विदिकारणं णत्थि ४७
योगात् प्रकृतिप्रदेशौ स्थित्यनुभागौ कपायतः करोति
अपरिणतोच्छिन्नेषु च बंधस्थितिकारणं नास्ति ॥४७॥

चतुर्विधो बन्धः प्रकृतिस्थित्यनुभागप्रदेशभेदेन, कर्मण-
बर्गणागतपुद्गलानां ज्ञानावरणादिभावेन परिणामः प्रकृतिब-
न्धः । तेषां कर्मस्वरूपपरिणतानामनन्तानन्तानां जीवप्रदेशैः
सह संश्लेषः प्रदेशबन्धः । तेषां जीवप्रदेशानुश्लेषानां जीव-
स्वरूपान्यथाकरणसमोऽनुभागबन्धः । तेषामेव कर्मरूपेण
परिणतानां पुद्गलानां जीवप्रदेशैः सह यावत्कालपर्यन्तः
स स्थितिबन्धः । योगात्प्राज्ञाः प्रकृतिबन्धं प्रदेशबन्धं च
करोति । कृपायेण स्थितिबन्धमनुभागबन्धं च करोति ।
अथवा योगः प्रकृतिबन्धं प्रदेशबन्धं च करोति । कृपायाः
स्थितिबन्धमनुभागबन्धं च कुर्वन्ति । यतोऽजोऽपरिण-
तस्य नित्यस्य, उच्छिद्यस्य निरन्तरशक्तिरस्य च बन्ध-
स्थितेः कारणं नास्ति । अथवाऽयमपिमन्वन्धः कर्तव्यो

दिष्पादृष्पाद्भूपशान्तानादेतद् व्याख्यानं पेशितव्यं । कुतो य-
तो योगः प्रकृतिपदेष्वन्धो करोति कपायाश्च स्थित्यनुमागौ
शुर्वन्ति, अतोऽपरिख्यतपोरयोगिसिद्धयोः सयोग्ययोगिनो-
र्बोष्टिभ्यस्य क्षीयकपायस्य च बन्धस्थितेः कारणं नास्ति ।
ननु क्षीयकपायसयोगिनोर्योगोऽस्ति, सत्यमग्नि, किं
तस्याकिञ्चिन्नरसरादमात्र एवेति ॥ ४७ ॥

निर्भराभेदार्थमाह—

पुत्रकदकम्मसङ्गं तु निजरा सा पुणो हवेदुविहा
पढमा विवागजादा विदिया अविवागजादा य
पूर्वकृतकर्मसङ्गं तु निर्जरा सा पुनर्भवेत् द्विविधा ।

प्रथमा विपाकजाता द्वितीया अविपाकजाता च ४८॥

अथ का निर्भरा ? पूर्वकृतकर्मसङ्गं गलनं निर्भरेत्युच्यते
सा पुनर्निर्भरा द्विविधा द्विकारा भवेत् । प्रथमा विपाकजातो-
दयस्वरूपेण कर्मानुभवनं । द्वितीया निर्भरा भवेदविपाकजा-
तानुभवमन्तरेण कहेत्या कारणावशात् कर्मविनाशः ॥ ४८ ॥

विपाकजाताविपाकजातयोर्निर्भरयोर्दृष्टान्तद्वारेण स्वरूपमाह-
कालेण उवाएण य पञ्चंति जघा वणफ्फदिफलाणि
तथ कालेण उवाएण य पञ्चंति कदाणि कम्माणि ४९
कालेन उपायेन च पच्यंते यथा वनस्पातिफलानि ।

१ 'तत्रेण य' इत्यपि पाठः ।

तथा कालेन उपायेन च पच्यन्ते कृतानि कर्माणि ४९

यथा कालेन क्रमपरिणामेनोपायेन च यवगोधूमादे-
र्बनस्पतेः फलानि पच्यन्ते तथा कालेनोदयागतगोपुच्छैरु-
पायेन च सम्यक्त्वज्ञानचारिशतपोभिः कृतानि कर्माणि
पच्यन्ते विनश्यन्ति ध्वस्तीभवन्तीत्यर्थः ॥ ४९ ॥

मोक्षपदार्थं निरूपयन्नाह—

रागो बंधइ कम्मं मुच्चइ जीवो विरागसंपण्णो ।

एसो जिणोवएसो समासदो बंधमोक्खाणं ५०

रागी बध्नाति कर्माणि मुंचति जीविः विरागसंपन्नः ।

एष जिणोपदेशः समासतः बंधमोक्षयोः ॥ ५० ॥

अत्रापि मोचको मोक्षो मोक्षकारणं च प्रतिपादयति
बन्धस्य च बन्धपूर्वकत्वान्मोक्षस्य । रागी बध्नाति कर्माणि
वीतरागः पुनर्जीवो मुच्यते । एष जिणोपदेशः आगमः समा-
सतः संक्षेपात् कयोर्बन्धमोक्षयोः । संक्षेपेणायमुपदेशो जिन-
स्य, रागी बध्नाति कर्माणि वैराग्यं संप्राप्तः पुनर्मुच्यते इति ॥ ५०

अथ पदार्थान् संक्षेपयन् प्रकृतेन च योजयन्नाह—

ःणव य पदत्था एदे जिणदिदूठा वण्णिदा मए तच्चा ।

एत्थ भवे जा संका दंसणघादी हवदि एसो ५१ ॥

नत्र च पदार्था एते जिनदिष्टा वर्णिता मया सत्त्वं ।

न्त्र भवेत् या शंका दर्शनघाती भवति एषः ॥५१॥

अथ का शंका नाम, एते ये व्याख्याता नवपदार्या
जिनोपदिष्टाः, अनेन किमुक्तं भवति वक्तुः प्रापाययाद्वचनस्य
प्रामाण्यं, वर्णिता व्याख्याता मया तच्चा-तच्चभूताः, जिन-
मतानुसारेण मयानुवर्णिता इत्यर्थः । एत्यभवे-एतेषु पदार्थे-
षु भवेत् यस्य शंका स जीवो दर्शनघात्येव मिथ्यादृष्टिः ।
अथवा शंका सन्दिग्धाभिप्राया सैषा दर्शनघातिनी स्यात् ।

किमेते पदार्था नित्या आहोस्विदनित्याः, किं सन्त
आहोस्विदविद्यमानाः, यथैने वर्णिता एतेरन्यैरपि बुद्धकणादा-
सपादादिभिश्च वर्णिता न ह्यपन्ते के सत्या इति संशयो दर्श-
नविनाशहेतुरिति शंका प्रतिपाद्यत्वांज्ञानिरूपयन्माह-

तिविहा य होइ कंखा इह परलोए तथा कुधम्मे य
तिविहं पि जो ण कुज्जा दंसणसुद्धीमुपगदो सो ॥

त्रिविधा च भवति कांक्षा इह परलोके तथा कुधर्मे च ।

त्रिविधमपि यः न कुर्यात् दर्शनशुद्धिमुपगतः सः ५२

त्रिविधा भवति कांक्षामिलाष इह लोकविषया परलोक-
विषया तथा कुधर्मविषया च । इह लोके यम यदि गन्तुरगद्व्य-
पशुपुत्रकलशादिकं भवति तदानीं शोभनोऽयं धर्मः । परलो-
के चैतन्मयं स्यात्, भोगा मे सन्तु लोकधर्मश्च शो

अस्तपहपि इरोमीति कांक्षा । तां विप्रकारामपि यो न
 कुर्यात् स जीषो दर्शनशुद्धिप्राप्तः । कांक्षामन्तरेण यदि सर्वं
 लभ्यते किमिति कृत्वा काङ्क्षा क्रियते । निघ्नते च सर्वः
 काङ्क्षावानिति ।

इह लोकाकाङ्क्षां परलोकाकांक्षां च प्रतिपादयमाह—
 बलदेवचक्रवर्तीसेट्टीरायत्तणादिअहिलासो ।
 इहपरलोके देवत्तपत्यणा दंसणाभिघाती सो ५३
 बलदेवचक्रवर्तिश्रेष्ठिराजत्वाद्यभिलाषः ।

इहपरलोके देवत्वप्रार्थना दर्शनाभिघाती सः ५३

बलदेवचक्रवर्तिश्रेष्ठघादीनां राज्य भिलाष इहलोके यो
 भवति सेहलोकाकाङ्क्षा । परलोके च स्वर्गादौ देवत्वप्रार्थ-
 ना यस्य स्यात् दर्शनाभिघाती सः । इहलोके पदस्वप्णाधि-
 पतित्वं, बलदेवत्वं, राजश्रेष्ठित्वं, परलोके इन्द्रत्वं, सामान्यदे-
 वत्वं, महर्दिकत्वं, स्वस्वरूपत्वमित्येवमादि प्रार्थयन् मिथ्या-
 दृष्टिर्भवति, निदानशल्पत्वात्कांक्षयेति ॥ ५३ ॥

कुधर्मकांक्षास्वरूपमह—

रत्तवडचरगता वसपरिहत्तादिणमण्णतित्थीणं ।
 घम्महि य अहिलासो कुधम्मकंखा हवदि एसा ॥

धर्मे च अभिलापः कुधर्मकांक्षा भवति एषा ॥ ५३ ॥

रक्तपट--चरक--तापस--परिघ्राजकादीनामन्यतीर्थिकानां धर्मविषये योऽभिलापः कुधर्मकांक्षेया भवति । अतारो रक्तपटा वैभाषिकसौश्रान्तिकयोगाचारमाध्यमिकभेदात् । नैषा-यिक्तवैशेषिकदर्शने चरकशब्देनोच्येते कणचरादिर्वा । कन्द-फलभूकाद्याहारा भस्मोद्गुग्गुठनपरा जटाधारिण्यो विजयपा-स्तापसाः । सांख्यदर्शनस्थाः पंचविंशतितत्त्वज्ञाः परिघ्राज-कशब्देनोच्यन्ते इत्येवमाद्यन्येष्वपि तैर्यिकमतेष्वभिलापः कुध-र्मकांसिति । कथमेषां कुधर्मत्वं चेत् पदार्थानां तदीयानां विधा-र्यमाणानामयोगात्सर्वथा नित्यज्ञाणिकोभयत्वात् । इन्द्रियसं-यममाणसंयमजीवविज्ञानपदार्थसर्वतत्पूरयपापादीनां परस्पर-विरोधाच्चेति ॥ ५४ ॥

विचिकित्सास्वरूपमाह—

विदिर्गिच्छा वि यदुविहा

दब्धे भावे य होह गायन्वा ।

उच्चारदिसु दब्धे

सुधादिए भावविदिर्गिच्छा ५५

विचिकित्सापि च द्विविधा

द्रव्ये भावे च भवति ज्ञातव्या ।

ज्वस्तमहमपि इरोमीति कांसा । तां त्रिमकारामपि यो न
 कुर्यात् स जीवो दर्शनशुद्धिमुपगतः । कांसापन्नरेण यदि सर्व
 सम्भ्यते किमिति कृत्वा काङ्क्षा क्रियते । निवृत्ते च सर्वैः
 काङ्क्षावानिति ।

इह लोकाकाङ्क्षां परलोकाकांक्षां च प्रतिपादयन्नाह—
 बलदेवचक्रवर्तीसेट्टीरायत्तणादिअहिलासो ।
 इहपरलोगे देवत्तपत्यणा दंसणाभिघादी सो ५३
 बलदेवचक्रवर्तिश्रेष्ठिराजत्वाद्याभिलापः ।

इहपरलोके देवत्वप्रार्थना दर्शनाभिघाती सः ५३

बलदेवचक्रवर्तिश्रेष्ठिघादीनां राज्य भिलाप इहलोके यो
 भवति सेहलोकाकाङ्क्षा । परलोके च स्वर्गादी देवत्वप्रार्थ-
 ना यस्य स्यात् दर्शनाभिघाती सः । इहलोके बलदेवत्वं, राजश्रेष्ठित्वं,
 परलोके इन्द्रत्वं, सामान्यदे-
 वत्वं, महर्दिकृत्वं, स्वस्वरूपत्वमित्येवमादि प्रार्थयन् मिथ्या-
 दृष्टिर्भवति, निदानश्लेषत्वात्कांक्षयेति ॥ ५३ ॥

कुधर्मकांक्षास्वरूपम ह—

रक्तवडचरगता वसपरिहत्तादीणमण्णतित्थीणं ।
 धम्महिय अहिलासो कुधम्मकंस्वा हवदि एसा ॥
 रक्तपदचरकतापसपरिजादादीनामन्यतैरिंकानां ।

धर्मे च अभिलाषः कुधर्मकांक्षा भवति एषा ॥ ५० ॥

रक्तपटं-चरकं-तापसं-परिग्राजकादीनामन्यतीर्थिकानां
धर्मविषये योऽभिलाषः कुधर्मकांक्षैषा भवति । चत्वारो रक्त-
पटा वैभाषिकसौत्रान्तिकयोगाचारमाध्यमिकभेदात् । नैषा-
यिकर्वशेषिकदर्शने चरकशब्देनोच्येते कणवरादिर्वा । कन्द-
फलमूलाद्याहारा भस्मोद्गुणवदनपरा जटाधारिणो विनयपरा-
स्तापसाः । सांख्यदर्शनस्थाः पंचविंशतितत्त्वज्ञाः परिग्राज-
कशब्देनोच्यन्ते इत्येवमाद्यन्येष्वपि तैर्यिकमतेष्वभिलाषः कुय-
र्षकास्ति । कथमेषां कुधर्मत्वं चेत् पदार्थानां तदीयानां विचा-
र्यमाणानामयोगात्सर्वथा नित्यसृष्टिकोभयत्वात् । इन्द्रियसं-
यमप्राणसंयमजीवविज्ञानपदार्थसर्वशृणुयरापादीनां परस्पर-
विरोधाच्चेति ॥ ५४ ॥

विचिकित्सास्वरूपमाह—

विदिर्गिच्छा वि यदुविहा

दब्बे भावे य होह णायन्वा ।

उच्चारदिसु दब्बे

खुधादिण भावविदिर्गिच्छा ५५

विचिकित्सापि च द्विविधा

द्रव्ये भाये च भवति शातव्या ।

उच्चारदिपु द्रव्येषु

क्षुधादिके भावविचिकित्सा ॥

त्रिविकित्सापि द्विप्रकारा द्रव्यभावभेदात् भवति ज्ञातव्या
उच्चारप्रश्रवणादिषु मूत्रपुरीषादिदर्शने विचिकित्सां द्रव्यगता
क्षुदादिषु क्षुत्त्वृष्णानप्रत्वादिषु भावविचिकित्सा व्याधित-
स्य वान्यस्य वा यतेर्मूत्राशुचिच्छर्दिश्लेष्मलालादिकं यदि
दुर्गन्धिविरूपमिति कृत्वा घृणां करोति वैयावृत्ये न करोति
स द्रव्यविचिकित्सायुक्तः स्यात् । सर्वमेतच्छोभनं क्षुधावृ-
ष्णानप्रत्येन केशोत्पाटनादिना च दुःखं भवति एतद्विरूपक-
मित्येवं भावविचिकित्सेति ॥ ५५ ॥

द्रव्यविचिकित्साप्रपञ्चनार्थमाह—

उच्चारं प्रस्रवणं श्लेष्मं सिंघानकं च चर्मही ।

पूयं च मांसशोणितवातं जल्लादि साधूणं ॥ ५६ ॥

उच्चारं प्रस्रवणं श्लेष्मा सिंघानकं च चर्मस्थि ।

पूतिं च मांसशोणितवातं जल्लादि साधूनाम् ॥

उच्चारं, प्रस्रवणं, श्लेष्मं-श्लेष्मा, सिंघानकं, चर्म, अस्थि-
पूयं च मृच्छकृच्छिं, मांसं, मलं, शोणितं, वातं जल्लं सर्वा-
र्गान् मलं, अंगैकदेशाच्छादकं, मालादिकं च साधूना-
म् ॥ ५६ ॥

भावविचिकित्सां प्रपञ्चयनमाह—

छुहत्तण्हा सीदुण्हा दंसमसयमचेलभावो य ।
 अरदिरदिहत्थिचरियाणिसीधिया सेज्जअकोसो
 बधजायणं अलाद्यो रोग तणप्फास जल्लसकारो
 तह चेव पण्णपरिसह अण्णाणमदंसणं खमणं ॥
 धुत्तृष्णा शीतोष्णं दंशमशकमचेलभावश्च ।
 अरतिरती स्त्रीचर्या नियथा शय्या आक्रोशः ॥
 बधयाचनं अलाभो रोगस्तृणस्पर्शः जल्लं सत्कारः ।
 तथा चैव प्रज्ञापरीपहः अज्ञानमदर्शनं क्षमणं ॥

छुह-छुद् चारित्रमोहनीयबीर्यान्तरापापेक्षाऽसातावे-
 दनीपोदयादृशनाभिलाषः । तद्यहा—तृषा चारित्रमोहनीय-
 बीर्यान्तरापापेक्षाऽसातावेदनीपोदयादुदकपानेच्छा । सीद-
 र्शीतं तद्दृयापेक्षाऽसातोदयात्स्वावरणोच्छाकारणपुत्रव्यस्कंधः ।
 चयहा—वृष्णं पूर्वोक्तमकारेण सन्निधानाच्छ्रीनाभिन्यापका-
 रणादित्यम्बरादिसन्तापः । दंसमसयं—दंशाश्च पशुकाश्च
 दंशमशकं दंशमशकः खाद्यमानस्य शरीरपीडा दंशमशकमित्यु-
 च्यते कार्ये कारणोपचारात् । अचेलभावो ब-अचेलकत्वं नाम्न्य-
 भिति यावत् अरदिरदि-अरतिरती चारित्रमोहोदयात् चारित्र्ये-
 पासंयमामिच्छार्थो । इत्थि—स्त्रीकटाक्षेऽण्णादिभिर्योषिद्रापा कार्ये
 कारणोपचारात् । अरिया—चर्या आवश्यकानुष्ठानपरस्याति-

श्रान्तस्याप्युपानत्कादिरहितस्यापि मार्गयानं । निसीधिया—
 निषिद्या श्मशानोद्यानशून्यायतनादिषु वीरासनोत्कृटिकायां-
 सनजनितपीडा । सेजा-शय्या स्वाध्यायस्थानाध्वथमपरि-
 खेदितस्य स्वरविषमचुरशर्कराद्याकीर्णभूमौ शयनस्यैकपार्श्वे
 दग्दशयनादिशय्याकृतपीडा । अक्कोसो-आक्कोशस्तीर्यया-
 त्राथर्यपर्यटतः मिथ्यादृष्टिविमुक्तावशासंघनिन्दावचनकृता-
 वाधा । वह-वधः मुद्रादिप्रहरणकृतपीडा । जायणं-अया-
 ञ्चा अकारोत्र लुप्तो दृष्टव्यः प्राणात्ययेऽपि रोगादिभिः
 पीडितस्यायाचयतः, अयाञ्चापीडा । अथवा वरं मृतो न क-
 शिचद्याचितव्यः शरीरादिसंदर्शनादिभिः यांचा तु नाममहापीडा
 अलाहो अलाभः अंतरायकर्मोदयादाहाराचलामकृतपीडा । रोय
 रोगो ष्वरकासभगन्दरादिजनितव्यया । तण्फास-तृणस्पर्शः
 शुष्कतृणपरुषशर्कराकसटकनिशितमृत्तिकाकृतशरीरपादवेदना ।
 जल-सर्वांगीणं मलमस्नानादिजनितप्रस्वेदाद्युद्भवा पीडा ।
 सक्कारो-सत्कारः पूजाप्रशंसात्मकः । पुरस्कारो नमनक्रिया-
 रम्भादिष्वप्रतः करणमामंत्रणं । तह चैव-तथा चैव । पण-
 प्रज्ञा विज्ञानमदोद्भूतगर्वः । परिसह-परीषहः । पीडाशब्दः
 सर्वत्रापि सम्बध्यते । लुत्परिषहः, तृणपरिषहः, दंशमशक-
 पिपीलिकामत्कुक्षादिमसण्णपरीषह इत्यादि । अहखाखं-
 अज्ञानं सिद्धान्तव्याकरणतर्कादिशास्त्रापरिज्ञानोद्भूतमनः-
 सन्तापः । अदेसणं-अदर्शनं महाव्रतानुष्ठानेनाप्यदृष्ट्याविश्व-
 वाधा, उपलसणमात्रमेतद् अन्येष्वत्र पीडाहेतवो दृष्ट्याः ।

एतैः परीपहैर्वैताद्यमंगेषुपि संश्लेषकरणं भावविचिकित्सा ।
खमण्यं-क्षमण्यं सहनं तत्पत्येकमपिसम्बध्यते क्षुत्परीपहस-
मण्यं तृष्णपरीपहक्षपणमित्यादि । ततः परीपहजयो भवति ततश्च
भावाविचिकित्सा दर्शनमलं निराकृतं भवतीति ॥ ५७-५८ ॥

दृष्टिमोहमपंचनार्यमाह—

लोहयवेदियसामाहणसु तद् अण्णदेवमूढत्तं ।
णञ्चा दंसणघादी ण य कायञ्चं ससत्तीए ॥ ५९
लौकिकवैदिकसामायिकेषु तथा अन्यदेवमूढत्वं ।
ज्ञात्वा दर्शनघाती न च कर्तव्यं सर्वशक्त्या ॥ ५९ ॥

लोहय-लोकः ब्राह्मणसत्रियवैश्यशूद्रास्वस्मिन् भवो
लौकिकः आचार इति सम्बन्धः । पेदेषु सामञ्जस्यद्वयः
भवो वैदिकः आचारः । समयेषु नैयायिकवैशेषिकबौद्धमी-
मांसकापिच्लोकायतनिकेषु भव आचारः सामयिकस्त्रेषु
लौकिकवैदिकसामयिकेषु आचारेषु क्रियाकलापेषु तथा-
न्यदेवकेषु मूढत्वं-मूढत्वं मोहः परमार्थरूपेषु ग्रहणं तदर्थन-
घाति । सम्पत्त्वदिनाशं ज्ञात्वा तस्मात्तन्मूढत्वं सर्वशक्त्या न
कर्तव्यं ॥ ५९ ॥

लौकिकमूढत्व [२४] मपंचनार्यमाह—

कोडिल्लमासुरक्खा भारहरामायणादि जे घम्मा
होज्जु च तेसु विसुत्ती लोहयमूढो हवदि एसो ६०

श्रान्तस्याप्युपानत्कादिरहितस्यापि मार्गयानं । निसीधिया-
 निषिया श्मशानोद्यानशून्यायतनादिषु धीरासनोत्कृटिकायां-
 सनजनितपीडा । सेज्जा-शय्या स्वाध्यायव्यानाध्वथपपरि-
 खेदितस्य स्वरविषमप्रचुरशर्कराद्याकीर्णभूमौ शयनस्यैकपार्श्वे
 दशदशयनादिशय्याकृतपीडा । अक्कोसो-आकोशस्तीर्यया-
 श्राय्यपर्यटनः मिथ्यादृष्टिविमुक्तावज्ञासंघनिन्दावचनकृता-
 बाधा । बह-बधः सुदरादिमहरणकृतपीडा । जाययो-अया-
 ङ्वा अकारोत्र लुप्तो दृष्टव्यः प्राणायामेऽपि रोगादिभिः
 पीडितस्यायाचयतः, अयाङ्वापीडा । अथवा बरं मृतो न क-
 रिचयाचितव्यः क्षीरादिसंदर्शनादिभिः यांचा तु नाममहापीडा
 अलाहो अलामः अंतरायकर्मोदयादाहाराद्यन्नामकृतपीडा । रोम
 रोगो वरकासमगन्द्रादिजनितव्यया । तय'फास-वृणस्वस्तः
 शुष्कवृण्यवकपशर्कराकटुकनिशितमृत्तिकाकृतशरीरपादवेदना ।
 अष्ट-सर्वांगीणं मलमस्रानानादिजनितप्रस्नेदायुञ्जवा पीडा ।
 गन्कारो-सत्कारः पूतानसंसात्मकः । पुरस्कारो ममनक्रिया-
 रूपादिप्रयत्नः करण्यपार्श्वशय्या । तद गेव-तया येव । पयण-
 यज्ञा विज्ञानमरोद्भूतगर्वः । परिमह-परीपहः । पीडागुहः
 सर्वत्रापि सञ्चर्यते । क्षुण्णरिषदः, वृणपरिषदः, वंशपशक-
 त्तिरात्रिहामन्वुखादिमस्रण्यरीपह इत्यादि । अहबाह-
 अज्ञानं मिद्वान्तव्याहरणनर्कादिग्राह्यापिज्ञानोद्भूतमनः-
 मन्तःपः । अदिसर्प-अदुर्धनं महात्रनातुज्ञानेनापहृष्टानिषय-
 र'वा, वान्तत्रहमात्रनेकन् अन्येष्वत्र पीडादेवरो दृष्टव्यः ।

अनि तानि गृह्णाति वैदिकमूढो भवति एषः ॥

रिष्येद्-ऋग्वेदः । सामवेदः । वाग-वाक्, ऋचः । आगुवाग्
नुवाक् कण्डिकासमुदायः । अथवा वाक्-ऋग्वेदमति-
रायश्चत्तादिः, अनुवाक्-मन्वादिस्पृतयः । आदिशब्दे-
ननुवेदाथर्वणादयः परिगृह्यन्ते । वेदसत्याहं-वेदशास्त्राणि
पेदेशकानि अग्न्यादिकार्यप्रतिपादकानि गृह्यन्तार-
त्माधानपुंसवननामकर्मान्नमाशनचौलोपनयनव्रतबन्धनसौ-
ख्यादिप्रतिपादकानि नन्दिकेशरगौतमयाज्ञवल्क्यपिप्पलाद-
नारदवृहस्पतिशुक्रसुद्धादिप्रणीतानि तुच्छानि धर्म-
ने निरर्थकानीति यदि न गृह्यन्ति [यदि गृह्यन्ति]
वैदिकाचारमूढो भवत्येष इति ॥ ६१ ॥

सापार्यिकपोहप्रतिपादनार्थमाह—

इचरगतावसपरिहृत्तादीय अण्णपासंढा ।

तारगत्ति य जदि गेण्हइ समयमूढो सो ६२

चरकतापसपरिवाजकादयः अन्यपापंढाः ।

तारका इति च यदि गृह्णाति समयमूढः सः ॥

जद-एव चरकः । काजवाहेन कण-

पां हस्वलेहनर्गीता, वत्सि-

कन्दमूलफलायादृष्टा

कौटिल्यमासुरक्षः भारतरामायणादयो ये धर्माः ।
भवेत्वा तेषु विश्रुतिः लौकिकमूढः भवति एषः ६०

कोटिह—कुटिलस्य भावः कौटिल्यं तदेव प्रयोजनं यस्य
धर्मस्य सः कौटिल्यधर्मः तकादिव्यवहारो लोकप्रतारणा-
शीलो धर्मः परलोकाद्यभावप्रतिपादनपरो व्यवहारः । आसु-
रत्वा—असवः प्राणास्तेषां छेदनमेदनताडनत्रासनोत्पाड-
नमारणादिप्रपंचेन वञ्चनादिरूपेण वा रक्षा यस्मिन् धर्मे स
आसुरस्यो धर्मो नगराचारसिकोपायभूतः । अथवा कौटिल्यध-
र्मः, इंद्रजालादिकं पुत्रबन्धुमित्रपितृमातृस्वाम्याविघातनोपदे-
शः, चाणक्योद्भव आसुरसः मद्यमांसस्वादनाद्युपदेशः ।
बलाधानरोगाद्यपनपनहेतुः वैद्यधर्मः । भारतरामायणादिकाः
पंचपाण्डवानामेका योषित्, कुंतिश्च पंचमर्तुका, विष्णुश्च
सारथिः, रावणादयो राक्षसाः, हनुमानादयश्च मर्कटाः इत्येव-
मादिका असद्धर्मप्रतिपादनपरा ये धर्माग्तेषु या भवेद्विश्रुति-
विपरिणामः एतेषु धर्मा इत्येवं मूढो लौकिकमूढो भवत्येष
इति ॥ ६० ॥

बैदिकमोहप्रतिपादनार्थमाह—

ऋग्वेदसामवेदा वागणुवादादिवेदसत्याहं ।
तुच्छाणिंत्तानि गेपहह वेदियमूढो ह्वदि एसो ॥
ऋग्वेदसामवेदौ वागनुवादादिः वेदशास्त्राणि ।

तुच्छानि तानि गृह्णाति वैदिकमूढो भवति एषः ॥

रिव्वेद-ऋग्वेदः । सामवेदः । वाग-वाक्, ऋचः । ब्राह्मणवाग्-
-ब्रह्मवाक् ऋषिभाष्यसमुदायः । अथवा वाक्-ऋग्वेदमति-
-वदमायश्चित्तादिः, ब्रह्मवाक्-मन्वादिस्मृतयः । आदित्ये-
-न यजुर्वेदायवेणादयः परिगृह्यन्ते । वेदसत्याहं-वेदशास्त्राणि
द्विसोपदेशकानि अग्न्यादिकार्यमतिपादकानि पृथग्मन्त्रार-
-ण्यगर्माधानपुंसवननामकर्मान्नमाशुनचौलोपनयनग्रतवन्धनसौ-
-श्रापण्यादिमतिरादकानि नन्दिकेशरगौतमयाज्ञवल्क्यपिप्पलाद-
-वररुचिनारदवृहस्पतिशुब्रनुदादिमणीतानि तुच्छानि धर्म-
-रहितानि निरर्थकानीति यदि न गृह्यन्ति [यदि गृह्णाति]
तदासौ वैदिकाचारमूढो भवत्येष इति ॥ ६१ ॥

सामायिकमोहप्रतिशदनार्थमाह—

रक्तवडचरगतावसपरिहृत्तादीय अण्णपासंढा ।
संसारतारगति य जदि गेण्हइ समयमूढो सो ६२
रक्तपटचरकतापसपरिवाजकादयः अन्यपापंढाः ।
संसारतारका इति च यदि गृह्णाति समयमूढः सः ॥

रक्तवड-रक्तपटः । चरग-चरकः । काजवाहेन कण-
-मिच्छाहाराः, अथवा मिच्छावेलायां रक्तलेहनशीला, उत्सि-
-ष्टाः कालमुखादयः । तावसा-तापसाः कन्दमूलफलपायाहाग
-वनवासिनः जटाकौपीनादिधारिणः । परिहृत्ता-परिव्राजकाः

एकदण्डिद्विदण्ड्यादयः स्नानशीलाः शुचिवादिनः । आदि-
शब्देन शैव-पाशुपति-कापालिकादयः परिग्रह्यन्ते । (अथ
पामंडा —) । एते लिगिनः संसारतारकाः शोभनानुष्ठाना
यथेवं शृण्वन्ति समयमूढोऽसाविति ॥ ६२ ॥

देवमोहमतिपादनार्थमाह—

ईसरवंभाविण्हअज्जाखंडादिया य जे देवा ।
ते देवभावहीणा देवत्तणभावणे मूढो ॥ ६३ ॥
ईश्वरग्रह्याविष्णुआर्यास्कंदादयश्च ये देवाः ।
ते देवभावहीना देवत्वभावने मूढः ॥ ६३ ॥

ईश्वर-ब्रह्म-विष्णु भगवती-स्वाधिकार्थिकादयो ये देवा-
स्ते देवभावहीनाः चतुर्ष्विद्यादेवस्वरूपेण सर्वश्रवणेन च
गतिनास्तेषु यदि देवत्वपरिष्कारं करोति तदानीं देवत्व-
भावेन मूढो भवतीत्यर्थः ॥ ६३ ॥

उपगृह्णन्स्वरूपप्रतिपादनार्थमाह—

दंसणचरणविषण्णे जीवेदददूण घम्ममत्तीए ।
उपगृह्णं करितो दंसणसुद्धो हवदि एसो ॥ ६४ ॥
दर्शनवर्णविपत्तान् जीवान् दृष्ट्या घर्ममत्तया ।
उपगृह्णन् कृत्वा दर्शनशुद्धो भवति प्यः ॥ ६४ ॥

दर्शनवर्णविपत्तान् मयादर्शनवादिश्रवणान् शीतान्

दृष्ट्वा धर्मभवत्या वानुपगूहयन् उज्ज्वलयन् संवरयन्वाप-
तेषामुपगूहनं संवरणं कुर्वन् दर्शनशुद्धो भवत्येव उपगूहना-
कर्तेति ॥ ६४ ॥

स्फिरीकरणस्वरूपं प्रतिपादनायाह—

दंसणचरणुवभट्टे जीवे दददूण धम्मबुद्धीए ।
हिदामिदमवगूहिय ते सिपिणं ततो णियंत्तेइ ६५
दर्शनचरणप्रभ्रष्टान् जीवान् दृष्ट्वा धर्मबुद्ध्या ।
हितामितमवगूह्य तान् क्षिप्रं ततः निवर्तयति ॥ ६५॥

दर्शनचरणोपभ्रष्टान् सम्पग्धानदर्शनचारित्र्येभ्यो
भ्रष्टान्निर्गतान् जीवान् दृष्ट्वा धर्मबुद्ध्या हितामिनवचनैः सुख-
निमित्तैः पूर्वापरविवेकसहितैर्वचनैरवगूह्य स्वीकृत्य तेभ्यो
दोषेभ्यः क्षिप्रं शीघ्रं तान्निवर्तयन् निवर्तयति यः स स्फिरी-
करणं कुर्वन् दर्शनशुद्धो भवतीति सम्बन्धः ॥ ६५ ॥

वात्सल्यार्थं प्रतिपादयन्नाह—

चादुव्वण्णे संघे चदुगदिसंसाराणित्थरणभूदे ।
वच्छलंकादव्वं वच्छे गावी जहा गिद्धी ॥ ६६॥
चातुर्वर्णे संघे चतुर्गतिसंसारनिस्तरणभूते ।
वात्सल्यं कर्तव्यं वत्से गौः यथा गृद्धिः ॥ ६६ ॥

एकदशत्रिदशदशदशः स्नानशीलाः शुचितापिनः । आदि-
 शब्देन शैव-शाशुपति-कापालिकादयः परिगृह्यन्ते । (अथ
 पामंटा—) । एते निगिनः संसारभारकाः शोभनानुष्ठाना
 यथेवं गृह्णाति मयममृदोऽमारिणि ॥ ६२ ॥

देवमोहनविपादनार्थमाह—

ईसरवंभाविण्हूअज्जासंदादिया य जे देवा ।
 ते देवभावहीणा देवत्तणभावणे मूढो ॥ ६३ ॥
 ईश्वरग्रह्याविष्णुआर्यास्कंदादयश्च ये देवाः ।
 ते देवभावहीना देवत्वभावने मूढः ॥ ६३ ॥

ईश्वर-ब्रह्म-विष्णु-भगवती-स्वामिकार्तिकादयो ये देवा-
 स्ते देवभावहीनाः चतुर्षिंकायदेवस्वरूपेण सर्वज्ञत्वेन च
 रहितास्तेषुपरि यदि देवत्वपरिष्णामं करोति तदानीं देवत्व-
 भावेन मूढो भवतीत्यर्थः ॥ ६३ ॥

उपगूहनस्वरूपप्रतिपादनार्थमाह—

दंसणचरणविवण्णे जीवे ददूण घम्मभत्तीए ।
 उपगूहणं करित्तो दंसणसुद्धो हवदि एसो ॥ ६४ ॥
 दर्शनचरणविपन्नान् जीवान् दृष्ट्वा धर्मभक्त्या ।
 उपगूहनं कुर्वन् दर्शनशुद्धो भवति एषः ॥ ६४ ॥

दर्शनचरणविपन्नान् सम्यग्दर्शनचारित्र्यम्लानान् जीवान्

स्य ज्ञानस्य स्वरूपं प्रतिपादयन्नाह—

जेण रागा विरज्जेज्ज जेण सेएसु रज्जदि ।

जेण मिर्त्ती पभावेज्ज तंणणं जिणसासणे ॥ ७१

येन रागात् विरज्यते येन श्रेयसि रज्यते ।

येन मैत्री प्रभावयेत् तत् ज्ञानं जिनशासने ॥ ७१ ॥

येन रागात् स्नेहात् कामक्रोधादिरूपाद्विरज्यते पराद्सु-
खो भवति जीवः । येन च श्रेयसि रज्यते रक्तो भवति । येन
मैत्री द्वेषाभावं प्रभावयेत् तज्ज्ञानं जिनशासने । किमुक्तं
भवति—अतच्चे तत्त्वबुद्धिरदेवे देवतामिमायो नागमे भाग-
मबुद्धिरचारित्रे चारित्रबुद्धिरनेकान्ते एकान्तबुद्धिरित्यह्म-
नम् ॥ ७१ ॥

ज्ञानाचारस्य कति भेदा इति पृष्टेऽत आह—

काले विणए उवहाणे बहुमाणे तहेव णिण्हवणे ।

वंजण अत्य तदुभए णाणाचारो दु अट्टविहो ॥

काले विनये उपधाने बहुमाने तथैवानिह्ववने ।

व्यंजनमर्थस्तदुभयं ज्ञानाचारस्तु अष्टविधः ॥ ७२ ॥

काले—स्वाध्यायवेलायां पठनपरिवर्तनरूपारूपाणां
क्रियते सम्पक्क शास्त्रस्य परस कालोऽपि ज्ञानाचार इत्युच्यते,
साधुचर्यात्कारणो कार्पोषचारादा । विणए—आदिकवाचिक-

येन तत्त्वं विबुध्यते येन चित्तं निरुध्यते ।

येन आत्मा विशुध्यते तत् ज्ञानं जिनशासने ॥ ७०

येन तत्त्वं वस्तुयाथात्म्यं विबुध्यते परिच्छिद्यते येन च चित्तं मनोव्यापारो निरुद्ध्यते आत्मवशं क्रियते येन चात्मा जीवो विशुद्ध्यते बीतरागः क्रियते परिच्छिद्यते तज्ज्ञानं जिनशासने प्रमाणं मोक्षप्रापणाभ्युपायं संशयविपर्ययानध्यवसायाकिञ्चित्करविपरीतं प्रत्यक्षं परोक्षं च । तत्र प्रत्यक्षं द्विप्रकारं मुख्य-ममुख्यं च, मुख्यं द्विविधं देशमुख्यं परमार्थमुख्यं, देशमुख्यम-वधिज्ञानं मनःपर्ययज्ञानं च, परमार्थमुख्यं केवलज्ञानं, सर्व-द्रव्यपर्यायपरिच्छेदात्मकं । अमुख्यं प्रत्यक्षेन्द्रियविषयसन्निपा-तानन्तरसमुद्भूतसविकल्पकर्मापत्प्रत्यक्षभूतं । परोक्षं श्रुतानुमा-नार्थापत्तिर्षोपमानादिभेदेनानेकप्रकारं, श्रुतं मतिपूर्वकं इन्द्रि-यमनोविषयादन्यार्थविज्ञानं यथाग्निशब्दात् स्वर्परविज्ञानं । अंगपूर्वं वस्तुप्राभृतकादि सर्वं श्रुतज्ञानं । अनुमानं त्रिरूपं त्रि-विधलिगादुत्पन्नं साध्याविनाभाविलिङ्गादुत्पन्नं वा एतच्छ्रुत-ज्ञानेऽप्यन्तर्भवति । एकपर्यं जातं दृष्टाविनाभावेनान्य-स्वार्थस्य परिच्छित्तिरर्थापत्तिर्यथा शून्यपीनांगो देवदत्तो दिवा न भुङ्क्ते अर्थादापन्नं रात्रौ भुङ्क्ते इति । मसिद्धसाय-र्याग्निसाध्यसाधनमुपपानं यथा गौस्तथा गवप इति । साध्य-साधनसम्बन्धमाहकस्तर्कः । सर्वमेतत्परोक्षं ज्ञानम् ॥ ७० ॥

सम्पत्त्वसद्वचरं शाश्वत्स्वरूपं व्याख्याय चारित्रसद्वचर-

स्य ज्ञानस्य स्वरूपं प्रतिपादयन्नाह—

जेण रागा विरजेज्ज जेण सेणसु रज्जदि ।

जेण मिर्त्ती पभावेज्ज तं णाणं जिणसासणे ॥ ७१

येन रागात् विरज्यते येन श्रेयसि रज्यते ।

येन मैत्री प्रभावयेत् तत् ज्ञानं जिनशासने ॥ ७१ ॥

येन रागात् स्नेहात् कामक्रोधादिरूपाद्विरज्यते पराङ्मुखो भवति जीवः । येन च श्रेयसि रज्यते रक्तो भवति । येन मैत्री द्वेषाभावं प्रभावयेत् तज्ज्ञानं जिनशासने । किमुक्तं भवति—अतश्चै तत्त्वबुद्धिरदेये देवताभिषायो नागमे आगमबुद्धिरचारित्र्ये चारित्र्यबुद्धिरनेकान्ते एकान्तबुद्धिरित्यज्ञानम् ॥ ७१ ॥

ज्ञानाचारस्य कति भेदा इति शृष्टेज्ज आह—

काले विणए उवहाणे बहुमाणे तहेव णिण्हवणे ।

वंजण अत्थ तदुभए णाणाचारो दु अट्टविहो ॥

काले विनये उपधाने बहुमाने तथैवानिह्ववने ।

व्यंजनमर्थस्तदुभयं ज्ञानाचारस्तु अष्टविधः ॥ ७२ ॥

काले—स्वाध्यायवेलायां पठनपरिवर्तनव्याख्यानादिकं क्रियते सम्पदकृ शास्त्रस्य परस कालोऽपि ज्ञानाचार इत्युच्यते, साहचर्यात्कारणो कार्पोपचाराद्वा । विणए—कायिकवाचिक-

मानसशुद्धपरिग्रामैः स्थितस्य तेन वा योऽयं श्रुतस्य पाठो
 ध्याख्यानं परिवर्तनं यत्स त्रिनयाचारः । (उवहाणे-) उ-
 धानं अवग्रहविशेषेण पठनादिकं साहचर्यात् उपधानाचारो
 (रः) । बहुधानं पूजासत्कारादिकेन पाठादिकं बहुधाना-
 चारः । तथैवानिन्दहयनं यस्मात्पठितं श्रुतं स एव प्रकाशनीयः
 यद्वा पठित्वा श्रुत्वा शान्तिं सञ्जातस्तदेव धृतं ख्यापनीयमिति
 अनिन्दवाचारः, व्यञ्जनं-वर्षपदवाक्यशुद्धिः, व्याकरणोपदे-
 शेन वा तथा पाठादिर्ब्यञ्जनानाचारः । अत्य-अर्थोऽभिप्रे-
 योज्जेकान्तात्मकस्तेन साह पाठादि अर्थाचारः । शब्दार्थशु-
 द्ध्या पाठादि तदुभयाचारः । सर्वत्र साहचर्यात् कार्ये कारणा-
 नुपपत्त्याऽभेदः । काष्ठादिशुद्धिभेदेन वा ध्यानाचारोऽष्ट
 विध एव, अधिकरणभेदेन साधारणस्य भेदः । मयमा विभक्तिः
 ममयी वा वृत्त्या ॥ ७२ ॥

काष्ठाचारपंचमपतिशान्तार्थमाह—

पादोसियवेरत्तियगोसगिगयकालमेव गेण्डित्ता
 उभये कालद्वि पुणो सञ्ज्ञाओ होदि कायव्यो७
 प्रादोविकत्रैगात्रिकगीगर्गिककान्दमेव गृहीत्वा ।
 उन्नययोः कान्तयोः पुनः स्याध्यायः भवति कर्तव्यः ॥

बहुधा वापि साविर्भूयिन् कार्ये न वदोतः काप्रः रावेः
 कूर्चकम् इत्यर्थः । ममामीत्यादिभ्यश्चकाराणां च वदोत इ-

त्युच्यते ततः मदोपग्रहणेन द्वौ कालौ गृह्येते । मदोप एव मादो-
पिकः । विगता रात्रिर्पस्मिन् काले स विरात्री रात्रेः पश्चि-
मागः, द्विपाटिकासहितार्धरात्राद्ध्वकालः, विरात्रिरेव वैरात्रि-
कः । गवां पशूनां सर्गो निर्गमो यस्मिन् काले स कालो गोसर्गः ।
गोसर्ग एव गोसर्गिको द्विपाटिकोदयाद्ध्वकालो द्विपाटिकास-
हितः मध्याह्नात्पूर्वः । एतत्कालचतुष्टयं गृहीत्वोभयकाले दिव-
सस्य पूर्वाह्नकालेऽथ राह्नकाले च तथा रात्रेः पूर्वकालेऽपरका-
ले च पुनः अभीष्टं स्वाध्यायो भवति कर्तव्यः षठनपरिवर्तन-
व्याख्यानादीनि कर्तव्यानि भवन्तीति ॥ ७३ ॥

स्वाध्यायस्य महत्कालं परिसमाप्तिकालं च मतिपादय-
न्नाह—

सज्ज्ञाये पट्टवणे जंघच्छायं वियाण सत्तपयं ।
पुव्वण्हे अवरण्हे तावदियं चैव णिट्टवणे ॥ ७४ ॥
स्वाध्याये प्रस्थापने जंघच्छायां विजानीहि सत्तपदां
पूर्वाह्णे अपराह्णे तावत्कं चैव निष्ठापने ॥ ७४ ॥

स्वाध्यायस्य परमागवर्षाख्यशानादिकस्य प्रस्थापने शर-
द्धमे, जंघयोश्छाया जंघच्छाया तां जंघच्छायां विजानीहि स-
त्तपदां सत्तपितस्तिमात्रां पूर्वाह्णेऽपराह्णे च तावन्नाशं स्वाध्याय-
समाप्तिकाले च्छायां विजानीहि । सवितुरुदये यदा जंघाच्छा-
या सत्तपितस्तिमात्रा भवति तदा स्वाध्यायो ब्राह्मणः । अस्वा-

यदे च मरितुम्भयनकाले यदा त्रयाष्टमाया मरुतिराधिपाते
विपुलि तदा स्वाध्याय उपमर्द्धव्य इति ॥ ७५ ॥

पूर्वांगे स्वाध्यायस्य परिमर्द्धात्तदा इत्यो नेत्यायं छिदा
ति त्रेज आर—

आषाढे दुषदा आषा पुष्यमामे चतुषदा ।
वद्वदं हीयदे चापि मामे मामे दुअंगुला ॥ ७६ ॥
आषाढे द्विषदा आषा पुष्यमामे चतुषदा ।
वर्धते हीयते चापि मामे मामे चतुंगुला ॥ ७७ ॥

अंघ्राच्छाया इत्यनुवर्तने । विपुलरागौ यदा निष्टयादि-
त्यः स च न आषाढमास इत्युच्यते । मासस्त्रिंशद्वायः समु-
दाये वर्तमानास्तत्र मासवसाने दिवसे वर्तमानो पृथगो स-
मुदायेषु हि वृत्ताः शब्दा अक्षयेष्वपि वर्तन्त इति न्यायान् ।
एवं पुष्यमासेऽपि निष्कल्पितम् । आषाढमासे यदा द्विषदा
अंघ्राच्छाया पूर्वांगे तदा स्वाध्याय उपमर्द्धव्यः । अत्र षट्-
गुलः पादः परिगृह्यते । तथा पुष्यमासे षट्पान्शोदये यदा
चतुषदा अंघ्राच्छाया भवति तदा स्वाध्यायो निष्कल्पितः ।
आषाढमासान्दिवसादारभ्य मासे मासे द्वे द्वे अङ्गुले त्रि-
वृद्धिमासश्च्यते यावन्पुष्यमासे चतुषदाच्छाया सञ्जाता ।
पुनस्तस्मादारभ्य द्वे द्वे अङ्गुले मासे मासे हानिमुपनेतव्ये या-
वदाषाढे मासे द्विषदाच्छाया संजाता । कर्कटसंक्रान्तेः प्रथम-

दिवसपारभ्य यावद्धनुःसंक्रान्तेरन्तर्दिनं तावदिनं प्रति दिन
प्रति अशुंलस्य पंचदशभागो वृद्धि गच्छति ततो हानिम् । अत्र
त्रैराशिकक्रमेण हानिवृद्धी साधितव्ये । अपराहं स्वाध्या-
यमारम्भकालस्य रात्रौ स्वाध्यायकालस्य च कालपरिमाणं न
ज्ञातं तस्मात्त्वा बवत्व्यम् । मध्यान्हादुपरिषट्कालादूये स्वाध्यायो
माहृषः, तथा रात्रौ प्रथमघटिकादूये सर्वासु संध्यादा-
वन्ते च घटिकादूये वर्जयित्वा स्वाध्यायो माहृषो हातव्य-
श्चेति ॥ ७५ ॥

दिग्विभागशुद्धपर्यमाह—

णवसत्तपंचगाथापरिमाणं दिसिविभागसोर्धीए ।
पुव्वण्हे अवरण्हे पदोसकाले य सज्ज्ञाए ॥ ७६ ॥

नवसत्तपंचगाथापरिमाणं दिशाविभागशुद्धयै ।

पूर्वाह्णे अपराह्णे प्रदोषकाले च स्वाध्याये ॥ ७६ ॥

दिशां विभागो दिग्विभागस्तस्य शुद्धिरुल्कापातादिर-
दितत्वं दिग्विभागशुद्धेर्निमित्तं कायोत्सर्गमास्याय प्रतिदिशं
पूर्वाह्नकाले स्वाध्यायविषये नव नव गाथापरिमाणं ज्ञाप्यं ।
तत्र यदि दिशादाहादीनि भवन्ति तदा कालशुद्धिं न वती-
ति वाचनाभंगो भवति । एषा कालशुद्धी रात्रिषधिमाम-
स्वाध्याये कर्तव्या । एवमपराहं स्वाध्यायनिमित्तं कायोत्सर्ग-
मास्याय प्रतिदिशं सप्तमस्रगाथापरिमाणं पाठनम् । अपरा-

एहस्वाध्याये तथा प्रदोषवाचनानिमित्तं पंच पंचगायाप्रमाणं
प्रतिदिशं घोष्यमिति । सर्वत्र दिशादाहाद्यभाये कालशुद्धि-
रिति ॥ ७६ ॥

अथ के ते दिग्दाहादय इति पृष्ठे तानाह—

दिसदाह उक्कपडणं विज्जु चडुक्कासार्णिदघणुगं च
दुग्गंघसज्झदुद्दिणचंदग्गहसूरराहुजुज्झं च ७७
दिग्दाहः उल्कापतनं विद्युत् चडत्काराशनीद्रघनुक्क
दुर्गंधसंध्यादुर्दिनचन्द्रग्रहसूरराहुयुद्धं च ॥ ७७ ॥

दिशां दाह उत्पातेन दिशोऽग्निवर्णाः । उल्कायाः पत-
नं गगनात् तारकाकारेण पुद्गलपिण्डस्य पतनं । विद्युपुष्पे-
ष्यधिक्यं, चटत्कारः वज्रं मेघसंघट्टोद्भवं । अशनिः करक-
निचयः । इन्द्रघनुः घनुपाकारेण पंचवर्णपुद्गलनिचयः । दुर्ग-
न्धः पृथिगन्धः । सन्ध्या लोहितपीतवर्णाकारः । दुर्दिनः पतदु-
क्काभ्रसंपुक्तो दिवसः । चन्द्रप्रज्ञे, महपुद्धं, गुरपुद्धं गान्धु-
द्धं च । चन्द्रस्य ग्रहेण भेदः संपट्टो वा, महभ्यान्योन्यग्रहेण
भेदाः संपट्टादिवा, सूर्यस्य ग्रहेण भेदादिः, राक्षोश्चन्द्रेण
सूर्येण वा संयोगो ग्रहणाविति । चशब्देन निर्घातादयो वृत्त-
न्त इति ॥ ७७ ॥

कलहादिधूमकेटू धरणाकिंपं च अन्धगजं च ।
इथेवमाद्वहुया सज्जाए वज्जिदा दोसा ॥ ७८ ॥

कलहादिधूमकेतुः धरणीवंपथ अभगर्जं च ।

इत्येवमादियहुका स्वाध्याये वर्जिता दोषाः ॥ ७८ ॥

कलः क्रोधाद्याविष्टानां वचनवतिवर्धनैर्ज्ञेयः महोषद्र-
वरूपः । आदिशब्देन स्वहृग्-कृपाणां-कृतादिभिर्पुद्गानि पर-
गृह्यन्ते । धूमकेतुर्गगने घृमाकाररेखाया दर्शनं । धरणीवम्यः
पर्वतमासादादिममन्विताया भूमेरचलनं । चकारेण शोणिता-
दिवर्षम्य प्रदणं । अभ्रगर्जनं मेघध्वनिः । चकारेण महावा-
ताप्रिदाहादयः परिगृह्यन्ते । इत्येवमाद्यन्तेऽपि षट्वः स्वाध्या-
यकाले वर्जिताः परिहरणीया दोषाः सर्वलोकानामुपद्रवहेतुत्वा-
त् । एते कालशुद्धयां क्रियमाख्यायां दोषाः पठनोपाध्याय-
संपराप्तराज्ञादिविपकारिणो यत्नेन त्याज्या इति ॥७८॥

कालशुद्धि विधाय द्रव्यक्षेत्रमावशुद्धयर्षमाह—

रुधिरादिपूयमांसं द्रव्ये खेत्ते सदहृत्यपरिमाणं ।

क्रोधादिसंकिलेसा भावविसोही पठणकाले ७९

रुधिरादि पूतिमांसं द्रव्ये क्षेत्रे शतहस्तपरिमाणं ।

क्रोधादिसंक्लेशो भावविशुद्धिः पठनकाले ॥ ७९ ॥

रुधिरं रक्तं । आदिशब्देनाशुचिशुक्रास्थिव्रणादीनि
परिगृह्यन्ते, पूयं-कुथितक्लेदः । मांसं आर्द्रं पंचेन्द्रिवावयवः ।
द्रव्ये आत्मशरीरेऽन्यशरीरे (ण) वैतानि वर्जनीयानि । क्षेत्रे

स्वाध्यायकरणाप्रदेशे चतसृषु दिक्षु हस्तशतचतुष्पात्रेषु
 सर्वाणि वर्जनीयानि । यदि शोधयितुं न शक्यन्ते तत्सूत्रं द्रव्यं
 च त्पाज्यं तस्मिन् सर्जावे सति स्वाध्यायो न कर्तव्यः । प्रव-
 चतृश्रोत्रादिभिरुष्णोदकादीनि ग्राह्याणि, घृतप्रचुरहेत्वांहारा-
 दिर्न ग्राह्यः, जोषादयोऽपि न कर्तव्याः । द्रव्यशुद्धिं क्षेत्र-
 शुद्धिं चेच्छुभिः क्रोधादयोऽपि संक्लेशा वर्जनीयाः । क्रोधमा-
 नमायालोभासूयेर्ष्यादीनामभावो भावशुद्धिः पठनकाले कर्त-
 व्या अत्यर्थमुपसमादयो भावयितव्याः । कालशुद्ध्यादिभिः
 शास्त्रं पठितं कर्मक्षयाय भवत्यन्यथा कर्मबन्धायेति ॥ ७९ ॥

कालशुद्ध्यां यद्यत्सूत्रं पठ्यते तत्तत्केनोक्तमत आह—

सुत्तं गणधरकाथिदं तहेव पत्तेयबुद्धिकाथिदं च ।
 सुदकेवलिणा काथिदं अभिण्णदसपुत्रकथिदं च
 सूत्रं गणधरकथितं तथैव प्रत्येकबुद्धिकाथितं च ।
 श्रुतकेवलिना कथितं अभिन्नदशपूर्वकथितं च ८०

सूत्रं अंगपूर्ववस्तुमाभृतादि गणधरदेवैः कथितं सर्वज्ञमु-
 खकमलादर्धे गृहीत्वा ग्रन्थस्वरूपेण रचितं गौतमादिभिः ।
 तथैवैकं कारणं प्रत्याधिन्य बुद्धाः प्रत्येकबुद्धाः धर्मश्रवणा-
 युपदेशमन्तरेण चारित्रावरणादिक्षयोपशमात्, महयोल्कापा-
 तादिदर्शनात् संसारस्वरूपं विदित्वा गृहीतसंयथाः प्रत्येकबु-
 द्धास्तैः कथितं । श्रुतकेवलिना कथितं रचितं द्वादशांगचतु-

दशपूर्वपरेद्योपदिष्टं । अभिमानि रागादिभिरपरिखटानि दश-
पूर्वाणि उक्त्वात्पूर्वादीनि येषां तेऽभिन्नदशपूर्वास्तेः कथितं
प्रतिपादितमभिन्नदशपूर्वकथितं च सूत्रमिति सम्यग्धः ॥८०॥

तन्मूत्रं किम् ?

तं पठिदुमसज्ज्ञाये-

णो कप्पदि विरद इत्थिवग्गस्स ।

एत्तो अण्णो गंथो-

कप्पदि पठिदुं असज्ज्ञाए ॥८१॥

तत् पठितुमस्याध्याये नो कल्प्यते विरते स्त्रीवर्गस्य ।

इतः अन्यः ग्रंथ कल्प्यते पठितुं अस्वाध्याये ॥ ८१॥

तन्मूत्रं पठितुमस्वाध्याये न कल्प्यते न युज्यते विरतवर्ग-
स्य संयतसमूहस्य स्त्रीवर्गस्य चार्थिकावर्गस्य च । इतोऽस्मा-
दन्यो ग्रन्थः कल्प्यते पठितुमस्वाध्यायेऽन्यत्पुनः सूत्रं काल-
शुद्ध्याद्यभाष्येऽपि पुरतं पठितुमिति ॥ ८१ ॥

किं तदन्यत्सूत्रमित्यत आह-

आराहणाणिज्जुत्ती मरणविभत्ती यं संगहत्थुदिओ

पच्चक्खाणावासयधम्मकहाओ य एरिसओ ८२

आराधनानिर्युक्तिः मरणविभक्तिश्च संग्रहःस्तुतयः ।

प्रत्याख्यानावश्यकधर्मकथाश्च ईदृशः ॥ ८२ ॥

आगपना मग्गमग्गंनज्ञानचारिघ्नतरमामुपोतनोयस्स-
निर्वाणमापनादीनि तस्या निर्गुणितसाराधनानिर्गुणिकः ।
मग्गविभग्गिनः मग्गदग्गपरणननिशाट्ठक्यन्यरत्तना । संग्रहः
पंगमंग्रहादयः । स्तुतयः देवागपपरमेष्ठुपादयः । प्रत्याख्यानं
त्रिबिघ्नतुर्विधाहरपरित्यागमनिशादनो ग्रन्थः सावयद्रूप-
घोत्रादिपरिहारप्रतिपादनो वा । आवश्यकाः मामाधिक-
चतुर्विंशतिस्त्रवन्दनादिस्वरूपप्रतिपादको ग्रन्थः । धर्मरु-
गादिषष्टिशलकापुरुषचरितानि द्वादशानुमेषादयश्च । ईदम्भू-
तोऽप्योऽपि ग्रन्थः पठितुमस्वाध्यायेऽपि च युक्तः ॥ ८२ ॥

कालशुद्धयनन्तरं कस्मिन् ग्रन्थे कस्मिन्नावसरं काः

क्रियाः कर्तव्या इति पृष्टेऽन आह—

उद्देश समुद्देशे अणुणापण्ण अ होंति पंचैव ।
अंगसुदस्वंगघज्ञेणुवदेसा विय पदविभागी य ॥
उद्देशे समुद्देशे अनुज्ञार्पणायां च भवन्ति पंचैव ।
अंगश्रुतस्वंगघप्राभृतप्रदेशा अपि पदविभागी च ॥८३॥

उद्देशे प्रारम्भकाले, समुद्देशे शास्त्रसमाप्तौ, अनुज्ञार्पणायां
गुरोरनुज्ञायां भवन्ति पंचैव । नात्र केचन निर्दिष्टास्तयाप्युप-
देशादुपवासाः कायोत्सर्गा वा माहत्याः । अथवा अनुज्ञायां
एतावत्पंच पण्णका व्यवहाराः प्रायश्चित्तानि पंचैव भवन्ति ते
चोपवासाः कायोत्सर्गा वा । अंगं द्वादशाङ्गानि । श्रुतं

नतुर्दशपूर्वाणि । इत्यन्धः वस्तुनि । भेद्युव-माभृतं । देशश्च
 माभृतमाभृतं । पदविभागादेर्बैकशः । अंगस्थाध्ययनप्रारम्भे
 समाप्तौ शुद्धिमच्छिष्यानुज्ञायामुपवासाः कापोत्सर्गा वा पंच
 कर्तव्या भवन्ति । एवं पूर्वाणां, वस्तूनां, माभृतानां, माभृत-
 माभृतानां प्रारम्भे समाप्तौ अनुज्ञायानेकैरुच्यः पंच पंचोपवासाः
 कापोत्सर्गा वा कर्तव्या भवन्तीति ॥ ८३ ॥

पदविभागतः पृथक्पृथक्कालतुर्दि व्याख्याय विनयशु-
 द्धपर्यमाह—

पलियंकणिसेज्जगदो

पडिलेहिय अंजलीकदपणामो ।

सुत्तत्थजोगजुत्तो

पडिदब्बो आदसत्तीए ॥ ८४ ॥

पर्यंकनिपद्यागतः प्रतिलेख्य अंजलिकृतप्रणामः ।

सुधार्ययोगेयुक्तः पठितव्यः आत्मशक्त्या ॥ ८४ ॥

पर्यङ्केण निश्रयां गत उपविष्टः पर्यङ्कनिश्रयागतः
 पर्यङ्केन वीरासनादिभिर्वा सम्पत्तिधानेनोपनिष्टस्तेन, प्रनि-
 लिख्य चक्षुषा पिच्छिकया शुद्धजलेन च पुस्तकं भूविहस्त-
 पादादिकं च सम्माङ्ग्यं । अञ्जलिना कृतः प्रणामो येनासावंज-
 लिकृतप्रणामस्तेन करमुकुलाङ्कितचक्षुषा सुधार्ययोगः

सम्पर्कस्तेन युक्तः समन्वितः सूत्रार्थयोगयुक्तोऽङ्गादिग्रन्थः
पठितव्योऽध्येतव्यः । आत्मशक्त्या सूत्रार्थाव्यभिचारेण शुद्धो-
पयोगेन शक्तिमन्वगुह्य यत्नेन जिनोक्तं सूत्रमर्थयुक्तं पठनी-
यमिति ।

उपधानशुद्धयर्थमाह—

आयं विल णिव्वियडी

अण्णं वा होदि जस्स कादव्वं ।

तं तस्स करेमाणो

उपहाणजुदो हवदि एसो ॥ ८५ ॥

आचाम्लं निर्विकृतिः अन्यत् वा भवति यस्य कर्तव्यं ।
तत् तस्य कुर्वाणः उपधानयुतो भवति एषः ॥ ८५ ॥

आचाम्लं सौवीरौदनदिकं, विकृतेर्निर्गतं निर्विकृतं
शृतदध्यादिविरहितौदनः, अन्यद्रूपकाश्नादिकं यस्य शास्त्रस्य
कर्तव्यमुपधानं सम्यक्सन्मानं तदुपधानं कुर्वाणस्तस्य शास्त्र-
रूपोपधानयुक्तो भवत्येषः । साधुनाचग्रहादिकं कृत्वा शास्त्रं
सर्वं श्रोतव्यमिति तात्पर्यं पूजादरश्च कृतो भवति ॥ ८५ ॥

बहुमानस्वरूपं प्रतिपादयन्नाह—

सुत्तयं जप्पंतो वायंतो चावि णिज्जराहेदुं ।

आसादणं ण कुञ्जा तेण किदं होदि बहुमाणं ॥

सूत्रार्थं जल्पयन् वाचयंश्चापि निर्जराहेतोः ।

आसादनां न कुर्यात् तेन कृतं भवति बहुमानं ॥ ८५ ॥

अङ्गश्रुतादीनां सूत्रार्थं यथास्थितं तथैव जल्पन्तुषान्
पाठयन् वाचयंश्चापि प्रतिपादयंश्चाप्यन्यस्य निर्जराहेतोः
कर्मक्षयनिमित्तं च आचार्यादीनां शारदादीनामन्येषामपि आसा-
दनं परिभवं न कुर्याद्भक्तिं न भवेत्तत्र शारदादीनां बहुमानं
पूनादिकं कृतं भवति । शास्त्रस्य गुरोरन्यस्य वा परिभवो न
कर्तव्यः पूजावाचनादिकं च वक्तव्यमिति तात्पर्यार्थः ॥ ८६ ॥

अनिन्दवस्वरूपं प्रतिपादयन्नाह—

कुलवयसीलविहृणे

सुत्तयं सम्मगागमिच्छाणं ।

कुलवयसीलमहल्ले

णिण्हवदोसो दु जप्पंतो ॥ ८६ ॥

कुलव्रतशीलविहीनाः सूत्रार्थं सम्यगवगम्य ।

कुलव्रतशीलमहतो निह्नवदोपस्तु जल्पंतः ॥ ८७ ॥

कुलं गुरुसन्ततिः, व्रतानि हिंसादिव्रतयः, शीलं व्रत-
परिरक्षणायनुष्ठानं वैविहीना ग्लानाः कुलव्रतशीलविहीनाः ।

सम्पर्कस्तेन युक्तः समन्वितः सूत्रार्थयोगयुक्तोऽङ्गादिग्रन्थः
 पठितव्योऽध्येतव्यः । आत्मशक्त्या सूत्रार्थाव्यभिचारेण शुद्धो-
 पयोगेन शक्तिमनवगुह्य यत्नेन जिनोक्तं सूत्रमर्थयुक्तं पठनी-
 यमिति ।

उपधानशुद्धयर्थमाह—

आयं विलिखिष्ये

अण्णं वा होदि जस्स कादव्वं ।

तं तस्स करेमाणो

उपहाणजुदो हवदि एसो ॥ ८५ ॥

आचाम्लं निर्विकृतिः अन्यत् वा भवति यस्य कर्तव्यं ।

तत् तस्य कुर्वाणः उपधानयुतो भवति एषः ॥ ८५ ॥

आचाम्लं सौवीरीदनादिकं, विष्टनेर्निर्गतं निर्विष्टं
 घृतदध्यादिविरहितौदनः, अन्यद्रापकादादिकं यस्य शास्त्रस्य
 कर्तव्यमनुधानं मम्यवमन्मानं तदुपधानं कुर्वाणस्तस्य शास्त्र-
 शोधनयुक्तो भवत्येषः । सावृणावग्रहादिकं कृत्वा शास्त्रं
 सर्वं श्रोतव्यमिति तावत्तं पूजादररथं कृतो भवति ॥ ८५ ॥

बहुमानस्वरूपं प्रतिपादयन्माह—

सुत्तत्यं जपंतो वायंतो चावि गिज्जराहेदुं ।

आसादणं ण कुजा तेण किदं होदि बहुमाणं ॥

सूत्रार्थं जल्पयन् वाचयंश्चापि निर्जराहेतोः ।

आसादनां न कुर्यात् तेन कृतं भवति बहुमानं ॥ ८५ ॥

अङ्गश्रुतादीनां सूत्रार्थं यथास्थितं तथैव जल्पन्नुचरन्
पाठयन् वाचयंश्चापि प्रतिपादयंश्चाप्यन्यस्य निर्जराहेतोः
कर्मक्षयनिमित्तं च ध्याचार्यादीनां शास्त्रादीनामन्येषामपि आसा-
दनं परिभवं न कुर्याद्भिन्नो न भवेत्तेन शास्त्रादीनां बहुमानं
पूजादिकं कृतं भवति । शास्त्रस्य गुरोरन्यस्य वा परिभवो न
कर्तव्यः पूजावाचनादिकं च वक्तव्यमिति तात्पर्यार्थः ॥ ८६ ॥

अनिन्दवस्वरूपं प्रतिपादयन्नाह—

कुलवयसीलविहृणे

सुत्तत्यं सम्भगागामित्ताणं ।

कुलवयसीलमहल्ले

णिण्हवदोसो दु जप्पंतो ॥ ८६ ॥

कुलव्रतशीलविहीनाः सूत्रार्थं सम्यगवगम्य ।

कुलव्रतशीलमहतो निह्नवदोपरतु जल्पंतः ॥ ८७ ॥

कुलं गुरुसन्ततिः, व्रतानि हिंसादिविस्तर्षः, शीलं व्रत-
परिरक्षणायतुष्टानं तैर्विहीना भूतानाः कुलव्रतशीलविहीनाः ।

पठ्यादिपालनेनाज्ञानादिना वा गुरुः सदोपस्तस्य शिष्यो ज्ञानी
 तपस्वी च कुलहीन इत्युच्यते । अथवा तीर्थकरगणघरसप्तर्धिसं-
 प्राप्तेभ्योऽप्ये यतयः कुलव्रतशीलविहीनास्तेभ्यः कुलव्रतशील-
 विहीनेभ्यः सभ्यकृशास्त्रपवगभ्य ज्ञात्वा कुलव्रतशीलैर्ये महा-
 न्तस्तान् यदि कथयति तेभ्यो मया शास्त्रं ज्ञानमित्येवं तस्य
 जल्पतो निन्दवदोषो भवति । आत्मनो गर्वमुद्रहता शास्त्रनि-
 न्दवो गुरुनिन्दवश्च कृतो भवति । नतरच महान् कर्मबन्धः ।
 जैनेन्द्रं च शास्त्रं पठित्वा श्रुत्वा पश्चाज्जल्पति न मया तत्प-
 ठितं, न तेनाहं ज्ञानीति किन्तु नैयायिक-वैशेषिक-सांख्य-
 मीमांसा- धर्मकीर्त्यादिभ्यो मम बोधः संजात इति निर्ग्रन्थ-
 यनिभ्यः शास्त्रपवगभ्यान्पत्तिपादयति ब्राह्मणादीन्, कस्मा-
 ल्लोकपूजाहेतोर्यदा मिथ्यादृष्टिरसौ तदाप्रभृति मन्तव्यः निन्द-
 वदोपेणोति । सामान्ययतिभ्यो ग्रन्थं श्रुत्वा तीर्थकरादीन् प्रति-
 पादयत्येवमपि निन्दवदोष इति ॥ ८७ ॥

व्यञ्जनार्थो मयशुद्धिस्वरूपार्थमाह—

विंजणसुद्धं सुत्तं अत्यविसुद्धं च तदुभयविसुद्धं ।
 पयदेण य जल्पंतो णाणविसुद्धो हवइ एसो ॥
 व्यंजनशुद्धं सूत्रं अर्थाविशुद्धं च तदुभयविशुद्धं ।
 प्रयत्नेन च जल्पन् ज्ञानविशुद्धो भवति एषः ॥ ८८ ॥

व्यञ्जनशुद्धं, अक्षरशुद्धं पदवाक्यशुद्धं च दृष्टव्यं देशा-

पर्यक्तत्वात्सूत्राणां । अर्थविशुद्धं-अर्थसरितं । तदुपपत्तिशुद्धं
 च व्यञ्जनार्थसहितं सूत्रमिति सम्बन्धः । मपत्नेन च
 व्याकरणद्वारंगोपदेशेन वा जल्पन् पठन् प्रतिपादयन् वा ज्ञानं-
 विशुद्धो भवत्येषः । 'सिद्धांठादीनसरविशुद्धानर्थशुद्धान्
 ग्रंथार्थशुद्धांश्च पठन् वाचयन् प्रतिपादयंश्च ज्ञानविशुद्धो
 भवत्येषः । असगदिष्पत्ययं न करोति यथाव्याकरणं य-
 थोपदेशं पठतीति ॥ ८८ ॥

किञ्च विनयः क्रियत इत्याह—

विण्ण सुदमर्धादिं

जदिवि प्रमादेण होदि विस्सरिदं ।

तमुवट्ठादि परभवे

केवलणाणं च आवहदि ॥ ८९ ॥

विनयेन श्रुतमधीतं यद्यपि प्रमादेन भवति विस्मृतं ।

तदुपतिष्ठते परभवे केवलज्ञानं च आवहति ॥ ८९ ॥

विनयेन श्रुतमधीतं यद्यपि प्रमादेन विस्मृतं भवति
 तथापि परभवेऽयजन्मनि तत्सूत्रमुपतिष्ठते, केवलज्ञानं चाव-
 हति प्रापयति तस्मात्कालादिशुद्ध्या पठितव्यं शास्त्रमिति ॥

ज्ञानाचारमन्थमुपसंहरश्चारिन्नाचारमन्थं सूचयन्त्याह—
 णाणाचारो एसो णाणगुणसमण्णिंदो मए बुत्तो ।

मठादिपालनेनाज्ञानादिना वा गुरुः सदोपस्तस्य शिष्यो ज्ञानी ; तपस्वी च कुलहीन इत्युच्यते । अथवा तीर्थकरगणघरसप्तर्धिसं-
 प्राप्तेभ्योऽन्ये यतयः कुलव्रतशीलविहीनास्तेभ्यः कुलव्रतशील-
 विहीनेभ्यः सम्यक्शास्त्रपत्रगम्य ज्ञात्वा कुलव्रतशीलैर्धेः महा-
 न्तस्तान् यदि कथयति तेभ्यो मया शास्त्रं ज्ञातमित्येवं तस्य
 जल्पतो निन्दहवदोषो भवति । भ्रान्मनो गर्वमृद्भता शास्त्रनि-
 न्हवो गुरुनिन्दहवश्च कृतो भवति । नतश्च महान् कर्मबन्धः ।
 जैनेन्द्रं च शास्त्रं पठित्वा श्रुत्वा पश्चाज्जल्पति न मया तत्प-
 ठितं, न तेनाहं ज्ञानीति किन्तु नैयायिक-वैशेषिक-संख्य-
 मीमांसा- धर्मकीर्त्यादिभ्यो मम बोधः संजात इति निर्ग्रन्थ-
 यतिभ्यः शास्त्रपत्रगम्यान्वत्प्रतिपादयति ब्राह्मणार्दीन्, कस्मा-
 ल्लोकपूजाहेतोर्षदा मिथ्यादृष्टिरसौ तदाप्रभृति मन्तव्यः निन्द-
 हवदोषेणोति । सामान्ययतिभ्यो ग्रन्थं श्रुत्वा तीर्थकरादीन् प्रति-
 पादयत्येवमपि निन्दहवदोष इति ॥ ८७ ॥

व्यङ्गनार्योभयशुद्धिस्वरूपार्थमाह—

विंजणसुद्धं सुतं अत्यविसुद्धं च तदुभयविसुद्धं ।
 पयदेण य जप्पंतो णाणविसुद्धो हवह एसो ॥
 व्यंजनशुद्धं सूत्रं अर्थाविसुद्धं च तदुभयविसुद्धं ।
 प्रयत्नेन च जल्पन् ज्ञानविसुद्धो भवति एषः ॥ ८८ ॥

व्यङ्गनशुद्धं, अक्षरशुद्धं पदवाच्यशुद्धं च दृष्टव्यं देसा-

एकेन्द्रियादिप्राणाः पंचविधावद्यभीरुणा सम्यक् ।

ते खलु न हिंसितव्याः मनोवाङ्मयैः सर्वत्र ॥ ९२ ॥

एकमिन्द्रियं येषां ते एकेन्द्रियाः, एकेन्द्रिया आदिदिवेषां प्राणानां जीवानां त एकेन्द्रियदयः प्राणाः, ते कियन्तः पंचविधाः पंचमकारान्ते, खलु स्फुट अवद्यभीरुणा सम्प्राग्बिधानेन न हिंसितव्याः, मनोवाङ्मयकायेन च सर्वत्र पीडा न कर्तव्या न कारयितव्या नानुपन्तध्येति । सर्वस्मिन् काले, सर्वस्मिन् देशे सर्वस्मिन्वा माये चेति ॥ ९२ ॥

द्वितीयप्रतस्वरूपनिरूपणार्थमाह—

हास्यभयक्रोधलोहा मणिवचिकायेण सब्वकालाम्भि

मोसं ण य भामिज्जो पञ्चयधादी ह्वदि एसो ॥

हास्यभयक्रोधलोभैः मनोवाङ्मयैः सर्वकाले ।

मृषां न च भापयेत् प्रत्ययधाती भवति एषः ॥ ९३ ॥

हास्यभयलोभक्रोधैर्मनोवाङ्मययोगेण सर्वस्मिन् कालेऽर्थातानामतवर्नप्रानकालेषु मृषावाटं-परपीडाकरं वचनं नो वदेत् । यत् एष मृषावादः प्रत्ययधाती भवतीति न कस्यापि विश्रामस्थानं जायते । अतो हास्यात्, क्रोधात्, भयाल्लोभाद्वा परपीडाकरं वस्तुयायात्मविपरीतमनिपादकं वचनं मनसा न चिन्तयेत्, तात्त्वादिव्यापारेण नोद्यारयेत्, कायेन नानुष्ठापयेदिति ॥ ९३ ॥

एतो चरणाचारं चरणगुणसमण्णिदं वोच्छं ॥

ज्ञानाचारः एषः ज्ञानगुणसमन्वितो मया उक्तः ।

इतः चरणाचारं चरणगुणसमन्वितं वक्ष्ये ॥ ९० ॥

ज्ञानाचारो ज्ञानगुणसमन्वितो मयोक्तः । इत उर्ध्वं
चरणाचारं चरणगुणसमन्वितं वक्ष्ये कथयिष्येऽनुवदिष्या-
मीति । तेनाश्रात्मवर्तुषं परिहृतमाप्तकर्तृत्वं च रूपापितं ॥६०॥

तथा प्रतिज्ञानिर्वहन्नाह—

प्राणिवहमुसावाददत्तमेहुणपरिग्रहा विरदी ।

एष चरित्राचारो पंचविधो होदि णादव्वो ॥

प्राणिवधमृपावादादत्तमैथुनपरिग्रहाणां विरतयः ।

एष चारित्राचारः पंचविधो भवति ज्ञातव्यः ॥९१॥

प्राणिवधमृपावादादत्तमैथुनपरिग्रहाणां विरतयो निवृत्त-
य एष चारित्राचारः पंचप्रकारो भवति ज्ञातव्यः । येन प्राण्यु-
पघातो जायते तत्सर्वं मनसा वचसा कायेन च परिहर्तव्यं
येनानृतं, येन च स्तैन्यं, येन मथुनेच्छा, येन च परिग्रहेच्छा
तत्सर्वं त्याज्यमिति ॥ ९१ ॥

प्रथमव्रतप्रपंचनार्थमाह—

एइंदियादिपाणा पंचविधावज्जभीरुणा सम्मं ।

ते खलु ण हिंसिदव्वा मणवचिकायेण सब्वत्य ॥

आचित्तदेवमानुपातिर्यग्जातं च मैथुनं चतुर्धा ।

त्रिविधेन तत् न सेवते नित्यं अपि मुनिर्हि प्रयतमनाः

अचिंचं; चित्रलेप-पुस्त-भांड-शैल-बंधादिकर्मनिर्वातित-
स्त्रीरूपाणि, भवनवानव्यन्तरज्योतिष्ककल्पासदेवस्त्रियः, ब्राह्म-
णक्षत्रिण्यर्षश्शूद्रस्त्रियश्च, बहवागोपहिष्यादितिरश्च्यश्च,
एताभ्यो जातमुत्पन्नं चतुर्धा मैथुनं रागोद्रेकात्कामामि-
त्याषं त्रिविधेन मनोवचनकायकर्मभिः कृतकारितानु-
पर्वस्तत्र सेवते । नित्यमपि मुनिः प्रयतनमनाः । हि स्फुटं ।
स्वाध्यायपरो लोकव्यापाररहितः सर्वाः स्त्रीप्रतिमाः मातृ-
दुहितृमगिर्नाशु चितेत् । नैकाकी ताभिः सदैकान्ते तिष्ठेत् ।
न धर्मनि गच्छेत् । न च ररसि मंत्रयेत् । नाप्येकाकी सन्ने-
कस्थाः प्रतिक्रमणादिकं कृषात् । येन येन जुगुप्सा भवेत्
तत्सर्वं त्याज्यमिति ॥ ९५ ॥

पंचमव्रतमर्पचनार्थमाह—

ग्रामं णगरं रण्णं स्थूलं सच्चित्तं बहु सपण्डिवक्खं ।

अज्झत्थ वाहिरत्थं त्रिविहेण परिग्गहं वज्जे ॥

ग्रामं नगरं अरण्यं स्थूलं सच्चित्तं बहु सप्रतिपक्षं ।

अध्यात्मवहिःस्थं त्रिविधेन परिग्रहं वर्जयेत् ॥ ९६ ॥

ग्रामं, नगरं, अरण्यं, पत्तनं, मठंवादिकं च । स्थूलं-क्षेत्र-
शृङ्गादिकं । सच्चित्तं दासीदासगोपहिष्यादिकं । बहुमनेकमे-

अस्तेयव्रतस्वरूपनिरूपणायाह—

ग्रामे णगरे रण्णे थूलं सचित्त बहु सपडिवक्खं ।

तिविहेण वज्जिइव्वं अदिण्णगहणं च तण्णिच्चं ॥

ग्रामे नगरेऽरण्ये स्थूलं सचित्तं बहु सप्रतिपक्षं ।

त्रिविधेन वर्जितव्यं अदत्तग्रहणं च तन्नित्यं ॥ ९४ ॥

ग्रामो वृत्तावृतः । नगरं चतुर्गोपुरोद्भासि शालं । अरण्यं महाश्वीगहनं । उपलक्षणमाश्रमेतत् । तेन ग्रामे, नगरे, पत्तने, अरण्ये, पयि, खले, मटंवे, खेटे, कर्बटे, संवाहने, द्रोणमुखे, मागरे, द्वीपे, पर्वते, नद्यां येत्येवमाद्यन्येष्वपि प्रदेशेषु स्थूलं सूक्ष्मं, सचित्तमचित्तं, बहु स्तोत्रं वा सप्रतिपक्षं द्रव्यं गुणार्णं दकं धनधान्यं वा द्विगदचतुष्पादजातं वा कांस्यवस्त्राभरणादिकं वा पुस्तिकाकपालकानखरदनपिच्छिकादिकं वा, नष्टं वा विस्मृतं पतितं स्थापितं परसंपृष्टं त्रिविधेन मनोवाचकार्यः कृत्वा रितानुमतीर्त्तग्रहणं नित्यं तत्सर्वं वर्जितव्यं । अन्यदप्येवमादिभनादिकं विरोधकारणं नैहितव्यं । यतस्तत्सर्वमदत्तं स्तेयस्वरूपमिति ॥ ९४ ॥

चतुर्व्रतस्वरूपनिरूपणायाह -

अचित्तदेवमाणुमतिरिक्खजादं च मेहुणं चदुघा ।

तिविहेण तं ण मेवदि णिच्चं पि मुर्णा हि पयदमणो

तेषां चैव व्रतानां रक्षार्थं रात्रिभोजननिवृत्तिः ।

अष्टौ च प्रवचनमातरश्च भावनाश्च सर्वाः ॥ ९८ ॥

तेषामेष महाव्रतानां रक्षणार्थं रात्रिभोजननिवृत्तिः । रात्रौ भोजनं तस्य निवृत्त्या रात्रिभोजननिवृत्तिः । बुभुक्षितोऽपि भोजनकालेऽतिशान्ते नैवाहारं चिन्तयति । नाप्युदकादिकं । अष्टौ प्रवचनमातृकाः पंचसमितयस्त्रिगुण्यः । भावनाश्च सर्वाः पंचविंशतयः महाव्रतानां पालनाय वक्ष्यन्त इति ॥ ९८ ॥

यत्ते रात्रौ भोजनक्रियायां प्रविशतो दोषानाह—

तेसि पंचण्डपि यन्द्वाणमावर्जणं च संका वा ।
आदविवृत्ती अ ह्वे रादीभक्त्यसंगेण ॥

तेषां पंचानामपि चान्दवानामावर्जनं च संका वा ।
आत्मविपत्तिश्च भवेत् रात्रिभक्त्यसंगेण ॥ ९९ ॥

तेषां पंचानामप्यन्दवानां व्रतानामाममन्ताचारवर्जने भ्रम-
म्लानता, आशुहृका वा लोकस्य किमितिकृत्वायं मत्रजितो
रात्रौ मविष्टो दुरारोकः स्यात् । गृहस्थानामात्मविपत्तिश्च भवेत् ।
स्याणुपशुर्चौरसारमेघनगररसकादिभ्यो रात्रिभक्त्यसंगेण
रात्रावाहारार्थं पर्यटस्तस्माद्रात्रिभोजनं त्वाश्रयमिति ॥ ९९ ॥

पंचविधमाचारं व्याख्याय समिस्थादिद्वारेणाष्टविधं व्या-
ख्यातुकामः प्राह—

दमिष्टं । सप्रतिपक्षं मूर्च्छपं चित्रैकरूपं नेत्रचीनशौभेयद्रव्यम-
णिमुक्ताफलमुवर्णभागडादिकं । अद्यान्मं पिष्टगान्त्व-वेद-राग-
हास्य-रत्यर्गति-शोक-भय-जुगुप्सा-क्रोध-मान-माया-लोभान्त्वकं
बहिःस्थं क्षेत्रवास्त्रादिकं दशमकारं । मनोवाक्कायकर्मभिः
कृतकारितानुपनेः परिग्रहं श्रापण्यायोग्यं वर्जयेत् । सर्वथा
मूर्च्छां त्याज्येति नैःपर्यमाचरेत् ॥ ९६ ॥

अथ महाव्रतानामप्यगार्यव्युत्पत्तिं प्रतिपादयन्नाह—

साहंति जं महत्त्र्यं आचरिदाणी य जं महल्लेहिं ।
जं च महल्लाणि तदो महव्वयाहं भवे ताहं ॥
साधयंति यत् महार्थं आचरितानि च यत् महद्भिः ।
यच्च महांति ततः महाव्रतानि भवंति तानि ॥ ९७ ॥

यस्मान्महार्थं माक्ष साधयान्त, यस्माच्च महद्भिस्तीर्थकरा-
दिभिराचरितानि संवितानि, यतश्च स्वत एव महान्ति सर्व-
सावद्यत्यागात् ततस्तानि ५६ व्रतानि भवन्ति । न पुनः कपाला-
दिग्रहणेनेति ॥ ९७ ॥

अथ रात्रिमोजननिवृत्त्यादिनिरु गोत्तरप्रबन्धः किमर्थं
इति पृष्ट्वा आह—

तेसिं चैव वदाणं रक्खट्टं रादिभोयणणियेत्ती ।
अट्टय पवयणमादा य भावणाओ य सव्वाओ ॥

गुणितः । एतासु पल्पशिषानं स युक्तोऽष्टप्रकारश्चाचारश्चाचार इति ।
शेषं पुनर्बदमद्यस्तं प्रणिधानं तद्विधिमिन्द्रियनोर्इन्द्रियभेदेन ॥

इन्द्रियप्रणिधानस्यरूपप्रतिपादनार्थमाह—

सद्वरसरूपगंधे फासे यमणोहरे य इदरे य ।

जं रागदोसगमणं पंचविहं द्दोइ पाणिघाणं १०२

शब्दरसरूपगंधे स्पर्शे च मनोहरे च इतरे च ।

यत् रागद्वेषगमनं पंचविधं भवति प्रणिधानं ॥१०२॥

शब्दरसरूपगन्धस्पर्शेषु मनोहरेषु, शोभनेषु, इतरेष्व-
शोभनेषु, यद्वागद्वेषयोर्गमनं प्रापणं तत्पंचप्रकारमिन्द्रियप्रणि-
धानं भवति । स्त्रीपुरुषादिप्रकृतेषु पद्मगर्भम-गान्धार-मध्यम-पंच-
म-धैवत-निषादभेदभिन्नेषु आराक्षरराहिस्थायिसंचारिचतु-
र्वर्ण्युक्तेषु पदलकारद्विविधकाकुभिन्नेषु मूर्च्छेनास्त्यानदि-
प्रयुक्तेषु सुस्वरेषु यद्वागपापणं, तथा कोकिलमयूरभ्रमरादि-
शब्देषु वीणावारावणहस्तवंशादिशब्देषु यद्वागकरणं, तयोष्-
स्वर-करमादिप्रयुक्तेषु दुःस्वरेषु उरःकण्ठशिरस्त्रिस्थानभेद-
भिन्नेष्वनिष्टेषु यद्द्वेषकरणं । तथा तिक्कनकटुकपायान्ममधुर-
भेदभिन्नेषु सुमयुक्तेषु मनोहरेष्वमनोहरेषु तीव्रतीव्रतरनीव्रतम-
मन्दमन्दतरमन्दतमेषु गुडसुंददधिघृतपपःपानादिगतेषु निव-
कांजीरविपखलववसकुष्ठादिगतेषु च रतेषु यद्वागद्वेषयोः
करणं । तथा स्त्रीपुरुषादिगतेषु गौरश्यामादिवर्णेषु रूपेषु

पाणिधानजोगजुचो पंचसु समिदीसु तीसु गुत्तीसु
 एस चरित्ताचारो अष्टविधो होइ णायव्वो ॥
 प्रणिधानयोगयुक्तः पंचसु समितिषु त्रिषु गुत्तिषु ।
 एष चरित्राचारः अष्टविधो भवति ज्ञातव्यः ॥ १००

प्रणिधानं परिणामस्तेन योगः सम्पर्कः प्रणिधानयोगः ।
 युक्तो न्याय्यः शोभनमनोवाक्यः । यमवृत्तयः । पंचसमितिषु त्रिषु
 गुत्तिषु । एष चरित्राचारोऽष्टविधो भवति ज्ञातव्यः । महाव्र-
 तभेदेन पंचप्रकारः आचारः । अथवा समितिगुप्तिविषय-
 रिणामभेदेनाष्टप्रकारो न्याय्य आचार इति ॥ १०० ॥

अथ युक्त इति विशेषणं किमर्थमुपात्तमित्याशंकायामार-
 पाणिधानंपि यदुविहंपसत्य तद्द अप्सत्यं च ।
 समिदीसु य गुत्तीसु य पसत्य सेसमप्सत्यं तु १०१
 प्रणिधानमपि च द्विविधं प्रशस्तं तथा अप्रशस्तं च ।
 समितिषु च गुत्तिषु च प्रशस्तं शेषमप्रशस्तं तु ॥ १०१ ॥

प्रणिधानमपि द्विप्रकारं । प्रशस्तं शुभं । तथाऽप्रशस्तम-
 शुभमिति । समितिषु गुत्तिषु प्रशस्तं प्रणिधानं । तथाशेषम-
 प्रशस्तमेव । सम्यगपनं जीवपरिहारेण मार्गोपोते धर्मानुष्ठा-
 नाय गमनं प्रथमदरस्य यतेर्यत् सा समितिः । अशुभमनो-
 वाक्यायानां शोभनं स्वाध्यायध्यानदरस्य मनोवाक्यायानां शोभ-
 नं

तदेतदिन्द्रिपमणिधानं नोइन्द्रिपमणिधानं चापशृङ्गायुक्तं
वर्जयेत् वर्जयितव्यमिति ॥ १०३ ॥

समित्तिगुप्तिविषयः प्रणिधानयोगोऽऽवृत्तिश्च आचारोक्त
इति प्रतिपादितं ततः काः समिनयो गुप्तपरचे-यासं क्वाषा-
माह—

णिकस्त्रेवणं च ग्रहणं हरियाभासेसण। य समिदीओ
पदिठावणियं च तहा उच्चारदीणि पंचविहा १०४
निक्षेपणं च ग्रहणं ईर्याभापैपणाश्च समितयः।

प्रतिष्ठापनं च तथा उच्चारदीनां पंचविधा ॥ १०४ ॥

निक्षेपणं निक्षेपः पुस्तिक्काकुण्डिकादिव्यवस्थापनं ।
तेषामेव ग्रहणमादानं समीक्षणं, सैषादाननिक्षेपणवमितिः ।
धर्मार्थिनो यत्रपरस्य गमनधीर्यासमितिः । साश्चरहितभाषणं
भाषासमितिः । कृतकारितानुवत्तरहिताहारादानमशनममितिः ।
समितिशब्दः प्रत्येकमपिसम्बध्यते । उच्चारदीनां मूत्रदूरीपा-
दीनां मासुकवदेशे मनिष्ठापनं त्वामः प्रतिष्ठापनासमितिः ।
इत्येवं पंचविधा समितिरिति ॥ १०४ ॥

तत्र तावदीर्पासमितिस्वरूपपंचार्यमाह—

मग्गुज्जोवुपओगालंबणसुद्धीहिं हरियदो मुणिणो
सुत्ताणुवीचि भणिया हरियासमिदी पवयणम्मि ॥

हावभावहेरांगजभावप्रयुक्तेषु लीलाविलासविच्छित्तिविभ्रम-
 किलिकिंचित-मोहायितकृष्टिमितविश्वोक्कललितविहृतैर्दशभिः
 रगाभाविकैर्भानैर्युक्तेषु शोभाकान्निमाधुर्यभेदप्रमाण्यौदा-
 यैर्यत्नजैः प्रयोजितेषु द्वात्रिंशत्करणायुक्तेषु षट्सासनिरीस-
 णपरेषु नृत्तगीतहास्यादिमनोहरेषु रूपेषु तद्विपरीतैस्त्वमनोहरेषु
 रागद्वेषयुक्तेषु (सं) । द्विविधगन्धेषु शोभनाशोभनभेदभि-
 क्षेषु आर्द्रमहिषी रक्षकर्मकस्तूरीकर्पूरकालागुरुचन्दनकुंकुम
 जातिपल्लिहापाटलादिविभिन्नेषु तथा विर्भातकाशुचिस्वेदब्र-
 ह्मादिप्रभवेस्त्रनिष्ठेषु यद्वागद्वेषयोः करणं । तथाष्टपकारेषु
 स्पर्शेषु मृदुकर्कशशीतोष्णस्निग्धरुसगुरुलघुमेदभिन्नेषु स्त्री-
 वस्त्रमूलीकादिप्रभवेषु तथा भूमिशिलावृणशर्करादिप्रभवेषु
 यद्वागद्वेषकरणं तत्सर्वमिन्द्रियप्रणिधानमस्तीति ॥ १०२ ॥

इन्द्रियप्रणिधानमुक्तर्मापदिन्द्रियप्रणिधानं किंस्वरूपमिति
 पृष्टेऽत आह—

णोइन्द्रियप्रणिधानं क्रोधे माणं तद्देव मायाए ।
 लोहे य णांक्रसाए मणप्रणिधानं तु तं वजे १०३
 नोइन्द्रियप्रणिधानं क्रोधे माने तैथव मायायां ।
 लोभे च नोकपाये मनःप्रणिधानं तु तत् वर्जयेत्

क्रोधे माने मायायां तथैव लोभे चैकस्मिन्प्रतिभे एतद्विधे
 पदेतन्मनःप्रणिधानं मनोव्यापारस्तप्तोइन्द्रियप्रणिधानं ।

नदेतदिन्द्रिपप्रणिधानं नोइन्द्रिपमाणिधानं चन्द्रकम्पत्त
 वर्भवेत् वर्भपित्तव्यमिति ॥ १०३ ॥

समित्तिसुप्तिरिपयः प्रणिधानयोगोऽष्टविधः ~~चन्द्रकम्पत्त~~
 इति प्रतिपादित ततः काः सप्तमयो शुद्धकम्पत्तः
 मार—

णिक्स्वेवणं च ग्रहणं हरियाभामेभुज ~~चन्द्रकम्पत्त~~
 पदिटावणियं च तद्वा उच्चारदीप्ति ~~चन्द्रकम्पत्त~~
 निक्षेपणं च ग्रहणं ईर्याभापैपणा ~~चन्द्रकम्पत्त~~
 प्रतिष्ठापनं च तथा उच्चारदीप्ता ~~चन्द्रकम्पत्त~~

निक्षेपणं निक्षेपः पुस्तिकानु ~~चन्द्रकम्पत्त~~
 तेषामेव महत्प्रमादानं समीक्ष्य, ~~चन्द्रकम्पत्त~~
 धर्मार्थिनो यत्रपरस्य गमनर्था ~~चन्द्रकम्पत्त~~
 भाषासमितिः । कृतकारितानु ~~चन्द्रकम्पत्त~~
 समित्तिशब्दः प्रत्येकमभिम ~~चन्द्रकम्पत्त~~
 दीनां प्रासुक्कपदेशे प्रतिष्ठ ~~चन्द्रकम्पत्त~~ ॥ १ ॥
 इत्येवं वंचविधा समित्तिक ~~चन्द्रकम्पत्त~~ । भवे १०८

तत्र तावदीर्घासनि ~~चन्द्रकम्पत्त~~ लकाः ।
 मग्गुज्जोवुपओगा ~~चन्द्रकम्पत्त~~ भवेत् १०८ ॥
 सुत्ताणुवीचि भा ~~चन्द्रकम्पत्त~~ खेलिका ग्रजा

मार्गोद्योतोपयोगालम्बनशुद्धिभिः ईर्यतो मुनेः ।

सूत्रानुवीच्या भणिता ईर्यासमितिः प्रवचने ॥१०५

• म्मा-मार्गः पण्याः । उज्जोत्र-उद्योतश्चक्षुरादित्यादिप्रकाशः । उवओग-उपयोगो ज्ञानदर्शनविषयो यत्नः । आलंबण-देवतानिर्ग्रन्थयतिवर्मादिकारणं । एतेषां शुद्धयस्तामि-
मार्गोद्योतोपयोगालम्बनशुद्धिभिर्वृतो गच्छतो मुनेः सूत्रानु-
वीच्या प्रायश्चित्तादिसूत्रानुसारेण प्रवचने ईर्यासमितिर्भे-
• णिता गणधरदेवादिभिर्भणितेति शेषः ॥ १०५ ॥

तावद्गमनं विचार्यत उत्तरगाययेति—

इरियावहपडिवण्णेणवलोगंतेण ह्योदि गंतव्वं ।

पुरदो जुगप्पमाणं सयापमत्तेण संतेण ॥ १०६ ॥

ईर्यापथपूतिपन्नेनावलोकयता भवति गंतव्यं ।

पुरतः युगपूमाणं सदा अपूमत्तेन सता ॥ १०६ ॥

कैलाशोर्जयन्तचम्पापावादितीर्थयात्रासन्यासदेवधर्मा-
दिकारणेन शास्त्रश्रावणादिकेन वा समतिक्रमणश्रवणादिप्र-
योजनेन बोदिते सवितरि मकाशप्रकाशिताशेषदिगन्ते विशुद्ध-
दृष्टिसंचारे विशुद्धसंस्तरप्रदेशे ईर्यापथमार्गं प्रतिपन्नेन समीह-
मानेन कृतस्त्राध्यापमतिक्रमणदेववन्दनेन पुरतोऽप्रतो युग-
मात्रं इस्तचतुष्टयप्रमाणमवलोकयता सम्यक्पश्यता स्थूलास्थू-
लजीवानममत्तेन यत्नपरंण भ्रुतशास्त्रार्थं स्मरता परिशुद्धमनो-

वारकायक्रियेण स्वाध्यायध्यानोपपुक्तेन सता सदा भवति
गन्तव्यमिति ॥ १०६ ॥

पुनरपि श्लोकत्रयेण मार्गशुद्धिस्वरूपमतिपादनायाह—

सयदं जाण जुग्मं वा रहो वा एवमादिया ।
बहुसो जेण गच्छंति सो मग्गो फासुओ भवे १०७
शकटं यानं युग्मं वा रथो वा एवमादिकाः ।
बहुशो येन गच्छंति स मार्गः प्रासुकः भवेत् ॥१०७॥

शकटं बलीरदादियुक्तं काष्ठमयं यंत्रं । यानं मद्यवारण-
युक्तं पल्पङ्कजातं, हस्त्यश्वपनुष्यादिभिरुह्यमानं युग्मं
पीठिकादिरूपं पनुष्यद्वयंनोह्यमानं । रथो विशिष्टवक्रादियु-
क्तो मुद्गरशुभ्रुण्डितोपरादिमहरणपूर्णां जात्यश्वादिभिरुह्य-
मानः इत्येवमादयोऽन्येऽपि बहुशोऽनेकवारं येन मार्गेण गच्छ-
न्ति स मार्गः प्रासुको भवेदिति ॥ १०७ ॥

के ते एवमादिका इत्यत आह—

हत्थी अस्सो सरोढो वा गोमहिसगवेलया ।
बहुसो जेण गच्छंति सो मग्गो फासुओ भवे १०८
हस्ती अश्वः खर उप्पू वा गोमहिपगवेलकाः ।
बहुशः येन गच्छंति स मार्गः प्रासुको भवेत् १०८ ॥

हस्तिनोऽश्वा गर्दभा उष्ट्रा गावो महिष्यः गवेलिका जना

मार्गोद्योतोपयोगालंबनशुद्धिभिः ईर्यतो मुनेः ।

सूत्रानुवीच्या भणिता ईर्यासमितिः प्रवचने ॥१०५

‘ मन्म-मार्गः पन्थाः । उज्जोत्र-उद्योतश्चक्षुगदित्यादिप्र-
काशः । उवओग-उपयोगो ज्ञानदर्शनविषयो यत्नः । आलं-
बण-देवतानिर्ग्रन्थयतिप्रमादिकारणं । एतेषां शुद्धयस्तामि-
मार्गोद्योतोपयोगालम्बनशुद्धिभिर्धृतो गच्छतो मुनेः सूत्रानु-
वीच्या प्रायश्चित्तादिसूत्रानुसारेण प्रवचने ईर्यासमितिर्भे-
गिता गणधरदेवादिभिर्भणितेति शेषः ॥ १०५ ॥

तावद्गमनं विचार्यत उत्तरगाययेति—

हरियावहपडिवण्णेणवलोगंतेण होदि गंतव्वं ।

पुरदो जुगप्पमाणं सयापमत्तेण संतेण ॥ १०६ ॥

ईर्यापथपूतिपन्नेनावलोकयता भवति गंतव्यं ।

पुरतः युगपूमाणं सदा अपूमत्तेन सता ॥ १०६ ॥

कैलाशोर्जयन्तचम्पापावादितीर्ययात्रासन्यासदेवधर्मा-
दिकारणेन शास्त्रश्रावणादिकेन वा समतिक्रमणश्रवणादिप्र-
योभनेन बोदिते सवितरि प्रकाशप्रकाशिताशेषदिगन्ते विशुद्ध-
दृष्टिसंचारे विशुद्धसंस्तरमदेशे ईर्यापथमार्गं प्रतिपन्नेन समीह-
मानेन कृतस्वाध्यायप्रतिक्रमणदेववन्दनेन पुरतोऽग्रतो युग-
मात्रं हस्तचतुष्टयप्रमाणमवलोकयता सम्यक्पश्यता स्थूलास्थु-
लजीवानममत्तेन यत्नपरेण श्रुतशास्त्रार्थं स्मरता परिशुद्धमनो-

दावहापक्रिदेण् र्शाप्पापप्पानोऽपुकेन सदा सदा भवति
गन्तव्यमिति ॥ १०६ ॥

दुनरपि श्लोकत्रयेण मार्गशुद्धिंस्वरूपमतिपादनाया—

सयदं जाण जुगं वा र्हो वा एवमादिया ।
बहुसो जेण गच्छंति सो मग्गो फामुओ भवे १०७
शकटं यानं युग्गं वा रथो वा एवमादिकाः ।
बहुशो येन गच्छंति स मार्गः प्रामुक्कः भवेत् ॥१०७ ॥

शकटं बलीरदादिपुक्तं काष्ठमयं यंत्रं । यानं मद्यवारण-
पुक्तं पत्तपट्टकमातं, दम्बश्वपनुष्यादिमिरुहपमानं युग्गं
पीठिकादिरूपं मनुष्यद्वयेनोत्पमानं । रथो विशिष्टचक्रादियु-
क्तो सुदूरगुण्डितोमरादिपररणपूर्णा जात्पश्वादिमिरुहप-
मानः इत्येवमादयोऽप्येऽपि बहुशोऽनेकवारं येन मार्गेण गच्छ-
न्ति स मार्गः प्रामुक्को भवेदिति ॥ १०७ ॥

के ते एवमादिका इत्यत्र आह—

हत्थी अस्सो खरोढो वा गोमहिसगवेलया ।
बहुसो जेण गच्छंति सो मग्गो फामुओ भवे १०८
हस्ती अश्वः खर उष्ट्रो वा गोमहिपगवेलकाः ।
बहुशः येन गच्छंति स मार्गः प्रामुक्को भवेत् १०८ ॥

हत्तिनोऽश्वा गर्दभा वष्ट्रा गावो महिष्यः गवेलिका म्रजा

अविकादयो बहुशो येन मार्गेण गच्छन्ति स मार्गः प्रासुको भवेत् ॥ १०८ ॥

इत्थी पुंसा व गच्छंति आदवेण य जं हर्द ।
सत्थपरिणदो चैव सो मग्गां फासुओ हवे ॥१०९
स्त्रियः पुरुषा वा गच्छंति आतापेन च यो हतः ।
शस्त्रपरिणतश्चैव स मार्गः प्रासुकः भवेत् ॥ १०९ ॥

स्त्रियः पुरुषाश्च येन वा गच्छन्ति । आतापेनादित्यदा-
वानलतापेन यो हतः । शस्त्रपरिणतः कृपाकृतः स
मार्गः प्रासुको भवेत् । तेन मार्गेण यत्रवता स्वकार्येणोद्योतेन
गन्तव्यमिति ॥ १०९ ॥

भाषासमितिस्वरूपं प्रतिपादयन्नाह—

सच्चं अमच्चमोसं अलियादीदांसवज्जमणवज्जं ।
वदमाणस्सणुवीची भासासामिदी हवे सुद्धा ११०
सत्थं असत्थमृषा अलीकादिदोपवज्ज्यमनवचं ।
वदतः अनुवीच्या भासासमितिः भवेत् शुद्धा ११०

सच्चं—सत्यं स्वदृश्यक्षेत्रकालमात्रापेक्षयास्ति, पाददृश्यक्षे-
त्रकालमात्रापेक्षया नास्ति, उभयापेक्षयास्ति च नास्ति च,
अनुभवयापेक्षावच्छब्दमित्येवमादि बदनोऽवितर्कं वचनं । तथा
श्रमागनयनिर्देशैर्वदतः सत्यं वचनं । असत्थमोसं—असत्य-

मृषा यन्मन्यं न भवति, कनृतं च न भवति सापान्यवचनं ।
 कर्त्तृकां मृषावाद् आदिर्भेषां दोषाणां ते व्यलीकादिदोषा-
 र्त्तैर्भक्तिं व्यलीकादिदोषवर्जितं परवत्स्याद्विदांपरहितं ।
 अणवञ्जं-अनस्यं हिमादिवापागमनेवचनरहितं । इत्येवं सू-
 प्रानुशाखा मवचनानुमारंश्च वाचनपृच्छनानुभेदादिद्वारेणा-
 न्येनापि धर्मकारेण बहो भाषासामितिभवेच्छुद्धेति ॥ ११० ॥

सत्यरूप विवृण्वन्नाह —

जणवदसम्मदठवणा णामे रूवे पहुञ्चसञ्चे य ।
 संभावणववहारे भावे ओपम्मसञ्चे य ॥ १११ ॥
 जनपदसम्मत्स्यापनायां नाम्नि रूपे पूतीत्यसत्ये च
 संभावनाव्यवहारे भावे औपम्यसत्ये च ॥ ११२ ॥

सत्येकधासंबन्धने । जनपदसत्यं, बहुजन-
 सम्मतसत्यं, स्थापनासत्यं, नासत्यं, रूपसत्यं, प्रतीतिसत्यप-
 न्यापेक्षमत्यमित्यर्थः, संभावनासत्यं, व्यवहारसत्यं, भावसत्यं
 उपमानसत्यं, इति दशधा सत्यं वाच्यमिति सम्बन्धः ॥ १११ ॥

एतानि दशसत्यानि विवृण्वन्नाह —

जणपदसञ्चं जघ ओदणादि यदुच्चदियसत्त्वभासेण
 बहुजणसम्मदमवि द्दोदिजं तु लोए जहा देवी ११२
 जनपदसत्यं यथा ओदनादिरुच्यते च सर्वभाषया ।

बहुजनसम्मतमपि भवति यत्तु लोके यथा देवी ११२

जनपदमत्यं देशसत्यं । यद्यौदनादिरुच्यते सर्वमाषाभिः
द्रविडभाषया चौर इत्युच्यते । कर्णाटभाषया कूळ इत्युच्यते ।
गौडभाषया भक्तमित्युच्यते । एवं नानादेशभाषाभिरुच्य-
मान ओदनो जनपदमत्यमिति जानीहि । बहुभिर्जनैर्यत्स-
म्मतं तदपि मत्यमिति भवति । यथा महादेवी, मानुष्यपि
लोके महादेवीति । यथा देवो वर्षतोत्यादिकं वचनं लोक-
सम्मतं सत्यमिति वाच्यं । न प्रतिबन्धः कार्यः एवं न भव-
तीति कृत्वा । प्रतिबन्धे सत्यमसत्यं स्यादिति ॥ ११२ ॥

ठवणा ठविदं जह देवदादि णामं च देवदत्तादि ।
उक्कडदरोत्ति वण्णे रूत्रे सेओ जघ वलाया ११३॥
स्थापना स्थापितं यथा देवतादि नाम च देवदत्तादि ।
उत्कटतर इति वर्णेन रूपे श्वेता यथा वलाका ॥११३॥

यद्यपि देवतादिमतिरूपं स्थापनया स्थापितं । तथा
च देवदत्तादिनाम । न हि तत्र देवतादिस्वरूपं विद्यते । नापि
तं (?) देवैर्दत्तोऽसौ । तथापि व्यवहारात्नयापेक्षया स्थापना-
सत्यं, नामसत्यं च सत्यमित्युच्यते सद्भिरिति । ब्रह्मविद्या-
मिद्धमतिमादि तथा नागयज्ञेन्द्रादिमतिमाश्च तत्सर्वं स्थाप-
नासत्यं । तथा देवदत्त इन्द्रदत्तो यज्ञदत्तो विष्णुमिश्र इत्येव-
मादिवचनं नामसत्यमिति । तथा वर्णेनोत्कटतरंति श्वेता वला-

का । एषपि तत्रान्यानि रक्तादीनि सम्भवन्ति स्याणि,
तथापि भेदेन षणोक्तृष्टतमं बलाका, अन्येषामविरक्षित-
त्वादिति रूपसत्यं द्रव्यार्थिजनवापेक्षया वाच्यमिति ॥११३॥

अण्णं अपेक्षसिद्धं पदुच्चसच्चं जहा इवदि दिग्घं ।
ववंहारेण य सच्चं रज्झादि कूरो जहा लोण ११४
अन्यदपेक्षसिद्धं पूतीत्यसत्यं यथा भवति दीर्घं ।

व्यवहारेण च सत्यं रच्यते कूरो यथा लोके ॥ ११४ ॥

अन्यद्वस्तुज्ञानमपेक्ष्य किञ्चिद्रूपमानं प्रतीत्यसत्यं भव-
ति । यथार्थाणोऽयमित्युच्यते । विगस्तिपात्रादस्नपात्रं दीर्घं
मया द्विहस्तुपात्रात्वं पदस्नपात्रं । पंचहस्तपात्रादशहस्तपात्रं ।
एवं पाचन्नेहपात्रं । तथैवं (च) द्रव्यदृष्टमपतुरस्तादि, कुरू-
ष-गुरूप-पंडित मूर्ख-पूरुगातादिकवपेक्षसिद्धं निष्पन्नमपेक्ष्य
सत्यमित्युच्यते । न तत्र विवादः कार्यः । तथा, रच्यदे पच्य-
ते कूर आदनः पण्डकाः घृतपूरा इत्यादि लोके वचनं
व्यवहारसत्यमिति वाच्यं । न तत्र विवादः कार्यः । यथादनः
पच्यते मस्य भवति, पण्डका यदि पच्यन्ते मस्मीयवन्तीति
कृत्येति व्यवहारसत्यं वचनं सत्यमिति ॥ ११४ ॥

संभावणा य सच्चं जदि णामेच्छेज्ज एव कुज्जंति ।
जदि सको इच्छेज्जो जंबूदीवं हि पल्लत्थे ॥११५
संभावना च सत्यं यदि नाम इच्छेत् एवं कुर्यात् ।

यदि शक्रः इच्छेत् जंबूद्वीपं हि परिवर्तयेत् ॥११५॥

यदि नामतदेवमच्छेत्, एवं कुर्वात् यदेत-संभावना सत्यं । सभाध्यत इति संभावना । सा द्विविधाभिनीतानभिनीतमेदेन । शक्यानुष्ठानाभिनीता । अस्ति सामर्थ्यं यदुत नाम तथा न सम्पादयेद्भिनीता । यथा यदि नाम शक्र इच्छेत् जंबूद्वीपं परिवर्तयेत् । संभाव्यत एतत्सामर्थ्यमिदं दृश्य यज्जंबूद्वीपमप्यथा कुर्यात् । अपि शक्या पर्वतं भिन्त्यात् । सर्वमेतदभिनीता संभावना सत्यं । अपि भवान् मायं मसयेत् । बाहूभ्यां गंगा तरेदेतदभिनीतं सम्भावनासत्यमिति सम्पाद्यसम्पाद्यमेदेनेति ॥ ११५ ॥

हिंसादिदोषविजुदं सच्चमकण्ठियवि भावदो भावं
ओवम्भेण दु सच्चं जाणमु पलिदोवमादीया ११६
हिंसादिदोषविजुतं सत्यमकण्ठियतमपि भावतो मायं ।
औपम्येन तु सत्यं जानाहि परयोपमादिकं ॥११६॥

हिंसा आदिदोषां दोषाणां ते हिंसादोषात्पुनः रि-
रिने हिंसादिदोषविजुतं । हिंसादोषात्पुनः हिंसादिदोषा-
द्वयनरादिने सत्यं । अकण्ठियतमपि भावमाऽ औपम्यमपि भाव-
यतः साध्यायतः सत्यं तत् । येन भावत् वृत्त्यप्यथा यथा एते
न स्यात् एतत् एवं सत्यं । सत्यं सत्यमेतदं तस्य सत्यादि
सत्यमेतदं सत्यं हिंसादिदोषादिदोषात् । यथा एतत् येन

परपीडोत्पद्यते परलोकं मतीदलोकं च प्रति, सत्तद्वचनं सत्य-
मपि त्याज्यं रागद्वेषसहितत्वात् । मत्यमपि हिंसादिदोषस-
हितं न वाच्यमिति भावसत्यं । औपम्येन च युक्तं यद्वचनं
तदपि सत्यं जानीहि । यथा परयोपमादिवचनं । उपमामाश्र-
मेतत् । न हि कुशलो योजनमाश्रः केनापि रोमच्छेदः पूर्य-
ते । एवं सागरो रज्जुः पतरांगुलं सूक्ष्पंगुलं घनांगुलं भ्रूणी
लोकमतरो लोकश्चन्द्रमुखी कन्या इत्येवमादयः शब्दाः उप-
मानवचनानि उपमासत्यानीति वाच्यानि । न तत्र विवादः
कार्यः । इत्येतद्दशमकारं सत्यं वाच्यं ।

तथा सन्धिनामतद्धितसमासाख्यातकृदौणादिपुक्तं,
पक्षहेतुदृष्टान्तोपनयनिगमनसहितं, छलजातिनिघ्नरस्यानादि-
विवर्जितं, लोकसमयस्ववचनविरोधरहितं, ममाणोपपन्नं, नैग-
मादिनयपरिपृहीतं, जातिपुक्तिपुक्तं, पैशीमभोदकारणयमाध्य-
रूपवचनसहितं, अनिष्टुरमकर्मकशमनुदतमर्थवद्, ध्वणकान्तं,
सुललिताक्षरपदवाच्यविरचितं, हेपोपादेयसंयुक्तं—इत्यंभूतं
सत्यं वाच्यं । लिगसंख्याकालकारकपुरुषोपमरसमेतं धातु-
निपातबलाबलच्छन्दोऽलंकारादिसमन्वितं, वाच्यमिति स-
म्बन्धः ॥ ११६ ॥

एतद्व्यतिरिक्तमसत्यमिति प्रतिपादयकार—

तद्विवरीदं मोसं तं उभयं जत्य सच्चमोसं तं ।
तद्विवरीदा भासा असच्चमोसा हवदि दिहा ११७

यदि शक्रः इच्छेत् जंबूद्वीपं हि परिवर्तयेत् ॥११५॥

यदि नामतदेवमिच्छेत्, एवं कुर्यात् यदेतत्संभावना सत्यं । संभाव्यत इति संभावना । सा द्विविधाभिनीतानभिनीतभेदेन । शक्यानुष्ठानाभिनीता । अस्ति सामर्थ्यं यदुत नाम तथा न सम्पादयेदभिनीता । यथा यदि नाम शक्र इच्छेत् जंबूद्वीपं परिवर्तयेत् । संभाव्यत एतत्सामर्थ्यमिन्द्रस्य यज्जंबूद्वीपमन्यथा कुर्यात् । अपि शिरसा पर्वतं मिन्यात् । सर्वमेतदनभिनीता संभावना सत्यं । अपि भवान् प्रथमं मस्येत् । बाहुभ्यां गंगां तरेदेतदभिनीतं सम्भावनासत्यमिति सम्पाद्या सम्पाद्यभेदेनेति ॥ ११५ ॥

हिंसादिदोषविजुदं सच्चमकपियवि भावदो भावं
ओवम्मेण दु सच्चं जाणसु पलिदोवमादीया ११६
हिंसादिदोषावियुतं सत्यमकल्पितमपि भावतो भावं ।
औपम्येन तु सत्यं जानीहि पत्योपमादिकं ॥११६॥

हिंसा आदिदोषां दोषाणां ते हिंसादोषोऽपि पुक्तं विरहितं हिंसादिदोषविपुक्तं । हिंसास्तेन्याग्रहपरिग्रहादिमाहकवचनरहितं सत्यं । अकल्पितमपि भावतोऽप्यौपम्यमपि भावयतः परमाद्यतः सत्यं तन् । येनाद्यत् पृष्टस्त्वया चौरा एषो न मया दृष्ट एव यत्तद्व्य । यद्यपि वचनमेतदेवास्त्वय तथापि परमार्थतः सत्यं हिंसादिदोषरहितत्वात् । यथा दंन येन

नयेति पृच्छना । यथा पृच्छाम्यहं त्वामित्यादि । प्रज्ञाप्यनैऽ
 नयेति प्रज्ञापना । यथाप्रज्ञापना (य) म्यहं त्वामित्यादि ।
 प्रत्यारूपायतेऽ नयेति प्रत्याख्याना यथा प्रत्याख्यानं मम दीप-
 तामित्यादि भाषासपितिः सर्वत्र संबन्धः । इच्छया लोपा-
 नुक्त्वेच्छालोपा सर्वशानुक्त्वा । यथा एवं कगेमीत्यादि ११८
 संशयवयणी य तद्वा असच्चमोसा य अट्टमी भासा
 णवमी अणक्स्वरगया असच्चमोसा हवदि दिद्वा
 संशयवचनी च तथा असत्यमृषा च अष्टमी भाषा ।
 नवमी अनक्षरगता असत्यमृषा भवति दृष्टा ॥ ११९

संशयव्यक्तं वचनीनि संशयवचनी । संशयार्थप्रख्यापना-
 नभिष्यवतार्या यस्माद्भवनात्संदेहरूपादर्थो न प्रतीयते तद्भवने
 संशयवचनी भाषेत्युच्यते । यथा दन्तरदितात्रिचालातिट्टदा-
 वचने, महिष्यादीनां च शब्दः । तथैव असत्यमृषा साष्टमी
 भाषा । नवमी पुनानक्षरगता । यस्यां नाक्षराण्यभिष्यवतानि
 ककारचकारस्मकारादीनामनभिष्यक्तिर्यत्र सा नवमी भाषान-
 क्षरगता । सा च दृष्ट्यादीनां भवत्येव । नासत्यमृषा
 भाषा नव मकारा भवति । विशेषाप्रतिपत्तेरसत्या सामान्यस्य
 प्रतिपत्तेर्न मृषा । प्रापंश्रणरूपेणाभिमुखीकरणेन मृषा परचा-
 दन्यस्यार्थस्याप्रतिपत्तेरसत्या । नयाज्ञादानेन न मृषा पश्चात्कि-
 दास्यतीति न ज्ञायते तेन न सत्या । नया शाब्दाप्राप्तेन न

तद्विपरीतं मृषा तदुभयं यत्र सत्यमृषा तत् ।

तद्विपरीता भाषा असत्यमृषा भवति दृष्टा ॥११७॥

तद्विपरीतकारसत्यविरातं पूर्वोक्तन्य मर्षस्य प्रतिहृन्मस-
त्यं मृषा । तयोः 'मत्यासत्ययोरुभयं यत्र पदे वाचये वा सत्य-
मृषावचनं तत् गुणदोषमहितः प्रात् । तस्मात्सत्यमृषावादा-
द्विराता भाषा वचनोक्तिरमन्यमृषोक्तिः । सा भवति दृष्टा
जिनः । न सा मत्या न मृषेति सम्बन्धः ॥ ११७ ॥

असत्यमृषाभाषा विग्रहवन्नाह—

आमंत्रणि आणवणी

जाय णिमंपुच्छणी य पणवणी ।

पञ्चस्त्राणी भाषा

छट्टी इच्छाणुलोमा य ॥ ११८ ॥

आमंत्रणी आज्ञापनी याचनी संपृच्छनी च प्रज्ञापनी
प्रत्याख्यानी भाषा षष्ठी इच्छानुलोमा च ॥ ११८ ॥

आज्ञापयतेऽनयामंत्रणी । गृहीतवाच्यवाचकमंबन्धो
व्यापारान्तरं प्रत्यभिमुखी क्रियते यया मामंत्रणी भाषा ।
यया हे देवदत्त इत्यादि । आज्ञापयतेऽनयेत्याज्ञापना । आज्ञां
सर्वान् दाट्टामीत्येवमादि वचनमाज्ञापनी भाषा । यान्यतेऽ-
नया याचना । यया याचयाम्यहं त्वां किंचिदिति । पृच्छयते

नयेति पृच्छना । यथा पृच्छाम्यहं त्वामित्यादि । प्रज्ञाप्यतेऽ
 नयेति प्रज्ञापना । यथाप्रज्ञापना (य) म्यहं त्वामित्यादि ।
 प्रत्याख्यायतेऽ नयेति प्रत्याख्याना यथा प्रत्याख्यानं मम दीप-
 तापित्यादि भाषासमितिः सर्वत्र संबन्धः । इच्छया लोपा-
 नुकूलेडालोपा सर्वत्रानुकूला । यथा एवं करोमीत्यादि ११८
 संशयवयणी य तद्वा असच्चमोसा य अट्टमी भासा
 णवमी अणक्स्वरगया असच्चमोसा हवदि दिद्धा
 संशयवचनी च तथा असत्यमृषा च अष्टमी भाषा ।
 नवमी अनक्षरगता असत्यमृषा भवति दृष्टा ॥ ११९

संशयमप्यक्तं वक्षतीति संशयवचनी । संशयार्थप्रख्यापना-
 नभिव्यवतार्या यस्माद्वचनात्संदेहरूपादर्थो न प्रतीयते तद्वचनं
 संशयवचनी भाषेत्युच्यते । यथा दन्तरादतात्रिचालातिट्टा-
 वचनं, महिष्यादीनां च शब्दः । तथैवास्त्यमृषा साष्टमी
 भाषा । नवमी पुनरनक्षरगता । यस्यां नाक्षराण्यभिव्यक्तानि
 ककारचकारप्रकारादीनामनभिव्यक्तिर्यत्र सा नवमी भाषान-
 क्षरगता । सा च द्वन्द्वियादीनां भवत्येव । नास्त्यमृषा
 भाषा नव प्रकारा भवति । विशेषाप्रतिषेधसत्या सामान्यस्य
 प्रतिषेधेन मृषा । आमंत्रणरूपेणाभिमुखीकरणेन मृषा पश्चा-
 दन्यस्यार्यस्याप्रतिषेधसत्या । तथाज्ञानानेन न मृषा पश्चात्कि-
 दास्यतीति न ज्ञायते तेन न सत्या । तथा याञ्चाभात्रेण -

मृषा, उत्तरकालं किं याचयिष्यतीति न ज्ञायते ततो न सत्या ।
 धया प्रश्नमात्रेण न मृषा पश्चात् ज्ञायते किं पृच्छयतेऽनेनेति
 न सत्या । तथा प्रत्याख्यानसामान्यरूपस्य गाननायाः प्रती-
 तेर्न मृषा पश्चात् एव प्रत्याख्यानं दास्यतीति न ज्ञायते तेन न
 सत्या । तथेच्छाया एवं करोमीति भ्रष्टानेन न मृषा किञ्चित् प-
 ष्चात्किं करिष्यतीति न ज्ञायते तेन न सत्या । तथाक्षराधि-
 संदिग्धानि प्रतीयन्ते तेन न मृषा, अर्थः सन्दिग्धो न प्रतीयते
 तेन न सत्या । तथा शब्दमात्रं प्रतीयते तेन न मृषा, अक्षरा-
 णामर्थस्य चाप्रतीतेर्न सन्देहि । अनेन न्यायेन नववकारा
 असत्यमृषाभाषा व्याख्यातेति ॥ ११६ ॥

पुनरपि षड्वचनं सत्यमुच्यते तदर्थमाह—

सावज्जजोग्गवयणं वज्जंतोऽवज्जभीरु गुणकंखी ।
 सावज्जवज्जवयणं णिच्चं भासेज्ज भासंतो ॥ १२० ॥

सावद्यायांग्यवचनं वर्जयन् अवद्यभीरुः गुणकांक्षी ।
 सावद्यवर्ज्यवचनं नित्यं भापयेत् भापयन् ॥ १२० ॥

यदि मौनं कर्तुं न शक्नोति तत एवं भाषेत—सावद्यं रूपाप-
 मयोग्यं यकारभकारादियुक्तं वचनं वर्जयेत् । अवद्यभीरुः
 पापभीरुः । गुणाकांक्षी हिंसादिदोषवर्जनपरः । सावद्यवर्ज-
 यचने नित्यं सर्वकालं भाषयन् भाषयेत् । अन्वयव्यतिरेकेण
 वचनमेतत् । नैतस्मिन् पौनरुक्त्यं द्रव्यार्थिकपर्यायार्थिकशि-

प्यानुमत्परादिभिः ॥ २० ॥

अश्वनममितिस्वरूपं मतिपादपमाद्—

उत्तम उपादणएसणेहिं पिंडं च उवधि संज्ञं च ।

सोधंतस्स य मुणिणो परिसुज्झह एसणासमिदी

उद्गमोत्पादनैषणैः पिंडं च उपाधिं शय्यां च ।

शोधयतश्च मुनेः परिशुद्धयति एणणासमितिः १११

उद्गच्छत्युत्पद्यत आहारो यैर्दोषैस्त उद्गमदोषाः । उत्पाद्यते निष्पाद्यत आहारो यैस्त उत्सादनादोषाः । अशयते मुज्जयते आहारो वसत्यादयो वा यैस्तेऽश्वनदोषास्तैः । पिण्ड आहारः । उवधिः पुस्तकपिच्छकादिः । शय्या वसत्यादीन् शोधयतः सुष्ठु मावद्यरिहारेण निरुपयतो, मुनेः परिशुद्धयतेऽश्वनसमितिः । अश्वनस्य सम्पत्तिवधानेन दोषपरिहारेणेति वा चरणमश्वनममितिः । उद्गमोत्पादनाश्वनदोषैः पिण्डं उवधिं शय्यां शोधयतो मुनेः परिशुद्धयतेऽश्वनसमितिः । एत उद्गमादयो दोषाः सप्रपंचेन विष्टशुद्धौ वक्ष्यन्त इति नैह मन्यन्ते, श्वनदोषमपाद् ।

कथमेतान् दोषान्परिहरति मुनिरित्याशंकायामाह चकारः (१) भूचिन्तार्थं । सचित्तुद्धये देववन्दनां कृत्वा यदिकादयेऽतिव्रान्ते श्रुतभक्तिगुरुभक्तिपूर्वकं स्वाध्यायं पृथीत्वा

मृगा, उत्तरकालं किं याचपिष्पतीति न ज्ञायते ततो न मन्वा ।
 यथा प्रश्नमात्रेण न मृगा पश्चात् ज्ञायते किं पृच्छयतेऽनेनेति
 न सत्या । तथा प्रत्याख्यानमापात्यरूपस्य याचनायाः प्रती-
 तेर्न मृगा पश्चात् सत्यं प्रत्याख्यानं दास्यतीति न ज्ञायते तेन न
 सत्या । तद्येच्छाया एवं करोमीति मन्वनेन न मृगा किंचिन्प-
 ष्चार्थिकं करिष्यतीति न ज्ञायते तेन न सत्या । तथास्यराशि
 संदिग्धानि प्रतीयन्ते तेन न मृगा, अर्थः सन्दिग्धो न प्रतीयते
 तेन न सत्या । तथा शब्दमात्रं प्रतीयते तेन न मृगा, अज्ञा-
 णामर्थस्य चाप्रतीतेर्न सत्यंति । अनेन न्यायेन नवरकार
 असत्यमृगाभाषा व्याख्यातेति ॥ ११६ ॥

पुनरपि पृष्टवन् सत्यमुच्यते तदर्थमाह—

सावज्जजोग्गवयणं वज्जंतोऽवज्जभीरु गुणकंस्त्री ।
 सावज्जवज्जवयणं णिच्चं भासेज्ज भासंतो ॥ १२० ॥
 सावधायोग्यवचनं वर्जयन् अवद्यभीरुः गुणकांक्षी ।
 सावद्यवर्ज्यवचनं नित्यं भापयेत् भापयन् ॥ १२० ॥

यदि मौनं कर्तुं न शक्नोति तत्र एवं भाषेत—सावद्यं स्याप-
 मयोग्यं यकारभकारादियुक्तं वचनं वर्जयेत् । अवद्यभीरुः
 पापभीरुः । गुणाकांक्षी हिंसादिदोषवर्जनपरः । सावद्यवर्ज-
 यचनं नित्यं सर्वकालं भापयन् भापयेत् । अन्वयव्यतिरेकेण
 वचनमेतत् । जैतस्य वीनरुक्तयं द्रव्यार्थिकपर्यायार्थिकशि-

प्यानुमदपर्यादिभिः ॥ २० ॥

अशनमितिस्वरूपं मनिषादपमाह—

उग्गम उत्पादणएसणेहिं पिंडं च उवधि संज्ञं च ।

सोधंतस्स य मुणिणो परिसुज्झइ एसणासमिदी

उद्दमोत्पादनैपणैः पिंडं च उपाधिं शय्यां च ।

शोधयतश्च मुनेः परिशुद्धयति एणणासमितिः १११

उद्दमोत्पादयत आहारो यदोपैस्त उद्दमदोषाः । उत्पा-
यते निष्पायत आहारो यैस्त उत्पादनादोषाः । अशयने
शुशयने आहारो वसत्यादयो वा यैस्तेऽशनदोषास्तैः । पिण्ड
आहारः । उपधिः पुस्तकपिण्डकादिः । शय्या वसत्यादीन्
शोधयतः सुष्ठु सावयारिहारेण निरूपयतो, मुनेः परिशुद्धय-
नेऽशनसमितिः । अशनस्य सम्प्रविधानेन दोषपरिहारेणेति
वा चरणमशनसमितिः । उद्दमोत्पादनाशनदोषैः पिण्डं उपधिं
शय्यां शोधयतो मुनेः परिशुद्धयतेऽशनसमितिरेति । एत उद्द-
मादयो दोषाः सम्प्रवेनेन पिण्डशुद्धौ वक्ष्यन्त इति नेह मन-
यन्ते, पुनरुक्तदोषमयात् ।

कथमेतान् दोषान्परिहरति मुनिरित्याशंकायामाह च-
कारः (१) श्रुचितार्थं । सचित्तुद्धये देवचन्दनां कृत्वा घटि-
काद्वयेऽतिक्रान्ते श्रुतभक्तिगुरुभक्तिपूर्वकं स्वाध्यायं एहीत्वा

१ चित्तमुवधि च शय्यपि पाठः ।

वाचनापृच्छनानुभेक्षापरिवर्तनादिकं सिद्धान्तादेर्विधाय यद्वि-
 कादयमप्राप्तमध्यान्हादरात् स्वाध्यायं श्रुतमक्तिपूर्वकमुपसं-
 हृत्यावसयो दूरतो मृशपूरीपादीन् कृत्वा पूर्वापरकाय-
 विभागमवलोक्य हस्तपादादिमसालनं विधाय कुण्डिकां
 पिच्छिकां गृहीत्वा मध्यान्द्देववन्दनां कृत्वा पूर्णोदरबालकान्
 भिक्षाहारान् काकादिवलीनन्यानपि लिंगिनो भिक्षावेलायां
 ज्ञात्वा मशान्ते घूमशुशलादिशब्दे गोचरं प्रविशेन्मुनिः । तत्र
 गच्छन्नातिद्रुतं, न मन्दं, न विलम्बितं गच्छेत् । ईश्वरदरि-
 द्रादिकुलानि न विवेचयेत् । न वर्त्मनि जल्पेत्पिष्टेत् । हास्या-
 दिकान् विवर्जयेत् । नीचकुलेषु न प्रविशेत् । सूतकादिदोष-
 दूषितेषु शुद्धेष्वपि कुलेषु न प्रविशेत् । द्वारपालादिभिर्नि-
 पिद्धो न प्रविशेत् । यावन्तं प्रदेशमन्ये भिक्षाहाराः प्रविश-
 न्ति तावन्तं प्रदेशं प्रविशेत् । विरोधनिमित्तानि स्थानानि वर्ज-
 येत् । दुष्टसरोष्ट्रमष्टिपगोहस्तिव्यालादीन् दूरतः परिवर्जयेत् ।
 मत्तोन्मत्तमदावलिप्तान् सुष्ठु वर्जयेत् । स्नानविलेपनपर्यटनरति-
 क्रीडाप्रशक्ता योषितो नावलोकयेत् । विनयपूर्वकं विष्टतस्ति-
 ष्ठेत् । सम्यग्बिधानेन दीयमानमाहारं प्रासुकं सिद्धमक्ति कृत्वा
 प्रतीच्छेत् । स(श)तनपननगलनमकुर्वन् निश्चिद्रं पाणि-
 पात्रं नाभिप्रदेशे कृत्वा शुरशुरशब्दादिवर्जितं सुञ्जात ।
 योषितां स्नानजयनोदनाभिकटिनयनकलात्पुत्रादन्तौष्ठबाहुक-
 सान्तरजंपापादलीलागविविलासगीतवृत्तहासस्निग्धदृष्टिकटा-
 सनिरीक्षणार्थमावलोकयेत् । एवं कृत्वा पूर्णोदरोऽन-

रायादूर्णोदरो वा सुखटस्तपादान् प्रक्षाल्य शुद्धोदकपूर्णां
 कुण्डिकां गृहीत्वा निर्गच्छेत् । धर्मकार्यपन्तरेण न गृहान्तरं
 प्रविशेत् । एवं भिनालयादिप्रदेशं सम्प्राप्य मत्प्राख्यानं गृही-
 त्वा प्रतिक्रामेदिति ॥ १२१ ॥

आदाननिक्षेपणसमितिस्वरूपं प्रतिपादयन्नाह—

आदाने णिकस्त्रवे पण्डिलेहिय चक्षुषणा पमज्जो
 दब्बं च दब्बठाणं संजमलद्धीय सो भिक्खू १२२
 आदाने निक्षेपे प्रतिलेख्य चक्षुषा प्रमार्जयेत् ।

द्रव्यं च द्रव्यस्थानं संयमलब्ध्या स भिक्षुः ॥ १२२

आदाने ग्रहणे । निक्षेपे न्यागे । प्रतिलेख्य सुष्ठुनि-
 रीक्षित्वा चक्षुषा पश्चात्विच्छिन्नकृत्वा सम्पार्जयेत् प्रतिले-
 खयेत् । द्रव्यं द्रव्यस्थानं च । कवलिका कुण्डिकादि द्रव्यं,
 यत्र तद्रूपवस्तिर्तं तत्स्थानं । संयमलब्ध्या स भिक्षुर्यनिः ।
 श्रावणयोग्यवस्तुनो ग्रहणकाले निक्षेपकाले वा चक्षुषा द्रव्यं
 द्रव्यस्थानं च प्रतिलेख्य विच्छिन्नकृत्वा सम्पार्जयेदिति १२२

येन प्रकारेणादाननिक्षेपसमितिः शुद्धा भवति तथाह—

सहसाणाभोइयदुप्पमज्जिद अप्पच्चुवेक्खणा दोसा
 परिहरमाणस्स ह्वं समिदी आदाणणिकस्त्रवा ॥

सहसानाभोगितदुष्प्रमार्जिताप्रत्युपेक्षणान् दोषान्

परिहरतः भवेत् समितिः आदानानिक्षेपा ॥ १२३ ॥

सहसा शीघ्रं व्यापारान्तरं प्रत्युद्धतमनसा निक्षेपमादानं
 वा । अनाभोगितमनालोकनं स्वस्यचित्तवृत्त्याग्रहणमादानं वा
 अनालोक्य द्रव्यं द्रव्यस्थानं यदिक्रयते तदानामोगितं
 दुष्टमार्मितं दुष्पमार्मितं पिच्छिक्यावष्टभ्य प्रतिलेखनं ।
 अमत्युपेक्षया किञ्चित् संस्थाप्य पुनः कालान्तरेणालोकनं ।
 एतान् दोषान् परिहरतो भवेदादाननिक्षेपसमितिरिति । किमु-
 क्तं भवति, स्वस्यवृत्त्या द्रव्यं द्रव्यस्थानं च चक्षुषावलोक्य
 मृदुप्रतिलेखनेन सम्प्राज्यादानं ग्रहणं वा कर्तव्यं । स्यापित-
 तस्य पुस्तकादेः पुनः कतिपयदिवसैरालोकनं कर्तव्यमिति १२३
 उच्चारपस्यवणसमितिस्वरूपनिरूपणायाह—

वणदाहकिसिमासिकदे थंडिल्लेणुपरोध विविधेणो
 अवगदजंतु विविचे उच्चारदी विसर्ज्जो १२४

वनदाहकृपिमापिकृते स्थंडिलेनुपरोधे विस्तीर्णे ।

अपगतजंतौ विविक्ते उच्चारदीन् विसर्जयेत् ॥ १२४

वनदाहो दावानलः । कृपिः शीरेणाग्नेकवारभूमेर्वि-
 दारणं । मपी अमशानांगारानलादिप्रदेशः । कृतशब्दः प्रत्ये-
 नमिसम्बन्धते । वनदाहीकृते, कृपीकृते, मपीकृते, स्थंडिली-
 कृते, उचरीकृते । अनुपरोधे लोकोपरोधवर्मिते । विस्तीर्णं
 विनाशे । अपगता अवियमाना जन्तवो इन्द्रियादयो यत्र

सोऽपगतमन्तुस्तस्मिन्नपगतजन्तौ । विविक्तेऽगुचपापप-
स्फाररहिते जनरहिते वा उच्यते । विसर्जयेत् परित्य-
ज्येत् । अचित्तभूमिदेशे इत्यनेन सह सम्बन्धः कर्तव्य इति १२४

अथ के ते उच्यन्ते इत्याशङ्गायापाह—

उच्चारं पस्त्रवणं खेलं सिंघाणयादियं द्रव्यं ।

अचित्तभूमिदेशे पडिलेहिता विसर्जयेत् १२५

उच्चारं प्रथ्रवणं खेलं सिंघाणकादिकं द्रव्यं ।

अचित्तभूमिदेशे प्रतिलेख्य विसर्जयेत् ॥ १२५ ॥

उच्चारं अशुचिः । पस्त्रवणं मूत्रं । खेलं श्लेष्माणं ।
सिंघाणकं नासिकापस्करं । आदिशब्देन केशोत्पाटवालान्
मद्मपाद्वातपित्तादिदोषान् सप्तमधातुं छर्द्यादिकं च पूर्वोक्त-
विशेषणविशिष्टं अचित्तभूमिदेशे हरितवृणादिरहिते मडिले-
खपित्ता सुप्तु निरूप्य विसर्जयेत् । पूर्वे सापान्दग्धाख्यात-
मिदं तु सप्रपंचमिति कृत्वा न पौनरुक्त्यमिति ॥ १२५ ॥

अथ रात्रौ कथमिति चेदित्यत आह—

रादो दु पमज्जित्ता पणसमणपेक्खिदम्मि जोगासे

आसंकविसुद्धीए अपहत्थगफरुणं कुञ्जा १२६

रात्रौ तु प्रमार्जयित्वा प्रज्ञाग्रनन्दोद्भवे अवकाशे

आशंकाविशुद्धये अपहस्तकर्तव्यं कुर्यात् ।

रात्रौ तु मज्ञाश्रवणेन वैश्यागृह्यादिकृशलेन साधुना विन-
 यपरेण सर्वसंगप्रतिगलनेन वैश्यागपरेण जितेन्द्रियेण प्रेक्षिते
 सुप्तुदृष्टेऽकाराशकपदेशे पुनरपि सचक्षुषा प्रतिलेखनेन प्रमा-
 र्जयित्वाचारादीन् विच्छेत् । अथ यदि तत्र मूढमनीषाद्यागं-
 का भवेत्तत आशंकाविशुद्धये आशंकाविशुद्धयर्थं अग्रहस्तरुस्पर्-
 शनं कुर्यात्-विपरीतकरतलेन मृदुना स्पर्शनं कर्तव्यमिति ॥

तेन मज्ञाश्रवणं सति सवितरि चक्षुर्विषये च सति
 श्रीणि स्थानानि दृष्टव्यानि भवन्ति, किंपर्यमित्याह—

जदि तं हवे असुद्धं

विदियं तदियं अणुण्णए साहू ।

लहुए अणिच्छयारे

ण देज्ज साधम्मिए गुरुए ॥ १२७ ॥

यदि तत् भवेत् अशुद्धं

द्वितीयं तृतीयं अनुमन्येत साधुः ।

लघु अनिच्छाकारे

न देयं सधर्मिणि गुरु अयः ॥१२७॥

यदि तत्प्रथमस्थानं प्रेक्षितमशुद्धं भवेद् द्वितीयं स्थानमनु-
 जानात्प्रनुमन्येत । तदपि यद्यशुद्धं तृतीयं स्थानमनुजानाति
 जानीत (ते) गच्छेद्वा साधुः संयतः । अथ— कदाचित्तस्य

साधोर्ध्याधितस्यान्यस्य वा लघुशीघ्रशुद्धेऽपि प्रदेशे मलान्यु-
तिरनिच्छया विनामिमयेण भवेत् तत्रस्तस्मिन् सधर्मिणि
धार्मिके सार्धो भद्र (ए) अयः प्रायश्चित्तं तद्गुरुः न दात-
व्यं । अयः पुण्यं, अयनिमित्तत्वात् अयद्विनक्षयप्रयमित्युच्य-
ते । यत्नपरस्य न बहु प्रायश्चित्तं भवति यतः । अथवा लघु-
ए-लघु शीघ्रं । अणिच्छयारे अनिच्छया कुर्वति मरुच्छृति
सधर्मिणि महत्प्रायश्चित्तं न दातव्यं । यद्यपि प्रायश्चित्तं
नाशोपात्तं तथापि सामर्थ्यास्तिभ्यतेऽप्यस्याभ्रुतत्वात् । अथवा
लघुतेन कुशलेनेच्छाकारेणानुकृतेन महाश्रमोन्न पदि अयम-
स्यानं शुद्धं द्वितीयं हृत्तीयस्य नं धानुज्ञाप्य सम्बोध्य सधर्मि-
णि सार्धो गुरो वा प्रासुक स्यात्तं दास्यमिति ॥ १२७ ॥

अनेन क्रमेण किञ्चित्तं भवतीति चेदत आह—

पदिठवणासमिदीवि य

तेणेव क्रमेण वणिणदा होदि ।

वोसरणिज्जं दब्बं

तु थंडिले वोसरंतस्स ॥ १२८

पूतिष्ठापनासमितिरपि च तेनैव क्रमेण वर्णिता भवन्ति
व्युत्सर्जनीयं द्रव्यं तु थंडिले व्युत्सृजतः ॥ १२८ ॥

तेनैरोक्तक्रमेण पूतिष्ठापनासमितिरपि वर्णिता व्याख्या-
ता भवन्ति । तेनोक्तक्रमेण व्युत्सर्जनीयं स्वर्जनीयं । ए...

जत्थेव चरदि बालो परिहारण्डू वि चरदि तत्थेव ।
 वज्जदि पुण सो बालो परिहारण्डू विमुच्चदि सो ॥
 यत्रैव चरति बालः परिहरमाणोपि चरति तत्रैव ।
 वध्यते पुनः स बालः परिहरमाणो विमुच्यते सः ॥

यत्रैव चरति भ्रमत्याचरतीति वा बालोऽज्ञानी [त]
 जीवादिभेदात्त्वद्भिः । परिहरमाणोऽपि चरन्नुत्थानं करोति
 भ्रमतीति वा तत्रैव लोके वध्यते कर्मणा लिप्यते पुनरसौ
 बाल अज्ञानः । परिहरमाणो यत्नपरः पुनः स विमुच्यते
 कर्मणा यस्मादेवंगुणा समितयः ॥ १३२ ॥

तम्हा चेष्टिदुकामो जइया तइया भवाहि तं सामिदो
 सामिदो हु अण्ण ण दियदि खवेदि पोरणयं कम्मं
 तस्मात् चेष्टितुकामो यदा तदा भव त्वं समितः ।
 समितः खलु अन्यत् नाददाति क्षपयति पुराणं कर्म ॥

तस्माच्चेष्टितुकामः पर्यटितुमना यदा तदा यत्र तत्र यथा
 तथा भव त्वं समितः समितिपरिणतः । हि यस्मात् समितोऽ-
 न्यन्नवं कर्म नाददाति न गृह्णाति । पुराणकं सत्कर्म च
 क्षपयति निर्जरयतीति ॥ १३३ ॥

एवं समितिस्वरूपं व्याख्याय गुप्तीनां सामान्यविशेषभूतं
 च लक्षणमाह—

मणवचकायपठती भिक्खु सावज्जकज्जसंजुत्ता
 खिप्पं णिवारयंतो तीहिं दु गुत्तो हवदि एसो १३४
 मनोवाङ्मायपूवृत्तिं भिक्षुः सावद्यकार्यसंयुक्तां ।
 क्षिप्रं निवारयन् त्रिभिस्तु गुप्तो भवति एषः ॥ १३४ ॥

प्रवृत्तिशब्दः प्रत्येकमभिसम्बध्यते । मनःप्रवृत्तिं चावप्र-
 वृत्तिं कायप्रवृत्तिं च । किंविशिष्टां, सावद्यकार्यसंयुक्तां हिंसा-
 दिपापविषयां । भिक्षुः साधुः क्षीघ्रं निवारयंस्त्रिगुप्तो भवत्येषः ।
 गुप्तेः सामान्यलक्षणमेतत् ॥ १३४ ॥

विशेषलक्षणमाह—

जा रायादिणियत्ती मणस्स जाणाहि तं मगोगुत्ती
 अलियादिणियत्ती वा मो णं वा होदि वचिगुत्ती ॥
 या रागादिनिवृत्तिः मनसः जानीहि तां मनोगुप्तिं ।
 अलीकादिनिवृत्तिः वा मौनं वा भवति वचोगुप्तिः १३५

रागद्वेषादिभ्यो मनसो या निवृत्तिश्चेत्ता तेषां परिहार-
 स्तां जानीहि मनोगुप्तिं मनःसंवृत्तिं । अलीकादिभ्यश्चासत्पा-
 मिप्रायेभ्यश्च वचसो या निवृत्तिः मौनं ध्यानाध्ययनचित्तनं
 च यत्पूर्णाभावेनासौ वा वागुप्तिर्भवति ॥ १३५ ॥

कायगुप्पर्ययमाह—

कायकिरियाणियत्ती काउस्सग्गो सरीरगे गुत्ती
 हिंसादिणियत्ती वा सरीरगुत्ती इवदि एसा १३६
 कायक्रियानिवृत्तिः कायोत्सर्गः शरीरके गुत्तिः ।
 हिंसादिनिवृत्तिर्वा शरीरगुत्तिर्भवति एषा ॥ १३६ ॥

कार्यक्रियानिवृत्तिः शरीरचेश्या अवृत्तिः शरीरगुत्तिः
 कायोत्सर्गो वा कायगुत्तिः । हिंसादिभ्यो निवृत्तिर्वा शरीर-
 गुत्तिर्भवत्येषा । सम्यग्दर्शनज्ञानचाम्त्रिणि गुप्यन्ते रक्ष्यन्ते
 यकामिस्ता गुप्तयः । अथवा मिथ्यत्वासंयमकपायेभ्यो
 गोप्यते रक्ष्यते आत्मा यकामिस्ता गुप्तय इति ॥ १३६ ॥

दृष्टान्तद्वारेण तामां माहात्म्यमाह—

खेत्तस्स वई णयर—

स्म खड्डया अहव होइ पायारो ।

तह पावस्स णिरोहो

ताओ गुत्तीउ साहुस्म ॥ १३७ ॥

क्षेत्रस्य वृत्तिः नगरस्य खातिका अथवा भवति प्राकारः
 तथा पापस्य निरोधः ताः गुप्तयः साधोः ॥ १३७ ॥

यथा क्षेत्रस्य शस्यस्य वृत्तिः रक्षा नगरस्य वा खाति-
 कायवा प्राकारो यथा गुत्तिस्तथा पापस्याशुभवर्मणो निरोधः

गुप्तयः साधोः संयतस्येति ॥ १३७ ॥

यस्मादेवंगुणा गुप्तयः—

तम्हा तिविद्येण तुमं णिच्चं मणवयणकायजोगेहिं ।
होदिसु ममादिदमई णिंतरं ज्ञाण सज्जाए १३८
तस्मात् त्रिविधेन त्वं नित्यं मनोवचनकाययोगैः ।
भव समाहितमतिः निरंतरं ध्याने स्वाध्याये ॥ १३८ ॥

तस्मात्स्वविधेन कृतकारितानुपपत्तस्त्वं माधो । मनोवाक्का-
ययोगंभवं मुसमादिनमातः सम्यक्स्थापितबुद्धिः । निरन्तरम-
र्मास्थु ध्याने स्वाध्याये चेति ॥ १३८ ॥

समितिगुप्तिभ्ररुपं संक्षेपमाह—

एताओ अट्टपवयणमादाओ णाणदंसणचरित्तं ।
रक्खंति सदा मुणिणो मादा पुत्तं व पयदाओ ॥
एता अट्टपूवचनमातरः ज्ञानदर्शनचारिघ्रं ।
रक्षंति सदा मुनेः माता पुत्रमिव पूयताः ॥ १९ ॥

एता अट्टपवचनमाह ताः पंचममित्तपश्चिगुप्तपः प्रवचन-
मातरो हुनेर्ज्ञानदर्शनचारिघ्रिण्य रक्षन्ति पालयन्ति । इयं ।
यथा पामा जनना दुष्टं गच्छति तथेताः पालयन्तीनि ता इत्य-
अत्रोक्तारस्य इत्यर्थं माकृतबलाद् दूष्यन्ते ॥ १३९ ॥

अट्टपवचनम तुजाः प्रतिपाद्य भावनास्वरूपं प्रतिपा-
दयमाह—

एसणणिकखेवादाणिरियासमिदी तहा मणोगुंती
आलोयभोयणंपि य अहिंसाए भावणा पंच ४०

एणणानिक्षेपादानेर्यासमितयः तथा मनोगुप्तिः ।

आलोक्यभोजनमपि च अहिंसाया भावनाः पंच ॥१४०॥

अशनसमिन्निक्षेपादानमपितिरीर्यासमितिस्तथा मनो-
गुप्तिगलोक्यभोजनमपि च अहिंसाव्रतस्येता भावनाः पंच ।
एता भावयन् जीवदयां प्रतिपालयति । प्रथममहाव्रतं परिपूर्णं
तिष्ठति । तस्य साधनत्वेन पंच भावना जानीहीति ॥ ४० ॥

द्वितीयस्य निरूपयन्नाह—

क्रोधभयलोभहासपइणा अणुवीचिभासणं चैव ।
विदियस्म भावणाओ वदस्म पंचैव ता होंति ॥

क्रोधभयलोभहास्यप्रतिज्ञाः अनुवीचिभाषणं चैव ।
द्वितीयस्य भवनाः व्रतस्य पंचैव ता भवन्ति ॥

क्रोधभयलोभहास्यानां प्रतिज्ञा प्रत्याख्यानं । क्रोधस्य
प्रत्याख्यानं भयस्य प्रत्याख्यानं लोभस्य प्रत्याख्यानं हास्य-
स्य प्रत्याख्यानं । अनुवीचिभाषणं चैव मूत्रानुसारेण भाषणं
च द्वितीयस्य सत् व्रतस्य भावनाः पंचैव भवन्ति । पंचैता
भावना भावयतः सत् व्रतं सम्पूर्णं स्यादिति ॥ १४१ ॥

तृतीयद्वयस्य भावनास्वरूपं विवृण्वन्नाह—

जायणसमणुष्णमणा—

अणुष्णभावोवि चत्तपडिसेवी ।

साधर्मिओवकरण—

स्सणुवीचीसेवणं चावि ॥ १४२ ॥

याञ्च्वा समनुज्ञापना अनन्यभावोपि त्यक्तप्रतिसेवी
साधर्मिकोपकरणस्यानुवीचिसेवनं चापि ॥ १४२ ॥

याञ्च्वा श्रार्थना समनुज्ञापना यस्य सम्बन्धि किञ्चिद्गतु
तमनुमन्य महस्यं गृहीतस्य वा सम्बोधनं । अनन्यभावोऽदुष्ट-
भावोऽनात्मभावः परवस्तुनः परिगृहीतस्यात्मभावो न कर्तव्यः ।
स्यक्तं श्रावणयोग्यं, अन्ये धार्मिणो न तस्य, सावधरहितं त्य-
क्तमित्युच्यते । अथवा विषय भाचार्य इत्युच्यते । परिसेवयती-
ति प्रतिसेवी । स मन्येकमभिसम्बध्यते । याञ्चया प्रतिसेवी
समनुज्ञापनया प्रतिसेवी अनात्मभारप्रतिसेवी, निवधस्य
श्रावणयोग्यस्य त्यक्तस्याचार्यस्य वा प्रतिसेवी । तन्मानो धर्मोऽ-
नुष्ठानं यस्य सधर्मा तस्य यदुपकरणं पुस्तकशिष्टिवादि
तस्यानुवीच्यगणानुमारेण सेवनं तत्परिष्कारस्य गृहार्ह-
स्तनया सेवनं चापि । एताः पंच भावनास्तु विवृण्वन्त्यभ्य-
न्तीति । एताभिरस्नेपाख्यं ग्रहं सम्पूर्णं भवतीति ॥ १४२ ॥

चतुर्थद्वयस्य भावनास्वरूपं विवृण्वन्नाह—

महिलालोयण पुव्वरदिसरणसंसक्तवसाधिविक्रहादि
 पणिदरसेहिं य विरदी य भावणा पंच वह्यहि ॥
 महिलालोकनं पूर्वरतस्मरणं संसक्तवसतिविकथाम्यः
 प्रणीतरसेभ्यश्च विरतिश्च भवनाः पंच ब्रह्मणि ॥

महिलानां योपितामवलोकनं दुष्टपरिणामेन निरीक्षणं
 महिलालोकनं । पूर्वस्य [स्या] स्तेः गृहस्यावस्थायां चेट्टि-
 तस्य स्मरणं चिन्तनं पूर्वरतिस्मरणं । संसक्तवसतिः सद्रव्या
 सरागा वा । विक्रया दुष्टक्रयाः । पणिदरस-प्रणीतरसा इष्टादा-
 रसमदकराः । विरतिशब्दः मत्येकमभिसम्बध्यते । महिला-
 लोकनाद्विगतिः पूर्वरतिस्मरणाद्विरतिः संसक्तवसतेर्विरतिः
 विक्रयाभ्यः स्त्रीचौरराज्यभक्तक्रयाभ्यो विरतिः समाहितर-
 सेभ्यो विरतिः । एताः पंच भावनाः चतुर्थम्य ब्रह्मव्रतस्य
 भावना भवन्ति । एताभिश्चतुर्थब्रह्मव्रतं सम्पूर्णं तिष्ठतीति ॥

पंचमव्रतभावना विकल्पयन्नाह—

अपरिग्रहस्य मुणिणो सद्विष्कारिसरसरूपगंधेषु ।
 रागद्वेषादीनां परिहारो भावणा पंच ॥

अपरिग्रहस्य मुनेः शब्दस्पर्शरसरूपगंधेषु ।

रागद्वेषादीनां परिहारः भावनाः पंच ॥ १४४ ॥

अपरिग्रहस्य मुनेः शब्दस्पर्शरसरूपगंधेषु रागद्वेषादीनां

पगिहारः भावनाः पंच भवन्ति । शब्दादिविषये रागद्वेषादी-
नामकृष्णानि यानि सैः सम्पूर्णं पंचपं महाग्रहं स्यादिति ॥

किमर्थमेता भावना भावयित्वा यस्मात्—

ण करेदि भावणाभाविदो हु पीलं वदाण सव्वेसिं ।

साधू पासुचो स मेणागचि किं दाणि वेदंतो ॥

न करोति भावनाभावितो हि पीडां व्रतानां सर्वेषां ।

साधुः प्रसुमः न मनागपि किमिदानीं वेदयन् १४५

हु यस्मात् पंचविंशतिभावनाभावितः साधुः प्रसुमोऽपि
निद्रांगतोऽपि समुद्रहोऽपि मूर्च्छांगतोऽपि सर्वेषां व्रतानां मना-
गपि पीडां वित्तपनां न करोति किं पुनश्चेत्तमानः । स्वप्नेऽपि
सा एव भावनाः पश्यति, न व्रतविराधनाः पश्यतीति ॥ १४५ ॥

एदाहि भावणाहिं दु तम्हा भावेहि अप्पमत्तो तं ।

अच्छिद्दाणि अखंडाणि ते भविस्संति हु वदाणि

एताभिः भवनाभिस्तु तस्मात् भावय अग्रमत्तस्त्वं ।

अच्छिद्राणि अखंडानि ते भविष्यंति खलु वृतानि ॥

तस्मादेताभिर्भावनाभिः भावयान्नामप्रमत्तः स त्वं ।
ततोऽच्छिद्राण्यखण्डानि सम्पूर्णानि भविष्यन्ति हि स्फुटं
ते स व्रतानीति ॥ १४६ ॥

चारित्र्यावागमुपसंहरंस्तप आचारं च मूनयन्नाह—

एसो चरणाचारो पंचविधो वर्णितो समासेन ।

एत्तो य तवाचारं समासदो वर्णयिस्सामि ॥१४५॥

एष चरणाचारः पंचविधो वर्णितः समासेन ।

इतश्च तप आचारं समासतो वर्णयिष्यामि ॥१४७॥

एष चरणाचारः पंचविधोऽष्टविधश्च वर्णितो मया समासेन ।

इत ऊर्ध्वं तप आचारं समासतो वर्णयिष्यामीति ॥ १४७ ॥

दुदिहा य तवाचारो बाहिर अब्भंतरो मुणोयव्वो

एकको विय छद्धा जघाकमं तं परूवेमो ॥१४८॥

द्विविधश्च तप आचारः बाह्य अभ्यंतरो ज्ञातव्यः ।

एकैकोपि च षोढा यथाक्रमं तं प्ररूपयामि ॥ १४८ ॥

द्विपकारस्तप आचारस्तपोऽनुष्ठानं । बाह्यो बाह्यजनप्रकटः ।

अभ्यन्तरोऽभ्यन्तरजनप्रकटः । एकैकोऽपि च बाह्याभ्यन्तर-

र्चकैकः षोढा षड्प्रकारः । यथाक्रमं क्रममनुल्लंघ्य प्ररूपया-

यामि ऋथयिष्यामीति ॥ १४८ ॥

यादयं षड्भेदं नामोद्देशेन निरूपयन्नाह—

अणसण अवमोदारियं

रसपरिचाओ य चुत्तिपरिसखा ।

कायस्स वि परितावो

विविक्तसयणासनं छट्टं ॥ १४९ ॥

अनशनं अवमौदर्यं रसपरित्यागश्च वृत्तिपरिसंख्या ।

कायस्य च परितापो विविक्तशयनासनं पष्ठं ॥ १४९ ॥

अनशनं चतुर्विधाहारपरित्यागः । अवमौदर्यमवृत्तिभोजनं ।
रसानां परित्यागो रसपरित्यागः स्वाभिलषितस्निग्धमधुराम्ल-
कटुकादिरसपरिहारः । वृत्तेः परिसंख्या वृत्तिपरिसंख्या गृह-
दायकभाजनौदनकालादीनां परिसंख्यानपूर्वको ग्रहः । काय-
स्य शरीरस्य परितापः कर्मक्षयाय बुद्धिपूर्वकं शोषणं भ्राता
पनाभ्रावकाशहृत्समूलादिभिः । विविक्तशयनासनं स्त्रीपशुप-
रदश्च विवर्जितं स्थानसेवनं पष्ठमिति ॥ १४९ ॥

अनशनस्य भेदं स्वरूपं च प्रतिपादयन्नाह—

इत्तिरियं यावज्जीवं

दुविहं पुण अणसणं मुणेयव्वं ।

इत्तिरियं साकंखं

णिरावकंखं हवे विदियं ॥ १५० ॥

इत्तिरियं यावज्जीवं द्विविधं पुनः अनशनं ज्ञातव्यं ।

इत्तिरियं साकांक्षं निराकांक्षं भवेत् द्वितीयं ॥ १५० ॥

चारिप्राचाग्मुपसंहरस्तत्र आचारं च सूचयन्नाह—

एसो चरणाचारो पंचविधो वर्णिदो समासेण ।
एतो य तवाचारं समासदो वर्णयिस्सामि ॥१४५॥

एष चरणाचारः पंचविधो वर्णितः समासेन ।

इतश्च तप आचारं समासतो वर्णयिष्यामि ॥१४७॥

एष चरणाचारः पंचविधोऽष्टविधश्च वर्णितो मया समासेन ।

इत ऊर्ध्वं तप आचारं समासतो वर्णयिष्यामीति ॥ १४७ ॥

दुविहा य तवाचारो बाहिर अब्भंतरो मुणेयंञ्चो
एकैको विय छद्धा जघाकमं तं परूवेमो ॥१४८॥

द्विविधश्च तप आचारः बाह्य अभ्यंतरो ज्ञातव्यः ।

एकैकोपि च षोढा यथाक्रमं तं प्ररूपयामि ॥ १४८ ॥

द्विप्रकारस्तप आचारस्तपोऽनुष्ठानं । बाह्यो बाह्यजनप्रकटः ।

अभ्यन्तरोऽभ्यन्तरजनप्रकटः । एकैकोऽपि च बाह्याभ्यन्तर-

श्चैकैकः षोढा षड्प्रकारः । यथाक्रमं क्रममनुल्लंघ्य प्ररूपया-

यामि कथयिष्यामीति ॥ १४८ ॥

बाह्यं षड्भेदं नामोद्देशेन निरूपयन्नाह—

अणसण अवमोदारियं

रसपरिचाओ य वुत्तिपरिसखा ।

कायस्स वि परितावो

विविक्तसयणासणं छट्टं ॥ १४९ ॥

अनशनं अवमौदयं रसपरित्यागश्च वृत्तिपरिसंख्या ।

कायस्य च परितापो विविक्तशयनासनं पष्टं ॥ १४९ ॥

अनशनं चतुर्विधाहारपरित्यागः । अवमौदयमृत्युभोजनं ।
रसानां परित्यागो रसपरित्यागः स्वाभिन्नपित्तस्निग्धगधुराम्त-
कटुकादिरसपरिहारः । वृत्तेः परिमंख्या वृत्तिपरिमंख्या गृह-
दायकभाजनीदनकालादीनां परिसंख्यानपूर्वको ग्रहः । काय-
स्य शरीरस्य परित्यागः कर्मक्षयाय बुद्धिपूर्वकं शोषणं आत्ता-
पनाध्वावकाशवृक्षमूलादिभिः । विविक्तशयनासनं खापशुष-
यद्व्यविवर्जितं स्थानसेवनं पष्टमिति ॥ १४९ ॥

अनशनस्य भेदं स्वरूपं च प्रतिपादयन्नाह—

इत्तिरियं यावज्जीवं

दुविहं पुण अणसणं मुणेयव्वं ।

इत्तिरियं साकंखं

णिरावकंखं ह्वे विदियं ॥ १५० ॥

इत्तिरियं यावज्जीवं द्विविधं पुनः अनशनं ज्ञातव्यं ।

इत्तिरियं साकांक्षं निराकांक्षं भवेत् द्वितीयं ॥ १५० ॥

अनन्यं पुनश्चिद्विदित्वात्तन्मिदं शिवायै कृतं
इतिरिपे माकांशे कान्तादिभिः गायेते पञ्चमने चान्यद्व-
यनःरिक्तं नानुविद्यापीति । निगन्तात्तं मनेद्दिनांके पञ्चमने
आ पञ्चमनादिति न सेवयम् ॥ १५० ॥

गाकांशानयनस्य इत्यर्थे निरूपणमाह—

छट्टमदममदुवा—

दंसेदिं मामद्धमासमणानि ।

कणगेगावलिआदी

तवोविहाणानि णाहारे ॥ १५१ ॥

षष्ठाष्टदशमद्वादशैः मामार्धमासमणानि ।

कनकैकावल्यादीनि तपोविधानानि अनाहारे १५१

अशोराग्रस्य मध्ये द्वे भक्तयेले तथैकस्यां भक्तयेलायां

भोजनमेकस्याः परित्याग एकभक्तः । चतसृणां भक्तयेलानां

परित्यागे चतुर्थः । पण्णां भक्तयेलानां परित्यागे षष्ठो द्विदिन-

परित्यागः । अष्टानां परित्यागेऽष्टसहस्र उपवासाः । दशानां

त्यागे दशमशतवार उपवासाः । द्वादशानां परित्यागे द्वादशः

पंचोपवासाः । मासार्ध-पंचदशोपवासाः पंचदशदिनान्याहार-

परित्यागः । मास-मासोपवासा-स्त्रिंशद्दशोऽग्रमात्रा अशन-

त्यागः । क्षमणान्युपवासाः । आधलीशब्दः प्रत्येकमधि-

सम्बन्धेते । कनकावली चैकावली च कनकावत्येकावत्यौ तौ
 विधी भ्रादिर्घेषां तपोविधानानां कनकैकावल्पादीनि । आदि-
 शब्देन मुरजमध्य-विमानपंक्ति-सिंहनिष्कीरितादीनां मह्यं ।
 कनकावल्पादीनां प्रपंचः टीकाराधनायां दृष्टव्यो विस्तरम-
 याधेह मतन्वते । अनाहारोऽनश्नं षष्ठाष्टमदशमद्वादशैर्घासा-
 र्थमासादिभिश्च यानि क्षमणानि कनकैकावल्पादीनि च यानि
 तपोविधानानि तानि सर्वाण्यनाहारो यावदुत्कृष्टेन पश्यासा-
 स्तत्सर्वं साकांक्षमनश्नमिति ॥ १५१ ॥

निराकांक्षस्वानश्नस्य स्वरूपं निरूपयन्नाह—

भक्तपहृण्णा इंगिणि

पाउवगमणाणि जाणि मरणाणि ।

अण्णेवि एवमादी

बोधव्या गिरवकंखाणि ॥१५२ ॥

भक्तप्रतिज्ञा इंगिनी प्रायोपगमानि यानि मरणानि ।
 अन्यान्यपि एवमादीनि बोद्धव्यानि निरवकांक्षाणि ॥

भक्तप्रत्याख्यानं प्याद्यष्टचत्वारिंशन्निर्घणैः परिचर्य-
 माणस्यात्मपरोपकारसम्बन्धेस्य यावज्जीवमाहास्त्यागः । इह-
 गर्णीमरणं नामात्मोपकारसम्बन्धेसं परोपकारनिरपेक्षं । मायो-

अनशनं पुनरित्तिरिययावज्जीवमेदाभ्यां द्विविधं ज्ञातव्यं
इत्तिरियं साकांक्षं कालादिभिः सापेक्षं एतावन्तं कालमहम-
शनादिकं नानुतिष्ठामीति । निराकांक्षं भवेद् द्वितीयं यावज्जीवं
आ मग्णान्तादपि न सेवनम् ॥ १५० ॥

साकांक्षानशनस्य स्वरूपं निरूपयन्नाह—

छट्टट्टमदसमदुवा-

दसेहि मासद्धमासखमणाणि ।

कणगेगावलिआदी

तवोविहाणाणि णाहारे ॥ १५१ ॥

षष्ठाष्टदशमद्वादशैः मासार्धमासक्षमणानि ।

कनकैकावल्यादीनि तपोविधानानि अनाहारे १५१

अहोरात्रस्य मध्ये द्वे भक्तवेले तत्रैकस्यां भक्तवेलायां

भोजनमेकस्याः परित्याग एकभक्तः । चतसृणां भक्तवेलानां

परित्यागे चतुर्थः । पण्णां भक्तवेलानां परित्यागे षष्ठो द्विदिन-

परित्यागः । अष्टानां परित्यागेऽष्टमस्य उपवासाः । दशानां

त्यागे दशमश्चत्वार उपवासाः । द्वादशानां परित्यागे द्वादशः

पंचोपवासाः । मासार्ध-पंचदशोपवासाः पंचदशदिनान्याहार-

परित्यागः । मास-मासोपवासा-स्त्रिंशदहोरात्रमात्रा अशन-

त्यागः । क्षमणान्युपवासाः । आवलीशब्दः प्रत्येकमभि-

सम्बध्यते । कनकावली चैकावली च कनकावल्पेकावल्पौ तौ
विधी आदिर्द्वेषां तपोविधानानां कनकैकावल्पादीनि । आदि-
शब्देन घुरजमध्य-विमानपंक्ति-सिद्धनिष्कीटितादीनां ग्रहणं ।
कनकावल्पादीनां प्रपंचः टीकांराधनायां दृष्टव्यो विस्तरम-
यात्रेह महत्त्वते । अनाहारोऽनशनं पष्ठाष्टमदशपद्मादशैर्षासा-
र्धमासादिमिथ यानि क्षमणानि कनकैकावल्पादीनि च यानि
तपोविधानानि तानि सर्वाद्यनाहारो यावदुन्कृष्टेन पयसासा-
स्तत्सर्वं साकांक्षपनशनमिति ॥ १५१ ॥

निराशांक्षस्थानशनस्य स्वरूपं निरूपयन्नाह—

भक्तपहृण्णा इंगिणि

पाउवगमणाणि जाणि मरणाणि ।

अण्णेवि एवमादी

वोधव्वा गिरवकंक्षाणि ॥१५२ ॥

भक्तप्रतिज्ञा इंगिनी प्रायोपगमानि यानि मरणानि ।
अन्यान्यपि एवमादीनि बोद्धव्यानि निरवकांक्षाणि ॥

भक्तप्रत्याख्यानं ध्यायष्टचत्वारिंशच्चिर्यापकैः परिचर्य-
माणस्यात्मपरोपकारसध्यपेक्षस्य यावज्जीवमाहारस्त्यागः । इह-
गर्णीमरणं नामात्मोपकारसध्यपेक्षं परोपकारनिरपेक्षं । प्रायो-

पगमनमरणं नामात्मपरोपकारनिरपेक्षं । एतानि त्रीणि परणा-
नि । एवमार्दीन्यन्यान्यपि प्रत्याख्याता (ना) नि निरा-
कांक्षाणि यानि तानि सर्वाण्यनिराकांक्षमशनं बोद्धव्यं ज्ञान-
व्यमिति ॥ १५२ ॥

अवमौर्ध्यस्वरूपं निरूपयन्नाह—

चत्तीसा किर कवला

पुरिसस्स दु होदि पयदि आहारो ।

एककवलादिहिं तत्तो

ऊणियगहणं उमोदारियं ॥१५३॥

द्वात्रिंशत् किल कवलाः पुरुषस्य

तु भवति प्रकृत्या आहारः ।

एककवलादिभिस्तत

ऊनितग्रहणं अवमौर्ध्यम् ॥१५३॥

द्वात्रिंशत्कवलाः पुरुषस्य प्रकृत्याहारो भवति । ततो
द्वात्रिंशत्कवलेभ्य एककवलेनोनं द्वाभ्यां त्रिभिः, इत्येवं याव-
देककवलः शेषः एकसिन्धो वा । किलशब्द आगमार्थसूचकः
आगमे पठितमिति । एककवलादिभिर्नित्यस्पाहारस्य ग्रहणं
यत् सावमौर्ध्यवृत्तिः । सहस्रतंदुलमात्रः कवल आगमे पठितः
द्वात्रिंशत्कवलाः पुरुषस्य स्वाभाविक आहारस्तेभ्यो यन्पुन-

यदृशं तद्वमोदर्यं तप इति ॥ १५३ ॥

किमर्थपरमोदर्यवृत्तिगुणीयत इति पृष्टे उत्तरमाह—

धम्मावासयजोगे णःणादीये उवग्गहं कुणदि ।
ण य इंदियप्पदोसयरी उमोदरितवोवुत्ती १५४
धर्मावदयकयोगेषु ज्ञानादिके उपग्रहं करोति ।
न च इंद्रियप्रद्वेषकरी अवमौदर्यतपोवृत्तिः ॥ १५४ ॥

धर्मे क्षमादिलक्षणे दशप्रकारे । आवश्यकक्रियासु सम-
तादिषु पदसु । योगेषु वृक्षमूलादिषु । ज्ञानादिके साध्यापे-
षारिष्वे चोपग्रहमुपकारं करोतीत्यवमोदर्यतपोवृत्तिः । न चे-
न्द्रियप्रद्वेषकरी न चावमोदर्यवृत्त्येन्द्रियाणि प्रद्वेषं गच्छन्ति
किन्तु वशे तिष्ठन्तीति । ब्रह्माशीर्षमे नानुतिष्ठति । आवश्यक क्रि-
याश्च न सम्पूर्णाः पालयति । त्रिकालयोगं च न क्षेमेण
समानयति । स्वाध्यायध्यानादिकं च न कर्तुं शक्नोति । तस्ये-
न्द्रियाणि च स्वेच्छाचारीणि भवन्तीति । मिताशिनः पुनर्ध-
र्यादयः स्वेच्छया वर्तन्त इति ॥ १५४ ॥

रसपरित्यागस्वरूपं प्रतिपादयन्नाह—

खीरदहिसपितेल गुडलवणाणं च जं परिच्चयणं
तिचकटुकसायं विलभधुररसाणं च जं चयणं ॥
क्षीरदधिसर्पिस्तैलगुडलवणानां च यत् परित्यजनं ।

तिक्तकटुकपायाम्लमधुररसानां च यत्त्यजनं १५५

अथ को रसपरित्याग इति पृष्टेऽन आह-क्षीरदधिसर्पि-
स्तेलगुडलवणानां घृतपूरलडुकादीनां च यत् परिचयणं-परि-
त्यजनं एकैकशः सर्वेषां वा । तिक्तकटुकपायाम्लमधुररसानां च
यत्त्यजनं स रसपरित्यागः । एतेषां प्रासुकानामपि तपोयुद्धया
त्यजनम् ॥ १५५ ॥

याः पुनर्महाविकृतयस्ताः कथमिति प्रश्नेऽत आह—

चत्वारि महावियडी य ह्येति णवणीदमज्जमंसमधू
कंस्वापसंगदर्पासंयमकारीओ एदाओ ॥१५६॥

चतस्रो महाविकृतयश्च भवन्ति नवनीतमद्यमांसमधूनि
कांक्षाप्रसंगदर्पासंयमकारिण्य एताः ॥ १५६ ॥

याः पुनश्चतस्रा महाविकृतयो महापापहेतवो भवन्तीति
नवनीतमद्यमांसमधूनि, कांक्षाप्रसंगदर्पासंयमकारिण्य एताः ।
नवनीतं कांक्षा-महाविषयाभिलाषं करोति । मद्यं-सुरामसंग-
मगम्यगमनं करोति । मांसं-विशितं दारुं करोति । मधु अंसं-
यमं हिसां करोति ॥ १५६ ॥

एताः किं कर्तव्या इति पृष्टेऽत आह—

आणाभिकंस्त्रि गावज्जभीरुणा तवसमाधिकामेण
ताओ जावज्जीवं णिव्वुडढाओ पुरा चेव १५७

आज्ञाभिकांक्षिणा अवयभीरुणा तपःसमाधिकामेन ।
ताः यावज्जीवं निर्व्यूढा पुरा चैव ॥ १५७ ॥

सर्वप्राज्ञाभिकांक्षिणा सर्वज्ञमतानुसालकेन । अवयभीरु-
णा यावभीरुणा, तपःकामेन तपोनुष्ठानपरिण, समाधिकामे-
न च ना नवर्नातपद्य गंमद्यधूनि विकृतयो यावज्जीवं सर्वकालं
निर्व्यूढाः निरुष्टाः त्यक्ताः पुरा चैव पूर्वाभ्यन्नेव काले संयमग्रह-
णान्पूर्वमेव । आज्ञाभिकांक्षिणा नवनीत सर्वथा स्याज्यं दुष्ट-
कारिताकारित्वात् । अवयभीरुणा मांसं सर्वथा स्याज्यं दर्पका-
रित्वात् । ततः तपःकामेन पयं सर्वथा स्याज्यं असंयमकारि-
त्वात् । समाधिकामेन व्यु सर्वथा स्याज्यं, असंयमकारित्वात् ।
व्यस्तं समस्तं वा योऽवगमिति ॥ १५७ ॥

शुचिपरिसंख्यानस्वरूप प्रतिपादयन्नाह—

गोचरप्रमाण दायकभायणणाविधानं जं गृहणं ।
तद् एतणस्स गृहणं विविधस्स च शुचिपरिसंख्या ॥

गोचरप्रमाणं दायकभाजनानाविधानं यद्गृहणं ।
तथा अशनस्य गृहणं विविधस्य च शुचिपरिसंख्या ॥ १५८

गोचरस्य प्रमाणं गोचरप्रमाण एतदवयवैः, एतेषु एतेषु
परिकारैः नान्येषु बहुविधान । दायक, दातारो भाजनानि चार-
वैभ्यशाशानि तेषां यद्दानाविधानं नानाचरणैः एतद्गृहणं एतद्गृह-
णं

रणं-दातृविशेषग्रहणं पात्रविशेषग्रहणं च । यदि वृद्धो मां विधरेत् तदानीं तिष्ठामि नान्यथा । अथवा बालो युवा स्त्री उपा-
नत्करहितो वर्त्मनि स्थितोऽन्यथा वा विधरेत् तदानीं तिष्ठामी-
ति । कांस्यभाजनेन रूप्यभाजनेन सुवर्णभाजनेन मृन्मयभा-
जनेन वा ददाति तदा गृहीष्यामीति यदेवमाद्यं । तथाशनस्य
त्रिविधस्य नानाप्रकारस्य यद्रहणमवग्रहोपादानं, अथ मङ्कुष्ठे
भोक्ष्ये नान्यत् । अथवाथ मंडकान् सक्तून् ओदनं वा ग्रही-
ष्यामीति यदेवमाद्यं ग्रहणं तत्सर्वं वृत्तिपरिसंख्यानमिति १५८

कायक्लेशस्वरूपं विवृण्वन्नाह—

ठाणसयणासणेहिं य

विविधेहिं य उग्गयेहिं बहुएहिं ।

अणुर्वाचीपरिताओ

कायकिलेसो हवदि एसो ॥ १५९ ॥

स्थानशयनासनैश्च विविधैश्चावग्रहैः बहुभिः ।

अनुर्वाचिपरितापः कायक्लेशः भवति एषः ॥ १५९ ॥

- स्थानं-कायोत्सर्गं । शयनमेकगार्श्वमृतकदयदादिशयनं ।

आसनं उत्कृष्टिका-पर्यङ्क-वीरासनश्करमुखाद्यासनं । स्थानश-

यनैर्विविधैश्चावग्रहैर्विषाकारहेतुभिरभिस्यैर्विषुभिरनुवी-

चपरितापः मृत्पानुगारेण कायपरितापो वृत्तमृत्पानुगारेण-

शातापनादिरंष कापक्लेशो भवति ॥ १५६ ॥

त्रिविक्रशयनासनस्वरूपमाह—

तेरिक्खिय माणुस्सिय

साविगारियिदेविगेहि संसत्ते ।

वज्जेति अप्पमत्ता

णिलए सयणासणट्ठाणे ॥ १३० ॥

तिरश्चीमानुपीसविकारणीदेविगेहिसंसत्तान् ।

वर्जयंति अप्रमत्ता निलयान् शयनासनस्थानेषु १६०

तिर्यचो गोमहिष्पादयः । मानुष्यः स्त्रियो वेश्याः
स्वैच्छाचारिण्याटयः । सविकारियो देव्यो भवनवानव्य-
न्तरादियोपितः । गेहिनो गृहस्थाः । एतैः संसत्तान्—सहि-
तान्, निलयानारमान् वर्जयन्ति—शरिहरन्त्यप्रमत्ता यत्नपराः
मनः शयनासनस्थानेषु कर्तव्येषु एवमनुतिष्ठतो त्रिविक्र-
शयनासनं नाम तत्र इति ॥ १६० ॥

शाब्दं तत्र उपसंहरन्नाह—

सो णाम वाहरित्तवो जेण मणो दुक्कडं ण उट्ठेदि ।

जेण य सद्धा जायदि जेण य जोगाण हीयंते ॥

तत् नाम वात्थतपः येन मनः दुष्कृतं न उत्तिष्ठति ।

येन च श्रद्धा जायते येन च योगा न हीयन्ते ॥ १६१ ॥

तन्नाप बाह्यं तपो येन मनोदुष्कृतं-चित्तसंक्लेशो नोविष्ठ-
ति नोभ्यद्यते । येन च श्रद्धा शोभनानुरागो जायत उत्पद्यते
येन च योगा मूलगुणा न हीयन्ते ॥ १६१ ॥

एसो दुर्वाहिरतवो वाहिरजणपायडो परमघोरो
अभ्यन्तरजणणादं वोच्छं अभ्यन्तरं वि तवं १६२

एतत्तु बाह्यं तपो बाह्यजनप्रकटं परमं घोरं ।

अभ्यन्तरजनज्ञातं वक्ष्ये अभ्यन्तरमपि तपः ॥ १६२ ॥

तद्बाह्यं तपः पद्भिर्यं बाह्यजनानां मिथ्यादृष्टिजनानामपि
प्रकटं प्रकृतं परमघोरं सुष्ठु दुष्करं प्रतिपादितं । अभ्यन्त-
रजनज्ञातं आगमप्रविष्टजनज्ञातं वक्ष्ये कथयिष्याम्यभ्यन्तरम-
पि पद्भिर्यं तपः ॥ १६२ ॥

के ते पदप्रकाश इत्याशंकायावाह—

पादच्छित्तं विणयं वेज्जावच्चं तद्देव मज्झायं ।

ज्ञाणं च विउस्सग्गो अभ्यन्तरओ तवो एसो १६३

प्रायश्चित्तं विनयो वैयावृत्यं तथैव स्वाध्यायः ।

ध्यानं च व्युत्सर्गः अभ्यन्तरं तपः एतत् ॥ १६३ ॥

प्रायश्चित्तं—पूर्वापराशोधनं । विनयमनुद्धतवृत्तिः । वैपा-

वृत्तं स्वस्वकृत्योपकारः । तथैव स्वाध्यायः सिद्धान्ताद्यध्ययनं ।
 ध्यानं चैकाग्रचित्तनिरोधः श्चुम्भगेः । अश्वत्थरत्न एतदिति ।

प्रायश्चित्तस्वरूप निरूपयन्नाह—

प्रायश्चित्तं त्ति तपो जेण विमुञ्जति हि पुण्यकृत्यापावं
 प्रायश्चित्तं पत्तोत्ति तेण वुत्तं दमविट् तु ॥ १६४ ॥
 प्रायश्चित्तं इति तपो येन विशुद्ध्यति हि पूर्वकृतपापात् ।
 प्रायश्चित्तं प्राप्त इति तेन उक्तं दशविधं तु ॥ १६४ ॥

प्रायश्चित्तपरमार्थं प्राप्नः सन् येन तपसा पूर्वकृत्यापा-
 पात् विशुद्ध्यते हि—पुण्यं पूर्वं कृतं सपुण्यं भवति तत्परस्तेन
 कारणेन दशमकारं प्रायश्चित्तमिति ॥ १६४ ॥

के ते दशमकारा इत्यासंज्ञायावाह—

आलोचनपट्टिकमणं उभयविवेगो तदा विउत्सग्गो
 तव छेदो मूलं विय परिहारो चैव सहदृणा १६५
 आलोचना प्रतिक्रमणं उभयं विवेकः तथा व्युत्सर्गः ।
 तपः छेदो मूलमपि च परिहारः चैव श्रद्धानं ॥ १६५ ॥

आलोचन—प्राकार्याः देशाय वा कारिशाशापूर्वकहृत्प-
 न्नापराधनिषेधं । प्रतिक्रमणं—राशिभोजनस्यागवृत्तदिवसं-
 चण्णादुत्थोत्थानं संभावन दिवसप्रतिक्रमणं वासिकं वा ।
 व्युत्सर्गं—आलोचनप्रतिक्रमणं । निषेधो दिवसाग्रे कृतनिषेधः

स्याज्जिवेको वा । तथा व्युत्सर्गः—कायोत्सर्गः । तपोऽनृ-
नादिकं । छेदो-दीक्षायाः पक्षमासादिभिर्दानिः । मूलं पुनरथ
प्रभृति वृत्तारंभणं । अपि च परिहारो द्विप्रकारो गणपतिवद्धोऽ-
भतिवद्धा वा । यत्र पश्रवणादिकं कुर्वन्ति मुनयस्तत्र तिष्ठन्ति
पिच्छिकापत्रनः कृत्वा यतीनां चन्दनां करोति तस्य यतपो न
कुर्वन्ति, एवं या गणो क्रिया गणपतिवद्धः परिहारः । यत्र
देशे धर्मो न ज्ञायते तत्र गत्वा मौनेन तपश्चरणानुष्ठानसं-
गमणप्रतिवद्धः परिहारः । तथा श्रद्धान तन्वरुचौ परिणामः
क्रोधादिपरित्यागो वा । एतद्विषयकारं प्रायश्चित्तं दोषानुरूपं
दानव्यमिति । कश्चिद्देवः आलोचनपत्रेण निराकृत्यते ।
कश्चिद्व्यतिक्रमणो कश्चिदालोचनप्रतिक्रमणाभ्यां कश्चिद्वि-
वेकेन कञ्चित्कायोन्मर्गेण कश्चित्तपमा कश्चिद्वेदेन कश्चि-
न्मूलेन कश्चित्परिहारेण कश्चित्कृद्दानेनेति ॥ १६१ ॥

प्रायश्चित्तस्य नामानि प्राह—

योगणवम्भस्ववणं खिवणं गिज्जरणं मोघणं धुवणं
पुञ्छणं मुञ्छिवणं छिद्रणं । सि पायञ्छित्तस्मणामाहं
पुराणकर्मक्षपणं क्षेपणं निर्जरणं शोधनं धावनं ।
पुञ्छनं उदोपणं छेदनमिति प्रायश्चित्तस्य नामानि ॥

पुराणस्य चर्चणः क्षरणं विनशः क्षेपणं, निर्माणं शोप-
नं धावनं उदोपणं छेदनमिति प्रायश्चित्तस्य नामानि ॥

रश्मिति प्रायश्चित्तस्यैतान्यष्टौ नामानि ज्ञातव्यानि भवन्ती-
ति ॥ १६६ ॥

विनयस्य स्वरूपमाह—

दंसणणाणेविणओचरित्तवओवचारिओविणओ
पंचविहो खलु विणओ पंचमगहणायगो भणिओ
दर्शनज्ञाने विनयः चारित्रतप औपचारिकः विनयः ।
पंचविधः खलु विनयः पंचमगातिनायको भणितः १६७

दर्शने विनयो ज्ञाने विनयश्चारित्र्ये विनयस्तपसि
विनयः औपचारिको विनयः पंचविधः खलु विनयः पंचमी-
गतिनायकः प्रधानः भणितः प्रतिपादित इति ॥ १६७ ॥

दर्शनविनयं प्रतिपादयन्नाह—

उपगृहणादिआ पुण्वुत्ता

तह भक्तिआदिआ य गुणा ।

संकादिवज्जणं पि य

दंसणविणओ समासेण ॥ १६८ ॥

उपगृहणादिकाः पूर्वोक्ताः तथा भक्त्यादयश्च गुणाः
संकादिवर्जनमपि च दर्शनविनयः समासेन ॥१६८॥

उपगृहणस्विरीकरणवात्सल्पपभावनाः पूर्वोक्ताः । तथा

स्यान्विवेको वा । तथा व्युत्सर्गः—कापोत्सर्गः । ततोऽन्त-
नादिकं । छेदो-दीक्षायाः पदावासादिभिर्हानिः । मूलं पुनरय-
प्रभृति वृत्तारोपणं । अपि च परिहारो द्विष हारो गणप्रतिबद्धोऽ-
प्रतिबद्धा वा । यत्र पथरणादिकं कुर्वन्ति मुनयस्तत्र तिष्ठन्ति
पिच्छिकापत्रतः कृत्वा यतीनां बन्दनां करोति तस्य यतयो न
कुर्वन्ति, एवं या गणो क्रिया गणप्रतिबद्धः परिहारः । यत्र
देशे धर्मो न ज्ञायते तत्र गत्वा मौनेन तत्रश्चरणानुष्ठानघर-
णापगणप्रतिबद्धः परिहारः । तथा श्रद्धान तन्मरुत्तौ परिणामः
क्रांथादिपरित्यागो वा । एतदशपकार मायाश्चित्तं दोषानुरूपं
दानव्यमिति । कश्चिद्द्वेषः आलोचनपत्रेण निराकृत्यते ।
कश्चित्प्रतिक्रमणैः कश्चिदालोचनप्रतिक्रमणाभ्यां कश्चिद्वि-
वेकेन कश्चित्कापोत्सर्गेण कश्चित्तपमा कश्चिच्छेदेन कश्चि-
न्मूलेन कश्चित्परिहारेण कश्चित्छद्धानेनेति ॥ १६५ ॥

मायाश्चित्तस्य नामानि प्राह—

पोराणकर्मखवणं खवणं गिज्जरण मोघणं धुवणं
पुच्छणमुच्छिवण छिद्रणं त्ति पायच्छित्तस्म णामाहं
पुराणकर्मक्षपणं क्षेपणं निर्जरणं शोधनं धावनं ।
पुच्छनं उत्क्षेपणं छेदनमिति प्रायश्चित्तस्य नामानि ॥

पुराणस्य कर्मणाः क्षपणं विनाशः क्षेपणं, निर्जरणं शोध-
नं, धावनं, पुच्छणं, निराकरणं, उत्क्षेपणं, छेदनं द्वेषाक-

रणमिति प्रापश्चिचस्यैतान्यष्टौ नामानि ह्यातव्यानि भवन्ती-
ति ॥ १६६ ॥

विनयस्य स्वरूपमाह—

दंसणणाणेविणओ चरित्तवओवचारिओविणओ
पंचविहो खलु विणओ पंचमगइणायगो भणिओ
दर्शनज्ञाने विनयः चारित्रतप औपचारिकः विनयः ।
पंचविधः खलु विनयः पंचमगातिनायको भणितः १६७

दर्शने विनयो ज्ञाने विनयश्चारित्र्ये विनयस्तपसि
विनयः औपचारिको विनयः पंचविधः खलु विनयः पंचमी-
गतिनायकः प्रधानः भणितः प्रतिपादित इति ॥ १६७ ॥

दर्शनविनयं प्रतिपादयन्नाह—

उपगूहणादिआ पुव्वुत्ता

तह भत्तिआदिआ य गुणा ।

संकादिवज्जणं पि य

दंसणविणओ समासेण ॥ १६८ ॥

उपगूहणादिकाः पूर्वोक्ताः तथा भक्त्यादयश्च गुणाः
संकादिवर्जनमपि च दर्शनविनयः समासेन ॥ १६८ ॥

उपगूहनस्यीकरणवात्स्वरूपमावनाः पूर्वोक्ताः । तथा

मन्वाद्यो गुणाः पंगवनेष्टिमन्वानुगम्योपामेव पूज
 तेपामेव गुणानुगमेन. भाजनपर्यायाद्भ्यामादनागिणो
 मन्वाद्यो गुणाः । शंकाकांक्षाविविक्तिमान्यदृष्टिप्रगंभानां
 वर्जनं परिहृतं दर्शनविनयः मपामेनेति ॥ ११८ ॥

जे अत्यपज्जया म्वलु

उवदिट्टा जिणवरेहिं सुदणाणे ।

ते तद् रोचंदि णरो

दंसणविणयो ह्वदि एसो ॥ १६१ ॥

ये अर्यपर्यायाः म्वलु उपदिष्टा जिनवरैः श्रुतज्ञाने ।

तान् तथा रोचयति नरः दर्शनविनयः भवति एषः ॥

येऽर्यपर्याया जीवार्जीवादयः सूक्ष्मस्थूलभेदेनोपदिष्टाः
 स्फुटं जिनवरैः श्रुतज्ञाने द्वादशांगेषु चतुर्दशपूर्वेषु, तान् पदा-
 र्यास्तथैव तेन प्रकारेण याथात्म्येन रोचयति नरो मध्यजीवो
 येन परिणामेन स एष दर्शनविनयो ज्ञातव्य इति ॥ १६९ ॥

ज्ञानविनयं प्रतिपादयन्नाह—

काले विणए उवहाणे बहुमाणे तहेव णिण्हवणे ।

वंजणअत्यतदुभयं विणओ णाणमिह अट्टविहो

काले विनय उपधाने बहुमाने तथैव अनिह्वे ।

व्यंजनार्थतदुभयं विनयो ज्ञाने अष्टविधः ॥ १७० ॥

द्वादशांगचतुर्विंशपूर्वाणां कालशुद्ध्या पठनं व्याख्यानं परिवर्तनं वा । तथा हस्तपादौ मसाल्प पर्येकेऽवस्थितस्याध्ययनं । अथग्रहविशेषेण पठनं । बहुपानं पत्यवति यस्माच्छृणोति तयोः पूजागुणस्तवनं । तथैवानिहो यत्यवति यस्मात्पठति तयोः कीर्तनं । व्यञ्जनशुद्धं, अर्थशुद्धं व्यञ्जनार्थोभयशुद्धं च पत्यवति । अनेन न्यायेनाष्टमकारो ज्ञाने विनय इति ॥

तथा—

णाणं सिक्खदि णाणं

गुणेदि णाणं परस्स उवदिसदि ।

णाणेण कुणदि णायं

णाणविणीदो हवदि एमो १७१

ज्ञानं शिक्षते ज्ञानं गुणयति ज्ञानं परस्य उपदिशति ।

ज्ञानेन करोति न्यायं ज्ञानविनीतो भवति एषः १७१

ज्ञानं शिक्षते विधोषादानं करोति । ज्ञानं गुणयति परिवर्तनं करोति । ज्ञानं परस्मै उपदिशति पतिषादपनि । ज्ञानेन करोति न्यायमनुष्ठानं । ए एवं करोति ज्ञानविनीतो भवत्येष इति । अथ दर्शनाचारदर्शनविनययोः को भेदस्तथा ज्ञानाचारज्ञानविनययोः कश्चन भेद इत्याशंका गणह—शंकादिपरिणामपरिहारे यत्नः उपगूहनादिपरिणामानुष्ठाने च यत्नो दर्शनविनयः । दर्शनाचारः पुनः शंकाघभायेन तत्रथदा-

नविषयो यत्न इति । तथा कालशुद्ध्यादिविषयेऽनुष्ठाने
 यत्नः कालादिविनयः, तथा द्रव्यक्षेत्रभावादिविषयश्च यत्नः ।
 ज्ञानानारः पुनः कालशुद्ध्यादिषु सन्मु श्रतं पठनयत्नं ।
 ज्ञानविनयः श्रुतोरुक्तगोषु च यत्नः श्रुतविनयः । तथापनयति
 तपसा तमोज्ञानं उपनयति च मोक्षमार्गं आत्मानं तपोविन-
 यः नियमितमतिः सोऽपि तपोविनय इति ज्ञातव्य इति ॥

चारित्र्यविनयस्वरूपं प्रतिपादयन्नाह—

इन्द्रियकषायप्रणिधानंपि य गुत्तीओचेवसामिदीओ
 एसो चरित्तविणओ समासदो होइ णायव्वो ॥

इन्द्रियकषायप्रणिधानमपि च गुप्तयः चैव समितयः
 एष चारित्र्यविनयः समासतो भवति ज्ञातव्यः १७२

इन्द्रियाणि चक्षुरादीनि कषायाः क्रोधादयः तेषामिन्द्रि-
 यकषायाणां प्रणिधानं प्रसङ्गानिरिन्द्रियकषायप्रणिधानं
 इन्द्रियप्रसरनिवारणं कषायप्रसङ्गनिवारणं । अथवेन्द्रियकषा-
 याणां अपरिणामस्तद्गतव्यापारनिरोधनं । अपि च गुप्तयो
 मनोवचनकायशुभप्रवृत्तयः । समितय इर्याभाषैपणादान-
 निक्षेपोच्चारप्रस्रवणप्रतिष्ठापनाः । एष चारित्र्यविनयः समा-
 सतः संक्षेपतो भवति ज्ञातव्यः । अत्रापि समितिगुप्तय आचा-
 रः । तद्रक्षणोपाये यत्नश्चारित्र्यविनय इति ॥ १७२ ॥

तपोविनयस्वरूपं प्रतिपादयन्नाह—

उत्तरगुणउल्लेगो सम्भं अहियासणा य सदा य
आवासयाणमुचिदाण अपरिहाणीयणुस्सेहो ॥

उत्तरगुणोयोगः सम्यगध्यासनं च श्रद्धा च ।

आवश्यकानामुचितानां अपरिहाणिरनुत्सेधः ॥

आतापनात्तरगुणोपयोग-उत्साहः । सम्यगध्यासनं
सत्कृतधर्मस्य निराहृततया संनं । सद्गतश्रद्धा—तानुत्तरगु-
णान् हूर्ध्वतः शोभनपरिणामः । आर्यशक्तानां समतास्नवन्द-
नापतिश्रेयप्रत्याख्यानकापोत्सर्गाणां मुचितानां कर्मक्षयनि-
मित्तानां परिमितानामपरिहाणिरनुत्सेधः न हानिः कर्तव्या
नापि वृद्धिः । पदेन भाषाश्रवणारः पंच वा न कर्तव्याः ।
तथा मत्पार्थो न कर्तव्याः । या पस्यावश्यस्य वेला तस्या-
वेशसो कर्तव्यो नान्यवेषां वेलायां हानि वृद्धि माप्नुयात् ।
तथा पस्यावश्यकस्य यावन्तः पठिताः कापोत्सर्गाणां वन्त एव
कर्तव्या न तेषां हानिवृद्धिर्वा क्षया इति ॥ १७१ ॥

भक्ती तवोधियमिह य तवमिह अहीलणा य सेसाणं
एसो तवमिह विणओ जहुत्तचारित्तसाहुस्स ॥

भक्तिः तपोधिके च तपसि अहेलना च शेषाणां ।

एष तपसि विनयः यथोक्तचारित्रसाधोः ॥

भक्तिः स्तुतिपरिणामः सेवा वा । तपसाधिकस्तपोऽधिकः

तस्मिन्स्तपोधिके । आत्मनोऽधिकतपसि तपसि च द्वादशविध-
 तपोऽनुष्ठाने च भक्तिरनुगमः । शेषाणामनुकृतपसामहेल-
 ना अपरिभवः । एष तपसि विनयः सर्वसंयतेषु प्रणामवृत्ति-
 र्यथोक्तचारित्रस्य साधोर्भवति ज्ञातव्य इति ॥ १७४ ॥

पंचमौपचारिकविनयं प्रपंचयन्नाह—

काह्यवाह्यमाणसि—

ओ त्ति अ ति विहो दु पंचमो विणओ ।
 सो पुण सव्वो दुविहो
 पच्चक्खो तह परोक्खो य ॥ १७५ ॥

कायिकवाचिकमानसिक

इति च त्रिविधस्तु पञ्चमो विनयः ।

स पुनः सर्वो द्विविधः

प्रत्यक्षस्तथा परोक्षश्च ॥ १७५ ॥

काये भवः कायिकः । वाच्ये भवो वाचिकः । मनसि
 भवो मानसिकः । त्रिविधस्त्रिपकारस्तु पंचमो विनयः । स्वर्ग-
 मोक्षार्दान् विशेषेण नयतीति विनयः । कायाश्रयो वागश्रयो
 मानसाश्रयश्चेति । स पुनः सर्वोऽपि कायिको वाचिको मान-
 सिकश्च द्विविधो द्विपकारः प्रत्यक्षश्चैव परोक्षश्च । गुरोः
 प्रत्यक्षश्चक्षुरादिविषयः । चक्षुरादिविषयादतिक्रान्तः परोक्ष
 इति ॥ १७५ ॥

कायिकस्त्रियस्वरूपं दर्शयन्नाह—

अभ्युद्युष्टाणं किदिअम्भं णवण अंजलीय मुंडाणं ।

पच्चूगच्छणमंत्ते पछिदस्सणुसाधणं चेव ॥१७६

अभ्युत्थानं कृतिकर्म नमनं अंजलिना मुंडानां ।

प्रत्युद्गमनमायातस्य प्रस्थितस्यानुसाधनं चैव ॥

अभ्युत्थानपादरेणासनादुत्थानं । कियाकर्म सिद्धभक्ति-
श्रुतभक्तिगुरुभक्तिपूर्वकं वायोत्सर्गादिकरणं । नमनं शिरसा

प्रणामः । अञ्जलिना वरदुंदलेनाञ्जलिकरणं वा मृगदाना-
मृषीणां । अथवा मृगदा सामान्यवन्दना । पच्चूगच्छणमेत्ते

—आगच्छतः प्रतिगमनमभिमुखयानं । प्रस्थितस्य प्रयाणके-
व्यवस्थितस्यानुसाधनं चानुव्रजनं च साधूनामादरः कार्यः ।

तथा तेषामेव द्विषा कर्म कर्तव्यं । तथा तेषामेव कृताञ्जलि-
पुटेन नमनं कर्तव्यं । तथा साधोगमनः प्रत्यभिमुखगमनं

कर्तव्यं तथा तस्यैव प्रस्थितस्यानुव्रजनं कर्तव्यमिति ॥ तथा

णीचं ठाणं णीचं गमणं णीच च आसणं सयणं ।

आसणदानं उवगरणदानं ओगासदानं च ॥

नीचं स्थानं नीचं गमनं नीचं च आसनं शयनं ।

आसनदानं उपकरणदानं अवकाशदानं च ॥

देवगुरुभ्यः पुरतो नीचं स्थानं । नीचं च गमनं गुरो-

नामगाडो वृष्टतो वा गन्तव्यं । नीचं च न्यग्भूतं नाम्नं पीडा-
 दिवर्मेनं गुरोतामनस्य पीडादिहस्य दानं निवेदनं । उरु-
 गस्य पुस्तिकाकुण्डिकापिच्छिकादिकस्य दानमुपमंगादनं ।
 भवकासस्य वसतिकागिरिगुहादिकस्य प्रायुक्त्यान्वित्य दानं
 निवेदनं । अथवा नीचं स्थानं करवरणसंकुचिनट्टिगुरोः
 सचपर्योऽवस्य वा व्याधितस्येति ॥ १७७ ॥ तथा-

पडिरूपकायसंफासणदायपडिरूपकालकिरिया य
 पेसणकरणं संथरकरणं उवकरण पडिलिहणं ॥

प्रतिरूपकायसंस्पर्शनता प्रतिरूपकालक्रिया च ।

प्रेष्यकरणं संस्तरकरणं उपकरणं प्रतिलेखनं ॥

प्रतिरूपं शरीरबलयोग्यं कायस्य शरीरस्य संस्पर्शनं
 मर्दनमभ्यंगनं वा । प्रतिरूपकालक्रिया चोष्णकाले शीतक्रि-
 या शीतकाले उष्णक्रिया वर्षाकाले तद्योग्यक्रिया । प्रेष्यकरण-
 मादेशकग्यां । संस्तरकरणं दृष्टिकादिप्रस्तरणं । उपकरणानां
 पुस्तिकाकुण्डिकादीनां प्रतिलेखनं सम्यग्निरूपणम् ॥१७८॥

इच्चवमादिओ जो उवयारो कीरदे सरीरेण ।

एसो काइयविणओ जहारिहं साहुवग्गस्स ॥

इत्येवमादिको यः उपकारः कियते शरीरेण ।

एषः कायिकविनयः यथाहं साधुवर्गस्थ ॥

इत्येवमादिरुकारो गुरोरन्यस्य वा साधुवर्गस्य यः शरी-
रेण क्रियते यथायोग्यं स एष काविको विनयः कायाधिन-
त्वादिति ॥ १७६ ॥

वाचिकविनयस्वरूपं विद्वेषन्नाह—

पूयावयणं हृदिभाषणं च मिदभाषणं च मधुरं च ।
सुत्ताणुवीचिवयणं अणिदुष्टुरमकर्कशं वयणं ॥

पूजावचनं हितभाषणं च मितभाषणं च मधुरं च ।
सूत्रानुवीचिवचनं अनिष्टुरमकर्कशं वचनं ॥

पूजावचनं बहुवचनोच्चारणं यूपं भट्टाङ्का इत्येवमादि ।
हितस्य पथ्यस्य भाषणं इदलोकपरलोकधर्मकारणं वचनं ।
मितस्य परिमितस्य भाषणं चात्वाप्सरसहर्षं । मधुरं च
मनोहरं श्रुतिसुखदं । सूत्रानुवीचिवचनभागमदृष्ट्याभाषणं
यथा पापं न भवति । अनिष्टुरं दग्धमृगप्रलीनेत्यादिशब्दै-
रहितं । अकर्कशं वचनं च वर्जयित्वा वाच्यमिति ॥ १८० ॥

उपसंतवयणमगिदृत्थवयणमकिरियमहीलणं वयणं
एसो वाहयविणओ जहारिहं होदि कादब्बो ॥
उपशांतवचनं अगृहस्थवचनं अक्रियमहीलनं वचनं
एष वाचिकविनयः यथाह भवति कर्तव्यः ॥

उपशान्तरचनं प्रोथमानादिरहितं । अष्टस्यवचनं दृ-

स्वानां मकारवकारादि गद्गननं तेन शक्तिं वन्द्यनग्रामनत्राडना-
दिवचनरहितं । अक्रियं असिपमिच्छुगादिक्रिया (दि)
शक्तिं अथवा सक्रियमिति पाठः । सक्रियं क्रियायुक्तवन्द्यवि-
न्नान्यद्रोपयोरिति न न. रूपं, नदुःखे यस्मिन्पायते । अहीलं-
अपरिमवचनं । इत्येवमादिवचनं यत्र स एव वाचिको विनयो
यथायोग्यं भवति कर्तव्य इति ॥ १८१ ॥

मानसिकविनयस्वरूपाद्—

पापविसोत्तिअपरिणा-

मवज्जणं प्रियहिदेय परिणामो ।

णादब्बो संखेवे—

णेसो माणासिओ विणओ ॥ १८२ ॥

पापविश्रुतिपरिणामवर्जनं प्रियहिते च परिणामः ।

ज्ञातव्यः संक्षेपेणैवः मानसिको विनयः ॥ १८२ ॥

पापविश्रुतिपरिणामवर्जनं पापं हिंसादिकं विश्रुतिः
सम्यग्द्वाराधना तयोः परिणामस्तस्य वर्जनं परिहारः । प्रिये
धर्मोपकारे हिते च सम्यग्ज्ञानादिकं च परिणामो ज्ञातव्यः ।
संक्षेपेण स एव मानसिकश्चोद्भवो विनय इति ॥ १८२ ॥

इय एमो पच्चक्खो

विणओ पारोखिओवि जं गुरुणो ।

विरहम्मिवि वट्टिज्जदि

आणाणिद्दसचरियाए ॥

इति एषः प्रत्यक्षः विनयः पारोक्षिकोपि यत् गुरोः ।

विरहेपि वर्तते आज्ञानिर्देशचर्यायाः ॥ १८३ ॥

इत्येष प्रत्यक्षविनयः कार्यादिः, गुर्वादिषु सत्सु वर्तते यतः, पारोक्षिकोऽपि विनयो यद्गुरोर्निर्देशेऽपि गुर्वादिषु परोक्षीभूतेषु यदनेन । आज्ञानिर्देशेन चर्यायाः कार्यादिकोपदिष्टेषु जीवादिपदार्थेषु यद्दानं कर्तव्यं तथा तेषां चर्षोदिष्टा यत्समित्यादिका तथा च वर्तनं परोक्षा विनयः । तेषां प्रत्यस्ततो यः कृपते स अन्यज्ञमिति ॥ १८३ ॥

पुनरपि त्रिविधं विनयमन्येन प्रकारेणाह—

अह औपचारिओ खलु

विणओ तिविहा समासदो भणिओ ।

सत्त चउव्विह दुविहो

बोधव्वो आणुपुव्वीए ॥

अथ औपचारिकः खलु विनयः

त्रिविधः समासतो भणितः ।

सप्त चतुर्विधः द्विविधः

बोधव्यः आनुपूर्व्या ॥

अर्थोपचारिको विनय उपकारे धर्मादिकपरचित्तानुमहं
भव औपचारिकः खलु स्फुटं त्रिविधस्त्रिनकारः कायिकवा-
चिकपानमिकमेदेन सपासतः संक्षेपतो मणितः कथितः । सप्त-
विधश्चतुर्विधो द्विविधो बोद्धव्यः । आनुपूर्व्यानुक्रमेण कायि-
कः सप्तप्रकारो वाचिकश्चतुर्विधः मानसिको द्विविध इति ॥

कायिकविनयं सप्तप्रकारमाह—

अभ्युद्धाणं सण्णदि आसणदाणं अणुप्पदाणं च
किंदिक्कम्मं पडिरूवं आसणत्ताओ य अणुव्वज्जणं
अभ्युत्थानं सन्नतिः आसनदानं अनुप्रदानं च ।
कृतिकर्म प्रातिरूपं आसनत्यागश्च अनुव्रजनं ॥

अभ्युत्थानमादरेणोत्थानं । सन्नतिः शिरसा प्रणामः ।
आसनदानं पीठाद्युपनयनं । अनुप्रदानं च पुस्तकपिच्छिका-
द्युपकरणदानं । क्रियाकर्म श्रुतभवत्यादिपूर्वककायोत्सर्गः
प्रतिरूपं यथायोग्यं, अथवा शरीरप्रतिरूपं कालप्रतिरूपं भाव-
प्रतिरूपं च क्रियाकर्म शीतोष्णमृदुपुरीषाद्युपनयनं । आसन-
परित्यागो गुरोः पुरत उच्चस्थाने न स्यात्तर्क्यं । अनुव्रजनं
प्रस्थितेन सह किञ्चिद्वपनमिति । अभ्युत्थानमेकः सन्नतिर्द्वि-
तीय आसनदानं तृतीयम् (अ) अनुप्रदानं चतुर्थः प्रतिरूप-
क्रियाकर्म पंचमः आसनत्यागः षष्ठोऽनुव्रजनं सप्तमः प्रकारः
कायिकविनयस्येति ॥ १८५ ॥

वाचिकमानसिकचिन्तयमेदानाह—

हितमितपरिमितभासा

अनुवीचीभाषणं च बोधव्यं ।

अकुशलमणस्म रोधो

कुशलमणपवत्तओ चैव ॥

हितमितपरिमितभासा अनुवीचीभाषणं च बोधव्यं ।

अकुशलमनसो रोधः कुशलमनःप्रवर्तकश्चैव ॥

हितभाषणं मितभाषणं परिमितभाषणमनुवीचीभाषणं च । इति धर्मस्युक्तं । यिनःस्त्रासुरं बहुर्यं । पारयितं कारण सतिनं । अनुवीचीभाषणमागमाविरुद्धवचनं चेति चतुर्विधो वचनविनयो ज्ञानव्यः । तथाऽ कुशलमनसो रोधः पापादानहारकविसनिगेषः । कुशलमनसो धर्मवृत्तचित्तस्य प्रवर्तकश्चेति द्विविधो वनोविनय इति ॥ १८६ ॥

स एवं द्विविधो विनयः साधुरगेषु कस्य कर्तव्य इत्याशं ज्ञायाणह—

रादिणिण ऊणरादिणिणसु अ

अज्जासु चैत्र गिहिवग्गे ।

विणओ जहारिओ सो

कायवो अप्पमत्तेण ॥

रात्र्यधिके ऊनरात्र्यधिकेषु च आर्यासु चैत्र गृहिवर्गे ।
विनयः यथार्हः स कर्तव्यः अप्रमत्तेन ॥

रादिणिष्-२.५५धिके दीक्षागुरौ श्रुतगुरौ तपोधिके च ।
उणरादिणिष्पु य-ऊनरात्रिकेषु च नपसा कनिष्ठेषु गुणक-
निष्ठेषु वषसा कनिष्ठेषु च माघुषु । अज्ञासु-आर्यिकासु ।
गिहिवर्गे-गृहिवर्गे श्रावकलोके च । विनयो यथार्हो यथापो-
ग्यः कर्तव्यः । अप्रमत्तेन प्रपादरहितेन । माघूनां यो योग्यः
आर्यिकाणां यो योग्यः, श्रावकाणां यो योग्यः, अन्येषामपि
यो योग्यः स तथा कर्तव्यः, केन ? साधुवर्गेणाप्रमत्तेनात्पतपोऽ-
नुरूपेण प्रासुक्द्रव्यादिभिः स्वशक्त्या चेति ॥ १८७ ॥

किमर्थं विनयः क्रियते इत्याशंकायापामह—

विणएण विप्पहीणस्स

हवदि सिक्खा णिरत्थिया सब्वा ।

विणओ सिक्खाए

फलं विणयफलं सब्बकल्याणं ॥१८८॥

विनयेन विप्रहीणस्य भवति शिक्षा निरार्थिका सर्वा ।

विनयः शिक्षायाः फलं विनयफलं सर्वकल्याणं ॥

विनयेन विप्रहीणस्य विनयरहितस्य भवति शिक्षा श्रुता-
ध्ययनं निरार्थिका विफला सर्वा सकला विनयः पुनः शिक्षा-

या विद्याध्ययनस्य फलं, विनयफलं सर्वकल्याणान्यभ्युदय-
निःश्रेयससुखानि । अथवा स्वर्गांतराण्यजन्मनिष्कपणके-
वलज्ञानोत्पत्तिपरिनिर्वाणादीनि कल्याणादीनीति ॥ १८८ ॥

विनयस्तत्रमाह—

विणओ मोक्षद्वारं विणयादो संजमो तवो णाणं
विणणाराट्टिज्जदि आइरिओ सब्वसंघो य ॥

विनयः मोक्षद्वारं विनयात् संयमस्तपो ज्ञानं ।

विनयेनाराध्यते आचार्यश्च सर्वसंघश्च ॥

विनयो मोक्षस्य द्वारं प्रवेशकः । विनयात्संयमः । विन-
यात्तपः । विनयाच्च ज्ञानं । भवतीति सम्बन्धः । विनयेन
चाराध्यते आचार्यः सर्वसंघश्चापि ॥ १८९ ॥

आचारजीदकल्पगुणदीवणा अत्तसोधि णिज्जंजा
अज्जवमद्दवलाहवभत्तीपल्हादकरणं च ॥

आचारजीदकल्पगुणदीपनां आत्मशुद्धिः निर्द्वन्द्वः ।

आर्जवमार्दवलाघवभक्तिप्रह्लादकरणानि च ॥

आचारस्य गुणा जीदभायश्चित्तस्य कल्पभायश्चित्तस्य
गुणास्तद्गतानुष्ठानानि तेषां दीपनं प्रकटनं । आत्मशुद्धिश्चात्म-
कर्मनिर्मुक्तः । निर्द्वन्द्वः कल्पहायभावः । ऋजोर्भाव आर्जवं
स्वस्थता, मृदोर्भावं मार्दवं लाघवापानयोर्निहासः । लघोर्भावं

लाघवं निःसंगता लोभनिरासः । भक्तिर्गुरुसेवा । प्रवृद्धादक-
रणं च सर्वेषां सुखोत्पादनं । यो विनयं करोति तेनाचरजीद-
कल्पत्रिपया ये गुणास्ते दीपिता बधोतिता भवंति । आर्ज-
वमार्दवलाघवभक्तिमद्व्यादकरणानि च भवंति विनयकर्तुरिति ॥

किञ्ची मिञ्ची माणस्स भञ्जणं गुरुजणे य बहुमाणं
तित्ययराणं आणा गुणाणुमोदो य विणयगुणा
कीर्तिः मैत्री मानस्य भञ्जनं गुरुजने च बहुमानं ।
तीर्थकराणां आज्ञा गुणानुमोदश्च विनयगुणाः ॥

कीर्तिः सर्वव्यापी प्रतापः ख्यातिश्च । मैत्री सर्वैः सह
मित्रभावः । मानस्य गर्वस्य भञ्जनमामर्दनं । गुरुजने च ब-
हुमानं पूजाविधानं । तीर्थकराणामाज्ञा पालिता भवति । गुणा-
नुमोदश्च कृतो भवति । एते विनयगुणा भवन्तीति । वि-
नयस्य फलं कीर्तिं लभते । तथा मैत्रीं लभते । तथात्मनो
मानं निरस्यति । गुरुजनेभ्यो बहुमानं लभते । तीर्थकराणा-
माज्ञां च पालयति । गुणानुरागं च करोतीति ॥ १९१ ॥

वैयाहृत्यस्वरूपं निरूपयन्नाह—

आहरियादिसु पंचसु सवालवुद्धाउलेसु गच्छेसु ।
वैजावच्चं वुत्तं कादव्वं सब्वसत्तीए ॥
आचार्यादिपु पंचसु सवालवृद्धाकुलेपु गच्छेपु ।

वैयावृत्यं उक्तं कर्तव्यं सर्वशक्त्या ॥

भाचार्योपाध्यायस्यविरमवर्तस्त्रगणधरेषु पंचसु । बाला
नवरूपप्रमिताः । वृद्धा षयोवृद्धास्तपोवृद्धा गुणवृद्धास्तेराकूलो
गच्छस्तथैव बालवृद्धाकूले गच्छे सप्तपुरुषसन्ताने । वैयावृ-
त्यमुक्तं यद्योक्तं कर्तव्यं-सर्वशक्त्या सर्वसामर्थ्येन उपकरणादा-
रमपजपुस्तकादिभिरुपग्रहः कर्तव्य इति ॥ १९२ ॥

पुनरपि विशेषार्थं श्लोकेनाह—

शुणाधिष्ण उवज्ज्ञाए तवस्सि सिस्से य दुब्बले ।

साहुगणे कुले संघे समणुण्णे य चापदि ॥

शुणाधिके उपाध्याये तपस्विनि शिष्ये च दुर्बले ।

साधुगणे कुले संघे समनोज्ञे च चापदि ॥

शुणाधिको शुणाधिकस्तस्मिन् शुणाधिके । उपाध्याये
धुनगुरौ । तपस्विनि कायकेशवरे । शिष्यके शास्त्रशिक्षणत-
त्सरे दुःशीले वा दुर्बले व्याध्याक्रान्ते वा । साधुगणे श्रुति-
पुनिसुन्यनगारेषु । कुले शुककुले स्त्रीपुरुषसन्ताने । संघे चा-
तुर्वर्ण्ये श्रवणसंघे । समनोज्ञे सुखासीने सर्वोपद्रवरक्षिते ।
आपदि चोपद्रये संजाते वैयावृत्यं कर्तव्यमिति ॥ १९३ ॥

कैः कृत्वा वैयावृत्यं कर्तव्यमित्याह—

सेजोग्गासणिसेजो

तहोवहिपडिलेहणाहि उवग्गहिदे ।

आहारोसहवायण-

त्रिकिंचणं वंदणादीर्हि ॥

शय्यावकाशनिपद्या तथा

उपधिप्रातिलेखनाभिः उपग्रहः ।

आहारौषधवाचना-

त्रिकिंचनवंदनादिभिः ॥

शय्यावकाशो वसतिकावकाशदानं निपद्याऽऽसनादिकं ।
उपधिः कुण्डिकादि । प्रतिलेखन पिच्छिकादिः । इत्येतेरु-
पग्रह उपहारः । अथवैतरुभृद्गीते स्वीकृते । तथाहारौषधवा-
चनाव्याख्यानत्रिकिंचनमूत्रपुरीषादिव्युत्सर्गवन्दनादिभिः ।
आहारेण भिक्षाचर्षया । औषधेन शृण्विपिप्पल्यादिकेन ।
शास्त्रव्याख्यानैः । व्युत्तमलनिर्हरणेन । वन्दनया च । श-
य्यावकाशेन निपद्योपधिना प्रतिलेखनेन च पूर्वोक्तानामुप-
कारः कर्तव्यः । एतैस्ते प्रदिशृहीता आत्मीकृता भवन्तीति ॥

ते (के) पु स्थानेषुपकारः क्रियतेऽत आह-

अद्धाणतेणसावदरायणदीरोधणासिवे ओमे ।
वेज्जावच्चं वुत्तं संगहसारवखणोवेदं ॥

अध्वस्तेनश्वापदराजनदीरोधनासिव ओमे ।

वैयावृत्त्यं उक्तं संग्रहसारक्षणोपेतम् ॥

अध्यनि श्रान्तस्य । स्तेनैश्चौरैरुद्धृतस्य । श्वास्त्रैः सि-
 द्ध्याग्नादिभिः परिभूतस्य । राजभिः खंचितस्य । नदीरो-
 धेन पीडितस्य । अग्निषेन मारिरोगादिव्यधितस्य । ओमे-दु-
 र्भिक्षपीडितस्य । वैषाहृत्यमुक्तं संग्रहसारज्ञानोपेतं । तेषामा-
 गतानां संग्रहः कर्तव्यः । संगृहीतस्य रक्षणं कर्तव्यं । अथ-
 चैवं सम्बन्धः कर्तव्यः । एतेषु प्रदेशेषु संग्रहांपेतं सारस्यो-
 पेतं च वैषाहृत्यं कर्तव्यमिति । अथवा रोधशब्दाः मत्येकम-
 मिसम्बध्यते । परिरोधश्चौररोधः श्वापद्रोधः राजरोधो
 नदीरोध एतेषु रोधेषु तथा अग्निषे दुर्भिक्षे च वैषाहृत्यं
 कर्तव्यमिति ॥ १९५ ॥

स्वाध्यायस्वरूपमः—

परियट्टणाय वायण

पडिच्छणाणुपेहणा य धम्मकथा ।

धुदिमंगलसंयुक्तः

पंचविधो होह सज्झाओ ॥ १९६ ॥

परिवर्तनं वाचनं पृच्छना अनुप्रेक्षा च धर्मकथा ।

स्तुतिमंगलसंयुक्तः पंचविधो भवति स्वाध्यायः ॥

परिवर्तनं पठितस्य ग्रन्थस्यानुवेदनं । वाचना शास्त्रस्य
 अध्यायानं । पृच्छना शास्त्रश्रवणं । अनुप्रेक्षा द्वादशानुप्रेक्षा-
 नित्यत्वादि । धर्मकथा त्रिषष्टिशलाकापुरुषचरितानि । स्तु-

तिर्मुनिदेववन्दना मंगल इत्येवं संपुक्तः पंचप्रकारो भवति
स्वाध्यायः । परिवर्तनमेको वाचना द्वितीयः पृच्छना तृतीयोऽ-
नुपेक्षा चतुर्थो धर्मकथास्तुतिमंगलानि समुद्रितानि पंचमः प्र-
कारः । एवं पंचविधः स्वाध्यायः सम्पद्युक्तोऽनुष्ठेय इति १६६.

ध्यानस्वरूपे विद्वण्वन्नाह—

अट्टं च रुद्रसहियं दोणिणविज्ञाणाणिअप्पसत्याणि
धम्मं सुक्कं च दुवे पसत्यज्ञाणाणि णेयाणि ॥

आर्तं च रौद्रसहितं द्वे अपि ध्याने अप्रशस्ते ।

धर्मं शुक्लं च द्वे प्रशस्तध्याने ज्ञातव्यानि ॥ १९७ ॥

आर्तध्यानं रौद्रध्यानेन सहितं । एते द्वे ध्याने अप्रशस्ते
नरकतिर्यग्गतिप्रापके । धर्मध्यानं शुक्लध्यानं चैते द्वे प्रशस्ते
देवगतिमुक्तिगतिप्रापके । इत्येवंविधानि ज्ञातव्यानि । एका-
ग्रचिन्तानिरोधो ध्यानमिति ॥ १६७ ॥

आर्तध्यानस्य मेदानाह—

अमणुण्णजोगइट्टविओगपरीसहाणिदाणकरणेषु

अट्टं कप्पायसहियं ज्ञाणं भाणिदं समासेण ॥ १९८

अमनोज्ञयोगइष्टवियोगपरीपहनिदानकरणेषु ।

आर्तं कपायसहितं ध्यानं भाणितं समासेन ॥ १९८ ॥

अपनोद्येन वरश्चलशुभोगादिना योगः सम्पर्कः ।
 इष्टस्य पुत्रदुहितृमाहृदितृस्त्रुगिष्वादिष्यस्य वियोगोऽ-
 भावः । परीक्षाः सुकृच्छीतोष्णादयः । निदानकरणं इ-
 लोकरपरलोकभोगविषयोऽभिलाषः । इत्येतेषु प्रदेशेष्वर्था
 मनःसंश्लेषः कषायसहितं ध्यानं भणितं समासेन संक्षेपतः ।
 कदा ममानेनापनोद्येन वियोगो भविष्यतीत्येवं चिन्तनमार्त-
 ध्यानं प्रथमं । इष्टैः सह सर्वदा यदि मय संयोगो भवति
 वियोगो न कदाचिदपि स्याद्येवं चिन्तनमार्तध्यानं द्वितीयं ।
 सुकृच्छीतोष्णादिभिरहं स्थितः कदैतेषां ममाभावः स्यात् ।
 अथ मयोदनादयो लभ्या येन मय सुधादयो न स्युः । कदा
 मय येषां भासिः स्याद्येनाहं भुञ्जे विशामि वा । दाकारं
 पूतारं जलसकं च कुर्वतीऽपि तेन मम मतीकार इति चिन्त-
 नमार्तध्यानं तृतीयमिति । इहलोके यदि मय पुत्राः स्युः पर-
 लोके यत्र देवो भवामि स्त्रीवशादिकं मय स्यादित्येवं चिन्त-
 नं चतुर्थमार्तध्यानमिति ॥ १९८ ॥

रौद्रध्यानावरूपं मतिशब्दपन्नाह—

तेणिकामोससारक्षणेणु तद्य चैव छविधारंभे ।
 रुद्रं कषायसहितं व्याणं भणियं समासेण ॥ १९९
 र्त्तेन्यमृषासारक्षणेणु तथा चैव पद्मविधारंभे ।
 रौद्रं कषायसहितं ध्यानं भणितं समासेन ॥ १९९ ॥

तिष्ठन्निदेववन्दना मंगल इत्येवं संयुक्तः पंचमकारो भवति
स्वाध्यायः । परिवर्तनमेको वाचना द्वितीयः पृच्छना तृतीयोऽ-
नुपेक्षा चतुर्थो धर्मकथास्तुतिमंगलानि समुद्रितानि पंचमः प्र-
कारः । एवं पंचविधः स्वाध्यायः सभ्यश्रुक्तोऽनुष्ठेय इति १६६-

ध्यानस्वरूपं विवृण्वन्नाह—

अट्टं च रुद्रसहियं दोणिणविज्ञाणाणिअप्पसत्याणि
धम्मं सुक्कं च दुवे पसत्यज्ञाणाणि णेयाणि ॥

आर्तं च रौद्रसहितं द्वे अपि ध्याने अप्रशस्ते ।

धर्मं शुक्लं च द्वे प्रशस्तध्याने ज्ञातव्यानि ॥ १९७ ॥

आर्तध्यानं रौद्रध्यानेन सहितं । एते द्वे ध्याने अप्रशस्ते
नरकतिर्यगतिप्रापके । धर्मध्यानं शुक्लध्यानं चैते द्वे प्रशस्ते
देवगतिमुक्तिगतिप्रापके । इत्येवंविधानि ज्ञातव्यानि । एषा-
प्रचिन्तानिरोधो ध्यानमिति ॥ १६७ ॥

आर्तध्यानस्य भेदानाह—

अमणुष्णजोगइट्टविओगपरीसहाणिदाणकरणेसु
अट्टं कसायसाहियं ज्ञाणं भाणिदं समासेण ॥ १९८

अमनोज्ञयोगइष्टवियोगपरीपहनिदानकरणेषु ।

आर्तं कथायसहितं ध्यानं भाणितं समासेन ॥ १९८ ॥

एयरगेण मणं गिरुंभिऊग धम्मं चउब्दिहं झाहि
 आणापायविवायविचओ य संठाणविचयं च ॥
 एकाग्रेण मनो निरुध्य धर्मं चतुर्विधं ध्याय ।
 आज्ञापायविपाकविचयः संस्थानविचयश्च ॥ २०१ ॥

एकाग्रेण पंचेन्द्रियव्यापारपरित्यागेन कायिकवाचिक-
 व्यापारविरहेण च । मनो मानसव्यापारं । निरुध्यात्मवशं
 कृत्वा । धर्मं चतुर्विधं चतुर्भेदं । ध्याय चिन्तय । के ते चत्वारो
 विकल्पा इत्यारंभकामाह-आज्ञाविचयोऽज्ञाविचयो
 विपाकविचयः संस्थानविचयश्चेति ॥ २०१ ॥

तथाज्ञाविचयं विवृण्वन्नाह—

पंचत्थिकायल्लजीवणिकाये कालदब्बमण्णे य ।
 आणागेल्ले भावे आणाविचयेण विचिणादि ॥
 पंचास्तिकायपट्जीवानिकायान् कालद्रव्यमन्यत् च
 आज्ञाग्राह्यान् भावान् आज्ञाविचयेन विचिनोति ॥

पंचास्तिकायाः जीवास्तिकायोऽर्शास्तिकायो धर्मास्ति-
 कायोऽधर्मास्तिकायो विद्यदास्तिकाय इति तेषां प्रदेशबन्धोऽ-
 स्तीति कृत्वा काया इत्युच्यन्ते । पट्जीवानिकायश्च पृथिव्य-
 प्लेजोवायुवनस्पतिशसाः । कालद्रव्यमन्यत् । अस्य प्रदेशबन्धा-
 भावादस्तिकायत्व नास्ति । एतानाज्ञाग्राह्यान् भावान् उपदार्शन ।

शीणकसाओ ज्ञायदि

एयत्तविदक्कवीचारं ॥ २०७ ॥

उपशांतस्तु पृथक्त्वं

ध्यायति ध्यानं वितर्कवीचारं ।

शीणकपायो ध्यायति

एकत्ववितर्कवीचारं ॥ २०७ ॥

उपशान्तकपायस्तु पृथक्त्वं ध्यायति ध्यानं । द्रव्या-
शयनेकभेदभिन्नानि त्रिमयोंगैर्यतो ध्यायति ततः पृथक्त्व-
मित्युच्यते । वितर्कः श्रुतं यस्माद्वितर्केण श्रुतेन सह वर्तते यस्मा-
च्च नवदशचतुर्दशपूर्वधरैरारभ्यते तस्मात्सवितर्कं तत् । विचा-
रोर्थव्यंजनयोगः (ग) संक्रमणः । एकमर्थं स्वप्त्वापरान्तरं
ध्यायति मनसा संचित्य वचसा प्रवर्तते कायेन प्रवर्तते एवं
परंपरेण संकमो योगानां द्रव्याणां व्यंजनानां च स्थूलपर्या-
याणामर्यानां सूक्ष्मपर्यायाणां वचनगोचरातीतानां संक्रमः सवी-
चारं ध्यानमिति । अस्य त्रिप्रकारस्य ध्यानस्योपशान्तकपायः
स्वामी । तथा शीणकपायो ध्यायत्येकत्वंवितर्कः (अ) वीचा-
रं । एकं द्रव्यमेकार्थपर्यायमेकं व्यंजनपर्यायं च योगनैकेन
ध्यायति तद्विधानमेकत्वं, वितर्कः श्रुतं पूर्वोक्तमेव, अवीचार-
व्यंजनयोगसंक्रान्तिरदितं । अस्य त्रिप्रकारस्यैकत्ववितर्क-
वीचारभेदभिन्नस्य शीणकपायः स्वामी ॥ २०७ ॥

तृतीयचतुर्थशुद्धध्यानस्वरूपमतिपादनार्थमाह—

सुहृमकिरियं सजोगी ज्ञायदिज्ञाणं च तदियसुकंतु
जं केवली अजोगी ज्ञायदि ज्ञाणं समुच्छिण्णं
सूक्ष्मक्रियं सयोगी ध्यायति ध्यानं च तृतीयशुद्धं तु
यत् केवली अयोगी ध्यायति ध्यानं समुच्छिजं ॥

सूक्ष्मक्रियापवितर्कपवीधारं शुभावष्टम्भरहितपर्यवपञ्च-
नयोगसंक्रान्तिवियुक्तं सूक्ष्मकायक्रियान्यवस्थितं तृतीयं शुद्धं
सयोगी ध्यायति ध्यानमिति । यत्केवल्ययोगी ध्यायति ध्यानं
तन्समुच्छिन्नमवितर्कपविधारमनिवृत्तिनिरुद्धयोगमपरिचयं शु-
द्धमविचलं मणिशिखावत् । तस्य चतुर्थध्यानस्य योगी-
स्वामी । यद्यप्यत्र मानसो ध्यापारो नास्ति तथाप्युपचारक्रि-
या ध्यानमित्युपचर्यते । पूर्वषट्चिपपेक्ष्य पृथग्दत्तं शुंवेदव-
द्वेति ॥ २०८ ॥

दुविहो य विउस्सगो अब्भंतर वाहिरो मुणेयव्वो ।
अब्भंतर कोहादी वाहिरं खेत्तादियं दव्वं ॥ २०९ ॥

द्विविधश्च व्युत्सर्गः आभ्यन्तरो बाह्यः ज्ञातव्यः ।

अभ्यन्तरः क्रोधादिः बाह्यः क्षेत्रादिकं द्रव्यं ॥

द्विविधो द्विविकारो व्युत्सर्गः परिग्रहपरित्यागोऽभ्यन्तर-
बाहिरो ज्ञातव्यः । क्रोधादीनां व्युत्सर्गोऽभ्यन्तरः । क्षेत्रादि-
द्रव्यस्य त्यागो बाह्यो व्युत्सर्ग इति ॥ २०९ ॥

मिच्छत्तवेदरागा तहेव हस्तादिया य छद्दोसा ।
 चत्तारि तह कसाया चोद्दस अब्भंतरा गंथा २१०
 मिथ्यात्ववेदरागा तथैव हास्यादिकाश्च पद्दोषाः ।
 चत्वारस्तथा कपायाः चतुर्दश अभ्यंतरा ग्रंथाः ॥ २१० ॥

मिथ्यात्वं । स्त्रीपुंनपुंसकवेदास्त्रयः । रागा हास्याद-
 यः पद्दोषा हास्यात्यरतिशोकभयजुगुप्साः । चत्वार-
 स्तथा कपाया क्रोधमानमायालोमाः । एते चतुर्दशाभ्यन्त-
 रा ग्रन्थाः । एतेषां परित्यागोऽभ्यन्तरो व्युत्सर्ग इति ॥ २१० ॥

व्युत्सर्गानिरूपणायाह—

खेत्तं वस्तु घणघण्णगदं दुपदचदुप्पदंगदं च ।
 जाणसयणासणाणि य कुप्पे भंडेसु दस होंति ॥
 क्षेत्रं वास्तु घनघान्यगतं द्विपदचतुप्पदगतं च ।
 यानशयनासनानि च कुप्पे भांडेषु दश भवंति ।

क्षेत्रं सस्यादिनिष्पत्तिस्थानं । वास्तु गृहप्रासादादिकं ।
 घनगतं सुवर्णरूपद्रव्यादि । घान्यगतं शालियवगोधूमादिकं
 द्विपदा दासीदामादयः । चतुष्पदगतं गोमहिष्याजादिगतं ।
 यानं शयनमासनं । कुप्पं कार्पाणादिकं । भण्डं दिगुमरीचा-
 दिकं । एव वाद्यपरिग्रहो दशप्रकारस्तस्य त्यागो वाग्यो व्युत्स-
 र्ग इति ॥ २११ ॥

अभ्यन्तरस्य व्युत्सर्गस्य भेदप्रतिपादनार्थमाह—

वारसविधाहिवि तत्रे सवभंतरवाहिरे कुशलदिष्टे ।
णवि अतिथि णवि य होही सज्ज्ञायसमो तवोकर्म॥
द्वादशविधेषि तपसि साभ्यन्तरवाह्ये कुशलदृष्टे ।
नाप्यस्ति नापि च भविष्यति स्वाध्यायसमं तपःकर्म

द्वादशविधेषुपि तपसि सवद्व्याभ्यन्तरे कुशलदृष्टे सर्व-
श्रमणधरादिः निरदिष्टे न पशति नापि च भविष्यति स्वाध्या-
यसमानं तपःकर्म । द्वादशविधेषुपि तपसि मध्ये स्वाध्यायस-
मानं तपोनुष्ठानं न भवति न भविष्यति ॥ २१२ ॥

य सव्युत्सर्गभेदप्रतिपादनार्थमाह—

सज्ज्ञायं कुर्वन्तो पंचेन्द्रियसंबुद्धो तिगुत्तो य ।
द्वदिय एअगमणो विणएण समाहिओ भिक्खू
स्वाध्यायं कुर्वन् पंचेन्द्रियसंवृतः त्रिगुत्तश्च ।
भवति च एकाग्रमनाः विनयेन समाहितो भिक्षुः ॥

स्वाध्यायं कुर्वन् पंचेन्द्रियसंवृतः त्रिगुत्तश्चेन्द्रियव्यापार-
रहितो मनाःशुद्धोपगुत्तश्च, भवत्येकाग्रमनाः शःस्वार्थतन्नि-
ष्टो विनयेन समाहितो विनयुक्तो भिक्षुः सःशुः । स्वध्याय-
रु म.द.स्यं दक्षितपाभ्यां गायत्र्याभ्यामिति ॥ २१३ ॥

द्वादशविधस्यापि तपसः स्वाध्यायोऽपि च इति निरूपणम्—

सिद्धिप्राप्तादावतंसकस्य

करणं चतुर्विधं होदि ।

द्रव्ये सन्ते काले

भावे वि य आणुपूर्व्या ॥ २१४ ॥

सिद्धिप्राप्तादावतंसकस्य करणं चतुर्विधं भवति ।

द्रव्यं क्षेत्रं कालं भावमपि च आनुपूर्व्या ॥

तस्य द्वादशविधस्यापि तपसः ऋषिः शिष्यश्च, सिद्धिप्राप्तादावतंसकस्य मोक्षप्राप्त्यर्थं तपसः मयङ्गनस्यापि सिद्धिप्राप्तादावतंसकस्य कर्मणुपूर्व्यं चतुर्विधं भवति । द्रव्यमाहार-
प्रयोगादिकं । क्षेत्रान्तराङ्गानां देव स्निग्धरुद्राणां तपि-
त्तश्लेषविकारकं । कालः शीतोष्णवर्षादिरुच्यते । भावः (ब)
परिणामविचित्रसंश्लेषः । द्रव्यक्षेत्रकालभावानाश्रित्य तपः
कुर्यात् । यथा वातपित्तश्लेषविकारो न भवति । आनुपूर्व्या-
नुक्रमेण क्रमं त्यक्त्वा यदि तपः करोति विचित्रसंश्लेषो भवति
संश्लेषश्च कर्मबन्धः स गदिति ॥ २१४ ॥

तं विज्ञानक्रममाह—

अब्धन्तरसोहणओ

एसो अब्धन्तरो तओ भणिओ ।

एतो विरियाचारं ।

समासओ वण्णहस्तामि ॥ २१५ ॥

अभ्यन्तरशोधनकं एतत् अभ्यन्तरं तपो भणितं ।
इतो वीर्याचारं समासतः वर्णयिष्यामि ॥

अभ्यन्तरशोधनमेतदभ्यन्तरतपो भणितं भावशोधना-
यतत्ततः तथा बाह्यनप्युक्तं । इत ऊर्ध्वं वीर्याचारं वर्णयिष्या-
मि संक्षेपत इति ॥ २१५ ॥

तपोऽधिक्यागमुपसंहरन् वीर्याचारं च मूत्रयज्ञाह—

अणुगृह्यिवलविरिओ

परक्कामदि जो जहुत्तमाउचो ।

जुंजदि य जहाथाणं

विरियाचारोत्ति णादब्बो ॥ २१६ ॥

अनिगूहितबलवीर्यः पराक्रमते यः यथोक्तमात्मनः ।
युनाक्ति च यथास्थानं वीर्याचार इति ज्ञातव्यः ॥

अनुगूहितबलवीर्यं अनिगूहितमसंभृतमपन्दुतं, बल-
माहारोपधादिकृतसामर्थ्यं, वीर्यं वीर्यान्तरायक्षयोपशमजनितं
संहननापेक्षं स्वामशरीरावपरकरणवरणनपोरुक्तस्फुटिष्कन्धादि-
भ्रमणवदिवन्धापेक्षं । अनिगूहिते पलवार्ये ।

स्वीर्यः । पराक्रमते चेट्टे समुत्सहते यो यथोक्तं तपश्चारित्रं
 त्रिविधानुमतिरहितं सप्तदशप्रकारसंयमविधानं प्राणसंयमं तथे-
 न्द्रियसंयमं चैत्यथांक्तं । अन्निगूढितबलवीर्यो यः कुरुते पुनक्ति
 चात्मानं यथास्थानं यथाशरीरावयवाष्टंभं यः स वीर्याचा-
 र इति ज्ञातव्यो वेदात् । इदवा तस्य वीर्याचारो ज्ञातव्यः
 इति ॥ २१६ ॥

त्रिविधानुमतिपरिहागे यथोक्तमिदुक्तगतया सप्तदशप्रकारं
 प्राणसंयममपिन्द्रियसंयमने च यथांक्तामित्युक्तं । तत्र च त्रिवि-
 धानुमतिः कश्च सप्तदशप्रकारः प्राणसंयमः को येन्द्रियसंयम
 इति पृष्टे उत्तरमाह—

पांडसेवा पडिसुणणं

संवासो चैव अणुमदी त्रिविधा ।

उद्दिष्टं यदि भुंजदि

भोगदिय होदि पडिसेवा ॥ २१७ ॥

प्रतिसेवा प्रतिश्रवणं संवासः चैव अनुमतिः त्रिविधा ।
 उद्दिष्टं यदि भुंक्ते भोगयति च भवति प्रतिसेवा ॥

प्रतिसेवा प्रतिश्रवणं संगतश्रवणानुमतिरिति ।
 अथ किं प्रतिश्रवणं सहायं ? आह—उद्दिष्टं दाशपात्रद्विरप-
 वांशानिप्रायेणादारादिषु द्वयकरणैकं योपनीतं तदानीतमा-

दारादिकं यदि भुंकेऽनुभवति । उपहरणादिकं च मामुक्तपा-
नीतं दृष्ट्वा भोगयति सेवते यदि तदा तस्य पात्रस्यप्रतिसेवा-
नामानुपतिभेदः स्यात् ॥ २१७ ॥ तथा—

उद्दिष्टं यदि विचरति

पुर्वं पच्छा व होदि पडिसुणणा ।

सावज्जसंकेलिद्धो

ममात्तिभावो दु संवासो ॥ २१८ ॥

उद्दिष्टं यदि विचरति पूर्वं पश्चात् वा भवति प्रतिश्रवणा ।

सावयसंक्लिष्टो ममत्वभावस्तु संवासः ॥ २१८ ॥

पूर्वमेवोपदिष्टं याश्चदन्तु न गृह्यति साधुस्तान्देव
पूर्वं प्रतिपादयति दाता, भवतो निमित्तं यथा संस्कृतपाठारा-
दिकं मामुक्तमुत्करणं वा तद्भवान् गृह्यन्तु । एवं पूर्वमेव
धुत्वा यदि विचरति गृह्यति । अथवा दन्वाटारादिस्मुर-
करणं पश्चात्प्रिरेदयति पुष्पनिमित्तं यथा संस्कृतं तद्भवद्वि-
र्गृहीतं अथ मे संतोषः संजातः इति पुन्वात्पूर्वीं रायेन सन्तो-
षेण वा तिष्ठति तदा तस्य प्रतिश्रवणाऽनाशानुपतिभेदो द्विती-
यः स्यादिति । तथा सावयसंक्लिष्टो योऽयं ममत्ववारः स
संवासः । गृह्येः मट संवसति म्मेटपिनि भावं च करोत्या-
दारापुपकरणनिमित्तं सर्वदा संक्लिष्टः मन् संवसनापानुपति-
भेदस्त्वतीयः । एवं प्रकारामनुपतिं दुर्वना यपोक्तं नावरितं

दिकारकं तस्य संयमनं यत्नेन प्रतिलेखनं जीवमयाऽयं-
रेण दुष्प्रतिलेखसंयमः । उपेक्षां,पेक्षणं—उपहरणादिकं वा-
स्याप्य पुनः कालान्तरेणाप्यदर्शनं जीवसम्मूर्च्छनादिकं दृष्ट्वा
उपेक्षणं तस्या उपेक्षायाः संयमनं दिनं प्रति निरीक्षणदुपेक्षा-
संयमः । अनदृष्टु-अपहरणमनयनं पंचेन्द्रियदीन्द्रियार्दानाम-
पनयनमुपकरणौभयोऽप्य संक्षणमुपवर्तनं तस्य संयम (मः)
निराकरणं उदाकृम्यादिकस्य वा निराकरणपरहृष्ये
संयमः । एवं चतुर्भिः संयमः । तथा मनसः संयमनं वचन-
स्य संयमनं कायस्य संयमनं मनोवचनकायसंयमस्त्रिरकारः ।
एवं पूर्वान् दशमेदानिमांश्च सप्तमेदान् गृहीत्वा षष्ठ्यकारः
संयमः षाणसंयमः । अस्य रक्षणेन यथोक्तमाचरितं भवति ॥

रुचेन्द्रियसंयमं प्रतिपादयन्नाह—

पंचरसपंचवर्ण

दो गंधे अष्ट फास सत्त सरा ।

मणसा चैहसजीवा

इन्द्रियप्राणा य संजमो णेओ ॥

पंचरसाः पंचवर्णा द्वौ गंधौ अष्ट स्पर्शाः सप्त स्वराः ।

मानसः चतुर्दश जीवाः इन्द्रियप्राणाश्च संयमः ज्ञेयः

पंच रसास्तिककपायाम्लकटुकपधुरा रसनेन्द्रियवि-
याः ' . . . . . रसि . . . . .

बलवीर्यं चावगृहितं तेन वीर्याचारो नानुष्ठितः स्यात्तस्माद्
सानुमनिस्त्रिपकारापि त्याज्या वीर्याचारमनुष्ठेति ॥ २१८ ॥

सप्तदशमकारसंपपं प्रतिपाद्यन्नाह—

पुढाविदगतेउवाऊवण्फदीसंजमो य वोधव्वो ।
विगतिगचदुपंचेदिय अजीवकायेसु संजमणं ॥
पृथिव्युदकतेजोवायुवनस्पतिसंयमश्च बोद्धव्यः ।
द्वित्रिचतुःपंचेन्द्रियाजीवकायेषु संदमनं ॥

पृथिव्युदकतेजोवायुवनस्पतिकायिकानां संपमनं रक्षणं
संपमो ज्ञातव्यः । तथा द्वान्द्विपञ्चोन्द्रियचतुरिन्द्रियपंचेन्द्रिया-
णां संपमनं रक्षणं संयमः । अजीवकायानां शुष्कतृणादीना-
मच्छेदनं । कायभेदेन पंचमकारः संयमस्त्रयभेदेन चतुर्विधोऽ-
जीवरक्षणेन चैवाविर इति दशमकारः संयमः ॥ २१६ ॥ तथा
अपडिलेहं दुपडिलेहमुत्रेषु अवहददु संजमो चैव
मणवयणकायसंजम सत्तरसविधो दुणादव्वो ॥
अप्रतिलेखं दुप्रतिलेखं उपेक्षा अपहरणस्तु संयमश्चैव
मनोवचनकायसंयमः सप्तदशविधस्तु ज्ञातव्यः ॥

अप्रतिलेखश्चतुषा विद्विद्रकशा वा द्रव्यस्य द्रव्यस्यान-
स्याप्रतिलेखनमदर्शनं तस्य संयमनं दर्शनं प्रतिलेखनं वा
प्रतिलेखसंयमः । दुःप्रतिलेखो दुष्टद्रव्यमार्जनं जीवपातमर्दना-

पिण्डशुद्धि-अधिकारः ॥ ६ ॥

पिण्डशुद्धिपाठ्यं षष्ठ्याचारं विशातुष्ठापस्तावन्नपस्कारमाह—

तिरदणपुरुगुणमहिदे

अरहंते विदिदमयलसञ्भावे ।

पणमिय सिरिसा वोच्छं

समासदो पिण्डशुद्धी दु ॥१॥

त्रिरत्नपुरुगुणसहितान् अर्हतः विदितसकलसद्भावान्
प्रणम्य शिरसा वक्ष्ये समासतः पिण्डशुद्धिस्तु ॥ १ ॥

शिरस्नानि सम्भदर्शनज्ञानचारिप्राणि मनि च तानि
पुरुगुणारच ते महागुणारच ते त्रि तनपुरुगुणाः । अपराशिर-
स्नानानि सम्भक्तरादानि पुरुगुणा अन्नसुखादपस्त्रैः सहि-
तास्तान् । अरहंते अर्हतः सर्वज्ञान विदितसकलसद्भावान् वि-
दितो विदितः मरुतः सान्तः सद्भावः स्वरूप वेदान् प-
रिष्ठातसर्वार्थस्वरूपान् प्रणम्य शिरसा, वक्ष्ये समासतः
पिण्डशुद्धिमाहाशुद्धिमिति । ॥ १ ॥

यथावतिष्ठं निर्देशमाह—

उत्तम उष्पादण एसणं च संजोजणं पमाणं च ।

द्वौ गंधौ सुगंधदुर्गंधौ घ्राणेंद्रियविषयौ । अष्टौ राशाः स्नि-
 ग्नरुक्षकर्कशमृदुशीतोष्णलघुगुरुकाः स्पर्शनेन्द्रियविषयाः ।
 सप्तस्वराः पङ्क्तिभगान्धारमध्यमपंचमधैवतनिषादाः श्रोत्रे-
 न्द्रियविषयाः । एतेषां मन (सा) सहाष्टाविंशतिभेदभिन्नानां
 संयमनमात्मविषयनिरोधनं संयमः । मनसो नोर्द्ध्वपश्य सं-
 यमः । तथा चतुर्दशजीवसमाप्तानां रक्षणं पाणसंयमः । एवमि-
 न्द्रियसंयमः माणसंयमश्च ज्ञातव्यो यथोक्तमनुष्ठेय इति २२१

पंचाचारसुखसंहरन्नाह—

दंसणणाणवरित्ते

तव विरियाचाराणिग्गहसमत्यो ।

अत्ताणं जो समणो

गच्छदि सिद्धिं धुदाकिलेसो ॥

दर्शनज्ञानचारित्रतपो वीर्याचारनिग्रहसमर्थः ।

आत्मानं यः श्रमणो गच्छति सिद्धिं धुतकेशः ॥

एवं दर्शनज्ञानचारित्रतपो वीर्याचारनिग्रहसमर्थो
 निष्प्रवृत्तः यः समर्थः श्रमणः साधुः स गच्छति सिद्धिं
 धुतकेशो विभूताष्टकमां । एवं पंचाचारं व्याख्यातः ॥२२३॥

इति बभ्रुवन्दिविधिनायामाचारवृत्तौ पंचाचारविवर्जनं नाम

पञ्चमः प्रस्तावः समाप्तः ॥ ५ ॥

पिण्डशुद्धि-अधिकारः ॥ ६ ॥

पिण्डशुद्धिपाठ्यं पट्टवाचारं विधातुं न्यस्तवन्नपस्तारमाह—

तिरदणपुरुगुणमहिदे

अरहंते विदिदमयलसवभावे ।

पणमिय सिरिसा वोच्छं

समासदो पिण्डशुद्धी दु ॥१॥

त्रिरदणपुरुगुणसहितान् अर्हतः विदितसकलसद्भावान्
प्रणम्य शिरसा वक्ष्ये समासतः पिण्डशुद्धिस्तु ॥ १ ॥

त्रिरत्नानि सम्प्रदर्शनेन ज्ञानचारिप्राणि तानि च तानि
पुरुगुणारच ते महागुणारच ते त्रिरत्नपुरुगुणाः । अथवा त्रि-
रत्नानि सम्प्रदर्शानि पुरुगुणा अन्वसुखादपत्नैः सति-
तास्तान् । अरहंते अर्हतः सर्वज्ञान विदिदसकलसद्भावान् वि-
दितो विदितः सकलः सत्तः सद्भावः सत्त्वः सत्त्वान् प-
रिष्ठातसर्वार्थस्वरूपान् प्रणम्य शिरसा, वक्ष्ये समासतः
पिण्डशुद्धिपाठ्यशुद्धिमिति । ॥ १ ॥

यथावतिष्ठं निर्देशमाह—

उत्तम उष्पादण एसणं च संजोजणं पमाणं च ।

इंगाल धूम कारण अष्टविहा पिण्डसुद्धी दु ॥२॥

उद्गमः उत्पादनं एषणं च संयोजनं प्रमाणं च ।

अंगारं धूमः कारणं अष्टविधा पिण्डशुद्धिस्तु ॥ २ ॥

उद्गच्छत्सुत्पद्यते यैरभिमार्येर्दानुपात्रगतैराहारादिस्ते
उद्गमोत्पादनदोषाः आहारार्थानुष्ठानविशेषाः । अश्यते भुज्यते
येभ्यः पारिवेषकेभ्यस्तेषामशुद्धयोऽश्ननदोषाः । संयोज्यते सं-
योजनमात्रं वा संयोजनदोषः । प्रमाणातिरेकः प्रमाणादोषः ।
अङ्गागमिवाङ्गारदोषः । धूम इव धूमदोषः । कारणात्मिकं
कारणदोषः । एवं एतैरष्टभिर्दोषै रहिताष्टप्रकारा पिण्डशु-
द्धिरिति संग्रहसूत्रमेतत् ॥ २ ॥

उद्गमदोषाणां नामानिर्देशायाह—

आधाक्म्मुद्देशिय

अञ्ज्ञोवञ्ज्ञेय पूदिमिरसे य ।

ठविदे बलि पाहुडिंद

पादुकारे य कीदे य ॥ ३ ॥

अधःकर्म औद्देशिक अध्यधि पूतिमिश्रश्च ।

स्थापितं बलिः प्रावर्तितं प्राविष्करणं च क्रीतं च ॥ ३

एहस्थापितं पंचशुनासमेतं तावत्सामान्यभूतपृष्टिष्या

(घ) विद्युत्प्रद्विभारं महादोषरूपमपःकर्म कथ्यते । आधा
कम्प—अधःकर्म निवृष्ट्यापारः पद्मजीवनिष्कारणकरः ।
उद्विष्यते इत्युदेशः उदेने भव आदेशिकः । अङ्गोवङ्गमेव
अप्यधिसंयतं दृष्ट्वा पाकारम्भः । पूदि—पूतिरवासुकमासुक
मिश्रणं सदेतुकं । मिश्रसेय—मिश्रधासयतमिश्रणं । उविदे—स्था-
पितं स्वगृहेऽप्यगृहे वा । बलिर्निषेध देवार्चना वा । पाहुदियं--
प्रार्थितं कालस्य हानिगृहिरूपं । पाद्वकारेण—प्रविष्करणं
पण्डपादेः प्रकाशनं । कीदेप—कीर्तितं वाणिज्यरूपमिति । तथा--

पामिच्छे परियट्टे

अभिदृढमुत्त्वभण्ण मालआरोहे ।

आच्छिजे अणिसट्टे

उग्गमदोसा दु सोलासिमे ॥ ४ ॥

प्रामृष्यं परिवर्तकं अभिघटं उद्भिन्नं मालारोहं ।

अच्छेयं अनिरुष्टं उद्गमदोषारतु षोडश इमे ॥ ४ ॥

पामिच्छे-प्रामृष्यं सूक्ष्मर्णहृद्दारकं । परिच्छे-परिवर्तकं दत्त्वा
ग्रहणं । अभिदृढ-अभिघटो देशान्तगतागतः । उग्भिण्णं—उ-
द्भिन्नं बन्धनापनयनं । मालारोहे-मालारोहणं गृहोर्ध्वमाक-
मणं । आच्छिजे-अच्छेयं शान्हेतुः । अणिसट्टे-अनीशार्थेऽ-
प्रधानदाता । उद्गमदोषाः षोडशमे ज्ञातव्याः ।

पद्मस्यधितरुणः कर्मणः शरुपं विगृह्णाह-

छ्जीविकायाणं

विराहणोद्भावणादिनिष्पन्नं ।

आधाकम्मं णयं

सयपरकदमादसंपण्णं ॥ ५ ॥

षट्जीवनिकायानां विराधनोद्भावनादिनिष्पन्नं ।

अधःकर्म ज्ञेयं स्वपरकृत्यमात्मसम्पन्नं ॥ ५ ॥

षट्जीवनिकायानां पृथिव्यदीप्तोद्भावनाद्युत्पत्तिरसकापिष्ठा-
नां विराधनं दुःखोत्पादनं । उद्भावणं-उद्हनं मार्गं । विराधनो-
द्भवनाभ्यां निष्पन्नं संजातं विराधनोद्हननिष्पन्नं यदाहरादिकं
वस्तु तदधः कर्म ज्ञातव्यं । स्वकृतं पाकृतानुपतं कारितमात्मनः
संपाप्तः । आत्मनः समुपस्थितं । विराधनोद्हने अधःकर्मणी
पापक्रिये ताभ्यां यन्निष्पन्नं तदधःकर्मैत्युच्यते । कार्ये
कारणोपचारात् । स्वेनात्मना कृतं परेण कारितं वा परेण वा
कृतं, आत्मनानुमतं । विराधनोद्हननिष्पन्नमात्मने संपाप्तं
यद्वैषाट्क्यादिविरहितं तदधःकर्म दूरतः संपतेन परिहरणीयं
गार्हस्थ्यमेतत् । वैषाट्क्यादिविमुक्तपात्ममोजननिमित्ते पच-
नं षट्जीवनिकायबधकरं न कर्तव्यं न कारयितव्यमिति ।
एतत् षट्चत्वारिंशदोपबहिर्भूतं सर्वपाणिसामान्यजातं गृह-

स्यानुष्ठेयं सर्वथा गर्भनीयं । यद्येतत्कुर्यात् धवणो गृहस्थः
 इत्यान । विमर्षमेतदुच्यते इति चेन्न दोषः, अन्येषु पात्रान्दि-
 व्यध्यासवर्मणो दर्शनाद्यथा तेषां तदनुष्ठेयं तथा साधूनां
 तदनुष्ठानमयोग्य । तेन गृहस्थाः । साधवः पुनरनागार-
 निसंगा यतो ब्रह्मो नानुष्ठेयमपः ३ वेति ज्ञापनार्थमेतदिति ॥५॥

ब्रह्मदोषाणां स्वरूपं प्रतिपादयन् विस्तरसूत्रायवाह—

देवदपासंडट्टं

किविणट्टं चापि जं तु उद्दिसियं ।

कदमण्णममुद्दमं

चट्टुव्विहं वा समासेण ॥ ६ ॥

देवतापाखंडार्थं कृपणार्थं चापि यत्तु औद्देशिकं ।

कृतमन्नं समुद्देशं चतुर्विधं वा समासेन ॥ ६ ॥

अपःवर्मणः पार्श्वान् उ (औ) देशिकं सूक्ष्मदोषमपि
 परिहर्तुं वा मः प्राह-देवता नागदशादद्या, पापदद्या जैनदर्श-
 नवर्द्धिभृतादृष्टानां हि गिनः कृपणका दीनजनाः । देवतार्थं
 पशुदार्थं कृपणार्थं चांद्दिश्य य कृतमन्नं तस्मिन्निष्ठं निष्पन्नं
 भोजनं तदौद्देशिकं अथवा चतुर्विधं समुद्देशिकं समासेन
 ज्ञानादि दक्ष्यमाणेन न्यायेन ॥ ६ ॥

तमेव चतुर्विधं प्रतिपादयन्नाह—

जावदियं उद्देशो

पामंडोत्ति य ढ्ये समुद्देशो ।

समणोत्ति य आदेशो

णिगंथोत्ति य ह्ये समादेशो ॥ ७ ॥

यावान् उद्देशः पापंड इति च भवेत् समुद्देशः ।

धमण इति च आदेशो निर्ग्रय इति च भवेत् समादेशः ॥

यावान् कश्चिदागच्छति तस्मै सर्वस्मै दास्यामीत्युद्दिश्य यत्कृतमन्नं स यावानुद्देश इत्युच्यते । ये केचन पास्त्रिण्डिन आगच्छन्त भोजनाय तेभ्यः सर्वेभ्यो दास्यामीत्युद्दिश्य कृतमन्नं स पास्त्रिण्डिन इति च भवेत्समुद्देशः । ये केचन श्रया धार्जावकतापसराक्तपटारित्राजकाश्रया वागच्छन्ति भोजनाय तेभ्यः सर्वेभ्योऽहपाहारं दास्यामीत्युद्दिश्य कृतमन्नं स श्रवण इति कृत्वादेशो भवेत् । ये केचन निर्ग्रन्था साधव आगच्छन्त तेभ्यः सर्वेभ्यो दास्यामीत्युद्दिश्य कृतमन्नं निर्ग्रन्था इति च भवेत्समादेशः । सामान्यमुद्दिश्य पापयहानुद्दिश्य श्रवणानुद्दिश्य निर्ग्रन्थानुद्दिश्य यत्कृतमन्नं तच्चतुर्विधमौदेशिकं भवेदन्नमिति । उद्देशेन निवेर्नितर्पोदेशिकमिति ॥

अध्यधिदोषस्वरूपं प्रतिपादयन्नाह—

जलतंदुलपक्खेवो

दाण्डं संजदाण सयपयणे ।

अज्ज्ञोवज्ज्ञं णेयं

अहवा पागं तु जाव रोहो वा ॥ ८ ॥

जलतंदुलप्रक्षेपो दानार्थं संयतानां स्वपचने ।

अध्याधि ज्ञेयं अथवा पाकं तु यावत् रोधो वा ॥ ८ ॥

जलतंदुलानां प्रक्षेपः दानार्थं, संयतं दृष्ट्वा स्वधीयपचने संयतानां दानार्थं स्वस्य निमित्तं यज्जलं पिंडरे निक्षिप्तं तंदुलारच स्वस्य निमित्तं ये स्थापितास्तस्मिन् जलेऽपश्य जलप्रक्षेपः तेषु च तंदुलैर्धान्येषां तंदुलानां प्रक्षेपणं यदेवंविधं तदध्याधि दोषरूपं ज्ञेयं । अथवा पाको यावता कालेन निष्पद्यते तस्य कालस्य रोधस्तावन्तं कालमासीनं चदीक्षत एतदध्याधि दोषजातमिति ॥ ८ ॥

पूतिदोषस्वरूपं निगदन्नाह—

अप्पासुएण मिस्सं

पासुयदव्वं तु पूदिकम्मं तं ।

चुल्ली उक्खालि दव्वी

भायणगंधत्ति पंचविहं ॥ ९ ॥

अप्पासुकेन मिश्रं प्रासुकद्रव्यं तु पूतिकर्म तत् ।

चुल्ली उद्वलः दर्वी भाजनं गंध इति पञ्चविधं ॥१॥

प्रासुकाप्यप्रासुकं न मन्त्रिच्छादिना पिथं यदाहारादिकं
स पूतिकापः । प्र सुकद्रव्य तु पूतिकर्म यत्तदपि पूतिकर्म,
यत्र प्रकारं चुल्ली गन्धी । उद्वलित उद्वलः । दर्वी-दर्वी ।
भाजन-भाजनं । गन्धत्ति गन्ध इति । इन्नं प्रकारेण गन्ध-
न्युद्वलितदर्वीभाजनगन्धभेदेन पंचविधं । गन्धी कृत्वैव महा-
नर्णा गन्धन्यापोदनादिकं निष्पाद्य साधुभ्यस्तावदास्यामि
वदनादन्त्येभ्य इति प्रासुकमपि द्रव्यं पूतिकर्मणा निष्पन्नमिति
पूर्वात्सुच्यते । तथाद्वलं कृत्वैवप्रासुकाप्युद्वले चूर्णयित्वा
यावद्विषयो न दास्यामि तावदात्मनोऽन्येभ्यश्च न ददामी-
ति निष्पन्न प्रासुकमपि तत् तथाऽनया दर्वी यावद्विषयो
न दास्यामि तावदात्मनोऽन्येर्षा न गन्धं गन्धमेतदपि पूति । तथा
भाजनमप्येतद्यावद्विषयो न ददामि तावदात्मनोऽन्येर्षा च
न तस्योऽप्यिति पूति । तथागं गन्धो यावद्विषयो न दीयते
भोजनपूर्वकं तावदात्मनोऽन्येर्षा च न क्लेशते इत्येवं हेतुना
निष्पन्नपोदनादिकं पूतिकर्म । तत्पंचविधं दोषजातं प्रथम-
वारम्भहरणादिनि । ९ ॥

विश्रदोषस्वरूपं निरूपयन्नाह—

पांसुं देहं य रुद्धं

सागरं हि य जदण्णमुद्दिसियं ।

दातुमिदि संजदाणं

सिद्धं मिस्तं वियाणाहि ॥ १० ॥

पाखण्डैः सार्धं सागारैश्च यदन्नं उददिष्टं ।

दातुमिति संयतानां सिद्धं मिश्रं विजानीहि ॥ १० ॥

मशुकं सिद्धं निष्पन्नमपि यदन्नमादनादिकं पाखण्डैः
सार्धं सागारैः सह गृहार्थश्च सह संश्लेष्यो दातुमुददिष्टं तं
मिश्रदोषं विजानीहि । स्पर्शनादिनानादरादिदोषदर्शना-
दिति ॥ १० ॥

स्थापितदोषरूपमाह—

पागादु भायणाओ

अण्गाह्नि य भायणाह्नि पक्त्वाविय ।

सघरे व परघरे वा

णिहिदं षविदं वियाणाहि ॥ ११ ॥

पाकात् भाजनात् अन्यस्मिन् च भाजने प्राक्षिप्य ।
स्वगृहे वा परगृहे वा निहितं स्थापितं विजानीहि ११

पाकाद्भोजनात् पाकनिमित्तं दद्भ्राजनं एस्मिन् भाजने
एको व्यवस्थितः तत्र दद्भ्राजनात् विठरादं दनादिकमन्यस्मिन्
भाजने पाङ्गदोषं प्राक्षिप्य व्यवस्थाप्य स्वगृहे परगृहे वा नीत्वा

तं चत्कृष्टा (उत्कर्षा) पृष्ठां दादात्येतद्विसं परावृत्त्यः
 जातं प्राभृतं तथा चैत्रशुक्लपक्षे देयं यत्तच्चैत्रांशकारपक्षे द-
 दाति । अन्धकारपक्षे वा देयं शुक्लपक्षे ददाति पक्षपरावृत्ति-
 जातं प्राभृतं । तथा चैत्रपक्षे देयं फाल्गुने ददाति फाल्गुने
 देयं वा चैत्रे ददानि तन्मासपरिवृत्तिजातं प्राभृतं । तथा प-
 रुत्तने वर्षे देयं यत्तदधुनातने वर्षे ददाति । अधुनातने वर्षे
 यदिष्टं परुत्तने ददाति तदर्परावृत्तिजातं प्राभृतं । तथा सूक्ष्मं
 च मार्शितं द्विविधं पूर्वाह्नयेलायापराह्नयेलायां मध्यवेला-
 यापिनि । अराह्नयेलायां द तद्व्यमिति स्थितं प्रकरणं मं-
 गलं संयतागमनादिवासाद्येनापकृष्य पूर्वाह्नयेलायां ददाति
 तथा मध्यान्हे दातव्यमिति स्थितं पूर्वह्नि अपराह्ने वा ददाति
 एनं मार्शितदोषं फाल्गुनिवृत्तिद्विरष्टिष्या वादरमूक्षममेदमि-
 मं जानीहि प्लेशवद्दुविघातारंभदोषदर्शनादिति ॥ १४ ॥

प्रादुष्कारदोषमाह—

प्रादुष्कारो दुविधो

संक्रमणपयासणा च बोधव्यो ।

भायणभोयणदीपं

मंडवविरलादियं कमसो ॥ १५ ॥

प्रादुष्कारो द्विविधः संक्रमणं प्रकाशनं च बोधव्यं ।

भाजनभोजनादीनां मंडवविरलनादिकं क्रमशः ॥

बाहुष्कारो द्विरिधो बोधस्यो ह्यन्यः । भाजनमोजना
दीनां संवत्सरेणः । तथा भाजनमोजनादीनां पक्षात्तनं द्वि-
र्हासः । संवत्सरेण्यस्यात्सदेहादन्वयश्च नवमं पक्षात्तनं भाज-
नादीनां भाषादिबोद्धादिना वा निर्वाजनं भाजनादेर्वा वि-
स्तारणमिति । अपवा परस्परस्य विस्तारणमुपोक्तं परस्परदि-
विरलनं । आदिशब्देन वृत्त्यदिस्तस्य वातनं मदीपयोत-
नमिति संभवः सर्वः बाहुष्कारो दोषोऽयं । ईर्ष्यादोष-
वर्धनादिति ॥ १५ ॥

श्रीतत्तदोषवाद —

कीदयदं पुण दुविहं

दन्वं भावं च सगपरं दुविहं ।

सच्चित्तादी दन्वं

विज्वाभंतादि भावं च ॥१६ ॥

श्रीतत्तरं पुनः द्विविधं द्रव्यं भावश्च स्वपरं द्विविधं ।

सच्चित्तादि द्रव्यं विद्यामंत्रादि भावश्च ॥ १६ ॥

श्रीतत्तरं पुनर्द्विविधं द्रव्यं भावश्च । द्रव्यमपि द्विविधं स्व-
परमेदेन स्वद्रव्यं परद्रव्यं स्वभावः परभावश्च । सच्चित्तादिकं
गोमतिष्पादिकं द्रव्यं । विद्यामंत्रादिकं भावः । संवत्सरेण्यस्या-
यो मन्त्रेण स्वकीयं परकीयं वा सच्चित्तादिद्रव्यं दृष्ट्याहारं मण्ड-
लं ददाति तथा स्वपंथं परपंथं वा स्वविद्यां परविद्यां वा

दद्याद्द्वारं मृष्य ददाति यत् स क्रीतरोपः । काश्यपशोप
दर्शनादिति । मन्त्रप्यादिरिगा । नेत्रकादिमेव इति ॥ १६ ॥

शृणुशोपस्वरूपमाह-

उहरिष रिणं तु भणियं

पामिच्छं ओदणादिअण्णदरं ।

तं पुण दुविहं भाणेदं

सवड्ढियमवड्ढियं चावि ॥ १७ ॥

लघु ऋणं तु भणितं प्रामृष्यं ओदनादि अन्यतरं ।

तत् पुनः द्विविधं भणितं सवृद्धिकमवृद्धिकं चापि ॥

उहरिषरिणं तु—लघुशृणु शोपशोप भणितं । पामिच्छं
प्रामृष्यं ओदनादिकं भक्तं मण्डकादिमन्यनम् । तन्पुनर्द्वि-
विधं सवृद्धिकमवृद्धिकं चापि । भिसौ चर्यासां मविष्टे दाता-
न्यदीयं गृहं गत्वा मकन्या भक्तादिकं यावते वृद्धि समिष्य
वृद्धपाविना वा साधुहेताः । तवोदनादिकं वृद्धिसहितमन्यथा
वा दास्यामि मम भक्तं पानं स्वाद्यं षण्डकाइव प्रयच्छ । एवं
भणित्वा मण्डकादीन् गृहीत्वा संयतेभ्यो ददाति तद्व्यस-
हितं प्रामृष्यं दोषं जानीहि । दातुः बलेशायासकरणादिदर्श-
नादिति ॥ १७ ॥

परावर्तदोषमाह-

बीहीकूरादीर्हि य सालीकूरादियं तु जं गहिदं ।
 दातुमिति संजदाणं परियट्टं होदि णायव्वं ॥ १८
 मीहिकूरादिभिः शालिकूरादिकं तु यत् गृहीतं ।
 दातुमिति संयतेभ्यः परिवर्तं भवति ज्ञातव्यम् ॥

संयतेभ्यो दातुं मीहिकूरादिभिर्षच्छालिकूरादिकं संगृ-
 हीतं तत्र परिवर्तं भवति ज्ञातव्यं । मदीयमीहिकूरादिकं गृह्यत्वा यत्
 शास्त्रोदने मयच्छ साधुभ्योऽहं दास्यामीति पशुकान्वा-
 दत्वा मीहिकूरादिकं गृह्यामि साधुनिमित्तं यत् परिवर्तनं
 नाम दोषं जानाति । दातुः एवेशकारणादिति ।

अभिषट्टदोषस्वरूपं विवृणुष्यामि—

देसत्ति य सव्वत्ति य

दुविहं पुण अभिहट्टं वियाणाहि ।

आचिण्णमणाचिण्णं

देसाविहट्टं हवे दुविहं ॥ १९ ॥

देशइति च सर्वइति च द्विविधंपुनःअभिषट्टंविजानीहि ।

आचिण्णमणाचिण्णं देशाभिषट्टं भवेत् द्विविधं ॥

देश इति सर्व इति द्विविधं पुनरभिषट्टं विजानीहि ।

एकदेशादागतपोदनादिकं देशाभिषट्टं । सर्वस्पादागतपोदना-

पुन्यापरपाठणपटं

पटमं मेमापि णाटब्वं ॥ २१ ॥

सर्वाभिपटं चतुर्धा स्वपरग्रामे स्वदेशपरदेशे ।

पूर्वापरपाठनयनं प्रथमं दोषमापि ज्ञातव्यं ॥

सर्वाभिपटं चतुर्विधं ज्ञानीति । स्वग्रामग्रामापरदेश-
रदेशमेदाह । स्वग्रामग्रामं परग्रामग्रामं स्वदेशग्रामं
परदेशग्रामं तदोदनादिकं च तच्चतुर्विधं सर्वाभिपटं । यस्मि-
न् ग्रामे ज्ञायते स स्वग्राम इत्युच्यते । तस्यादन्यः स पर-
ग्राम इत्युच्यते । एवं स्वदेशः परदेशोऽपि ज्ञातव्यः । ननु स्व-
ग्रामात्परग्रामात्परदेशात्परदेशात्—पूर्वपाठकात् पर-
स्मिन् पाठके मयनं परपाठकात् परस्मिन् नयनमोद्मादिष्वपि
पश्चिमाभिपटं प्रथमं जानीति । तथाप्यपि ज्ञानीति
परग्रामात्परग्रामं जानयनं स्वदेशात् स्वग्रामं जानयनं परदेशा-
त्परग्रामे स्वदेशे जानयनमिति सर्वाभिपटदोषं चतुर्विधं जानी-
ति । चतुर्विधं पाठशिक्षादिति ॥ २१ ॥

वृद्धिदोषमाह—

विहिदं लंछिदयं वा

ओसद्विदसफरादि जं दब्वं ।

उब्भिण्णिउण देयं

उब्भिण्णं ह्योदि णादब्वं ॥ २२ ॥

निहितं लाञ्छितं वा औषधपूतशर्करादि यत् द्रव्यं ।
उन्निद्य देयं उन्निन्नं भवति ज्ञातव्यम् ॥

निहितं पिशानादिकेनऽथ । कर्दमजंतुना वा संतृतं । ला-
ञ्छितं मुद्दिने नामविनादिना च यदीतं पूतशर्करादिकं गुदस-
हसद्वादिहं द्रव्यमुद्दिष्याद्वाथ देयं स उन्निन्नदोषो भवति
ज्ञातव्यः । पिपीलिकादिवेशदर्शनादिति ।

मालारोहणं दोषं निरूपयन्नाह—

निस्सेणीकट्टादिहि

निहितं पूयादियं तु घेत्तुणं ।

मालारोहं किञ्चा

देयं मालारोहणं नाम ॥ २३ ॥

निःश्रेणीकाष्ठादिभिः निहितं पूयादिकं तु गृहीत्वा ।
मालारोहं कृत्वा देयं मालारोहणं नाम ॥

निःश्रेण्या काष्ठादिभिर्हेतुभूतैर्मालारोहणं कृत्वा मालं
द्वितीयगृहभूमिमालुष्यं गृहोर्ध्वभागं चारुण्यं निहितं स्यापितमपू-
यादिकं मंडकलद्दुःशर्करादिकं गृहीत्वा देयं स मालारोहो
नाम दोषः । दातुरपापदर्शनादिति ॥ २३ ॥

अच्छेद्यदोषस्वरूपमाह—

रायाचौरादीर्हि य संजदभिक्षासमं तु दद्वृगं ।
 भीहेदूण णिजुजं अञ्छिजं होदि णाद्वं ॥
 राजचौरादिभिक्ष संयतभिक्षाश्रमं तु दृष्ट्वा ।
 भीषयित्वा नियुक्तं आछेयं भवति ज्ञातव्यम् ॥

संयतानां भिक्षाश्रमं दृष्ट्वा राजा चौरादय एवमाहुः
 इदुम्भिकान् यदि संयतानामानानां भिक्षादानं न कुरु (र्व)
 ते तदानीं युष्माकं द्रव्यमपहरामो ग्रामाद्वा निर्वापयाम इति ।
 एवं राजा चौरादिभिर्वा इदुम्भिकान् भाषयित्वा नियुक्तं
 नियोजितं यदन नात्र तदाच्छेयं नामदोषो भवति ज्ञातव्यः ।
 इदुम्भिनो भयकरणादिति ॥ २४ ॥

अनीशार्थदोषस्वरूपं विदुषवभाह—

अणिसद्वं पुग दुविहं
 इस्सरमह णिस्सरं च दुवियपं ।
 पढमिस्सर सारक्खं
 वत्तावत्तं च संघाडं ॥

अनीशार्थः पुनर्द्विविधः ईश्वरोथानीश्वरः चतुर्विकल्पः
 प्रथम ईश्वरः सारक्षः व्यक्तोऽव्यक्तश्च संघाटः ॥

अनीशार्थोऽप्यपानदंतुः । स पुनर्द्विविध ईश्वरो - व

श्वरश्च । अथवाऽघनेश्वर इति पठः । अनीगोऽपचानोऽर्थः
 कारणं यद्यौदनादिरूप्य तदौदनादिरूपनीशार्थं तदुपरमे यो
 दोषः सोऽपनीशार्थः कारणो कार्योत्पत्त्यादिति । स चानीशा-
 र्थो द्विविधः ईश्वरानीश्वरमेवेन । द्विविधोऽपि चतुर्विधः ।
 मयम ईश्वरः दानस्य सात्तः सहास्येति इति सारसः यद्य-
 पि दातुमिच्छति तथापि दातु न लभतेऽन्ये विघातं कुर्वन्ति
 तत्तस्य ददनः स ईश्वरो ददाति अन्ये चामान्यपुरोहितादयो
 विघातं कुर्वन्ति, एवं यदि नदाद्यं गृह्यते मयम ईश्वरो नामै-
 कमेदोऽनीशार्थो दोष इति । तथानीश्वरोऽश्वानहेतुर्यस्य
 दानस्य तद्दानमनीशार्थं दोषोऽपनीशार्थः इत्युच्यते कार्ये कार-
 णोपचारात् । स चानीशार्थस्त्रिवक्तरो व्यक्तोऽव्यक्तः संघाट-
 कः । दानादिरूप्यानीश्वरः स्वामी न भवति किन्तु व्यक्तः
 भेदापूर्वकारी तेन दीयमानं यदि गृह्णाति तदा व्यक्तोऽनीश्वरो
 नामानीशार्थो दोष इति । तथा दानस्यानीश्वरस्थया (दा)
 व्यक्तोऽभेदापूर्वकारी भवति तेन दीयमानं यदि गृह्णाति
 तदव्यक्तानीश्वरो नामानीशार्थ इति । तथा संघटकेन व्यक्ता-
 व्यक्तान्श्वरेण दीयमानं यदि गृह्णाति तदव्यक्ताव्यक्त-
 संघाटान्श्वरो नामानीशार्थो दोषोऽप्यदर्शनादिति । अय-
 वैवं ग्राह्यं, ईश्वरेण प्रभुणा व्यक्तेनाव्यक्तेन वा यत्सारसं
 यत्प्रतिपिदं तदनं यदि सायु गृह्णाति तदा व्यक्ताव्य-
 क्तेश्वरो नामानीशार्थो दोषः । तथानीश्वरेण प्रभुणा व्यक्ते-
 नाव्यक्तेन वा यत्प्रतिपिदं सारस्यं दानं तद्यदि गृह्णाति

साधुम्नदा व्यक्ताव्यक्तानीश्वरो नामानीशार्थो दोषः । तथा
संघटनः सवशय एकां ददात्परतो निषेधयति दानं तद्यथाभू-
वं घटे पृथगनि साधुम्नदा संघाटको नामानीशार्थो दोष
इति । ईश्वरो व्यक्ताव्यक्तसंघाटभेदेन द्विविधः । अनीश्वरो
व्यक्ताव्यक्तसंघाटभेदेन द्विविध इति । अत्र चशब्दः समुच्च-
यार्थो दृष्टव्यः । ईश्वरां द्विविधः । अनीश्वरो द्विविधः । प्रथम
ईश्वरेण व्यक्ताव्यक्तसंघटकेन वा मारुतं ऽनीशार्थः । द्विती-
योऽनीश्वरेण व्यक्ताव्यक्तसंघटकेन वा संरक्ष्योऽनीशार्थ
इति अथवा व्यक्तेनाव्यक्तेन चोऽरेण मारुतं मथम ईश-
रानीशार्थो द्विविधः । तथा व्यक्तेनाव्यक्तेन चानीश्वरेण
सारुतं, द्वितीयोऽनीश्वरोऽनीशार्थो द्विविध इति । तथा
संघटकेन वा सारुतं पृथग्भूतोऽप्ये दोषोऽनीशार्थो दृष्टव्यः
सर्वत्र विरोधदर्शनादिति । अथवा निष्कृष्टो सुक्तो न निष्कृष्टो
ऽन्विष्टो निवारितः स च द्विविधः ईश्वरोऽनीश्वराद्य । ईश्वरेण
निष्कृष्टोऽनीश्वरेणऽन्विष्टः ईश्वरश्चतुर्दोऽनीश्वर इति ।
मथमः ईश्वरः साक्षात् व्यक्तोऽव्यक्तः संघटकः । तथानीश्वरो
वि साक्षात् उद्वेगोऽव्यक्तः संघाटकः । अत्र दिव्युक्तः साक्षात्-
बालो व्यक्तः द्वयोः स्वामित्वं संघाटकः । एवमानीश्वरोऽपि
दृष्टव्यः इति । एतैरन्विष्टं निषिद्धं दत्तं वा दानं यदि गृह्यते
कदा निष्कृष्टो नाम दोषो भवति विरोधदर्शनादिति ॥ २५ ॥

सत्यादनदोषः न प्रतिपादयन्नाह —

वादीदूदणिमित्ते आजीवं वणिवगं य तेगिच्छे ।

वालं स्वयं मण्डयति मण्डननिमित्तं वा कर्षोपदिशति यस्मै
 दात्रे स तेन भक्तः सन् दानाय प्रवर्तते तद्दानं गृह्णाति साधु-
 स्नस्य मण्डनघातीनामोत्पादनदोषः । तथा वालं स्वयं
 क्रीडयति क्रीडानिमित्तं च क्रियोपदिशति यस्मै दात्रे स
 दाता दानाय प्रवर्तते तद्दानं गृह्णाति साधुस्वस्य क्रीडनघाती
 नामोत्पादनदोषः । तथा येन क्षीरं भवति येन च विघानेन
 बालाय क्षीरं दाते तदुपदिशति यस्मै दात्रे स भक्तः सन्
 दाता दानाय प्रवर्तते तद्दानं यदि गृह्णाति तदा तस्य क्षीरघा-
 तीनामोत्पादनदोषः तथा स्वयं स्वापयति स्वापनिमित्तं विघा-
 नं चोपदिशति यस्मै दात्रे स दाता दानाय प्रवर्तते तद्दानं यदि
 गृह्णाति तदा तस्याम्बघाती नामोत्पादनदोषः । कथमयं दोष
 इति चेत् आध्यायविनाशमार्गदूषणादिदर्शनादिति ॥२८॥

दूतनामोत्पादनदोषं विवृण्वन्नाह—

जलस्थलायासगतं स्यपरगामे सदेशपरदेशे ।
 संबन्धिवयणयणं दूरीदोषो ह्वादि एसो ॥

जलस्थलाकाशगतं स्वपरग्रामे स्वदेशपरदेशे ।
 संबन्धिवचननयनं दूतदोषः भवति एषः ॥

स्वग्रामात्स्वग्रामं गच्छति जले नावा तथा स्वदेशात्पर-
 देशं गच्छति जले नावा तत्र तस्य गच्छतः कश्चिद् गृहस्य
 चरमाह—भट्ट, रक्त । मदीयं संदेशं गृहीत्वा गच्छ स साधुस्वस-

मन्थिनो वपनं मोत्या निरेदयति धर्मं प्रतिने न परमाय-
 स्यः परदेशरणस्य तद्वपनं भुम्भा तुष्टः सन् दानादिकं ददाति
 तरानादिकं यदि माधुर्यं ह्यति तदा तस्य दूतकर्मणोत्पादन-
 दोषः । तथा स्वने गच्छत आकाशे च गच्छतः साधोर्भस्त्रम्-
 धिरवपननपनं हरमावात्परश्रामे स्वदेशात्परदेशे, यस्मिन् मामे
 तिष्ठति स स्वप्राय इत्युच्यते, तथा यस्मिन् देशे तिष्ठति बहु-
 नि दिनानि स्वदेश इत्युच्यते । इत्येवं जनपदं स्थलगतपा-
 दाश्रमं च तद्दूतेन नोपयते इति तद्दूतमित्युच्यते । यदेतत्सम्-
 न्थिनो वपनस्य नपनं स एव दूतदोषा भवति । दूतकर्म शा-
 सनदोषादेति दोषदर्शनादिति ॥ २९ ॥

निमिचस्वरूपमाः—

व्यंजनमंगं च सरं छिण्णं भूमं च अंतरिक्षं च ।
 लक्षणं सुविणं च तद्वा अष्टविहं होहणेमित्तं ॥
 व्यंजनमंगं च स्वरः छिन्नः भूमिश्च अंतरिक्षं च ।
 लक्षणं स्वप्नः च तथा अष्टविधं भवति निमित्तं ॥

स्वप्नं दशकृतलक्षादिकं । अहं च शरीरावपवः ।
 सरः शब्दः । छिन्नः छेदः, खट्वादिबहरो षट्वादिच्छेदो
 वा । भूमं भूमिविभागः । अंतरिक्षमादित्यपृथापृथवास्तमनं ।
 लक्षणं नन्दिशवर्तदशवकादिकं । स्वप्नश्च सुषुप्त्य हस्ति-
 विमानमहिषरोहणादिदर्शनं च तथाष्टवकारं भवति निमि-

चं । व्यञ्जनं दृष्ट्वा यच्छुभाशुभं ज्ञायते पुरुषस्य तद्व्यञ्जनं
 निमित्तमित्युच्यते । तथाङ्गं शिरोग्रीवादिकं दृष्ट्वा पुरुषस्य
 यच्छुभाशुभं ज्ञायते तदङ्गं निमित्तमिति । तथा यं स्वरं श-
 ब्दविशेषं श्रुत्वा पुरुषस्यान्यस्य वा शुभाशुभं ज्ञायते तत्स्वर-
 निमित्तमिति । यं प्रहारं छेदं वा दृष्ट्वा पुरुषस्यान्यस्य वा
 शुभाशुभं ज्ञायते तच्छिन्ननिमित्तं नाम । तथा यं भूमिविभागं
 दृष्ट्वा पुरुषस्यान्यस्य वा शुभाशुभं ज्ञायते तद्भूमिनिमित्तं नाम ।
 यदन्तरिक्षस्य व्यवस्थितं ग्रहयुद्धं ग्रहास्तपनं ग्रहनिर्घातादिकं
 समीक्ष्य प्रजायाः शुभाशुभं विबुध्यते तदन्तरिक्षं नाम । यत्ल-
 क्षणं दृष्ट्वा पुरुषस्यान्यस्य वा शुभाशुभं ज्ञायते तल्ल-
 क्षणनिमित्तं नाम । यं स्वप्नं दृष्ट्वा पुरुषस्यान्यस्य वा शुभा-
 शुभं परिच्छिद्यते तत्स्वप्ननिमित्तं नाम । तथा चशब्देन भू-
 मिगर्भेन्द्रिग्दाहादिकं परिगृह्यते । एतेन निमित्तेन भिसामु-
 त्याद्य यदि भुङ्क्ते तदा तस्य निमित्तनामोत्पादनदोषः । रसा-
 स्वादनदैर्न्यादिदोषदर्शनादिति ॥ ३० ॥

आजीवं दोषं निरूपयन्नाह-

जादी कुलं च सिप्यं तवकम्मं ईसरत्त आजीवं ।
 तेहिं पुण उप्पादो आजीव दोसो ह्वदि एसो ॥
 जातिः कुलं च शिल्पं तपःकर्म ईश्वरत्वं आजीवं ।
 तैः पुनः उत्पादः आजीवदोषो भवति एषः ॥

जातिर्मातृमन्ततिः । इत्थं पितृमन्ततिः । मातृमुदिः
 पितृमुदिर्वा । जिन्यर्धे मेरुविश्वपुस्तकादिकर्म हस्तविज्ञानं ।
 तरुर्धे तपोऽनुष्ठानं । ईश्वरन्धे च । क्षात्रीष्यतेऽग्नेनाभीरः ।
 क्षात्रवर्गो जाति इत्थं च निर्दिश्य जिन्यर्धे तरुःकर्मेश्वरत्वं च
 निर्दिष्टवार्त्तावनं करोति एतौ च क्षात्रीवरपनाभ्येतानि तेभ्यो
 जातिव्यपनादिभ्यः पुनस्त्याद् क्षात्राण्य योऽयं स आञ्जीर-
 शोषो भवत्येवः । शीपंगुहनेदीनत्वादितोपदर्शनादिति ॥३१॥

वर्नापवर्षपत्रं निरूपयन्नाह—

साणकिविणतिधिमांहुण-

पासंडियसवणकागदाणादी ।

पुण्णं णवेति पुदुठे

पुण्णेत्ति धणीवयं वयणं ॥

श्रावृःपणातिधिमाहणपाखंडिश्रमणकाकदानादिः ।

पुण्यं नवा इति पृष्टे पुण्यमिति धनीपकं वचनं ॥

शुनां, कृपणादीनां इष्टुष्पाध्यायार्तादीनां अतिपीनां म-
 ध्यान्कालागतानां भिक्षुकाणां, ब्राह्मणानां वांसादिभक्षिणां
 पासंडिनां दीप्तोऽभीरिनां, धरणांनामाञ्जीरदानां छात्राणां
 वा काकादीनां च यशानादिकं दीयते तेन पुण्यं भवति किं

वा न भवतीत्येवं पृष्टे दानपतिना, 'भवति पुण्यमिति' य-
द्येवं ब्रूयात्तद्वनीपकं वचनं दानपत्यनुकूलवचनं प्रतिपाद्य यदि
भुञ्जीत तदा तस्य वनीपकनामोत्पादनदोषः । दीनत्वादिदोष-
दर्शनादिति ॥ ३२ ॥

चिकित्सां प्रतिपादयन्नाह—

कोमारतणुतिगिंछारसायणविसभूदस्वारतंतं च
सालंकियं च सल्लं तिगिंछदोसो दु अष्टविहो ॥

कोमारतनुचिकित्सारसायनविषभूतक्षारतंत्रं च ।

शालकिकं च शल्यं चिकित्सादोषस्तु अष्टविधः ॥

कौमारं शालकिकं मासिकसावंत्सरिकादिग्रहप्रासनहेतुः
शास्त्रं तनुचिकित्साज्वरादिनिराकरणं कण्ठोदरशोषनकार-
णं च । रसायनं बलिपलितादिनिराकरणं बहुकालमीवि-
त्वं च । विषं स्थावरजंगमं सकृत्रिममेदभिन्नं । तस्य विषस्य
चिकित्सा विषागहारः । भूत (तः) पिशाचादि तस्य चिकित्सा
भूतापनयनशास्त्रं । क्षारतंत्रं क्षारद्रव्यं दृष्ट्यणादिशोषनकरं ।
शल्यकथा निर्वृत्तं शालाकिकं भक्षिपदलाद्पुद्ग्याशनं । शल्यं
भूमिशल्यं शरीरशल्यं च तोमरादिकं शरीरशल्यं, अस्थ्यादि-
कं भूमिशल्यं तस्यापनयनकारकं शास्त्रं शल्यमित्युच्यते ।
तथा विषापनयनशास्त्रं विषमिति । भूतापनयननिमित्तं प्राणं
भूतमिति, कार्यं कारणोपचारादिति । अथवा चिकित्साशब्दः

पत्येकमभिसम्बध्यते काकासितारकवदिति । एवमष्टप्रकारेण
चिकित्साशास्त्रेणोपकारं कृत्वाहारादिकं गृह्णाति तदानीं त-
स्याष्टप्रकारश्चिकित्सादोषो भवत्येष सावद्यादिदोषदर्श-
नादिति ॥ ३३ ॥

क्रोधमानमायालोभदोषान् प्रनिशदयन्नाह—

क्रोधेण य माणेण य मायालोभेण चापि उत्पादो
उत्पादणा य दोसो चदुर्विहो होदि णायव्वो ॥

क्रोधेन च मानेन च मायालोभेन चापि उत्पादः ।
उत्पादनश्च दोषः चतुर्विधो भवति ज्ञातव्यः ॥

क्रोधमानमायालोभेन च योऽयं भिक्षाया उत्पादः स उत्पादन-
दोषश्चतुष्प्रकारस्तेऽज्ञानव्य इति । क्रोधं कृत्वा भिक्षामुत्पादयति
आत्मनो यदि तदा क्रोधो नामोत्पादनदोषः तथा मानं गर्भं
कृत्वा यथात्मनो भिक्षादिकमुत्पादयति तदा मानदोषः । मायां
कुटिलभावं कृत्वा यथात्मनो भिक्षादिकमुत्पादयति तदा
मायानामोत्पादनदोषः । तथा लोभं कांक्षां मदहर्षं भिक्षां
यथात्मन उत्पादयति तदा लोभोत्पादनदोषो भावदोषादि-
दर्शनादिति ॥ ३४ ॥

पुनरपि तान् दृष्टान्तेन पोषयन्नाह—

क्रोधो य हत्थिकप्पे माणो वेणायडम्मि णयरम्मि ।

माया वाणारसिप् लोहो पुण राशियाणम्मि ॥

क्रोधश्च हस्तिकल्पे मानो येणात्तटे नगरे ।

माया वाराणस्यां लोभो राशियाने ॥३५ ॥

इतिह्यन्यत्तने कश्चित्साधुः क्रोधेन मिशामुत्पादित-
वान् । तथा येन्नातटनगरे कश्चित्संपन्नो मानेन मिशामुत्पादि-
तवान् । तथा वाणारस्यां कश्चित्साधुः मायां कृत्वा मिशामु-
त्पादितवान् । तयान्यः संयतो लोभं प्रदर्श्य राशियाने मिशा-
मुत्पादितवानिति । तेन क्रोधो इतिह्यल्पे, मानो येन्नातटनगरे
माया वाणारस्यां लोभो राशियाने इत्युच्यते । अत्र कया उत्ते-
द्य वाच्या इति ॥ ३५ ॥

पूर्वसंस्तुतिदोषमाह—

दायकपुरदो किञ्ची तं दाणवदी जशोधरो वेत्ति ।

पुञ्जीसंधुदि दोसा विस्तरिदे बोधणं चापि ॥

दायकपुरतःकीर्तिस्त्वं दानपतिः यशोधरो वा इति ।

पूर्वसंस्तुतिदोषो विस्मृते बोधनं चापि ॥

ददातीति दायको दानपतिः तस्य पुरतः कीर्तिं ख्यातं
(ति) ब्रूते । कथं, त्वं दानपतिर्यशोधरः स्वदीया कीर्तिर्वि-
भ्रुता लोके । यदातुरग्रतो दानग्रहणात्मागेव ब्रूते तस्य पूर्व-
संस्तुतिदोषो नाम जायते । विस्मृतस्य च दानसम्बोधनं

स्वं पूर्वं यदादानमभिरिदानीं किमिति कृत्वा निष्कृत इति म-
 ग्नोऽर्धे करोति यन्नस्यापि पूर्वमेस्तुतिदोषो भवतीति । यो
 कीर्तिं श्रूते, यत्तत्र स्वार्थं करोति तत्रैव पूर्वमेस्तुतिदोषो न-
 न्नापार्यकर्मण्यदोषदर्शनादिति ॥ ३६ ॥

पञ्चमस्तुतिदोषमाह—

पञ्चा संशुदिदोसो दाणं गृह्णित्वा तं पुणो क्तिं
 विक्रवादो दाणवदी तुज्ज जसो विस्सुदो वेंति ।
 पश्चात् संस्तुतिदोषः दानं गृहीत्वा तद् पुनःकीर्तिं ।
 विख्यातः दानपतिः तत्र यथाः विश्रुतं श्रूते ॥

यथासंस्तुतिदोषो दानमाहारादिकं कृत्वा उतः पुनः
 पश्चादेवं कीर्तिं श्रूते विख्यातस्यैव दानपतिस्त्वं, तत्र यतोवि-
 श्रुतमिति श्रूते यस्तस्य पश्चात् संस्तुतिदोषः, कार्ययपादिदो-
 षदर्शनादिति ॥ ३७ ॥

विद्यानाशोऽादनदोषमाह—

विज्ञा साधितसिद्धा तिससे आसापदाणकरणेहिं
 तससे माहृषेण य विज्ञादोसो दु उप्पादो ॥
 विद्या साधितसिद्धा तस्याः आशाप्रदानकरणैः ।
 तस्या माहात्म्येन च विद्यादोषस्तु उत्पादः ॥

विद्या नाम साधिवसिद्धा साधिना मती सिद्धा भवति
 तस्या विद्याया आशाप्रदानकार्येन तुभ्यम्हं विद्यामिमां दास्या-
 मितस्याश्च माहात्म्येन यो जीरति तस्य विद्योत्पादनो नाम
 दोषः आहाराद्याः शिष्या दर्शनादिनि ॥ ३८ ॥

मंत्रोत्पादनदोषवाद—

सिद्धे पठिदे मन्ते तस्स य आशाप्रदानकरणेण ।
 तस्स य माहूपेण य उपादो मन्तदोसो दु ॥
 गिद्धे पठिते मन्त्रे तस्य च आशाप्रदानकरणेण ।
 तस्य च माहात्म्येन च उपादो मन्त्रदोषस्तु ॥

सिद्धे पठिते मन्त्रे पठितवाप्येन यो मन्त्रः सिद्धिप्राप्तयि
 स पठितसिद्धो मन्त्रस्तस्य मन्त्रोत्पादानकरणेन तस्यैव मन्त्रे
 दास्यतीत्याद्याः इत्युक्त्या तस्या माहात्म्येन च यो जीरत्या-
 दास्यति च उपादो तस्य मन्त्रोत्पादनदोषः । जो कस्यार-
 व्यत्रिद पृथ्यादिदोषदर्शनादिनि ॥ ३९ ॥

अथवा विद्योत्पादनदोषो मन्त्रोत्पादनदोषश्चैव प्रादय-
 त्वात्तदोषवाद—

आहारदायमाणं विद्यामन्तेर्हि देवदाणं तु ।
 आहृत्य साविदद्या विद्यामन्तो ह्यो दोषो ॥४०॥
 आहारदायकाणां विद्यामन्त्रः देवदानां तु ।

आहूय साधितव्या विद्यामंत्रः भवेत् दोषः ॥ ४० ॥

आहारदार्ढ्या भोजनदानशीला देवता ध्यंतरदेवान विद्य-
या मंत्रेण साह्यानीय साधितव्यास्तासां साधनं क्रियते यदा-
नार्ये स विद्यादोषो मंत्रदोषश्च भवति । अथवाऽऽहारदायकानां
निमित्तं विद्यया मंत्रेण साह्य देवतानां साधितव्यं साधनं
क्रियते यत्र स विद्यामंत्रदोषः । अथ च पूर्वयोर्विद्यामंत्रदो-
षयोर्मध्ये निपातः इति कृत्वा नायं पृथग्दोषः पठितस्तपो-
रन्तर्मात्रादिति ॥ ४० ॥

चूर्णदोषमाह—

नेत्रस्संजनचुण्णं

भूषणचुण्णं च गत्तसोभयरं ।

चुण्णं तेणुत्पादो

चुण्णयदोसो हृवादि एसो ॥ ४१ ॥

नेत्रयोरञ्जनचूर्णं भूषणचूर्णं च गात्रशोभाकरं ।

चूर्णं तेनोत्पादः चूर्णदोषो भवति एषः ॥ ४१ ॥

नेत्रयोरञ्जनं चूर्णं चक्षुषोर्निर्मलीकरणनिमित्तमञ्जनं
द्रव्यरजः । तथा भूषणनिमित्तं चूर्णं येन चूर्णेन तिलकपत्र-
स्पर्शपादयः क्रियन्ते तद्भूषणद्रव्यरजः । गात्रस्य शरीरस्य
शोभाकरं च चूर्णं येन चूर्णेन शरीरस्य दीप्त्याद्यो भवा

तच्छरीरशोभानिमित्तं चूर्णमिति । तेन चूर्णेन योयमुत्पादो
भोजनस्य क्रियते स चूर्णोत्पादनामदोषो भवत्येष जीवि-
कादिक्रियया जीवनादिति ॥ ४१ ॥

मूलकर्मदोषं प्रतिपादयन्नाह—

अवसाणं वसियरणं

संजोजयणं च विष्पजुत्ताणं ।

भणितं तु मूलकर्म

एते उत्पादना दोषाः ॥ ४२ ॥

अवशानां वशीकरणं संयोजनं च विप्रयुक्तानां ।

भणितं तु मूलकर्म एते उत्पादना दोषाः ॥ ४२ ॥

अवशानां वशीकरणं यद्विप्रयुक्तानां च संयोजनं यत्क्रि-
यते तद्भणितं मूलकर्म । अनेन मूलकर्मणोत्पादो यो भक्ता-
दिकस्य स मूलकर्मदोषः । सुष्ठु लज्जाधामोगस्य करणा-
दिति । एते उत्पादनदोषास्त्वयोद्गमदोषाश्च सर्वे एते परित्या-
ग्या अथःकर्मोशदर्शनात् । एतेष्वथःकर्मोशस्य सद्भावोऽ-
स्ति यतः । तपान्ये च दोषाः जुगुप्सादमो दर्शनदूषणादयः
सम्भवन्ति येभ्यस्तेऽपि परित्याग्या इति ॥ ४२ ॥

अशनदोषान् प्रतिपादयन्नाह—

संकिदमक्खिदापिहिदं

संववहरणदायगुम्भिस्से ।

अपरिणदलित्तछोडिद

एणदोसाहं दस एदे ॥४३ ॥

शंकितम्राक्षितनिक्षिप्तपिहितसंज्यवहरणदायकोन्मिश्राः
अपरिणतलित्तत्यन्तः अशनदोषा दश एते ॥

शंकयोत्पन्नः शंकितः, विषयमाहारोऽथःवर्मणा निष्प
न्न उत नेति शंकां कृत्वा भुंक्ते यस्तस्य शंकितनामाशनदोषः ।
तथा म्रक्षितस्तैलाद्यभ्यवनस्तेन भाजनादिना दीपमानमाहार
पदि सृष्ट्वाति म्रक्षितदोषो भवति । तथा निक्षिप्तः श्यापि
तः, सचिच्छादिषु परिनिक्षिप्तमाहारं पदि सृष्ट्वाति साधुस्त-
दा तस्य निक्षिप्तदोषः । तथा विहितशुद्धादितः अथागुणेन
प्रागुक्तेन च महता पदबहुष्यमाहारादिकं तदावरणहृत्तिष्व
दीपमानं पदि सृष्ट्वाति तदा तस्य विहितमायाशनदोषः ।
तथा संध्यवहरण्ये दानार्थं संध्यवहारं कृत्वा पदि सृष्ट्वाति तदा-
र्थां पदि साधुसृष्ट्वाति तदा तस्य संध्यवहरण्यनाशनदोषः
तथा दायकः परिवेषकः, तेनागुदेन दीपमानमाहारं पदि
सृष्ट्वाति साधुस्तदा तस्य दायकनामाशनदोषः । तयोन्मि
श्रोऽथागुणेन द्रव्येण पृथिव्यादिसद्योनेन विध्वं उन्मिध्व इत्यु-
च्यते तं पद्यादौ उन्मिध्वनाशनदोषः । तथाऽपरिणतलित्तोऽर्थे
अपरिणोऽप्यादिकेनाप्यवहरण्ये दानादिके वा सृष्ट्वातेऽ

परिणतनामाशनदोषः । तथा लिप्तोऽवामुक्तवर्णादिभिसक्त-
स्तेन भाजनादिना क्षीयमानपाहारादिकं यदि घृण्यति तदा-
तस्य लिप्तनामाशनदोषः । तथा छोटिदं परित्यजनं भुजा-
नस्यास्थिर्याग्निसाध्रेमाहारस्य परित्यजनं गलनं परित्यजनं
यत्क्रियते तत्परित्यजननामाशनदोषः । एतेऽशनदोषा दशैव
भवन्ति ज्ञातव्या इति ॥ ४३ ॥

शंक्तिदोषं विष्णुनाह—

असणं च पाण्यं वा

खादीयमथ सादियं च अज्ज्ञाप्ये ।

कपियमकपियति य

मंदिद्धं शंक्तिं जाणे ॥ ४४ ॥

अशनं च पाण्यं वा खाद्यं अथ स्वाद्यं च अध्यात्मनि
कपियमकपियति च मदिद्धं शंक्तिं जानीहि

अतने भक्तादिषु, शान्तं दधित्वाग'दकं खाद्यं मृ-
कशाकवर्णादिषु, मय स्वाद्यं पलाकवर्णादिषु कपो-
दिषु । खाद्येभ्य स्वगतभेदात् प्र'यः । भक्ष्याभ्यं आगमे
येभ्यि वा कृत्वात् गोमवाहयितव्ययोग्यमिति मन्दिषु मत्त-
वर्णं मृदिषु जानीहि, आगमे द्विवेदभ्यं क'वमृ' नेविष-
येषु मन्दिषु स्वाहात् सुशो कदा शंक्तिनामाशनदोषं जानीति ।

अथवाध्यात्मे चेतसि किमधःकर्मसहितमुत नेति मन्दिग्यमा-
हारं यदि एषीषान्छंकिं जानीहि ॥ ४४ ॥

द्वितीयं अक्षितदोषमाह—

ससिणिद्धेण य देयं

हृत्थेण य भायणेण दब्धीण ।

एसो मःकिखददोसो

परिहरदब्धो सदा मुणिणा ॥४५॥

सस्निग्धेन च देयं हस्तेन च भाजनेन दब्ध्या ।

एषः अक्षितदोषः परिहर्तव्यः सदा मुनिना ॥ ४५ ॥

सस्निग्धेन हस्तेन भाजनेन दब्ध्या चटण्डुवेन परेयं
पक्तादिकं च यदि एष्यते तदा अक्षितदोषो भवति ।
तस्मादेव अक्षितदोषः परिहर्तव्यो मुनिना सम्पूर्णनादि-
सूक्ष्मदोषदर्शनादिति ॥ ४५ ॥

निक्षितदोषमाह—

समित्त पुढविआऊ

तेजहरिदं च वीयतसजीवा ।

जं तेसिमुयारि ठविदं

णिकिखतं होदि उब्भेयं ॥ ४६ ॥

उच्चारपातितवांतरुधिरवेश्या श्रमणिका अंगमृदिका ॥

मृतिः या बालं प्रसाधयति । सुंडी-मघपानलम्पटः ।
 रोगी व्याधिग्रस्तः । मृतकं, मृतकं श्पशाने परिसिप्यागतो
 यः स मृतक इत्युच्यते । मृतकमृतकेन यो जुष्टः सोऽपि मृतक
 इत्युच्यते । नऊंसय-न स्त्री न पुमान् नपुंसकमिति जार्नादि ।
 पिशाचो वाताद्व्युपहतः । नग्नः पटाघावरणरहितो गृहस्थः ।
 उच्चारं मूत्राधीनं कृत्वा य आगतः स उच्चार इत्युच्यते । पति-
 वो मूर्च्छागतः । वान्तश्छर्दि कृत्वा य आगतः । रुधिरं रुधि-
 रसहितः । पेश्या दासी । श्रमणिकाऽऽर्षिका । अथवा पंचश्रम-
 णिका रक्तपटिकादयः । अंगघ्रासिका अंगाभ्यंगनकारिणी ।
 ॥ ४९ ॥ तथा—

अतिवाला अतिबुद्धा

घासन्ती गर्भिणी च अंधलिया ।

अंतरिदा च निगण्णा

उद्यत्या अद्य नीचत्या ॥ ५० ॥

अतिवाला अतिबुद्धा प्रासायन्ती च गर्भिणी च अंधलिका
 अंतरिता वा निगण्णा उद्यत्या अथवा नीचत्या ॥ ५० ॥

अनिवाता अतिबुद्धा, अतिबुद्धा अनीकमतामस्ता ।
 घासवन्ती घासवन्ती उच्छिष्टा । गर्भिणी शुक्रमाश पेश्या

सिद्धा । भ्रंशलिता घक्षुरहिता । अन्नरिता हृद्यादिविर्म्य-
बहिता । भार्त्तानोवविष्टा । लघुःस्थाना सन्ननपदेशस्थिता ।
नीचस्था निम्नपदेशस्थिता । एवं दुग्धो वा बनिता च यदि
वदति तदा न प्राज्ञं भोजनादिकविति ॥ १० ॥ तथा—

पूयण पञ्जलणं वा

सारण पञ्छादनं च विज्झवणं ।

विद्या तद्दग्गिकर्जं

णिब्बादं घट्टणं चापि ॥ ५१

पूयकरणं प्रज्वालनं वा सारणं प्रच्छादनं च विष्यापन्नं
कृत्वा तथाभिकार्यं निर्वातं घट्टनं चापि ॥ ५१ ॥

पूयण—संपुषणं सुखवातेनाभ्येन वा अग्निना काष्ठादीनां
प्रज्वालनं मघोतनं वा सारणं काष्ठादीनामुत्कर्षणं, मष्णादनं
भस्पादिना विष्पापनं जम्बादिना कृत्वा तथाभ्येदपि अग्निवा-
र्यं, निर्वातं निर्वाणं काष्ठादिवरिष्पाणः, घट्टनं चापि हृद्या-
दिनापर्यं ॥ ५१ ॥ तथा—

लेवणमज्जणकम्मं

पियमाणं दारयं च गिरस्सविय ।

एवंविहादिया पुण

दाणं यदि दिति दायगा दोषा ॥

लेपनमार्जनकर्म पित्र्यं दारकं च निक्षिप्य ।

एवंविधादिकाः पुनः दानं यदि ददाति दायका दोषाः ॥

लेपे गोमयपर्द्रपादिना कुड्यादेर्मांर्जनं स्नानादिकं कर्म कृत्येति सम्बन्धः । पित्र्यं दारकं च स्नानमाददानं चालं निक्षिप्य स्पर्शत्वा, अन्यांश्चैवंविधादिकान् कृत्वा पुनर्दानं यदि दत्ते दायकदोषा भवन्तीति ॥ ५२ ॥

उन्मिथशोषमाह ।

पुण्ड्री आऊय तद्वा हरिदा बीया तसा य सज्जीवा ।
पंचेहिं तेहिं मिस्सं आहारं होदि उन्मिस्सं ॥ ५३ ॥

पृथिव्यापश्च तथा हरिता बीजानि त्रसाश्च सजीवाः ।

पंचामिस्तैः मिथ आहारः भवति उन्मिथः ॥

पृथिवी मृत्तिका, आपश्चापामुक्तः, तथा हरितकाया पत्र-
पुष्पफलादयः । बीयाणि-बीजानि यवगोधूमादयः । त्रसाश्च
सजीवा निर्जीवाः पुनर्मलमण्डे भविष्यन्ति दोषा इति । तैः
पंचभिर्भिथ आहारो भवत्युन्मिथः सर्वथा वर्जनीयो महादीप-
श्चि कृत्येति ॥ ५३ ॥

अपरिणतदोषमाह-

तिलतंडुलउसणोदय

चणोदय तुसोदयं अविद्धृत्यं ।

अण्णं तथाविहं वा

अपरिणदं णेव गेण्हज्जो ॥ ५४ ॥

तिलतंडुलोष्णोदकं चणोदकं तुपोदकं अविध्वस्तं ।

अन्यं तथाविधं वा अपरिणतं नैव गृह्णीयात् ॥ ५४ ॥

तिलोदकं तिलमसालनं । तंडुलोदकं तंडुलमसालनं । उष्णोदकं तप्तं भूत्वा शीतं च चणोदकं चणमसालनं । तुपोदकं तुपमसालनं । अविध्वस्तमपरिणतं अर्त्सापवर्णेगन्धरसापरित्यक्तं । अन्यदपि तथाविधमपरिणतं हरीतकीचूर्णादिना अविध्वस्तं । नैव गृह्णीयात् नैव प्राप्स्यति । एतानि परिणतानि प्रायाणीति ॥ ५४ ॥

लिप्तशेषं दिव्यवन्नाह-

गेरुय हरिदालेण च

सेडाय मणोसिलामपिठ्ठेण ।

सपवालोदणलेवे

ण व देयं करभायणे लित्तं ॥ ५५ ॥

गैरिकया हरितालेन वा

मेदिनीया मन्त्रः शिवया आभाषितो ।

मन्त्रः शिवयेव वा

देवं कर्मा लो विदे ॥ १५ ॥

मेदिनीया मन्त्रः शिवयेव, इति शिवयेव मेदिनीया मन्त्रः शिवयेव वा
मन्त्रः शिवयेव, मन्त्रः शिवयेव आभाषितो वा मन्त्रः शिवयेव वा
मन्त्रः शिवयेव मन्त्रः शिवयेव मन्त्रः शिवयेव वा मन्त्रः शिवयेव वा
मन्त्रः शिवयेव वा मन्त्रः शिवयेव वा मन्त्रः शिवयेव वा मन्त्रः शिवयेव वा

परिचयः शिवयेव

मन्त्रः शिवयेव मन्त्रः शिवयेव

मन्त्रः शिवयेव मन्त्रः शिवयेव

मन्त्रः शिवयेव मन्त्रः शिवयेव

मन्त्रः शिवयेव मन्त्रः शिवयेव ॥ १५ ॥

मन्त्रः शिवयेव मन्त्रः शिवयेव मन्त्रः शिवयेव मन्त्रः शिवयेव
मन्त्रः शिवयेव मन्त्रः शिवयेव मन्त्रः शिवयेव मन्त्रः शिवयेव

मन्त्रः शिवयेव मन्त्रः शिवयेव मन्त्रः शिवयेव मन्त्रः शिवयेव
मन्त्रः शिवयेव मन्त्रः शिवयेव मन्त्रः शिवयेव मन्त्रः शिवयेव
मन्त्रः शिवयेव मन्त्रः शिवयेव मन्त्रः शिवयेव मन्त्रः शिवयेव

अमाहारमपरं भुङ्क्ते यस्तस्य स्यक्तदोषो भवति । एते अज्ञानदोषाः
दश परिहरणीयाः । सावधकारणाच्चावद्यादेनोर्लोकाजुगुप्सा
नतदपेति ॥ ५६ ॥

संयोजनापमाणदोषान्नाह—

संजोयणा य दोसो

जो संजोएदि भक्तपाणं तु ।

अदिमत्तो आहारो

प्रमाणदोसो हवदि एसो ॥ ५७ ॥

संयोजनं च दोषः यः संयोजयति भक्तपानं तु ।

अतिमात्र आहारः प्रमाणदोषो भवति एषः ॥ ५७ ॥

संयोजनं च दोषो भवति यः संयोजयति भक्तपानं तु ।
शीतं भक्तं पानेनोष्णेन संयोजयति । शीतं वा पानं उष्णेन
भक्तादिना संयोजयति । अन्यदपि विरुद्धं परस्परं पक्षयदि सं-
योजयति तस्य संयोजननाम दोषो भवति । अतिमात्र आ-
हारः—अज्ञानस्य सम्यंजनस्य हृत्पीपमाणमुदकरूपोदरस्य यः
पूरयति, अतुर्थभागं चावशेषयति यस्तस्य प्रमाणभूत आ-
हारो भवति, अस्मादन्यथा यः कुर्यात्तन्पातिपात्रो नामाहा-
रदोषो भवति । प्रमाणातिरिक्ते आहारे शृङ्गीते स्वाध्यायो
न प्रवर्तते, पटावहणक्रियाः कर्तुं न शक्यंते, पुरादपश्च
संतापयन्ति, निद्रासलस्यादपश्च दोषा भाव्यंते इति ॥ ५७ ॥

सेटिकया मनःशिलया आमपिष्टेन ।

सप्रवालोदनलेपेन वा

देयं करमाजने लिप्तं ॥ ५५ ॥

गैरिकया रक्तद्रवेण, हरितालेन सेटिकया पटिकया पां-
 चमृषिकया, मनःशिलया आमपिष्टेन वा तंदूलादिचूर्णेन
 सप्रवालेन अपकशाकेन अप्रासुकोदकेन वा आर्द्रेणैव इस्तेन
 माजनेन वा यदेयं तल्लिप्तं नाम दोषं विजानीहि ॥ ५५ ॥

परिजनदोषमाह—

बहु परिसाडणमुञ्जिअ

आहारो परिगलंत दिजंतं ।

छंडिय भुंजणमहवा

छंडियदोसो हवे णेओ ॥ ५६ ॥

बहु परिसातनमुञ्जित्वा आहारं परिगलंतं दीयमानं ।
 त्यक्त्वा भुंजनमथवा त्यक्तदोषो भवेत् श्रेयः ॥५६॥

बहुपरिसातनमुञ्जित्वा बहुपरिसातनं कृत्वा भोज्यं स्तोत्रं
 त्याज्यं बहुपात्रहारेण सोऽपि बहुपरिसातनमित्युच्यते । आ-
 हारं परिगलंतं दीयमानं तक्रष्टतोदकादिभिः परिस्रवंतं छिद्र-
 इस्तैश्च बहुपरिसातनं च कृत्वाहारं यदि गृह्णाति त्यक्त्वा चै-

कमाहारमपरं भुंके यस्तस्य तपक्तदोषो भवति । एते अशनदोषाः
दश परिहरणीयाः । सावद्यकारणार्जावद्य(हेतोर्लो)कजुगुप्सा
तत्तश्चेति ॥ ५६ ॥

संयोजनाप्रमाणदोषानाह—

संजोयणा य दोसो

जो संजोएदि भक्तपाणं तु ।

अदिमत्तो आहारो

प्रमाणदोसो हवदि एसो ॥ ५७ ॥

संयोजनं च दोषः यः संयोजयति भक्तपानं तु ।

अतिमात्र आहारः प्रमाणदोषो भवति एषः ॥ ५७ ॥

संयोजनं च दोषो भवतिः यः संयोजयति भक्तं पानं तु ।
शीतं भक्तं पानेनोप्येन संयोजयति । शीतं वा पानं उष्णेन
भक्तादिना संयोजयति । अन्यदपि विरुद्धं परस्परं यद्यपि सं-
योजयति तस्य संयोजननाम दोषो भवति । अतिमात्र आ-
हारः—अशनस्य सव्यंजनस्य तृतीयभागमुदकरशोदरस्य यः
पूरयति, चतुर्थभागं चावशेषयति यस्तस्य प्रमाणभूत आ-
हारो भवति, अस्मादन्यथा यः कुर्याद्यस्यातिपात्रो नामाहा-
रदोषो भवति । प्रमात्यातिरिक्ते आहारे एहोते स्वाप्यापो
न भवन्ते, वटारइणकक्रियाः कर्तुं न शक्यन्ते, वररादपरच
संतापयन्ति, निद्रासस्यादपरच दोषा जायन्ते इति ॥ ५७ ॥

अंगारघूसदोषानाह-

तं होदि सयंगालं

जं आहारेदि मुच्छिदो संतो ।

तं पुण होदि सधूमं

जं आहारेदि णिदिदो ॥ ५८ ॥

तद् भवति सांगारं यत् आहरति मूर्छितः सन् ।

तत्पुनः भवति सधूमं यत् आहरति निदितः ॥ ५८ ॥

यदि मूर्छितः सन् शृद्धया मुक्तः आहारमभ्यवहरति
 भुंक्ते तदा तस्य पूर्वोक्तोऽङ्गारादिदोषो भवति, मुष्णु मुद्दि-
 दर्शनादिति । तत्पुनर्भवति स पूर्वोक्तो धूमो नाम दोषः, य-
 स्मादाहरति निदन जुगुप्समानो विरूपकमेतदनिष्टं मम, एवं
 कृत्वा यदि भुंक्ते यदानीं धूमो नाम दोषो भवत्येव, अन्तःतं
 क्लेशदर्शनादिति ॥ ५८ ॥

कारणमाह—

छर्हि कारणेहि असणं

आहारंतां वि आयरदि धम्मं ।

छर्हि चेव कारणेहि दु

णिज्जुद्धवंतो वि आचरदि ॥ ५९ ॥

पद्भिः कारणैः अशनं आहरस्यपि आचरति धर्मं ।
पद्भिः चैव कारणैः तु उद्भूतस्यपि आचरति ॥ ५९ ॥

पद्भिः कारणैः प्रयोजनैस्तु निरवशेषपशनमाहारं भो-
ज्यत्वापलेषपेयात्मकमभ्यवहारस्यपि भुंजानोऽप्याचरति चेष्ट-
यति-भनुष्ठानं करोति धर्मं चारित्र्यं । तथैव पद्भिः कारणैः प्र-
योजनैस्तु निरवशेषं जुगुप्सस्यपि परित्यज्यत्वाप्याचरति प्रति-
पालयति धर्ममिति संशयः । निष्काशं यदि भुंजते भोज्या-
दिकं तदा दोषः, कारणैः पुनर्भुजानोऽपि धर्ममाचरति साधु-
रिति सम्बन्धः । तथापरैः प्रयोजनैः परित्यज्यस्यपि भोज्या-
दिकं धर्ममेशचरति भाजनवग्नित्यामे दोषः सकारणत्वात्परि-
त्वागस्येति ॥ ५९ ॥

कानि तानि कारणानि वैभुक्तेऽश्नमित्याशंकायाम्—

वेणयवेजावने किरियाठाणे य संजमदठ ए ।
तथ पाणधम्मचिंता कुजा एदेहिं आहारं ॥ ६० ॥
वेदनावैयावृत्त्ये क्रियार्थं च संयमार्थं ।
तथा प्राणधर्मचिंता कुर्यात् एतैः आहारं ॥ ६० ॥

वेदनां क्षुद्रेदनाद्युपश्रयणीति भुंक्ते । वैषाह्यमात्मनो-
ऽप्येषां च करोमनि वैषाह्यवार्थं भुंक्ते । क्रियार्थं पटावश्यक-
क्रिया एव भोजनमन्तरेण न प्रवर्तते इति ताः प्रतिपालयामी-

ति भुंक्ते । संयमार्थं त्रयोदशविधं संयमं पालयामीति श्लोके, ब्र-
 धवाहारमन्तरेणैन्द्रियाणि मम विकृतानि भवन्ति तथा सति
 जीवदयां कर्तुं न शक्नोमीति प्राणसंयमार्थं इन्द्रियसंयमार्थं
 च भुंक्ते, तथा प्राणचिन्तया भुंक्ते, प्राणा दशमकागस्ति-
 ष्ठित ममाहारमन्तरेण, विशेषेणायुर्न तिष्ठतीत्येवं प्राणार्थं
 भुंक्ते । तथा धर्मचिन्तया भुंक्ते धर्मो दशमकारः उत्तमसमा-
 दित्तस्यो मम वशे न तिष्ठति भोजनमन्तरेण, समां मार्दवमा-
 र्जवं चेत्यादिकं कर्तुं न शक्नोत्ययं जीवोऽग्नमन्तरेणेति भुंक्ते ।
 नातिमात्रं धर्मसंयमयोः पुनरैक्यं समादिभेददर्शनादिति । एभिः
 पद्भिः कारणैराहारं कुर्याद्यतिरिति सम्बन्धः ॥ ६० ॥

अथ येः कारणैस्त्यजत्याहारं कानि तानीत्याशंकायामाह—

आतंके उपसर्गे तिरस्वणे वंभवेरगुत्तीओ ।

प्राणिदयातवहेऊ शरीरपरिहार वेच्छेदो ॥ ६१ ॥

आतंके उपसर्गे तितिक्षायां ब्रह्मचर्यगुप्तेः ।

प्राणिदयातपोहेतौ शरीरपरिहारे व्युच्छेदः ॥ ६२ ॥

आतंके आकस्मिकोत्थितव्याधौ धारणान्तिकपीडार्या
 सहितायां बाह्यजातायामःहारव्युच्छेदः परित्यागः । तयोपसर्गे
 दीप्ताविनाशहेतौ देवपानुपतिर्यग्वेतनकृते समुपस्थिते भोज-
 नपरित्यागः । तितिक्षायां ब्रह्मचर्यगुप्तेः सुष्ठु निर्मली
 करण्ये .सप्तमधातुसयायाहारव्युच्छेदः । तथा प्राणिदयाहेतौ

पयाहारं पृथगपि बहुपाणिनां पानो भवति तस्माद्ययाहारं
 न पृथगपीति श्रीरदयानिविषमहाःप्युच्छेदः । तथा त-
 पोदेहो द्वादशविधे तपस्यनशुनं नाम तरस्तद्य करोपीति तपो
 निविषमाहारप्युच्छेदः । तथा शरीरपरिहारे संन्यासकाले
 जरा मम थाप्यदानिहरी, रोगेषु च दुःसाध्यतमेन जुष्टः,
 कारणिकलत्वं च मम संजातं स्वाध्यायप्रतिश्च पश्यते, जी-
 विनन्दस्य च ममोपायो नास्तीत्येवं कारणे शरीरपरित्याग-
 स्तन्निमित्तो भक्तादिप्युच्छेदः । एतैः पदभिः कारणैराहा-
 रपरित्यागः चार्थः । न पूर्वैः सह विरोधो विषयविभागद-
 र्शनादिति, क्षुद्देहनादिषु सत्स्वपि आतंकः स्यात्, यदि प्र-
 चुरभीवदस्या वा पश्यते ततो भोजनादिपरित्यागं, शरीर
 पीदारहितस्य तपोविधानमिति न विरोधो विषयमेददर्शना-
 दिति । आहारोऽश्रानुवर्तते तेन सह संपंधो व्युच्छेदस्येति ॥

एतदर्थं पुनराहारं न कदाचिदपि कुर्यादिति प्रपंचयमाह—

ण चलाउसाउअट्टं ण शरीरस्सुवचयट्ट तेजट्टं ।

णाणट्ट संजमट्टंज्ञाणट्टं चैव भुंजेज्जां ॥ ६२ ॥

न चलायुःस्वादार्यं न शरीरस्योपचयार्थं तेजोर्थं ।

ज्ञानार्थं संयमार्थं ध्यानार्थं चैव भुंजीत ॥ ६२ ॥

न बलार्थ-मम बलं पुद्गादिसमं भुयादित्येवमर्थं न भुंक्ते
 नापुषोर्थ-मपायुर्हृदि यातिविति न भुंक्ते । न स्वादार्यं, शोभ-

नोऽस्य स्वादां मोत्रनायेन्देवपरं न भुंक्ते । न अर्गिष्णोऽ
 चगार्गं, गर्गां च म पुं सं मोमृद्दं वा मर्वात्ति न भुंक्ते ।
 नापि तेजोऽभं, शरीरस्य मम . र्हातिः स्फारणो येति न संवी-
 ताहारपित । मयेवमर्गं न हृफो विदुषं तदिं भुंक्तेऽन आइ-
 ङानार्थं . इतं स्वाऽयागे मम मवर्तेनामिति भुंक्ते । संगमार्थं,
 संगमो मम स्यादिति भुंक्ते । ध्यानार्थं चैव, आहारमन्तरेण
 न ध्यानं मवर्तेते यतो भुंक्ते यतिरिति । तयापि भुंक्ते इत्यन
 आइ ॥ ६२ ॥

णवकोटीपरिशुद्धं असणं वादालदोसपरिहीणं ।
 संजोजणाय हीणं प्रमाणसद्वियं विदिसुदिणं ॥
 नवकोटिपरिशुद्धं अशनं द्वाचत्वारिंशदोषपरिहीनं ।
 संयोजनया हीनं प्रमाणसहितं विधिसुदत्तं ॥ ६३ ॥

नवकोटिपरिशुद्धं । कास्ताः कोटयो मनसा कृतकारि-
 तानुमतानि तिस्रः कोटयः, तथा वचसा कृतकारितानुमतानि
 तिस्रः कोटयः, तथा कायेन कृतकारितानुमतानि तिस्रः कोट-
 य एताभिः कोटिभिः परिशुद्धमशनं, द्विचत्वारिंशदोषपरि-
 हीणं चद्रूपोत्पादैषणादोषरहितं, संयोजनयारहितं, प्रमाणस-
 रितं, विधिना दत्तं प्रतिग्रहोच्चस्थानपादोदकार्चनाप्रणमनम-
 नोवचनकायशुद्धयशनशुद्धिभिर्दत्तमुपनीतं, श्रद्धाभक्तिवृष्टिवि-
 ज्ञानालुंघताक्षमाशक्तियुक्तेन दात्रेति ॥ ६३ ॥ तथा—

विगार्दिगाल विधूमं छकारणसंजुदं कमविशुद्धं ।
 जत्तासाधणभेत्तं चोद्दसमलवज्जिदं भुंजे ॥ ६५ ॥
 विगतांगारं विधूमं पद्कारणसंयुक्तं क्रमाविशुद्धं ।
 यात्रासाधनमात्रं चतुर्दशमलवर्जितं भुंक्ते ॥ ६४ ॥

विगनांग रं, विगतधूपं, पद्कारणसंयुक्तं क्रमविशुद्ध-
 म्-कर्मफलं, यात्रासाधनमात्रं प्राणसंशरणार्थं अथवा मोक्ष-
 यात्रासाधननिमित्तं, चतुर्दशमलवर्जितं भुंक्ते साधुरिति संदन्धः ॥

अथ कानि चतुर्दशमलानीत्याह-

णहरोगजंतुअट्टी-

कणकुंडयपूयिचर्मरुहेरमांसाणि

बीजफलकंदमूला

छिण्णाणि मला चउद्दमा होंति ॥

नखरोमजंत्वस्थिकणकुंडपूयिचर्मरुधिरमांसानि ।

बीजफलकंदमूलानि छिन्नानि मलानि चतुर्दश भवंति

नखो, हस्तपादाद्गुह्यप्रथमा (म)रो मनुष्यजाति-
 शनिषट्तिगेजातिषट्षट्टी वा रोपवालः सोपि मनुष्यरि-
 र्येजातः । जन्तुर्जातः प्राणिरहितइरीहं । अरिय कंजाले
 कणकुंडयपूयिचर्मरुहेरमांसानि चतुर्दशमलानीत्याह-

मध्यन्तरसूक्ष्मावयवाः । पृथं, पकरुधिरं व्रणवलेदः चर्मग-
रीस्त्वक्प्रयमघातुः । रुधिरं द्वितीयो घातुः । मांसं रुधिरा-
घारं तृतीयो घातुः । बीजानि प्रा(म)रोहयोग्यावयव-
गोधूमादयः । फलानि जम्बाम्नाम्बाडकफलानि । कंदः कं-
दल्पधःमारोहकारणं । मूलं (ल्यं) पिणलाघघःपरो-
हनिमित्तं । छिन्नानि पृथग्भूतानि मलानि चतुर्दश भवन्ति ।
कानिचिदत्र महामलानि, कानिचिदलानि, कानिचिन्महा-
दोषाणि, कानिचिदलादोषाणि । रुधिरमांसास्थिचर्मपुया-
नि महादोषाणि सर्वाहारपरित्यागेऽपि प्रायश्चित्तकारणा-
नि द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियशरीराणि घालाश्चाहार-
त्यागकारणनिमित्तानि । नखेनाहारः परित्यज्यते । किंचि-
त्प्रायश्चित्तं क्रियते । फणकुंडबीजकंदफलमूलानि परि-
हारयोग्यानि यदि परिहर्तुं न शक्यन्ते भोजनपरित्यागः क्रि-
यते । तथा स्वशरीरे सिद्धभक्तौ कृत्वापां यदि रुधिरं पूयं च
गलति पारिवेशकशरीरः तदाहारस्य त्यागः । तद्विषयेऽ-
स्य मांसस्य पुनर्दर्शनेनाष्टप्रकारायां पिंडगुदौ न पठितानी-
ति पृथगुच्यन्ते इति ॥ ६५ ॥

दोषरहितं भुक्ते यतिरित्युक्ते किं तद्भुक्ते इत्याशंकायामाह-
पगदा असओ जह्या तह्यादो दव्वदोत्ति तं दव्वं ।
फासुगामिदि सिद्धेवि य

अप्पट्टकदं असुद्धं तु ॥ ६६ ॥

गता असवो यस्मात् द्रव्यत इति तत् द्रव्यं ।

प्रासुकमिति सिद्धेऽपि च आत्मार्थकृतं अशुद्धं तु ॥ ६६ ॥

द्रव्यभावतः प्रासुकं द्रव्यं भुङ्क्ते । द्रव्यगतप्रासुकमाह— प्र-
गता अवयवः प्राणिनो यस्मात्तस्माद्द्रव्यतः शुद्धमिति तद्द्रव्यं
यत्रैकेन्द्रिया जीवा न सन्ति न विद्यन्ते स आहारस्तद्द्रव्यतः
शुद्धः, द्वैन्द्रियादयः पुनर्थं स भीमा निर्जीवा वा सन्ति स
आहागे दूरतः परिवर्तनीयो द्रव्यतोऽ शुद्धत्वादिति । प्रासु-
कमिति अनेन प्रकारेण प्रासुकं सिद्धं निष्पन्नमपि द्रव्यं यथा-
त्पार्थ कृतमात्मनिमित्तं कृतं विन्तयति तदा द्रव्यतः शुद्धम-
प्यशुद्धमेव ॥ ६६ ॥

कथं परार्थकृतं शुद्धमित्याशंकायां दृष्टान्तेनार्थमाह—

जह मच्छयाण पयदे मदणुदये मच्छया हि मज्जंति
ण हि मंडूगा एवं परमदृक्कदे जदि विसुद्धो ॥ ६७ ॥

प्रथा मत्स्यानां प्रकृते मदनोदके मत्स्या हि मज्जंति ।

न हि मंडूका एवं परमार्थकृते यतिः विशुद्धः ॥ ६७ ॥

यथा मत्स्यानां प्रकृते मदनोदके यथा मत्स्यानां नि-
मित्ते कृते मदनकारणे जले मत्स्या हि स्फुटं मायन्नि विहली-
भवन्ति न हि मयदृका भेका नैव मायन्ति । यस्मिन्जले

मत्स्यास्तस्मिन्नेव मगहका अपि तथापि ते न विरघन्ते तद्धे-
 तोरमात्रात् । एवं परार्थे कृते मत्सादिके प्रवर्तमानोऽपि यति-
 र्विशुद्धस्तदनेन दोषेण न लिप्यते । कुटुम्बिनोऽथःकर्मादिदो-
 षेण गृह्यन्ते न साधवः । तेन कुटुम्बिनः साधुदानफलेन तं
 दोषमपास्य स्वर्गगामिनो मोक्षगामिनश्च भवन्ति सम्यग्दृष्टयः,
 मिथ्यादृष्टयः पुनर्मोक्षमवाप्नुवन्ति न दोष इति ॥ ६७ ॥

भावतः शुद्धमाह—

आधाकम्मपरिणदो

फासुगदब्बेवि बंधओ भणिओ ।

सुद्धं गयेसमाणो

आधाकम्मेवि सो सुद्धो ॥ ६८ ॥

अधःकर्मपरिणतः प्रासुकद्रव्येपि बंधको भणितः ।

शुद्धं गवेपयमाणः अधःकर्मण्यपि स शुद्धः ॥ ६८ ॥

प्रासुके द्रव्ये सति यद्यधःकर्मपरिणतो भवति साधु-
 र्यद्यात्मार्थं कृतं मन्यते गौरवेण तदासौ बन्धको भणितः
 कर्मधन्नाति शुद्धं पुनर्गवेपयमाणोऽथःकर्मविशुद्धं कृतकारि-
 तानुपतिरहितं यत्नेन पश्यन्नधःकर्मणि सत्यपि शुद्धोऽसौ
 यद्यप्यधःकर्मणा निष्कन्नोऽसावाहारस्तथापि साधोर्न बंध-
 इत्युः कृतादिदोषाभावादिति ॥ ६८ ॥

सर्वोवि पिंडदोषो

दब्बे भावे समासदो द्विविहो ।

दब्बगदो पुण दब्बे

भावगदो अप्परिणामो ॥ ६९ ॥

सर्वः अपि पिंडदोषः द्रव्ये भावे समासतो द्विविधः

द्रव्यगतो पुनः द्रव्ये भावगतो आत्मपरिणामः ६९

सर्वोऽपि पिंडदोषो द्रव्यगतो भावगतश्च समासतो द्वि-
मकारः । द्रव्यशुद्ध्यादिदोषसहितमध्यघः कर्मणा युक्तं द्रव्य-
गतमित्युच्यते तस्याद्द्रव्यगतः पुनर्द्रव्यमिति । भावतः पुनरा-
त्मपरिणामः शुद्धमपि द्रव्यं परिष्ठापानामशुद्ध्याऽशुद्धमिति
सस्याद्भावशुद्धिर्यत्नेन कार्या । भावशुद्ध्या सर्वं तत्परचरणं
ज्ञानदर्शनादिकं च व्यवस्थितमिति ॥ ६९ ॥

द्रव्यस्य भेदमाह—

सर्वेसणं च वि—

हेसणं च सुद्धासणं च ते कमसो ।

एसणसामिदिविसुद्धं

णिब्बियडमवज्जणं जाणं ॥ ७० ॥

सर्वेसणं च विद्वेषणं च शुद्धाशनं च ते कमशः ।

एषणासमितिविशुद्धं निर्विकृतमव्यंजनं जानीहि ७०

सर्वेषां चशब्देनासर्वेषां, विद्वेषणं चशब्देनाविद्वेषणं
शुद्धाशनं चशब्देनाशुद्धाशनं च ग्रहं । एषणासमितिविशुद्धं
सर्वेषामित्युच्यते । तथा विकृतेः पंचरसेभ्यो निष्क्रान्तं नि-
र्विकृतं शुद्धतलघृतदधिदुग्धशाकादिरहितं सौवीरशुष्कतक्रा-
दिसम्भितं विद्वेषणमित्युच्यते । तथा सौवीरशुष्कतक्रादि-
भिर्वर्जितमव्यञ्जनं पाकादवर्तारुणरूपं मनागप्यन्यथा न
कृतं शुद्धाशनमिति क्रमशो यथानुक्रमेण जानीहि । एत-
त्त्रिविधं द्रव्यमशनयोग्यं । अमर्त्राशिनं सर्वरससम्भितं सर्व-
व्यञ्जनैश्च सहितं कादाचिद्योग्यं कादाचिद्योग्यमिति । एव-
मनेन ग्यायेनेषणासमितिर्व्याख्याता भवति ॥ ७० ॥

तां वयं कुर्यादित्याशंकायामाह—

दवं खेतं कालं

भावं बलवीरियं च णाऊण ।

कुज्जा एषणसमिदिं

जहोवदिद्वं जिणमदम्मि ॥ ७१ ॥

द्रव्यं क्षेत्रं कालं भावं बलवीरियं च ज्ञात्वा ।

कुर्यात् एषणासमितिं यथोपदिष्टां जिणमते ॥ ७१ ॥

द्रव्यमाहारादिकं ज्ञात्वा, तथक्षेत्रं ज्ञात्वा नूपरुस-

स्निग्धादिकं ज्ञात्वा, तथा कांठं शीघ्रोष्णवर्षादिकं ज्ञात्वा
 तथा मासंपात्मपरिणामं श्रेद्रांमुत्साहं ज्ञात्वा, तथा क्षरीरस-
 मात्मनो ज्ञात्वा, तथात्मनो धीर्यं संहननं ज्ञात्वा कृपाद्वन-
 सपिनि जिनागमे पयोगदिष्टेति । अन्यथा यदि कृपाद्वन-
 पित्तश्लेष्मादिसमुद्भवः स्यादिति ॥ ७२ ॥

भोजनविभागपरिणाममाह—

अद्धममणस्त सर्वि-

जणस्त उदरस्त तदियमुदयेण ।

वाऊ संचरणहं

चउदधमवसेसये भिक्षु ॥ ७२ ॥

अर्धं अशनेन सब्यंजनेन उदरस्य तृतीयं उदकेन ।
 शायोः संचरणार्थं चतुर्थमवशोपयेत् भिक्षुः ॥ ७२ ॥

उदरस्यार्थं सव्यञ्जनेनाशनेन पूर्ये नृशीपभागं चोदर-
 स्योदकेन पूर्येद्वयोः संचरणार्थं चतुर्थभागमुदरस्यावशोपये-
 त् भिक्षुः । चतुर्थभागमुदरस्य तुच्छं कृत्वा पदावशोपयेत्-
 वाः सुप्तेन प्रवर्तते, प्यानाद्यवनादिकं च न शीयते, अग्नी-
 चादिकं च न भवेदिति ॥ ७२ ॥

भोजनयोग्यशालमाह—

सूरुदयत्यमणादो

णालीतिय वज्जिदे असणकाले ।

तिगदुगएगमुहुत्ते

जहणमज्झिम्ममुक्कस्से ॥ ७३ ॥

सूर्योदयास्तमनयोर्नाडीत्रिकवर्जितयोः अशनकाले
त्रिकद्विकैकमुहूर्ताः जघन्यमध्यमोत्कृष्टाः ॥ ७३ ॥

सूर्योदयास्तमनयोर्नाडीत्रिकवर्जितयोर्मध्येऽशनकालः ।
तस्मिन्नशनकाले त्रिषु मुहूर्तेषु भोजनं जघन्याचरणं द्वयोर्मुह-
ूर्तयोरशनं मध्यमाचरणं एकस्मिन् मुहूर्तेऽशनमुत्कृष्टाचरणमिति
सिद्धिभवतौ कृतायां परिणाममेतन्न भिक्षामलममानस्य प-
र्यटत इति ॥ ७३ ॥

∴ भिक्षार्थं प्रविष्टो मुनिः किं कुर्वन्नाचरतीत्याह—

भिक्ष्वा चरियाए पुण गुत्तीगुणशीलसंजमादीणं
रक्खंतो चरदि मुणी णिव्वेदतिगं च पेच्छंतो ७४
भिक्षाचर्यायां पुनः गुप्तिगुणशीलसंयमादीनां ।

रक्षन् चरति मुनिर्निर्वेदत्रिकं च प्रेक्ष्यमाणः ॥ ७४ ॥

भिक्षाचर्यायां प्रविष्टो मुनिर्मनोगुप्तिं वचनगुप्तिं काय-
गुप्तिं रक्षन् चरति । गुणान् मूलगुणान् रक्षन् चरति । तथा शील-
संयमादीन् रक्षन् चरति । निर्वेदत्रिकं चापेक्ष्यमाणः शरीरवै-
राग्यं संगवैराग्यं संसारवैराग्यं चापेक्ष्यमाण इत्यर्थः । तथा—

आणा अणवत्यावि य मिच्छत्ताराहणादणासो य
संजमविराधणावि य चरियाए परिहरेदंब्वा ७५
आज्ञा अनवस्थापि च मिथ्यात्वाराधनात्मनाशश्च ।
संयमविराधनापि च चर्यायां परिहर्तव्याः ॥ ७५ ॥

आणा-आज्ञा र्वांतरागशासनं रक्षयन् पाळयंश्चरतीति
सम्बन्धः । एतांश्च परिहरंश्चरति अनवस्था स्वेष्टामह-
च्चिरपि च, मिथ्यात्वाराधनं सम्पत्त्वपतिकूलाचरणं, आ-
त्मनाशः स्वमतिघातः, संयमविराधना चापि चर्यायां परिह-
र्तव्याः । भिक्षाचर्यायां मविष्टो ह्यनिरनवस्था यथा भवति
तथा चरति मिथ्यात्वाराधनात्मनाशः संयमविराधनाश्च यथा
न भवन्तीति तथान्तरायांश्च परिहरंश्चरति ॥ ७५ ॥

केनेऽन्तराया इत्याशंभवाह—

कागा मेज्झा छद्दी रोहण रुहिरं च अस्सुवादं च ।
जण्हूहिट्टामरिसं जण्हुवरि वदिक्कमो चेव ॥ ७६ ॥
काकोऽमेध्यं छर्दिः रोधनं रुधिरं चाश्रुपातश्च ।

जान्वधः आमर्शः जानूपरि व्यतिक्रमश्चैव ॥ ७६ ॥

काक उपलसणायो गृहीतस्तेन काकवकदयेनाद्यः परि-
सृज्यन्ते । गच्छतः स्थितस्य वा काकादयो पदुपरि व्युत्सर्गे
कुर्वन्ति तदपि काक इत्युच्यते सादृश्यात् काको नाम भोज-

नस्यान्नरायः । तथाऽग्नेयमशुनि तेन पादादिकं यद्विष्णु-
 तद्व्यमेदः । साहनपात्र, अग्नेय नापानरायः । तथा
 हार्दिकेपनमात्मनो यदि भवति । तथा रोषनं यदि कश्चिद्द-
 वादिकं करोति । तथा रुधिरमात्मनोऽन्यथा वा यदि पश्य-
 ति । अथग्नेन पूयादिकं च प्राद्यं । तथाऽश्रुगतो दुःखेना-
 त्मनो यद्यभ्युपगच्छन्ति परेषामपि सन्निहृष्टानां यथयदोषो
 भवेत् । तथा ज्ञान्यः आमर्शो ज्ञान्यः परामर्शः । तथा
 ज्ञान्गुरि व्यतिक्रमश्चैव । सर्वशान्तरायेण सम्बन्ध इति । तथा-

नाभिअधोणिगमणं पञ्चक्लियसेवना य जंतुवहो
 कागादिपिंडहरणं पाणीदो पिंडपटनं च ॥ ७७ ॥

नाभ्यधोनिर्गमनं प्रत्याख्यातसेवना च जंतुवधः ।

काकादिपिंडहरणं पाणितः पिंडपतनं च ॥ ७७ ॥

नाभ्यधो निर्गमनं नाभेरधो मस्तकं कृत्वा यदि निर्ग-
 मनं भवेत् । तथा प्रत्याख्यातस्य सेवना च, अन्वग्रहो यस्य
 वस्तुनस्तस्य यदि भक्षणं स्यात् । तथा जंतुवधः आत्मनोऽ-
 न्येन वा पुरतो जीववधो यदि क्रियते । तथा काकादिभिः
 पिंडहरणं यदि काकादयः पिण्डमपहरन्ति । तथा पाणिपात्रा-
 त्पिण्डपतनं भुंजानस्य पाणिपुटाद्यदि पिण्डो भासमात्रं वा
 पतति ॥ ७७ ॥ तथा-

पाणीए जंतुवहो मंसादीदंसणे य उवसग्गो ।

पादंतरग्भि जीवो संपादो भायणाणं च ॥ ७८ ॥

पाणौ जंतुवधः मांसादिदर्शनं च उपसर्गः ।

पादांतरे जीवसंपातो भाजनानां च ॥ ७८ ॥

पणिगत्रे जंतुवधो जन्तुरात्मनागत्य पाणौ भुंजानस्य यदि म्रियते । तथा मांसादिदर्शनं मांसं मृतपंचेन्द्रियशरीरं इत्येवपादीनां दर्शनं यदि स्यात् । तयोपसर्गो देविकाद्युपसर्गो यदि स्यात् । तथा पादान्तरे पंचेन्द्रियमीवो यदि गच्छेत् । तथा सग्यातो भाजनस्य परिपेपकस्तादृभाजनं यदि पतेत् ॥ ७८ ॥ तथा—

उच्चारं पस्त्रवणं अभोजगिहपवेशणं तद्वा पंडणं ।
उववेशणं सदंसं भूमिसंफास णिट्टुवणं ॥ ७९ ॥

उच्चारः प्रस्त्रवणं अभोज्यगृहप्रवेशनं तथा पतनं ।

उपवेशनं सदंशः भूमिसंस्पर्शः निष्ठीवनं ॥ ७९ ॥

उच्चार आसनो यद्युद्गमलम्युत्सर्गः स्यात् । तथात्सन्दि-
पस्त्रवणं मृशादिकं यदि स्यात् । तथा पर्यटनोऽभोजनगृहप्र-
वेशो यदि भवेत् चंडालादिगृहप्रवेशो यदि स्यात् । तथा
पतनमात्मनो मूर्च्छादिना यदि पतनं भवेत् । तयोपवेशनं
पञ्चुःशिश्यो भवेत् । तथा सदंशः सह दंशेन बर्त्तने इति सदंशः
शरीरविषेदि दष्टः स्यात् । तथा भूमिसंस्पर्शः सिद्धपक्षौ

कृतायां हस्तेन भूमिं यदि स्पृशेत् । तथा निष्ठीवनं स्वैर्न यदि
श्लेष्मादिकं क्षिपेत् ॥ ७९ ॥ तथा—

उदराकृमिणिर्गमणं अदत्तग्रहणं पहारगामडाहो
पादेण किञ्चि गहणं करेण वा जं च भूमौ ८०
उदरकृमिनिर्गमनं अदत्तग्रहणं प्रहारो ग्रामदाहश्च ।
पादेन किञ्चिद्ग्रहणं करेण वा यच्च भूमौ ॥ ८० ॥

उदराद्यदि कृमिनिर्गमनं भवेत् । तथा अदत्तग्रहणमद-
त्तं यदि किञ्चिद् स्पृशेत् । तथा प्रहार आत्मनोऽन्यस्य वा
स्वर्गादिभिर् यदि प्रहारः स्यात् । तथा ग्रामदाहो यदि स्यात् ।
तथा पादेन यदि किञ्चिद् स्पृशेत् । तथा करेण वा यदि किञ्चि-
द् स्पृशेत् भूमेरिति सर्वप्राशनस्यान्तरायो भवतीति सम्बन्धः ।
॥ ८० ॥ तथा—

एते अण्णे बहुगा कारणभूता अभोजनस्तेह ।
बीहणलोगदुगच्छणसंजमणिवेदणहं च ॥ ८१ ॥
एतेऽन्ये बहवः कारणभूता अभोजनस्तेहं ।
मयलोकजुगुप्सासंयमानिवेदनार्थं च ॥ ८१ ॥

एते पूर्वोक्ताः काकाशयोऽन्तरायाः कारणभूता भोजन-
परित्यागस्य द्वात्रिंशत् । तत्रान्ये च पहरश्चेदालादिस्पर्शक-
ण्डेऽपरायसायदिकसम्यामशननृपानमरणाद्योऽ्यानपरित्याग-

हेतवः । भयलोकजुगुप्सायां संवमनिर्देनार्थे च यदि कि-
चित्त्वात् भयं राज्ञः स्यात्, तथा लोकजुगुप्सा च यदि
स्यात् तथाप्याहारत्वात् । संवमार्थे चाहारत्वात् निर्दे-
नार्थे चेति ॥ ८१ ॥

पिद्युत्प्रपञ्चिकाः—

जेणेह पिडसुद्धी उवदिह्वा जेहि धारिता सम्मं ।
ते वीरसाधुवग्गा तिरदणसुद्धिं मम दिसंतु ॥ ८१
येरिह पिडशुद्धिः उपदिष्टा येः धारिता सम्यक् ।
ते वीरसाधुवर्गाः तिरदणसुद्धिं मम दिशंतु ॥ ८१

सूत्रकारः फलार्थी माह—येरिह पिद्युत्प्रपञ्चिका येरत्वं
धारिता सेविता सम्पदविधानेन ते वीरसाधुवर्गाः तिरदण-
सुद्धिं मम दिशन्तु मम वदन्तु ॥ ८१ ॥

इत्यापारवृणो बगुनन्दिरिचित्तापो पिद्युत्प्रपञ्चिकानाम्

पद्युत्प्रपञ्चिकाः ॥ ६ ॥

षडावश्यककारः ॥ ७ ॥

प्रायेण जापते पुंसां बीतागतस्य दर्शनम् ।

तद्दर्शनविरक्तानां मयेज्जन्मापि निष्फलम् ॥ १ ॥

षडावश्यकक्रियं मूलगुणान्तर्गतमधिकारं प्रपञ्चेन वि-
दुष्यन्न मयमतरं तावन्नमस्कारमाह—

काञ्चणमोक्षारं अरहंताणं तदेव सिद्धाणं ।

आहरियउवज्ज्ञाप लोगाम्मिय सब्वसाहुणं ॥

कृत्वा नमस्कारं अर्हतां तथैव सिद्धयानां ।

आचार्योपाध्यायानां लोके च सर्वसाधुनाम् ॥ १ ॥

कृत्वा नमस्कारं, केपामर्हतां तथैव सिद्धयानां, आचार्यो-
पाध्यायानां च लोके च सर्वसाधुनां । लोकशब्दः प्रत्येक-
मभिसम्बध्यते । कारशब्दो येन तेन पृष्ठी संजाताऽन्यथा
धुनइवतुर्था भवति । अर्हत्सिद्धाचार्योपाध्यायसाधुभ्यो लोके
आस्मिन्मस्कृत्वा आवश्यकनिर्णयुक्तिं वक्ष्ये इति सम्बन्धः सा-
पेक्षत्वात् कृतान्तप्रयोगस्येति ॥ १ ॥

नमस्कारपूर्वकं मयोजनमाह—

आवासयाणिज्जुत्ती वोच्छामि जहाकमं समासेण

आयरिपरंपराए जहागदा आणुपुन्वीए ॥२॥

आवरयकनिर्धुक्ति वक्ष्ये यथाक्रमं समासेन ।

आचार्यपरंपरया यथागतानुपूर्व्या ॥

आवरयकनिर्धुक्ति वक्ष्ये । यथाक्रमं क्रमपनतिलंघ्य
परिवाटया । समासेन संक्षेपतः । आचार्यपरंपरया यथागता-
नुपूर्व्या । येन क्रमेणागता पूर्वाचार्यपराद्वेद्य संक्षेपतोऽप-
ि तेनैव क्रमेण पूर्वागमकर्म चापरित्यज्य वक्ष्ये कथयिष्या-
मीति ॥ २ ॥

सावत्पंचनमस्कारनिर्धुक्तिमाह—

रागहोसकसाए य इंद्रियाणि य पंच य ।

परिसहे उपसर्गो णासयंतो णमोरिहा ॥ ३ ॥

रागद्वेषकषायांश्च इंद्रियाणि च पंच च ।

परीषहान् उपसर्गान् नाशयद्भ्यो नमः अर्हद्भ्यः ॥३॥

रागः स्नेहो रतिरूपः । द्वेषोऽप्रीतिरतिरूपः । कषायाः
क्रोधादयः । इंद्रियाणि चतुरादीनि पंच । परीषहाः क्षुदा-
दयो द्वाविंशतिः । उपसर्गा, देवादिकृतसंक्लेशाः । तान् रागद्वे-
षरूपायेन्द्रियपरीषदोपसर्गान् स्वतः कृतकृतपरिषदोऽप्यंशानिनां
नाशयद्भ्यो विनाशयद्भ्योऽर्हद्भ्यो नम इति ॥ ३ ॥

अर्हन्तः कथा निरुत्था उच्यन्त इत्याह—

अरिहन्ति णमोकारं

अरिहा पूजा सुरुत्तमा लोए ।

रजहन्ता अरिहन्ति य

अरहन्तो तेण उचंदे ॥ ४ ॥

अर्हन्ति नमस्कारं अर्हाः पूजायाः सुरोत्तमा लोके ।

रजोहन्तारः अरिहन्तारश्च अर्हतस्तेन उच्यन्ते ॥ ४ ॥

नमस्कारमर्हन्ति नमस्कारयोग्याः । पूजाया अर्हा यो-
ग्याः । लोके सुराणामुत्तमाः प्रधानाः । रजसो भ्रानदर्शना-
वरण्योर्हन्तारः । अरेमोहस्यान्तरायस्य च हन्तारोऽपनेतारो
वस्मात्तस्मादर्हन्त इत्युच्यन्ते । येनेह कारणेनेत्यम्भुतास्ते-
नार्हन्तः सर्वज्ञाः सर्वलोकनाथा लोकेऽस्मिन्नुच्यन्ते ॥ ४ ॥

व्रतः किं ?

अरहन्तणमोकारं

भावेण य जो करेदि पयदमदी ।

सो सब्बदुक्खमोक्खं

पावदि अचिरेण कालेण ॥ ५ ॥

अर्हस्यमस्कारं भावने च यः करोति प्रयत्नमतिः ।

स सर्वदुःखमोक्षं प्राप्नोति अचिरेण कालेन ॥ ५ ॥

इत्यंभूतानामर्हतां नमस्कारं यः करोति भावने प्रयत्नमतिः ।
विः स सर्वदुःखमोक्षं प्राप्नोत्यचिरेण कालेनेति ॥ ५ ॥

दीर्घकालमयं जंतु उषिदो अट्टकम्महिं ।

सिदे घत्ते णिघत्ते य सिद्धेत्तमुपगच्छइ ॥ ६ ॥

दीर्घकालमयं जंतुः उषितः अष्टकर्मसु ।

सिते घ्वस्ते निघत्ते च सिद्धत्वमुपगच्छति ॥ ६ ॥

इलोकोज्यं । दीर्घकालमनादिसंसारं । अयं जन्तुर्जीवः । उषितः स्थितः अष्टसु कर्मसु ज्ञानावरणादिभिः कर्मभिः परिवेष्टितोऽयं जीवः परिणतः स्थितः । सिते कर्मबन्धे निघत्ते । निर्धत्ते परमकृतिसंक्रमोदयोदीरयोत्कर्षापरकर्षणरहिते इत्यस्ते प्रयाशमुपगते । सिद्धत्वमुपगच्छति । निर्धत्ते बन्धे घ्वस्ते सत्पर्यं जन्तुर्येषपि दीर्घकालं कर्मसु प्यश्चिन्नस्तथापि सिद्धो भवति सम्पद्गानाद्यनुष्ठानेनेति ॥ ६ ॥

तपोपापमाह—

आवेसणी सरीरे

इंदियभंडो मणो व आगारिओ ।

अर्चान्तः कथा निरुक्तया उच्यन्ते इति—

अरिहंति णमोकारं

अरिहा पूजा सुरुत्तमा लोप ।

रजहंता अरिहंति य

अरहंतो तेण उचंदे ॥ ४ ॥

अर्हति नमस्कारं अर्हाः पूजायाः सुरोत्तमा लोके ।

रजोहंतारः अरिहंतारश्च अर्हंतस्तेन उच्यन्ते ॥ ४ ॥

नमस्कारमर्हन्ति नमस्कारयोग्याः । पूजाया अर्हा यो-
याः । लोके सुराणामुत्तमाः प्रथमाः । रजसो ज्ञानदर्शना-
रक्ष्योर्हन्तारः । अरेमोहस्यान्तरायस्य च हन्तारोऽपनेतारो
आत्मात्तस्मादर्हन्ति इत्युच्यन्ते । येनेह कारणेनेत्यभ्युत्तान्ते-
र्हन्तिः सर्वज्ञाः सर्वलोकनाथा लोकेऽस्मिन्नुच्यन्ते ॥ ४ ॥

तः किं ?

अरहंतणमोकारं

भावेण य जो करेदि पयदमदी ।

सो सब्बदुक्खमोक्खं

॥ पावदि अचिरेण कालेण ॥ ५ ॥

अर्हत्तमस्कारं भावेन च यः करोति प्रयत्नमतिः ।

स सर्वदुःखमोक्षं प्राप्नोति अचिरेण कालेन ॥ ५ ॥

इत्थंभूतानामर्हतां नमस्कारं यः करोति भारेन मयत्नम-
तिः स सर्वदुःखमोक्षं प्राप्नोत्यचिरेण कालेनेति ॥ ५ ॥

दीर्घकालमयं जंतू उसिदो अट्टकम्महिं ।

सिदे घत्ते णिघत्ते य सिद्धेत्तमुपगच्छइ ॥ ६ ॥

दीर्घकालमयं जंतुः उपितः अष्टकर्मसु ।

सिते ध्वस्ते निघत्ते च सिद्धत्वमुपगच्छति ॥ ६ ॥

इलोकोऽयं । दीर्घकालमनादिसंसारं । अपि जन्तुर्जी-
वः । उपितः स्थितः भट्टसु कर्मसु ज्ञानावरणादिभिः कर्मभिः
परिवेष्टितोऽयं जीवः परित्यक्तः स्थितः । सिते कर्मवन्धे निघ-
त्ते । निर्धत्ते परमकृतिसंक्रमोदयोदीरणोत्कर्षापरकर्मण्यरहिते
ध्वस्ते मयाशमुपगते । सिद्धत्वमुपगच्छति । निर्धत्ते ध्वन्धे
ध्वस्ते सत्ययं जन्तुर्यद्यपि दीर्घकालं कर्मसु ध्वस्तितस्तथापि
सिद्धो भवति सम्यग्ज्ञानाद्यनुष्ठानेनेति ॥ ६ ॥

तयोपायमाह—

आवेसणी सरीरे

इंदियभंडो मणो व आगारिओ t:

धमिदन्व जीवलोहे

चावीसपरीसहस्रगीर्हि ॥ ७ ॥

आवेशनी शरीरं इंद्रियमांडानि मनो वा आकरी ।

ध्मातव्यं जीवलोहं द्वाविंशतिपरीपहामिभिः ॥ ७ ॥

धावेसनी चुडों यत्रांगारणि क्पिपने । शरीरे किंविशि-
ष्टे, आवेशनीभूते । इन्द्रियाण्येव मायदमुत्स्कारभूतं सद्दंश-
कामीरणी हस्तकूश्रनदिकं । मनस्त्राकरी चेता उपाध्यापो
लोहकारः । ध्मानव्यं दःष निर्मलीकर्तव्यं । जीवलोहं जीव-
धातुः । द्वाविंशतिपरीपहाग्निना । एवं द्वाविंशतिपरीपहा-
ग्निना कर्मबन्धे स्वस्ते चुड्डीकृतं शरीरं त्यक्त्वेन्द्रियाणि चोप-
स्कारणभूतानि परित्यज्य निर्मलीभूतं जीवमुत्सृज्य गृहीत्वा
मनः केवलज्ञानमाकरी सिद्धत्वमुपगच्छति सिद्धो भवतीति
सम्बन्धः । तस्मात् सिद्धत्वयुक्तानां सिद्धानां नमस्कारं धायेन
यः करोति प्रयत्नमतिः (स) सर्वदुःखमोक्षं प्राप्नात्यचिरे-
ण कालेनेति ॥ ७ ॥

आचार्यस्य निरुक्तिमाह—

सदा आचारविद्वण्डू सदा आयरियं चरे ।

आचारमाचारवंतो आयरिओ तेण उच्चदे ॥८॥

सदा आचारविद् सदा आचरितं चरः ।

आचारमाचारयन् आचार्यः तेन उच्यते ॥ ८ ॥

श्लोकोऽयं । सदा सर्वकालं आचारं वेत्तीति सदाचार-
विन् राशौ दिने आचारस्य परमार्थसंवेदनं यस्मिन् युक्ततोऽयः ।
वा सदाचारः शोभनाचारः सम्यग्ज्ञानराशश्च सदा सर्वकाल-
माचरितं च आचरितं गणधरादिरभिप्रेतं चेष्टितं चरतीति
वा चरितं चरोऽपवा चरणीयं श्रावणयोग्यं दीक्षाकालं
च शिक्षाकालं च चरितमिति कृत्कृत्य इत्यर्थः । आचा-
रमन्वान् माधुनाचारयन् हि यस्मात् प्रभासते तस्मादाचा-
र्य इत्युच्यते ॥ ८ ॥ तथा

जम्हा पंचविहाचारं आचरंतो प्रभासति ।

आयरियाणि देसंतो आयरिओ तेण बुद्धे ॥ ९ ॥

यस्मात् पंचविधाचारं आचरन् प्रभासते ।

आचरितानि दर्शयन् आचार्यः तेन उच्यते ॥ ९ ॥

श्लोकोऽयं । पंचविधमाचारं दर्शनाचारादियेषप्रकार-
माचारं वेत्तुयन् । प्रभासते ज्ञोयते । आचरितानि स्थानुष्ठा-
नानि दर्शयन् प्रभासते आचार्यस्तेन कारणेनोच्यते इति ।
एवं विशिष्टाचार्यस्य यो नमस्कारं करोति स सर्वदुःसप्तोर्ध-
माप्नोत्यविरेण कालेनेति ॥ ९ ॥

नारसंगे जिणवस्त्रादं सज्ज्ञायं कथितं बुधे ।

उवदेसह सज्ज्ञायं तेषुवज्ज्ञाउ उच्चदि ॥ १० ॥

द्वादशांगानि जिनाख्यातानि स्वाध्यायः कथितो बुधैः

उपदिशति स्वाध्यायं तेनोपाध्याय उच्यते ॥ १० ॥

द्वादशांगानि जिनाख्यातानि त्रिनः प्रतिपादितानि स्वाध्याय इति कथितो बुधैः पंडितैस्तं स्वाध्यायं द्वादशाङ्गवत्पूर्वरूपं यस्मादुपदिशति प्रतिपादयति तेनोपाध्याय इत्युच्यते । तस्योपाध्यायस्य नमस्कारं यः करोति मयत्नमतिः स सर्वदुःखमोक्षं प्राप्नोत्यचिरेण कालेनेति ॥ १० ॥

साधूनां निरुक्तितो नमस्कारमाह—

गिन्वाणसाधए जोगे सदा जुंजंति साधवो ।

समा सव्वेसु भुदेसु तह्वा ते सव्वसाधवो ॥ ११ ॥

निर्वाणसाधकान् योगान् सदा युंजंति साधवः ।

समाः सर्वेषु भूतेषु तस्मात् ते सर्वसाधवः ॥ ११ ॥

यस्मान्निर्वाणसाधकान् योगान् मोक्षप्रापकान् मूलगुणादितपोऽनुष्ठानानि सदा सर्वकालं रत्रिदिवं युंजन्ति तैरात्मानं योजयन्ति साधवः साधुचरितानि । यस्माद्य समाः समत्वपान्नाः सर्वभूतेषु सकलजीयेषु तस्मात्कारणाच्चे सर्वसाधव इत्युच्यन्ते । तेषां सर्वसाधूनां नमस्कारं भावेन यः करो-

वि प्रपन्नमतिः स सर्वदुःखमोक्षं करोत्यचिरेण कालेनेति ॥

पंचनमस्कारागृहसंहराद्—

एवंगुणयुक्ताणं पंचगुरूणं विसुद्धकरणेहि ।

जा कुणदि णमोकारं सो पावदि णिव्बुदि सिग्घं

एवं गुणयुक्तानां पंचगुरूणां विशुद्धकरणैः ।

ऋः करोति नमस्कारं स प्राप्नोति निर्द्धीति शीघ्रं ॥ १२ ॥

एवं गुणयुक्तानां पंचगुरूणां पंचपरमेष्ठिनां गुनिर्वल-
मनोऽशक्तैर्यैः करोति नमस्कारं स प्राप्नोति निर्द्धीति सि-
द्धिसुखं शीघ्रं । न शौनहसत्यं, द्रव्याधिकार्यायाधिकार्यबोधमवो-
रपि संग्रहार्थत्वादिति ॥ १२ ॥

क्रिपयं पंचनमस्कारः क्रिपय इति चेदित्याह—

एसो पंच णमोयारो सब्बपापणासणो ।

मंगलेसु य सब्बेसु पढमं हवदि मंगलं ॥ १३ ॥

एयः पंचनमस्कारः सर्वपापप्रणाशकः ।

मंगलेषु च सर्वेषु प्रथमं भवति मंगलं ॥ १३ ॥

एष पंचनमस्कारः सर्वपापप्रणाशकः सर्वविघ्नविनाशकः
फलं पापं भालपन्तीति विनाशयन्ति, पंगं सुखं खान्त्पादद-
तीति वा पंगजानीति तेषु मंगलेषु द्रव्यमंगलेषु धारपंगरं

सर्वेषु प्रथमं भवति मंगलं यस्माच्चस्मात् सर्वशास्त्रादौ मंगलं
क्रियत इति ॥ १३ ॥

पंचनमस्कारनिरुक्तिमाख्यायावश्यकनियुक्तेनिरुक्ति-
माह—

ण वसो अवसो अवस-

स्सकम्ममावासयंति बोधव्वा ।

जुत्तित्ति उवायत्ति य

णिरवयवा होदि णिज्जुत्ती ॥१४॥

न वशः अवशः अवशस्य कर्म आवश्यकमिति बोद्धव्यं
युक्तिरिति उपाय इति च निरवयवा भवात् निर्युक्तिः

न वश्यः पापदेरवश्यो यदेन्द्रियकपायेपत्कपायरागद्वेषा-
दिभिरनात्मीयकृतस्नग्भावश्यकस्य यत्कर्मानुष्ठानं सदावश्य-
कमिति बोद्धव्यं ज्ञातव्यं । युक्तिरिति उपाय इति चैकार्थ-
व्यः । निरवयवा सम्पूर्णाऽखण्डता भवति निर्युक्तिः ।
आवश्यकानां निर्युक्तिरावश्यकनिर्युक्तिरावश्यकसंपूर्णोपायः
अहोरात्रमध्ये साधुतां यदाचरणं तस्यावबोधकं पृथक्पृथक्
स्तुतिस्वरूपेण “जयति भगवानित्यादि” प्रतिपादकं यत्पूर्वा-
पराविरुद्धं शास्त्रं न्याय आवश्यकनिर्युक्तिरित्युच्यते । सा
च पदकारा भवति ॥ १४ ॥

तस्य (स्या) भेदान् प्रतिपादयन्नाह—

सामाहय चउर्वासत्यत्र वंदणं पडिकमणं ।

पञ्चवखाणं च तथा काओसर्गो हवदि छट्टो १५

सामायिकं चतुर्विंशस्तवः वेदना प्रतिक्रमणं ।

प्रत्याख्यानं च तथा कायोत्सर्गो भवति षष्ठः ॥१५॥

समः सर्वेषां ममानो यो सर्गः पुण्यं वा समायस्तस्मिन्
मवं, तद्देश मयोजनं पुण्यं तेन दीव्यतीति वा सामायिकं स-
मये भवं वा सामायिकं । चतुर्विंशतिस्तवः चतुर्विंशतितीर्ष-
कारणां तवः स्तुतिः । वन्दना सामान्यरूपेण स्तुतिर्भयति
भगवानित्यादि, पंचदुरुभक्तिपर्यन्ता पंचपरमेष्ठिविषयनम-
स्कारकरणं वा शुद्धभावेन । प्रतिक्रमणं स्वतिक्रान्तदोषनिर्द-
रणं यथादुःखा णं च । प्रत्याख्यानं भविष्यत्कालविषयवस्तु-
परित्यागश्च । तथा कायोत्सर्गो भवति षष्ठः । सामायिकाव-
हयव निर्युक्तिः, चतुर्विंशतिस्तवः इत्येकनिर्गुणितः, वन्दनानि-
र्युक्तिः, प्रतिक्रमणं नर्युक्तिः, प्रत्याख्यानान् इत्येकनिर्गुणितः,
कायोत्सर्गः इत्येकनिर्गुणित इति ॥ १५ ॥

तत्र सामायिकनामावश्यकनिर्युक्ति चतुर्धावः प्राह—

सामाहयणिञ्जुती वोच्छामि जहाकमं समासेण

आयरिदपरंपराए जहागदं आणुपुञ्जीए ॥१६॥

सामायिकनिर्युक्तिं वक्ष्ये यथाक्रमं समासेन ।

आचार्यपरंपरया यथागतं आनुपूर्व्या ॥ १६ ॥

सामायिकनिर्युक्तिं सामायिकनिरवयवोपायं वक्ष्ये यथाक्रमं समासेनाचार्यपरंपरया यथागतमानुपूर्व्या । अधिकारक्रमेण पूर्वं यथानुक्रमं सामायिकरूपनविशेषणं पार्श्वस्थानुपूर्वाग्रहणं, यथागतविशेषणमिति कृत्वा न पुनरुक्तदोषः ।

सामायिकनिर्युक्तिरपि पद्मकारा तामाह—

णामद्ववणा दब्बे खेत्ते काले तहेव भावे य ।

सामाइयाहि एसो णिक्खेओ छव्विओ णेओ १७

नाम स्थापना द्रव्यं क्षेत्रं कालस्तथैत्र भावश्च ।

सामायिके एषः निक्षेपः पद्मविधो ज्ञेयः ॥ १७ ॥

अथवा निक्षेपविरहितं शास्त्रं व्याख्यायमानं वक्तुः शोच्यते-नामसामायिकनिर्युक्तिः, स्थापनासामायिकनिर्युक्तिः, द्रव्यसामायिकनिर्युक्तिः, क्षेत्रसामायिकनिर्युक्तिः, वायसामायिकनिर्युक्तिः, भावसामायिकनिर्युक्तिः, । नामस्थापना-द्रव्यक्षेत्रकालभावमेदेन सामायिक एष निक्षेप उपायः पद्मकारो भवति स्थापयः । शुभनामान्यशुभनानानि च शुभत्वा रागद्वेषादिवर्जनं नामसामायिकं नाम । काश्चन स्थाप-

नाः सुस्थिताः सुमहाणाः सर्वारपवसम्पूर्णाः सद्भावरूपा
मन आल्हादकारिण्यः काङ्क्षन पुनः स्थापना दुस्थिताः म-
माण्यरदिताः सर्वारपवैरसम्पूर्णाः सद्भावरहिनास्तास्ता (ह्)
उपरि रागद्वेषयोरभावः स्थापनासामायिकं नाम ।
सुवर्णरजतमुक्ताफलमाखिष्यादिमृत्तिकावाप्टलोष्ठकंडकादिपु-
सपदर्शने रागद्वेषयोरभावो द्रव्यसामायिकं नाम । का-
निचिन् क्षेत्राणि रम्याणि आरामनगरनदीकूपवापीत-
हागजनपदोपचितानि, कानिचिद्य क्षेत्राणि रूक्षधंदकवि-
पमविरसास्थिपापाण्यसद्वितानि जीर्णार्तिवीनुष्कनदीमरुसिकता-
पुंजादिबाहुल्परानि तेषूपरि रागद्वेषयोरभावः क्षेत्रसा-
मायिकं नाम । मातृद्वर्षादिमन्तशिशिरवृक्षन्तनिदाघाः पद्-
मनवो रात्रिदिवसशुक्लरक्षकृष्णरक्षाः कालस्तेषूपरि राग
द्वेषवर्जनं कालसामायिकं नाम । सर्वजोवेषूपरि मैत्रीभावोऽगु-
भपरिणामवर्जनं भावसामायिकं नाम । अपवा जातिद्रव्यगु-
णक्रियानिरपेक्ष संज्ञाकरणं सामायिकशब्दमात्रं नामसामायि-
कं नाम । सामायिकावश्यकैः परिणतस्थाकृतिपरवनाकृतिः
मति च वस्तुनि गुणारोपणं स्थापनासामायिकं नाम । द्रव्य-
सामायिकं द्विविधं आगपद्रव्यसामायिकं नोभागपद्रव्यसा-
मायिकं चेति । सामायिकवर्णनवाभूतज्ञापी अनुरयुक्त भा-
गपद्रव्यसामायिकं नाम । नोभागपद्रव्यसामायिकं त्रि-
विधं सामायिकवर्णनवाभूतज्ञायकशरीरसामायिकवाभूतमवि-
ष्यज्ञायकभीरनद्रपतिरिक्तभेदेन । ज्ञायकशरीरमिति त्रिविधं

भूतवर्तमानमविष्यद्भेदेन । भूतमपि त्रिविधं व्युत्ख्या-
 वितत्यवतभेदेन । सामायिकपरिणतजीवाधिष्ठितं क्षेत्रं क्षेत्र-
 सामायिकं नाम । यस्मिन् काले सामायिकं करोति स कालः
 पूर्वाण्यहादिभेदभिन्नः कालसामायिकं । भावसामायिकं द्विविधं,
 आगमभावसामायिकं, नोआगमभावसामायिकं चेति ।
 सामायिकवर्णनमाभूतज्ञाय्युपयुक्तो जीव आगमभावसामायिकं
 नाम, सामायिकपरिणतपरिणामादि नोआगमभावसामायिकं
 नाम । तथैषां मध्ये आगमभावसामायिकेन नोआगमभाव-
 सामायिकेन च प्रयोजनमिति ॥ १७ ॥

निरुक्तिपूर्वकं भावसामायिकं प्रतिपादयन्नाह—

सम्मत्तणाणसंजमतवेहिं जं तं पसत्थसमगमणं ।
 समयंतु तंतु भणिदं तमेव सामाइयं जाणं ॥ १८ ॥
 सम्यक्त्वज्ञानसंयमतपोभिः यत्तत् प्रशस्तसमागमनं
 समयस्तु स तु भणितस्तमेव सामायिकं जानीहि १८

सम्यक्त्वज्ञानसंयमतपोभिर्यत्तत् प्रशस्तं समागमनं प्रापणं
 तैः सदैव्यं च जीवस्य यत् समयस्तु समय एव भणितस्तमेव
 सामायिकं जानीहि ॥ १८ ॥ तथा यः—

जिदउवसग्गपरीसह

उवजुत्तो भावणासु समिदीसु ।

जमणियमउज्जदमदी

सामाहयपरिणदो जीवो ॥ १९॥

जितोपसर्गपरीपह उपयुक्तः भावनासु समितिषु ।

यमनियमोद्यतमतिः सामायिकपरिणतो जीवः १९

जिनाः सोऽत्र उरसर्गाः परीपहाश्च येन स जितोपस-
र्गपरीपहः समितिषु भावनासु चोपयुक्तो यः यमनियमोद्यत-
मतिश्च यः, स सामायिकपरिणतो जीव इति ॥१९॥ तथा-

जं च समो अप्पाणं परे य मादृय सब्बमहिलासु ।

अप्पियप्पियमाणादिषु तो समणो तो य सामहयं ॥

यस्माच्च सम आत्मनि परे च मातरि सर्वमहिलासु ।

अप्रियप्रियमानादिषु तस्मात् श्रमणस्ततश्च सामयिकं

यस्माच्च समो रागद्वेषरहित आत्मनि परे च, यस्माच्च
मातरि सर्वमहिलासु च शुद्धभावेन समानः, सर्वा योषितो
मातृमदृशः पश्यति, यस्माच्च प्रियाप्रियेषु समानः, यस्माच्च
मानापमानादिषु समानस्तस्मात् स श्रवणस्वतश्च तं सामा-
यिकं जानीहीति ॥ २० ॥

जो जाणह समवायं दब्बाण गुणाण पज्जयाणं च ।

सब्भावं तं सिद्धं सामाहयमुत्तमं जाणे ॥ २१ ॥

यः जानाति समवायं द्रव्याणां गुणानां पर्यायाणां च ।
सद्भावं तं सिद्धं सामायिकमुत्तमं जानीहि ॥ २१ ॥

पूर्वगाथाभ्यां सम्यक्त्वसंयमयोः समागमनं व्याख्यातं
अनया पुनर्गाथया ज्ञानसमागमनमाचष्टे । यो जनाति सम-
वायं सादृश्यं स्वरूपं वा द्रव्याणां, द्रव्यसमवायं क्षेत्रसमवायं
कालसमवायं भावसमवायं च जानाति । तत्र द्रव्यसमवायो
नाम धर्माधर्मलोकाकाशैकजीवमदेशाः समाः । क्षेत्रसमवा-
यो नाम सीमन्तनरकमनुष्यक्षेत्रजुविमानसिद्धालयाः समाः ।
कालसमवायो नाम समयः समयेन समः, अवसर्षिण्युत्सर्षि-
ण्या समेत्यादि । भावसमवायो नाम केवलज्ञानं केवलदर्शने-
न समभिति । गुणा रूपरसगन्धस्पर्शज्ञातृत्वप्लृत्वाद्यस्तेषां
समानतां जानाति । अथबौद्धिकौशमिकक्षायोऽशमिकपा-
रिणामिकगुणास्तेषां समानतां जानाति । पर्याया नारकत्व-
मनुष्यत्वतिर्यक्त्वदेवत्वादयस्तेषां समानतां जानाति । द्रव्या-
धारत्वेनापृथग्वर्तित्वेन च गुणानां समवायः । पर्यायाणां उ-
त्पादविनाशध्रौव्यत्वेन समवायो भावसमवायो गुणेष्वन्तर्भव-
ति । क्षेत्रसमवायः पर्यायेष्वन्तर्भवति । कालसमवायो द्रव्य-
समवायेऽन्तर्भवतीति । द्रव्यसमवायं गुणसमवायं पर्यायसम-
वायं च यो जानाति तेषां सिद्धिं सद्भावं निष्पन्नं परमार्थरूपं
च यो जानाति तं संयतं सामायिकमुत्तमं जानीहि । अथवा
द्रव्याणां समवायं सिद्धिं, गुणपर्यायाणां च सद्भावं यो जा-

नानि तां सामायिकं जानीहि । अथवा समवृत्ति समवायं, द्र-
व्यगुणपर्यायाणां समवृत्ति, द्रव्यं गुणविरहितं नास्ति गुणा-
श्च द्रव्यविरहिता न सन्ति पर्यायाश्च द्रव्यगुणरहिता न स-
न्ति । एवंभूतं समवृत्ति समवायं सद्भावरूपं न संवृत्तिरूपं,
न कहरनारूपं, नाप्यविद्यारूपं, इतः मिदं न समवायद्र-
व्यश्लेन यो जानाति तं सामायिकं जानीहानि सम्बन्धः ॥

सम्पत्त्वचारिश्चपूर्वकं सामायिकमाह—

रागदोषो विरोहिता समदा सव्यकम्मसु ।
सुत्तेसु अ परिणामो सामाहयमुत्तमं जाणे ॥ २२ ॥
रागद्वेषो निरुद्ध्य समता सर्वकर्मसु ।

सूत्रेषु च परिणामः सामायिकमुत्तमं जानीहि ॥ २२ ॥

रागद्वेषो निरुद्ध्य सर्वकर्मसु सर्वकर्मस्येष्टु वा कन्द, सू-
त्रेषु च द्वादशांगचतुर्दशपूर्वेषु च यः परिणामः सदा सर्व-
मायिकमुत्तमं मरुष्ट जानीहि ॥ २२ ॥

सर्वपूर्वकं सामायिकमाह—

विरदो सव्यसावज्जं तिगुत्तो पिहिदिदिजो ।
जीवो सामाहयं णाम संजमद्वानमुत्तमं ॥ २३ ॥
विरतः सर्वसावयं त्रिगुतः निहितेन्द्रियः ।

जीवः सामायिकं नाम संयतत्वानमुत्तमं ॥ २३ ॥

सर्वसावयायो विरतस्त्रिगुप्तः, पिठितेन्द्रियो निरुद्ध-
पादिविषयः, एवंभूतो जीवः सामायिकं संयमस्यानमुत्तमं
जानीहि जीवसामायिकसंयमयोरमेदादिति ॥ २३ ॥

भेदं च प्राह—

जस्स साण्णहिदो अप्पा संजमे णियमे तवे ।
तस्स सामायियं ठादिइदि केवलिसासणे ॥ २४ ॥
यस्य संनिहितः आत्मा संयमे नियमे तपसि ।
तस्य सामायिकं तिष्ठति इति केवलिसासने ॥ २४ ॥

यस्य संनिहितः स्थितः आत्मा । क, संयमे नियमे त-
पसि च तस्य सामायिकं तिष्ठति । इत्येवं केवलिसासने
एवं केवलिसासने शिष्टा वा । अथवास्मिन् केवलिसासने
जिनागमे तस्य सामायिकं तिष्ठतीति ॥ २४ ॥

समत्वभावपूर्वकं भेदेन सामायिकमाह—

जो समो सब्बभूदेसु तसेसु थावरेसु य ।
तेस्स सामायियं ठादिइदि केवलिसासणे ॥ २५ ॥
यः समः सर्वभूतेषु त्रसेषु स्थावरेषु च ।

१ अस्याः गाययाः वक्तव्यं द्वात्रिंशत्तमगोषोऽर्थोऽन्तं संयोज्य संयोज्य
पठनीयं ।

तस्य सामाधिकं नाम इति केचलिशासने ॥

यः तस्य तर्षभूतेषु-यस्येषु व्यापरेषु च समष्टेशपरी-
टाकरस्तरस्य सामाधिकमिति ॥ २४ ॥

रागद्वेषविकाराभासभेदेन सामाधिक्यात्—

जस्स रागो य दोसो य वियट्ठि ण जणंति दु ।

यस्य रागश्च दोषश्च विकृतिं न जनयत्यनु ॥ २५ ॥

यस्य रागद्वेषौ विकृतिं विकारं न जनयत्यस्तरस्य सा-
माधिकमिति ॥ २५ ॥

कृपापञ्चयेन सामाधिक्यात्—

जेण कोधो य माणो य माया लोभो य णिञ्चिदो ।

येन क्रोधश्च मानश्च माया लोभश्च निर्जिताः ।

येन क्रोधपानसायालोभाः तभेदत्त तत्राकृष्यात् रि-
जिता इतिनास्तरस्य सामाधिकमिति ॥ २७ ॥

शंकात्वेत्याविकाराभासभेदेन सामाधिक्यात्—

जस्स सण्णा य लेस्सा य रियट्ठि ण जणंति दु ॥

यस्य संशयश्च लेस्याश्च विकृतिं न जनयंति तु ॥

एतत् शंका क्लेशाद्वेषेषुद्वेषविज्ञानात् विकृतिं रि-

कारं न जनयन्ति । तथा यस्य लेश्याः कृष्णनीलाशोर्वा-
 तपद्मलेश्याः इत्याणानुरञ्जितयोगट्टमयो विहृतिं विहारं न
 जनयन्ति तस्य सामायिकमिति ॥ २८ ॥

कामेन्द्रियविषयवर्जनद्वारेण सामायिकमाह—

जो दुरसे य फासे य कामे वज्रदि णिञ्जसा ॥२९॥
 यस्तु रसं च स्पर्शं च कामे वर्जयति नित्यशः ।

रसः कटुकषायादिभेदभिन्नः, स्पर्शो मृदादिभेदभिन्नः
 रसरस्पर्शौ काम इत्युच्यते । रसनेन्द्रियं स्पर्शनेन्द्रियं च का-
 मेन्द्रिये । यो रसस्पर्शौ कामो वर्जयति नित्यं । कामेन्द्रियं च
 निरुणद्धि तस्य सामायिकमिति ॥ २९ ॥

भोगेन्द्रियविषयवर्जनद्वारेण सामायिकमाह—

जो रूवगंधसद्दे य भोगे वज्रदि णिञ्जसा ॥ ३०
 यः रूपगंधशब्दांश्च भोगं वर्जयति नित्यशः ॥ ३०

यः रूपं कृष्णनीलादिभेदभिन्नं, गन्धो द्विविधः सुर-
 भ्यसुरभिभेदेन च, शब्दो वीणावंशादिसमुद्भवः, रूपगन्ध-
 शब्दा भोगा इत्युच्यन्ते, चक्षुर्घ्राणश्रोत्राणि भोगेन्द्रियाणि,
 यो रूपगन्धशब्दान् वर्जयति, भोगेन्द्रियाणि च नित्यं सर्व-
 कालं निवारयति तस्य सामायिकमिति ॥ ३० ॥

दुष्टध्यानपरिहारं सामायिकमाह—

जो दुःअट्टं रुहं च ज्ञाणं वज्जदि णिच्चसा ॥ ३१ ॥
यस्तु आतं च रौद्रं च ध्यानं वर्जयति नित्यशः ।

चकारावनयोः स्वभेदग्राहकानिति कृत्वैवमुच्यते यस्त्वा-
सं चतुष्पकारं रौद्रं च चतुष्पकारं ध्यानं वर्जयति सर्वकालं
तस्य सामायिकमिति ॥ ३१ ॥

शुभध्यानद्वारेण सामायिकस्थानमाह—

जो दु धम्मं च सुखं च ज्ञाणे ज्ञायदि णिच्चसा ॥
यस्तु धर्मं च शुक्लं च ध्यानं ध्यायति नित्यशः ॥ ३२

अत्रापि चकारावनयोः स्वभेदप्रतिपादकादिति कृत्वैव-
माह—यस्तु धर्मं चतुष्पकारं शुक्लं च चतुष्पकारं ध्यानं ध्या-
यति युनक्ति तस्य सर्वकालं सामायिकं तिष्ठतीति । केवलि-
क्षासनमिति सर्वत्र सम्बन्धो दृष्टव्य इति ॥ ३२ ॥

त्रिषर्थं सामायिकं महत्प्रमिन्त्यागंज्ञायामाह—

सावज्जजोगपरिविज्जणट्ठं
सामाहयं केवल्लिहिं पसत्थं ।
गिहत्थधम्मोऽपरमात्ति णिच्चा
कुज्जा चुधो अप्पाहियं पसत्थं
सावधयोगपरिवर्जनाथं

केन सामायिकमुद्दिष्टपितृयासंज्ञायावाह—

चावीसं तित्वयरा सामायियसंजमं उवदिशंति ।
 छेदुवठावणियं पुण भयवं उमहो य वीरो य ॥३६
 द्वाविंशतितीर्थकराः सामायिकसंयमं उपदिशंति ।
 छेदोपस्थापनं पुनः भगवान् ऋषभश्च वीरश्च ॥

द्वाविंशतितीर्थकरा अजिनःदिपार्श्वनाथपर्यन्ताः सा-
 मायिकसंयममुपदिशन्ति प्रतिपादयन्ति । छेदोपस्थापनं पुनः
 संयमं वृषभो वीरश्च प्रतिपादयति ॥ ३६ ॥ क्रियर्थं वृषभमहा-
 वीरो छेदोपस्थापनं प्रतिपादयतो यस्मात्—

आचक्खिदुं विभजिदुं
 विण्णादुं चावि सुहदरं होदि ।
 एदेण कारणेण तु
 महव्वदा पंच पणत्ता ॥ ३७ ॥

आख्यातुं विभक्तुं विज्ञातुं चापि सुखतरं भवति ।
 एतेन कारणेन तु महाव्रतानि पंच प्रज्ञप्तानि ३७

आचक्खिदुं—आख्यातुं कथयितुं आस्वादयितुं वा ।
 विभयिदुं—विभक्तुं पृथक्पृथक्भावयितुं । विण्णादुं—विज्ञा-
 तुमवबोधुं चापि । सुहदरं सुखतरं सुखमहणं । होदि—भ-

वति एदेण-एतेन । कारणेन । महत्प्रदा-महाप्रदानि । पंच
दण्डता-पंच प्रज्ञप्तानि । यस्मादन्यथै प्रतिपादयितुं स्पेच्छा-
नुष्ठातुं विभवतुं, विज्ञातुं चापि भवति सुखतरं सामायिकं, तेन
कारणेन महाप्रदानि पंच प्रज्ञप्तानि ॥ ३७ ॥

किमर्थमःदितार्थेऽन्तरीथे च छेदोपस्थापनसंबन्धमि-
त्याशंकापामह—

आदीए दुर्विशोधण

णिहणे तद् सुदृष्टु दुःखुपाले य ।

पुरिमा य पच्छिमा विहु

कप्पाकप्पं ण जाणंति ॥

आदौ दुर्विशोधने निधने तथा सुदृष्टु दुःखुपाले च ।
पूर्वाश्च पश्चिमा अपि हि कल्प्याकल्प्यं न जानंति ॥

आदितार्थे शिष्याः दुःखेन शोधयन्ते सुदृष्टु श्रुजुस्वभा-
वा यतः । तथा पश्चिमतीर्थे शिष्याः दुःखेन प्रतिपादयन्ते सु-
दृष्टु ब्रह्मस्वभावा यतः । पूर्वकालशिष्याः पश्चिमकालशिष्या-
श्च अपि स्फुटं बलयं-योग्यं, ब्रह्मरूपं-ब्रह्मयोग्यं च न जान-
न्ति यतस्ततः आदौ निधने च छेदोपस्थापनप्रतिशत इति ॥

सामायिककरणकपमाह—

पडिलिहियअंजलिकरो

उवञ्चुतो उद्विज्जण एयमणो ।
 अव्वासित्तो वुत्तो
 करेदि सामाइयं भिक्खू ॥ ३९ ॥

प्रतिलेखिताञ्जलिकरः उपयुक्तः उत्थाय एकमनाः ।
 अव्याक्षिप्तः उवतः करोति सामायिकं भिक्षुः ३९

प्रतिलेखिताञ्जलिकरौ येनामौ प्रतिलेखिताञ्जलिकरः
 उपयुक्तः समाहितमनिः, उत्थाय-स्थित्वा, एकाग्रमना अ-
 व्याक्षिप्तः, आगमोक्तप्रमेण करोति सामायिकं भिक्षुः ।
 अथवा प्रतिलेख्य शुद्धो भूत्वा द्रव्यक्षेत्रकालभावशुद्धिं कृत्वा,
 मद्दृष्टाञ्जलिकरमुकलितकरः प्रतिलेखनेन महिताञ्जलिकरो
 वा सामायिकं करोतीति ॥ ३९ ॥

सामायिकनियुक्तिमुपसंहर्तुं चतुर्विंशतिरतवं सूत्रयि-
 तुं प्राह—

सामाइयणिज्जुत्ती एसा कथिया मए समासेण ।
 चउवीसयणिज्जुत्ती एतो उद्धं पदक्खामि ॥४०॥
 सामायिकनिर्युक्तिः एषा कथिता मया समासेन ।
 चतुर्विंशतिनिर्युक्तिं इत ऊर्ध्वं प्रवक्ष्यामि ॥ ४० ॥

सामायिकनिर्युक्तिरेषा कथिता समासेन । इत ऊर्ध्वं
 चतुर्विंशतिरतवनिर्युक्तिं, प्रवक्ष्यामीति ॥ ४० ॥

तद्विषयार्थं निक्षेपमाह—

णामद्वयणा दब्बे स्वप्ते कालं य होदि भावे य ।
 एतो यद्यदि णेओ णिक्खेयो छन्विहो होइ ४१
 नाम स्थापना द्रव्यं क्षेत्र कालश्च भवति भावश्च ।
 एष स्तवे ज्ञेयो निक्षेपः पट्विधो भवति ॥ ४१ ॥

नापस्तवः स्थापनास्तवो द्रव्यस्तवः क्षेत्रस्तवः कालस्तवो
 भावस्तव एव स्तवे निक्षेपः पट्विधो भवति ज्ञातव्यः । चतु-
 र्विधनिर्वाहकाणां यथायानुगतैरष्टोत्तरसत्संख्यैर्वाचिभिः
 स्तवनं चतुर्विधनिष्ठास्तवः, चतुर्विधनिर्वाहकाराणामपरि-
 मितानां कृत्रिणाकृत्रिणस्थानानां स्तवनं चतुर्विधनिष्ठाव-
 नास्तवः । तार्थहरशरीराणां परमौदारिकस्वरूपाणां वर्ण-
 भेदेन स्तवनं द्रव्यस्तवः । बलाशसम्पेदोर्भयन्तवावाचम्पान-
 गरादिनिर्वाहकेश्याणां समभ्युत्थितेश्याणां च स्तवनं शेषस्त-
 वः । स्वर्गागत/स्रजन्मनिष्कमद्यकेवलोत्पत्तिनिर्वाहका-
 लानां स्तवनं वायस्तवः । केवलज्ञानकेवलदर्शनादिगुणानां
 स्तवनं भावस्तवः । अथवा जातिद्रव्यगुणक्रियानिरपेक्षं
 संज्ञाधर्मं चतुर्विधनिष्ठां नापस्तवः । चतुर्विधनिर्वाहक-
 राणां साहचर्यनाहतिवस्तुनि गुणानारोप्य स्तवनं स्थाप-
 नास्तवः । द्रव्यास्तवो द्विविधः आगमनोद्भागमभेदेन । च-
 तुर्विधः स्तवस्यावर्णनमाभूत्तद्वाच्यनुपपुक्त आगमद्रव्यस्तवः ।

चतुर्विंशतिस्तवव्यावर्णनमाभृतज्ञायक (ज्ञानम्) शरीरमा
 विजीवतद्व्यतिरिक्तभेदेन नोआगमद्रव्यस्तवस्त्रिविधा, पूर्व-
 वत्सर्वमन्यत् । चतुर्विंशतिस्तवसहितं क्षेत्रं कालश्च क्षेत्रस्तवः
 कालस्तवश्च । भावस्तव आगमनोआगमभेदेन द्विविधः ।
 चतुर्विंशतिस्तवव्यावर्णनमाभृतज्ञायी उपयुक्त आगमभाव-
 चतुर्विंशतिस्तवः । चतुर्विंशतिस्तवपरिणतपरिणामो नोआ-
 गमभावस्तव इति । भरतैरावतापेक्षश्चतुर्विंशतिस्तव उक्तः ।
 पूर्वविदेहापरविदेहापेक्षस्तु सामान्यतीर्थकरस्तव इति कृत्वा
 न दोष इति ॥ ४१ ॥

अत्र नामस्तयेन भावस्तवेन प्रयोजनं सर्वेषां प्रयोजनं । तदर्थमाह-

लोगुज्जोए धम्मतित्थयरे जिणवरे य अरहंते ।
 कित्तण केवलिमेव य उच्चमवोर्हिं मम दिसंतु ४२
 लोकोद्योतकरा धर्मतीर्थकरा जिनवराश्च अहंतः ।
 कीर्तनीयाः केवलिन एवं च उच्चमवोर्धिं मह्यं दिशंतु

लोको जगत् । उद्योतः प्रकाशः । धर्म उच्चपक्षमादिः ।
 तीर्थ संसारत्तरणोपायं । धर्ममेव तीर्थं कुर्वन्तीति धर्मतीर्थ-
 कराः । कर्मारतीन् जयन्तीति जिनास्तेषां वरा प्रधाना जि-
 नवराः । अहन्तः सर्वज्ञाः । कीर्तनं प्रशंसनं कीर्तनीया वा ।
 केवलिनः सर्वप्रत्यक्षावबोधाः । एवं च । उच्चमाः प्रकृष्टाः स-
 र्वगूय्याः । मे बोधिं संसारनिस्तरणोपायं । दिशन्तु ददतु ।

एवं स्तवः कियते । अर्हन्तो लोकोद्योतकरा धर्मतीर्थकरा जि-
नवराः केवलिन उद्यमाश्च ये तेषां कीर्तनं पशंसने बोधि
मह्यं दिशतु मयच्छतु । अथवा एते अर्हन्तो धर्मतीर्थकरा
लोकोद्योतकराः जिनवराः कीर्तनाया उद्यमाः केवलिनो मय
बोधि दिशन्तु । अथवा अर्हन्तः सर्वविशेषेण (पणेन) वि-
शिष्टाः केवलिनां च कीर्तनं पश्यं बोधि मयच्छन्त्विति स-
म्बन्धः ॥ ४२ ॥

एतैर्दशभिरधिकारैश्चतुर्विंशतिस्तवो व्याख्यायत इति
कृत्वादौ तावत्लोकनिरुक्तिमाह—

लोयादि आलोयादि प-

लो यदि सल्लोयदिति एगत्यो ।

जह्या जिणेहिं कसिणं

तेणेसो बुच्चदे लोओ ॥ ४३ ॥

लोक्यते आलोक्यते प्रलोक्यते संलोक्यते इति एकार्थः
यस्माज्जिनैः कृत्स्नं तेन एव उच्यते लोकः ॥ ४३ ॥

लोक्यते आलोक्यते प्रलोक्यते संलोक्यते एदप्यते इत्ये-
कार्थः । किं जिनैरिति तस्मात्लोक इत्युच्यते ? कथं उच्यते
वस्पायां—मतिज्ञानधुनज्ञानाभ्यां लोक्यते एदप्यते यस्मात्त-
स्मात्लोकः । अथवा अतिज्ञानेनालोक्यते पुद्गलपर्यादारूपेण

दृश्यते यस्मात्तस्माल्लोकः । अथवा मनःपर्ययज्ञानेन प्रलो-
कयते विशेषेण रूपेण दृश्यते यस्मात्तस्माल्लोकः । अथवा
केवलज्ञानेन जिर्णः कृत्स्नं यथा भवतीति तथा संलोकयते स-
र्वद्रव्यपर्यायैः सम्यगुपलभ्यते यस्मात्तस्माल्लोकः । तेन का-
रण्येन लोकः स इत्युच्यते इति ॥ ४३ ॥

नवप्रकारं निचिंत्यैर्लोकस्वरूपमाह—

णाम दृवणं दव्वं खत्तं चिण्हं कसायलोओ य ।
भवलोगो भावलोगो पज्जयलोगो य णादव्वो ॥

नाम स्थापना द्रव्यं क्षेत्रं चिन्हं कपायलोकश्च ।

भवलोको भावलोकः पर्यायलोकश्च ज्ञातव्यः ॥ ४४ ॥

नात्र विभक्तिर्निर्देशस्य माधान्यं प्राकृतेऽप्यथापि वृत्तेः ।
लोकशब्दः प्रत्येकमसिद्धमभ्यते । नामलोकः स्थापनालोको
द्रव्यलोकः क्षेत्रलोकश्चिन्हलोकः कपायलोको भवलोको भा-
वलोकः पर्यायलोकश्च ज्ञातव्य इति ॥ ४४ ॥

तत्र नामलोकं विवृण्वन्माह—

णामाणि जाणि कानिचि सुद्धासुद्धाणि लोमाहि ।
णामलोगं वियाणाहि अणंतजिणदेसिदं ॥ ४५

नामानि यानि कानिचित् शुभाशुभानि लोके ।

नामलोकं विजानीहि अनंतजिनदर्शितं ॥

नापानि संह्यारूपाणि, यानि कानिचिच्छुभान्यशुभानि
 च शोभनान्यशोभनानि च सन्ति विद्ये जीवलोकैस्मिन् त-
 द्वापलोकमनन्तमिनदर्शितं विजानीहि । न विद्यतेऽत्रो
 विनाशोऽवसानं वा येषां तेऽनन्तास्तौ च ते विनाशवानन्त-
 जिनाभर्तृष्टौ यतः इति ॥ ४५ ॥

स्थापनालोकमाह—

ठविदं ठाविदं चावि जं किंवि आत्यि लोगद्वि ।
 ठवणालोगं वियाणाहि अणंतजिणदेसिदं ॥ ४६ ॥
 स्थितं स्थापितं चापि यत् किंचिदास्ति लोके ।
 स्थापनालोकं विजानीहि अनंतजिनदर्शितं ॥

ठविदं-स्वनःस्थितमकृत्रिदं स्थापितं कृत्रिमं चापि यत्कि-
 चिदस्ति विद्यतेऽस्मिन् लोके तत्तमर्थं स्थापनालोकमिति ज्ञा-
 नीहि, अनन्तमिनदर्शितत्वादिति ॥ ४६ ॥

द्रव्यलोकस्वरूपमाह—

जीवाजीवं रूवारूवं सपदेशमपदेशं च ।
 द्रव्यलोगं वियाणाहि अणंतजिणदेसिदं ॥ ४७ ॥
 जीवाजीवं रूप्यरूपि सप्रदेशमप्रदेशं च ।
 द्रव्यलोकं विजानीहि अनंतजिनदर्शितं ॥ ४७ ॥

न्धाभावाच्च । धर्माधर्माकाशान्येकरूपाणि सर्वदा प्रदेशविधा-
ताभावात् । शेषाः संसारिजीवपुद्गलकाला अनेकरूपाः म-
देशानां भेददर्शनात् । आकाशं क्षेत्रं सर्वपदार्थानामाधार-
त्वात् । शेषा जीवपुद्गलधर्माधर्मकाला अक्षेत्राणि अवगाहन-
लक्षणाभावात् । जीवपुद्गलाः क्रियावन्तो गतेर्दर्शनात् शेषा
धर्माधर्माकाशकाला अक्रियावन्तो गतिक्रियाया अपाद-
र्शनात् । नित्या धर्माधर्माकाशपरमार्थकाला व्यवहारनयापे-
क्षया व्यञ्जनपर्यायाभावपेक्षया विनाशाभावात् । जीवपुद्ग-
ला अनित्या व्यञ्जनपर्यायदर्शनात् । कारणानि पुद्गलध-
र्माधर्मकालाकाशानि जीवोपकारकत्वेन वृत्तत्वात् । जीवोऽ-
कारणं स्वभंगत्वात् । जीवः कर्ता शुभाशुभभोक्तृत्वात् । शेषा
धर्माधर्मपुद्गलाकाशकाला अकर्तारः शुभाशुभभोक्तृत्वाभावात्
आकाशं सर्वगतं सर्वशोषणभ्रमणत्वात् । शेषाद्यसर्वगतानि
जीवपुद्गलधर्माधर्मकालद्रव्याणि सर्वशोषणभावात् । तस्या-
स्वरिण्यामजीवमूर्तमपदेशकक्षेत्रक्रियाशक्तित्वकारणवत्सुसर्वग-
तिस्वरूपेण द्रव्यलोकं जानीति, इतरैश्चापरिणामादिभिः म-
देशैः द्रव्यलोकं जानीतीति सम्बन्धः ॥ ४८ ॥

क्षेत्रलोकस्वरूपं विवृणुवन्—

आयासं सपदेशं उड्ढमदो तिरियलोगं च ।

स्वेत्तलोगं वियाणादि अणंतजिणदेसिदं ॥ ४९ ॥

आकाशं सप्रदेशं ऊर्ध्वमधः तिर्यग्लोकं च ।

क्षेत्रलोकं विजानीहि अनंतजिनदर्शितं ॥ ४९ ॥

आकाशं मपदेशं प्रदेभैः सः । ऊर्ध्वलोकं मध्यलोक-
मथोलोकं च । एतत्सर्वं क्षेत्रलोकमनन्तजिनदृष्टं विजा-
नीर्हाति ॥ ४९ ॥

चिन्हलोकमाह—

जं दिद्वं संठाणं दव्वाण गुणाण पजयाणं च ।
चिन्हलोकं विजाणाहि अणंतजिणदेसिदं ॥ ५० ॥
यत् दृष्टं संस्थानं द्रव्याणां गुणानां पर्यायाणां च ।
चिन्हलोकं विजानीहि अनंतजिनदर्शितं ॥ ५० ॥

द्रव्यसंस्थानं धर्माधर्मयोर्लौकाकारेण संस्थानं । काल-
द्रव्यव्याकाशप्रदेशस्वरूपेण संस्थानं । आकाशस्य केवलज्ञा-
नस्वरूपेण संस्थानं । लोकाकाशस्य गृहगुहादिस्वरूपेण सं-
स्थानं । पुद्गलद्रव्यस्य लोकास्वरूपेण संस्थानं द्वीपनदीसा-
गरपर्वतपृथिव्यादिरूपेण संस्थानं । जीवद्रव्यस्य समचतु-
रस्रन्यग्राधादिस्वरूपेण संस्थानं । गुणानां द्रव्याकारेण कृ-
ष्णनीलशुक्लादिस्वरूपेण वा संस्थानं । पर्यायाणां दीर्घह्रस्व-
दृष्टचतुरस्रचतुरस्रादिनारकत्रतिर्यक्त्वमनुष्यत्वदेवत्वादिस्वरूपेण
संस्थानं । यद्दृष्टं संस्थानं द्रव्याणां गुणानां पर्यायाणां
च चिन्हलोकं विजानीहीति ॥ ५० ॥

कृपायलोकमाह—

क्रोधो मानो माया लोभो उदिग्णा जस्म जंतुणो
कृपायलोकं विजाणाहि अणंतजिणदेसिदं ५१॥

क्रोधो मानो माया लोभः उदीर्णाः यस्य जंतोः ।
कृपायलोकं विजानीहि अनंतजिनदर्शितं ॥ ५१ ॥

यस्य जन्तोर्भास्वत् क्रोधमानमायालोभा उदीर्णा उ-
दयमागतः । तं कृपायलोके विजानीहीति ॥ ५१ ॥

भरलोकमाह—

णेरइयदेवमाणुसतिरिक्ख ज्ञोर्णि गदाय जे सत्ता
णिययभवे वट्टंता भरलोकं तं विजाणाहि ॥५२॥

नारकदेवमनुष्यतिर्यग्योनिगताश्च ये सत्त्वाः ।

निजभवे वर्तमाना भवलोकं तं विजानीहि ॥ ५२ ॥

नारकदेवमनुष्यतिर्यग्योनिषु गताश्च ये जीवा निजभवे
निजायुःसमये वर्तमानास्तं भरलोकं विजानीहीति ॥ ५२ ॥

भारलोकमाह—

तिब्बो रागो यदोसो य उदिग्णा जस्म जंतुणो
भावलोकं विजाणाहि अणंतजिणदेसिदं ॥५३॥

तीव्रो रागश्च द्वेषश्च उदीर्णा यस्य जंतोः ।

भावलोकं विजानीहि अनंतजिनदर्शितं ॥ ५३ ॥

यस्य जन्तोस्तीव्रो रागद्वेषो प्रीतिविभीती उदीर्णा उ-
दयमागतौ तं भावलोकं विजानीहीति ॥ ५३ ॥

पर्यायलोकमाह—

द्रव्यगुणस्वैत्तपज्जय

भावाणुभावो य भावपरिणामो ।

जाण चउद्विहमेयं

पज्जयलोगं समासेण ॥ ५४ ॥

द्रव्यगुणक्षेत्रपर्यायाः भावानुभावश्च भावपरिणामः ।

जानीहि चतुर्विधमेवं पर्यायलोकं समासेन ॥ ५४ ॥

द्रव्याणां गुणा ज्ञानदर्शनसुखवीर्यकर्तृत्वभोवृत्त्वकृ-
ष्णनीलशुक्लरक्तपीतगतिकारकत्वस्थितिकारकत्वावगाहनागु-
रुलघुवर्तमानादयः । क्षेत्रपर्यायाः मत्तनरकपृथ्वीमदेशपूर्व-
विदेहापरविदेहभरतैरावज्जोपसहृद्रत्रिपष्टिस्वर्गभूमिमेदादयः ।
भावानामनुभवः । आयुषो जवन्यपध्यमोत्कृष्टविकल्पः ।
भावो नाम परिणामोऽसंख्यातलोकप्रदेशमात्रः शुभाशुभरू-
पः कर्मादाने परित्यागे वा सपर्यः । द्रव्यस्य गुणाः पर्यायलो-
कः, क्षेत्रस्य पर्यायाः पर्यायलोकः भवस्यानुभवः पर्यायलोकः

भावो नाम परिणामः पर्यायलोकः एवं चतुर्विधं पर्यायलोकं समासेन जानीहीति ॥ ५४ ॥

उद्योतस्य स्वरूपमाह—

उज्जोवो खलु द्विविहो णादब्बो दब्बभावसंजुत्तो ।
दब्बुज्जोवो अग्गी चंदो सूरुो मणी चेव ॥ ५५ ॥

उद्योतः खलु द्विविधः ज्ञातव्यः द्रव्यभावसंयुक्तः ।
द्रव्योद्योतः अग्निः चंद्रः सूर्यो मणिश्चैव ॥ ५५ ॥

उद्योतः प्रकारः खलु द्विविधः स्फुटं ज्ञातव्यो द्रव्यभाव-
भेदेन । द्रव्यसंपुक्तो भावसंयुक्तश्च । तत्र द्रव्योद्योतोऽग्नि-
इषन्द्रः सूर्यो मणिश्च । एवकारः प्रकारार्थः । एवंविधोऽप्यो-
पि द्रव्योद्योतो ज्ञात्वा वक्तव्य इति ॥ ५५ ॥

भावोद्योतं निरूपयन्माह—

भावुज्जोवो णाणं

जह भणियं सब्बभावदारिसीहिं ।

तस्स दुपयोगकरणे

भावुज्जोवोत्ति णादब्बो ॥ ५६ ॥

भावोद्योतो ज्ञानं यथा भणितं सर्वभावदर्शिभिः ।
तस्य तु उपयोगकरणे भावोद्योत इति ज्ञातव्यः ॥

भावोद्योतो नाम ज्ञानं यथा मणिं सर्वमावदशिमिः-येन
प्रकारेण सर्वपदार्थदर्शिमिज्ञानमुक्तं तद्भावोद्योत (तः) पर-
मार्थयांतस्तथा ज्ञानस्योपयोगकरणात् स्वपरप्रकाशरूत्वाद्भा-
वोद्योत इति ज्ञातव्यः ॥ ५६ ॥

पुनरपि भावोद्योतस्य भेदमाह—

पंचविधो खलु भणिओ

भावुज्जोवो य जिणवरिंदेहिं ।

आभिणिओहियसुदओ-

हि णाणमणकेवलं णेयं ॥५७॥

पंचविधः खलु भणितः भावोद्योतश्च जिनवरेंद्रैः ।

आभिनिबोधिकश्रुतावधिज्ञानमनःकेवलं ज्ञेयं ॥५७॥

स भावोद्योतो जिनवरेंद्रैः पंचविधः पंचप्रकारः खलु-
स्फुटं, भणितः प्रतिपादितः । आभिनिबोधिकश्रुतावधिज्ञान-
मनःपर्ययकेवलमयो मतिश्रुतावधिमनःपर्ययकेवलज्ञानभेदेन पं-
चप्रकार इति ॥ ५७ ॥

द्रव्यभावोद्योतयोः स्वरूपमाह—

दवुज्जोवोज्जोवो

पडिहण्णदि परिमिदस्सि खत्तस्सि ।

भावुज्जोवोज्जावो

लोगालोगं पयासेदि ॥ ५८ ॥

द्रव्योद्योतः उद्योतः प्रतिहन्यते परिमिते क्षेत्रे ।

भावोद्योत उद्योतः लोकालोकं प्रकाशयति ॥ ५८ ॥

द्रव्योद्योतो य उद्योतः स प्रतिहन्यतेऽन्येन द्रव्येण परि-
मिते च क्षेत्रे वर्धते । भावोद्योतः पुनरुद्योतो लोकमलोकं च
प्रकाशयति न प्रतिहन्यते नापि परिमिते क्षेत्रे वर्धतेऽप्रति-
घातिसर्वगतत्वादिति ॥ ५८ ॥ तस्माद्—

लोगस्सुज्जोवयरा

द्व्युज्जाणण हु जिणाहोति ।

भावुज्जोवयरा पुग

होति जिणवरा चउव्वीसा ॥ ५९ ॥

लोकस्योद्योतकरा द्रव्योद्योतेन न खलु जिना भवन्ति

भावोद्योतकराः पुनः भवन्ति जिनवराः चतुर्विंशतिः ५९

लोकस्योद्योतकरा द्रव्योद्योतेन नैव भवन्ति जिनाः ।
भावोद्योतकराः पुनर्भवन्ति जिनवराश्चतुर्विंशतिः । अतो भा-
वोद्योतेनैव लोकस्योद्योतकरा जिना इति स्थितमिति । लोको-
द्योतकरा इति चारुप्यासं ॥ ५९ ॥

केन सामायिकमुद्दिष्टपित्यासंज्ञायामाह—

चावीसं तित्वयरा सामायियसंजमं उवदिसंति ।
 छेदुवठावणियं पुण भयवं उसहो य वीरो य ॥३६
 द्वाविंशतितीर्थकराः सामायिकसंयमं उपदिशंति ।
 छेदोपस्थापनं पुनः भगवान् ऋषभश्च वीरश्च ॥

द्वाविंशतितीर्थकरा अजिनादिपार्श्वनायपर्यन्ताः सा-
 मायिकसंयममुपदिशन्ति प्रतिपादयन्ति । छेदोपस्थापनं पुनः
 संयमं वृषभो वीरश्च प्रतिपादयति ॥ ३६ ॥ क्रियते वृषभमहा-
 चीरो छेदोपस्थापनं प्रतिपादयतो यस्मात्—

आचक्रिखदुं विभजिदुं
 विण्णादुं चावि सुहदरं होदि ।
 एदेण कारणेण दु
 महव्वदा पंच पणत्ता ॥ ३७ ॥

आख्यातुं विभक्तुं विज्ञातुं चापि सुखतरं भवति ।
 एतेन कारणेन तु महाव्रतानि पंच प्रज्ञप्तानि ३७

आचक्रिखदुं—आख्यातुं कथयितुं आस्थादपितुं वा ।
 विभयिदुं—विभक्तुं पृथक्पृथक्प्रकारितुं । विण्णादुं—विज्ञा-
 त्पवचोद्भूतं चापि । सुहदरं सुखतरं सुखप्रदर्शनं । होदि—प-

इति एतेन-एतेन । कायंन । एतच्छब्दा-प्रदाहनादि । एवं
 एतच्छब्दा-एवं प्रदाहनादि । एतच्छब्दादर्थेन इतिवादिषु इतिच्छब्दा-
 कुलात् विषयं, विदुं वापि भवति सुखं वापि विदुं, तत्र
 एतच्छब्देन प्रदाहनादि एवं प्रदाहनादि ॥ २७ ॥

विषयव्यतिरेकसंज्ञायाम् च छेदोपपत्त्यादिद्वयवि-
 श्यासंज्ञापान्द—

आदौ दुर्विशोधने

निधने तदा मुष्टुदुर्गुणपाले च ।

पूर्वमा य पच्छिमा विदु

कृष्णकृष्णं न जानन्ति ॥

आदौ दुर्विशोधने निधने तदा मुष्टुदुर्गुणपाले च ।

पूर्वमा य पच्छिमा अपि हि कृष्णकृष्णं न जानन्ति ॥

आदिर्ज्ञेयं शिष्याः दुःखेन शोधन्ते मुष्टु क्लृप्तवशा-
 द्वा यतः । तदा पश्चिमीये शिष्याः दुःखेन प्रतिश्लेषन्ते मु-
 ष्टु क्लृप्तवशात् यतः । पूर्वकालशिष्याः पश्चिमकालशिष्या-
 इव क्वचिच्छुद्धं ब्रह्म-योग्यं, क्लृप्तं-मयोग्यं च न जान-
 न्ति यतस्ततः आदौ निधने च छेदोपपत्त्यादिवत् इति ॥

सायाधिक्यरश्मिक्रमपार—

पाटलिहिषअंजलिकरो

उवल्लुत्तो उट्टिऊण एयमणो ।

अव्वास्सित्तो वुत्तो

करेदि सामाहयं भिक्षु ॥ ३९ ॥

प्रतिलेखिताञ्जलिकरः उपयुक्तः उत्थाय एकमनाः ।

अव्याक्षिप्तः उवतः करोति सामायिकं भिक्षुः ३९

प्रतिलेखितावञ्जलिकरौ येनासौ प्रतिलेखिताञ्जलिकरः उपयुक्तः समाहितमतिः, उत्थाय-स्थित्वा, एकाग्रमना अव्याक्षिप्तः, आगमोक्तप्रमेण करोति सामायिकं भिक्षुः । अथवा प्रतिलेख्य शुद्धो भूत्वा द्रव्यक्षेत्रकालभावशुद्धिं कृत्वा, प्रवृष्टाञ्जलिकरशुक्लितकरः प्रतिलेखनेन सहिताञ्जलिकरो वा सामायिकं करोतीति ॥ ३९ ॥

सामायिकनिर्युक्तिमुपसंहरुं चतुर्विंशतिस्तवं सूचयितुं माह—

सामाहयणिज्जुत्ती एसा कथिया मए समासेण ।

चउर्वीसयणिज्जुत्ती एतो उड्ढं पदक्खामि ॥४०॥

सामायिकनिर्युक्तिः एषा कथिता मया समासेन ।

चतुर्विंशतिनिर्युक्ति इत ऊर्ध्वं प्रवक्ष्यामि ॥ ४० ॥

सामायिकनिर्युक्तिरेषा कथिता समासेन । इत ऊर्ध्वं

चतुर्विंशतिनिर्युक्तिं, प्रवक्ष्यामीति ॥ ४० ॥

चतुर्विंशतिस्तवव्यावर्णनवाभृतश्रायक (ज्ञानम्) शरीरमा
 चिर्जावनद्रव्यतिरिक्तभेदेन नोद्भागमद्रव्यस्त्वस्त्रिविधः, पूर्व-
 वत्सर्वमन्यन् । चतुर्विंशतिस्तवसहितं क्षेत्रं कालश्च क्षेत्रस्तवः
 कालस्तवश्च । भावस्तव आगमनोद्भागमभेदेन द्विविधः ।
 चतुर्विंशतिस्तवव्यावर्णनवाभृतश्रायार्था वृषयुक्त आगमभाव-
 चतुर्विंशतिस्तवः । चतुर्विंशतिस्तवपरिणतपरिणामो नोद्भा-
 गमभावस्तव इति । भरतीरावतापेक्षश्चतुर्विंशतिस्तव चक्रः ।
 पूर्वविदेहापरविदेहापेक्षस्तु सामान्यतीर्थकरस्तव इति कृत्वा
 न दोष इति ॥ ४१ ॥

अत्र नापस्तयेन भावस्तयेन मयोजनं सर्वसां मयोजनं । तदर्धमाह-

लोगुजोऽघम्मतिस्थयरे जिणररे य अरहंते ।

किच्चण केवलमेव य उत्तमयोर्हि मम दिसंतु ४२

लोकोचोत्तरा धर्मतीर्थकरा जिनवराश्च अहंतः ।

कीर्तनीयाः केवलिन एव च उत्तमयोर्हि मह्यं दिशंतु

लोको जगत् । उद्योगः प्रकाशः । धर्म उद्योगादि ।
 तीर्थ संसारनिवृत्त्याय । धर्ममेव तीर्थं कुर्यान्तीति धर्मतीर्थ-
 कः । कर्मासाधनं प्रयत्नीति जिनवास्तेषां वरा मयासा जि-
 नवराः । अहंतः सर्वज्ञाः । कीर्तनं मर्गमनं कीर्तनीया वा ।
 केचित्तवः सर्वव्यपारवासाः । एवं च । उद्योगः कृत्वाः म-
 र्गगुणाः । ते योर्हि संसारनिवृत्त्याय । दिशन्तु इदम् ।

एवं स्तवः क्रियते । अर्हन्तो लोकोद्योतकरा धर्मतीर्थकरा जि-
नवराः केवलिन उच्यन्ते ये तेषां कीर्तनं प्रशंसनं बोधि
मार्गं दिशतु प्रपच्छतु । अपवा एते अर्हन्तो धर्मतीर्थकरा
लोकोद्योतकराः जिनवराः कीर्तनाया उच्यन्तेः केवलिनो मम
बोधि दिशन्तु । अपवा अर्हन्तः सर्वविशेषेण (पणेन) वि-
शिष्टाः केवलिनां च कीर्तनं परं बोधि प्रपच्छन्त्विति स-
म्बन्धः ॥ ४२ ॥

एतैर्दशभिरधिकारैश्चतुर्भिस्तत्रो व्याख्यायत इति
कृत्वादौ तावल्लोकनिरुक्तिमाह—

लोयदि आलोयदि प-

हो यदि सल्लोयदिति एगत्यो ।

जह्या जिणेहिं कसिणं

तेणेसो बुच्चदे लोओ ॥ ४३ ॥

लोकयते आलोकयते प्रलोकयते संलोकयते इति एकार्थः
यस्माज्जिनैः कृत्स्नं तेन एव उच्यते लोकः ॥ ४३ ॥

लोचयते आलोचयते प्रलोचयते संलोचयते दृश्यते इत्ये-
कार्थः । किं जिनैरिति तस्मात्लोक इत्युच्यते ? कथं उच्यते-
वस्थायां—मतिज्ञानधृतज्ञानाभ्यां लोचयते दृश्यते यस्मात्त-
स्मात्लोकः । अथवावधिज्ञानेनालोचयते पुद्गलपर्यादारूपेण

दृश्यते यस्मात्तस्माल्लोकः । अथवा मनःपर्ययज्ञानेन प्रलो-
कयते विशेषेण रूपेण दृश्यते यस्मात्तस्माल्लोकः । अथवा
तैवलज्ञानेन जिनैः कृतं यथा भवतीति तथा संलोकयते स-
र्वद्रव्यपर्यायैः सम्यगुपलभ्यते यस्मात्तस्माल्लोकः । तेन का-
रणेन लोकः स इत्युच्यते इति ॥ ४३ ॥

नवप्रकारं निक्षेपैर्लोकस्वरूपमाह—

णाम द्रवणं द्रव्यं क्षेत्रं चिन्हं कपायलोओ य ।
भवलोओ भावलोगो पञ्जयलोगो य णादव्वो ॥
नाम स्थापना द्रव्यं क्षेत्रं चिन्हं कपायलोकश्च ।
भवलोको भावलोकः पर्यायलोकश्च ज्ञातव्यः ॥ ४४ ॥

नात्र विभक्तिर्निर्देशस्य प्राधान्यं प्राकृतेऽप्ययापि वृत्तेः ।
लोकशब्दः प्रत्येकमस्मिन्प्रच्यते । नामलोकः स्थापनालोको
द्रव्यलोकः क्षेत्रलोकश्चिन्हलोकः कपायलोको भवलोको भा-
वलोकः पर्यायलोकश्च ज्ञातव्य इति ॥ ४४ ॥

तत्र नामलोकं विवृण्वन्नाह—

णामाणि जाणि कानिचि सुहासुहाणि लोगहि ।
णामलोगं वियाणाहि अणंतजिणदेसिदं ॥ ४५
नामानि यानि कानिचित् शुभाशुभानि लोके ।
नामलोकं विजानीहि अनंतजिनदर्शितं ॥

नाथानि संद्धारूपाणि, यानि कानिचित्तुषान्पशुमानि
 च शोधनान्पशोमनानि च सन्नि विद्ये जीवलोकेश्मिन् स-
 म्प्राप्तलोकमनन्तमिनदर्शितं विजानीहि । न विद्यतेऽत्रो
 विनाशोऽवसानं वा येषां तेऽनन्ताहो च ते विनाशवानन्त-
 विनाशार्हणो यतः इति ॥ ४५ ॥

स्थापनालोकमाह—

ठविदं टाविदं चावि जं किंवे आत्यि लोमाहि ।
 ठवणालोगं वियाणाहि अणंतजिणदेसिदं ॥ ४६ ॥
 स्थितं स्थापितं चापि यत् किंचिदास्ति लोके ।
 स्थापनालोकं विजानीहि अनंतजिनदर्शितं ॥

ठविदं स्वतःस्थितमहृत्रिणं स्थापितं कृत्रिणं चापि यत्कि-
 चिदस्ति विद्यतेऽस्मिन् लोके सत्तमर्थं स्थापनालोकमिति ज्ञा-
 नीहि, अनन्तजिनदर्शितत्वादिति ॥ ४६ ॥

द्रव्यलोकस्वरूपमाह—

जीवाजीवं रूवारूवं सपदेशमपदेशं च ।
 द्रव्यलोगं वियाणाहि अणंतजिणदेसिदं ॥ ४७ ॥
 जीवाजीवं रूप्यरूपि सप्रदेशमप्रदेशं च ।
 द्रव्यलोकं विजानीहि अनंतजिनदर्शितं ॥ ४७ ॥

जीवाश्चेतनावन्तः । अजीवाः कालाकाशधर्माधर्माः पु-
द्गलाः । रूपिणो रूपसगन्धस्पर्शशब्दवन्तः पुद्गलाः । अरू-
पिणः कालाकाशधर्माधर्मा जीवाश्च । सप्रदेशाः सर्वे जी-
वादयः । अप्रदेशो कालाणुपरमाणु च । एनं सर्वलोकं द्रव्य-
लोकं विजानीहि, अक्षयसर्वज्ञदृष्टो यत इति ॥ ४७ ॥

तथेममपि द्रव्यलोकं विजानीहीत्याह--

परिणाम जीव मुक्तं सप्रदेशं एकक्षेत्रं किरिओ य ।
णिञ्चं कारण कर्ता सर्वगदिदरहि अपवेशो ॥४८
परिणामि जीवो मूर्तं सप्रदेशं एकक्षेत्रं क्रियावत् च ।
नित्यः कारणं कर्ता सर्वगत इतरस्मिन् अपवेशः ४८

परिणामोऽप्यथाभावो विद्यते येषां ते परिणामिनः ।
के ते जीवपुद्गलाः । शेषाणि धर्माधर्मकालाकाशान्यपरिणा-
मीनि कुतो द्रव्यार्थिकनयापेक्षया व्यञ्जनपर्यायं चाश्रित्यैत-
दुक्तं । पर्यायार्थिकनयापेक्षयान्वर्थपर्यायमाश्रित्य सर्वेऽपि प-
रिणामापरिणामात्मका यत इति । जीवो जीवद्रव्यं चेतनाल-
क्षणो यतः । अजीवाः पुनः सर्वे पुद्गलादयो ज्ञातृत्वदृष्टृत्वा-
द्यभावादिति । मूर्तं पुद्गल्द्रव्यं रूपादिमग्नात् । शेषाणि जी-
वधर्माधर्मकालाकाशान्यमूर्तानि रूपादिविरहितत्वात् । सप्र-
देशानि सांज्ञानि जीवधर्माधर्मपुद्गलाकाशानि प्रदेशबन्धद-
र्शनात् । अप्रदेशाः कालाणुवः परमाणुश्च प्रचयामाशाद् बं-

न्धामावाह । घर्माघर्माकाशान्येकरूपाणि सर्वदा प्रदेशविपा-
तामावाह । शेषाः संसारिर्जीवपुद्गलकाला अनेकरूपाः प्र-
देशानां भेददर्शनात् । आकाशं सर्वं सर्वपदार्थानामाधार-
त्वात् । शेषा जीवपुद्गलघर्माघर्मकाला भक्षेत्राणि भवगाहन-
लक्षणाभावात् । जीवपुद्गलाः क्रियावन्तो गतेर्दर्शनात् शेषा
घर्माघर्माकाशकाला अक्रियावन्तो गतिक्रियाया अभावदर्-
शनात् । नित्या धर्माघर्माकाशपरमार्थकाला व्यवहारनयापे-
क्षया व्यञ्जनवर्णायाभावमपेक्ष्य विनाशाभावात् । जीवपुद्ग-
ला अनित्या व्यञ्जनवर्णावदर्शनात् । कारणानि पुद्गलघ-
र्माघर्मकालाकाशानि जीवोपकारकत्वेन वृत्तत्वात् । जीवोऽ-
कारणं स्वनश्रत्वात् । जीवः कर्ता शुभाशुभभोवत्त्वात् । शेषा
घर्माघर्मपुद्गलाकाशकाला अकर्तारः शुभाशुभभोवत्त्वाभावात्
आकाशं सर्वगतं सर्वशोपलम्बमानत्वात् । शेषाद्यसर्वगतानि
जीवपुद्गलघर्माघर्मकालद्रव्याणि सर्वशोपलम्भाभावात् । तन्मा-
त्परिणामजीवमूर्तममदेशकक्षेत्रक्रियावन्नित्यकारणकर्तृपर्वग-
तिस्वरूपेण द्रव्यलोक जानीहि, इतरैश्चापरिणामादिभिः प्र-
देशैः द्रव्यलोकं जानीहीति सम्बन्धः ॥ ४८ ॥

क्षेत्रलोकस्वरूपं विवृण्वन्वाह—

आयासं सप्रदेशं उद्दमहो तिरियलोगं च ।

खेत्तलोगं वियाणाहि अणंतजिणदेसिदं ॥ ४९ ॥

आकाशं सप्रदेशं ऊर्ध्वमधः तिर्यग्लोकं च ।

भावोद्योतो नाम ज्ञानं यथा मणिं सर्वमावदग्निभिः-येन
प्रकारेण सर्वपदार्थदग्निभिर्ज्ञानमुक्तं तद्भावोद्योत (नः) पर-
मार्थघातघ्नया ज्ञानस्योपयोगकरणात् स्वपरमकायकत्वाद्भा-
वोद्योत इति ज्ञातव्यः ॥ ५६ ॥

पुनरपि भावोद्योतस्य मेदमाह—

पंचविधो खलु भणिओ

भावुज्जोवो य जिणवरिंदेहि ।

आभिणिओहियसुदओ-

हि णाणमणकेवलं जेयं ॥५७॥

पंचविधः खलु भणितः भावोद्योतश्च जिनवरैर्द्रैः ।

आभिनिवोधिकश्रुतावधिज्ञानमनःकेवलं ज्ञेयं ॥५७॥

स भावोद्योतो जिनवरैर्द्रैः पंचविधः पंचप्रकारः खलु-
स्फुटं, भणितः मतिपादितः । आभिनिवोधिकश्रुतावधिज्ञान-
मनःपर्ययकेवलमयो मतिश्रुतावधिमनःपर्ययकेवलज्ञानमेदेन पं-
चप्रकार इति ॥ ५७ ॥

द्रव्यभावोद्योतयोः स्वरूपमाह—

दव्वुज्जोवोज्जोवो

पडिहण्णदि परिमिदह्मि खत्तह्मि ।

भावुज्जोवोज्जावो

लोगालोगं पयासेदि ॥ ५८ ॥

द्रव्योद्योतः उद्योतः प्रतिहन्यते परिमिते क्षेत्रे ।

भावोद्योत उद्योतः लोकालोकं प्रकाशयति ॥ ५८ ॥

द्रव्योद्योतो य उद्योतः स प्रतिहन्यतेऽप्येन द्रव्येण परि-
मिते च क्षेत्रे वर्तते । भावोद्योतः पुनरुद्योतो लोकालोकं च
प्रकाशयति न प्रतिहन्यते नापि परिमिते क्षेत्रे वर्ततेऽप्रति-
घातिसर्वगतत्वादिति ॥ ५८ ॥ तस्मात्—

लोगस्सुज्जोवयरा

दव्वुज्जाणण ह्नु जिणा होंति ।

भावुज्जोवयरा पुग

होंति जिणवरा चउव्वीसा ॥ ५९ ॥

लोकस्योद्योतकरा द्रव्योद्योतेन न खलु जिना भवन्ति

भावोद्योतकराः पुनः भवन्ति जिनवराः चतुर्विंशतिः ५९

लोकस्योद्योतकरा द्रव्योद्योतेन नैव भवन्ति जिनाः ।
भावोद्योतकराः पुनर्भवन्ति जिनवराः चतुर्विंशतिः । अतो भा-
वोद्योतेनैव लोकस्योद्योतकरा जिना इति स्थितमिति । लोको-
द्योतकरा इति चाल्पार्थ ॥ ५९ ॥

मिनवरा अहंति पदं व्याख्यातुक्तमः प्राड—

जिदकोहमाणमाया

जिदलोहा तेण ते जिणा होंति ।

हंता अरिं च जम्भं

अरहंता तेण बुच्चंति ॥ ६४ ॥

जितक्रोधमानमाया जितलोभाः तेन ते जिना भवंति
हंतारः अरीणां च जन्मनः अहंतस्तेन उच्यंते ॥६४॥

यस्माज्जितक्रोधमानमायाःलोभास्तस्मात्तेन कारणेन ते
जिना इति भवंति येनःरीणां इन्तारो जन्मनः संसारस्य च
इन्तारस्तेनाहन्त इत्युच्यन्ते ॥ ६४ ॥

येन च,—

अरिहंति वंदणमंसणाणि अरिहंति पूयसकारं
अरिहंति सिद्धिगमणं अरहंता तेण उच्चंति ॥ ६५

अहंति वंदनानमस्कारयोः अहंति पूजासत्कारं ।

अहंति सिद्धिगमनं अहंतः तेन उच्यंते ॥ ६५ ॥

वंदनाया नमस्कारस्य च योग्या वंदनां नमस्कारमहंति,
पूजायाः सत्कारस्य च योग्याः पूजासत्कारमहंति च यतः
सिद्धिगमनस्य च योग्याः सिद्धिगमनमहंति, यस्मात्तेनाहन्त
इत्युच्यन्ते ॥ ६५ ॥

किमर्थमेते कीर्त्यन्त इत्याशङ्कायामाह,—

किह ते ण कित्तणिज्जा

सदेवमणुयासुरेहिं लोगेहिं ।

दंसणणाणचरित्ते

तव विणओ जेहिं पण्णत्तो ॥ ६६ ॥

कथं ते न कीर्तनीयाः सदेवमनुजासुरैः लोकैः ।

दर्शनज्ञानचरित्राणां तपसः विनयो यैः प्रज्ञप्तः ॥ ६६ ॥

कथं ते न कीर्तनीयाः ध्याचर्यानीयाः सदेवमनुष्यासु-
रैर्लोकैर्दर्शनज्ञानचाश्चित्तपसां विनयो यैः प्रज्ञप्तः प्रतिपादितः
ते चतुर्विंशतितीर्थकृगाः कथं न कीर्तनीयाः ॥ ६६ ॥

इति कीर्तनपधिकारं व्याख्याय केशलिनां स्वरूपशब्द—

सर्व्वं केवलकल्पं लोगं जाणंति तह य पस्संति ।

केवलणाणचरित्ता तह्मा ते केवली होंति ॥ ६७ ॥

सर्व्वं केवलकल्पं लोकं जानंति तथा च पश्यंति ।

केवलज्ञानचरित्राः तस्मात् ते केवलिनो भवति ॥

किमर्थं केशलिन इत्युच्यन्त इत्याशङ्कायामाह—वस्मा-
त्सर्व्वं निरवशेषं केषलिकल्पं केषलज्ञानविषयं लोकमलोकं च
जानन्ति तथा च पश्यंति केवलज्ञानमेव चरित्रं येषां ते के-

संज्ञानचरिताः पश्चिन्महागेरुवातागन्ध्यामे केरनिने घ-
वंतीति ॥ ६७ ॥

प्रयोगनाः कणसिन्ध्यांरुकाणामाद—

मिच्छत्तनेदणीयं णाणावरणं चरित्तमोहं च ।
तिविद्या तमाहु मुक्ता तस्मा ते उत्तमा ह्येति ॥६८॥
मिच्छ्यात्तवेदनीयं ज्ञानावरणं चारित्रमोहं च ।
त्रिविधात् तममो मुक्ताः तस्मात् ते उत्तमा भवंति ॥

मिच्छ्यान्नेदनीयमथदानरूपं ज्ञानावरणं ज्ञानदर्शना-
वरणं चरित्तमोहं चैतद्विद्विषं तमस्तस्मान्मुक्ता यतस्तस्माच्च
उत्तमाः पच्छ्या भवंतीति ॥ ६८ ॥

त एवं विशिष्टा मप—

आरोग्यबोधिलाहं दितु समार्हिं च मे जिणवरिंदा
किं ण हु जिदाणमेयं णवरि विभासेत्य कायव्वा
आरोग्यबोधिलाभं ददतु समार्धिं च मे जिनवरेद्राः
किं न खलु निदानमेतत् केवलविभापात्र कर्तव्या ॥

एवं विशिष्टास्ते जिनवरेद्रा मयमारोग्यं जातिमरणा-
भावं बोधिलाभं च जिनमूयथदानं दीक्षाभिमुखीकरणं वा
समार्धिं च मरणकाले सम्पत्परिणामं ददतु मयच्छन्तु, किं

पुनरिदं निदानं न भवति न भवत्येव कस्माद्विषाणाञ्च वि-
कल्पोऽत्र कर्तव्यो यस्मादिति ॥ ६९ ॥

एतस्माद्येदं निदानं न भवति यतः—

भासा असच्चमोसा

णवरि हु भर्तीय भासिदा एसा ।

ण हु खीणरागदोसा

दिति समार्हि च बोर्हि च ॥ ७० ॥

भासा असत्यमृषा केवलं हि भक्त्या भाषिता एषा ।
न हि क्षीणरागद्वेषा ददति समार्धि च बोर्धि च ॥ ७० ॥

असत्यमृषा भाषेयं किंतु भक्त्या भाषितैषा यस्मादिति
क्षीणरागद्वेषा मित्रा ददते समार्धि बोर्धि च यदि दाने प्र-
चरेत् सारागद्वेषाः स्फुरिति ॥ ७० ॥

अन्यथा—

जं तेर्हि दु दादन्वं तं दिष्णं जिणवरेर्हि सव्वेर्हि ।

दंसणणाणचरित्तस्स एस तिविहस्स उवदेशो ॥

यत् तैस्तु दातव्यं तद्वत्तं जिनवरैः सर्वैः ।

दर्शनज्ञानचारित्र्याणां एष त्रिविधानामुपदेशः ॥ ७१ ॥

यत्तस्तु दातव्यं तद्वत्तमेवं जिनवरैः सर्वैः किं तददर्शनज्ञा-

नवारिश्राणां विनकाराणां एव उद्देशोऽस्मादिहमपिह कदा-
 च्यते । इति एवा च तासां विषोयिचार्यना भक्तिर्भवति यतः ॥

अत आह,—

भक्तीप् जिणवराणं स्वीयदि जं पुञ्चसंचियं कम्मं ।
 आयरियपसाएण य विजा मंता य सिज्झंति ॥
 भक्त्या जिनवराणां क्षीयते यत् पूर्वसंचितं कर्म ।
 आचार्यप्रसादेन च विद्या मंत्राश्च सिद्ध्यन्ति ॥ ७२ ॥

जिनवराणां भक्त्या पूर्वसंचितं कर्म क्षीयते विनश्यते य-
 स्माद् आचार्याणां च भक्तिः किमर्थं ? आचार्याणां च
 प्रसादेन विद्या मंत्राश्च सिद्धिसुपगच्छन्ति यस्मादिति त-
 स्माज्जिनानामाचार्याणां च भक्तिरियं न निदानमिति ॥ ७२ ॥

अन्यथा,—

अरहंतेसु य राओ ववगदरागेसु दोसरहिएसु ।
 धम्महि य जो राओ सुदे य जो वारसविधहि ॥
 अर्हत्सु च रागः व्यपगतरागेषु दोपरहितेषु ।
 धर्मे च यः रागः श्रुते च यो द्वादशविधे ॥ ७४ ॥

व्यपगतरागेष्वष्टादशदोपरहितेषु अर्हत्सु यः रागः या
 भक्तिस्तया धर्मे यो रागस्तया श्रुते द्वादशविधे यः रागः
 ॥ ७३ ॥ तथा—

आयरियेसु य राओ

समणेषु य बहुसुदे चरित्तइडे ।

एसो पसत्थराओ

हवदि सरागेषु सन्नेसु ॥ ७४ ॥

आचार्येषु च रागः श्रमणेषु च बहुश्रुते चरित्राढ्ये ।

एष प्रशस्तरागो भवति सरागेषु सर्वेषु ॥ ७४ ॥

आचार्येषु रागः श्रमणेषु बहुश्रुतेषु च यो रागश्चरित्रा-
ह्येषु च रागः स एष रागः प्रशस्तः शोभनो भवति सरागेषु
सर्वेष्विति ॥ ७४ ॥

अन्यथा;—

तेसिं अहिमुहदाए अत्था सिज्झंति तह य भवीए

तो भत्ति रागपुब्बं चुच्चह एदं ण हु णिदाणं ॥

तेषां अभिमुखतया अर्थाः सिद्ध्यन्ति तथा च भक्ष्या ।

तस्मात् भक्तिः रागपूर्वमुच्यते एतन्न खलु निदानं ॥

तेषां जिनवरादीनामभिमुखतया भक्षणा चार्था वाञ्छि-
तेष्वसिद्धयः सिद्ध्यन्ति इत्यग्राह्या भवन्ति यस्मात्तस्माद्भवतीराग-
पूर्वकमेददुष्पते न हि निदानं, संसारकारणाभावादिति ॥७५॥

चतुर्विंशतिस्त्रयविधानपाद—

चतुरंगुलंतरपादो पडिलेहिय अंजलीकयपसत्थो ।
 अब्वांखित्तो वुत्तो कुणदियचउवीसत्थयं भिक्खू
 चतुरंगुलांतरपादः प्रतिलिख्य अंजलीकृतप्रशस्तः ।
 अब्याक्षिप्त उक्तः करोति च चतुर्विंशतिस्तोत्रं भिक्षुः

चतुरंगुलानन्तरपादः स्थितांगः पस्तिपक्तशरीरावयव,
 घालनश्चकारादेतल्लब्धं प्रतिलिख्य शरीरभूमिचिन्तादिकं म-
 शोधय मांजलिः सर्पिडः कृतांजलिपुटेन मगस्तः सौम्यभावोऽ-
 व्यासिप्तः सर्वव्यापाररहितः करोति चतुर्विंशतिस्तवं भिक्षुः सं-
 यतश्चतुरंगुलमंतरं ययोः पादयोस्तौ चतुरंगुलान्तरी तौ
 पादौ यस्य स चतुरंगुलान्तरपादः स्थितं निश्चलमंगं यस्य सः
 स्थितांगः शोभनकार्यिकत्राचिक्रमानसिकक्रिय इत्यर्थः ॥७६॥

चतुर्विंशतिस्तवनिर्घुक्तिमुपसंहर्तुं वंदनानिर्घुक्तिं च
 प्रतिपादयितुं भाहः—

चउवीसयाणिज्जुत्ती एसा कहिया मए समासेण
 वंदणणिज्जुत्ती पुण एत्तो उड्ढं पवकखामि ॥ ७६

चतुर्विंशतिनिर्घुक्तिः एषा कथिता मया समासेन ।

वंदनानिर्घुक्तिं पुनः इत ऊर्ध्वं प्रवक्ष्यामि ॥ ७७ ॥

चतुर्विंशतिनिर्घुक्तिरेषा कथिता मया समासेन वंदना-
 निर्घुक्तिं पुनरित ऊर्ध्वं प्रवक्ष्यामि प्रतिपादयिष्यामीति ७७

तथैतां नामादिनिक्षेपः प्रतिपादयन्नाह—

णामद्वयणा दब्बे खेत्ते काले य होदि भावे य ।
 एसो खलु वंदणगे णिवखेवो छव्विठो भणित्तो ॥
 नाम स्थापना द्रव्यं क्षेत्रं कालश्च भवति भावश्च ।
 एष खलु वंदनाया निक्षेपः षड्विधो भणितः ॥७८॥

एकतीर्थहरनामोच्चारणं सिद्धाचार्यादिनामोच्चारणं च
 नामावश्यकंबंदनानिर्युक्तिरेकतीर्थहरप्रतिविषयस्य सिद्धाचा-
 र्यादिप्रतिविद्यानां च स्तवनं स्थापनावंदनानिर्युक्तिस्तेषामेव
 शरीराणां स्तवनं द्रव्यंबंदनानिर्युक्तिस्त्रैरेव षट्क्षेत्रमधिष्ठितं
 कालश्च योऽधिष्ठितस्तपोः स्तवनं सेश्वरन्दना कालबंदना च,
 एकतीर्थहरस्य सिद्धाचार्यादीनां च शुद्धपरिणामेन यद्गुण-
 स्तवनं तद्भावावश्यकंबंदनानिर्युक्तिः । नापाय वा जातिद्रव्य-
 क्रियानिरपेक्षं संज्ञाकर्म बंदनाशब्दमात्रं नामबंदनापरिणतस्य
 प्रतिकृतं प्रतिबंदनास्थापनावंदनाव्यवर्णनप्राभृतशोऽनुष्युक्त
 आगमद्रव्यबंदना शेषः पूर्ववदिति । एष बंदनाया निक्षेपः
 षड्विधो भवति ज्ञातव्यो नामादिभेदेनेति ॥ ७८ ॥

नामबंदनां प्रतिपादयन्नाह—

किदियम्मं त्रिदियम्मं

पूयाकम्मं च विणयकम्मं च ।

कादव्वं केण कस्स व

कधे व कर्हि व कदिसुत्तो ॥ ७९ ॥

कृतिकर्म चितिकर्म पूजाकर्म च विनयकर्म च ।

कर्तव्यं केन कस्य वा कथं वा कस्मिन् वा कृतकृत्यः

पूर्वगाथार्थेन बंदनाया एकार्यः कथ्यतेऽपराद्धेन तद्वि-
कल्पा इति । कृत्यते छिद्यते अष्टविधं कर्म येनान्तरकदंबकेन
परिणामेन क्रियया वा तत्कृतिकर्म पापविनाशनोपायः । स्वी-
यते समेकीक्रियते संचीयते पुण्यकर्म तीर्थकरत्वादि येन
तच्चितिकर्षे पुण्यसंचयकारणं पूज्यंतेऽर्च्यन्तेऽर्हदादयो येन त-
त्पूजाकर्म बहुवचनोच्चारणस्रक्चंदनादिकं । विर्भायंते निरा-
क्रियन्ते संक्रमणोदयोदीरणादिभावेन प्राप्यंते येन कर्माणि
तद्विनयकर्म शुश्रूषणं तत्क्रिया कर्म कर्तव्यं केन कस्य कर्तव्यं
कथमिव केन विधानेन कर्तव्यं कस्मिन्नवस्थाविशेषे कर्तव्यं
कतिवारान् ॥ ७९ ॥

तथा;—

कदि ओणदं कदि सिरं

कदिए आवत्तगेहिं परिसुद्धं ।

कदिदोसविप्पमुक्कं

किदियम्मं होदि कादव्वं ॥ ८० ॥

कियंत्यवनतानि कति शिरांसि

कतिभिः आवर्तकैः परिशुद्धं ।

कतिदोषविप्रमुक्तं

कृतिकर्म भवति कर्तव्यं ॥ ८० ॥

कदि ओणदं कियन्त्यवनतानि कति करमुकुलांकितेन शिरसा भूमिस्पर्शनानि कर्त्तव्यानि कदि सिरं कियन्ति शिरांसि कतिवारान् शिरसि करकुट्टपलं कर्त्तव्यं कदि आवत्तगे-
र्हि परिशुद्धं कियन्मिरावर्तकैः परिशुद्धं कतिवारान्मनोवचन-
काया आवर्तनीयाः । कदि दोषविप्रमुक्तं कति दोषैर्विप्रमुक्तं
कृतिकर्म भवति कर्त्तव्यमिति ॥ ८० ॥

इति प्रश्नमालायां कृतायां तावत्कृतिरूपविनयकर्मणोरे-
कार्थं इति कृत्वा विनयकर्मणः सप्तयोजनां निरुक्तिमाहः—

जह्या विणेदि कम्मं अट्टविहं चाउरंगमोक्खो य ।

तह्या वदंति विट्ठमो विणओत्ति विलीणसंसारा

यस्मात् विनयति कम्मं अट्टविधं चातुरंगमोक्षश्च ।

तस्मात् वदंति विद्वांसो विनय इति विलीनसंसाराः

यस्माद्विनयति विनाशयति कर्माट्टविधं चातुरंगात्संसारा-
न्मोक्षश्च यस्माद्विनयात्सस्माद्विद्वांसो विलीनसंसारा विनय इति
वदंति ॥ ८१ ॥

यस्माच्च-

पुत्रं चैव य विणओ परूविदो जिणवरेहिं सव्वेहिं
सव्वासु कम्मभूमिसु णिच्चं सो मोक्खमग्गम्मि ८२
पूर्वस्मिन् चैव विनयः प्ररूपितो जिनवरैः सर्वैः ।
सर्वासु कर्मभूमिषु नित्यं स मोक्षमार्गं ॥

यतश्च पूर्वस्मिन्नेव काले विनयः प्ररूपितो जिनवरैः स-
र्वैः सर्वासु कर्मभूमिषु सप्तत्यधिकक्षेत्रेषु नित्यं सर्वकालं मोक्ष-
मार्गं मोक्षमार्गहेतोस्तस्माद्भारवाकालिको रथ्यापुरुषप्रणीतो
वा शंकाऽत्र न कर्त्तव्या निश्चयेनात्र प्रवर्तितव्यमिति ॥

कतिपकारोऽसौ विनय इत्याशंकायाभाह-

लोकाणुवित्तिविणओ

अर्थाणिमित्ते य कामतंते य ।

भयविणओ य चउत्थो

पंचमओ मोक्खविणओ य ॥ ८३ -

लोकानुवृत्तिविनयः अर्थनिमित्तं च कामतंत्रं च ।

भयविनयश्च चतुर्थः पंचमः मोक्षविनयश्च ॥ ८३ ॥

लोकस्यानुवृत्तिरनुवर्त्तनं लोकानुवृत्तिर्नाम प्रथमो विनयः,
अर्थस्य निमित्तमर्थनिमित्तं कार्यहेतुर्विनयो द्वितीयः, कामतंत्रे

कामतंत्रहेतुः कामानुष्ठाननिमित्तं तृतीयो विनयः, भयविनय-
श्चतुर्थः भयकारणेन याः क्रियते विनयः स चतुर्थः, पंचमो
मोक्षविनयः; एवं कारणेन पंचप्रकारो विनय इति ॥ ८३ ॥

तत्रादौ तावन्नलोकानुवृत्तिविनयस्वरूपमाह—

अभ्युद्वानं अंजलिआसनदानं च अतिहिपूजाय
लोकाणुवृत्तिविणओ देवदपूया सविहवेण ॥ ८४
अभ्युत्थानं अंजलिः आसनदानं च अतिधिपूजा च ।
लोकानुवृत्तिविनयः देवतापूजा स्वधिभयेन ॥ ८४ ॥

अभ्युत्थानं कश्चिद्विचदागते आसनानुत्थानं पांजलिरं-
जलिकरणं स्वायामपागतस्यासनदानं तथाऽतिधिपूजा च
मध्याह्नकाले आगतस्य साधोरन्यस्य वा धार्मिकस्य बहुधानं
देवतापूजा च स्वधिभयेन स्ववित्तानुसारेण देवपूजा च तदेत-
त्तर्धं लोकानुवृत्तिर्नाम विनयः ॥ ८४ ॥

तथा—

भासाणुवृत्ति छंदाणुवृत्तणं देसकालदानं च ।
लोकाणुवृत्तिविणओ अंजलिकरणं च अत्यकदे
भासानुवृत्तिः छंदानुवर्तनं देशकालदानं च ।
लोकानुवृत्तिविनयः अंजलिकरणं च अर्धकृते ॥ ८५ ॥

यस्माच्च-

पुत्रं चैव य विणओ परूविदो जिणवरेहिं सव्वेहिं
 सव्वासु कम्मभूमिसु णिच्चं सो मोक्खमग्गम्मि ८२
 पूर्वस्मिन् चैव विनयः प्ररूपितो जिनवरैः सर्वैः ।
 सर्वासु कर्मभूमिषु नित्यं स मोक्षमार्गं ॥

यतश्च पूर्वस्मिन्नेव काले विनयः प्ररूपितो जिनवरैः स-
 र्वैः सर्वासु कर्मभूमिषु सप्तत्यधिकक्षेत्रेषु नित्यं सर्वकालं मोक्ष-
 मार्गं मोक्षमार्गहेतोस्तस्माच्चावावकालिको रथ्यापुरूपमणीतो
 वा शंकाञ्च न कर्त्तव्यं निश्चयेनात्र प्रवर्तितव्यमिति ॥

कतिपकारोऽसौ विनय इत्याशंकायामाह-

लोकाणुवित्तिविणओ

अत्यणिमित्ते य कामतंते य ।

भयविणओ य चज्ज्यो

पंचमओ मोक्खविणओ य ॥ ८३

लोकानुवृत्तिविनयः अर्थनिमित्तं च कामतंत्रं च ।

भयविनयश्च चतुर्थः पंचमः मोक्षविनयश्च ॥ ८३ ॥

लोकस्यानुवृत्तिरनुवर्त्तनं लोकानुवृत्तिर्नाम प्रथमो विनयः,
 अर्थस्य निमित्तपर्यनिमित्तं कार्यहेतुविनयो द्वितीयः, कामतंत्रे

क्रामतंत्रदेतुः कामानुष्ठाननिमित्तं तृतीयो विनयः, भयविनय-
श्चतुर्थः भयकारणेन यः क्रियते विनयः स चतुर्थः, पंचमो
शोशविनयः; एवं कारणेन पंचप्रकारो विनय इति ॥ ८३ ॥

तत्रादौ तावल्लोकानुवृत्तिविनयस्वरूपमाह—

अभ्युद्वानं अंजलिआसनदानं च अतिहिपूजा य
लोकाणुवृत्तिविणओ देवदपूया सविहवेण ॥ ८४

अभ्युत्थानं अंजलिः आसनदानं च अतिधिपूजा च ।
लोकानुवृत्तिविनयः देवतापूजा स्वविभवेन ॥ ८४ ॥

अभ्युत्थानं कश्चिद्विचदागते आसनादुत्थानं पांजलिरं-
जलिकरणं स्वावाप्तमागतस्यासनदानं तथाऽतिधिपूजा च
मध्याह्नकाले आगतस्य साधोरन्यस्य वा धार्मिकस्य बहुवानं
देवतापूजा च स्वविभवेन स्ववित्तानुसारेण देवपूजा च तदेत-
त्सर्वं लोकानुवृत्तिर्नाम विनयः ॥ ८४ ॥

तथा—

भासाणुवृत्ति छंदाणुवृत्तणं देशकालदानं च ।

लोकाणुवृत्तिविणओ अंजलिकरणं च अत्यकदे

भासानुवृत्तिः छंदानुवर्तनं देशकालदानं च ।

लोकानुवृत्तिविनयः अंजलिकरणं च अर्थकृते ॥ ८५ ॥

भाषाया वचनस्यानुवृत्तेरनुवर्तनं यथासौ वदति तथा
 सोऽपि भणति भाषानुवृत्तिः, छंदानुवर्तनं तदभिषायानु-
 कूलाचरणं, देशयोग्यं कालयोग्यं च यद्दानं स्वद्रव्योत्तमर्गस्तदे-
 तत्सर्वं लोकानुवृत्तिविनयो लोकात्पीकरणार्थो ययार्थविनयो-
 जलिकरणादिकः प्रयुज्यते तथाऽभलिकरणादिको योर्ज्यनि-
 मित्तं क्रियते सोर्ज्यहेतुः ॥ ८५ ॥

तथा—

एमेव कामतंते भयविणओ चैव आणुपुव्वीए ।
 पंचमओ खलु विणओ परूवणा तस्सिमा होदि
 एवमेव कामतंत्रे भयविनयः चैव आनुपूर्व्या ।
 पंचमः खलु विनयः प्ररूपणा तस्येयं भवति ॥ ८६ ॥

यथा लोकानुवृत्तिविनयो व्याख्यातस्तथैवं कामतंत्रोभथा-
 र्यश्च भवति आनुपूर्व्या विशेषाभावात्, यः पुनः पंचमो विनय-
 स्तस्येयं प्ररूपणा भवतीति ॥ ८६ ॥

दंसणणाणचरित्ते तवविणओ ओवचारिओ चैव
 मोक्खहि एस विणओ पंचविहो होदि णायव्वो
 दर्शनज्ञानचारित्रे तपासि विनयः औपचारिकश्चैव ।
 मोक्ष एष विनयः पंचविधो भवति ज्ञातव्यः ॥ ८७ ॥

दर्शनज्ञानचारिप्रतप भ्रौपचारिकभेदेन मोक्षविनय एषः
पंचमकारो भवति ॥ ८७ ॥

स पंचाचारे यद्यपि विस्तरेणोक्तस्तथाऽपि विस्मरणाशील-
शिष्यानुमहार्यं सशेषतः पुनरुच्यत इति—

जे दव्वपज्जया खलु

उवदिट्ठा जिणवरेहिं सुदणाणे ।

ते तह सहदृदि णरो

दंसणाविणओत्ति णादव्वो ॥ ८८ ॥

ये द्रव्यपर्यायाः खलु उपदिष्टा जिनवरैः श्रुतज्ञाने ।
तान् तथा श्रद्धघाति नरः दर्शनविनय इति ज्ञातव्यः ॥

ये द्रव्यपर्यायाः खलु उपदिष्टा जिनवरैः श्रुतज्ञाने तांस्तथै-
व श्रद्धघाति यो नरः स दर्शनविनय इति ज्ञातव्यो भेदोपचा-
रादिति ॥ ८८ ॥

अथ ज्ञाने किमर्थं विनयः क्रियते इत्याशंकायापार-
णाणी गच्छदि णाणी

वंचदि णाणी णवं च णादियदि ।

णाणेण कुणदि चरणं

तस्मा णाणे हवे विणओ ॥ ८९ ॥

ज्ञानी गच्छति ज्ञानी वृंति ज्ञानी नानं च नाददाति
ज्ञानेन करोति चरणं तस्मान् ज्ञानं भवेत् विनयः ॥

यस्याज्ञानी गच्छति मोक्षं जानाति वा गतेर्ज्ञानगवत-
पामपर्यङ्कान्, यस्याद्य ज्ञानी वृंति गच्छति पार्यं यस्या
च ज्ञानी नानं कर्म नाददाति न यस्यादे कर्मभिर्गति यस्याद्य
ज्ञानेन करोति चरणं चाग्निं यस्याद्य ज्ञाने भवति विनयः
कर्त्तव्य इति ॥ ८२ ॥

अथ चारित्र्ये विनयः कियर्थं क्लियन इत्याशंकायामाह—

पौराण्य कम्परयं चरिया रित्तं करोदि जदमाणो ।
णं च कम्मं ण य वंधदि चरित्तविणओत्ति णादब्बो ॥
पौराणं कर्मरजः चर्यया रित्तं करोति यतमानः ।
न च कर्म न च वध्नाति चरित्रविनय इति ज्ञातव्यः ॥

चिरंतनकर्मरजश्चर्यया चारित्र्येण रित्तं तुच्छं करोति
यतमानश्चेष्टमानो नवं कर्म च न वध्नाति यस्मात्, तस्माच्चा-
रित्रे विनयो भवति कर्त्तव्य इति ज्ञातव्यः ॥ ९० ॥

तथा तपोविनयमयोजनमाह—

अवणयदि तवेण तमं
उवणयदि मोक्खमग्गमप्पाणं ।

तवविणयणियमिदमदी

सो तवविणओ ति णादव्वो ॥

अपनयति तपत्ता तमः उपनयति मोक्षमार्गभात्मानं ।
तपोविनयनियमितमतिः स तपोविनय इति ज्ञातव्यः

इत्येषमादिगापानां ' प्रापारजोदा । ' दिगापापर्यन्तानां
तर आषारेपः प्रतिपादित इति कृत्वा नेह प्रतन्यते पुनरुक्त-
दोषभयादिति ॥ ९१ ॥

पत्रो विनयः शासनमूलं पत्रच विनयः शिसाकृष्टम्—

तस्मा सव्वपयत्ते विणयत्तं मा कदाह् उंढिज्जो ।
अप्पसुदो विय पुरिसो खवेदि कम्माणि विणएण ॥
तरमात् सर्वप्रयत्नेन विनयत्वं मा कदापि त्यजेत् ।
अल्पश्रुतोपि च पुरुषः क्षपयति कर्माणि विनयेन ॥

यस्मात्सर्वपयत्नेन विनयत्वं नो कदाचित्परिहरेत् भवान्
यस्मादल्पश्रुतोऽपि पुरुषः क्षपयति कर्माणि विनयेन तस्मा-
द्विनयो न स्याद्य इति ॥ ९२ ॥

कृतिर्कर्मणः मपोजनं तं दत्त्वा प्रस्तुतायाः मश्नमालाया-
न्नावदसौ केन कर्मण्यं तत्कृतिर्कर्म यत्पृष्टं तस्योत्तरमाह—
पंचमहव्ययगुत्तो संविग्गोऽणालसो अमाणी य

किदियम्म णिज्जरट्ठी कुणह् सदा ऊणरादिणिओ ॥

पंचमहाव्रतगुप्तः संविन्नः अनालसः अमानी च ।

कृत्तिकर्म निर्जरार्थी करोति सदा ऊनरात्रिकः ॥९३॥

पंचमहाव्रतगुप्तः पंचमहाव्रतानुष्ठानपरः संदिग्धो धर्मफल-
योर्विषये हर्षोत्कण्ठितदेहो नालसः घद्योगवान् अमाणीय अमा-
नी च परित्यक्तमानसपायो निर्जरार्थी ऊनरात्रिको दीक्षायां
लघुर्यः एवं स कृत्तिकर्म करोति सदा सर्वकालं, पंचमहाव्रत-
युक्तेन परलोकार्थिना विनयकर्म कर्त्तव्यं भवतीति संबन्धः ॥

कस्य तत्कृत्तिकर्म कर्त्तव्यं यत्पृष्टं तस्योत्तरमाह—

आहरियउवज्झायाणं पवत्तयत्थेरंगणधरादीणं ।

एदोसिं किदियम्मं कादव्वं णिज्जरट्ठाए ॥ ९४ ॥

आचार्योपाध्यायानां प्रवर्तकस्थविरगणधरादीनां ।

एतेषां कृत्तिकर्म कर्त्तव्यं निर्जरार्थं ॥ ९४ ॥

तेषामाचार्योपाध्यायप्रवर्तकस्थविरगणधरादीनां कृत्ति-
कर्म कर्त्तव्यं निर्जरार्थं न मंत्रतंत्रोपकरणायेति ॥ ९४ ॥

एते पुनः क्रियाकर्मायोग्या इति प्रतिपादयन्नाह—

णो वंदेज्ज अविरेदं

मादा पिटु गुरु णरिंद अण्णतित्थं व ।

देसवरिद् देवं वा

विरदो पासत्यपणमं वा ॥ ९५ ॥

नो वंदेत अविरतं मातरं पितरं गुरुं नरेन्द्रं अन्यतीर्थया ।

देशविरतं देवं वा विरतः पार्श्वस्थपंचकं वा ॥ ९५ ॥

यो वंदेऽन्यं न वंदेत न स्तुयात् कं अविस्मयितव्य-
संपत्तं मातरं जननीं पितरं जनकं गुरुं दीक्षागुरुं श्रुतगुरुवत्स-
संपत्तं चरणादिशिषिलं नरेन्द्रं गजानं अन्यतीर्थिकं पार्श्वस्थि-
नं वा देशविरतं भावकं शारदादिषोडशपि देवं वा नागवत्सपद्म-
सूर्येन्द्रादिकं वा विरतः सपत्तः सन् पार्श्वस्थपणकं वा ज्ञान-
दर्शनचारित्रशिष्यिलाप्यंभजनान्निर्ग्रन्थानपि संपत्तः स्नेहादिना
पार्श्वस्थपणकं न वंदेत मातरमतंपत्तां पितरमतंपत्तं अन्यं च
षोडादिना न स्तुयात् भयेन श्लोभादिना वा नरेन्द्रं न स्तुयात्
प्रहादिषोडशपदरेवं सूर्यादिकं न पूजयेत् शारदादिलोभेना-
न्यतीर्थिकं न स्तुयादाहारादिनिमित्तं भावकं न स्तुयात् ।
आरमगुरुवपि विनष्टं न वंदेत तथा वाचस्पदगुचितान्ज्ञानपि
स्वोपकारिणोऽभ्यंयतासु स्तुयादिति ॥ ९५ ॥

इति के. ते पंच पार्श्वस्था इत्यंशं वा पासाह—

पासत्यो य कुमीलो संसत्तोऽपण मिगचरित्तो य ।

दंसणणाणचरित्ते अणिउत्ता मंदसंवेगा ॥ ९६ ॥

पार्श्वस्थश्च कुशीलः संसक्तोऽपसंज्ञो मृगचरित्रश्च ।
दर्शनज्ञानचरित्रे अनियुक्ता मंदसंवेगाः ॥ ९६ ॥

संयतगुणोभ्यः पार्श्वे अभ्यासे तिष्ठतीति पार्श्वस्थः वसतिक्रा-
दिमतिबद्धो मोहबहुलो रात्रिदिवष्टुपकरणानां कारकोऽसंयतज-
नसेवी संयतजनेभ्यो दूरीभूतः, कुत्सितं शीलं आचरणं
स्वभावो वा यस्यासौ कुशीलः क्रोधादिकलुपितारमा व्रतगु-
णशालैश्च परिहीनः संघम्यायज्ञः करणकुशलः, सम्यगसंय-
तगुणोऽप्यशक्तः संशक्तः आहारादिगृह्या वैद्यमंत्रज्योति-
यादिकुशलत्वेन प्रतिबद्धो राजादिसेवात्तरः, ओसण्योऽपग-
तसंज्ञोऽपगता विनष्टा संज्ञा सम्यग्ज्ञानादिकं यस्यासौ अपगत-
संज्ञश्च रित्राद्यरहीनो जिनवचनप्रज्ञानऽचारित्रादिमभ्रष्टः क-
रणालभः मांसारिकसुखभानसः, मृगस्येव पशोरिव चरित्रमा-
चरणं यस्यासौ मृगचरित्रः परित्यक्ताचार्योपदेशः स्वच्छन्द-
गतिरेकाकी जिनमूत्रदूषणस्तपःमूत्राद्यविनीतो धृतिरहितश्चे-
त्येते पंच पार्श्वस्था दर्शनज्ञानचरित्रेषु अनियुक्ताश्चारित्राद्य-
जुष्टानपरा मंदसंवेगास्तीर्थप्रमाणकृतहर्षाः सर्वदा न बंदनीया
इति ॥ ९६ ॥

पुनरपि स्पष्टवन्दनायाः कारणमाह—

दंसणणाणचरित्तेतवविण्णणिच्चकालपासत्या ।
एदे अवंदणिज्जा छिहप्पेही गुणघराणं ॥ ९७ ॥

दर्शनज्ञानचारित्रतपोविनयेभ्यः नित्यकालं पार्श्वस्थाः
एते अबंदनीयाः छिद्रप्रेक्षिणो गुणधराणाम् ॥ ९७ ॥

दर्शनज्ञानचारित्रतपोविनयेभ्यो नित्यकालं पार्श्वस्था
दूरीभूता एते त एते न बदनीयाश्छिद्रप्रेक्षिणः सर्वकालं गु-
णधराणां च छिद्रान्येषिणः संयतजनस्य दोषाद्भाविनो एते
न बदनीया एतेऽप्ये वेति ॥ ९७ ॥

के तर्हि वंद्येतेऽत आह—

समणं वंदेज्ज मेधावी संजतं सुसमाहितं ।

पंचमहव्वदकलितं असंजमजुगंछयं धीरं ॥ ९८ ॥

श्रमणं वंदेत मेधाविन् संयतं सुसमाहितं ।

पंचमहावूतकलितं असंयमजुगुप्सकं धीरं ॥ ९८ ॥

हे मेधाविन् ! चारित्र्यघनुष्ठानतत्पर ! श्रमणं निर्ग्रन्थ-
रूपं वंदेत पूजयेत् किंविशिष्टं संयतं चारित्र्य घनुष्ठानतन्निष्ठ पु-
नरपि किंविशिष्टं सुसमाहितं ध्यानाध्ययनतत्परं समादिसहितं
पंचमहावूतकलितं असंयमजुगुप्सकं प्राणोद्भिरसंयमपरं धीरं
धर्मोपेतं चागममभाषनाद्धीरं सर्वगुणोपेतमेवं विशिष्टं स्तुत्यादिति

तथा—

दंसणणाणचरित्ते तवविणए णिच्चकालमुवजुत्ता

एदे खु वंदणिजा जे गुणवादी गुणधराणं ॥ ९९ ॥

दर्शनज्ञानचारित्रे तपोविनयेषु नित्यकालमुपयुक्ताः ।

एते खलु वंदनीया ये गुणवादिनः गुणधराणाम् ९९

दर्शनज्ञानचारित्रतपोविनयेषु नित्यकालमपीक्षणमुपयु-
क्ताः सुष्ठु निरता ये ते एते वंदनीया गुणधराणां शीलध-
राणां च गुणवादिनो ये च ते वंदनीया इति ॥ ९९ ॥

संयतमप्येवं स्थितमेतेषु स्थानेषु न वंदेतेत्याह—

वाखितपराहुतं तु प्रमत्तं मा कदाह वंदिजो ।

आहारं च कुर्वन्तो नीहारं वा यदि करोति १०० ॥

व्याक्षिप्तपरावृत्तं तु प्रमत्तं मा कदाचित् वंदेत ।

आहारं च कुर्वन्तं नीहारं वा यदि करोति ॥ १०० ॥

व्याक्षिप्तं ध्यानादिनाकुलचित्तं परावृत्तं पराङ्मुखं दृष्ट-
देशतः स्थितं प्रमत्तं निद्राविक्रयादिरतं मा कदाचिद् वन्देज्ज-
नो वंदेत संयतमिति संबंधस्तथाऽहारं च कुर्वन्तं भोजनक्रियां
कुर्वाणं नीहारं वा मूत्रपुरीषादिकं यदि करोति तदाऽपि नो
कुर्वीत वंदनां साधुरिति ॥ १०० ॥

केन विधानेन स्थितो बंधत इत्याशंकायामाह—

आसणे आसणत्वं च उवसंतं च उवाट्टिदं ।

अणुविण्णय मेधावी किदियम्मं पउंजदे ॥१०१॥

आसने आसनस्थं च उपशांतं च उपस्थितं ।

अनुविज्ञाप्य मेधावी कृतिकर्म प्रयुंक्ते ॥ १०१ ॥

आसने विविक्तभूषदेशे आसनस्थं पर्यंकादिना व्यव-
स्थितं अथवा आसने आसनस्थमग्न्यासित्तपपराद्मुखमुपशांतं
स्वस्पृष्टं उपस्थितं बंदनां कुर्यात् स्थितं अनुविज्ञाप्य बंदनां
करोमीति संबोध्य मेधावी प्राशोऽग्नेन विधानेन कृतिकर्म मार-
येत प्रयुंजीत विदधीतेत्यर्थः ॥ १०१ ॥

कथमिव गतं मूर्ध्नं बंदनायाः स्थानमित्याह—

आलोचनाय करणे पडिपुच्छा पूजणे य सज्जाए ।

अवराधे य गुरूणं बंदणभेदेसु ठाणेसु ॥ १०२ ॥

आलोचनायाः करणे प्रतिपृच्छायां पूजने च स्वाध्याये

अपराधे च गुरूणां बंदनभेदेषु स्थानेषु ॥ १०२ ॥

आलोचनायाः करणे आलोचनाकालेऽथवा करणे
पटावश्यककाले परिमंशने मशकाले पूजने पूजाकाले च
स्वाध्याये स्वाध्यायकालेऽपराधे क्रोधाद्यपराधकाले च गुरू-
णामाचार्योपाध्यायादीनां बंदनभेदेषु स्थानेषु कर्तव्येति ॥ १०२ ॥

“कस्मिन्स्थाने” यदेतत्पूर्वं स्थापितं तद्व्याख्यातपि-

दार्ढी कतिवारं कृतिकर्म कर्तव्यमिति यद्भूत्रं स्थापितं तद्भ्या-
रुयानायाह—

चत्वारि पाडिकमणे

किदियम्मा तिण्णि होंति सज्जाए ।

पुव्वण्हे अवरण्हे

किदियम्मा चोद्दसा होंति ॥ १०३ ॥

चत्वारि प्रतिक्रमणे कृतिकर्माणि त्रीणि स्वाध्याये ।

पूर्वाह्णे अपराह्णे कृतिकर्माणि चतुर्दश भवन्ति १०३

सामायिकस्तवपूर्वकफायोत्सर्गश्चतुर्विंशतितीर्थकरस्तवप-
र्यन्तः कृतिकर्मेत्युच्यते । प्रतिक्रमणकाले चत्वारि क्रियाक-
र्माणि स्वाध्यायकाले च त्रीणि क्रियाकर्माणि भवन्त्येवं पूर्वा-
ह्णे क्रियाकर्माणि सप्तं तथाऽपराह्णे च क्रियाकर्माणि सप्तैवं पू-
र्वाह्णेऽपराह्णे च क्रियाकर्माणि चतुर्दश भवन्तीति । कथं प्रति-
क्रमणे चत्वारि क्रियाकर्माणि, आलोचनाभक्तिकरणे कायो-
त्सर्ग एकं क्रियाकर्म तथा प्रतिक्रमणभक्तिकरणे कायोत्सर्गः
द्वितीयं क्रियाकर्म तथा वीरभक्तिकरणे कायोत्सर्गस्तृतीयं
क्रियाकर्म तथा चतुर्विंशतितीर्थकरभक्तिकरणे शान्तिहेतोः
कायोत्सर्गश्चतुर्थं क्रियाकर्म । कथं च स्वाध्याये त्रीणि क्रिया-
कर्माणि, श्रुतभक्तिकरणे कायोत्सर्ग एकं क्रियाकर्म तथाऽऽ-

वार्धमत्तिक्रियाकारणे द्वितीयं क्रियाकर्म तथा स्वाध्यायो-
पसंहारे धृतमत्तिकरणे चायोत्सर्गशुक्तीयं क्रियाकर्मं जाति-
मपेक्ष्य श्रीणि क्रियाकर्माणि भवन्ति स्वाध्याये शेषाणां
बंदनादिक्रियाकर्मणामत्रैवान्तर्भावो द्रष्टव्यः । मथानव-
दोषारणं कृतं यतः पूर्वाह्ने दिवस इति एवंपराह्णे रात्रौ चपि
द्रष्टव्यं भेदाभावात् अथ वा पञ्चमपराशौ मत्तिकरणे क्रिया-
कर्माणि चत्वारि स्वाध्याये श्रीणि बंदनायां द्वे, सविन्युद्धिते
स्वाध्याये श्रीणि मथ्याहबंदनायां द्वे एवं पूर्वाह्नक्रियाकर्माणि
चतुर्दश भवन्ति; तथाऽपराह्णवेलायां स्वाध्याये श्रीणि क्रिया-
कर्माणि मत्तिकरणे चत्वारि बंदनायां द्वे योगभक्तिप्रदणो-
पसंहारकारणयोः द्वे रात्रौ मथमस्वाध्याये श्रीणि । एवंपराह्णे क्रि-
याकर्माणि चतुर्दश भवन्ति मत्तिकरणे स्वाध्यायकालयोक्तव-
स्तथास्वादिनि, अन्यान्यपि क्रियाकर्माण्यपत्रैवान्तर्भवन्ति ना-
न्यापकत्वमिति संबन्धः । पूर्वाह्नसमीपकालः पूर्वाह्न इत्युच्यतेऽ-
पराह्नसमीपकालोऽपराह्न इत्युच्यते तस्मान्न दोष इति ॥ १०३ ॥

कल्पवनतिकरणमित्यादि यत्कृतं तदर्थमाह—

दोणदं तु जवाजादं वारसावत्तमेव य।

चदुस्तिरं तिसुद्वं च किदियम्मं पउंजदे ॥ १०४ ॥

ह्यवनोतिस्तु यथाजातं ह्यादशावर्तमेव च ।

चतुःशिरः त्रिशुद्धं च कृतिकर्म प्रयुंजते ॥ १०४ ॥

दोग्दं द्वे भवनती पंचनमस्कारादाद्येकावनतिभूमिसं-
 स्पर्शस्तया चतुर्विंशतिस्तत्रादौ द्वितीयाऽवनतिः शरीरनमनं द्वे
 भवनती जहाजादं यथाजातं जातरूपसदृशं क्रोधपानमायासं-
 गादिरहितं वारसावत्तमेव यद्वाद्दशावर्त्ता एव च पंचनमस्का-
 रोच्चारणादौ मनोवचनकायानां संपन्नानि शुभयोगवृत्तय-
 स्यैव आवर्त्तास्तया पंचनमस्कारसमाप्तौ मनोवचनकायानां शु-
 भवृत्तयस्त्रायपन्धान्यावर्त्तनानि तथा चतुर्विंशतिस्तत्रादौ मनो-
 वचनकायाः शुभवृत्तयस्त्रीयपराय्यावर्त्तनानि तथा चतुर्विंश-
 तिस्तत्रसमाप्तौ शुभमनोवचनकायवृत्तयस्त्रीयवर्त्तनान्येवं द्वाद-
 शधा मनोवचनकायवृत्तयो द्वादशावर्त्ता भवंति, अथवा चतसृषु
 दिक्षु चत्वारः प्रणामा एकस्मिन् भ्रमणे एवं त्रिषु भ्रमणेषु
 द्वादश भवंति, चतुस्मिन् चत्वारि शिरांसि पंचनमस्कारस्या-
 दावन्ते च करमुकुलांकितशिरःकरणं तथा चतुर्विंशतिस्तत्र-
 स्यादावन्ते च करमुकुलांकितशिरःकरणमेवं चत्वारि शिरांसि
 भवंति, त्रिशुद्धं मनोवचनकायशुद्धं कृपाकर्म प्रयुक्ते करोति ।
 द्वे भवनती यस्मिन्तन् द्वयवनति कृपाकर्म द्वादशावर्त्ताः यस्मि-
 स्तन् द्वादशावर्त्तं मनोवचनकायशुद्ध्या चत्वारि शिरांसि
 यस्मिन् तत्र चतुःशिरःकृपाकर्म यंत्रिशुद्धं यथाजातं कर्म
 प्रयुञ्जीतेति ॥ १०४ ॥

पुनरपि क्रियाकर्मसंपुंजनविधानम्—

तिविद्धं तियरणमुद्धं

मयरहितं दुविहठाण पुणरुत्तं ।
विणएण कमविसुद्धं
किदियम्भं होदि कायव्वं ॥१०५॥

त्रिविधं त्रिकरणशुद्धं मदरहितं द्विविधस्थानं पुनरुक्तं
विनयेन क्रमविशुद्धं कृतिकर्म भवति कर्तव्यं ॥१०५॥

त्रिविधं ग्रंथार्थोपपत्तेर्भेदेन त्रिकारं, अथवाऽवनतिद्वयमे-
कः प्रकारः द्वादशवर्षः द्वितीयः प्रकारस्तुःशिरस्वृत्तीयं वि-
धानमेवं त्रिविधं, अथ वा कृत्कारितानुपपत्तिभेदेन त्रिविधं,
अथवा पतिक्रमणस्वाध्यायवन्दनाभेदेन त्रिविधं, अथवा पं-
चनपस्काररूपानचतुर्विंशतिस्तम्भेदेन त्रिविधमिति । त्रिकर-
णशुद्धं मनोवचनकायानुपरिष्ठापविमुक्तं, अथ वाऽवनतिद्व-
यद्वादशवर्षचतुःशिरःक्रियाभिः शुद्धं । मदरहितं जात्यादिम-
दहीनं । द्विविधस्थानं द्वे पर्यङ्ककापोत्सर्गौ स्थाने यस्य तत् द्वि-
विधं स्थानं । पुनरुक्तं क्रियां क्रियां प्रति तदेव क्रियत इति
पुनरुक्तं, विनयेन विनयपुक्त्या क्रमविशुद्धं क्रमपननिलंघ्या-
गमानुसारेण कृतिकर्म भवति कर्तव्यं । न पुनरुक्तो दोषो
द्रव्यार्थिकपर्यायार्थिःशिल्पसंग्रहादिति ॥ १०५ ॥

कति दोषविप्रसक्तं कृतिकर्म भवति कर्तव्यमिति यत्सूत्रं-
तदर्थमाह—

दोग्दं द्वे भवनती पंचनमस्कारादायेकावनतिर्भूमिं-
 स्पर्शस्तथा चतुर्विंशतिस्तत्रादौ द्वितीयाञ्जनतिः शरीरनपत्रं द्वे
 भवनती जहाजादं यथाजातं जानरूपमदृशं कोषपानपायामं-
 गादिरहितं वारसावत्तमेव य द्वादशावर्त्ता एव च पंचनमस्का-
 रोच्चारणादौ मनोवचनकायानां संयमनानि शुभयोगवृत्तय-
 स्त्रय आवर्त्तास्तथा पंचनमस्कारसमाप्तौ मनोवचनकायानां शु-
 भवृत्तयस्त्रीययन्यावर्त्तनानि तथा चतुर्विंशतिस्तत्रादौ मनो-
 वचनकायाः शुभवृत्तयस्त्रीययपराययावर्त्तनानि तथा चतुर्विंश-
 तिस्तत्रसमाप्तौ शुभमनोवचनकायवृत्तयस्त्रीयवर्त्तनान्येवं द्वाद-
 शथा मनोवचनकायवृत्तयो द्वादशावर्त्ता भवंति, अथवा चतसृषु
 दिक्षु चत्वारः प्रणामा एकस्मिन् भ्रमणे एवं त्रिषु भ्रमणेषु
 द्वादश भवंति, चतुस्तिरं चत्वारि शिरांसि पंचनमस्कारस्या-
 दावन्ते च करमुकुलांकितशिरःकरणं तथा चतुर्विंशतिस्तत्र-
 स्यादावन्ते च करमुकुलांकितशिरःकरणमेवं चत्वारि शिरांसि
 भवंति, त्रिशुद्धं मनोवचनकायशुद्धं क्रियाकर्म मयुंक्ते करोति ।
 द्वे भवनती यस्मिन्तत् द्वयवनति क्रियाकर्म द्वादशावर्त्ताः यस्मि-
 स्तत् द्वादशावर्त्तं मनोवचनकायशुद्ध्या चत्वारि शिरांसि
 यस्मिन् तत् चतुःशिरःक्रियाकर्म वंचिशिष्टं यथाजातं कर्म
 मयुंजीतेति ॥ १०४ ॥

पुनरपि क्रियाकर्ममयुंजनविधानमाह—

तिविहं तियरणसुद्धं

मयरहितं द्विविहठाण पुनरुत्तं ।

विणएण कमविसुद्धं

किदियम्मं होदि कायब्बं ॥१०५॥

त्रिविधं त्रिकरणशुद्धं मदरहितं द्विविधस्थानं पुनरुत्तं
विनयेन क्रमविशुद्धं कृतिकर्म भवति कर्तव्यं ॥१०५॥

त्रिविधं त्रिशर्षोपपन्नेन त्रिकारं, अथवाऽनतिदूषमे-
कः प्रकाशः द्वादशावर्षः द्वितीयः प्रकाशतुःशितस्त्रीयं वि-
धानमेवं त्रिविधं, अथ वा कृतकारितानुपनिषेदेन त्रिविधं,
अथवा प्रतिश्रवणस्वाध्यायचन्द्रनामेदेन त्रिविधं, अथवा प-
चनप्रकाररूपानपतुर्विशतिस्तवमेदेन त्रिविधमिति । त्रिकार-
णशुद्धं पनोषचनकायाशुष्यपरिष्ठापविशुद्धं, अथ वाऽनतिदू-
षद्वादशावर्षचतुःशितः क्रियाभिः शुद्धं । मदरहितं आत्पादिस-
दरीने । द्विविधस्थाने द्वे वर्षककायात्मनो स्थाने परव तद् द्वि-
विधं स्थाने । पुनरुत्तं कृषी कृषी प्रति तदेव किण्त इति
पुनरुत्तं, विनयेन विनयपुकरा क्रमविशुद्धं क्रमपन्नमित्येषा-
नमानुसारेण कृतिकर्म भवति कर्तव्यं । न पुनरुत्तो दोषो
दृष्टव्यैकपर्यायैश्चिप्यसंभार्यादिति ॥ १०५ ॥

कति दोषविप्रसृते कृतिकर्म भवति कर्तव्यमिति यत्पुष्टं
तदर्थमाह—

अणाठिदं च थट्टं च पविट्टं परिपीडिदं ।

दोलाहयमंकुसियं तथा कच्छभरिंगियं ॥ १०३ ॥

अनादृतं च स्तब्धश्च प्रविष्टः परिपीडितं ।

दोलायितमंकुशितस्तथा कच्छपरिगितं १०६

अनाठिदमनादृतं विनादरेण संभ्रममंतरेण यत्र क्रियाकर्म क्रियते नदनादृतमित्युच्यते अनादृतनामा दोषः । थट्टं च स्तब्धश्च विद्यादिगर्वेणोद्धतः सन् यः करोति क्रियाकर्म तस्य स्तब्धनामा दोषः, पविट्टं प्रविष्टः पंचमरमेष्टिनामत्यासन्नो मूत्रायः करोति कृतिकर्म तस्य प्रविष्टदोषः, परिपीडिदं परिपीडितं करजानुपदेशैः परिपीडय संस्पर्श्य यः करोति वन्दनां तस्य परिपीडनदोषः, दोलायिदं-दोलायितं दोलामिवात्मानं चलाचलं कृत्वा शयित्वा वा यो विदधाति वन्दनां तस्य दोलायितदोषः अंकुसियं अंकुशितमंकुशमित्र करांगुललाटदेशे कृत्वा यो वन्दनां करोति तस्यांकुशितदोषः, तथा कच्छभरिंगियं कच्छपरिगितं चेष्टितं कटिभागेन कृत्वा यो विदधाति वन्दनां तस्य कच्छभरिंगितदोषः ॥ १०६ ॥

तथा—

मच्छुब्धत्तं मणोदुष्टं वेदिआवद्धमेव य ।

भयसा धेव भयत्तं इडिठगारव गारवं ॥ १०७ ॥

मत्स्योद्धर्ता मनोदुष्टो वेदिकाबद्ध एव च ।

भयेन च विभ्यत्त्वं ऋद्धिगौरवं गौरवं ॥ १०७ ॥

मत्स्योद्धर्तः पार्श्वद्वयेन बन्दनाकरणमपवा मत्स्यस्य इव कटिभागिनोद्धर्ष कृत्वा यो बंदनां विदधाति तस्य मत्स्योद्धर्त-
दोषः, मनसाचार्यादीनां दुष्टो भूत्वा यो बंदनां करोति तस्य मनोदुष्टदोषः संश्लेषयुक्तेन मनसा यद्वा बंदनाकरणं, वेदिया-
बद्धमेष य वेदिकाबद्ध एव च वेदिकाकारेण हस्ताभ्यां बंधो हस्तपंजरेण वामदक्षिणस्तनपदेशं मपीटय जानुद्वयं वा मध्दध्य
बंदनाकरणं वेदिकाबद्धदोषः, भयसा चैव भयेन चैव मरणा-
दिभीतस्य भयसंप्राप्तस्य यद्बंदनाकारणं भयदोषः भयतो वि-
भ्यतो गुर्वादिभ्यो विभ्यतो भयं प्राप्नुवतः परमार्थात्परस्य वा-
लस्वरूपस्य बंदनाभिधानं विभ्यदोषः, इष्टिगारव ऋद्धिगौरवं
बंदनापङ्कर्वतो महापरिकरश्चातुर्वर्त्यधमणसंघो भक्तो भवत्येव-
मभिवायेण गो बंदनां विदधाति तस्य ऋद्धिगौरवदोषः, गा-
रवं गौरवं आत्मनो माहात्म्यासनादिभिर्वाचिकृत्य रससुखहे-
तोर्वा यो बंदनां करोति तस्य गौरवबंदनादोषः ॥ १०७ ॥

तथा—

तेणिदं पडिणिदं चावि पदुष्टं तालिदं तथा ।

सहं च हीलिदं चावि तह तिवलिदकुं चिदं १०८

स्तेनितं प्रतिनीतं चापि प्रदुष्टस्तर्जितं तथा ।

अणाठिदं च थट्टं च पविट्टं परिपीडिदं ।

दोलाहयमंकुसियं तथा कच्छभरिगियं ॥ १०३ ॥

अनादृतं च स्तब्धश्च प्रविष्टः परिपीडितं ।

दोलायितमंकुशितस्तथा कच्छपरिगितं १०६

अनाठिदमनादृतं विनादरेण संभ्रममंदरेण यत् क्रियाकर्म कियते नदनादृतमित्युच्यते अनादृतनामा दोषः । थट्टं च स्तब्धश्च विद्यादिगर्वेणोद्धतः सन् यः करोति क्रियाकर्म तस्य स्तब्धनामा दोषः, पविट्टं प्रविष्टः पंचपरमेष्ठिनामत्यासन्नो मूत्वा यः करोति कृतिकर्म तस्य प्रविष्टदोषः, परिपीडिदं परिपीडितं करजानुपदेशैः परिपीडय संस्पर्श यः करोति बन्दनां तस्य परिपीडनदोषः, दोलायिदं—दोलायितं दोलामित्रात्मानं चलाचलं कृत्वा शयित्वा वा यो विदधाति बन्दनां तस्य दोलायितदोषः अंकुसियं अंकुशितमंकुशामिव करांगुष्टललाटदेशे कृत्वा यो बन्दनां करोति तस्यांकुशितदोषः, तथा कच्छभरिगियं कच्छपरिगितं चेष्टितं कटिभागेन कृत्वा यो विदधाति बन्दनां तस्य कच्छभरिगितदोषः ॥ १०६ ॥

तथा—

मच्छुब्धत्तं मणोदुष्टं वेदिआवद्धमेव य ।

भयसा चैव भयत्तं इडिडगारव गारवं ॥ १०७ ॥

तथा—

दिदृमदिदृं चावि य संगस्स करमोयणं ।

आलद्धमणालद्धं च हीणमुत्तरचूलियं ॥ १८९ ॥

दृष्टः अदृष्टश्चापि च संघस्य करमोचनं ।

आलब्धः अनालब्धश्च हीनमुत्तरचूलिका ॥१०९॥

दिदं दृष्टं आचार्यादिभिर्दृष्टः सन् सम्यग्निश्चानेन बन्धना-
दिकं करोत्यन्यथा श्येच्छयाऽपवा दिग्वलोकने दुर्बन्धना-
दिकं यदि विद्धानि तदा तस्य दृष्टो दोषः, अदिदं अदृष्टं आ-
चार्यादीनां दर्शनं पृथक् स्ववत्त्वा भूषदेने शरीरं चाशतिले-
रुपातद्गतमनाः पृष्टदेशतो वा भूत्वा यो बन्धनादिकं करोति
तद्वशाददृष्टोपः, अपि च संघस्य करमोचनं सघस्य करमोचनं
संघस्य माशकरो वृष्टिर्दानोऽप्यथा न समीचरि संघः शो-
भनः स्यादिति ज्ञान्वा यो बन्धनादिकं करोति तस्य संघकरमो-
चनदोषः । आलद्धमणालद्धं उपकारणादिकं लब्ध्यापो बन्धनां
करोति तस्य लब्धदोषः अणालब्ध उपकारणादिकं
लभ्येऽपिनि पुद्गपा यः करोति बन्धनादिकं तस्यानात्र
दोषः, हीणं हीने प्रंपार्यहालवशाणरहितं बन्धनां यः क-
रोति तस्य हीनदोषः, उत्तरचूलियं उत्तरचूलिकां बन्धनां
स्वाकेन कालेन निर्धन्यं बन्धनायाःपुलिवापुनरपालो-
चनादिवश्य मरता कालेन निर्धेकं कृत्वा यो बन्धनां ि

अणाठिदं च यद्रं च पविद्रं पः
 दोलाइयमंकुसियं तदा कच्छ-
 अनाइतं च स्तब्धश्च प्रविष्टः प
 दोलापितमंकुशितस्त्राया कच्छ

अनाठिदपनाइतं विनादरेण संघ्र-
 स्थिते अनाइतपिन्युत्पत्ते अनाइतदा-
 न्यथ विद्यादिगर्भेणाइतः सन् यः कगे
 इयनामा दोषः, पविद्रं पविष्टः पंनपरमे
 यः करोति कृतिर्धर्म तस्य पविष्टदोषः,
 दितं करनानुसदौः परिपीटय संस्य
 तस्य परिपीटयदोषः, दोलापिदं-दो
 त्मानं मलायतं कृत्वा शयित्वा वा
 तस्य दोलापितदोषः अंकुसियं अंकुसि-
 तलाटदेशे कृत्वा यो बन्दनां करोति त
 कच्छपरिगियं कच्छपरिगितं चेष्टितं प
 विद्याति बन्दनां तस्य कच्छपरिगितदो-

तथा—

मच्छुब्धत्तं मणोदुष्टं वेदिआव-
 भयसा चैव भयत्तं इडिडगारव

गंगस्स करमोयणं ।

हीणमुत्तरचूलियं ॥ १०९ ॥

संपत्स्य करमोचनं ।

१ हीनमुत्तरचूलिका ॥१०९॥

भिरुष्टः सन् सम्यग्भिधानेन वंदना-
याऽपवा दिग्बलोकनं कुर्वन् वन्दना-
तस्य दृष्टो दोषः, अदिष्टं अदृष्टं भा-
यत्वा भूपदेशं शरीरं चापविले-
या भूत्वा यो वन्दनादिकं करोति
संघम करमोयणं संपत्स्य करमोचनं
विशेष्यथा न ममोपरि संपः शो-
वन्दनादिकं करोति तस्य संघकरमो-
दं उपकरणादिकं लब्धा यो वंदनां
पणालदं-अनालब्ध उपकरणादिकं
करोति वन्दनादिकं तस्यानाल-
पिणालपमाणरहितां वन्दनां यः क-
ः पत्तियं उपरचूलिकां वन्दनां
न निर्भेकं

नां वि-

अणाठिदं च थट्टं च पविट्टं परि
दोलाइयमंकुसियं तथा कञ्छभा
अनादृतं च स्तब्धश्च प्रविष्टः परि
दोलायितमंकुशितस्तथा कञ्छपरि

अनाठिदमनादृतं विनादरेण संभ्रमं
क्रियते नदनादृतमित्युच्यते अनादृतनामा
ब्धश्च विद्यादिगर्वेणोद्धतः सन् यः करोति
ब्धनामा दोषः, पविट्टं प्रविष्टः पंचपरमेष्टि
यः करोति कृतिकर्म तस्य प्रविष्टदोषः,
दितं करजानुभदेशैः परिपीडय संस्पर्श
तस्य परिपीडनदोषः, दोलायिदं-दोल
त्मानं चलाचलं कृत्वा शयित्वा वा यो
तस्य दोलायितदोषः अंकुसियं अंकुशित
ललाटदेशे कृत्वा यो बन्दनां करोति तस्य
कञ्छपरिगियं कञ्छपरिगितं वेष्टितं का
विदधाति बन्दनां तस्य कञ्छपरिगितदोष

तथा—

मञ्जुवत्तं मणोदुष्टं वेदिआवहं
भयसा चैव भयत्तं इडिढगारवः

॥—

संघस्य करमोचनं ।

इव हीनमुत्तरचूलियं ॥ १०९ ॥

च संघस्य करमोचनं ।

इयश्च हीनमुत्तरचूलिका ॥१०९॥

यदिभिर्दृष्टः सन् सम्यग्बिधानेन बन्धना-
 र्थेच्छयाऽपवा दिग्बलोकनं कुर्वन्बन्धना-
 नदा तस्य दृष्टो दोषः, अदिष्टं अदृष्टं प्रा-
 क्तं स्ववत्त्वा भूयदेगं शरीरं चावतिले-
 तातो वा भूत्वा यो बन्धनादिकं करोति
 स संघस्य करमोचनं सपस्य करमोचनं
 उदाहरणोऽन्वया न समोपरि संघः शो-
 यो बन्धनादिकं करोति तस्य संघकरमो-
 चाल्लब्धं उपकरणादिकं लब्ध्वा यो बन्धना-
 नः अद्याल्लब्धं-अनाल्लब्धं उपकरणादिकं
 करोति करोति बन्धनादिकं तस्यानाम्
 प्रथमं गालवनापरदितो बन्धनां यः क-
 रति, उत्तरचूलियं उत्तरचूलिकां बन्धनां
 निर्दिश्य बन्धनायाश्चूलिकाभूतस्यालो-
 कात्सेव निर्दिष्टं कृत्वा यो बन्धनां रि-

अणाठिदं च थट्टं च पविट्टं परि
 दोलाह्यमंकुसियं तथा कञ्छभां
 अनादृतं च स्तब्धश्च प्रविष्टः परि
 दोलायितमंकुशितस्तथा कञ्छपरि

अनाठिदमनादृतं विनादरेण संभ्रमं
 क्रियते नदनादृतमित्युच्यते अनादृतनामा
 ब्धश्च विद्यादिगर्वेणोद्धतः सन् यः करोति
 ब्धनामा दोषः, पविट्टं प्रविष्टः पंचपरमेष्टि
 यः करोति कृतिकर्म तस्य प्रविष्टदोषः,
 दितं करजानुपदेशैः परिपीडय संस्पर्श
 तस्य परिपीडनदोषः, दोलायिदं—दोल
 त्मानं चलाचलं कृत्वा शयित्वा वा यो
 तस्य दोलायितदोषः अंकुसियं अंकुशि
 ललाटदेशे कृत्वा यो बन्दनां करोति तस्य
 कञ्छपरिगियं कञ्छपरिगितं चेष्टितं कां
 विदधाति बन्दनां तस्य कञ्छपरिगितदोष

तथा—

मञ्जुवत्तं मणोदुष्टं वेदिआवद्धं
 भयसा चेव भयत्तं इडिहगारवः

॥—

यसंगस्स करमोयणं ।

च हीणमुत्तरचूलियं ॥ १०९ ॥

च संघस्य करमोचनं ।

उधश्च हीनिमुत्तरचूलिका ॥१०९॥

वादिभिर्दृष्टः सन् सम्यग्बिधानेन बंदना-
नेच्छयाऽथवा दिग्बलोकनं कुर्वन्बन्दना-
तदा तस्य दृष्टो दोषः, अदिष्टं अदृष्टं आ-
कृत्स्वक्त्वा भूपदेशं शरीरं चापतिले-
गतो वा भूत्वा यो बन्दनादिकं करोति

यसंगस्स करमोयणं संघस्य करमोचनं
उर्दान्तवशोऽथवा न समोपरि संघः शो-
यो बन्दनादिकं करोति तस्य संघकरमो-
तालदं उपकरणादिकं लब्ध्वा यो बंदनां
यः अणालदं-अनालन्ध उपकरणादिकं
यः करोति बन्दनादिकं तस्यानाल-
ग्रंथार्थं फलप्रमाणरहितां बन्दनां यः क-
, उत्तरचूलियं उत्तरचूलिकां बन्दनां
निर्वर्त्य बन्दनायाश्चूलिकाभूतस्यालो-
कालेन निर्वर्षकं कृत्वा यो बन्दनां वि-

अणाठिदं च थट्टं च पविट्टं परि
 दोलाहयमंकुसियं तथा कच्छभः
 अनादृतं च स्तब्धश्च प्रविष्टः परि
 दोलायितमंकुशितस्तथा कच्छपरि

अनाठिदमनादृतं विनादरेण संभ्रमः
 क्विपते नदनादृतमित्युच्यते अनादृतनामा
 बधश्च विद्यादिगर्वेणोद्धतः सन् यः करोति
 व्यनामा दोषः, पविट्टं प्रविष्टः पंचपरमेहि
 यः करोति कृतिकर्म तस्य प्रविष्टदोषः,
 दितं करजानुपदेशैः परिपीडय संस्पर्श
 तस्य परिपीडितदोषः, दोलायिदं-दोल
 त्मानं चलाचलं कृत्वा शयित्वा वा यो
 तस्य दोलायितदोषः अंकुसियं अंकुशि
 ललाटदेशे कृत्वा यो बन्दनां करोति तस्य
 कच्छपरिगियं कच्छपरिगितं चेष्टितं कां
 विदधाति बन्दनां तस्य कच्छपरिगितदोषः

तथा—

मच्छुव्वत्तं मणोदुष्टं वेदिआवद्ध
 भयसा चैव भयत्तं इडिडगारवः

स्त करमोचनं ।

णमुत्तरचूलियं ॥ १०९ ॥

स्य करमोचनं ।

दीनिमुत्तरचूलिका ॥ १०९ ॥

दिएः सन् सभ्यविधानेन बंदना
 यथा दिग्बलीकनं दुर्बन् बन्दना-
 द्य एषो दोषः, अदिहं अरुहं आ-
 दिसा भूषदेग शरीरं चावलिमे-
 तं भूषा यो बन्दनादिकं करोति
 तस्य करमोचनं सपरमं करमोचनं
 योऽन्यथा न समोररि संपः शो-
 दनादिकं करोति तस्य संपरमो-
 उपकरणादिकं लब्ध्या यो बंदनां
 गान्दे-अनालस्य उपकरणादिकं
 करोति बन्दनादिकं तस्य नाम
 कालवशात्तरिणां बन्दनां दः क-
 तापुलिपं दत्तापुलिपं बन्दनां
 बन्दनापापुलिपं दत्तापुलिपं
 निर्देकं दत्ता यो बन्दनां वि

शब्दश्च हीलितं चापि तथा त्रिवालितं कुञ्चितं १०८

तेणिदं स्तेनितं चौरबुद्ध्या यथा गुर्वादयो न जानन्ति
 बन्दनादिकमपवरकाभ्यन्तरं मविश्य वा परेषां बन्दनां चोरयि-
 त्वा यः करोति बन्दनादिकं तस्य स्तेनितदोषः, पठिणिदं म-
 तिनीतं देवगुर्वादीनां मतिकूलो भूत्वा यो बन्दनां विदधाति
 तस्य मतिनीतदोषः, पदुष्टं पदुष्टोऽन्वैः सह प्रद्वेषं वैरं कलाहादिकं
 विधाय क्षंतव्यमकृत्वा यः करोति क्रियाकलापं तस्य पदुष्ट-
 दोषः । तज्जिदं तर्जितं तथा अन्वांस्तर्जयन्न्येषां भयमुत्पादय
 न्यदि बन्दनां करोति तदा तर्जितदोषस्तस्याथ बाऽनार्यादि-
 भिरंगु र्यादिना तर्जितः श्वासितो यदि “नियमादिकं करोषि
 निर्वासयामो भवन्त” पिति तर्जितो यः करोति तस्य त-
 र्जितदोषः, सहं च शब्दं मुवाणो यो बन्दनादिकं करोति
 मौनं परित्यज्य तस्य शब्ददापोऽय वा सद्दु चैति पाठस्तत
 एवं सद्दु छाठयेन मायामपंचेन यो बन्दनां करोति तस्य
 शाठ्यदोषः हीलितं हीलितं वचनेनाचार्यादीनां परिभवं कृ-
 त्वा यः करोति बन्दनां तस्य हीलितदोषः, तद् त्रिवालितं तथा
 त्रिवालितं शरीरस्य त्रिषु कटिहृदयप्रीवाप्रदेशेषु मंगं कृत्वा
 ललाटदेशे वा त्रिवालितं कृत्वा यो विदधाति बन्दनां तस्य
 त्रिवालितदोषः, कुञ्चिदं कुञ्चितं कुञ्चिनहस्ताभ्यां शिरः परा-
 मर्गं कृत्वा यो बन्दनां विदधाति जानुमध्ययोर्वा शिरः कृत्वा
 मंडुचितो भूत्वा यो बन्दनां करोति तस्य संकुचितदोषः १०८

णयं वंदनां च याचमानो ' भवद्भयो वंदनां विदधामि ' इति
 याञ्चानां कुर्वन्निच्छाकारवन्दनाप्रणामं करोति मित्तुः साधुरेवं द्वा
 त्रिंशद्दोषपरिहारेण तावत् द्वात्रिंशद्गुणा भवन्ति तस्माद्यत्नप-
 रेण हास्यभयासादनारागद्वेषगौरवालस्यमदलोभस्तेनभावमा-
 तिकूल्यशालत्वोपरोधहीनाधिकभावशरीरपरामर्शवचनभृकुटि-
 करणपाट्करणादिवर्जनपरेण देवतादिगतमानसेन विचर्जितका-
 र्यान्तरेण विशुद्धमनोवचनकाययोगेन मौनपरेण वंदना कर-
 शीया वन्दनाकारकेणेति ॥ ११२ ॥

यस्य क्रियते वन्दना तेन कथं प्रत्येपितव्येत्याह—

तेण च पडिच्छिदब्धं गारवराद्विण सुद्धभावेण ।
 किदियम्मकारकस्सवि संवेगं संजणंतेण ॥ ११३ ॥
 तेन च प्रत्येपितव्यं गर्वरहितेन शुद्धभवेन ।
 कृतिकर्मकारकस्यापि संवेगं संजनयतां ॥ ११३ ॥

तेण च तेनाचार्येण पडिच्छिदब्धं प्रत्येपितव्यमभ्युग-
 न्तव्यं गौरवहितेन श्रद्धिर्वादिगर्वरहितेन कृतिकर्मकार-
 कस्य वन्दनायाः कर्तुं गपि संवेगधरे धर्मकले न ह्ये संजन-
 यता सम्यग्भिधानेन चारयता शुद्धरिणमयता वन्दनाऽ-
 भ्युगं त्येति ॥ ११३ ॥

वन्दना/निर्युक्तिं संक्षेपदन् प्रतिक्रमणे निर्युक्तिं एव यन्नाह-
 वंदणणिज्जुची पुग एसा कहिया मए समासेण ।

पादिक्रमणनिवृत्ती पुन एतो उहं पवस्वामि ॥

दंदनानिर्मुक्तिः पुनः कथिता मया समासेन ।

प्रतिक्रमणनिर्मुक्तिः पुनः इत् ऊर्ष्वं प्रवक्ष्यामि ॥ ११३ ॥

दंदनानिर्मुक्तिरेषा पुनः कथिता मया संक्षेपेण प्रतिक्रमणनिर्मुक्तिः पुनरित ऊर्ष्वं वक्ष्य इति ॥ ११४ ॥

तां निक्षेपस्वरूपेणा—

णामदृवणा दब्वे खेत्ते काले तद्देव भावे य ।

एसो पादिक्रमणगे णिवस्वो छव्विहो णेओ ॥

नाम स्थापना द्रव्यं क्षेत्रं कालस्तथैव भावश्च ।

एष प्रतिक्रमणके निक्षेपः पद्द्विधो ज्ञेयः ॥ ११५ ॥

नामप्रतिक्रमणं पापहेतुनामातीचाराभिरर्चनं प्रतिक्रमण-
दंदनगतशब्दोच्चारणं वा, सारागस्थापनाभ्यः परिणामनिवर्त्तन-
स्थापनाप्रतिक्रमण सावयद्रव्यसेवायाः परिणामस्य निवर्त्तनं द्रव्य-
प्रतिक्रमणं । क्षेत्राधितातिचाराभिरर्चनं क्षेत्रप्रतिक्रमणं, काल-
माधितातीचाराभिरर्चनं कालप्रतिक्रमणं, रागद्वेषाद्याधि-
सातीचाराभिरर्चनं भावप्रतिक्रमणमेव नामस्थापनाद्रव्यसे-
वागतभावाधितातीचारनिवृत्तिविषयः प्रतिक्रमणो निक्षेपः
पद्द्विधो ज्ञातव्य इति । अथवा नामप्रतिक्रमणं नाममात्रं, प्र-
तिक्रमणपरिणतस्य प्रतिविषयस्थापना स्थापनाप्रतिक्रमणं, प्रतिक्र-

कृमणमाभृतज्ञोप्यनुपयुक्त आगमद्रव्यप्रतिक्रमणं, सच्छरीर
दिकं नोआगमद्रव्यप्रतिक्रमणमित्येवमादि पूर्ववद् दृष्टव्यमिति

प्रतिक्रमणभेदं प्रतिपादयन्नाह—

पाण्डिक्रमणं देवासियं रादिय हरियापथं च बोधव्यं
पाविखय चादुम्मासिय संवच्छरमुत्तमहं च ॥ ११६ ॥

प्रतिक्रमणं दैवसिकं रात्रिकं ऐर्यापथिकं च बोद्धव्यं
पाक्षिकं चातुर्मासिकं सांवत्सरमुत्तमार्थम् ॥ ११६ ॥

प्रतिक्रमणं कृतकारितानुमतातिचाराभिवर्तनं, दिवसे
भवं दैवसिकं दिवसमध्ये नामस्थापनाद्रव्यक्षेत्रकालभावाधि-
तातीचारस्य कृतकारितानुमतस्य मनोवचनकायैः शोषनं,
तथा रात्रौ भवं रात्रिकं रात्रिचिपयस्य पद्विधातीचारस्य
कृतकारितानुमतस्य त्रिविधेन निरसनं रात्रिकं, ईर्यापथे भव-
येर्यापथिकं पद्विजावनिकायविषयातीचारस्य निरसनं ज्ञातव्यं,
पक्षे भवं पाक्षिकं पंचदशाहोगात्रिपयस्य पद्विधनामादि-
कागमस्य कृतकारितानुमतस्य मनोवचनकायैः परिशोषनं,
चतुर्मासेषु भवं चातुर्मासिकं, सांवत्सरे भवं सांवत्सरिकं चतु-
र्मासमध्ये सांवत्सरमध्ये नामादिभेदेन पद्विधस्यातीचारस्य
सद्रुमेदभिन्नस्य वा, कृतकारितानुमतस्य मनोवचनकायैः नि-
रसनं, उत्तमार्थं भवमौत्तमार्थं यावत्सां चतुर्विंशत्वारस्य प-

रित्यागः सर्वातिचारमतिक्रमशस्याश्रान्तर्भावो दृष्टव्यः, एवं
मतिक्रमणसप्तकं द्रष्टव्यम् ॥ ११६ ॥

पुनरप्यन्येन प्रकारेण भेदं मतिपादयन्नाह—

पाडिकमओ पाडिकमणं

पाडिकमिदञ्चं च होदि णादञ्चं ।

एदेसिं पचेयं परूवणा होदि तिण्हंपि ॥ ११७ ॥

प्रतिक्रामकः प्रतिकूमणं

प्रतिकूमितव्यं च भवति ज्ञातव्यं ।

एतेषां प्रत्येकं परूवणा भवति त्रयाणामपि ॥११७॥

प्रतिक्रामनि कृतदोषादिगमनीति प्रतिक्रामकः, अपरा
दोषनिर्हरणे मरुचते अविघ्नेन मतिक्रमत इति मतिक्रामक-
पंचमहाप्रतादिभरणधारणदोषनिर्हरणतत्परः मतिक्रमणं च
चमहाप्रतापतीचारविरतिर्ग्रनशुद्धिनिमित्तान्तरपात्रा र, म-
क्रमितव्यं द्रष्टव्यं च परित्याज्यं मिथ्यात्वाद्यनीचत्वं कर्तुं
ज्ञातव्यं, एतेषां त्रयाणां प्रत्येकमेकमेकं मति इत्यन्तरेण-
दनं भवति ॥ ११७ ॥

तथैव मतिपादयन्नाह—

जीवो दु पाडिकमओ दञ्चे खेदे च अल्ल नादे र

पाडिगच्छदिजेण जह्मि वं टल्ल न्ने पाडि . . .

जीवस्तु प्रतिक्रामकः द्रव्ये क्षेत्रे च काले भावे च ।
प्रतिगच्छति येन यस्मिन् तत्तस्य भवेत् प्रतिक्रमणं

जीवस्तु प्रतिक्रामकः दोषद्वारागतकर्मविशरणशीलो
जीवश्चेतनालक्षणः क प्रतिक्रामकः द्रव्यक्षेत्रकालभावविषये,
द्रव्यमाहारपुस्तकमेपजोषकरणादिकं, क्षेत्रं शयनासनस्थान-
चक्रमणादिविषयो भूभागोऽग्निलवितस्निहस्तक्रोशगोजनादि-
प्रमितः, कालः घटिकागृहूर्तसमयलवदिवसरात्रिपक्षमासर्त्य-
नसंवत्सरसंध्यापर्वादिः, भावः परिणामरागद्वेषादिमदादिलक्ष-
णः, एतद्विषयादतिचारान्निवर्त्तनपरो जीवः प्रतिक्रामक इत्यु-
च्यते ज्ञेयाकारवद्विद्यार्थितरूपः, अथवा द्रव्यक्षेत्रकालभाववि-
षयादतिचारात्मनिगच्छति निवर्त्तते स प्रतिक्रामकोऽथवा
येन परिणामेनाक्षरकदंबकेन वा प्रतिगच्छति पुनर्थाति य-
स्मिन् व्रतशुद्धिपूर्वकस्वरूपे यस्मिन् वा जाये पूर्वव्रतशुद्धिपरिण-
तेऽतीचारं परिभूतं स परिणामोऽक्षरसमूहो वा तस्य व्रत-
स्य तस्य वा व्रतशुद्धिपरिणतस्य जीवस्य भवेत्प्रतिक्रमणं व्रतवि-
षयमतीचारं येन परिणामेन प्रक्षाल्य प्रतिगच्छति पूर्वव्रतशु-
द्धौ स परिणामस्तस्य जीवस्य भवेत्प्रतिक्रमणमिति । मिथ्या-
दुष्कृताभिधानादभिव्यक्तपतिक्रियं द्रव्यक्षेत्रकालभावमाश्रित्य
प्रतिक्रमणमिति वा ॥ ११८ ॥

प्रतिक्रामितव्यं तस्य स्वरूपमाह—

पडिकामिदव्वं दव्वं

सच्चित्ताचित्तमिस्त्रियं त्रिविधं ।

खेत्रं च गिहादीयं

कालो दिवसादिकालश्च ॥११९॥

प्रतिक्रामितव्यं द्रव्यं सच्चित्ताचित्तमिश्रकं त्रिविधं ।

क्षेत्रं च गृहादिकं कालः दिवसादिकाले ॥ ११९ ॥

प्रतिक्रामितव्यं परिस्पृशनीयं किं तन् द्रव्यं सच्चित्ताचित्तमिधमेवेन त्रिविधं सद् विधेन वर्त्तन इति सच्चित् दिवद-
चतुष्पदापचित्तं गुण्यारूप्यलोहादिविधं वरादियुक्ताद्विव-
दादि तथा क्षेत्रं गृहपत्तनकृशशापादिकं प्रतिक्रामितव्यं तथा
कालो दिवसागृहर्षराशिवर्षाकालादिः प्रतिक्रामितव्यः येन द्र-
व्येण क्षेत्रेण कालेन वा पापागमो भवति तन् द्रव्यं क्षेत्रं स कालः
परिहरणीयः द्रव्यक्षेत्रकालाभिनदोषाभावा इत्यर्थः । काले च
प्रतिक्रामितव्यं यस्मिन् काले च प्रतिक्रामणमुक्तं तस्मिन् काले
कर्त्तव्यमिति, अथ वा कालेऽष्टधीषतुर्दशान्दीशवरादिके द्र-
व्यं क्षेत्रं प्रतिक्रामितव्यं कालश्च दिवसादिः प्रतिक्रामितव्य-
वशास्तरूपेण, अथवा 'भावो हि' पाठान्तरं भावश्च प्रतिक्रामितव्य इति । अथागुहद्रव्यक्षेत्रकालभावात्पापादा-
रानुदारेण्यतीवागश्च परिहरणीया इति ॥ ११६ ॥

भाष्यप्रतिक्रामणपाठ—

मिच्छत्तपडिकमणं तद् वेव असंजमे पाडिकमणं ।

कसाएसु पडिक्रमणं जोगेसु य अप्पसत्येसु १२०
 मिथ्यात्वपूतिक्रमणं तथा चैव असंयमे पूतिक्रमणं ।
 कपायेषु पूतिक्रमणं योगेषु च अपूशस्तेषु ॥ १२० ॥

मिथ्यात्वस्य मतिक्रमणं त्यागस्तद्विषयदोषनिर्हरणं त-
 यैवासंयमस्य मतिक्रमणं तद्विषयातीचारपरिहारः कपायाणां
 क्रोधादीनां मतिक्रमणं तद्विषयातीचारशुद्धिकरणं योगानाम-
 प्रशस्तानां मतिक्रमणं मनोवाक्यायविषयधतातीचारनिवर्तन-
 मित्येवं भावमतिक्रमणमिति ॥ १२० ॥

आलोचनापूर्वकं मतिक्रमणं यतोऽत आलोचनास्वरूपमाह-

काऊण य किंदियम्मं

पडिलेहिय अंजलीकरणसुद्धो ।

आलोचिज सुविहिदो

गारव माणं च मोत्तूण ॥ १२१ ॥

कृत्वा च कृतिकर्म मतिरेख्य अंजलीकरणशुद्धः ।

आलोचयेत् सुविहितः गौरवं मानं च मुक्त्वा ॥ १२१ ॥

कृतिकर्म विनयं सिद्धमतिश्रुतभक्त्यादिकं कृत्वा पूर्वा-
 परमार्गं स्वोपदेशनसंयानं च प्रतिश्लेष सम्पार्ष्यं विस्मृ-
 या धनुषा पापना चारित्रार्त्ताधारान् सम्पद्भिर्हृष्याजसि-
 कण्यां शुद्धिललात्पदविन्यस्तद्वद्वृत्तमन्त्रिणाशुद एवमा-

लोचयेत् गुरवेऽपराधनिवेदयेत् सुविहितः स्वच्छृतिः श्रद्धिगौरवं रसगौरवं मानं च जातपादिमरं गुक्त्वा परित्यज्यैवं गुरवे स्वयंवातीचाराभिषेदयेदिति ॥ १२१ ॥

आलोचनामकारमाह—

आलोचनं दिवसियं रादिअ इरियापधं च बोद्धव्यं
पाक्षिय चादुम्मासिय संवच्छरमुत्तमद्वं च १२२
आलोचनं देवसिकं रात्रिकं ईर्यापधं च बोधव्यं ।
पाक्षिकं चातुर्मासिकं सांवत्सरिकमुत्तमार्थं च ॥ १२२

आलोचनं गुरवेऽपराधनिवेदनं ब्रह्मद्वाररुस्याग्रतः सा-
पराधाविष्करणं वा स्वचिधेऽपराधानामनवगूरनं, दिवसे
भवं देवसिकं रात्रौ भवं रात्रिकं ईर्यापधे भवमैर्वाधिकं बोद्ध-
व्यं पक्षे भवं पाक्षिकं चतुर्षु मासेषु भवं चातुर्मासिकं संवत्सरे
मवं सांवत्सरिकं उत्तमार्थं भवमौत्तमार्थं च दिवसरात्रौर्वाग्य-
पक्षचतुर्माससंवत्सरोत्तमार्थविषयजातापराधानां गुर्वादिभ्यो
निवेदनं सप्तमकारमालोचनं येदित्यभिप्रेति ॥ १२२ ॥

आलोचनीयमाह—

अनाभोगकिदं कर्म जं किंवि मनसा कदं ।
तं सव्वं आलोचेज्जहु अन्वाखित्तेण वेदसा १२३
अनाभोगकृतं कर्म यत् किमपि मनसा कृतं ।

तद् सर्वं आलोचयेत् अव्याक्षिप्तेन चेतसा ॥ १२३ ॥

आमोगः सर्वजनपरिज्ञातव्रतातीचारोऽनामोगो न परै-
र्ज्ञातस्तस्मादनामोगकृतं कर्माऽऽभोगमन्तरेण कृतातीचारस्त-
याभोगकृतश्चातीचारश्च तथा परिकचिन्मनसा च कृतं कर्म
तथा कापवचनकृतं च तत्सर्वमालोचयेत् परिकचिदनामोग-
कृतं कर्माभोगकृतं कापवाद्मनोभिः कृतं च पापं तत्सर्वमव्या-
क्षिप्तचेतसाऽनाकूलितचेतसाऽऽलोचयेदिति ॥ १२३ ॥

आलोचनाऽर्थापनाऽन्याद्.—

आलोचणमालुञ्चण विगडोकरणं च भावसुद्धी दु
आलोचिदाक्षि आराधणा अणालोचणे भजा ॥
आलोचनमालुञ्चनं विकृतिकरणं च भावशुद्धिस्तु ।
आलोचिते आराधना अनालोचने भाग्या ॥ १२४ ॥

आलोचनमालुञ्चनमनयने विहर्त्रीकरणमाविष्करणं भा-
वशुद्धिरनेग्येकोऽर्थः । अथ द्विपर्यमालोचने क्लियत इत्या-
दीत्यादिमाह,— यस्मादालोचिते परिश्रमात्पूर्वकं गुरवे
निवेदिते धेनि आराधना सत्प्रदर्शनज्ञानसावित्रिगुदिरना-
द्येवने पुनर्दोषात्प्राप्तनाविष्करणे पुनर्भाषणाऽऽराधना तस्या-
दालोचिन्मनसि ॥ १२४ ॥

आलोचने काष्ठहरणं न कर्तव्यमिति प्रदर्शयन्माह,—

उष्णो उष्णा माया अणुपुव्वसो णिहंतव्वा ।
 आलोचणणिंदणगरहणाहिं ण पुगो तिअं विदिअं
 उत्पन्न उत्पत्ता माया अनुपूर्व्वशो निहंतव्वा ।
 आलोचननिंदनगर्हणे न पुनः तृतीयं द्वितीयं ॥

अत्रद्योत्वन्ना यथा यथा संज्ञाता माया व्रतातीचारोऽभ्यु-
 पूर्व्वशोनुक्रमेण यस्मिन् काले यस्मिन् क्षेत्रे यद्द्रव्यमाभित्य
 येन भावेन तेनैव क्रमेण कौटिल्यं परित्यज्य निहन्तव्वा परि-
 शोष्या यस्मादालोचने गुरवे दोषनिषेदने निंदने परेष्वविष्क-
 रण्ये गर्हणे आत्मनुगुप्तने कर्षण्ये पुनर्द्वितीयं पुनर्न करिष्या-
 मीत्यपि वा न पुनस्तृतीयं दिनं द्वितीयं वा द्वितीयदिवसे तृ-
 तीयदिवसे आलोचविष्पापीति न चिन्तनीयं यस्माद्गतपि
 कालं न जानंतीति भावार्थस्तस्माच्छीघ्रनालोचयितव्यमिति ॥

यस्मान्—

आलोचणणिंदणगर-

हणाहिं अब्भुट्ठिओ अ करणाए ।

तं भावपडिक्कमणं

सेसं पुण दव्वदो भणिअं ॥ १२३ ॥

आलोचननिंदनगर्हणैः अभ्युत्थितश्च करणे ।

गुर्येऽपराधनिषेदममालोचनं वचनेनात्मजुगुप्सनं प-
रेभ्यो निषेदनं च निन्दा चित्तेनात्मनो जुगुप्सनं शासन-
विराधनभयं च गर्हणमैतैः क्रियायां प्रतिक्रमणोऽथ वा पुनरती-
चाराकरणेऽभ्युत्थित उद्यतो यतस्तस्माद्भावप्रतिक्रमणं परमा-
र्थभूतो दोषपरिहारः शेषं पुनरेवमन्तरेण द्रव्यतोऽपरमार्थरूपं
भणितमिति ॥ १२६ ॥

द्रव्यप्रतिक्रमणो दोषमाह—

भावेण अणुवजुत्तो द्रव्यीभूतो पण्डिकामदि जोदु ।

जस्सट्टं पण्डिकमदे तं पुण अट्टं ण साधेदि १२७

भावेन अनुपयुक्तः द्रव्यीभूतः प्रतिक्रमते यस्तु ।

यस्यार्थं प्रतिक्रमते तं पुनः अर्थं न साधयति ॥

भावेनानुपयुक्तः शुद्धपरिणामरहितः द्रव्यीभूतो दोषे-
भ्यो न निर्गतपता रागद्वेषाद्व्युत्पद्यतेऽतः प्रतिक्रमते दोषनि-
र्हरणाय प्रतिक्रमणं शृणोति करोति चेति यः सा परमार्थ-
परमै दोषाय प्रतिक्रमते तं पुनरर्थं न साधयति तं दोषं न प-
रित्यज्जर्तव्यर्थः ॥ १२७ ॥

भावप्रतिक्रमणमाह—

संपजुत्तो जदत्यजोगो य जंपदे सुत्तं ।

विज्जला वट्टदे साधू ॥ १२८ ॥

भावेन संप्रयुक्तः यदर्थयोगश्च जल्पति सूत्रं ।

स कर्मनिर्जरायां त्रिपुलायां वर्तते साधुः ॥ १२८ ॥

भावेन संप्रयुक्तो यदर्थयोगश्च पश्चिद्विषितं शुभानुष्ठानं
यस्माद्भर्यायाभ्युद्यतो जल्पति सूत्रं मतिक्रमणपदान्पुनरतिशृ-
णोति वा स साधुः कर्मनिर्जरायां त्रिपुलायां वर्तते यदा
पराधान परिहरतीत्यर्थः ॥ १२८ ॥

किमर्थं मतिक्रमणे तात्पर्यं, यस्मात्—

सपाट्टिफामणो धम्मो

पुरिमस्स य पच्छिमस्स य जिणस्स ।

अवराहे पडिकमणं

माज्झिमयाणं जिणवराणं ॥१२९॥

सप्रतिक्रमणो धर्मः पूर्वस्य च पश्चिमस्य च जिनस्य

अपराधे प्रतिप्रमणं मध्यमानां जिनवराणां ॥ १२९ ॥

सह प्रतिक्रमणेन वर्तते इति सप्रतिक्रमणो धर्मो दोषव-
रिहारेण चारित्र्यं पूर्वस्य सात्त्विकस्य इत्यर्थोपदेशकस्य च पश्चिमस्य
पाशपात्यस्य सन्प्रतिहरादिनो जिनस्य सप्तोत्तीर्णस्य दोषोर्धर्मः
प्रतिक्रमणसदन्वितः अपराधो भवतु वा वा, यत्पदानां दु-
र्नामिनवराद्यायजितादिपार्थिनात्पर्यन्तानावराधे कृति इति-
वदयं तेषां एतौपराधसादुत्पाधावादिभिः ॥ १२९ ॥

जावेदु अप्पणो वा अण्णदरे वा भवे अदीचारो ।
 तावेदु पाडिकमणं मज्झिमयाणं जिणवराणं १३०
 यास्मिन् आत्मनो वा अन्यतरस्य वा भवेदतीचारः ।
 तास्मिन् प्रतिक्रमणं मध्यमानां जिनवराणां ॥ १३० ॥

यास्मिन् व्रत आत्मनोऽन्यस्य वा भवेदतीचारस्तस्मिन्
 विषये भवेत्प्रतिक्रमणं मध्यमजिनवराणामाद्यपश्चिमयोः पुन-
 स्तीर्थकरयोरेकस्मिन्नपराधे सर्वान् प्रतिक्रमणदंडकान् भणति ॥

इत्याह—

हरियागोयरसुमिणा—

दिसव्वमाचरदु मा व आचरदु ।

पुरिम चारिमादु सव्वे

सव्वं णियमा पडिकमंदि ॥१३१॥

ईर्यागोचरस्वप्नादिसर्वं आचरतु मा वा आचरतु ।
 पूर्वे चरमे तु सर्वे सर्वान् नियमान् प्रतिक्रमंते ॥१३१॥

ईर्यागोचरस्वप्नादिष्वं सर्वमतीचारमाचरतु मा वाऽऽच-
 रतु पूर्वे ऋषमनापशिष्याश्चरमा वर्द्धमानशिष्याः सर्वे सर्वा-
 ष्चियमान् प्रतिक्रमणदण्डकान् प्रतिक्रमन्त उच्यन्ति १३१
 किमित्यायाः परिषयाद्य सर्वान्निषमादुच्यन्ति किमि-

तामेव मतिज्ञां निर्धेवाम्—

णामदृवणा दन्वे स्वेते काले य होदि भावे य ।
एतो पञ्चकस्त्राणे णिक्त्सेवो छव्विहो णेओ ॥ १३५

नाम स्थापना द्रव्यं क्षेत्रं कालश्च भवति भावश्च ।

एषः प्रत्याख्याने निक्षेपः पट्टविधो ज्ञेयः ॥ १३५ ॥

अयोग्यानि नामानि पापदेतुनि विरोधकारणानि न कर्तव्यानि न कारयितव्यानि नानुपंतव्यानीति नामप्रत्याख्यानं प्रत्याख्याननाममात्रं वा, अयोग्याः स्थापनाः पापबंधहेतुभूताः सिद्ध्यादिपर्यक्तं अवरगर्थरूपादेवतादिप्रतिबिंबानि पापकारणद्रव्यरूपाणि च न कर्तव्यानि न कारयितव्यानि नानुपंतव्यानि इति स्थापनाप्रत्याख्यानं प्रत्याख्यानपरिणतप्रतिबिंबं च सद्भासद्भासरूपं स्थानाप्रत्याख्यानमिति, पापबन्धकारणद्रव्यं माषयं निरवयमपि तपोनिमित्तं त्यक्तं न मोक्षकष्यं न भोजयितव्यं नानुपंतव्यमिति द्रव्यप्रत्याख्यानं प्राभूतहापकोऽनुगपुक्तस्तच्छरीरं भावी जीवस्तद्रूपतिरिक्तं च द्रव्यप्रत्याख्यानं असंपमादिहेतुभूतस्य क्षेत्रस्य परिहारः क्षेत्रप्रत्याख्यानं प्रत्याख्यानपरिणतेन सेवितप्रदेशे प्रवेशो वा क्षेत्रानं, असंपमादिनिमित्तभूतस्य कालस्य त्रिधा परिकालप्रत्याख्यानं प्रत्याख्यानपरिणतेन सेवितकालो वासंपमकपापादीनां त्रिभिरेव परिहारो भावप्रत्या-

नसो नैव, मोहलक्ष'श्च मूढमनसो बहून् वारान् प्रतिपादि-
 तमपि शास्त्रं न जानन्ति ऋजुजडा वक्रजडाश्च यस्मात्तस्मा-
 त्सर्वप्रतिक्रमणं दंडकोच्चारणं । तेषामन्यलकघोटकदृष्टान्तः क-
 स्यचिद्राज्ञोऽश्वोऽन्यस्तेन च वैद्यपुत्रं प्रति अश्वार्यौपथं पृष्टं
 स च वैद्यकं न जानाति वैद्यश्च ग्रामं गतस्तेन च वैद्यपुत्रेणा-
 श्वासिनिमित्तानि मर्वाण्यौपथानि प्रयुक्तानि तैः सोऽश्वः
 स्वस्थीभूतः पुनं साधुरपि यदि एकस्मिन्प्रतिक्रमणदण्डके स्थि-
 रमना न भवति अन्यस्मिन् भविष्यति अन्यस्मिन् वा न भव-
 त्वन्यस्मिन् भवष्यतीति सर्वदण्डकोच्चारणं न्यायमिति, न चात्र
 विरोधः, सर्वेषु कर्मक्षयकरणसमयां यतः इति ॥ १३३ ॥

प्रतिक्रमणनिर्युक्तिमुपसंहरन् प्रत्याख्याननिर्युक्तिं प्रपंचय-
 न्नाह—

पडिक्रमणानिजुत्ती पुण

एसा कथिया मए समासेण ।

पचक्खाणानिजुत्ती

एतो उइढं पचक्खामि ॥ १३४ ॥

प्रतिक्रमणानिर्युक्तिः पुन एसा कथिता मया समासेन ।

प्रत्याख्याननिर्युक्तिं इत ऊर्ध्वं प्रवक्ष्यामि ॥ १३४ ॥

प्रतिक्रमणनिर्युक्तिरेवा कथिता मया समासेन पुनः प्र-
 त्याख्याननिर्युक्तिं च ऊर्ध्वं प्रवक्ष्यामीति ॥ १३४ ॥

तारमणागारं अणुपालेतो दृढघृतिः ॥ १३७ ॥

नया ज्ञापकेनापि च उपयुक्तो मूलमध्यनिर्देशे ।

तारमणागारं अनुपालयन् दृढघृतिकः ॥ १३७ ॥

आद्याविय आद्या गुरूपदेशेनार्हदाद्याद्या चारिग्रभ-
 । जायाद्याविय ज्ञापकेन गुरुनिर्देशेनाप वा परमार्थतो-
 । त दोषस्वरूपं तपोदेतुं याद्याभ्यन्तरं मविरप ज्ञात्वाऽपि
 । युक्तः पट्टमकारसमन्वितः मूले आदौ प्रदण्डकाले मध्ये
 । काले निर्देशे समाप्तौ सागारं गार्हस्थ्यं संपत्तासद्यत्पो-
 । धवा साकारं सविकल्प भेदसरितं भ्रनागारं संप्रसमे-
 । त्व पतिपतिपट्टमप वाऽनाकारं निर्विकल्पं सर्वथा परि-
 । तमनुपालयन् रक्षयन् दृढघृतिकः सत्त्वेभ्यः मूलमध्यनिर्देशे
 । तारमणाकारं च प्रत्याख्यानमुपयुक्तः सन् आद्या सत्त्व-
 । ज्ञापकेन वाऽनुपालयन् दृढघृतिको यो भवति स एव प्रत्या-
 । ख्यानो नामेति संबन्धः उत्तरेणापवा मूलमध्यनिर्देश आ-
 । च प्रत्याख्यानं च गुरुं ज्ञापयन् पति-
 । प्रत्याख्यानको भवेदिति ॥

॥ इति बुधदे चाओ ।

॥ इति चव सो ॥ १३८ ॥

ख्यानं भावप्रत्याख्यानमाभृतज्ञायकस्तद्विज्ञानं प्रदेशादित्येवमेष
नामस्यापनाद्रव्यक्षेत्रकालभावविषयः प्रत्याख्याने निक्षेपः षड्-
विधो ज्ञातव्य इति । प्रतिक्रमणप्रत्याख्यानयोः को विशेष
इति चेन्नैष दोषोऽतीतकालविषयातीचारशोधनं प्रतिक्रमण-
मतीतमविष्यदूर्ध्वमानकालविषयातिचारनिर्हरणं प्रत्याख्यान-
मथवा प्रताश्रतीचारशोधनं प्रतिक्रमणमतीचारकारणसचि-
त्ताचित्तमिधद्रव्यविनिवृत्तिस्तपोनिषिक्तं प्रासुकद्रव्यस्य च नि-
वृत्तिः प्रत्याख्यानं यस्मादिति ॥ १३५ ॥

प्रत्याख्यायकप्रत्याख्यानप्रत्याख्यातव्यस्वरूपप्रतिपादनार्थमाह-

पञ्चस्त्राओ पञ्चस्त्राणं पञ्चस्त्रयव्वमेवं तु ।

तीदे पञ्चुप्पण्णे अणागदे चेय कालाहि ॥ १३६ ॥

प्रत्याख्यायकः प्रत्याख्यानं प्रत्याख्यातव्यमेवं तु ।

अतीते प्रत्युत्पन्ने अनागते चैय काले ॥ १३६ ॥

प्रत्याख्यायको भवः संयमोपेतः प्रत्याख्यानं परित्या-
गपरिणामः प्रत्याख्यातव्यं द्रव्यं सानिष्ठाचित्तमिधकं ताव-
द्यं निरवद्यं वा एवं त्रिसकारं प्रत्याख्यानस्वरूपोऽप्यथा-
नुदपनेरिति तत्रिविधमप्यतीते काले प्रासुक्यगने कालेऽना-
गते च काले भूतमविष्यदूर्ध्वमानकालेष्वपि ज्ञातव्यमिति ॥

प्रत्याख्याय इत्यर्थः सानिष्ठा इत्यर्थः—

आणाय जाणणायिय उज्जुतो मूलमज्जणिद्वेगे ।

सागारमणागारं अणुपालेंतो दढधिदीओ ॥१३७

आज्ञया ज्ञापकेनापि च उपयुक्तो मूलमध्यनिर्देशो ।
सागारमनागारं अनुपालयन् दृढधृतिकः ॥ १३७ ॥

आणाविय आज्ञया गुरूपदेशेनार्हदाणाङ्गया वारिवभ-
दया जाण्णाविय ह्यापकेन गुरुनियेदनेनाथ वा परमार्यतो-
ज्ञास्वा दोषस्वरूपं तयोर्हेतुं वाप्राभ्यन्तरं मविरथ ज्ञात्वाऽपि
चोपयुक्तः पट्टमकारसपन्नितः मूले आदौ प्राण्यकाले मध्ये
मध्यकाले निर्देशे समाप्तौ सागारं गार्हस्थ्यं संयत्तासन्तपो-
ग्यपथवा साकारं सविकल्प भेदसहितं अनागारं संयत्समे-
तोद्भव यतिप्रतिषद्मय वाऽनाकारं निर्विकल्पं सर्वथा परि-
त्यागमनुपालयन् रत्नयन् दृढधृतिकः सत्त्वैर्धः मूलमध्यनिर्देशे
साकारमनाकारं च पर्याख्यानमुपयुक्तः सन् आह्वया सम्प्र-
गिवेकेन वाऽनुपालयन् दृढधृतिको यो भवति स एव मन्दा-
रुपायको नामेति संबन्धः एतरेणाथवा मूलमध्यनिर्देशे
अथोपयुक्तः साकारमनाकारं च पर्याख्यानं च गुरुराह्वयं
पादयन् अनुपालयैध दृढधृतिकः पर्याख्यानको कर्तव्यः ॥

शेषे वनिपादयकारः—

एतो पञ्चरस्याओ पञ्चरस्याणेति इति इति ।
पञ्चरिखद्वमुवर्द्धि आहारो इति इति ॥ १३८ ॥

एष प्रत्याख्यायकः प्रत्याख्यानमिति उच्यते त्यागः ।
 प्रत्याख्यातव्यमुपाधिराहारश्चैव बोद्धव्यः ॥ १३८ ॥

एष प्रत्याख्यायकः पूर्वेण सम्बन्धः प्रत्याख्यानमित्यु-
 च्यते त्यागः सावद्यस्य द्रव्यस्य निरवद्यस्य वा तपोनिमित्तं
 परित्यागः प्रत्याख्यानं प्रत्याख्यातव्यः परित्यजनीय उपाधिः
 परिग्रहः सचित्ताचित्तमिश्रमेदभिन्नः क्रोधादिमेदभिन्नरचा-
 हारश्चाभक्ष्यभोज्यादिमेदभिन्नो बोद्धव्य इति ॥ १३८ ॥

प्रस्तुतं प्रत्याख्यानं प्रपञ्चयन्नाह;—

पञ्चकखाणं उत्तरगुणेषु क्षमणादि होदि णेयाविहं ।
 तेणवि अ एत्थ पयदं तंपि य इणमो दसविहं तु ॥
 प्रत्याख्यानं उत्तरगुणेषु क्षमणादि भवति अनेकविधं ।
 तेनापि च अत्र प्रयतं तदपि च इदं दशविधं तु ॥ १३९ ॥

प्रत्याख्यानं मूलगुणविषयमुत्तरगुणविषयं वक्ष्यमाणा-
 दिमेदेनाशनपरित्यागादिमेदेनानेकविधमनेकप्रकारं तेनापि
 चात्र प्रकृतं प्रस्तुतं अथ वा तेन प्रत्याख्यायकेनात्र यत्नः क-
 र्त्तव्यस्तदेतदपि च दशविधं तदपि चैतत् क्षमणादि दशप्र-
 कारं भवतीति वेदितव्यम् ॥ १३९ ॥

तान् दशमेदान् प्रतिपादयन्नाह;—

अंगागदमदिकंतं कोडीसहिदं णिस्वंडिदं चव ।

सागारमणागारं परिमाणगदं अपरिसेसं ॥
 अनागतमतिक्रान्तं कोटीसहितं निखंडितं चैव ।
 साकारमनाकारं परिमाणगतं अपरिशेषं ॥ १४० ॥

अणागतं अनागतं भविष्यत्कालविषयोपवासादिकरणं चतुर्दश्यादिषु यत्कर्त्तव्यं तत्रयोदश्यादिषु यत् क्रियते तदनागतं प्रत्याख्यानं, अतिक्रान्तं अतिक्रान्तं अतीतकालविषयोपवासादिकरणं चतुर्दश्यादिषु यत्कर्त्तव्यमुपवासादिकं तत्प्रतिपदादिषु क्रियते अतिक्रान्तं प्रत्याख्यानं कोटीसहिदे कोटिसहितं संकल्पसम्बन्धितं शक्त्यपेक्षयोपवासादिकं अस्तने दिने स्वाध्यायवेत्यायापतिक्रान्तायां यदि शक्तिभविष्यत्पुपवासादिकं करिष्यामि नो चेन्न करिष्यामीत्येवं यत् क्रियते प्रत्याख्यानं तत्कोटिसहितमिति, निखंडितं निखंडितं अशक्यकर्त्तव्यं पाक्षिकादिषुपवासकरणं निखंडितं प्रत्याख्यानं, साकारं समेदं सर्वतोमद्रकनकावल्पाद्युपवासविधिर्नक्षत्रादिभेदेन करणं तत्साकारप्रत्याख्यानं, अनाकारं स्वेच्छयोपवासविधिर्नक्षत्रादिकर्मनरेणोपवासादिकरणमनाकारप्रत्याख्यानं, परिमाणगतं प्रमाणसहितं पष्ठाष्टमदशमद्वादशमद्वादशमासादिकालादिपरिमाणेणोपवासादिकरणं परिमाणगतं प्रत्याख्यानं, अपरिशेषं यावज्जीवं चतुर्विधाऽऽहारादिपरित्यागोऽपरिशेषं प्रत्याख्यानम् ॥ १४० ॥

तथा;—

अद्धाणगदं णवमं दसमं तु सहेदुगं वियाणाहि ।
 पच्चक्खाणवियप्पा णिरुत्तिजुत्ता जिणमदहि ॥
 अध्यानगतं नवमं दशमं तु सहेतुकं विजानीहि ।
 प्रत्याख्यानविकल्पा निरुक्तियुक्ता जिनमते ॥१४१॥

अद्धाणगदं अध्वानं गतमध्वगतं मार्गविषयादवीनयादिनिष्कप-
 याद्वारेणोपवासादिकरणं अध्वगतं नाम प्रत्याख्यानं नवमं, सह
 हेतुना वर्त्तत इति सहेतुकप्रसर्गादिनिमित्तापेक्षमुपवासादिक-
 रणं सहेतुकं नाम प्रत्याख्यानं दशमं विजानीहि, एवमेतान्य-
 त्याख्यानकरणविकल्पान्विभक्तिपुक्तान्तयानुगतान् पर्यार्य-
 रूपाञ्जिनमते विजानीहीति ॥ १४१ ॥

पुनरपि प्रत्याख्यानकरणविधिमाह;—

विणए तहाणुभासा

ह्वदि य अणुपालणाय परिणामे ।

एदं पच्चक्खाणं

चहुव्विधं होदि णादब्बं, ॥ १४२ ॥

त्रिनयेन तथानुमायया

भवति च अनुपालनेन परिणामेन ।

एतत् प्रत्याख्यानं चतुर्विधं

भवति ज्ञातव्यं ॥ १४२ ॥

दिनयेन द्युदं तथाऽनुभाषवाऽनुपालनेन पश्यामेव च यश्चुदं भवति तदेतत्पर्याख्यानं चतुर्विधं भवति ज्ञातव्यं च-
स्मिन् प्रत्यख्याने दिनयेन सार्द्धमनुभाषापतिपालनेन तद-
परिणामशुद्धिस्तत्पर्याख्यानं चतुर्विधं भवति ज्ञातव्यमिति १४१

दिनयत्पर्याख्यानं तावदाह—

किदियम् उवचारिय

विणओ तद् णाणदंसणचरिंत्ते ।

पंचविधविणययुत्तं

विणयमुदं हवदि ते तु ॥ १४१ ॥

कृतिकर्म औपचारिकः विनयः तथा ज्ञानदर्शनचारित्र्ये ।

पंचविधविनययुक्तः विनयशुद्धं भवति तच्च ॥ १४१ ॥

इतिर्ष्ये सिद्धमक्तिभोगभक्तिगुरुवतिपूर्वकः कापोऽर्द्ध-
करणं, पूर्वोक्तः औपचारिकविनयः कृत्वाऽऽहृत्कृत्वाऽऽहृत्वि-
नतोत्प्रांगः मङ्गात्तनुः पिदिज्जवा विधुरितरत्त इत्या-
शुवचारविनयः, तथा ज्ञानदर्शनचारिश्चरिचो विनयः, एवं
विवाक्यादिष्वरहारेण दिनयेन युक्तं विनयशुद्धं तन्मया
रुदानं भवेदेवेति ॥ १४२ ॥

अनुभाषादुक्तं पर्याख्यानमाह,—

अणुभासदि गुरुवयणं

अक्षरपदव्यंजनं कमविसुद्धं ॥

घोषविसुद्धी सुद्धं

एदं अणुभासणासुद्धं ॥ १४४ ॥

अनुभापते गुरुवचनं अक्षरपदव्यंजनं कमविशुद्धं ।

घोषविशुद्ध्या शुद्धमेतत् अनुभापणाशुद्धं ॥ १४४ ॥

अणुभासदि अनुभापते अनुवदति गुरुवचनं गुरुणा ययोच्चारिता
प्रत्याख्यानाक्षरपद्धतिभूतैव तामुचरतीति, अक्षरमेकस्वरयुक्तं
व्यंजनं, इच्छापीत्यादिकं पदं सुबन्तं मिडंतं चाक्षरसमुदाय-
रूपं, व्यंजनमनक्षरवर्णरूपं खंडाक्षरानुस्वारविसर्जनीयादिकं,
क्रमविशुद्धं येनैव क्रमेण स्थितानि वर्णपदव्यंजनवाक्यादीनि
ग्रंथार्योभयशुद्धानि तेनैव पाठः, घोषविशुद्ध्या च शुद्धं गुर्वा-
दिकवर्णविषयोच्चारणसहितं मुख्यमध्योच्चारणरहितं महाकल-
कलेन विहीनं स्वरविशुद्धमिति, एवमेतत्प्रत्याख्यानमनुभाप-
णाशुद्धं वेदितव्यमिति ॥ १४४ ॥

अनुपालनसहितप्रत्याख्यानस्य स्वरूपमाह;—

आदंके उपसर्गे समे य दुर्भिवस्ववृत्ति कंतारे ॥

जं पालिदं ण भगं एदं अणुपालणासुद्धं ॥

आंतके उपसर्गे श्रमे च दुर्भिक्षवृत्तौ कंतारे ।

यत् पालितं न भद्रं एतत् अनुपालनाशुद्धं ॥ १४५ ॥

आतंकः सहस्रोत्थितो व्याधिः, उपसर्गो देवमनुष्यति
र्थकृतपीडा, धम उपवाग्मालाभमार्गादिकृतः परिधमः क्वर-
रोगादिकृतश्च, दुर्भिक्षवृष्टिर्वर्षाकालराज्यभंगविद्गरर्षोराष्ट्र-
पद्रवमयेन शस्याद्यभावेन मिक्षायः माप्स्यमावा, कन्तारे
महाटवीर्विध्वाररायादिकमयानक्रमदेशः, एतेषु ग्रथितेष्व्रातंको-
पसर्गदुर्भिक्षवृष्टिकान्तारेषु यत्प्रतिपालितं रक्षितं न भद्रं न मना-
गपि विपरिणामरूपं जातं सदेतत्प्रत्याख्यानमनुपालनविशुद्धं
नाम ॥ १४५ ॥

परिणामविशुद्धमप्रत्याख्यानस्य स्वरूपमाह—

रागेण व दोसेण व मणपरिणामेण दूषितं जं तु ।
तं पुण पञ्चकस्त्राणं भावविशुद्धं तु णादव्यं ॥
रागेण वा द्वेषेण वा मनःपरिणामेण न दूषितं यत्तु ।
तत् पुनः पूत्याख्यानं भावविशुद्धं तु ज्ञातव्यम् ॥

रागपरिणामेन द्वेषपरिणामेन च न दूषितं न प्रदूषितं
विपरिणामेन पत्नरसाद्युत्थानं तन्मुनः प्रत्याख्यानं भावविशुद्धं
तु ज्ञातव्यमिति । सम्पददर्शनादियुक्तस्य निःशंसस्य बीजस-
गस्य सपभारयुक्तस्वार्थिसादिद्वयसहितशुद्धमात्म्यं प्रत्या-
ख्यानं परिणामशुद्धं भवेति ॥ १४६ ॥

चतुर्विधाहारस्वरूपमाह;—

असणं खुहप्पसमणं पाणाणमणुग्गहं तथा पाणं ।
खादंति खादियं पुण सादंति सादियं भणियं ॥
अशनं क्षुधाप्रशमनं प्राणानामनुग्रहं तथा पानं ।
खाद्यते खाद्यं पुनः स्वाद्यते स्वाद्यं भणितं ॥ १४७ ॥

अशनं क्षुदुपशमनं बुभुक्षोपरतिः प्राणानां दशप्रकारा-
णामनुग्रहो येन तत्तया खाद्यत इति खाद्यं रसविशुद्धं लड्डु-
कादि पुनरास्वाद्यत इति आस्वाद्यमेलाककोलादिकमिति भ-
णितमेवंविधस्य चतुर्विधाहारस्य प्रत्याख्यानमुत्तमार्थप्रत्या-
ख्यानमिति ॥ १४७ ॥

चतुर्विधस्याहारस्य भेदं प्रतिपाद्याभेदार्थमाह—

सव्वोपि य आहारो असणं सव्वोवि बुच्चदे पाणं ।
सव्वोवि खादियं पुण सव्वोवि य सादियं भणियं
सर्वोपि च आहारः अशनं सर्वोपि उच्यते पानं ।
सर्वोपि खाद्यं पुनः सर्वोपि च स्वाद्यं भणितं ॥ १४८

सर्वोऽप्याहारोऽशनं तथा सर्वोऽप्याहारः पानमित्युच्यते
तथा सर्वोऽप्याहारः खाद्यं तथा सर्वोऽप्याहारः स्वाद्यमिति
भणितं एवं चतुर्विधस्याप्याहारस्य द्रव्यार्थिकनयापेक्षयैव
आहारत्वेनाभेदादिति ॥ १४८ ॥

पर्यापार्थिकनपापेक्षया पुनश्चतुर्विधस्तथैव प्राह—

असणं पाणं तह स्वा-

दियं चउत्थं च सादियं भणियं ।

एवं परूविदं दु

सद्वहिदुं जे सुही होदि ॥ १४९ ॥

अशनं पानं तथा स्वाद्यं चतुर्थं च स्वाद्यं भणितं ।

एवं प्ररूपितं तु श्रद्धाय सुखी भवति ॥ १४९ ॥

एवमशनपानखाद्यस्वाद्यभेदेनाहारं चतुर्विधं प्ररूपितं श्रद्धाय सुखी भवतीति फलं व्याख्यातं भवतीति ॥ १४९ ॥

प्रत्याख्याननिर्युक्तिं व्याख्याय कायोत्सर्गनिर्युक्तिस्वरूपं प्रतिपादयन्नाह—

पञ्चखाणणिजुत्ती एसा कहिया मए समासेण ।

काओसग्गणिजुत्ती एतो उइढं पवक्खामि ॥

प्रत्याख्याननिर्युक्तिः एषा कथिता मया समासेन ।

कायोत्सर्गनिर्युक्तिं इत ऊर्ध्वं प्रवक्ष्यामि ॥ १५० ॥

प्रत्याख्याननिर्युक्तिरेषा कथिता मया समासेन कायोत्सर्गनिर्युक्तिमित ऊर्ध्वं प्रवक्ष्यामि इति । शरटोर्यः ॥ १५० ॥

णामट्टवणा दब्बे खेत्ते काले य होदिभावे ण ।

विमुक्तः, एवंविद्यस्तु विशुद्धः कायोत्सर्गो भवतीति ॥१५३॥

कायोत्सर्गकसरूपनिरूपणायाह;—

मुक्त्वद्गी जिदणिद्वो सुतत्यविसारदो करणसुद्धो
आदवलविरियजुतो काउस्सर्गी विसुद्धप्पा १५४

मोक्षार्थी जितनिद्रः सूत्रार्थविशारदः करणशुद्धः ।

आत्मबलवीर्ययुक्तः कायोत्सर्गी विशुद्धात्मा ॥१५४॥

मोक्षमर्थयत इति मोक्षार्थी कर्मक्षयपर्याजनः, जिता निद्रा
येनासौ जितनिद्रः जागरणशीलः सूत्रञ्चार्थश्च सूत्रार्था तयो-
र्विशारदो निपुणः सूत्रार्थविशारदः, करणेन क्रियाया परिष्का-
मेन शुद्धः करणशुद्धः आत्मबलवीर्ययुक्तः आत्माहारशक्तिस-
योपशमशक्तिसहितः कायोत्सर्गी विशुद्धात्मा भवति ज्ञातव्य
इति ॥ १५४ ॥

कायोत्सर्गमधिष्ठातुकामः प्राह;—

काउस्सर्गं मोक्खपहदेसयं घादिकम्म अदिचारं
इच्छामि अहिष्ठादुं जिणसेविद देसिदत्तादो १५५

कायोत्सर्गं मोक्षपथदेशकं घातिकर्म आतिचारं ।

इच्छामि अधिष्ठातुं जिनसेवितं देशितस्तस्मात् ॥ १५५

कायोत्सर्गे मोक्षपथदेशकं सम्यग्दर्शनज्ञानचारिग्रोपकार-
कं घातिकर्मणां ज्ञानदर्शनावरणमोहनीयान्तरापकर्मणापती-

धारं विनाशनं घातिकर्षविष्वंसकविच्छाम्पद्मधिष्ठातुं यतः
कायोत्सर्गो जिनैर्देशितः सेविनश्च तस्मात्तमधिष्ठातुमिच्छा-
मीति ॥ १५५ ॥

कायोत्सर्गस्य कारणवादः—

एकपदमस्सिदस्सवि जो अदिचारो दु रागदोसेहिं
शुत्तीहिं वदिक्रमो वा चदुहिं कसाएहिं व वदेहिं ॥

एकपदमाश्रितस्यापि यः अतिचारस्तु रागद्वेषाभ्यां ।
शुत्तीनां व्यतिक्रमो वा चतुर्भिः कपायैः वा बृतेषु ॥

एकपदमाश्रितस्यैकपदेन स्थितस्य योऽतीचारो भवति
रागद्वेषाभ्यां तथा शुत्तीनां व्यतिक्रमः कपायैश्चतुर्भिः स्यात्
प्रतिषेधे वा यो व्यतिक्रमः स्यात् ॥ १५६ ॥

तथा;—

छन्नीवणिकाएहिं भयमयठोणेहिं वंभयम्मेहिं ।
काउस्वग्गं ठामिय तं कम्मणिघादणद्धाए १५७
पद्दजीवनिकायैः भयमदस्थानैः ब्रह्मधर्मे ।

कायोत्सर्गं आधितिष्ठामि तत्कर्मनिघातनार्थं ॥ १५७

पद्दजीवनिकायैः पृथिव्यादिकायविनाशनद्वारेण यो व्य-
तिक्रमस्तथा भयमदस्थानैः सप्तपयाष्टपदद्वारेण यो व्यतिक्र-
मस्तथा ब्रह्मवर्षविषये यो व्यतिक्रमस्तेनाऽऽज्जहं यत्कर्मैक्य-

दाद्याश्रितस्य गुण्यादिव्यतिक्रमेण च यत्कर्म तस्य कर्मणो
निघातनाय कायोत्सर्गमधितिष्ठामि कायोत्सर्गेण तिष्ठामीति
संबन्धः, अथ वैरूपदस्थितस्यापि रागद्वेषाभ्यामतीचारो भव-
ति यतः किं पुनर्भ्रमति ततो घातनार्थं कर्मणां तिष्ठामी-
ति ॥ १५७ ॥

पुनरपि कायोत्सर्गकारणमाह;—

जे केई उवसग्गा देवमाणुसातिरिक्खचेदणिया ।
ते सव्वे अधिआसे काओसग्गे ठिदो संतो ॥

ये केचन उपसर्गा देवमानुपतिर्यगचेतानिकाः ।
तान् सर्वान् अध्यासे कायोत्सर्गे स्थितः सन् ॥ १५८

ये केचनोपसर्गा देवपनुष्वतिर्यक्कृता अचेतना विद्वयुद-
न्यादयस्तान् सर्वानध्यासे सम्पत्तिधानेन सहेऽहं कायोत्स-
र्गे स्थितः सन्, उपसर्गेष्व्यागतेषु कायोत्सर्गः कर्त्तव्यः का-
योत्सर्गेण वा स्थितस्य यद्वयुपसर्गाः समुपस्थिताः भवन्ति तेऽ-
पि सहनीया इति ॥ १५८ ॥

कायोत्सर्गमपाणमाह;—

संवच्छरमुफस्सं भिण्णमुहुत्तं जहण्णयं ह्योदि ।
सेसा काओसग्गा होंति अणेगेषु ठाणेषु ॥ १५९

संयत्सामुत्कृष्टं भिन्नमुहूर्तं जघन्यं भवति ।

शेषाः कायोत्सर्गा भवन्ति अनेकेषु स्थानेषु ॥१५९॥

संयत्सरं द्वादशमासमात्रं उन्कृष्टं ममाद्यं कापोत्सर्गस्य
 जघन्येन ममाद्यं कापोत्सर्गस्यान्तमुहूर्तमात्रं संयत्सरान्तर्गुह-
 र्णमध्ये श्रेकविक्रमा दिवसरात्रयोरात्रमेदमिन्नाः शेषाः का-
 योत्सर्गा अनेकेषु स्थानेषु बहुभ्यानविशेषेषु शक्त्यपेक्षया
 कार्याः, कालद्रव्यस्यैवमात्रकापोत्सर्गविक्रमा भवन्तीति १५९

‘दैवतिकादिवतिक्रमणे कापोत्सर्गस्य ममाद्यमाह,—

अष्टमदे देवमिषं कल्लदं पक्खिषं च तिण्णिमया
 उत्सासा कायन्वा गियमंते अप्रमत्तेण ॥१६०॥

अष्टमदे देवसिकं कल्लदं पाक्षिकं च त्रीणि शतानि
 उच्छ्वासाः कर्त्तव्या नियमंते अप्रमत्तेन ॥१६० ॥

अष्टमिषिकं सप्तमहोत्साहने दैवसिके पक्खिष्ये दैवसिक-
 मतिक्रमणविषये कापोत्सर्गे उच्छ्वासानमहोत्साहने कर्त्तव्यं
 कल्लदं त्रिषुपक्खिष्ये पक्खिष्ये कापोत्सर्गे बहुसंवाहदु-
 श्वासाः कर्त्तव्याः पक्खिष्ये च त्रिषुपक्खिष्ये कापोत्सर्गे
 त्रीणि शतानि उच्छ्वासानि दिवसरात्रयोरात्रमेदमिन्नाः शेषाः का-
 योत्सर्गा अनेकेषु स्थानेषु बहुभ्यानविशेषेषु शक्त्यपेक्षया
 कार्याः, कालद्रव्यस्यैवमात्रकापोत्सर्गविक्रमा भवन्तीति १६०

सप्तविंशतिरुच्छ्वासाः कर्त्तव्या इति ॥ १६० ॥

चातुर्मासिकसांवत्सरिककायोत्सर्गप्रमाणमाह—

चातुर्मासे चउरो सदाहं संवत्यरे य पंचसदा ।

काओसग्गुस्सासा पंचसु ठाणेसु णादव्वा ॥

चातुर्मासिके चत्वारि शतानि संवत्सरे च पंचशतानि

कायोत्सर्गोच्छ्वासाः पंचसु स्थानेषु ज्ञातव्याः ॥

चातुर्मासिके प्रतिक्रमणे चत्वारि शतान्युच्छ्वासानां चि-

न्तनीयानि सांवत्सरिके च प्रतिक्रमणे पंचशतान्युच्छ्वासानां

चिन्तनीयानि स्यात्तव्यानि निपमान्ते कायोत्सर्गप्रमाणमैत-

च्छेषेषु पूर्ववत् द्रष्टव्यः । एवं कायोत्सर्गोच्छ्वासाः पंचसु

स्थानेषु ज्ञातव्याः ॥ १६१ ॥

शेषेषु स्थानेषुच्छ्वासप्रमाणमाह—

पाणिवह मुसावाए अदत्त मेहुण परिग्गहे चैय

अट्टसदं उस्सासा काओसग्गाह कादव्वा ॥

प्राणिवधे मृपावादे अदत्ते मैथुने परिग्गहे चैव ।

अष्टशतं उच्छ्वासाः कायोत्सर्गे कर्त्तव्याः ॥ १६२ ॥

प्राणिवधार्थाचारे मृषावधार्थाचारे अदत्तप्रहणातीचारे

मैथुनाविचारे परिग्रहार्थाचारे च कायोत्सर्गे चोच्छ्वासाना-

षष्ठोत्तरद्वयं कर्त्तव्यं नियमान्ते सर्वत्र द्रष्टव्यं क्षेत्रेषु पूर्व
दिति ॥ १६२ ॥

पुनरपि कायोत्सर्गव्याख्याद—

भक्ते पाणे गामंतरे य अरहंतसमणसेवायु ।

उच्चारं पस्सवणे पणवीसं होंति उस्तासा ॥

भक्ते पाने ग्रामांतरे च अहंतश्चमणशाखायाम् ।

उच्चारं प्रस्रवणे पंचविंशतिः भवंति उप्सूवासाः ॥

भक्ते पाने गोचरे प्रतिप्रवणविषये गोचरादागतस्य वा-
योत्सर्गे पंचविंशतिरुप्सूवासाः कर्त्तव्या भवन्ति, यस्तु ताह
ग्रामादन्यग्रामो ग्रामान्तरं ग्रामान्तरगमनविषये च वायोत्सर्गे च
पंचविंशतिरुप्सूवासाः कर्त्तव्यास्तथाऽप्युत्सर्गायां जिनेन्द्रनि-
र्वाणसमवसृतिष्वेवज्ञानोत्पत्तिनिष्क्रमणप्रत्यभूतिस्थानेषु च-
न्दनाभक्तिदेवोर्गतेन पंचविंशतिरुप्सूवासाः कायोत्सर्गे कर्त्त-
व्याः । तथा अमुकस्यैवायं निष्पत्तिस्तथा च गत्याऽऽप्यनेन
पंचविंशतिरुप्सूवासाः वायोत्सर्गे कर्त्तव्यास्तथोत्सर्गे कर्त्त-
व्यमिति कृत्वा प्रत्यये प्रत्यये च कृत्वा च वायोत्सर्गः
क्रियते तत्र नियमेनेति ॥ १६२ ॥

तथा—

उदंभे णिदंभे सञ्ज्ञाए दंदणे य पणिषाणे ।

सत्तावीसुस्तासा वाओसग्गसि वादवरा ॥

उद्देशे निर्देशे स्वाध्याये चंद्रनायां प्राणिघाने ।
सप्तविंशतिरुच्छ्वासाः कायोत्सर्गे कर्तव्याः ॥ १६४

उद्देशे ग्रन्थादिप्रारम्भकाले निर्देशे प्रारब्धग्रन्थादिसमाप्तौ च कायोत्सर्गे सप्तविंशतिरुच्छ्वासाः कर्तव्यास्तथा स्वाध्याये स्वाध्यायविषये कायोत्सर्गास्तेषु च सप्तविंशतिरुच्छ्वासाः कर्तव्यास्तथा चन्द्रनायां ये कायोत्सर्गास्तेषु च प्राणिघाने च मनोविकारं चाशुभपरिणामे तत्सण्णोत्पन्ने सप्तविंशतिरुच्छ्वासाः कायोत्सर्गे कर्तव्या इति ॥ १६४ ॥

एवं प्रतिपादितक्रमे कायोत्सर्गे किमर्थमधितिष्ठन्तीत्याह—

काओसर्गं इरियावहादिचारस्स मोक्स्वमग्गाभि
वोसुद्वचत्तदेहा करंति दुक्खक्खयट्ठाए ॥

कायोत्सर्गं ईर्यापथातिचारस्य मोक्षमार्गं ।

व्युत्सृष्टत्यक्तदेहाः कुर्वन्ति दुःखक्षयार्थं ॥ १६५ ॥

ईर्यापथानीचारनिमित्तं कायोत्सर्गं मोक्षमार्गं स्थित्वा व्युत्सृष्टत्यक्तदेहाः सन्तः शुद्धाः कुर्वन्ति दुःखक्षयार्थमिति ॥

नया;—

भत्ते पाणे गामंतरे य चहुमासिवरिसचरिमेसु ।

गाऊण ठंति धीरा घणिदं दुक्खक्खयट्ठाए ॥

भक्तं पानं ग्रामांतरं च चातुर्मासिकवार्षिकचरमान् ।

ज्ञात्वा तिष्ठन्ति धीरा अत्यर्थं दुःखक्षयार्थम् ॥ १६६ ॥—

भक्तपानप्राप्तान्तरचातुर्मासिकसांस्तरिकचरमोक्षपार्थ-
विषयं ज्ञात्वा कापोत्सर्गे तिष्ठन्ति दैवसिद्धादिषु च धीरा अत्य-
र्थं दुःखक्षयार्थं नान्येन कार्येणेति ॥ १६६ ॥

यदर्थं कापोत्सर्गं करोति तमेवार्थं विन्तयतीत्याह—

काओसग्गाल्लि ठिदो चिंतिदु

हरियावघस्स अतिचारं ।

तं सर्व्वं समाणिता

धम्मं सुक्कं च विनेज्जो ॥

कापोत्सर्गे स्थितः चिंतयन् ईर्यापथस्य अतीचारं ।

तं सर्व्वं समानीय धम्मं शुक्लं च चिंतयतु ॥ १६७ ॥

कापोत्सर्गे स्थितः सन् ईर्यापथस्यातीचारं विनेशं विन्त-
यन् तं निषमं मरं निरबशेषं समाप्य समाप्तिं नीत्वा पश्चा-
द्दर्शयन्तं शुक्लपानं च विन्तयतिरिति ॥ १६७ ॥

तथा—

तह दिवसियरादिएप-

क्खियचदुमासेवरिसचारिमेसु ।

तं सर्वं समाणिता

धर्मं सुक च ज्ञायोजो ॥ १६८ ॥

तथा दैवसिकरात्रिकपाक्षिकचतुर्मासवर्षचरमान् ।

तं सर्वं समाप्य धर्मं शुक्लं च ध्यायेत् ॥ १६८ ॥

एवं यथा ईर्ष्यापयातीचारार्थं दैवसिकरात्रिकपाक्षिकचा-
तुर्मासिकसांवत्सरिकोद्यमार्थान् नियमान् तान् समाप्य ध-
र्मध्यानं शुक्लध्यानं ध्यायेत्, न तावन्मात्रेण तिष्ठेदित्यनेनालस्या-
द्यभावः कथितो भवतीति ॥ १६८ ॥

कायोत्सर्गस्य दृष्टं फलमाह—

काओसग्गहि कदे जह भिज्जदि अंगुवंगसंधीओ

तह भिज्जदि कम्मरयं काउस्सग्गस्स करणेण ॥

कायोत्सर्गे कृते यथा भिद्यते अंगोपांगसंधयः ।

तथा भिद्यते कर्मरजः कायोत्सर्गस्य करणेन ॥ १६९ ॥

कायोत्सर्गे हि इकृष्टे कृते यथा भिद्यन्तेऽंगोपांगसंधयः
अरीगवयवास्तथा भिद्यते कर्मरजः कायोत्सर्गकरणेनेति १६९

द्रव्यादिषु तदुत्पत्त्यापेतामाह—

वलवीरियमासेज्ज य स्येते काले सरीरसंहट्ठणं ।

काओसग्गं कुञ्जा इमे दु दोसे परिहरंतो ॥ १७० ॥

चलवीर्यमासाय च क्षेत्रं कालं शरीरसंहननं ।

कायोत्सर्गं कुर्यात् इमांस्तु दोषान् परिहरन् ॥१७०॥

बलवीर्यं चोपशायारशक्तिं वीर्यान्तरापक्षपोषणं वाऽऽ-
धित्य क्षेत्रकलं कालकलं चाधित्य शरीरं व्याध्यनुपहतसंहन-
नवर्ज्यभनाराचादिकमपेक्ष्य कायोत्सर्गं कुर्यात्, इमांस्तु क-
ष्यमानान् दोषान्परिहरामिति ॥ १७० ॥

तान् दोषानारः—

घोडय लदा य स्तंभे कुड्के माले शबरवधू णिगले

लंबुत्तरधणदिष्टी वायस खलिणे जुग कविष्टे ॥

घोटको लता च स्तंभः कुड्यं माला शबरवधुर्निगडः

लंबोत्तरः स्तनदृष्टिः वायसः खलिनं युगं कपित्थं ॥

घोटकस्तुरगः स यथा एकं पादसुरित्साय विनश्य वा
तिष्ठति तथा यः कायोत्सर्गेण तिष्ठति तस्य घोटकसदृशो
घोटकदोषः, तथा लता इवांगानि चालयन्त्यः तिष्ठति कायो-
त्सर्गेण तस्य लतादोषः, स्तंभपाधित्यं यस्तिष्ठति कायो-
त्सर्गेण तस्य स्तंभदोषः स्तंभवत् शून्यहृदयो वा तत्साहच-
र्येण स एवोच्यते तथा कुड्यपाधित्यं कायोत्सर्गेण यस्तिष्ठ-
ति तस्य कुड्यदोषः साहचर्याद्रुपलक्षणमात्रमेतदन्यदप्य-
त्य न स्यात्तन्पमिति ज्ञापयति, तथा मालापीठांशुगुरि स्वा-
न्वा मस्तकादूर्ध्वं यत्तदाधित्यं मस्तकस्योपरि यदि किंचिः

तिस्तथापि यदि कायोत्सर्गः क्रियते स मालदोषः, तथा शबर-
 वधूरिव जंग्राभ्यां जघने निपीडय कायोत्सर्गेण तिष्ठति तस्य
 शबरबभ्रुदोषः, तथा निगडपीडित इव पादयोर्महदन्तरालं
 कृत्वा यस्तिष्ठति कायोत्सर्गेण तस्य निगडदोषः, तथा लंब-
 मानो नाभेरूर्ध्वभागो भवति वा कायोत्सर्गस्यस्योन्नमनमंधोनमनं
 वा च भवति तस्य लंबोत्तरदोषो भवति तथा यस्य कायोत्स-
 र्गस्यस्य स्तनयोर्दृष्टिरात्मीयौ स्तनौ यः पश्यति तस्य स्तनद-
 ष्टिनामा दोषः तथा यः कायोत्सर्गस्यो वायस इव काक इव
 पार्श्वे पश्यति तस्य वायसदोषस्तथा यः खलीनपीडितोऽर्क-
 इव दन्तकटकं मस्तकं कृत्वा कायोत्सर्गं करोति तस्य ख-
 लीनदोषः, तथा यो युगनिपीडितवलीवर्दवत् ग्रीवां प्रसार्य-
 तिष्ठति कायोत्सर्गेण तस्य युगदोषः, तथा यः कपित्यफलव-
 न्मुष्टिं कृत्वा कायोत्सर्गेण तिष्ठति तस्य कपित्यदोषः १७१

तथा—

सीसप्रकांपिय मुहयं

अंगुलि भ्रूविकार वारुणीपेयी ।

काओसग्गेण ठिदो

एदे दोसे परिहरेजो ॥ १७२ ॥

शिरःप्रकांपितं भ्रुकत्वं

अंगुलिभ्रूविकारः वारुणीपायी ।

कायोत्सर्गेण स्थितः

एतान् दोषान् परिहरेत् ॥ १७२ ॥

शिरःप्रकंपितं कायोत्सर्गेण स्थितो यः शिरः प्रकंप-
यति घालयति तस्य शिरःप्रकंपिन्दोषः, मूक इव कायोत्स-
र्गेण स्थितो मुखविकारं नासिकाविकारं च करोति तस्य मू-
कित्तदोषः, तथा यः कायोत्सर्गेण स्थितोऽङ्गुलिगणनां क-
रोति तस्याङ्गुलिदोषः, तथा भ्रूविकारः कायोत्सर्गेण स्थितो
षो भ्रूविक्षेपं करोति तस्य भ्रूविकारदोषः पादाङ्गुलिनघेनं
वा, बाष्णीपायीव—सुरापायी वेति घूर्णमानः कायोत्सर्गं क-
रोति तस्य बाष्णीपायीदोषः, तस्मादेतान् दोषान् कायोत्स-
र्गेण स्थितः सन् परिहरेद्भवेदिति ॥ १७२ ॥

तपेमांश्च दोषान् परिहरेदित्याह—

आलोगणं दिसाणं ग्रीवाउण्णामणं पणवणं च ।

णिष्टीवणंगमरिसो काउसग्गहि वज्जिज्जो ॥

आलोकनं दिशानां ग्रीवोन्नमनं प्रणमनं च ।

निष्टीवनमंगामशं कायोत्सर्गे वर्जयेत् ॥ १७३ ॥

कायोत्सर्गेण स्थितो दिशापालोकनं वर्जयेत्, तथा का-
योत्सर्गेण स्थितो ग्रीवोन्नमनं वर्जयेत् तथा कायोत्सर्गेण
स्थितः सन् प्रणमनं च वर्जयेत्, तथा कायोत्सर्गेण स्थितो

निष्पीवनं पाट्करणां च वर्जयेत् तथा कायोत्सर्गेण स्थितोऽ-
गामशै शरीरपरामर्शं वर्जयेदेतेऽपि दोषाः सन्त्यतो वर्जनीयाः
दशानां दिशामवलोकनानि दश दोषाः, शेषा षडैका इति ॥

यथा यथोक्तं कायोत्सर्गे कुर्वन्ति तथाह—

णिकूडं सविसेसं बलाणुरूपं वयाणुरूपं च ।
काओसग्गं धीरा करन्ति दुःखस्वस्वयद्वाप ॥१७४॥

निःकूटं सविशेषं बलानुरूपं वयोनुरूपं च ।

कायोत्सर्गं धीराः कुर्वन्ति दुःखक्षयार्थम् ॥ १७४ ॥

निःकूटं मायामपंचान्निर्गतं, सह विशेषेण वर्धत इति स-
विशेषस्तं सविशेषं विशेषतासमन्वितं बलानुरूपं स्वश्रवणतनु-
रूपं, वयोऽनुरूपं, बालपौत्रनवार्द्धवयानुरूपं तथा धीर्यानुरूपं
काळानुरूपं च कायोत्सर्गं धीरा दुःखक्षयार्थं कुर्वन्ति तिष्ठ-
न्तीति ॥ १७४ ॥

मायां मदर्शयन्नाह—

जो पुण तीसदिवरिसो

सत्तरिवरिसेण पारणाय समो ।

विसमो य कूडवादी

णिण्विण्णाणी य सोय जडो ॥ १७५ ॥

.. त्रिंशद्वर्षः सप्ततिवर्षेण पारणेन समः ।

विषमश्च कूटवादी निर्विज्ञानी च स च जडः ॥१७५॥

यः पुनस्त्रिगूर्ध्वमपाणो यौवनस्यः शक्तः सप्ततिसंवरस-
रेण सप्ततिसंवरसरायुःप्रमाणेन वृद्धेन निःशक्तिकेन पारमेया-
नुष्ठानेन कायोत्सर्गादिसमाप्त्या सप्तः सत्त्वशक्तिको निःश-
क्तिकेन सह यः स्पर्दां करोति सः साधुर्द्विषमश्च ज्ञान्तरूपो
न भवति कूटवादी मायापपंचतत्परो निर्विज्ञानी विज्ञानरहित-
श्चारिप्रमुक्तश्च जडश्च भूत्सो, न तस्येदलोको नाऽपि पर-
लोक इति ॥ १७६ ॥

कायोत्सर्गस्य भेदानाह—

उद्विदउद्विद उद्विदणिविद्व उवविद्वउद्विदो चैव ।
उवविद्वणिविद्वोवि य काओसर्गो चदुद्विणो ॥
उत्थितोत्थित उत्थितानिविष्ट उपविष्टोत्थितभैव ।
उपाविष्टानिविष्टोपि च कायोत्सर्गः चतुःस्थानः ॥

उद्विदउद्विद उद्विदणिविद्व उवविद्वउद्विदो चैव ।
उवविद्वणिविद्वोवि य काओसर्गो चदुद्विणो ॥
उत्थितोत्थित उत्थितानिविष्ट उपविष्टोत्थितभैव ।
उपाविष्टानिविष्टोपि च कायोत्सर्गः चतुःस्थानः ॥
उद्विदउद्विद उद्विदणिविद्व उवविद्वउद्विदो चैव ।
उवविद्वणिविद्वोवि य काओसर्गो चदुद्विणो ॥
उत्थितोत्थित उत्थितानिविष्ट उपविष्टोत्थितभैव ।
उपाविष्टानिविष्टोपि च कायोत्सर्गः चतुःस्थानः ॥
उद्विदउद्विद उद्विदणिविद्व उवविद्वउद्विदो चैव ।
उवविद्वणिविद्वोवि य काओसर्गो चदुद्विणो ॥
उत्थितोत्थित उत्थितानिविष्ट उपविष्टोत्थितभैव ।
उपाविष्टानिविष्टोपि च कायोत्सर्गः चतुःस्थानः ॥

उक्तं च—

स्यागो देहमपत्त्रस्य तन्मृत्तिरुदाहृता ।

उपनिष्टोपनिष्टादिभिर्भेदेन चतुर्विधा ॥ १ ॥

आर्चनीयद्रूपं यस्यामुपनिष्टेन विन्यते ।

उपनिष्टोपनिष्टारुना कथ्यते सा तन्मृत्तिः ॥ २ ॥

धर्मशुक्लद्रूपं यत्रोपनिष्टेन विधीयते ।

तामुत्थितोपनिष्टांकां निगदंति महाधियः ॥ ३ ॥

आर्चनीयद्रूपं यस्यामुत्थितेन विधीयते ।

तामुत्थितोपनिष्टांकां निगदंति महाधियः ॥ ४ ॥

धर्मशुक्लद्रूपं यस्यामुत्थितेन विधीयते ।

उत्थितोत्थितनाम्ना तामाम पन्ते विपश्चितः ॥ ५ ॥

उत्थितोत्थितकायोत्सर्गस्य लक्षणमाह—

धर्मं सुक्लं च दुवे ज्ञायदि ज्ञाणाणि जो ठिदो संतो १

एसो काओसर्गो इह उद्विदउद्विदो णाम ॥ १७७

धर्मं शुक्लं च द्वे ध्यायति ध्याने यः स्थितः सन् ।

एष कायोत्सर्गः इह उत्थितोत्थितो नाम ॥ १७७ ॥

धर्म्यध्यानं शुक्लध्यानं द्वे ध्याने यः कायोत्सर्गस्थितः

सन् ध्यायति तस्यैष इह कायोत्सर्ग उत्थितोत्थितो नामेति ॥

तयोत्थितनिविष्टकायोत्सर्गस्य लक्षणमाह—

अद्वं रुद्वं च दुवे ज्ञायदि ज्ञाणाणि जो ठिदो संतो !

एसोसर्गो उद्विदणिविद्विदो णाम ॥ १७८

आर्तं रौद्रं च द्वे ध्यायति ध्याने यः स्थितः सन् ।
एष कायोत्सर्गः उत्थितनिविष्टो नाम ॥ १७८ ॥

आर्तध्यानं रौद्रध्यानं च द्वे ध्याने यः पर्यङ्ककायोत्स-
र्गेण स्थितो ध्यायति तस्यैष कायोत्सर्ग उत्थितनिविष्टना-
मेति ॥ १७८ ॥

धम्मं सुक्कं च दुवे
ज्ञायदि ज्ञाणाणि जो णिसण्णो दु ।
एसो काओसग्गो
उवविट्ठउट्ठिदो णाम ॥ १७९ ॥

धर्मं सुक्कं च द्वे ध्यायति ध्याने यो निषण्णस्तु ।
एष कायोत्सर्गः उपविष्टोत्थितो नाम ॥ १७९ ॥

धर्म्यं शौक्क्यं च द्वे ध्याने यो निविष्टो ध्यायति तस्यैष
कायोत्सर्ग इहागमे उपविष्टोत्थितो नामेति ॥ १७९ ॥
उपविष्टोपविष्टकायोत्सर्गस्य सप्तम्यमाह—

अट्ठं रुहं च दुवे
ज्ञायदि ज्ञाणाणि जो णिसण्णो ट्ठु ।
एसो काओसग्गो
णिसण्णिदणिसण्णिदो णाम ॥ १८० ॥

आर्तं रौद्रं च द्वे ध्यायति ध्याने यः निपण्णस्तु ।
 एष कायोत्सर्गः निपण्णितनिपण्णितो नाम ॥१८०॥

आर्तदयानं रौद्रध्यानं च द्वे ध्याने यः पर्थककायोत्सर्गेण
 स्थितो ध्यायति तस्यैष कायोत्सर्ग उशविष्टोपविष्टो नाम १८०

कायोत्सर्गेण स्थितः शुभं मनःसंकल्पं कुर्यात् परंतु कः
 शुभो मनःसंकल्प इत्याहः—

दंसणणाणचरित्ते उवओगे संजमे विडस्सग्गे ।
 पच्चक्खाणे करणे पणिघाणे तह य समिदीसु ॥
 दर्शनज्ञानचारित्रे उपयोगे संयमे व्युत्सर्गे ।

प्रत्याख्याने करणेषु प्रणिधाने तथा च समितिषु ॥

दर्शनज्ञानचारित्रेषु यो मनःसंकल्प उपयोगे ज्ञानदर्शनोपयोगे यश्चिन्नव्यापारः संप्रविषये यः परिणामः कायोत्सर्गस्य हेतोर्यत् ध्यानं प्रत्याख्यानग्रहणे यः परिणामः धरणेषु पंचनमस्कारपडावश्यकामिकादिपदिकाविषये शुभयोगस्तथा प्रणिधानेषु धर्मध्यानादिविषयपरिणामः समितिषु समितिविषयः परिणामः ॥ १८१ ॥

तथा,—

विजाचरणमहव्वदसमाधिगुणवंभचेरछकाए ।

अगह अज्जवमहवमुत्तीविणए च सइहणे ॥

विद्याचरणमहाव्रतसमाधिगुणब्रह्मचर्यपट्टकायेषु ;
क्षमानिग्रहार्जवमार्दवमुक्तिविनयेषु च श्रद्धाने ॥ १८२

विद्यायां द्वादशांगचतुर्विंशत्पूर्वविषयः संकल्पः, आचरणे
मिस्ताशुद्ध्यादिपरिणामः, महाव्रतेषु अहिंसादिविषयपरिणा-
मः, समाधौ विषयसन्धसनेन पञ्चनमस्कारस्तवनपरिणामः,
गुणेषु गुणविषयपरिणामः, ब्रह्मचर्ये मैथुनपरिहारविषयप-
रिणामः, पट्टकायेषु पृथिवीकायादिरक्षणपरिणामः, क्षमायां
क्रोधोपशमनविषयपरिणामः, निग्रहे इन्द्रियनिग्रहविषयोऽभि-
लाषः, आर्जवमार्दवविषयः परिणामः, मुक्तौ सर्वसंगपरित्या-
गविषयपरिणामः, विनयविषयः परिणामः, भद्धानविषयः प-
रिणामः ॥ १८२ ॥

उपसंहरन्नाह,—

एवंगुणो महत्स्यो मणसकंप्यो पसत्य वीसत्यो ।
संकंप्योत्ति वियाणह जिणसासणसम्मदं सब्बं ॥

एवंगुणो महार्थः मनःसंकल्पः प्रशस्तो विश्वस्तः ।
संकल्प इति विजानीहि जिणशासनसंमतं सर्वं ॥

एवंगुणः पूर्वोक्तमनःसंकल्पो मनःपरिणामः महार्थः
कर्मक्षयहेतुः प्रशस्तः शोभनो विश्वस्तः सर्वेषां विद्वानयो-
ग्यः संमतः इति सम्प्रगुणान्मिति विजानीहि जिणशासने ।

म्मतं सर्वं सपन्नमिति, एवंविशिष्टं ध्यानं कायोत्सर्गेण
स्थितस्य योग्यमिति ॥ १८३ ॥

अथशस्तपाठ,—

परिवारहृद्दिसकारपूयणं असणपाणहेऊ वा ।
लयणसयणासनं भक्तपाणकामदृष्टेऊ वा ॥ १८४ ॥
परिवारक्रादिसत्कारपूजनं अशनपानहेतोर्वा ।
लयनशयनासनभक्तपानकामार्थहेतोर्वा ॥ १८४ ॥

परिवारः पुत्रकल्त्रादिकः शिष्यसामान्यसाधुश्रावणा-
दिकः श्रद्धिर्विभूतिर्हस्त्यश्वद्रव्यादिरस्य सत्कारः कार्यादि-
श्वमतः करणं पूजनमर्चनं अशनं भक्तादिकं पानं सुगन्धज-
लादिकं हेतुः कारणं वा विकल्पार्थः, लयनं उत्कीर्णपर्वतप्र-
देशः शयनं पर्यंकतूलिकादिकं आसनं वेद्यासनादिकं भक्तो
भक्तियुक्तो जन आत्मभक्तिर्वा माणः सामर्थ्यं दशमकारा-
श्राणा वा कामो मैयुनेच्छा अर्थो द्रव्यादिमयोजनं, इत्येवं-
कारणेन कायोत्सर्गं यः करोति परिवारनिमित्तं विभूतिनिमि-
त्तं सत्कारपूजानिमित्तं चाशनपाननिमित्तं वा लयनासननि-
मित्तं मम भक्तो जनो भवत्विति मदीया भक्तिर्वा स्वार्थं ग-
च्छत्विति मदीयं प्राण्यसामर्थ्यं लोको जानातु मम प्राणर-
क्षको देवो वा मनुष्यो वा भवत्विति हेतो यः कायोत्सर्गं क-
रोति, कामहेतुर्गर्भहेतुश्च यः कायोत्सर्गः स सर्वोऽप्यमशस्तो
मनःसंकल्प इति ॥ १८४ ॥

तथा—

आज्ञाणिहेसपमाणकिर्त्तविष्णणपहावणगुणद्वं ।
ज्ञाणमिणमप्पसत्थं मणसंकप्पो दुवीसत्थो १८५
आज्ञानिर्देशप्रमाणकीर्त्तिवर्णनप्रभावनगुणार्थं ।

ध्यानमिदमप्रशस्तं मनःसंकल्पस्तु विश्वस्तः ॥१८५

आज्ञा आदेशमन्तरेण नीत्वा वर्णनं निर्देशः आदेशो
वननभ्यानन्यथा करणं प्रमाणं सर्वत्र प्रपाद्याकरणं कीर्त्तिः
रूपानिष्ठया वर्णनं प्रशंसनं प्रभावनं प्रकाशनं गुणाः शास्त्र-
ज्ञातृत्वादयोऽर्थः प्रयोजनं, आज्ञां मय सर्वोऽपि करोतु निर्दे-
शं मय सर्वोऽपि करोतु प्रमाणीभूतं मां सर्वोऽपि करोतु मय
कीर्त्तिवर्णनं सर्वोऽपि करोतु मां प्रभावयन्तु सर्वोऽपि मदीया-
न् गुणान् सर्वोऽपि विस्तारयन्स्वित्परैः कायोत्सर्गेण ध्यान-
मिदमप्रशस्तमेवेविधो मनःसंकल्पोऽविश्वस्तोऽविश्वसनीयो न
चिन्तनीयोऽप्रशस्तो यत इति ॥ १८५ ॥

कायोत्सर्गनिर्युक्तिमुपसंहरसाह; —

काउस्तुग्गणिजुती एसा कदिया मए समासेण ।
संजमतवद्धियाणं णिग्गंथाणं महारितीणं ॥१८६॥
कायोत्सर्गनिर्युक्तिः एषा कथिता मया समासेन ।
संयमतपञ्चदिकानां निर्ग्रधानां महर्षीणां ॥ १८६॥

कायोत्सर्गनिर्युक्तिरेषा कथिता मया समा-
 तपोवृद्धिमिच्छतां निर्ग्रन्थानां महर्षीणामिति, ३
 वत्यमाशंकनीयं द्रव्यार्थिकपर्यायार्थिकशिष्यसंग्रह-
 कस्वरूपेण कथनाच्चेति ॥ १८६ ॥

पढावश्यकचूलिकामाह—

सन्वावासणिजुतो णियमा सिद्धोत्ति होह
 अह णिस्सेसं कुणदि ण णियमा आवास
 सर्वावश्यकानिर्युक्तः नियमात्
 सिद्ध इति भवति ज्ञातव्यः ।
 अथ निशेषाणि करोति
 न नियमात् आवासका भवन्ति

आवश्यकानां फलमाह,—अनया गयया
 केनिर्युक्तः संपूर्णसंखलितः संपतायावश्यकैरुप-
 तो नियमात् निश्चयेन सिद्ध इति भवति ज्ञातव्य-
 वर्धमानवहृषचारोऽन्तर्दृष्टादिवै सिद्धो भवति,
 एव सर्वावश्यकैर्युक्तः रूपूर्णो नान्य इति, अथ
 स्तोत्रात् निर्गतानि निःशेषाणि न स्मोकरहिता-
 णि न संपूर्णानि करंत्यावश्यकानि तदा तस्य
 श्रयान् आवासकाः स्वर्गाधारामा भवन्ति तेनै-
 मोक्षः स्यादिति यदि सशिष्याधिपपाठकरोति त-

कर्मस्य समर्थः स्यात्, अथ निर्दिशेयास्त्रिषुपाश्चैधित्पभावेन
करोति तदा तस्य एतेर्नियमाः समतादिक्रिया आशासयंति
प्रच्छादयंतीति आवासकाः पञ्जादकाः नियमाद्भवन्तीत्यर्थः ।
अथ वा संसारे आवासयंति स्यादयंतीत्यर्थः ॥ १८७ ॥

अथ वाऽऽवासकानामयमर्थ इत्याहः—

आवासयं तु आवसणसु सन्वेसु अपरिहणिसु ।
मणवयणकायगुत्तिदियस्म आवासया ह्येति ॥
आवासनं तु आवदयकेषु सर्वेषु अपरिहणिसु ।
मनोवचकायगुत्तोरियस्य आवदयका भवेति ॥ १८८

मनोरथनकायैर्गुमान्नीन्द्रियाणि यस्यास्तौ मनोरथनका-
यगुप्तेन्द्रियरतस्य मनोरथनकायगुप्तेन्द्रियाय सर्वेष्वारथके-
ष्वपरिहणेष्व्वावसनदशयानं मध्येन आदश्यकाः ताभोर्भवे-
ति परमार्थतोऽप्ये पुनराशासकाः कर्मणिपदेतर एवेति, अथ वा
आशासयंतु इति मश्नवपने, आदश्यकानि संपूर्णाणि च-
संभूतस्य गुरुपस्य भवेतीति मध्ये तत आह— सर्वेषु आ-
रिहीयेषु मनोरथनकायगुप्तेन्द्रियादश्यकानि मरणाणि निर्देहः
कृत इति ॥ १८८ ॥

आदश्यकानि विधानमाहः—

तियरण सन्वदिसुद्धो दन्वे खेते यपुतकालमि ।
मोणेणन्वासितो कुञ्चा आवासया णिवं ॥ १८९ ॥

त्रिकरणैः सर्वविशुद्धः द्रव्ये क्षेत्रे यथोक्तकाले ।

मौनेनाव्यासितः कुर्यादावश्यकानि नित्यं ॥ १८९ ॥

त्रिकरणैर्मनोवचनकायैः सर्वथा शुद्धो द्रव्यविषये क्षेत्रवि-
षये यथोक्तकाले आवश्यकानि नित्यं मौनेनाव्यासितः सन्न
कुर्याद्यतिरिति ॥ १८९ ॥

अन्यासिकानिषिद्यकयोः किलक्षणमित्याशंकायामाहः—

जो होदि णिसीदप्पा

णिसीहिया तस्स भावदो होदि ।

अणिसिद्धस्स णिसीहिय—

सद्धो हवदि केवलं तस्स ॥ १९० ॥

यो भवति निसितात्मा

निषिद्यका तस्य भावतो भवति ।

अनिसितस्य निषिद्यकाशब्दो

भवति केवलं तस्य ॥ १९० ॥

यो भवति निसितो षट् आभवरिणामो येनासौ नि-
सितात्मा निष्ठातेन्द्रियरूपावचित्तादिरिणामोऽसौ निसि-
तान्वाश्य वा निषिद्धात्मा सर्वथा नियमितपतिरस्य भावतो ;
निषिद्यका भवति अनिषिद्धस्य स्पेष्टावच्छेदरूपानिषिद्धात्मा-

नश्चलचित्तस्य कृपायादिवशवर्त्तिनो निषिद्यकाशब्दो भवति
केवलं शब्दमात्रकरणं तस्येति ॥ १६० ॥

आसिद्धार्थमाह;—

आसाए विष्णुमुक्कस्स आसिया होदि भावदो ।

आसाए अविष्णुमुक्कस्स सद्दो हवदि केवलं ॥

आशया विप्रमुक्तस्य आसिका भवति भावतः ।

आशया अविप्रमुक्तस्य शब्दो भवति केवलं ॥ १९१

आशया कांक्षया विविषयकारेण मुक्तस्य आसिका भ-
वति भावतः परमार्थतः, आशया पुनरविप्रमुक्तस्यासिकाकरणं
शब्दो भवति केवलं, क्लिप्तार्थमासिकानिषिद्यकपोरत्र निरूपण-
मिति चेन्न त्रयोदशकरणमध्ये पठितत्वात्, यथाऽयं पंचनप-
स्कारनिरूपणं षट्शक्यकानां च निरूपणं कृतमेवमनयोत्प-
त्तिकारात् भवतीति नामस्थाने निरूपणमनयोरिति ॥ १६१ ॥

चूलिकाप्रसंगप्रकारः—

णिज्जुती णिज्जुती एसा कहिदा मए समासेण

अह वित्थारपसंगोऽणियोगदो होदि णादब्बो ॥

निर्युक्तेर्निर्युक्तिः एषा कथिता मया समासेन ।

अथ विस्तारप्रसंगो अनियोगात् भवति ज्ञातव्यः ॥

निर्युक्तेर्निर्युक्तिरापरपक्षचूलिकापरपक्षनिर्युक्तिरेषा ७-

यिना मया समासेन संक्षेपेणार्यविस्तारप्रसंगोऽनियोगादा-
चारांगान्द्ववति ज्ञातव्य इति ॥ १६२ ॥

आवश्यकनिर्युक्ति सचूलिकामुपसंहरन्नाह—

आवासयाणिज्जुत्ती एवं कथिदा समासओ विहिणा
जो उवजुंजदि णिच्चं सो सिद्धिं जादि विसुद्धप्पा ॥
आवश्यकनिर्युक्तिः एवं कथिता समासतो विधिना ।
यः उपयुंक्ते नित्यं सः सिद्धिं याति विशुद्धात्मा ॥

आवश्यकनिर्युक्तिरेवंप्रकारेण कथिता समासतः सं-
क्षेपतो विधिना, तां-य उपयुंक्ते समाचरति नित्यं सर्वकालं स
सिद्धिं याति विशुद्धात्मा सर्वकर्मनिर्मुक्त इति ॥ १९३ ॥

इति श्रीवेष्टेरकाचार्यवर्यप्रणीतमूलाचारस्य वसुनंदाचार्य-
विरचितायामाचारवृत्तावावश्यकनिर्युक्ति-

नामकः सप्तमः परिच्छेदः ॥ ७ ॥

